

ספר ראשון
ימי
הילדות

הוצאת
שטיבל
ברלין־שרלוטנבורג

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Printed in Germany

שלום־עליכם

חַיֵּי אָדָם

תרגום י. ד. ברקוביץ

ספר ראשון: ימי הילדות

הוצאת אברהם יוסף שטיבל ח' בע"מ
ברלין־שרלוטנבורג
התרפ"ח.

Printed in Germany

Copyright 1928
by A. J. Stybel-Verlag G. m. b. H.
Berlin-Charlottenburg, Dahlmannstr. 5.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

שלום־עליכם ואביו נחום רבינוביץ בשנת תרמ"ה

לְבָנַי

מַתָּנָה.

בָּנַי הַיְקָרִים וְהָאֲהוּבִים לִי:—

לָכֶם אֲנִי מַקְדִּישׁ אֶת בְּחִירַת יְצִירוֹתַי, אֶת סֵפֶר הַפְּזָרִים אֲשֶׁר לִי, אֶת שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְנַפְשִׁי. אָמְנָם יָדַעְתִּי גַּם יָדַעְתִּי, כִּי סִפְרֵי זֶה, בְּכָל מִפְעַל אֱנוֹשׁ, לֹא נִקָּה מִפְּגָרָעוֹת. וְאוּלָם מִי עוֹד כְּמוֹכֶם יוֹדֵעַ, בַּפֶּה עָלָה לִי זֶה! נָתַתִּי וְהִפְקַדְתִּי בוֹ אֶת הַטּוֹב מִכָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לִי—אֶת לִבִּי. קִרְאוּ בוֹ לְעִתִּים מְזֻמָּנוֹת, אוּלַי תִּלְמְדוּ מִמֶּנּוּ אַתֶּם, אוֹ בְּנֵיכֶם, לֶקַח טוֹב,—לֶאֱהוֹב אֶת עַמֵּנוּ וּלְהוֹקִיר אֶת אוֹצְרוֹת־רוּחוֹ, הַפְּזוּרִים וּשְׁמוּרִים בְּכָל הַפִּנּוֹת הַחֲשֻׁכוֹת שֶׁל גָּלוּתֵנוּ הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הַגְּדוֹלָה. וְהָיָה זֶה מֵיטַב שְׂכָרִי חֶלְקִי עֲבוֹדָתִי הַנֶּאֱמָנָה בִּשְׂדֵה לְשׁוֹן־אִמֵּנוּ וְסִפְרוּת־עַמֵּנוּ בְּמֶשֶׁךְ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמֵעָלָה.

אביכם המחבר

שָׁלוֹם־עֲלֵיכֶם.

ניו־יורק, פברואר, 1916.

שלום־עליכם

חיי אדם

תרגום י. ד. ברקוביץ

ספר ראשון: ימי הילדות

הוצאת אברהם יוסף שטיבל ח' כע"מ
נרלין־שרלוטנבורג
התרפ"ה.

Printed in Germany

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

חיי אדם

ספר ראשון

ימי הילדות

התוכן

מעין הקדמה 9
העיר 13
בבית אבא 17
שמואליק היתום 22
אוצרות 26
הרב בנן־ערן 30
הסתלקותו של שמואליק 37
מאיר המידווידיווקאי 41
החמא וענשו 47
חברבר 51
סופו של חברבר 58
יצר־הטוב ויצר־הרע 62
גנבה, משחק־קלפים ושאר עבירות . . 67
פיינלי־אשמדאי 73
המזיק 79
משפחת בני־זאב 84
הדוד ניסל והדודה הודיל 89
פינלי בן שימלי נוסע לאודיסה . . . 96
משנה מקום — משנה מזל 108
נתפרדה החבילה 114
נרנלי גנב 120
מאיר־וועלוול בעל־עגלה וסוסיו . . . 129
שלום לך, וורונקה! 137
הנסיעה 145
במקום החדש 153
בבית הדודה חנה 161
בבית הדוד פיני 166
בין הזמנים 170
מלמדים ומורים 178
מלמד־נמרא 184
החדר בימים ההם 189
דרשה של בר־מצוה 196

מֵעֵין הַקְּדָמָה.

הסופר שלום־עליכם מספר את תולדות חיי האדם שלום־עליכם.

———פמה פעמים עוררוני ידידי ואנשי־שלומי, כי כדאי היה הדבר ונכון לפני לספר לעולם את תולדות חיי וקורותיהם. כבר הגיעה השעה לכך, אומרים הם, ואפשר שבני־אדם ימצאו חפץ וענין בדברים אלה. ואני שמעתי לעצת ידידי ואנשי־שלומי וקרבתי אל המלאכה כמה פעמים, ומדי פעם בפעם הנחתי את העט מידי, ער... ער אשר בא היום וזכיתי, עוד טרם מלאו לי חמשים שנה, לראות פנים אל פנים את הוד מלכותו מלאך־המות, וכמעט הייתי בכל רע—כמעט נתחייבתי חובת גלות לעבר מגבולין, למקום, שכל באיו לא ישובו, למקום שאין שם לא כתיבה ולא קריאה, ואין להשמיע משם דברי שלום וידידות אפילו על־ידי שליח. בקצור, עומד הייתי לצוות לביתי וללכת בדרך כל הארץ. ואמרתי אני אל לבי: „עכשיו הגיעה השעה, שעת הכושר. חטוף וכתוב, כי אין איש יודע, מה ילד יום. כי הנה אתה מת, ובאו בני־אדם, אשר לא ידעוך ולא ידעו את טבעך, ובדו עליך מלבם בדותות, אשר אין להן שחר, וספרו אחריך ספורים קלוטים מן האויר, ופרסמו בשמך דברים, אשר מעולם לא עלו על דעתך ומעולם לא הגה אותם לבך— ואתה תשמע מן השמים, ממכון שבתך, וידך תקצר לעצור בעד שטף דבריהם ולהעיד בחשם על פניהם. מה יתן ומה יוסיף לך זה? ולפיכך אין לך תקנה אלא לקום ולעשות בעצמך את המלאכה הזאת—לספר לבני עמך את טבעך ולכתוב לפניהם את דברי ימי

חייך עלי אדמות, כי הלא אתה יודע את עצמך יותר מכולם"...

ואולם לא מלאכה נקיה וקלה היא לאדם לכתוב את דברי ימיו עלי אדמות — לספר דברים פהויתם, דברי אמת ומציאות, מבלי אשר יכשל בנפתולי הדמיון ותעתועיו! מה למה הדבר דומה? לאדם, המגלה את סודות נפשו ומסתריה בקהל רב, המתודה ומוסר דין וחשבון על מעשיו בפני עם ועדה. כל הכותב את האבטוביוגרפיה שלו ומפרסם את קורות חייו ברבים — דומה כמי שכותב ומפרסם את צוואתו האחרונה... ומי הוא האיש, אשר יקום בו רוח לעשות כזאת בלבב שלם ובנפש תמימה? ולא זו בלבד. קשה לסופר בשר־ודם, הבא לדבר על עצמו ולספר לעולם את דברי ימי חייו, להטהר ולהתקדש ולהתעלות לידי מדרגה עליונה, אשר יהיה די עוז בנפשו להתגבר על יצרו ולכבוש את גאותו בלבו, אשר לא יחפוץ להתהדר בפני הקהל, לשבח ולפאר ולרומם את מעשיו הטובים ואת הליכותיו בין החיים, כאדם המרמז על עצמו, מרמז ואומר: „ראו, מה נאה בחור זה ומה יפו פעמיו!"... ומה יעשה אדם כמוני, שלא יחטא בזה ולא יקלקל את השורה? לכן נמלכתי בנפשי ובחרתי לעצמי דרך חדשה לרשימת קורות חיי, דרך ישרה ופשוטה, דרך הספור המקובל, דרך הרומאן. וזאת אעשה: כשאספר על עצמי, לא אהיה מדבר בעדי, אלא מספר על נוף נסתר. כלומר: אני, הסופר שלום־עליכם, אספר לכם בזה דברי אמת על חיי האדם שלום־עליכם — דברים פהויתם, בלא כחל ושרק ובלא תוספת הדמיון, והיה הדבר בעיניכם, כאילו ספר לכם זאת, למשל, אדם אחר זולתי, אדם זר מן החוץ, ורק אדם כזה, אשר לא זזה ידו מתוך ידי — אשר בדרך מקרה נלוה אלי בדרכי, דרך־החיים, והלך עמי אל כל אשר הלכתי אנכי, והתענה עמי בכל אשר התעניתי אנכי, ועבר אתי את כל שבעת מדורות הגיהנם. וספר אספר לכם את

כל זאת לא כאשר יספר איש ספור ארוך, המשתלשל ונמשך מתחילתו ועד סופו כשלשלת אחת שלמה, שאין להפריד בין חוליותיה, אלא קמעה־קמעה אספר, פרקים פרקים, עובדות ומקרים מחיי אדם, הבאים בזה אחר זה, כל אחד כדבר שלם בפני עצמו. והנותן לאנוש פה לזפור את כל מאורעות חייו וחליפותיהם — הוא יעמוד לי בעבודתי הקשה הזאת, שלא אחסיר חלילה שום מקרה ולא אעלים שום דבר מן הדברים, אשר קרו אותי בימי חיי המעטים ואשר ימצא בהם הקורא חפץ וענין לנפשו, ולא אשפח שום בן־אדם מכל אלה, אשר פגשתי על דרכי, דרך־החיים הקצרה, במשך חמשים שנות יגיעי ועמלי.

א.

הָעִיר.

העיר הקטנה וורונקה, היא כתריאליבקה. — מעשה רב מימות מאזיפה. — בית־תפלה עתיק, בית־קברות עתיק, שני ירידים.

ספר הדברים האלה נתחנך ונתגדר, בעיר הקטנה כתריאליבקה, שבבר נתפרסמה קצת בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. מקום העיר הזאת הוא ברוסיה הקטנה, בפלך פולטאווה, סמוך לעיר העתיקה פֶּריאסלאוו, ושמה הנכון, אשר יקראו לה, לא כתריאליבקה הוא, אלא וורונקה. אם רצונכם בכך, כתבו לכם זאת לזכרון.

לכאורה, צריך הייתי כאן לקרוא גם בשם העיר, אשר בה נולד גבור ספורי, ולציין גם את יום הולדתו, כאשר יעשו כן כל רושמי רשימות ביוגרפיות מחיי אדם. ואולם מודה אני מראש, כי הדברים האלה קלי־ערך הם בעיני. חשובה ונכבדה בעיני רק העיר הקטנה והנדחת כתריאליבקה, או וורונקה, כי אין עיר בכל העולם כולו, אשר נחרתה כל־כך בזכרון גבורנו כמוה, ואין עיר בכל העולם כולו, אשר נשאה חן וחסד לפניו כמוה, ואין עיר כמוה, אשר יזכור אותה כל־כך ואשר יהגה בה כל־כך ואשר לא ישכח אותה ולא יסיחה מלבו עד העולם.

ואמנם כלום יש לך עוד עיר בעולם כעיר כתריאליבקה זו, אשר תוכל להתפאר נגדה־נא לכל הערים בשוק גדול ורחב־ידים כשוקה, אשר בו המון חנויות גדולות וקטנות של יהודים, שלחנות ואצטבות

ותריסים, ועליהם תלי־תלים של תפוחים ואגסים, אבטיחים ומלפפונות, אשר עזי העיר וחזיריה נמשכים אחריהם בכל עת ונכספים בכל תוקף ליהנות מהם, ונשי השוק עורכות תמיד קרב כנגדם, ואנחנו, תינוקות של בית רבם, עומדים מרחוק, צופים במחזה, רואים לפנינו את כל חמדת השלחנות וידנו קצרה מהשיגה?...

או כלום יש לך עוד עיר בעולם כעיר הקטנה הזאת, אשר לה בית־מדרש עתיק ורעוע כל־כך, ובו ארון־קודש יפה כל־כך, מחוטב תבנית שני אריות מזה ומזה, אשר כמעט נראו לעין הרואה כדמות צפרים, לולא הוציא החטב הקדמון את לשונותיהם הארופות החוצה ולולא נתן שופרות בפיהם לתקוע ולהריע? אל בית־המדרש העתיק הזה — כך מספרים זקני הדור — באו אבות אבותינו בימים הקדמונים להחבא מחמת המציק, ממאזיפה ימח שמו, וישבו שם שלשה ימים ושלשה לילות מעוטפים טליות ותפלין ואמרו תהלים, ובזכות זה נצלו ממות. ושוב מספרים זקני הדור, כי הרב הזקן ברך את בית־המדרש הזה, שלא תשלוט בו אש — וברכה זו נתקיימה בו עד היום הזה. כמה שרפות פרצו בעיר ואכלו את בתיה מן הקצה אל הקצה — ובית־המדרש העתיק עדיין על תלו עומד!

או כלום יש לך עוד עיר בעולם, אשר לה בית־מרחץ נפלא כל־כך, העומד במורד ההר, על שפת הנחל, ובו באר נפלאה כל־כך, אשר מימיה לא ייבשו ולא יסופו לעולם? והנחל הזה — כלום יש לך עוד נחל בעולם, אשר ילדי היהודים, תינוקות של בית רבם, יחד עם ילדי הגויים, רוחצים בו את בשרם במשך דורות הרבה, שוחים בו, משכשכים במימיו, צדים דגים ומראים בשעת מעשה אותות ומופתים גדולים ונפלאים להרהיב עין כל רואה? גם על בית־המרחץ העתיק הזה, העומד ומתקיים בנסים, מספרים זקני הדור כמה ספורי־נפלאות מימים קדומים. מעשה בגוי שפור,

שמצאוהו תלוי בבית־המרחץ, ושמו עלילות־דברים על יהודי העיירה, כי הם הוציאוהו לתליה, ויצאה מזה תקלה לבעלי־הבתים החשובים שבעיר, ובקשו שרי המלוכה לשים עליהם עונש מלקות, ואפשר שלא בקשו בלבד, אלא אף דנו אותם במלקות — אין רצוני בזה להעמיק חקור בדברים עד תכליתם, לפי ששונא אנכי מעודי את ספורי העצב והיגון, ואפילו אם מוצאם מימים קדומים...

וכלום יש לך עוד עיר, אשר לה הר גבוה כל־כך מעבר בית־המדרש מזה, וראש ההר כמעט ער עבי־שחקים יגיע, ומאחרי ההר אוצר צפון במעמקי האדמה, אוצר כל חמדה השמור מימות חמלניצקי? כמה פעמים — כך מספרים זקני הדור — עמדו אנשי העיר לחפור את האוצר מבטן האדמה, ומדי פעם בפעם אולצו להניח ידיהם מעבודתם, לפי שמצאו בחפירתם עצמות אדם, גלגלות וידים ורגלים, וגם תכריכים מצאו — סימן לקברות יהודים, שמסרו נפשם על קדושת השם... מי יודע?

וכלום יש לך עוד עיר כמוה, המלאה בעלי־בתים חשובים, אשר כולם אינם אמנם אלא חנונים ומוזגים דלים, המתפרנסים בדוחק זה מזה ומשכניהם הגויים מסביב, ואף־על־פי־כן כל אחד נוהג בעירו מנהג בעל־בעמיו, כל אחד מתהלך קוממיות בביתו ובקרב משפחתו, כל אחד מפיר מקומו בבית־המדרש, כל אחד מכבד את עצמו ויודע את ערכו בין הבריות?

וכלום יש לך עוד באחת הערים בית־קברות עתיק כזה, בית־קברות גדול ונהדר ועתיק כזה, אשר רוב קבריו עשבים כבר עלו בהם, ואין איש יודע עוד, אם עצמות אדם טמונות שם או לא? על בית־הקברות הזה יש בפי לספר כמה וכמה ספורים, והספורים כולם נוראים ומוצאם, כמובן, מימים קדומים; ואולם השעה הזאת שעת לילה היא, ואין מסיחין בלילה בבתי־קברות ובספורים נוראים מימים קדומים...

עיר קטנה וורונקה, אבל מה יפה היא ומה רב חנה! יכול אתה, לכשתרצה, לעבור את כל העיר, לארכה ולרחבה, במשך חצי שעה. אין לה לא מסילת־ברזל ולא נמל של ים, לא שאון החיים ולא המונם, אבל יש לה שני ירידים, פַּעֲמַיִם בשנה, שכל עצמם לא נבראו אלא בשביל היהודים, למסחרם ולפרנסתם. עיר קטנה ודלה, אבל כנגד זה מלאה היא ספורים ואגדות נפלאים, המושכים את הלב, הנמסרים מדור לדור, איש מפי איש. אילו אמרתי לספר לפניכם את כולם, לא הייתי מספיק. ולפיכך אני מעלים עיני מהם ועובר לעשות את חובתי הישרה, המוטלת עלי — חובת ביוגרף, הרושם בספר רק את תולדות גבורו בלבד. ראשית כל חייב אני לספר לכם על אבות גבורנו, על אביו ועל אמו. בואו והחזיקו טובה לי, שפותח אני רק באביו ובאמו, ולא באביו־זקנו ובאבי־אביו־זקנו, כמו שנוהגים שאר הביוגרפים לרגל מלאכתם.

ב.

בֵּית־אַבָּא.

עשיר מופלג בוורונקה, בעל עסקים הרבה. — חבורת ילדים. — פרומה שתופסת־העין מטילה מרותה עליהם. — המספר — אפן לחקות את האחרים. — צוחק ומצחיק את הרבים.

הודי שפרקו נאה, בעל־קומה ובעל־צורה, ארוך ודק־הבשר, שפניו זועפים תמיד ומצחו הרחב עשוי קמטים וזקנו הדק והקלוש נראה כשוחק, עשיר ובעל־תפלה, למדן ובעל־תנ"ך, ירא־שמים ויודע פרק בלשון־הקודש, חסידו של הרב מטאלנה וחובב בסתר את מאפו, סלוניסקי וצדרבוים, חקרן מעמיק לכל דבר ובעל־עצה לטובת הרבים, בקי ורגיל במשחק האשקוקה ומומחה רב לאבנים טובות ומרגליות — זוהי דמות־דיוקנו של אבי המספר, שהיה ידוע בימים ההם בעיירה הקטנה בשם רב נחום בן־זאב ונחשב בין בעלי־הבתים החשובים לעשיר מופלג.

לכמה הגיע הונו של עשיר מופלג זה בעיירה הקטנה — קשה להגיד; ואולם עסקיו היו רבים מאד: היה חוכר קרקעות ביחד עם שותפים ומחזיק ברשותו את דואר־הסוסים, סוחר בתבואה וחוטב יערות, שולח רפסדות על־פני־המים ומגדל שורים על פסלתן של שעורים. ואף־על־פי־כן עיקר פרנסת ביתו בא לו מחנות של ארג, שהיתה כוללת בתוכה גם שאר מיני מפולת ופרקמטיה, הצריכים לכל נפש, פנון: עטרן ונפט, חבלים ובורית וכל תשמישי־בית, פפאורים וחוטים, מסרקות ומחטים וכל מיני סדקית, מלח ודבש.

קמח ודגים מלוחים וכל צרכי אוכל־נפש, שחת ושבלי־שועל, תבן וסובים וכל מאכל־בהמה, שמן־קיק ותולענא, חרדל ודנדנא ושאר מיני רפואות וסממנים לבני־הפפרים, מחרשות ואתים, יעים ומגרפות וכל כלי־ברזל. בעסקי החנות לא התערב אבי־הבית. חנות זו כולה היתה נתונה ברשותה של האם, חיה־אסתר, שהיתה כל ימיה אשת־חיל ורבת־פעלים, חרוצה ומהירה במלאכתה, נוהגת ממשלתה ביד רמה ומטילה אימה יתירה על הילדים. והילדים בבית רבים היו, כולם בני גילים שונים, גדולים וקטנים, בעלי קומה גבוהה ונמוכה, בעלי שער שחור וצהוב.

כבוד גדול לא עשו להקטנים בצאתם לאויר העולם. כלומר: התגעגע לא התגעגעו עליהם ובכליון־עינים לא חכו לבואם. ולוא גם אחרו לבוא, חם ושלום, לעולם, לא היה הצער גדול ביותר. ורק מכיון שבאו — „יהי בואם ברוך; לוא יחיו ויאריכו ימים"... הללו, שעמדה להם זכותם להמלט ולצאת בשלום ממחלת האבעבועות והבהרת ושאר פורעניות וחליים רעים, המתרגשים על יונקי־שדים בעודם באבם, גדלו ועמדו על רגליהם ונכנסו לחדר ללמוד תורה, תחילה מפי נתי־ליב מלמד־דרדקי ואחר־כך מפי רב זרחל מלמד־גמרא. ואלה, שלא היה בהם כח לעמוד בפני מלאך המות, האורב לעוללים ויונקים באלף עינים, מהרו להסתלק מעולמם בעוד מועד ולעבור לעולם שכולו טוב. באו בני־אדם ופרשו וילונות על־פני האספקלריות, והאב והאם חלצו נעליהם מעל רגליהם וישבו לארץ שבעה ימים והתאבלו ובכו — עד אשר חדלו לבכות. ואז קראו על עצמם את הפסוק: „ה' נתן וה' לקח", מחו דמעות עיניהם, קמו מעל הארץ — ושכחו... ואמנם לא לפלא היה הדבר הזה בתוך המהומה הרבה והשאון שאינו פוסק — שאון שנים־עשר ילדים, בנים ובנות, שאחד מהם כבר זכה לשאת אשה ושערזקנו כבר החל לצמוח, ואחד — יונק שדים, המוטל בעריסה.

אכן גדול היה כח־הסבל של האם, שעמדה לה חריצותה לגדל חבורת ילדים אשר כזאת ולשאת לבדה את טרחם ומשאם ואת חלייהם הרבים! בכל ימות החול, כשהיו החיים פתקונם, היתה דרכה בסופה וסערה, מכה את הילדים על ימין ועל שמאל ואינה מבחינה בין קטן לגדול. ואולם מפיון שחלה ילד ונפל למשכב, מיד שנתה את טעמה ולא זזה מעל מטת החולה אפילו רגע: „אוי ואבוי להאם!" ואך הבריא הילד וחי וקם על רגליו — ושב הסדר לקדמותו: „אל החדר לך, נער שובב שבמותך, אל החדר!"...

בחדר למדו כל הילדים למן השנה הרביעית ועד — עד יום חתונתם כמעט. ומכל החבורה הזאת עלה והצטיין בחריפות שכלו ובמעשי־הוללות גבור הרשימות האלה. בבית־אבא כנו לו שם משונה מאד: „זוטא" קראו לו בקטנותו — כפי הנראה, על־שם קומתו הקטנה. ולא זו בלבד. אף־על־פי שהיה שוקד על תלמודו יותר מכל הילדים, היה סופג גם סטירות ונזיפות, מכות־לחי ומלקות יותר מכולם. כל־כך למה? אל תשאלו: ודאי כראי והגון היה לכך.

— הנה תראו בעיניכם, כי מילך זה לא תצא טובה באחרית הימים! ניכר הוא במעשיו. מובטחתני בו, שיהיה ריק ופוחז, מעוז וחומץ, פגע רע, זולל וסובא, לץ מתהולל, שובב הולך אחרי שרירות־לבו, פרוע לשמצה!

כך היתה טוענת פרומה שתומת־העין, זו משרתת הבית, בתולה נאה, שעינה האחת סמויה ופניה מחוטטים. בתולה זו קמצנית היתה ביותר ונאמנת לבית בכל לב ונפש. אמונתה ומסירות־נפשה היתירה לבעליה הביאוה לידי כך, שהיתה מכה את הילדים מכות־רצח, מונעת לחם מפיהם, אורבת להם ומשגיחה עליהם בשבע עינים, שיהיו טובים וישרים, כשרים ותמימים, עושים אך את הטוב ואת הישר בעיני אלהים ואדם. ומשום שהאם אשת־חיל היתה ועוסקת כל ימיה בחנות, היה הבית כולו ברשותה של הבתולה

פרומה, שהיא היתה צופיה הליכותיו, עושה בו כאדם העושה בתוך שלו, מחנכת את הילדים, את הגדולים ואת הקטנים, בקפדנות יתירה, נטפלת אליהם על כל פסיעה ופסיעה ואינה זזה מהם אף רגע. היא היתה רוחצת פניהם, חופפת ראשיהם, קוראת אתם ברכת־הבוקר, מוליכה אותם לבית־רבם, מביאה אותם מבית־רבם, מפה אותם לחי, נותנת להם אוכל, קוראת אתם קריאת־שמע, מפה אותם שוב לחי ומשפיבה אותם על משפבותיהם, את הגדולים במטתם ואת הקטנים, אל תחשב להם זאת לחרפה, — במטתה, יחד אתה.

אמת, מה קשה היה להילדים עול־שעבודה של פרומה שתומת־העין בימים ההם! ולפיכך גדלה שמחתם שבעתים ביום שנכנסה בתולה זו לחופה. זכור לטוב אידלי הגנב (גונב סוסים היה), זה בעל הבלורית הפרועה והאף החרום, שקפל על עצמו לפרוש כנפיו על האמה העורת ולשאת אותה פדת משה וישראל. נשוא נשא אותה מאהבה, שהיה כרוך אחריה וחובבה ימים רבים קודם החופה. וכרוך היה אחריה וחובבה לא בשל עינה הסמויה ולא בשל פניה המחוטטים, אלא בשל יחוס־משפחה בלבד, שמתחתן הוא עם רב נחום בן־זאב בכבודו ובעצמו... וכי קל בעיניך שדוך זה? היה־אסתר עצמה ערכה את החתונה, טרחה בסעודת־החופה, אפתה דובשנים ומיני מתיקה, הזמינה מנגנים בכלי־זמר מן העיר הסמוכה והיתה כמחותנת לכל דבר. הוי־הוי, מה רבה היתה התכונה ביום ההוא! מה רב היה הצחוק והשאון של הקטנים ומה גדולה היתה שמחתם! ולא על אשרם וכבודם של החתן והכלה שמחו הקטנים כל־כך, אלא על נאולת־עצמם ופדות־נפשם, שנפטרו מעול־שעבודה של פרומה שתומת־העין ויצאו מרשותה לעולמים. וביותר גדלה השמחה ונרל הצחוק למראה „זוטא" הקטן, שֶׁחָקָה בהלוכו ובתנועת אבריו את הזוג הנחמד, את החתן הנגב, הלבוש מחלצות, כשהוא שורק באפו בתרום מתוך נמוס ודרך־ארץ, ואת הכלה העורת, הארומה והמויעה,

כשהיא מציצה על בן־זוגה בעין אחת נוצצת ורוחצת פולה בערגים, בחתול זה, הלוקק את השמנונית מעל החלב ומציץ בשעת מעשה לצדדים.

לחקות את האחרים, לעקם מעשי איש ותנועותיו ולעשותם לצחוק בעיני הקטנים — אומנות זו לא היה לה מומחה כמו גבור הספורים האלה. את כל אחד ואחד היה עושה כמין חומר לצחוק. כל אדם שנזדמן לידו, ואפילו ראהו בפעם הראשונה, מיד היה מוצא בו טעם לפגם, עומד על טיבו המגוחך ועל הלוכו המעורר שחוק, ומיד היה מחקה אותו ואת תנועותיו ואת שיחו, משוה אותו כמות שהוא לנגד חבורת הקטנים, והקטנים היו מריעים בשחוק לעומתו, והגדולים היו נפרעים ממנו במפות־לחי ובאים אחר־כך להבאישהו גם בעיני רבו: הנשמע כדבר הזה בישראל, אשר ישפח נער עול תורה ועול דרך־ארץ ויבדח כל הימים את דעתו ואת דעת חבריו ויעשה לצחוק את כל העולם כולו! הן את הכל מחקה הוא, את הכל מעקם הוא, את הכל — לרבות גם את הרב רב זרחל, כיצד זה פוסע פסיעות דקות ומולל ברגליו הקצרות בתוך הקפוטה הארוכה, ולרבות גם את אשתו הרבנית, כיצד זו מתחטאת לפני בעלה בשעה שהיא מבקשת ממנו מעות לצרכי שבת, מבשפשת לו בזנבה, מנצנצת ומלבבת אותו באחת מעיניה, אינה יכולה לבטא את המלה „שבת" ואומרת: „סַבָּת"...

נ.

שמואליק היתום.

ספורי־מעשה, דברי־הויה וחלומות. — קבלה ובשורה.

וצא אתה מיני בני־אדם בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא, שכל חנם ותפארתם הם פניהם. אור מיוחד, מעין אור הגנוז, שפוך על הפנים האלה, המושכים את לבך בחבלי־קסם. הפנים האלה אומרים: „אהבנו" — ובמבט־עין ראשון אתה דבק אחריהם לאהוב אותם אהבה שאינה תלויה בדבר.

פנים נעימים כאלה היו פניו של שמואליק, נער יתום, באין אב ואם, שנתחנך בביתו של רב העיר, ובנער זה בחר גבור הרשימות האלה מכל חבריו ואהב אותו למן היום הראשון, אשר הפירו איש את רעהו. אהבתו זו לא ידעה חוק וגבול: היה פרוך אחריו כל הימים, שואף צלו, שותה בצמא את דבריו, מחלק אתו פת־שחרית ופת־צהרים חלק בחלק, ויד האחד לא היתה זזה מתוך ידו של השני אפילו לרגע.

אמת, ראוי היה שמואליק לכל זאת. מלבד שהיה נוח ונעים לבריות בטבעו היפה, עוד מעלה יתירה היתה לו, שרוממה אותו ונדלתו בעיני גבורנו על כל הנערים בני־גילו: כמה וכמה ספורי־מעשה נפלאים היו שגורים לו בפיו, שהיה מספרם לפני חברו בשעת הפנאי. אמנם כל נער ונער יש לו ספורי־מעשה, ששמעם מפי אביו־זקנו או מפי אמו־זקנתו במוצאי־שבת עם חשכה. ואולם

לא כל נער יש לו הפשרון לספר את ספוריו. הפשרון לספר ספורים לא ניתן אלא ליחידי־סגולה בלבד. ואחד מיחידי־סגולה היה שמואליק היתום.

מאין שאב הנער הזה, האדמוני עם יפה־העינים, ספורי־מעשה הרבה כל־כך ואגדות יפות ונהדרות כל־כך ותמונות מרהיבות־לב כל־כך, עשירות הדמיון והצבעים? האם שמע אותם מפי מספר נפלא חוזה־חזיונות? או מלבו בדה את האגדות האלה, מהרהורי לבו ההוזה ומדמיונו הנלהב? עד היום הזה לא אוכל לפתור את החידה הזאת. יודע אני רק אחת: פיו היה מפיק מרגליות, ודמיונו — פנחל שוטף, כמעין המתגבר והולך מאליו. דבריו חלקו משמן, והיו נמשכים והולכים כחוט־המשי, הנגול והולך מעל הפקעת. וקולו היה ערב, ולשונו מתוקה, מתוקה כדבש הטוב, כנופת־צופים. ולחייו היו אדומות, ועיניו — עינים חולמות, יושבות על מלאת, נסוכות אד דק ונוצץ.

ביום הששי אחר הצהרים, או ביום השבת אחר הסעודה, או ביום־טוב אחר תפלת המנחה היו שני החברים פורשים מחיי הצבור למקום צנוע, מטפסים ועולים על הר־וורונקה הגבוה, אשר „ראשו עד שחקים יגיע", משתטחים שם על ירק־דשא ופניהם למטה, או שוכבים פרקדן ופניהם למעלה, אל מרום הרקיע, ושמואליק היה מתחיל לספר ספורי־מעשה שונים בזה אחר זה: מעשה בבן־מלך ובת־מלכה, מעשה ברב ורבנית, מעשה בדוכס וכלבו, מעשה בדוכסית, שנשבתה להיכל־הבדולח, מעשה בשנים־עשר גזלנים ביער, מעשה בספינה, שהפליגה לים־הקרח, מעשה באפיפיור נוצרי, שנכנס בוכוח עם גדולי הרבנים, עמודי התורה, ועוד כמה וכמה ספורי־מעשה בכתי־ליצנים, בשדים, מזיקים ורוחות רעות, במכשפים ומכשפות, קוסמים וקוסמות, בחיות רעות ועופות־המדבר, בנחשים ועקרבים, בתרנגול־הבר ובמנורת־הקודש העתיקה אשר בעיר פראג.

וכל מעשה ומעשה היה לו טעמו המיוחד וריחו המיוחד, וכולם יחד היו עוטים מעטה־קסם נפלא, שאי־אתה מציירו בכתב. וביותר היה נפלא הדבר, ששמואליק זה לא היה חוזר על ספור אחד שתי פעמים, אלא היה מוצא בכל פעם ופעם ספורים חדשים, ומדי פעם בפעם היה דמיונו משחק לפניו בצבעים חדשים ובמאורעות חדשים. וחברו, שלום בן־נחום בן־זאב, היה פּוער פיו ומשים אזנו כאפרכסת, ולא היה גורע עין מפני המספר הנחמד, מלחייו האדומות ומעיניו החולמות, היושבות על מלאת.

— מניין אתה יודע את כל זאת, שמואליק?

— שוטה שבעולם! כל זה כאין וכאפס הוא. לכשתרצה, יודע אני גם את הסוד, כיצד מזילים יין מן הקיר ושמן מן התקרה!

— אם כן איפוא, כיצד מזילים יין מן הקיר ושמן מן התקרה?

— שוטה שבעולם, גם זה הבל־הבלים! לכשתרצה, יודע אני אפילו, כיצד עושים זהב מחול ואבנים טובות ומרגליות מחרסי־ארמה.

— אם כן איפוא, כיצד עושים את כל אלה?

— כיצד עושים את כל אלה? על־ידי קבלה. הלא הרב בעל־קבלה הוא. הכל יודעים את זאת. הלא אין הרב ישן בלילות.

— אלא מה הוא עושה בלילות?

— בלילה, עת אשר הכל ישנים, ער הוא. יושב יחידי ועוסק בקבלה.

— ואתה רואה בעיניך את כל אשר הוא עושה?

— שוטה שבעולם! איככה אוכל לראות, אם ישן אנכי?

— אם כן איפוא, מאין אתה יודע, כי עוסק הוא בקבלה?

— וכי סוד הוא זה לך? הלא הכל יודעים זאת. אפילו תינוק בעריסה יודע זאת. שאל את כל איש, ויגיד לך. הלא לכך רב הוא לעשות מעשים, אשר לא יוכל איש אחר לעשותם. את הכל יעשה

כרצונו וכחפצו. רצונו — ויפתחו לפניו כל שנים־עשר מעינות הכסף־החי וכל שלשה־עשר הגנים, המצמיחים פרפמין, וכסף וזהב, ואבנים טובות ומרגליות יעברו לרשותו לרוב, כחול אשר על שפת הים, כדומן על־פני השדה, עד כי תשבע הנפש מראותם בלבד...

— אם כן איפוא, למה אתה רעב תמיד? ולמה אין לו להרב די כסף לצרכי שבת?

— מפני שרצונו בכך. רוצה הוא להתענות בעולם הזה, לחזור בתשובה. בעל־תשובה הוא. אילו היה רוצה, היה מתעשר עושר גדול, בקורח בשעתו. היה שקול כנגד ששים רבוא מבית רוטשילד. כי יודע הוא את סוד העושר יותר מכולם. הכל גלוי וידוע לפניו. אין דבר נעלם ממנו. יודע הוא אפילו את המקום, אשר האוצר טמון שם.

— ואיה המקום, אשר שם טמון האוצר?

— שננא! מאין אדע את זאת? אילו ידעתי את מקום האוצר, הייתי מגלה לך זה כבר. הייתי בא אליך בחצי הלילה והייתי מעירך משנתך: „בוא, שלום, לכה ונלכה אל האוצר, ונצבור לנו זהב מלוא חפנים ונמלא את כל כיסינו אבנים טובות ומרגליות!"

וכאשר אך התחיל שמואל לדבר על האוצר, כן נצתו עיניו החולמות באש ולחייו האדומות פרחו ונתלהבו, וכולו התרגש והתלהב כל־כך, עד כי עורר והלהיב גם את חברו, המקשיב לדבריו. שמואליק מדבר, וחברו, שלום בן־נחום בן־זאב, מפיח אל פיו ושותה בצמא את דבריו.

ד.

אוֹצָרוֹת.

גלגולו של אוצר. — אגדה מימות חמלניצקי. — אבני־קסמים.

יש פה, בעיירה הקטנה, אוצר טמון במעמקי האדמה — דבר זה למעלה מכל ספק הוא.

מאין בא אוצר לעיר, שפולה עניים? מחמלניצקי. חמלניצקי טמן אותו בימים קדמונים. אלפי שנים טרחו בני־אדם ויגעו וחשכו מפספם וצברו אוצרות למשמרת. עד שבא חמלניצקי ודן אותם לגניזה.

— מי היה חמלניצקי?

— וכי אינך יודע, מי היה חמלניצקי? שוטה שבעולם, חמלניצקי הלא היה רשע מרושע, איש צר ואויב, כהמן בשעתו... הלא אפילו תינוק בעריסה יודע זאת! ובכן, בא אותו רשע חמלניצקי וגזל אלף אלפי אלפים דינרי־זהב מידי הפריצים הראשונים ומידי היהודים העשירים, והביא את כל זאת לעירנו, לעיר וורונקה, — ופה טמן את העושר הרב באחד הלילות, לאור הלבנה, במורד ההר אשר מאחרי בית־המדרש. במעמקי האדמה טמן את האוצר, ועשבים עלו במקום ההוא, וקסם נשפך במקום ההוא, ואדם אין, אשר יהע ואשר ימצא את המקום הנפלא ההוא.

— והאוצר אבד וכלה לעולמים, לעולמי־עד?

— שוטה שבעולם! מי זה הגיד לך, כי אבד האוצר לעולמים, לעולמי־עד? הרי לכך ברא הקדוש־ברוך־הוא את חכמת הקבלה בעולמו! חכמי הקבלה פשפשו ומצאו עצה.

— למשל, איזוהי העצה, אשר מצאו?

— עצה טובה מצאו. מין לחש יש להם, מין פסוק מפסוקי תהלים, שצריך לאמרו ארבעים פעמים ארבעים...

— ואיזה פסוק הוא זה?

— אי לך, שוטה שבעולם! אין אדם בארץ, אשר ידע את הפסוק הזה! ולוא גם ידעתיו, כי־אז גם אז לא נקל הדבר לעשותו. צריך אתה לישב בתענית ארבעים יום וארבעים לילה, לקרוא בכל יום ארבעים פרקים מפרקי תהלים, וביום הארבעים ואחד, כעבור ימי התענית, בשקוע החמה לפנות ערב, צריך אתה להתגנב ולצאת בלאט, שלא יראך שום בן־אדם, שאם לא כן, תצטרך לחזור ולהתענות שוב ארבעים יום וארבעים לילה,— ואז רק אז, כאשר תצא בשלום ואיש לא יפגשך בדרך, עליך ללכת בליל־חושך, בתחילת החודש, עד אשר תבוא אל מורד ההר, מאחרי בית־המדרש, ושם תעמוד ארבעים רגע על רגל אחת, ותספור לך ארבעים פעמים ארבעים, ואם יארע לך נם ולא תפשל בחשבונך, מובטח לך, כי האוצר יתגלה לעיניך מאליו...

ושמואליק היתום מבאר לחברו, לשלום בן־נחום בן־זאב, את כל הענין באר היטב ומגלה לו את סוד האוצר בקול נרגש וחשאי, ההולך ונעשה נמוך יותר ויותר, ודבריו שוטפים בלי הפסק ובלי מעצור, כנקראים מעל הספר:

— וגלה יתגלה האוצר לעיניך מתוך האש — מתוך אש קטנה. והיה כאשר תנצנץ לך האש בחשכה, תמהר ותקרב אליה, כלומר — אל האש תקרב, אל תירא ואל תפחד מפניה, כי לא תכוה בה — לפי שהאש הזאת לא נבראה אלא למאור, ובעור לא תבער כלל, ואתה אין לך כי־אם לנחון אל הארץ ולצבור בשתי ידים מלוא חפניך (שמואליק מראה בשתי ידיו, כיצד צוברים מלוא חפנים)

כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, ואבני־חן הנקראות בשם „כדכוד“, ואבני־חן הנקראות בשם „ישפה“...

— מה הבדל יש בין אלו לאלו?

— אי לך, שוטה שבעולם, הבדל גדול יש! „כדכוד“ הוא מין אבן, המאירה בחשכה, כאשר יאיר נר של „סטיארין“, ואילו „ישפה“ כח אחר לו: סגולה מיוחדת ניתנה לו, שעל־ידיו שחור הופך לבן, אדום הופך צהוב, ירוק הופך כחול, לח נעשה יבש, רעב נעשה שבע, ישן נעשה חדש, ואם מעט לך זאת — הריהו מחיה מתים בכחו... אין לך אלא לשפשף בו בכנף קפוטתך הימנית ולאמר: „תצא־נא ותצא לי סעודה יפה ושמנה!“ — ומיד יתגלה ויצא אגרטל של זהב, ועליו כל מיני מאכל משובחים ומיני תרגימה נחמדים, מעדני־מלך ממש, בהם לשונות צלויות וגרגרות ממולאות, אשר ריח־ניחוחן יבוא בשקוי בעצמותיך, וגלוסקאות וחלות־סולת חמות, עשויות מעשה מקלעת ומכורפמות כרפמין וכל מיני בשמים, ויין לרוב מכל המינים המשובחים, מיין המשומר, וכל מיני אגוזים, וכל מיני חרובים, ומיני מתיקה ונופת־צופים הרבה מאד — הרבה כל־כך, עד כי תשבע ממראה עיניך בלבד!

ושמואליק מסב פניו מחברו ופולט רוקו מפיו, וחברו רואה ומפיר על־פי שפתיו היבשות והשוקקות ועל־פי אודם פניו הנרגשים והרעבים ועל־פי עיניו הבוערות באש זרה, כי בעל־החלומות הנפלא הזה לא היה מסרב עתה לסעודה יפה ושמנה — לחתיכת לשון צלויה, לגרגרת ממולאה, או לוא גם לפרוסת חלה בלבד... והוא מחליט בלבו, כי מחר, אם ירצה השם, יביא לו בכיסו אגוזים אחדים, שנים שלשה חרובים וסופריה אחת, אשר ימשוך ויקח באין־רואים בחנותה של אמו. ואולם לפי־שעה הוא מבקש מאת שמואליק, כי לא יפסיק ספורו ויוסיף לדבר עוד ועוד. ושמואליק אינו מסרב לבקשת חברו. מקנח הוא את שפתיו בכף־ידו ומוסיף לספר עוד ועוד.

— ... ולאחר שאכלת ושבעת מכל המאכלים המשובחים האלה ושתית מיין המשומר, אתה נוטל שוב את אבן־הקסמים בידך, משפשף בה בכנף קפוטתך, משפשף ואומר: „תצא־נא ותצא לי מטה רפה מוצעת!" — ומיד מתגלית ויוצאת לפניך מטת־שן יקרה מצופה זהב, ומשפבה רך מחמאה, וכריה כרי־משי, ושמיכתה שמיכת־אטלס. ואתה עולה על המטה הזאת ומתמתח ומתפרקד להנאתך, ואתה ישן שינה ערבה ומתוקה, ואתה חולם חלום יפה ונהדר. בחלומך — והנה מלאכים וכרובים עפים מסביב, ושרפים ואופנים וחיות־הקודש סוככים עליך בכנפיהם, ואתה רואה בעיניך את גן־העדן, את גן־העדן העליון ואת גן־העדן התחתון... ולא זו בלבד. לכשתרצה, אתה משפשף באבן־הקסמים אשר בידך, ומיד אתה מתרומם ועף במרום, נשא על כנפי־רוח למעלה־למעלה, הרחק־הרחק מעיר ומאנשים, עד עבי־שחקים, עד תכלת השמים, כנשר עף ומרקיע על אברותיו...

האם ניפרו עקבות ספוריו של היתום המספן הזה ונשמע הד אגדותיו הנפלאות אחר־כך בכתביו של שלום חברו, עת אשר שלום בן־נחום בן־זאב גדל ונודע בכתריאליבקה בשם „שלום־עליכם" — דבר זה קשה להגיד. ורק גלוי וידוע לפני, כי את דמיונו העשיר ואת השגתו הרחיב ואת לבו מלא חלומות וחזיונות נפלאים, אשר עמדו לנגד עיניו ימים רבים ועומדים לפניו עד היום הזה. אפשר, שהחלומות והחזיונות ההם פשטו במשך הזמן וחליפותיו את צורתם הראשונה ולבשו צורה אחרת ותבנית אחרת, ואולם את ניצוצם הראשון, את הניצוץ המלהיב, נשא בלבו כל הימים וישא אותו כל הימים, עד בוא הרגע האחרון.

ה.

הָרַב בְּגַן־עֵדֶן.

בעולם הרסיון. — אהבת דוד ויהונתן. — בשר לויתן ושור־הבר. — חיי העולם הבא.

פּוּרי־הנפלאות של שמואליק היתום הלהיבו את דמיון חברו הצעיר פל־פך, עד כי נעקר מעט־מעט מעולם המציאות והממשות והיה כמרחף פל הימים בעולם אחר, בעולם שכולו טוב. לא בחלום בלבד, אלא גם בהקיץ היה רואה את עצמו בחברת בני־אדם משונים, בין בני מלכים ובנותיהם, בין דוכסים ודוכסיות, בהיכלות־קסם, שכולם עשויים בדולח, או בספינה שבויה, המפליגה בים־הקרח, או באי בודד ורחוק, מקום־מושב לפראים אוכלי־אדם, או בגן־עדן התחתון, אשר שם שנים־עשר מעינות מלאים פסף־חי, ושלשה־עשר גנים מצמיחים פרפמין, וכסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות מושלכים שם לרוב, כדומן על־פני השדה; או יש אשר יתרומם פתאום בכח אבן־הקסמים הנקראת „ישפה", וידאה על פנפי־רוח למעלה־למעלה, אל ענני־שחקים... וכך התעה אותו דמיונו מיום ליום, עד כי חדל לראות דברים כהויתם ולקרוא אותם בשמם הנכון. פל אשר ראו עיניו היה משתנה על־פי דבורו, פושט צורתו הקבועה ולובש צורה משונה, צורת־קסם מעולם־הפלאות. הקורות, המונחות לפניו בחצר בית־אביו זו על־גבי זו, לא קורות הן. מטפס הוא ועומד על גבן ורואה את עצמו כאילו עומד הוא על אי בודד בלב־ים; הוא בן־המלך, עזוז וגבור, גבור מלחמה, המרחיק נדוד לכבוש ערים ומדינות

ולהדביר עמים תחת רגליו, ואלה האוזים ובני־האוזים, המשוטטים בחצר לפניו אנה ואנה, עבדיו הם, ילידי האי, פראים אוכלי־אדם. והרי הוא מניף מקלו ושופך ממשלתו עליהם: הוא גוזר והם מקיימים, הוא מפקדם פְּקֵד את אנשי־החיל והם נשמעים לפקודתו, ממהרים לעשות רצונו, רצון מלך ושליט.

ורק זו רעה חולה, כי לא בידו בלבד ניתנה פה המלוכה. באי בודד זה יש גבוה מעל גבוה — זו פרומה שתומת־העין. ראתה פרומה את הגבור הצעיר מניף מקלו על האוזים, עמדה ותפסה בו והורידתו ממרום ממלכתו והקימה בבית שאון ומהומה רבה, שסופם נזיפות וקללות ומפות־לחי נמרצות ומוסרו של רבו...

בימי הקיץ, עם חום הצהרים, בשעת שקט ודממה רבה, פורש גבורנו לגן אביו, חוגר את חרבו, זו חרב־העץ, שנשתיירה לו מיום ל"ג־בעומר, ויוצא שם למלחמה על אויביו, עושה שמות בעשבים ובצמחים, משמיד ומכלה את הירקות הרפים — ומקפל אחר־כך את ענשו כפלים ככל חטאותיו.

ופעמים, בערב מערבי החורף, הוא פורש לקרן־זוית בבית־אבא, מתבודד שם בחשכה, יושב יחידי ומספר בלחש עם הגבורים אנשי־השם, העולים לקראתו מעולם־החזיונות של שמואליק חברו. בבית דממה והשקט ושלוה. ליד התנור יושבות אמו ופרומה שתומת־העין, שתיהן עסוקות ונתונות למלאכתן: אמו מביאה לידי גמר סריגת הפוזמק, והבתולה פרומה מורטת את הנוצות של האוזים השחוטים. ופתאום, בתוך הדממה הגדולה, קול יוצא מן הזוית האפלה, והקול הולך וחזק:

— מתחת הגג, מתחת הארובה, בואי־בואי, הרוח, בואי ופחי במשפרי ים־הקרח, הוציאי־לי ממסגר אסירים — את הספינה הטובעת ואת הפלה היפהפיה, אחוזת־הקסם!...

שתי הנשים כמעט נופלות מתעלפות לארץ מגודל הפחד. וגבורנו — או לי אם אספר את אשר הגיע לו אחר־כך...

ואולם יותר מכל ספורי־הנפלאות של חברו שמואליק היתום נחרתו בלב גבור הרשימות האלה ספוריו הנלהבים על־אדות האוצרות, הטמונים במעמקי האדמה — אוצרות כסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות, וכל סגולות מלכים, ואבני־הקסמים, שקוראים להן „כדכוד", ואבני־הקסמים, שקוראים להן „ישפה". מכתת־זכוכית נוצצת כי מצא בחדר דיה היתה לו, שתהפך בעיניו לאבן־קסמים, ל„כדכוד" ממש. אבן קטנה מאבני המקום כי הרים מעל הארץ — מיד נעץ עיניו בה ובחן אותה ותהה עליה: מי יודע, אם לא „ישפה" היא זו?... והוא מנסה לעשות בה בלהטיו — לשפשף בה בכנף־בגדו הימנית ולקרוא את הפסוק, אשר למדהו שמואליק חברו: „תצא־נא ותצא לי..." סמוך היה לבו ובטוח, כי אחד מאוצרות־הפלא ודאי יפול בחלקו, ואף־על־פי שיתמהמה, יחפה לו בכל יום שיתגלה. דבר המובן מאליו, כי את כל הפסף והזהב יתן אז מתנה גמורה לאביו ולאמו, ולו לעצמו יקח רק את אבני־הקסמים, את אבני־כדכוד ואת אבני־ישפה, לעשות בהן נפלאות. אביו ישפח אז את עצבו ואת רגזו ולא ידאג עוד לעסקיו. ואמו אף היא תעזוב את מלאכתה בחנות ולא תסבול עוד צינה וקרה למן הבוקר ועד הערב. והוא, בנם הקוסם, מה יעשה אז? בכחה של אבן אחת מאבני ישפה יראה אותם נפלאות, אשר כמוהן לא ראו מעולם גם בחלום. על ראש הר גבוה ונשא יקים להם בין־לילה היכל־תפארה, כולו עשוי בדולח, יקיפו גן, כולו נטוע כרכמין, ובתוך הגן יפתח להם מעין נפלא, כולו נובע כסף־חי. וכלב זרזיר־מתנים ירבץ ליד השער יומם ולילה לשמור את דרך הגן, ונחשים ועקרבים, שפיפונים וחתולי־הבר יתרוצצו אנה ואנה, יתפתלו בירק־דשא ויטפסו על עצי־הגן. והוא, בן־המלך בכבודו ובעצמו, יצא בכל בוקר מהיכלו

ושק מלא זהב בידו, יתיצב בפתח השער ויחלק נדבות לעניי וורונקה, לעוברים ושבים, יבזבז ממונו לצדקה, יעניק לאיש ואיש כפי זכותו ומפעלו, והפל בעין יפה, כיד המלך...

מי מלל לו אז, כי יבוא יום ושמואליק היתום, חברו הטוב, אשר נפשו קשורה בנפשו, יפרד פתאום מעליו, יעזבהו וישפחהו — וישפחהו לנצח! דבר זה לא היה יכול להעלות על דעתו כלל. ראשית, למה יפרדו שני חברים כמותם? ושנית, הנה שני החברים, שלום בן־נחום בן־זאב ושמואליק היתום, כרתו ברית ביניהם ונשבעו איש לרעהו בנקיטת ציצית, כי בכל מקרה אשר יקרה אותם בימי חייהם, ובכל מקום אשר יתגלגלו במרוצת הזמן, — לא תופר בריתם לנצח ואהבת־עולם תהיה ביניהם, כאהבת דוד ויהונתן. ואולם מי נביא ויחוש עתידות, כי רב עדת וורונקה, שהיה אמנם זקן ושבע־ימים, כמעט בן־שמונים, יתבקש פתאום לכמליה של מעלה, ושמואליק היתום יעזוב את העיר הקטנה ויסע יחד עם הרבנית האלמנה אל אחת מדודותיו, היושבת במרחקים, בעיר נכריה ונדחת, אשר גם את שמה לא ידע, ויעלם לעולמים, וזכר לא יהיה לו עוד בין החיים!

אמנם לא במהרה נעשה הדבר הזה ולא ביום אחד עלה הרב על מטתו ונפטר מן העולם. הרב הזקן, שהיה חלוש כל ימיו, איש ידוע־חולי מרוב הצומות והסגופים, שענה בהם את נפשו באונס וברצון — תחילתו באונס וסופו ברצון, — עוף באחרית ימיו ועלה על מטתו ושכב עליה אחוז־שבץ במשך שנה ומעלה, לא אכל ולא שתה ולא נהנה שום דבר מן החיים, אלא עסק בתורה ובתפלה ונאבק עם מלאך־המות. שמואליק ספר לפני חברו ונשבע לו בהן־צדקו, כי בכל יום ויום בין הערבים, בשעה שבין מנחה למעריב, עף אותו „בעל־דבר" ובא ונכנס דרך סדק החלון, מתיצב למראשותיו של הרב והמאכלת בידו, עומד וממתין לו, שמא יפסיק משנתו או

יעמוד רגע מתפלתו, — אז יעביר את פי ספינו על צוארו ויעשה לו את כל צרכיו... אבל גם הרב חכם הוא: אינו פוסק פיו מתפלתו אפילו רגע; או שהוא לומד, או שהוא מתפלל.

— ומה מראהו?

— של מי?

— של אותו „בעל־דבר".

— מאין לי לדעת זאת?

— הלא אמרת, כי בא הוא אל ביתכם בכל יום, ובודאי ראית אותו בעיניך.

— שוטה שבעולם! איככה אוכל לראות את „בעל־הדבר" — וכל יודעים, אפילו תינוק בעריסה יודע, כי לא יראהו האדם וחי!

— אם כן איפוא, מאין ידעת, כי בא הוא בכל יום אל ביתכם?

— אלא מה הוא עשה, לפי דעתך? יושב בשמים ומחפה עד שיבואו ויקראוהו?

וכשמת הרב, היה אותו היום יום טוב לשני החברים. אנשי זורונקה חלקו לרבם את הכבוד האחרון וערכו לו הלויה נהדרה כל־כך, שרק רב בעיר קטנה זוכה לכמותה. החנונים סגרו את חנויותיהם, המלמדים שלחו את תלמידיהם, וכל העיר נהרה אחרי המטה ללוות את הנפטר לעולמו.

האחרונים, שחזרו מן בית־הקברות העירה, היו שני החברים הנאהבים והנעימים, דוד ויהונתן. שניהם החזיקו איש ביד רעהו והלכו בלאט, פוסעים פסיעות מתונות, כדי שתהא להם שהות בדרכם לדבר את דבריהם. ואמנם הרבה היה להם לדבר איש באזני רעהו: על פטירתו של הרב ועל כניסתו לחיי העולם הבא, על הפגישה הנהדרה אשר יפגשוהו ליד שערי גן־עדן, ועל הכבוד חרב אשר יחלקו לו שם, ומי יהיו הצדיקים והחסידים, אשר יצאו לקראתו לקבל את פניו.

שמואליק ידע את כל זאת. הכל היה גלוי וידוע לפניו — לרבות גם הנעשה שם, מעבר לגבולין, בעולם הבא. ועל הכל דבר ברוח נכונה ובבטחה גמורה, כאילו היה באותו מעמד ובעיניו ראה את כל זאת. מתוך דבריו נתברר, כי הרב הזקן לא מת כל עיקר, אלא נסתלק מעולמנו ועבר לעולם אחר, לעולם שכולו טוב, במקום שמוכנים בשבילו ששת ימי בראשית כל מיני מאכל ומשתה משובחים, בשר לויתן ושור־הבר, ויין משומר, ושמן אפרסמון, ושאר מעדני גן־עדן. אכן, מאושר חלקו עתה ויפה גורלו! רק עתה, במיתתו, חיין קרואים חיים! וכי קלה בעיניך ישיבה זו, שהוא יושב עתה בגן־עדן במסיבה אחת עם צדיקי־עולם, עם אברהם, יצחק ויעקב, עם יוסף הצדיק, עם משה ואהרן, עם דוד ושלמה, עם אליהו הנביא, עם הרמב"ם, עם בעל־שם־טוב, עם הריזינאי, זכר צדיק לברכה! — את כולם ידע שמואליק ואת פני כולם צייר בצבעים בהירים, לכל תארם ודמות־דיוקנם, לקומתם וצביונם, כאילו ראה אותם בעיניו: אברהם אבינו — איש זקן, שזקנו הלבן יורד על־פי מדותיו; יצחק — בעל־קומה, ארוך ודק; יעקב אבינו — כפוף וידוע־חולי; יוסף הצדיק — יפה־עינים ויפה־שער; משה רבנו — בעל קומה קצרה, ורק מצחו רחב; אהרן הכהן — זקוף־קומה ומטה־שקדים גדול בידו; דוד המלך — מנגן בכנור; שלמה המלך — עטרת־זהב בראשו; אליהו הנביא — עני והולך יחף; הרמב"ם — לבוש הדור וזקנו עגול; בעל־שם־טוב — יהודי פשוט ומקל פשוט בידו; הריזינאי, זכר צדיק לברכה — יהודי מהודר, לובש מעיל־משי ארוך...

שמואליק הפליא לשחק בצבעי ציוריו כל־כך, עד כי עורר חשק בלב חברו לראות בעיניו את כל יושבי־מרום אלו. נכספה נפשו להמצא במחיצתם, בגן־עדן, לוא יום אחד, לטעום שם מסעודתם של צדיקים לוא נתח־בשר אחד מבשר לויתן ושור־הבר,

לוא טפת־יין אחת מן היין המשומר. דמיונם של שני החברים הלהיב את רוחם פל־כך, עד כי כמעט קנאו בהרב הזקן ובחלקו היפה בגן־ערן, שמתענג הוא שם על רב טוב, רואה חיים טובים ונעימים אחרי שנות רעב ומחסור בעולם הזה. וכמעט שכחו השנים, כי זה עתה הורידו את הרב המאושר אל קבר צר ואפל, וסתמו עליו את הגולל, וכסוהו בעפר לח ושחור, ושמואליק עצמו קרא אחריו קדיש־יתום, כי נפטר הרב מעולמו והלך בדרך כל הארץ ערירי, באין בן או בת אחריו — לא עליכם, כל עוברי דרך החיים.

ו.

הִסְתַּלְּקוּתוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵלִיק.

דוד ויהונתן נפרדים איש מעל רעהו לעולמים. — סוד האוצר. — אבדה שאינה חוזרת.

לאותם שבעת ימי־האבל, שישבה הרבנית לארץ והתאבלה על בעלה הרב, שוטט שמואליק היתום, בודד ונעזב, בחוצות העיר הקטנה ולא ידע מנוחה בנפשו, כצפור שנדח מקנו. בימי־בדידותו אלה היתה כל תוחלתו לבוא הערב, עת אשר שולחים את התינוקות מבית רבם, — אז יוכל לראות את פני חברו, את שלום בן־נחום בן־זאב, אשר מיום מות הרב נקשרו נפשות שניהם עוד יותר. שני החברים, דוד ויהונתן, הנאהבים והנעימים, הרגישו בנפשם שלא מדעת, כי שעת פרידתם קרובה לבוא. איך יקום ויהיה דבר אשר כזה — לא ידעו ולא חפצו גם להעלות על דעתם. ורק לבם הגיד להם, כי ימי ידידותם לא יארכו עוד, ולכן התאמצו להיות שניהם יחד בשעות האחרונות, שעות הערבים האחרונים, ולא זזו איש מעל רעהו אף רגע.

לאשרם, היו הימים ימי קיץ אז. בימי הקיץ לומדים ילדי ישראל בבתי־הספר רק עד הערב, עד שוב הערד מן השדה, ובערב חפשים הם לנפשם. בשעות־החופש האלה היו שני החברים פורשים למקום צנוע בגן־ביתו של נחום בן־זאב, ושם, תחת עץ־אגסים, היו יושבים יחד שעה ושתים ושלש והיו נדברים איש אל רעהו. אנ

בשעת הדחק היו קמים ויוצאים מחוץ־לעיר, הרחק־הרחק מעיני בני־אדם, מעבר לבתי־הריחים, במקום שאין מוראם של אב ואם, אבל יש לחוש לסכנה אחרת — לילדי הגויים וכלביהם...

שם, מעבר לבתי־הריחים, היו שני החברים, שמואליק היתום ושלום בן־נחום בן־זואב, יושבים ומדברים ביניהם לכל אות נפשם. והרבה דברים היה להם לדבר בימים האחרונים ההם. ויותר מכולם לקח את לבם דבר אחד: מה יהיה אחר־כך? מה יהיה, לכשיסע שמואליק מפה? כי שמועה שמע שמואליק, כי דודתו הרבנית עומדת לנסוע למרחקים, לאחת הערים בפלך חרסון. בעיר ההיא מתגוררת אחותה, אף היא דודתו של שמואליק, וזו כתבה מכתב להרבנית ובקשה ממנה, כי תבוא אליה לשבת עמה. והיה אם תסע הרבנית, ונסע גם שמואליק אתה, כי מה יעשה פה בלעדיה — והוא נער יתום, בודד וגלמוד בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא?...

דבר המובן מאליו, כי אם יסע מזה, לא לימים רבים יסע, ובכל אופן — לא לנצח יפרד מעל חברו. אחת החליט בנפשו, אותה יקיים: כשיבוא למקום־מגוריו החדש, מיד ישב ללמוד את חכמת הקבלה, וכאשר אך יחקור ויגיע עד תעלומות הסוד, מיד ישוב הנה, לוורונקה, ויגש אל המלאכה אשר לפניו — לבקש ולמצוא את האוצר. אז ישב בתענית ארבעים יום, יקרא בכל יום ארבעים פרקים מפרקי תהלים, וביום הארבעים ואחד יתגנב לצאת בלאט, שלא תראהו שום נפש חיה, ויספור ארבעים כפולים ארבעים, בעמדו על רגל אחת ארבעים רגע ברזוק, לפי השעון...

— כלום יש לך שעון?

— עכשיו אין לי, אבל אז יִמָצא לי.

— מאין ימצא לך?

— מאין ימצא לי? אלך ואגנוב מאת אחרים! מה לך, כי תחקרני כל־כך?

שלום מביט אל עיניו של שמואליק. חושש הוא, שמא הכשילו פיו ופגע בחברו בדבר, שאינו לפי רוחו. ואולם אין שמואליק נפגע על־ידי דברי חברו. אין שמואליק פוסק לדבר ולספר את ספוריו על הימים הטובים, הבאים לקראתם, עת אשר שני החברים יגדלו ויבואו באנשים ויקומו לעשות גדולות ונפלאות בוורונקה ויעשירו עושר גדול את כל אנשי העיר, למקטן ועד גדול. הספורים שוטפים מפיו, כשמן־זית זך, נמשכים והולכים, כדבש הטוב. מתוקים הם ונעימים כל־כך, עד כי לא תמלא הנפש לעולם. קשה לשני החברים לקום ממקומם בליל־הקסמים הזה, ליל־הקיץ החם, ולהפרד איש מעל רעהו. ואולם מוכרחים הם לעשות כן, מוכרחים הם ללכת איש לביתו ולמשכבו — שאם לא כן, תהא אחריתם מרה!... ושניהם נפרדים זה מעל זה בלא רצון: „עד יום מחר, עד יום מחר!"

. . . . . .

עבר יום מחר אחד ושני ושלישי — ואין שמואליק! היכן הוא? — נסע מן העיר. קם ביחד עם אלמנת הרב הזקן ונסע אל העיר הרחוקה אשר בפלך חרסון. אימתי? כיצד? לפתע־פתאום? ואפילו ברכת־הפרידה לא לקח?...

נרעש ונדהם התהלך שלום חברו לשמע הבשורה הנוראה, בודד וגלמוד, כאבן בשדה. נסע ממנו חברו הטוב, היקר והאהוב לנפשו. נסע לבלי שוב עוד! חשך עולמו בעדו: מה לו ומי לו בעולם, אם שמואליק איננו? שממו חייו פתאום: מה לו ומי לו בחיים, אם שמואליק איננו? והנער הבודד והעזוב הרגיש, כי מקור־דמעות חם מתרגש ועולה ומעיק בגרונו, מגרה את אפו ושם מחנק ללבו. ולא

נתקררה דעתו עד שפרש לקרן־זוית רחוקה בגן אביו, תמך ראשו בגדר הדחויה ובכה שם בכי־תמרורים.

החי עוד עתה באחד המקומות אותו שמואליק הנעים והנחמד, בעל הדמיון הנלהב והלשון הרפה משמן? ואם חי הוא עדיין — מה הוא עתה ומה טיבו: הרב הוא אם מגיד? הסוחר אם חנוני? הסרסור אם סתם עני ואביון? או אפשר נתגלגל אף הוא לארץ־הזהב, והוא עושה פה חיים בעמלו? או אולי כבר גמר מעשהו בעולם הזה והלך למנוחות — לעולם הרמיון הנצחי?...

ז.

מֵאִיר הַמְּדַוִּידִיוָקָאִי.

חבר חדש, יודע ננו. — תינוקות של בית־רבם מתחפשים ומשחקים משחק של בתי־תיאטראות. — נער עני ויחף, שנתגלגל ועלה לגדולה ונעשה מזמר מפורסם בעולם.

אולם להתעצב אל לבו ולהתאבל ימים רבים על שמואליק חברו האובד לא הניחו לכותב הרשימות האלה מן השמים. לא היו ימים מועטים עד שרצה הקדוש־ברוך־הוא בצערו וְזִמֵּן לו חבר אחר במקומו.

ומעשה שהיה כך היה: אחרי שנפטר הרב הזקן, נשארה העיירה עזובה וסוערה, כספינה שאבד לה קברניטה. מה עשו אנשי העיר? קראו לאסיפה וישבו ודנו וטפסו עצה, ולא נתקררה דעתם עד שנסע אבי המספר, נחום בן־זאב, לאחת העיירות הסמוכות, לראקיטנה, אשר שם נתפרסם ונודע לתהלה בכל הסביבה כולה רב אחד בשם רב חיים המידוויוידיווקאי. את הרב הזה לקח נחום בן־זאב אחר כבוד והביאו לוורונקה והושיבו על כסא־הרבנות, וכל בני העיירה שמחו עליו כמוצאי שלל רב, כי מלבד שהיה רב חיים המידוויוידיווקאי למדן מופלג בתורה ויראֹ־שמים ויודע־נגן, עוד היה עני גדול, ולפיכך מנוהו מטעם הקהל, שיעשה שתי שליחות בבת־אחת: שיהא גם מורה־הוראה וגם מלמד־תורה לבניהם של בעלי־הבתים, ומתוך כך ימצא פרנסתו בריוח ולא בצמצום. ואף־על־פי־כן לא הסיגו חלילה את גבולו של רב זרחל המלמד ולא קפחו פרנסתו.

חלילה ליהודים, רחמנים בני רחמנים, להכרית לחם מפי אחיהם האביון! אלא מה עשו? נמנו וגמרו, שיהא רב זרחל משמש בכתרו הקודם ומלמד להתינוקות תנ"ך וחכמת הפתיבה (עברית, ורוסית, ואשפנזית, וצרפתית, ולאטינית, ושאר לשונות שבעולם, שגם המלמד וגם התלמידים לא היו נזקקים להן ולא ידעו מה טיבן), והרב רב חיים ילמד גמרא את הבחורים הגדולים. ואף כי שלום בן־נחום בן־זאב לא נמנה עוד בימים ההם על הבחורים הגדולים, וקומתו, קומת „זוטא", לא גבהה עדיין אף במעט, מכל מקום הכניסו גם אותו לכתה זו של הבחורים, הלומדים גמרא מפי הרב החדש. והגורם לכך היה רב חיים בעצמו. עמד רב חיים ובחנו וראה ידיעתו בפרשה של חומש עם רש"י, צבט לו בלחיו וקרא עליו: „שובב פהלכה!" ולאביו אמר, כי חטא יחטא לפני האלהים, אם ישאיר את השובב הזה גם להבא על התנ"ך היבש בלבד; צריך לנסות את פחו גם בגמרא. „מובטחני, ששובב כמותו יעמוד בנסיון!"

דבר המובן מאליו, שאביו שמע ושמח בלבו. והנער „השובב" עצמו — לא כל־שכן שהיתה שמחתו גדולה. ויותר ששמח על למוד הגמרא, זחה דעתו, שנתכבד לשבת בין התלמידים הגדולים ולהיות כאחד מהם, ולפיכך הרים ראשו וזקף חוטמו והיה גדול בעיני עצמו מאד!

רב חיים המידוויזיווקאי לא בגפו בא מעיר ראקיטנה, אלא הביא שני בניו אתו: האחד אברך הגון, אברמיל שמו, שפיקה מחודדת לו בגרגרתו וקולו נעים בתפלה, ולפיכך היה עובר בשבתות לפני התיבה, והשני, מאיר, אף הוא פיקה היתה לו בגרגרתו וקולו קול־נגינה נעים, אבל בנגד זה לא היה כחו יפה בתורה כלל. כמוהו כבול־עץ ממש. עמדו וקראו לו שם: „מאירל־גוי". אמנם שם טוב זה אינו נותן כבוד לבעליו, ואף־על־פי־כן לא בחלו בו חבריו ולא

התרחקו ממנו. נער חדש, שבא מעיר ראקיטנה ובן־הרב הוא, אין דוחים אותו בשתי ידים. ולא עוד, אלא שמעלה יתירה היתה לו למאירל זה, שהיה מזמר ושר בשירים בקול נעים מאד. ואולם במקום שאתה מוצא מעלתו של מאירל, שם אתה מוצא גם את חסרונו. טבע היה בו כטבע המזמרים הגדולים אנשי־השם: לא היה שר חנם אין בפיו. רצונך ליהנות מגרונו — שלם תשלם במיטב בספך. בל שיר מחירו פרוטה. ואם אין לך בכף, תצא ידי חובתך גם בתפוח. בשעת הדחק — גם חצי תפוח, או שני שזיפים, או שאר מיני תרגימה יֵרָצו, ובלבד שלא תתאוה להנאת־חנם! אבל בשכר זה היה שר לפני חבריו את שיריו בקול נעים וברגש רב בל־כך, עד כי לא מלאו אזניהם משמוע.

כִּי אֵצֵא הַחוּצָה בְּאִישׁוֹן הַלָּיְלָה,

אֶשָּׂא אֶת־עֵינַי, אַבִּיט לְמָעְלָה,

אָז אַקְשִׁיב בַּדְּמָמָה

קוֹל קוֹרֵא בָּרָמָה,

קוֹל קִינִים וָהֶגֶה וָהִי:

„אַלְלַי לִי!...“

בל הנערים עומדים סביבו ומקשיבים, פולם מחרישים ונפעמים, עוצרים נשימתם מרוב מתיקות והמית־הנפש, והוא עצמו — לא כלום! פמוהו כזמיר, המשורר ביער!

ולא זו בלבד. מאירל ידע פרק גם בניגוני התפלות של הימים הנוראים והיה מזמרם בחזן זקן ורגיל. פעמים, כשאביו רב חיים, בלומר — הרב, היה יוצא לרגע החוצה, מיד היה מאירל קופץ ממקומו, חוטף ועושה את מפת השלחן טלית להתעטף בה, עומד ופניו אל הקיר, מנענע את גופו לפניו ולאחריו ונותן קול בנוסח

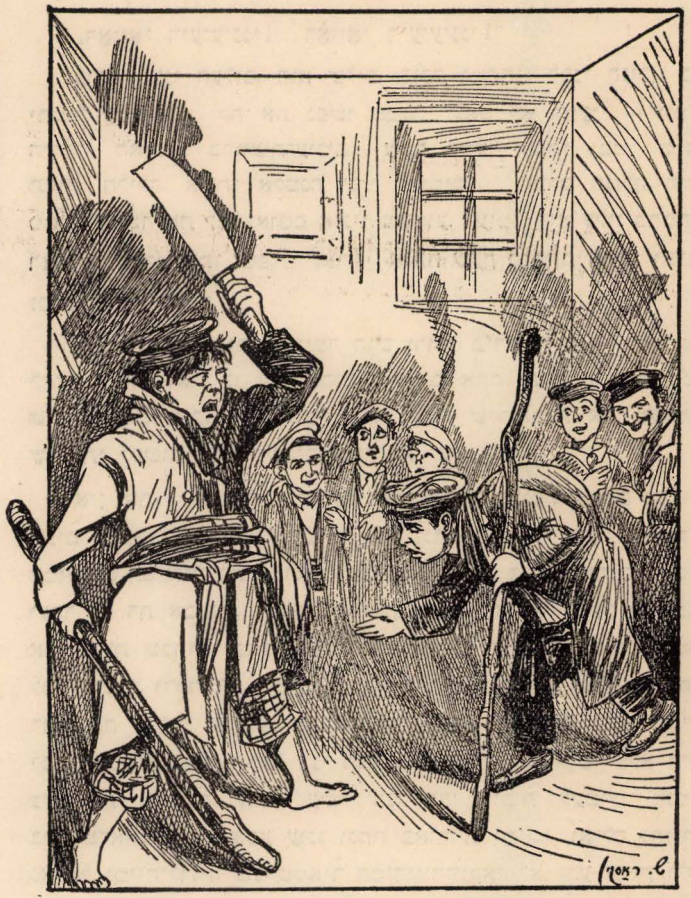
הסליחות: „אל מלך יושב על כסא רחמים!" — וכך הוא קורא והולך במהירות רבה עד שמסיים בקול רם ובניגון ממושך: „וַ־יִ־קְרָא־אָ — בְ־שֵ־ם..." פתאום נכנס הרב:

– מה־זה? וכי אומר אתה לקרוא בגרון ולהשתגע בעצם היום לעיני חבריך? קרב־נא הנה, משומר, השתטח פאן על הספסל, וידעת טעמו של בטול תורה!...

ומאירל אינו מסרב הרבה, נגש ומשתטח לפני אביו הרב על הספסל ומקבל יסורים מתוך שתיקה.

ולא בנגינה בלבד הצטיין מאירל המידווידיווקאי. עוד ענין אחד יפה היה לו, שבו משך אחריו את לב חבריו: היה מתחפש לפניהם, לובש צורות משונות ומשחק פמה וכמה משחקים נאים. „מכירת־יוסף", „יציאת־מצרים", „עשר מפות", „משה רבנו ושני לוחות־הברית" — אלו היו משחקיו, שהיה משחק לפני התינוקות בבית־רבם.

פעמים שהיה מתחפש ועושה עצמו גזלן: מטה ארוך בימינו, קופיץ, זה ספין־הפשר של אמו, על מתניו, תחוב באבנטו של אביו, רגליו יחפות, מכנסיו מופשלים למעלה ועיניו — עיני גזלן ממש. שלום בן־נחום בן־זאב היה עוזר פנגדו, מתחפש בלבושו של יהודי דך ונכלם, עני המחזיר על הפתחים. לשכמו, מתחת למעילו, טפול פר קטן, המשמש לו במקום חטוטרת, מגבעתו שמוטה לצד אחד, והרי הוא צולע על ירכו, פושט יד ומבקש נדבה. בהליכתו הוא תועה מדרפו ונכנס ליער. עצי היער — אלו הנערים. תועה העני, הוא שלום בן־נחום בן־זאב, ביער, מגשש בין העצים, עומד פפוף ונדפה, מתבונן לצדדים ומבקש מוצא — והנה פגע בו פתאום מאירל הגזלן. מיד עומד הגזלן ומוציא ספינו מן האבנט, מניפו תחילה על ראש האומלל ומתחיל לשיר לפניו שיר נאה, ודוקא בלשון יונית:

„אם לא למעני — עשה למען אשתי ובני..."

„דאווֹאי דיע־ע־נגי! דאווֹאי דיע־ע־נגי!" *

בוכה העני העלוב, הוא שלום, בוכה ומתחנן לפני הגזלן, פי יחמול עליו ולא יקח את נפשו ממנו. „אם לא למעני, — אומר היהודי האומלל בדמעות־עינים — עשה למען אשתי ובני, שלא תהיה, חלילה, אשתי אלמנה ובני יתומים"... ואולם הגזלן, הוא מאיר, מקשה את לבו ואוטם אזניו משמוע. עומד הוא עליו בחמת־רצוח, אוחז בגרגרתו ומפילו לארץ. אותה שעה נפתחת הדלת והרב נכנס לתוך הבית:

— מניח אני לזה, — אומר הרב ורומז בידו על בנו — שמומר להכעיס הוא ואין לו עוד תקנה. ואולם אתה, תכשיט נאה, בנו של נחום בן־זאב, איך הגעת אתה לכך, שהתחברת אל משומד שכמותו לעשות אתו מעשים אשר לא יעשו?...

אין זאת כי נבואה נזרקה אז מפי הרב רב חיים: אמנם בעבור שנים הרבה, לאחר שגדל מאיר בנו ונתפרסם בכל העולם כאחד המזמרים הגדולים בתיאטראות שלהם, לא עמד בנסיון ועשה מעשה ועבר על דת אבותיו... ואף־על־פי־כן חייבים אנחנו לספר בזה גם את מקצת שבחו: במצות כבוד־אב היה זהיר כל הימים ומקיימה לכל פרטיה ודקדוקיה. מלבד שקנה בית לאביו הזקן בעיר־מולדתו ראקיטנה וכלכל שיבתו בכבוד, עוד היה בא אליו בימי הקיץ לבקרו ומביא מתנות לכל בני המשפחה, והרב רב חיים, שלא ידע כלל את המעשה, אשר עשה בנו כדי לזכות לעטרת מזמר בתיאטראות־המלך, שבע עונג ונחת באחרית ימיו... ואולם נחזור־נא אל ימי־הילדות, עת שמאיר המידווידיווקאי לא ידע עדיין ולא העלה על דעתו, ואפילו בחלומו לא ראה, כי יבוא יום ויתפרסם בעולם ושמו מיכאל יפימוביץ מידווידיוו יהיה נשא על כל לשון.

* הבה כסף.

ח.

חַטְּאָ וְעָנְשׁוֹ.

תינוקות של בית־רבם משירים אנסים בגני זרים וסופגים מלקות. — מתחנכים בגנבה. — המאורע בגן הכומר ביום תשעה באב. — החטא וענשו.

יֵן כל פלא ברבר, כי שני החברים הללו, מאיר המידווידיווקאי ושלום בן־נחום בן־זאב, דבקו איש ברעהו לאהבה והיו לנפש אחת. ניכר היה, כי קרבת־נפש מסותרה נרקמת בין לבות שניהם ומחבבת את האחד על השני, כי מין נבואה, מעין זו, שהפילוסופים וחוקרי־הנפש קוראים לה „הרגשה מוקדמת", מדברת אל לב שניהם, כי דרכם בחיים תהיה שונה מן הדרך הישרה והסלולה של שאר חבריהם. ואמנם הרגשתם זו לא נכזבה ונבואתם פמעט נתקיימה: כעבור עשרים שנה, כששני החברים נזדמנו שוב למקום אחד (הדבר היה בעיר שדה־לבן, פלך קיוב, כאשר יראה הקורא להלן), כבר היה האחד מזמר מפורסם בכל המדינה בשם מידווידיוו, והשני כתב את ספוריו לאחיו היהודים בחתימת שם שלום־עליכם.

ואולם חוזרים אנחנו עוד הפעם אל ימי־ילדותם, בעת שהאחד נקרא עדיין מאיר המידווידיווקאי, והשני — שלום בן־נחום בן־זאב, ושניהם עדיין התהלכו יחפים בחוצות העיר וורונקה ביחד עם בניהם של שאר בעלי־הבתים החשובים שבעיר. ואנו חייבים להודות על האמת בגלוי, כי בימים ההם לא הלך לב שני החברים האלה אחר למוד התורה, שרבם רב חיים המידווידיווקאי הלעיטם בעל־כרחם, ולא

הטו אוזן למוסרו בעניני יראת־שמים ויראת־חטא, שהטיף על לבותיהם הצעירים. ענינים אחרים לקחו אז את לבם, ענינים קלים ופשוטים מאלה, כגון: קטיפת ענבים, ענבי־שועל, בגני־זרים, או חַשָׂרת פרי־בוסר, אגסים ושזיפים, בגנו של בית־אבא. הכל מודים, כי מלאכה כזאת נקיה וקלה יותר ממלאכת למוד הגמרא, והנאתה מרובה מזו של תפלה בכונה או אפילו אמירת תהלים בקול רם.

— הגמרא אינה עז, שדרכה לברוח, ותפלה אינה ענין אלא בין אדם למקום, ואמירת תהלים — זקנים יפים לה!...

כך היה מאיר המידוויזוקאי מדריך את חברו, את שלום בדנחום בן־זאב, בדרך־הישר, ומחליף לו את תורת אביו הרב בתורה אחרת: כיצד מטפסים ועולים בנשימה אחת על אילן גבוה, או כיצד מרקדים מלמטה, קופצים ואוחזים בענף עץ־דובדבנים מלמעלה ומכוונים את הדובדבנים, שיהיו נושרים מאליהם לתוך הפה. אמנם מלאכה זו טפנה כרוכה בה: מדרכו של פרי הדובדבנים להשחיר את פיך ואת שפתיך ואת קצות אצבעותיך, ועל־ידי כך אפשר שינלה קלונך לעיני בני־אדם. „ובכן? מה בכך? מה יעשו לך בני־אדם? ילקוך — גם זה דבר!"...

ענין המלקות, שספגו הנערים בבית רבם, נעשה להם במשך הימים לחזיון טבעי ורגיל בל־כך, עד כי לא הרגישו עוד בחרפתו כלל — ובכאבו לא כל־שכן! כי מה איכפת לו לנער, אם ילקהו רבו פעם ושתים ברצועתו? „מובטח לו, כי עד יום חתונתו ישכח הדבר וזכר לא יהיה לו"... ורק נער זה, שפבר זכה להיות חתן סמוך לחופתו, ירא מפני המלקות ונזהר מפניה כמפני מלאך־המות: חושש היה, שמא יודע הדבר לכלתו, ולא לכלתו בלבד, אלא לחברותיה הבתולות, ואז תתיצבנה הללו אשה אשה על מפתן בית אביה להראות עליו באצבע ולרנן אחריו בקול: „הנה הולך החתן, שלקה במקום־צנעה!"...

ואולם מאיר לא היה עדיין חתן ואימת הבתולות לא בעתתו, ולפיכך הלך אחרי שרירות לבו והשיא גם את שלום חברו לעשות מעשים אשר לא יעשו: לזלזל בתפלה, לקטוף פירות בגני זרים, להוציא בגנבה מחנות אמו חרובים, סופריות ודובשנים ושאר מיני תרגימה — לא לגנוב, חלילה, אלא „למשוך ולקחת" — עבירה, שכל נער דש אותה בעקבו, ואין שום עונש צפון לו בגלגלה בעולם הבא...

אפשר, שכל העונות והחטאים האלה, שנעשו במחשך, באין רואים, היו עוברים על שני החברים בשלום ולא היו גורמים להם שום תקלה, — אלמלא קרה אסון את מאיר המידווידיווקאי והביא שואה עליו ועל חברו גם יחד.

ומעשה שהיה כך היה. פעם אחת השיאהו יצרו של עלוב־נפש זה לעבור את גדר גנו של הפומר ולקטוף שם אגסים מלוא־חפניו. ראתה אותו בת הפומר בעד החלון. יצא הפומר בכבודו ובעצמו, ואחריו פלבו הנאמן, ומצאהו בקלקלתו ותפס לו בצווארון קפוטתו. התנפל עליו הפלב בחמתו וקרע לו, במחילה מכבודכם, את מכנסיו, והפומר עצמו חטף את פובעו מעל ראשו ושלחהו לנפשו, אל אשר ישאוהו רגליו.

ולא היה האסון נורא כל־כך, אלמלא אירע אותו מאורע ביום תשעה באב! הגיעו בעצמכם: כל יהודי העיירה, הם ונשיהם ובניהם, מתהלכים בפוזמקאות, בוכים ומקוננים על חורבן בית־המקדש, וזה, בנו־תפארתו של הרב רב חיים, מטייל בראש כל חוצות בלא כובע לראשו ובמכנסים קרועים!

פרטי העונש, שהנער עלוב־הנפש הזה קבל בשכרו לאחר אותו מעשה, לא ניתנו להכתב בספר בימינו אלה, ימי שלטון הפרונרס וההומאניות. אולם לא זה העיקר. העיקר הוא, כי תיכף לאחר המעשה נגזרה גזירה על שלום בן־נחום בן־זאב מטעם אביו ומטעם בני־ביתו, כי לא יוסיף עוד להפגש ולראות את פני חברו זה, שחלל

שם שמים לעיני כומר נוצרי! פרי להפריד בין שני הדבקים האלה, לקחוהו אבותיו מבית־ספרו של הרב רב חיים, וכמוהם עשו גם שאר בעלי־הבתים לבניהם. והגיע הדבר לידי כך, שהרב רב חיים נהרס ממעמדו, מעמד המלמדות, ומקור פרנסתו נסתתם. כי לא עת רבנות וחזנות לבדן יחיה רב בעיר קטנה כוורונקה. ולא היו ימים מועטים, עד שעקר רב חיים את דירתו מעיר־מגוריו החדשה וחזר שוב לראקיטנה, עיר־מגוריו הראשונה. ונשארת וורונקה שוממה ועזובה, באין רב לה.

ואף־על־פי־כן, אל יפול לבבכם. לא ארכו הימים ונחום בן־זאב פשפש ומצא רב חדש לעדתו, מילידי העיר בארישפולי, ושמו שמואל־אליהו, והוא איש צעיר לימים, היודע פרק בהלכה ויודע נגן ומשחק נפלא במשחק האשקוקה. ורק חסרון אחד אתה מוצא בשמואל־אליהו זה: שהוא קנתרן קצת, ומחרחר־ריב בין בעלי־הבתים, ומחניף להם בשעת דחקו, ומרבה שיחה עם נשים צעירות באין איש רואה...

וכך שגבר ספורנו זה גם את חברו השני, אשר זמן לו הקדוש־ברוך־הוא ביתי ילדותו הראשונים.

ט.

חַבְרְבְּר.

כלב חכם ובעל־מדות. — צער בעלי־חיים. — גלגולו של בן־אדם. — חבר נאמן.

וד חבר אחד היה בעת ההיא לכותב הרשימות האלה, חבר שלישי, שזכרו לא נשפח מלבו עד היום. אלמלא חושש הייתי לעלבון כבודם של שני חבריו הקודמים, הייתי אומר, כי חברו זה השלישי היה הטוב והאהוב והנאמן לו מכל חבריו.

חברו זה היה — חברבר.

סבור אני, שעל־פי השם הזה בלבד אפשר להבין, כי חברבר לא היה יהוד־אשה, אלא כלב, כלב פשוט מן השוק, ונקרא חברבר על שם עורו, שהיה מנומר ומגוון גוונים אפורים.

אמרתי כאן: כ ל ב פ ש ו ט מ ן ה ש ו ק — ולא דייקתי בלשוני. לא, חברבר לא היה כלב פשוט, הדומה לשאר אחיו הכלבים מן השוק. אדרבה, חברבר היה כלב מצוין, כלב היוצא מגדר הרגיל, שלא הניח אחריו כמותו. כדי לצייר את דמות־דיוקנו כמות שהיא ולעמוד על אפיו, חייב אני להקדים ולספר בזה מקצת תולדותיו, ועל־ידי כך תפתר מאליה גם השאלה המפליאה: כיצד נתגלגל ובא כלב לרשותם של יהודים?...

מעשה שהיה כך היה:

כשבא נחום בן־זאב מעיר־מולדתו הגדולה לעיירה זו הקטנה לחכור את דואר־הסוסים וקבל ברשותו את החצר ואת האורוות ואת

שאר נכסי הדואר ומטלטליו, התלבש באותה חצר גם בלב אחד ושמו חברבר. בימים ההם וחברבר עדיין צעיר היה, בלב קטן ורך בשנים, ואף־על־פי־כן חכמתו כבר האירה פניו. מבל מנהגיו הישרים והליכותיו הצנועות ניכר היה, שבלב זה ברי־דעת גמור הוא. את בינתו היתירה כבר ראו בני־הבית בימים הראשונים, מתוך שקבל על עצמו עול בעליו החדשים ולא מחה כנגדם אפילו בנביחה קלה. ולא זו בלבד, אלא שהיה נוהג בבוד בבל היהודים ומעולם לא חרץ להם לשונו, ובזה נבדל לטובה מבל אחיו הבלבים, שאדם מישראל תועבה להם ואין דעתם סובלתו: ביון שהם רואים בפוטה יהודית ארוכה, מיד תבער בהם חמתם עד להשחית...

דבר המובן מאליו, שלא היה שום מגע ומשא בין חברבר ובין בעליו החדשים, ואפילו אל ביתם לא בא. ודאי לכתחילה רמזו לו בנזר־עץ על ראשו, למען יביר מקומו ולמען יספר לבניו ולבני־בניו עד דור אחרון, בי אין לבלב להחזיר על פתחי יהודים.

גם בחדר־הבשול לא ניתנה לו דריסת־הרגל. יד פרומה היתה באמצע. פרומה שתומת־העין הרחיקה אותו מרשותה בחזקת־היד. פעם אחת — בערב שבת היה מעשה — דנה אותו בקיתון של רותחים וכותה לו את חצי עורו, וכל זה עשתה לא מתוך בעס חלילה, אלא בשובה ונחת, בעושה מעשיה לפי תומה.

הוי על פרומה שתומת־העין! בתולה זו לבה לבאבן היה! לא הניחה חיים לשום בריה, לא לבלב ולא לחתול. פעם אחת היה מעשה בחתול. תפסה פרומה שתומת־העין את החתול, קשרה אותה לברע השלחן ועמדה עליה להבותה באלת־המטאטא שבידה באכזריות רבה בל־בך, עד בי צעקת הנפש העלובה עלתה השמימה.

— פרומה יקירתי, חמדתי, נשמת־אפי, למה תעשי זאת? למה תבי את החתול העלובה? הרי נפש חיה לה ומרגישה בבאב! הרי

צער בעלי־חיים הוא זה! יראי את האלהים! הרי עתידה את ליתן את הדין!

כך בכה שלום והתחנן לפני הבתולה הרשעה הזאת, ואמנם התחנוניו הועילו מעט לשכך את חמתה. ראתה פרומה ונוכחה, כי אכזריותה כבר עברה חוק, ונתנה את לבה לפיים את החתול המופה, המתגולגל במכאוביה. מה עשתה? עמדה ופתחה אסוריה ושפכה על ראשה קיתון של צוננים להחיותה ולהשיב את רוחה אל קרבה.

לאחר מעשה נתגלה, כי פרומה צערה את החתול על לא־דבר. נדמה לה לבתולה פתיה זו, כי החתול עשתה מעשה שלא כהוגן ונהנתה בצנעה ממאכלי־חלב. זו מנין לה? משום שמצאה את הגרגרנית הזאת (כך קראה תמיד להחתול) בקלקלתה, כשהיא לוקקת שפתיה בלשונה. „למה תלוק חתול את שפתיה פתאום? ודאי דברים בגו"... הכל היו חשודים בעיניה של פרומה, הכל פסולים לה: סתם חתול — גרגרן, סתם כלב — מזיק, סתם גוי — גנב, סתם תינוק — חזיר... ואולם מוטב שנחזור אל גוף הענין אשר לפנינו — אל ספור מאורעותיו של חברבר.

כלב אחר במקומו, אילו גורש כמוהו בחרפה ובוז גם מן הבית, גם מחדר־הבשול, ודאי היה מיאש את לבו מבית זה ומאנשיו והיה הולך לבקש לו מקום אחר ואנשים אחרים פרוחו. ואולם חברבר לא כך עשה. חברבר מחל על עלבונו. לוא גם ידע, כי בנפשו הוא — את החצר הזאת לא יעזוב! פה נולד ופה יוציא את רוחו... ובפרט, שנמצאו לו פה גואלים בין בני בעל־הבית הקטנים, אשר רחמוהו וקרבוהו מאד ולא השגיחו כלל בפרומה המשרתת, שהתאמצה להשליך עליו שקוצים ולהבזותו בעיניהם: „אי לכם, איך לא תבושו ולא תפלמו? הלא דבר טמא הוא זה, טמא ומזיק כאחד!"... אבל מי ישמע לפרומה ומי ישים אליה לב? ולא יהא כלב בחתול? גם

החתול דבר טמא הוא, שפל הנוגע בו בידיו ישפח תוך־כדי־רגע את כל תלמודו, שלמד בבית־רבו, ואף־על־פי־כן כמה פעמים כבר נגעו הקטנים בחתול זו שלהם? ולא נגעו בלבד, אלא — חרפה היא מלספר — גם השתעשעו בה ובחתוליה הקטנים, האכילו אותם דייסה בחלב, פקחו להם את עיניהם המנמנמות, החליקו על גבם, גפפו אותם באהבה וברחמים רבים, וגם (למה נכחד את האמת תחת לשוננו?) נשקו להם מנשיקות פיהם — ובכל זאת לא אירעה להם שום תקלה ולא שכחו מתלמודם כלום.

אמת, מה טוב היה חלקו של חברבר ומה יפה היה גורלו בבית חבריו הקטנים! לא כל כלב זוכה לכך! מדשן שלחנם וממיטב העצמות היו מספיקים לו בכל יום, נושאים לו החוצה את החמדה הגנוזה בכיסיהם בזהירות רבה ובסודי־סודות, לבל יראם איש ולא יגלה את הדבר לבני־הבית, שאלמלא כן, היתה יוצאת תקלה רבה לשני הצדדים גם יחד, גם להם וגם לחברבר. וחברבר כבר ידע לכוון את השעות של פת־שחרית ופת־צהרים ופת־ערבית, והיה עומד בקרן־זוית וממתין לחבריו, צופה ומביט בכליון־עינים, אימתי יצאו אליו ויביאו לו את לחם־חוקו. חברבר כלב פקח היה וידע מפי הנסיון, למי יגש תחילה ואת מי יריח, והיה תוחב את ראשו לתוך כיסו של זה.

ולא זו בלבד. חברבר כלב חרוץ היה. כמה נסיונות נסו אותו הקטנים — ועמד בכולם, כמה מיני תעלולים למדו אותו — וידע את כולם. למשל: מניחים לו לחברבר על קצה חוטמו עצם שנתמצתה, או פרוסת־לחם קטנה, ואומרים לו: „נע רוש", כלומר: אל תגע! (דרך העולם, שמדברים לכלב בלשון יונית) — ויהא לבבם סמוך ובטוח, שיעמוד בלי־נוע, בדרך־ארץ ובסבלנות רבה, וימתין כל אותה השעה, עד שישמע מפיכם את המלה הטובה, אשר אליה תכלה נפשו: „האם", כלומר: אכול!

חברבר פלב נאמן היה. בערבי החורף, עת שהילדים ישבו כולם בבית־רבם על התורה, פלתה נפש חברבר מחפות להם, וכיון שהגיעה השעה התשיעית, היה מתגלה בכל פעם ליד חלון חדרם, מטפס ומגרד בכפות־רגליו על־פני כפור הזגוגיות, להודיעם, שפבר הגיע זמן לסגור את הספרים ולילך הביתה לפת־ערבית. בעיני הרב היה חברבר נחשב פאורלוגין, להבדיל. „אין זאת,— היה אומר לתלמידיו — כי כלבכם זה גלגולו של בן־אדם הוא"... ומיד היו התלמידים עומדים פולם ברשות־רבם, נוטלים בידיהם את פנסי־הנייר המשוחים שומן להאיר להם את הדרך והולכים הביתה שמחים וטובי־לב, פוסעים פסיעה גסה ברחובה של עיר ומזמרים מין זמר של אנשי־צבא, זמר יוני, שבלשוננו העברית יש לתרגמו כך:

אַחַת, שְׁתַּיִם, שָׁלֹשׁ, אַרְבַּע —
אִישׁ לְקַשְׁתּוֹ, אִישׁ לְחַרְבּוֹ,
אִישׁ עַל־דְּגָלוֹ, עַל־מַעֲמָדוֹ,
אִישׁ כּוֹבָעוֹ עַל־קָדְקָדוֹ!
אִישׁ אַל יֵחַת, אִישׁ אַל יִירָא! —
פְּצַחוּ רִנָּה, פְּצַחוּ שִׁירָה:
מַנְפַּיִם בְּרַנְלֵינוּ,
אֵזוֹר אָזוּר בְּמָתְנֵינוּ,
לֶחֶם לָנוּ בָּאַמְתַּחַת,
פְּרוּב וְדֵיסָה בַּקַּלַּחַת,
וְקַטְנִיּוֹת, מַאֲכַל־מְלָכִים —
הוֹי, נְבוֹרִים, תְּפִשׁוּ רָמָחִים!

וְכִי נִצְמָא, נִשְׁתֶּה מַיִם —
הוֹי, גְּבוֹרִים, שְׁאוּ רַגְלַיִם!
שְׁלְפוּ חֶרֶב לַמִּלְחָמָה —
תִּרְעַד, תִּרְנַן הָאֲדָמָה! * ...

הילדים הולכים ושרים, וחברבר רץ לפניהם, מכשפש בזנבו מתוך רוב שמחה, מקפץ ומדלג, מתהפך ומתגולל בשלג — והכל לשם פרוסת הלחם והעצמות היבשות, שיורי סעודה, שעתיד הוא לקבל מידי הקטנים.

חברבר כלב־שומר היה. בלילות היה קובע מקומו ליד חלון החדר, שבו היו הילדים ישנים, רובץ שם חציו ער וחציו מנמנם ואינו זז ממשמרתו עד אור הבוקר.

חברבר כלב־חבר היה. פעמים, בשעת יגון ועצבות, לאחר ששלום בן־נחום בן־זואב היה מקבל נזיפה מאת בני־הבית, או סופג את חלקו מידי רבו, היה פורש לקרן־זווית אשר בגן, מתרחק מעבר לאילנות, הוא וחברבר עמו. שם, מאחורי הגדר הרחויה, על קופה של אשפה, היה מתיחד עם חברו זה, יושב ומהרהר אחרי דרכי בני־האדם ומעשיהם העקלקלים. אותה שעה היה חברבר רובץ לרגליו, מניח את סנטרו על ברכיו ומציץ לתוך עיניו כבן־אדם ממש, כמתפוון לנחמהו ולהפיג את צערו... „למה הוא מציץ אליו ככה? מה הוא חושב עתה עליו? האמנם מבין הוא כל דבר, כאחד האדם, להבדיל? האמנם יש גם נשמה באפו?“... והוא מעלה על דעתו זו שאמר רבו: „אין זאת כי כלבכם גלגולו של בן־אדם הוא“. והוא נזכר

* בהמקור בא זמר יוני אחר, והנוסח העברי נכתב על־ידי המתרגם, כפי יתר נוסחאות השירים בכתבי שלום־עליכם העבריים, בהסכמת המחבר הסנוה.
הערת המתרגם.

גם בדברי שלמה המלך אשר בקהלת: „ומותר האדם מן הבהמה אין"... „אם כן, כיון שאין מותר להאדם מן הבהמה, למה זה נולד חברבר בלב, והוא אדם?"... כך היה שלום מהרהר ושואל את עצמו, מסתפל ברחמים ובחנינה בפני הפלב, ונראה לו, כי אמנם פני אדם לו, פני ברדעת ממש, המאזין ומקשיב, חושב ומבין ויודע הפל...

סופו של חברבר.

עלילה נתעבה. — מיתה משונה בידי אדם. — מספר מר.

אפריז כלל על המדה, אם אומר, כי חברבר כלב חכם היה וידע את לב חברו ואדונו ואת מחשבותיו הטובות עליו, ולפיכך לא היה הדבר לפלא, כי אהב את מחבר הרשימות האלה יותר מכל חבריו הקטנים, ודבק בו בכל לב ונפש, והיה כרוך אחריו מאד, שומר עקבותיו ושואף צלו כל הימים. ומתוך שהיה חברבר בריה אלמת, שאין הדבור בפיו, היה מגלה את חפתו היתירה לאדונו הקטן על פי דרכו, דרך כלבים — ברקודים משונים ובנביחה צוהלת, שהיה רוקד וצוהל ומילל ומתחבט בקרקע מרוב אושר ונחת. ובעצם הצהלה וההתעוררות, פיזן שרמז לו חברו ואדונו באצבע אחת והוציא פקודה מפיו: „נא מיעסטא", כלומר: שוב למקומך! — מיד היה חברבר חוזר לנימוסו, משקיע גבו ומכשכש בזנבו אילך ואילך מתוך הכנעה והולך ושוכב במקומו במנוחה, צופה ואורב בעין אחת אל מעשי מפקדו ותנועותיו.

האהבה המסותרה בין שני אלה, בין העבד ואדונו, היתה נאמנה כל־כך, עד כי כותב הרשימות האלה לא יכול להעלות אז על דעתו, כי יבוא יום וחברבר יסתלק מעולמו ויעלם ממנו לנצח. איככה יוכל לצייר לעצמו דבר אשר כזה? וכי אפשר הדבר? כלום אדם הוא חברבר, אשר יקום ויעלם פתאום וישפה את איש חסדו

ואת כל הטובה אשר עשה לו?... כמה פעמים אירע מעשה, כי נסו אפרי הכפר לפתות את חברבר בחלקת־לשונם ולמשכהו אחריהם למקומם, — ולא היה יום אחד עד שחזר הכלב דחוף ומבוהל, רץ כל עוד נפשו בו ולשונו שלוחה לפניו, קופץ ורוקד כנגד אדוניו, נופל על צואריו ומלקק את פנף־בגדו, מתחבט בקרקע ונאנק וגועה מרוב רגשותיו כל־כך, עד כי יכול היה הרואה להשבע, כי דמעות נוצצות בעיניו!

ואף־על־פי־כן בא יום פקודה. בא היום, יום מר ונמהר, ולקחו מאת שלום בן־נחום בן־זאב את מחמל־נפשו, את חברבר הטוב והנאמן, והפרידו בין שניהם — והפרידו לעולמים. לפתע־פתאום היה הדבר. מיתה הטופה נגזרה על חברבר, מיתה משונה ומעליבה כל־כך! וביותר גדל הכאב, כי לא בחטאו מת הכלב, אלא בחטאות אחיו, בעון הדור...

בימי הקיץ אירע המאורע המעציב הזה, בתקופת תמוז. בקיץ ההוא הוציא הקדוש־ברוך־הוא חמה מנרתיקה, והיה החום נורא מאד, וגשמים לא ירדו, ובני־אדם התחלכו בחוצות מתעלפים בלא כח. ולא בני־אדם בלבד, אלא גם בלבים לא ידעו מנוחה, והיו משוטטים בפנות ומבקשים צל בסתר המדרגות להשיב את נפשם. בימים אלו, ימי חום וחרבוני־קיץ, הכלבים מסופנים ביותר ומעוררים בלהות — גזירה, שמא ישתטו.

ואמנם לא היו ימים מועטים ונפלה הברה בעיר, כי כלב אחד נשתטה ונשך עוד כמה כלבים מכלבי השוק. מיד היתה כל העיר לחרדה. התחילו אנשי העיירה לקדם את פני הרעה ולשקוד על תקנתם של התינוקות, החשודים על נשיכת כלב.

תינוקות, שנחשדו על נשיכת כלב, מה תקנתם? נוטלים את כולם ומוליכים אותם אל טרופים הזקן, זה טרופים המכשף, שכל כחו אינו אלא בצפרניו. בצפרנים אלו, הארוכים והחדים, הוא

מולק מתחת הלשון את האבעבועות הפחולות, שקוראים „כלבים קטנים". עושה הוא את מלאכתו זאת בחריצות רבה כל־כך, עד כי אין בעל הלשון מרגיש בכאב כלל. אמנם מליקה זו אינה מסופנה ביותר, ואף־על־פי־כן גם נעימה ביותר איננה. וכי נוח לו לאדם, שיהא גוי זקן נכנס אל פיו בצפרניו הארוכים ומבקש שם „כלבים קטנים" תחת לשונו?...

אחר־כך נתנו בעלי־הבתים את פניהם בכלבים, בכלבי־העיר. מה עשו? הביאו ממרחקים שני בריונים מעם־הארץ, שניהם עורפי־כלבים, מזוינים בחבלים ובאונקליות של ברזל, ושני אלה החלו לעשות במלאכה. ביום אחד הכריעו לטבח כמה עשרות כלבים. הבריונים הללו מומחים היו לאותו דבר מאין כמוהם. בטביעות־עין ראשונה היו מבחינים בין כלב שוטה ובין כלב שאינו שוטה. ואולם מי כלל ומי יכול היה להעלות על דעתו, כי יפול הגורל גם על חברבר, נאמן בית אדוניו, על חברבר הטוב והפקח, השוקט והמצניע־לכת?

אמרו: אותם שני הבריונים היו מקבלים את שכרם מן העיר לפי מכסת הכלבים הערופים; וכיון שכך, יש לשער, כי בין העולים לגרדום נמצאו הרבה כלבים נקיים מפשע — וחברבר היה הראשון בנופלים...

דבר האסון נתגלה להקטנים לאחר מעשה, כשחזרו בערב מבית־רבם. נכנסו כולם לבית והעמידו קול־זועות: „הא כיצד? איכה נעשתה הנבלה הזאת? איך הוציאו את חברבר להורג?"...

ממילא מובן, כי טענותיהם עוד הועילו להרחיב את הפצע. על מחאתם הנמרצה ענו בני־הבית במפות־לחי נמרצות: למען ידעו תינוקות של בית־רבם את אשר לפניהם ולא יתנו את לבם לכלבים!... ולא זו בלבד, אלא ממחרת הערב אחזו בידיהם והוליכו אותם והביאום עד ספסל רבם: יראה גם הוא וישפוט! — ואולם

כל זה כאין הוא וכאפס לעומת הצער הגדול, שהצטערו הקטנים בכל לב על חברבר האומלל, שנספה בלא עת ונפל בלא משפט, כנפול בני־עולה!

ויותר מכל חבריו של חברבר הצטער מספר הזכרונות האלה על מיתתו המשונה של עבדו הנאמן והמר עליו כהמר על היחיד. כמה ימים לאחר המעשה לא בא אוכל אל פיו, כמה לילות לא נתן שנת לעיניו, התהפך על משכבו, בכה במסתרים, רוה כרו בדמעותיו ומאן להתנחם. שלום בן־נחום בן־זאב לא יכול לסלוח לחטאת האנשים הרעים והאכזרים, שאין רחמים בלבם על נפש חיה, כשרה ועלובה, אשר אמנם לשון מרברת לא ניתנה לה, אבל יודעת היא ומרגישה גם שמחה גם צער כאחד האדם. מתוך נדודי־ליל חשב מחשבות הרבה ובקש פתרון לחידה סתומה זו, אשר לא נתנה לו מנוחה: למה נאמן כה הכלב לבני־האדם, בעוד שבני־האדם, להבדיל, מתאכזרים אליו תמיד, וחייו לא נחשבו כלל בעיניהם? — מתוך הרהורים כבדים אלו הוא זוכר פתאום את חברבר ואת מבט עיניו הפקח והבהיר, שרוך ואהבה ומסירות־נפש עד אין קץ נשקפים ממנו, — והוא כובש פניו בכר ובוכה תמרורים מעוצר יאוש וינון.

יא.

יֵצֶר־הַטּוֹב וְיֵצֶר־הָרָע.

מוסר הגדולים. — הרבה אפיטרופסים לילדי ישראל, ועוזר חרומף אחד מהם. — האם הזקנה מינדי ופירות־השפת. — כחו של יצר־הטוב וכחו של יצר־הרע.

שפוח את חברבר ולהסיח את זכרו מלבו לא הניחו הגדולים למחבר הפתבים האלה. על פל מדרך בף־רגלו קנתרו אותו בדברים וזכרו לו עונות ראשונים: „תעמוד לך זכותו של חברבר חברך!“... ודרך־אגב מצאו שעת־הכושר להטיף לו גם מעט מוסר, למען ישמע נער פמותו ויבין — ושב ורפא לו. קשים היו לו דברי־מוסר אלה ממפות־לחי. באמת אמרו: „גדולה נזיפה יותר ממפת־לחי, שמפת־לחי לרגע הוממת, ונזיפה לעולם קיימת“... ובפרט, שפאז נתגלגלו לו שתי אלה יחד: גם מפות־לחי וגם דברי־נזיפה. ודברי המוסר והנזיפה באו לו מפל העברים. פל איש, אשר היה אלהים בלבו, ראה חובה לעצמו להטיף מוסרו לנער שובב פמותו ולקפחהו בדברים, ודוקא בדברים רפים. דומה, מה ענינו של שמש בית־המדרש אצל נער בן־עשירים, העומד בתפלה? מה איכפת לו, דרך משל, אם נער זה מפסיק תפלת שמונה־עשרה ומביט בער החלון החוצה? פסבורים אתם, נער פמותו, המפסיק תפלתו ומביט בער החלון החוצה, מפנה לבו לבטלה? אם פך אתם סבורים, אינכם אלא טועים. אמנם גדולה תפלת שמונה־עשרה וכבודה במקומה מונח, ואף־על־פי־כן

כלום אפשר לו לנער כמותו להעלים עין ממחזה נפלא, כמחזה הכלב והחתול, המנצחים זה את זה במרוצה? והמחזה אמנם יקר ולוקח־לב. החתול התנפח כולו, רץ כחץ מקשת — והכלב אחריו. החתול מטפס ועולה על הגדר — והכלב אחריו. החתול קופץ מעל הגדר — והכלב אחריו. החתול טס ועולה במזחילה — והכלב אחריו. החתול קופץ מן המזחילה אל הגג, והכלב — עד כאן! נצב הוא, כלב שבכלבים זה, כשוטה, צופה ומביט לפניו, לוקק שפתו בלשונו ונראה כמהרהר בפני עצמו: „אחרי מי אני רודף? אחרי חתול אחד? וכי לכבוד הוא לי הדבר, כי אשכח את ערכי ואת מעמדי, מעמד כלב בעמיו, ואעלה לטפס אחרי בזוי־חיות זה הגגה?"...

— וכי כך עומד נער שכמותך בתפלת שמונה־עשרה? — אומר מלך השמש לבעל־התפלה הקטן ותופס לו בערפו מאחוריו. — חכה, בן סורר ומורה, חכה כמעט רגע, ואספר את הדבר לאביך!...

או, דרך משל, מה איכפת לו לעוזר חרומף, זה עוזר הבלן (לשעבר היה עוזר סנדלר, ועכשיו, כשזקן ותש כחו, הלך ונעשה בלן), אם בניו של נחום בן־זאב מחליקים איש תחתיו על־פני השלג במורד ההר וממעבים את מכנסיהם? — והנה ראה זאת עוזר חרומף, בעמדו על סף בית־המרחץ, ונתן עליהם בקולו החרום והמטומטם:

— „ממזרים! משפיתים! יָפֵנֶם הרוח באביכֶם ובאמכֶם! לוקפים אתם מפנסים פַּרָשִׁים ומביאים פְּלָיָה עליהם ביום אֶפֶד! עוברים על בל תשפית! הנה אָרוץ אל הפָּדר ואגיש משפטכֶם לפני רבכֶם!"

בשביל אלה, שאינם מבינים בלשון חרומי־אף, אנו מתרגמים את הדברים האלה כצורתם: „ממזרים! משחיתים! יפנם הרוח באביכם ובאמכם! לוקחים אתם מכנסים חדשים ומביאים כליה

עליהם ביום אחד! עוברים על „בל תשחית"! הנה ארוץ אל החדר ואגיש משפטכם לפני רבכם!"...

להגיש את משפט הילדים לפני רבם — דבר זה נחשב בימים ההם לא למצוה בלבד, אלא לחוב קדוש, המוטל על כל אדם מישראל לעשותו. כל אדם מישראל יש לו בנים, ואין אדם ערב לעצמו, כי בניו עושים רק את הטוב והישר שלא בפניו, ולפיכך חובה כפולה ומכופלת היא לו להשגיח גם על בניו וגם על בני אחרים, כדי שישגיחו אחרים גם על בניהם וגם על בניו — ונמצא כל העולם כולו זכאי!... ומתוך כך נלוו להם להקטנים על דרכם מדריכים ואפיטרופסים הרבה, שלא חשכו מהם דברי מוסר ותוכחה כל הימים ולא נתנו אותם להרים ראש ולשאף רוח לרוחה אפילו רגע. כזמזום זבובים טורדים, כך זמזם באזניהם מוסר הגדולים למן הבוקר ועד הערב: „זום־זום־זום — כזאת אל תעשה!" „זום־זום־זום — פה אל תעמוד!" „זום־זום־זום — לשם אל תלך!"... הכל זמזמו על אזניהם: האב, האם, האחים, האחיות, הרב, המשרתת, הדודים, הדודות, האם הזקנה — ויותר מכולם האם הזקנה מינדי, שראויה היא להכתב בספר.

הסבה מינדי היתה אשה גבוהה ורזה, פרופה ורעולה תמיד, מקפידה על נקיון ועל יראת־שמים, זהירה במצוה קלה כבחמורה. עבודתה היתה להשגיח על בני־בניה, שיהיו כשרים והגונים, שומרי־תורה ומקיימים דת־ישראל כהלכתה. לתכלית זאת היתה רוקקת על ראשי אצבעותיה ומסלסלת להקטנים פאותיהם, נוחנת ומנקה מלבושיהם ומחליקה אותם בידיה, עומדת להקשיב אליהם, כשהם מתפללים ומברכים ברכת־המזון וקוראים קריאת־שמע. וכנגד זה חייבים היו נכדיה כולם להפנם אצלה בכל שבת אחר הצהרים לברך אותה ברכת־השבת, לישב לפניה אל שלחנה ישיבת בני־אדם מהוגנים, בעלי נימוס ודרך־ארץ, הבכור בכבורתו והצעיר בצעירתו,

לישב ולהמתין, עד שתקום ותוציא אליהם מן הארון ותעניק להם פירות של שבת. אמת, פירות אלו של שבת לא היתה מעניקה להם ביד רחבה, אלא מוציאה ומניחה לפניהם על פנים קטנים, מצוחצחים ונוצצים, תפוח אחד, אפרסק אחד, חרוב אחד, גרוגרת אחת ושלשה צמוקים יבשים; ואולם בשכר זה היתה מטיפה להם מוסר בשעת מעשה עד בלי־די! ומה היה מוסרה? כי חייבים תינוקות לשמוע בקול אביהם ואמם ולעשות אך את הטוב והישר בעיני אלהים ואדם, כי מצווים הם להיות יהודים יראים ושלמים, כי הקדוש־ברוך־הוא מדקדק עם תינוקות של בית־רבם פחות השערה ונפרע מהם על כל דבר קל שבקלים: על תפלה חטופה ועל בטול־תורה, על הליכה בקומה זקופה ועל כל מעשה הוללות בחוץ, ואפילו על מחשבה רעה, ואפילו על רבב שנמצא בבגדו של תינוק! והקטנים היו יושבים לפניה ישיבת בני־אדם מהוגנים, בנימוס ובדרך־ארץ, יושבים ומקשיבים למוסרה, ונפשם סולדת, ולבם אינו הולך עוד לא אל התפוח, ולא אל האפרסק, ולא אל החרוב, ולא אל הגרוגרת, ולא אל שלשת הצמוקים היבשים.

ואולם מוסרה של האם הזקנה היה כאין וכאפס לעומת שפע המוסר והתוכחה, שהיה משפיע הרב על תלמידיו בו ביום, בשבת אחר הצהרים, קודם תפלת המנחה, בשעת אמירת פרקי־אבות. כי מי עוד כרבם של תינוקות מומחה לכך, אמן נפלא, היודע לצייר את הגיהנם כמות שהוא, לכל פרטיו ודקדוקיו, עם כל שבעת מדורותיו, ואת מלאך־הדומה האיום והנורא עם כף־הקלע הגדולה אשר לו, שבה הוא קולע את הרשעים הנדונים מסוף העולם ועד סופו? אלפי כתות של שדים ורוחות רעות ומזיקים היה הרב רואה מסביב לתלמידיו, מפניהם ומאחריהם, על כל מדרך כף־רגלם; ולא מסביב בלבד היה רואה אותם, אלא גם בהם בקרבם ובקמטי בגדיהם, ואפילו מתחת לצפרני אצבעותיהם, ומובטח היה לו, כי כל אחד

מהם סופו יורש גיהנם, שהרי אם גם נמצא ביניהם נער אחד מצוין, הנזהר מן החטא, שוקד על למודו, מתפלל בכונה ומקיים את כל אשר יצוהו יצרו הטוב,— מי זה לידו יתקע, כי לא חטא במחשבה קלה, כי לא נפתה לבו אחרי יצר־הרע שלא מדעת? ואם לא במחשבה, ודאי שחטא בחלומו, בהרהורי־לילה...

סוף־דבר: ראו הקטנים ונוכחו, כי אין מנוס ומפלט מפני השטן המקטרג, ואין לו לאדם שום תקנה בעולם הזה אלא המות. ואולם, על אפם ועל חמתם, לא הלך לבם בימים ההם אחרי המות כלל, והיו מתאוים דוקא לחיות ודוקא להתהולל, והיו להוטים דוקא אחרי צחוק וקלות־ראש ודוקא אחרי אכילת ממתקים, והיו מתפוונים כל ימיהם דוקא לקצר בתפלה ודוקא להרהר בדברים אסורים... וכל זה היה מעשה־ידיו של יצר־הרע, שכמה שלוחים עמדו לו לארוב במסתרים לנפשות תמות ונקיות, לחטוף אותן ולמשכן ברשתו. ונפש תמה ונקיה, כיון שנפלה ברשתו של זה, שוב נעשתה כפופה ונכנעת לו, הולכת אחריו מאליה, פעמ' זה לטבח, ועושה את כל חפצו. כי זה חלקו של יצר־הרע וזה מזלו, שהכל נשמעים לו יותר משנשמעים ליצר־הטוב. לא יועילו לאדם כל דברי מוסר ותוכחה. אדרבה, ככל אשר יוסיף יצר־הטוב לשקוד על תקנתם של בני־אדם, כן תגדל השפעתו של יצר־הרע עליהם. ואלמלא חושש הייתי להוציא פרדוכס מפי, הייתי אומר, כי באין יצר־הטוב לנגדו לא היה יצר־הרע מוצא לעצמו שום עבודה בין החיים...

יב.

גְּנֵבָה, מִשְׁחַק־קְלָפִים וּשְׁאָר עֲבֵרוֹת.

הילדים עוזרים לאמם ביום־השוק. — תרים בפני הפורעניות. — קלפים לכבוד חנוכה. — בריל בן־האלמנה מחנכם לגנבה. — סוף גנב לתרבות רעה.

בניו הקטנים של נחום בן־זאב התנהג יצר־הרע במדת הדין והאכזריות והיה כורה בור לרגלם על כל פסיעה ופסיעה. המעט לו, למנוול זה, שהיה מדיחם בחלקת־לשונו ומסיתם לזלזל בתפלתם ולקצר אותה לשליש ולרביע, ולבוא אחר־כך ולשקר לפני אמם־זקנתם ולספר לה, כי מוסיפים הם על תפלתם כמה וכמה פרקי תהלים בכל יום, — המעט לו כל זה, הנה גם הכשילם בענינים אחרים, שאינם מהוגנים ביותר, כגון: גנבה, לקקנות, משחק־קלפים ושאר עבירות, שאינן נותנות כבוד לעושיהן. ממילא מובן, כי כל אלה לא באו בבת־אחת, אלא בהדרגה, בזו אחר זו, כפתוב: עבירה גוררת עבירה. וכך היה מעשה:

כבר אמרתי למעלה, כי יהודי העיר וורונקה עיקר פרנסתם בא להם מימי־השוק הגדולים, ימי מקח וממכר לבני־הכפרים, הבאים מן הסביבה אל העיר לקנות את צרכיהם. „ימי־השוק לצבעונין" — כך קראו לימים האלה, על־שם מיני הארג וכלי־הצבעונין, שהיו חנונים מישראל מוכרים להאכרים ולנשיהם ובניהם. בימי־השוק האלה היו היהודים עוסקים בפרקמטיה, נושאים ונותנים, הומים וסוערים

ומתרגשים לשם פדיון פרוטה, והגויים עושים את שלהם — שולחים ידם בגנבה. ביחוד נתמחו לאותו דבר נשי הגויים; הללו — שום אדם לא היה יכול לעמוד בפניהן ולהשמר מהן! דומה, זה עתה חפסה את האחת בכף והצלת מתוך שרוולה מטפחת גנובה או המניך אדום, העיפות עיניך רגע — והנה משכה השניה ולקחה מאחריך נר של חלב, או חרוב אחד. אם כן, מה תקנתן? — פשפשה חיה־אסתר, אשת נחום בן־זאב, ומצאה עצה: העמידה את ילדיה בחנות, כעין תרים בפני הפורעניות, שיהיו אורבים להקונים בניי הכפרים ומשגיחים עליהם בשבע עינים, לבל יגנבו. ואמנם עמדו הקטנים על משמרתם באמונה והשגיחו השגחה מעולה בשבע עינים: מלבד שהיו ממלאים את פיסיהם באין רואים מכל הבא לידם — חרובים ואגוזים וצמוקי־שזיפים וגרוגרות וצמחי־טבק, עוד היו מכוונים שעה יפה, עת שנפנתה אמם אל הקונים לדבר אתם, והיו פושטים על הארנז הירוק, מקום שדמי הפדיון שמורים שם, שולחים ידיהם לתוכו, חוטפים ומעלימים בתוך הכיס שתים ושלש אגורות, אגורות־נחושת קשות, והולכים אחר־כך לבית רבם ומבזבזים שם את ממונם הגנוב למיני מתיקה, ללביבות ותופינים, לשומשמניות וצפיחיות בדבש, לקטניות מבושלות וזרעוני־דלעים, ובשעת־הפושר — גם למשחק הקלפים.

משחק הקלפים היה בימים ההם מין מחלה מתהלכת בכל בתי־הספר לילדי ישראל, מין מגפה, שפרצה בימי החנוכה ולא פסקה כל ימות החורף. קבלה היא בידינו מימים קדמונים, כי בחנוכה מצוה על כל אדם מישראל לשחק. הכל משחקים בחנוכה, ואפילו קטנים, ואפילו תינוקות של בית רבם — הללו בכרכר, והללו בקלפים. וזאת לקורא לדעת, כי כל מקום שנאמר כאן „קלפים" — אין כונתנו, חלילה, לקלפים ממש, שיצאו מתחת מכבש הדפוס; מדברים אנו פה בקלפים יהודיים, העשויים בידי אדם, באלו שקוראים במקומותינו

„קלפי־למד־אלף". ואף־על־פי־כן אין זה פוחת מערכם ולא כלום. אין בין קלפים נדפסים ובין קלפים עשויים אלא שנוי הדמות בלבד. חצד השוה שבהם, שאלו ואלו לא באו לעולם אלא כדי לעורר את יצר־הרע ואת תאות־הממון. כיון שהגיעו ימי החנוכה, ניתנה רשות ליצר־הרע של קלפים לשפוך את ממשלתו על התינוקות ולהכניעם לרצונו. ולא על התינוקות בלבד שפך את ממשלתו, אלא גם על רבם: אף הוא השתתף עם תלמידיו במשחק הקלפים, ולא עוד, אלא שכל ישעו וחפצו היה לנצח את הקטנים במשחק ולזכות בכל כספם, מעות של חנוכה, שקבלו מאת הוריהם וקרוביהם. וכלום יש לך עונג גדול מזה, שאתה משחק בקלפים עם רבך ומפסיד את ממונך בשבילו? הרי לעונג ולכבוד ולשמחה גם יחד יחשב לך הדבר הזה! בכל אופן, מוטב לך שתפסיד ממונך בשביל רבך משתספוג מלקות מידיו — בזה יודה כל אדם, שבינה יתירה ניתנה לו...

ואולם, כנגד זה, כיון שעברו ימי החנוכה, מיד פסק עונג יום־טוב ונגזרה גזירת אסור על הקלפים. גזירה יצאה מפי הרב על תלמידיו, לבל יראה ובל ימצא מין זה של קלפים בכל גבולותיהם! והנער, אשר לא ישמע אל דברי הגזירה וירחיב עוז בנפשו לגעת בקלפים, או לדבר בהם, או לוא גם להרהר בהם בלבד — אחת דתו לעלות על הספסל ולספוג מלקות...

אין זאת, כי הרב בעצמו היה עבריין בילדותו והיה שטוף בתאות הקלפים גם מחוץ לימי החנוכה. שאלמלא כן, איך היה יכול להעלות על דעתו רעיון משונה אשר כזה?... אם כה ואם כה — תלמידיו שמעו אל רוע הגזירה והוסיפו לשחק בקלפים כל ימות החורף ביתר שאת וביתר עז. אלמלא חושש הייתי לגלות סוד מן החדר, הייתי אומר, כי עצם המשחק בכל עוזו וחומו התחיל רק אחרי החנוכה. התלמידים שחקו והפסידו במשחקם את כל

אשר הביאו אתם מבית אביהם — את כל דמי פת־השחרית ופת־הצהרים, אשר נתנו להם אמותיהם, ואת כל פרוטה של כסף, אשר נשמרה להם בכיסם. וכאשר אפס הכסף ותאות־המשחק לא נמלאה, בקשו ומצאו להם דרכים אחרות ומוצא אחר לכסף: זה פשפש וחטט בקופת־הצדקה של רב מאיר בעל־הנס בגבעול של קש משוח בדונג, ולא נתקררה דעתו עד שהוציא מתוכה והעלה אחת־אחת את פרוטות־הצדקה, אשר זרקה לשם אמו בכל ערב־שבת עם חשכה, קודם הדלקת־הנרות; וזה נתגלגלה לו זכות על־ידי שליחות, אשר שלחוהו הוריו לשוק לקנות את צרכי הבית, והעלים פרוטות אחדות לצרכי עצמו. והיו גם אלה, אשר ריוח והצלה עמדו להם ממקום אחר: בחשכת הלילה, עת הכל ישנים, היו מתגנבים ובאים עד חריטו של אביהם, או עד כיסה של אמם, מפשפשים ובודקים בלאט וחופנים מטבעות־נחושת מלוא־חפניהם, כל אשר ישלח להם אלהים. וכל זה נעשה מתוך אימה רבה וחלחלת־מתנים ופחדים גדולים ומסירות־נפש נוראה, וכל הכסף הגנוב הלך ואבד בענין רע — במשחק קלפי־למר־אלף!

אמת, תורה זו לא מעצמם למדו, אלא מפי מלמדים ומחנכים להועיל, מפי פדגוגים אמנים, ששקדו על תקנתם והדריכו אותם באורח־מישור זה בחכמה ובתבונה רבה. הפדגוגים האלה חבריהם הגדולים היו, היושבים בבית רבם בכפתה העליונה. מהם הצטיינו ביותר ועלו בחריצותם שני בחורי־חמד, והם: אליהו בן קיילה, חתן הסמוך לחופתו, והוא צהוב כולו ושעון־כסף בכיס אפודתו; והשני לו בריל בן האלמנה, הוא בריל בעל השפתים העבות ובעל השינים החזקות, שהיו מגרמות ברזל בכחן. בריל זה חתימת־זקן כבר צמחה לו בימים ההם, וכל זאת באה לו בעטין של הסיגרות, שהיה מעשן לתיאבון. כך העיד בריל על עצמו. „וסימן לדבר — כך היה מוכיח לחבריו — נסו־נא גם אתם לעשן סיגרות, וראיתם, אם לא על פניכם

יצמחו זקנים גדולים ועבותים!"... וכדי לחזק את האמונה הזאת בלב חבריו, התחיל לחנכם גם במצוה זו, מצות עשון סיגרות. ולא זו בלבד, אלא קבל על עצמו להראותם גם את הדרך, אשר בה ימצאו את החומר לצרכי עשון, כלומר: למד אותם לגנוב שרשי־טבק איש מאביו ואיש מדודו. ממילא מובן, כי את שכר־למודו קבל בריל בשלמות לא בכסף, אלא בשוה־כסף: בשרשי־הטבק הגנובים עצמם ובנייר של פפירוסה.

ושיטה קבועה היתה לו לבריל וכללים קבועים, שעל־פיהם נהג את ממשלתו בין חבריו: הנער, אשר נשמע לפקודתו והביא לו מבית אביו שרשי־טבק ונייר של פפירוסה, נער טוב היה וחבר טוב; והנער הירא ורך־הלבב, אשר לא רצה או לא יכול לשלוח את ידו בגנבה — לזה קרא בריל „שה חרדה וסמרטוט לח" והוציא אותו מכלל חבריו, וכשעמדה לו זכותו לאותו נער, העניק לו בריל נוספות לשמו גם מבות־לחי יפות ונאמנות. וכל זה נעשה בחשאי ובהסתר־דבר. להתאונן על בריל ולספר את פרשת מעשיו לפני הגדולים — אי־אפשר היה מכל מקום, לפי שכל הפוסל בחברו פוסל בעצמו. ולפיכך לא ראו התלמידים דרך אחרת לפניהם, בלתי־אם ללכת אחרי חברם הגדול ולעשות את כל פקודותיו, וכך הלכו ושקעו אתו מיום ליום במעמקי תהומות. ומי יודע, מה הגיע לעלובי־נפש אלו, אלמלא נכשל בריל במעשה שאינו מהונן, אשר חבריו הצעירים, התמימים והזפים מפשע, לא הבינוהו אז ערוין כל־צרכו. ומעשה שהיה כך היה: פעם אחת, ביום הששי בשבת, תפסוהו לבחור זה, כשהוא עומד מאחורי בית־המרחץ, מחטט בזגוגיות חלונו ומציץ בעין אחת אל הנשים, הרוחצות שם...

הוי־הוי, מה גדול היה הרעש בעיירה ביום ההוא! אמו האלמנה נפלה מתעלפת, ואת הבחור עצמו גרשו מבית רבו ולא הניחוהו להפנם לבית־המדרש. ועל חבריו הנערים צוו במפגיע, לבל ירהיבו

עוז בנפשם להפגש ולדבר מטוב ועד רע עם „מומר־להכעיס" זה. כך קראו לו לאחר אותו מעשה. וכדי להצדיק על עצמו שם־נאי זה. עמד פריל בן־האלמנה כעבור שנים, לאחר שמתה אמו האלמנה, והטיר את דתו ונעלם מן העיר, ועקבותיו לא נודעו.

יג.

פִּיגֻלִי־אַשְׁמַדַאי.

הקטנים חוזרים בתשובה. — ענג תשובה והנאתה. — יצר־הרע בדמות ריבה נאה. — דנדונה של מכשפה ונשיקות־פיה.

אף־על־פי־כן, כל האומר, כי יצר־הרע של ימי־הנעורים היה מנצח על הקטנים כל הימים וידו היתה תמיד על העליונה — אינו אלא טועה. כנגד ימים אלו, ימי עבירה והוללות וקלות־ראש, ברא הקדוש־ברוך־הוא בעולמו ימי תשובה ומעשים טובים — אלו ימי אלול וראש־השנה ויום־הכפורים, ימים שכל היהודים, ואף תינוקות של בית רבם בכלל, יש להם שהות להרבות בתפלה ובתחנונים ולענות בצום נפשם, כדי לשפר מעשיהם לפני קונם, להתרחץ ולהטהר מפשעיהם ולכפר על כל עונותיהם. ולפיכך יש לי הצדקה להחליט כאן ולאמר, כי הקטן שבחבורה, שלום בן־נחום בן־זאב, אף־על־פי שגם הוא נכשל כמה פעמים בדבר עבירה ונהנה מן הגנבה ומן הקלפים ומשאר דברים אסורים, מכל מקום נער חסיד היה, תם וישר וירא־אלהים במאד מאד! כמה פעמים הרהר בתשובה ונדר נדר בלבו, כי כאשר יגדל ויבוא בין הבריות, ישתדל להיות איש בין אנשים וייטיב, אם ירצה השם, את דרכו ויעשה רק את הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. ככל אשר תצוהו אמו־זקנתו מינדי, וככל אשר יצוהו רבו, וככל אשר יצוהו כל האנשים הטובים והישרים.

ולא זו בלבד. כמה פעמים כבר היה מעשה ואמנם חזר בהשובה בכל לבו, ובכה בתפלתו, וטפח באגרופו על לבו, והתרחק מעל אחיו הגדולים ומעל כל חבריו הרשעים, המדיחים אותו מן הדרך הישרה לדרכים עקלקלות ומפתים אותו לעשות את הרע בעיני אלהים. מעשה כזה אירע לו על־פי רוב בכלות תקופת הקיץ, עם בוא הימים הנוראים, ימי התשובה.

הכל יודעים, כי אין טוב ואין נעים לאדם מאשר יעשה טוב ולא יחטא. ואולם אדם, שנסה פעם אחת בימי חייו לחטוא ולשוב — זה יודה ויאמר, כי אין לך בעולם מדה טובה ויפה ונעימה מזו. כל החוזר בתשובה מתפייס עם הקדוש־ברוך־הוא, כובש את יצרו הרע ומתדבק בשכינה — וכלום יש לך בעולם דבר טוב מפיוס, הבא לאחר רוגז וקטטה? או כלום יש לך דבר נעים מנצחון, הבא לאחר מלחמה ארוכה וכבדה? או כלום יש לך מדרגה גבוהה מזו של אדם המטהר ומתקדש, מתרומם מעל עולם הגשמיות ומתדבק בשכינה? באמת אמרו: במקום שבעלי־תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. כי רק בעל־תשובה יכול להרגיש את עצמו שלם ונקי מכל פגם, עז ומחוזק, צרוף ומזוקק שבעתים, מרוחץ ומלובן ומטוהר, כקטן שנולד. רק הוא יכול להישיר מבטו נגד עיני הבריות — ולבו לא יחרד, ופניו לא יחורו. גדולה תשובה, שמטהרת את הרוח, צורפת את הלב, מחדשת את הנפש ומרוממת את האדם למעלה־למעלה!

משנכנס אלול וקול השופר נשמע בעיירה הקטנה, נדמה לו לגבור הספורים האלה, כי רואה הוא את יצר־הרע מוטל כפות לפניו, מתאבק בעפר רגליו, מתחנן ומבקש רחמים ממנו, כי לא יפסע פסיעה קשה על ראשו ולא ירמסהו ברגל אכזריה. אכן, מה טוב היה חלקו ומה יפה היה גורלו של בעל־התשובה הקטן בימים ההם! ולא כל־שכן בימי ראש־השנה! ולא כל־שכן ביום־הכפורים!

הגע בעצמך: מסגף אתה את גופך בסנופי תענית ארוכה וקשה, מענה ומכלה את נפשך ואת בשרך עד מות בענויי רעב וצמא, ועם כל זאת אתה יודע ומפיר, כי עומד אתה במקום גדולים, ויחד עמהם אתה מראה גבורות ונפלאות, מתאפק וכובש את יצרך מערב עד ערב ואינך טועם טעם אכילה ושתיה במשך עשרים וארבע שעות רצופות! את כל המתיקות, את כל החן ואת כל הקסם אשר במצב זה יוכל לחוש ולדעת רק איש, אשר לבו שלם ותמים עם אלהיו, או איש, אשר היה חסיד וירא־שמים בנעוריו. כי כלום יש ענג דומה לזה, עת אשר אתה יוצא במוצאי יום־כפור מבית־המדרש, ואתה רעב ומעונה ומתעלף, מרוחץ ומטוהר מכל חטאותיך, ונשמתך צרופה ומזוקקת, ואתה ממהר אל ביתך בלב נכון ובטוח לסעודה, ואתה משוה לעצמך בחזון צפיחית מתוקה, טבולה ביין־שרוף חריף, ואתה חש בדמיונך את ריחה, כריח גן־עדן, וטועם את טעמה, כטעם גן־ערן, ולפך הומה וכלה ומתעטף, ופתאום — עמוד, בן־אדם, חפה כמעט רגע! מה הדבר? יהודים ראו את הלבנה במלואה ועמדו על דרכם לקדשה ולרקוד כנגדה. „אמנם רעבים אנחנו, רבונו של עולם, רעבים ועיפים ומעונים מצומך הגדול, ובכל זאת שמך לא שכחנו — את לבנתך נקדש בשמחה גם עתה!"...

אכן, טוב לאדם היות יהודי שלם ותמים עם אלהיו, וטוב ויפה שבעתים היות בעל־תשובה! ורק זו רעה חולה, כי יצר־הרע, ימח שמו, אף הוא לא ינום ולא יישן. בקש שלום בן־נחום בן־זאב לחזור בתשובה ולישב בשלוה — בא השטן המקטרג וקלקל את השורה. הפעם נדמה לו שטן זה בדמות ריבה אחת, והיא בתולה כפרית, שעיניה ירקרקות וקווצותיה מסולסלות תלתלים, וכולה כמכשפה.

ומעשה שהיה כך היה:

משנכנס אלול והגיעו הימים הנוראים, היו מתפנסים ובאים לעיר וורונקה הקטנה הרבה יהודים מיושבי הכפרים אשר מסביב.

יהודים בני־כפר אלו — „אנשי־יום־טוב" קראו להם במקומות ההם. כל אדם מישראל היה מאסף אל ביתו יהודי אחד מאנשי יום־טוב אלו, אותו ואת אשתו ובניו. גם בבית נחום בן־זאב התאכסן בימים ההם אחד מאנשי יום־טוב, והוא קרוב לו, ממשפחתו, וליפשיץ איש־כפר־הלובוקי שמו. ליפשיץ זה איש חסיד היה, בעל צורה ובעל מצח רחב, כמצחו של חוקר והוגה־דעות, אף־על־פי שבינה יתירה לא ניתנה לו ובין החכמים נפקד מקומו. ואשתו אף היא היתה אשה צנועה וחסידה, מתפללת שלש פעמים ביום ומריחה אבקת־טבק. בנים לא היו להם, אלא נערה אחת משרתת, פייגל שמה, והקטנים קראו לה שם אחר: „פייגלי־אשמדאי", מפני שהיתה נערה פוחזה ושובבה, פולה אש אוכלה, וכל דרכיה דרכי נער. כל ימי שבתה בביתם היתה כרוכה אחרי הנערים, נטפלת אליהם לכל מעשה הוללות ופחזות, משתובבת אתם יחד, מספרת להם ספורי־בדים ומזמרת לפניהם דברי־זמר שונים, רובם משירי הגויים.

פעם אחת — בחול־המועד של סוכות היה מעשה, בליל חם ובהיר — התגנבה הנערה ובאה בלאט אל משכב הנערים (משום כבודם של האורחים בני־הכפר, שהיו ישנים בבית, הציעו להקטנים את משכבם בפרוזדור, על הקרקע), ישבה כנגדם חציה ערומה וחציה שער והתחילה מספרת להם ספורי־בדים משונים. הספורים הללו לא היו דומים לאותם ספורי־המעשה הנפלאים, שחברו של שלום, שמואליק בהרב, היה מספר לו בשעתו. אלו היו ספורים על שדים ורוחות רעות ולצים, שמתקלסים בבני־אדם בלילות, מרגיזים אותם ממנוחתם ועושים להם בלהטיהם: מסרסים את בגדיהם, מעבירים את כלי־הבית ממקום למקום, מהפכים את דפי הספרים, מנפצים כלי־זכוכית, מוציאים סירים מן התנור ועושים כמה מעשים, אשר לא יעשו. ועוד ספרה על מכשפים ומכשפות, שכחם רב

לעשות גדולות ונפלאות ולהחזיר את העולם לתוהו ובוהו. מכשפה, לכשתרצה, יש בכחה להמית מאה איש בדגדוג אצבעות בלבד...

— בדגדוג? מה טיבו של דגדוג?

— וכי אינכם יודעים, דגדוג מהו? הנה אקום פה ואראה אתכם, כיצד מכשפה מדגדגת!

ופייגלי־אשמדאי עמדה על הנערים בשערותיה הפרועות להראותם, כיצד מכשפה מדגדגת. מתחילה סרבו לה הקטנים וצחקו בכל פה. אחר־כך התחילו להתפתל תחת ידיה ולחשתמט ממנה, לדחפה מעליהם ולהאבק עמה. המלחמה כבדה עליהם כל־כך, עד כי נאחזו בסבך שערותיה הפרועות וקמו כולם כאיש אחד להמטיר עליה מפות ומהלומות נמרצות מכל העברים. פייגלי עשתה עצמה כאילו מגינה על גופה מפני המכים, ואולם ניכר היה כי מקבלת היא יסורים אלו באהבה, סופגת את המפות ונכספת להן עוד. פניה אדמו והלהיבו. עיניה — עינים ירקרקות ובהירות בעיני החתול — התלקחו והבריקו כנגד אור הלבנה, השופע בער החלון. וכולה נראתה אז לעיני הנערים כאחת הנשים המכשפות, כמכשפה ממש! ואולם ביותר כלתה אליהם הרעה אחר־כך, כשחשפה מכשפה זו את זרועותיה ועמדה להאבק עמהם בכל תוקף, ולא זזה מהם עד שנצחה את כולם והפילה אותם לארץ אחד אחד. ולא זו בלבד, אלא שעמדה על כל אחד ואחד מאתם לחבקו ולאמצו אל לבה ולנשקו מנשיקות פיה אל שפתיו!

לאשרם, אירע מעשה זה קודם הושענא־רבה, לפני גמר החתימה הטובה, ולפיכך עוד היתה להם שהות להרבות בתפלה ובתחנונים לפני הקדוש־ברוך־הוא, כי יכופר להם העון הזה, עון הנשיקות, שנשקו לנקבה באונס, לפי שגלוי וידוע לפניו, כי נקיים הם מחטא וזפים מפשע: לא במזיד עשו זאת, אלא בשוגג!

מאין באה להם הצרה הזאת ברמות פיינגלי־אשמדאי? פריה זו מי היא ומה טיבה? הרוח היא? אם שד? או גלגול? או אפשר מעשה שטן הוא זה: השטן, הוא יצר־הרע, נרמה להם ברמות נקבה, כדי להצעידם למרחפות ולהכשילם בדבר־עבירה — בנשיקות פיה של נערה בתולה?...

יד.

הַמּוּזִיק.

לץ מכת ליצנים עושה מעשים אשר לא יעשו. — חכמתו וביניתו של בן־כפר. — תכסיסי־מלחמה. — המוזיק נתפס בכף. — בתולה מופקרת, שחזרה בתשובה לאחר חופתה ונעשתה אשה צדקנית.

י ה י א פיגלי־אשמדאי ומה טיבה — דבר זה נתגלה לאחר זמן באורח־פלא, שפדאי הוא להכתב בספר־הזכרונות הזה.

באחד מימות תחורף ההוא — בתקופת חנוכה היה מעשה — בא אל נחום בן־זאב קרובו ליפשיץ מפפר הלובוקי ובשורה בפיו: מוזיק או לץ מפת ליצנים ומזיקים קבע דירתו אצלו, נשתקע שם ועושה שמות בבית! מתחילה — כך מספר ליפשיץ איש־כפר־הלובוקי — חמד לו המוזיק רק לצון והתקלס בהם לשם הנאה בלבד: עלעל בכל לילה את ספרי המשניות, קרע את הסדורים ואת החומשים, הפך בארון את הקערות על פיהן, שבר את הקדירות על האצטבה, השליך לתוך עביט־השופכין את תיק־התפלין ואת המזרח המצויר, הפך אל הקיר את פניו של משה מונטיפיורי — וכל זה עשה בחשאי ובזהירות, אף שאון קל לא נשמע. ואולם ברבות הימים, כיון שראה אותו מזיק, שאין מוחים בידו, התחיל עושה מעשהו זר־מעשהו: מריק ומסרם את כיסי הבגדים של כל אחד ואחד, גונב מעות מארגז־השלחן ומעלים את כל הבא לידו, ולא נתקררה דעתו, עד שעמד באחד הלילות וקפח את תכשיטיה של בעלת־הבית, את

מחרוזת המרגליות שלה, ולא נודע מקומם עד היום הזה! — ולפיכך הריהו בא עכשיו אל קרובו, אל נחום בן־זאב, לשאול עצה מפיו, מה לעשות לצרה הזאת: הילך וימסור מודעה לערכאות שלהם? או יסע למאלנה אל הרבי שלנו? או אפשר מוטב לו, שיעקור דירתו מכפר הלובוקי למקום אחר?

כששמע נחום בן־זאב את הדברים האלה, מיד שאלהו: „והיכן ישנה אצלכם המשרתת, הבתולה פייגיל? ומה מנהגה של זו עם בעלת־הבית?“... ואולם ליפשיץ איש־כפר־הלובוקי נרתע לאחוריו, באילו פגעו בכבודו: הא כיצד? ראשית, הרי פייגיל קרובה היא לו, יתומה עניה, שאשתו אספתה אל ביתה ורוצה להשיאה לאיש ולהפריש לה נדוניה, כמנהג הבנות; ושנית, מה ענין פייגיל לכאן? הכל יודעים, שזו ישנה בחדר־הבשול, מאחורי דלתים סגורות, ושנתה יפה לה כל־כך, עד שאין אדם יכול לעמוד מפני נחרתה!..

— האין לה שם מודע ומפר בכפר?... — שאלהו נחום שוב. באז כעס ליפשיץ והגביה את קולו:

— מנין לה מודע ומפר בכפר זה, שכולו גויים? או כלום חושש אתה, שפייגיל היא היא המזיק?...

— חס ושלום! — השיב לו נחום בן־זאב בשחוק קל, מלגלג על קרובו התם, המאמין בהבלים, ומתאמץ להוכיח לו בדברים של טעם, כי לצים ומזיקים לא היו ולא נבראו, אלא משל הם, פרי הדמיון בלבד. ואולם ליפשיץ עמד על דעתו ונשבע לו, כי יזכה לשמוע קול שופר של משיח, אם לא באזניו שמע באחד הלילות קול נהימה, כנהימת חיה, וקול חטוט שמע, כחטוט צפרנים, ולמחר, עם השכמת הבוקר, ראו כל בני־הבית בחדר־הבשול סימנים משונים בחול המפוזר על הקרקע — כעקבות כרעי התרנגול...

ראה נחום בן־זאב עד היכן מגיעה חכמתו של זה, מיד חזר בו והסב את־פני הדבר: מפיון שפך, הרי הדבר צריך עיון! אפשר, שפל זה מעשה לץ הוא באמת. אלא מה? חשקה נפשו לראות את המעשה בעיניו... אם רצונו של ליפשיץ בכך, ישב אתו בעגלתו ויסעו שניהם לכפר הלובוקי, ואז יראה שם בעיניו, מה טיבו של מזיק זה. ולא הוא בלבד יסע אתו, אלא גם אחיו הצעיר, ניסל בן־זאב, אף הוא יצטרף אליהם.

— ניסל זה שלי — הסביר נחום לקרובו — בן־חיל הוא, אברך שפחו במתניו, בלא עין־הרע. וכבר היה מעשה והפה לחי את אחד משרי־השוטרים במקומנו. ולפיכך יש תקוה, כי ישור גם אל מזיק ויוכל... ובכן, נסע שלשתנו?

— בכל הרצת הכבוד! — קפץ ואמר ליפשיץ איש־כפר־הלובוקי בשמחה רבה, ושלשת היהודים עמדו והתעטפו יפה באדרות־דובים גדולות, ישבו בעגלת־החורף הרחבה והמרווחה ונסעו כולם למקומו של ליפשיץ, לכפר הלובוקי.

בשבאו לפנות ערב אל הכפר, קבלו בני־הבית את האורחים ההנונים בסבר פנים יפות, בשלו לכבודם ארוחת־חלב וישבו לספר עמהם כל אותו הלילה במעשי המזיק ועלילותיו.

אחר־כך, כשנכנסה התולה פייגל אל הבית להניש אל השלחן, הרחיב נחום בן־זאב את הדבור והשמיע דרך־אגב, כי הוא וכל בני־משפחתו מצטיינים מטבע ברייתם בשינה עמוקה מאד. תרדמת אלהים נופלת עליהם בלילה, עד שאין כל תקנה להעירם, ואפילו אם יבואו וישאו אותם על מטותיהם החוצה, ואפילו אם יעמדו ויירו עליהם בכלי־תותח! טבע הוא באדם! ואף־על־פי־כן אין בכך כלום: מפני לץ לא ייראו ואימת מזיק לא תבעתם. אמנם, כשהם יוצאים לדרך, הם לוקחים תמיד כסף אתם, אלא שחכמים הם, הרואים את הנולד, ולפיכך צרור בכסף טמון אצלם במקום צנוע, מתחת

לכתנותיהם, ומלבד זאת אינם חוששים בכלל לשדים, לרוחות ולמזיקים ודומיהם, שרק פתי יאמין בהם!...

על הדברים האלה ענה ליפשיץ לפי תומו, כי כראי וישר היה הדבר, אילו קם עליהם המזיק בלילה הזה לעשות להם בלהטיו, למען יקחו מוסר ולא יוסיפו עוד לזלזל במופלא מהם! וכך עבר עליהם הערב בשיחות נעימות אלו, ולא זזו מן השלחן עד שצוו להביא יין לפניהם, ושני האחים עשו את עצמם כאילו נתבססו קצת והשינה חוטפתם. ואז עלו הפל על משכבותיהם, כבו את הנרות, ושני האורחים ההגונים השמיעו מיד קול נחרה עצומה בזה אחר זה, כל אחד מתגבר על חברו, — עד כי רעדו כתלי הבית לקולם!

ויהי בחצי הלילה — וכל הבית כולו היה לחרדה: נשמע פתאום קול צוחה, ומפות נמרצות, וקללות שנונות בשתי לשונות, בלשון יהודית ולועזית, וקול נפילת כסאות וספסלים על הקרקע. בעל־הבית ואשתו הקיצו משנתם וקפצו בפחד גדול מעל מטותיהם. הדליקו נר ויצאו אל חדר האורחים — ומחזה־פלאים נגלה לנגד עיניהם: בידיו של נחום בן־זאב שכבה הבתולה פייגיל, כפותת ידים ורגלים, כולה מתמרמרת, מפרכסת בכל מאמצי כחה להשתמט ממנו, ושם, בקרן־זוית, עומד ניסל ופאבק עם חוודור סופר־הכפר, שנשך לו בחמתו את ידיו עד זוב דם. ואולם מתוך סערת המלחמה לא השגיח ניסל בזה, ולא נתקררה דעתו, עד שנצח את אויבו והכריעו לארץ כפר בן־בקר וכפת את ידיו ואת רגליו. וכאשר האיר הבוקר, עמדו והוליכו את שניהם, את הבתולה פייגיל ואת חוודור הסופר, לבית־הפקידות של הכפר. שם העמידו לפני זקני האכרים הין אחד יי"ש, וישבו למשפט ודנו את דינם של שני הנאשמים כך: חוודור, משום שסופר־הכפר הוא, מצווה ועומד להודות על עוונו ולהשיב את הגנבה, אשר גנב מבית ליפשיץ במשך ימי התורף בעטיה של הבתולה, ובשביל זה יתנהגו עמו במדת החסד ובמדת

הרחמים ויחייבוהו רק עונש מלקות בלבד וישלחוהו לביתו בשלום. ואת התולה פייגיל עמדו לשדל בדברים רפים ואמרו לה, כי לידי נכרים לא יסרוה בשום אופן, אף־על־פי שהתולה מופקרת היא ועונה גדול מנשוא. ובכן גוזרים עליה, כי תודה בעצמה על פשעיה ותגלה את מקום התכשיטים ושאר הכלים הגנובים, ובשכר זה מובטח לה בשבועת־אמונים ובתקיעת־כף, כי יקחוה ויביאוה אל העיר וישיאוה שם לחתן מהונן ביותר ויערכו לה חתונה נאה ויכניסוה לחופה במקהלת מנגנים ובבגדי־חתונה ובמשפה נהדר, הכל כמנהג בעלי־בתים חשובים — ושום בן־אדם לא ידע את דבר הגנבה, ואפילו עוף השמים לא יוליך את הקול!

וכך היה. בקשו ומצאו להתולה פייגיל חתן כלבבה, שאין דוגמתו: משה־הירש שמו, והוא חייט, שאומנותו בבגדי נשים. בני משפחת בן־זאב היו מחותניה ושושביניה. לחתונה זו באו כל אנשי העיר, ואף פקידי המקום בתוכם. הכל שמחו שמחה גדולה ושתו יין ושכר הרבה. ויותר מכולם שמחו ניסל בן־זאב ושר־השוטרים: שני אלה יצאו במחול לעיני כל הנשים והיו מרקדים כל אותו הלילה.

לאחר החתונה חזרה פייגיל בתשובה ונעשתה אשה כשרה וצנועה ויראת־אלהים במאד מאד. לא התבוננה אל גבר, ועם בניו של נחום בן־זאב התהלכה כמתנכרה, כאילו מעולם לא ידעה אותם. וכשהיה צורך בעיר לקחת מטפחת אדומה ולהחזיר בה על הפתחים לשם קבוץ נדבות, היתה פייגיל ראשונה למצוה זו. אשה צדקנית היתה, נפאית של צדקה לכל פרטיה ודקדוקיה. ואף־על־פי־כן לא עמדה לה צדקתה, והשם „פייגלי־אשמדאי" נשאר לה לזכרון והיה מלוה אותה כל ימי חייה. לקיומו של שם זה דאגו בניו של נחום בן־זאב, ויותר מכולם שמר עליו „זוטא" הקטן, הוא מחבר הרשימות האלה.

טו.

מִשְׁפַּחַת בְּנֵי־זְאֵב.

שלשה אחים — שלשה טפוסים שונים. — רב פיני בן־זאב — חסיד. — מתן־שכרו של עוסק עם הצבור. — כיצד מרקדין „על מנורות".

ביו של גבור הספורים האלה, נחום בן־זאב, שנ אחים היו לו, בני אביו ואמו: האחד פיני בן־זאב והשני ניסל בן־זאב, שבבר הזפרנוהו למעלה. ונפלא היה הדבר, כי כל אחד משלשת האחים הללו היה טפוס מיוחד בפני עצמו, שטבעו שונה משל אחיו תכלית שנוי. הבכור, נחום בן־זאב, היה, כמו שידוע לנו מן הפרקים הקודמים, הפילוסוף שבמשפחה, אדם שנתמזגו בו במה תכונות בבת־אחת: חסיד ומשפיל, חוקר והוגה־דעות ובעל־תפלה נאה, יודע־תורה וחובב לשון ומליצה, ובטבעו — איש צנוע ומסתתר, שדרפו בהרהורים ובמרה שחורה. השני, פיני בן־זאב — חסיד נלהב וירא־שמים מאין כמוהו, שציציות טליתו הקטנה נושרות לו מחיקו; יהודי מהודר — כלומר: בעל פנים יפות ובעל זקן יפה ובעל עינים יפות ושוחקות, ובטבעו איש חי ונרגש, זריז ומזורז, עוסק כל ימיו עם הצבור ומתערב בעניני הקהל, משמש מוהל לברית־מילה, לא על־מנת לקבל פרס, חלילה, אלא לשם שמחת־מצוה בלבד, וכולו עסוק וטרוד תמיד, דחוף ומבוהל, נותן דעתו ולבו על עסקי אחרים, עסקים שבין אדם לחברו, דיני ממונות וירושות, סכסוכים ומשפטים, פשרות והשלשות, עסקי אלמנות ויתומים ועניים סתם. ומלבד זאת,

הרי יש גבאות בבית־הכנסת ובבית־המדרש, התמנות ב„חברה קדישא" וב„חברת־משניות" וב„חברת־תהלים", שאין אדם פטור בן־חורין להפטר מהן. חוששני, שפל עסקי־קהל אלו היו חשובים ויקרים בעיניו מעסקי עצמו ומעניני פרנסתו, שמהם לחמו נמצא. ולא עוד, אלא ששכר מצוותיו ומעשיו הטובים היה יוצא בהפסד עסקיו הרעים. אבל אין בכך פלום. אדרבה, גדולה מצוה, שהפסד־ממון בצדה, וכל הקובל ומהרהר על זה, מבטל את ערפה ופוחת משכרה, המוכן ומזומן לו לעולם הבא.

פיני בן־זאב ידע ערפה של מצוה ושכרה הנכון ולא זלזל בהם מעולם. למשל, פעם אחת היה מעשה ונתגלגלה לו זכות על־ידי אחד מעסקי־קהל אלו, והביא את ראשו בסבך ענין שאינו מהוגן, וכמעט היה בכל רע. ומעשה שהיה כך היה: כשהגיע זמן חכירת בי־הדואר מידי הממשלה, היו הממונים מכריזים בעירה על המקח, ויהודים היו באים להתחרות ולנצח זה את זה בהעלאת השער, הכל כמנהג המדינה בימים ההם. וכדי שלא יפקיעו את השער עד הדיוטה העליונה ולא יביאו את עסק בי־הדואר לידי הפסד, פשפשו בני־אדם נבונים ויודעי־דבר ומצאו עצה. וזה דבר העצה: האיש, הרוצה להקים בידו את בי־הדואר לחכירה, מצווה ועומד להפריש סכום פסוק מסוים ולחלקו לאחר אשור החכירה בין חבריו המתחרים, שלא יבואו אלה להפך עמו בחררה זו ולקלקל את השורה. וכדי שלא יהיו מערערים ומפקפקים משני הצדדים, נהגו להשליש את המעות עד בוא יום פקודתן במקום נאמן. ואיזהו מקומן של מעות אלו, הנאמן ביותר? הוה אומר: אצל פיני בן־זאב. וכך עשו. עמדו והשלישו את הפסק בידיו, והלכו מביתו אל מקום ההתחרות ונגשו אל המלאכה. נמלך בעל הפקדון ועשה מעשה וסלק למראית־עין את ידיו מן ההתחרות והלך וקבל מידי פיני בן־זאב את פסק פקדונו בחזרה, ורק אחר־כך חזר שוב למקומו ובא בעקיפין עם

חבריו המתחרים, ולא זז משם, עד שהרחיקם אחד־אחר מן העסק, זבי־הדואר קם בידו לחכירה. ממילא מובן, שבעלי־הדבה נתעוררו כולם על העושק ומסרו את דינם למלכות. באו ותפסו לו לאותו בן־אדם, שנתן את הפסף, ובאו ותפסו גם לזה, אשר בידו הופקד הפסף: עמוד, בן־אדם, וענה, במחילת כבודך, מה היה מעשה? עמד פיני בן־זאב וסח לפי־תומו את כל הדברים כהויתם. דנו את דינו כמשפט נותן יד למועלים בכסף המלוכה. עמדה לו זכותו והחליפו לו עונש בית־האסורים בעונש כסף בלבד.

שמא סבורים אתם, כי לאחר אותו מעשה לקח מוסר והזיר עצמו מעסקי הקהל? אם כך אתם סבורים, אינכם אלא טועים. כלל היה בידו: עסקיו ועסקי אחרים — עסקי אחרים קודמים. להניח את עניניו בבית או בשוק ולרוץ, למשל, לברית־מילה — דבר זה מעשה רגיל היה לו, ממעשים בכל יום. הרי חובתו היא זאת, חובת מוהל בישראל. ולא כל־שכן, כשקרה מקרהו להכנים יתומה עניה לחופה ולרקד עם המחותנים העניים כל אותו הלילה עד אור הבוקר — מצוה כזאת, כשבאה לידו, היה שמח עליה, כמוצא שלל רב!

וכיון שנתגלגלו הדברים והגיעו לעניני רקוד, שוב קשה לי להתאפק ולעבור בשתיקה על כשרונו המיוחד של פיני בן־זאב לאותו ענין גופו — לענין הרקוד. אכן פלא הוא ויהי לפלא: מאין בא לו, ליהודי חסיד וירא־שמים כמותו, כשרון זה לרקד ולהפליא את עין הרואים במחולות יפים ונהדרים? אכן, מה נהדר היה המראה, עת יצא פיני בן־זאב לרקד לפני החתן והכלה וכל המחותנים את רקודי „החסיד", או „הקוזאק", או „היוני" — אשרי עין ראתה זאת!

— הסו כולכם! הנה יצא רב פיני בן־זאב לחול את מחול „החסיד"!

— פנו דרך מסביב! רב פיני בן־זאב יוצא במחול „הקוזאק"!

— נשים, סורנה הצדה! רב פיני בן־זאב יראנו את מחול „היוני"!

פל הקהל משתתק, סר הצדה ומפנה דרך. ופיני בן־זאב יוצא לעיני המחותנים והמחותנות במחול „החסיד", עג עוגה במחול „הקוזאק" או מראה נפלאות במחול „היוני", והנאספים סביבו עומדים צפופים ונהנים, ועיניהם לא תשבענה מראות.

וככל אשר היתה החתונה עניה יותר, כן גדלה השמחה יותר. פלומר: ככל אשר היו המחותנים עניים יותר, כן גדלה התלהבותו של פיני בן־זאב ברקודיו וכן רבו נפלאותיו, אשר עשה ברגליו לעיניהם, נפלאות גדולות ונצורות, שלא ראתה עין אדם מעולם! והפל לשם מצוה, כדי לשמח חתן וכלה. אשרי עין ראתה את פיני בן־זאב מרקד לפני הפלה „על מנורות", שהנרות דולקים בהן, או יוצא במחול לעיני הקהל „על־גבי זכוכית של אספקלריה", ורגליו קלות כל־כך, והלוכו הדור כל־כך, עד כי יכול היה לנצח את אחד המשחקים הגדולים אנשי־השם! וכך היה פיני בן־זאב מרקד לפני הפלה: קפוטתו פשוטה מעליו, ציציות טליתו הקטנה נושרות מחיקו, שרווליו כתנתו מופשלים לאחוריהם, מכנסיו תקועים במגפיו, כמנהג החסידים הראשונים, ורגליו קלות מעל הקרקע, מרפרפות, נוגעות ואינן נוגעות, וראשו זקוף כלפי מעלה, ועיניו עצומות, וכל פניו אומרות התפעלות רבה, התרוממות־הנפש, התפשטות הנשמיות, באדם המתעלה בתפלתו. והמנגנים בכלי־זמר מנגנים ניגון יהודי, והקהל מוחא כף כנגד המרקד, והעגול מסביב הולך ומתרחב, הולך וגדל, והמרקד עצמו — כולו עיון נלהב ודבקות עליונה, מדלג על המנורות עם הנרות הדולקים, מרחף עליהן מתוך צמצום כל החושים, מתוך התפעלות קדושה, מתוך התרוממות־הנפש, שאין למעלה ממנה — לא רקוד היה זה, לא מחול פשוט, אלא מעין עבודת־הפורא, עבודת יהודי חסיד לאלהיו. ואני תוהה ושואל שוב את עצמי:

יהודי חסיד זה וירא־שמים — מנין לו אומנות נפלאה זו של מחולות? ממי למד את התורה הזאת? מי היה רבו בימים ההם?

ואולם הרבינו שיחה על עניני רקודים ומחולות, עד כי שכחנו את האח השלישי, את ניסל בן־זאב, אשר עליו ידובר בפרק הבא.

טז.

הַדּוֹד נִיסָל וְהַדּוֹדָה הוֹדִיל.

הדוד ניסל שמח ומשמח את הרבים. — ראש־המדברים ו„מקורב למלכות". — אשתו הודיל — צרה כנגדו. — מעשה בקרובו של שר־הפנים. — הדוד ניסל מבטל גזירה ומתחייב חובת גלות. — ניצוץ של משורר.

שני האחים הגדולים, נחום ופיני בני־זאב, היו חסידים ואנשי־מעשה, הנה אחיהם הצעיר, ניסל בן־זאב, או, כמו שנקרא בימים האחרונים על שם משפחתו, ניסל רבינוביץ, היה איש עליז וקל־דעת, עוסק בהויות העולם ומעורב עם הבריות, ולפיכך היה חביב על המשפחה יותר מפולם. גם בלבושו התנפר הדוד ניסל מאחיו והיה נוהג סלסול בעצמו, כמנהג ה„אשפנזים" בימים ההם: לובש קפוטה שסדק מאחוריה, מקצר בפאות, יוצא בכתונת לבנה ומגוהצה ובנעלים מצוחצחות ומבהיקות. ואף־על־פי־כן כל האומר, כי ניסל בן־זאב היה מזלזל בחסידות ונוהג קלות־ראש בדת ישראל — אינו אלא טועה. גם הוא היה חסיד באחיו, ירא־אלהים ושומר מצוה, אלא שלא היה מתהדר בזה על הבריות ולא היה עושה יראתו עטרה להתגדר בה. בבית־הכנסת, למשל, היה מקומו במזרח, במקום שיושבים שאר בעלי־בתים חשובים, ואף־על־פי־כן בשעת קריאת־התורה היה הולך ויושב בפלוש ישיבת בתי־כנסיות של עמי־הארץ, אוחז בידו חומש עם „ביאור" ומספר לפני העומדים סביבו ספורי־

נפלאות על רב משהלי ווינשטיין, ועל רב משה מונטיפיורי, ונם על רוטשילד. ולהגדיל חנו בעיני הבריות, היה קולו קול אריר ונעים, והיה רגיל בדברי־זמר ואוהב צחוק כל הימים, צוחק בעצמו ומצחיק את האחרים. ביותר צחקו לדבריו הנשים והבתולות — הללו היו נוטות בצחוק לרצונו. במה לקח את לב הנשים כל־כך — קשה לדעת. ואולם די היה לניסל בן־זאב להקהיל קהלה באחת החצרות ולפתוח בדרוש — וצחוק הנשים כבר עלה השמימה.

ולא זו בלבד. ניסל בן־זאב ידע גם לשמח את הבריות בזמן שמחה, להתהולל ולרקד ולבדח את דעת הקהל בכל מיני שחוק והתלולות, ובימיו לא היתה אפילו חתונה אחת בעיר, שלא היה הוא ראש־המדברים בה. בשרון מיוחד ניתן לו להחיות לב נדכאים, לדובב שפתי שתקנים, להצהיל פני אבלים ולמשוך אחריו בעלי מרה שחורה, שיצאו אתו במחול. ההבדל בינו ובין אחיו הבכור פיני היה זה, שפיני ידע לרקד בעצמו, וניסל — להרקיד את אחרים. כך היה מנהגו במשתה חתנים, בשמחת־תורה, בפורים, בברית־מילה ובפדיון־הבן. הכל היו שותים אתו יין, מזמרים אתו דברי־זמר ויוצאים לרקד אתו במחולת־המחנים. ראשון למרקדים היה שר־השוטרים של העיר. פטוב לבם ביין היו שני אלה, ניסל רבינוביץ ושר־השוטרים, מחליפים את כובעיהם זה בזה — והשמחה גדלה שבעתים.

בכלל היה ניסל בן־זאב מקורב אצל בקידי הרשות ומתהלך אתם כאחד מהם. ולפיכך היה רואה את עצמו כאב ופטרון לכל בני העיר ונוהג ממשלתו ביד רמה. בי מלבד כל מעלותיו הטובות, המנויות לעיל, עוד ניתנה לו לשון־למודים, פה מפיק מרגליות, והיה מדבר בשפת המדינה כיוני מלידה ומבטן. ולא אחיו היהודים בלבד, אלא גם הגויים היו מקדימים לפתחו, נשמעים לדבריו וחולקים

כבוד לו: „חאדים דא מיסעליא; ווין אי דילא סקאושע, אי טשארקא הורילקא בודע" *...

לעסוק עם הצבור — זה היה משוש־דרכו תמיד, כמוהו כפיני אחיו. כל ימיו היה רן עם התקיפים ובא במשפט עמהם בין לצרכי עצמו ובין לצרכי אחרים, ונדמה לו, כי אין כמוהו בקי בדיני המלוכה, שכל החוקים והמשפטים גלויים וידועים לפניו. וכי כל בעיניכם אדם זה, המדבר בלשון לועזית, כמדבר בלשון־אמו, מתהלך עם פקידי הרשות כאחד מהם, מפה לחי את זקן־העדה בשעת הצורך, שותה יין בבית־מרזחו עם שר־המחוז ומנשק את שר־השוטרים, כנשק איש את אחיו!...

ואולם כל אשר גדל כבודו של הדוד ניסל בעיני הבריות, כן קטן ערכו בעיני אשתו, היא הדודה הודיל (כלל גדול הוא בחיים: כל האנשים המפורסמים, אנשי־השם, כקליפת־השום הם בעיני נשיהם). הדודה הודיל היתה אמנם אשה קטנה ושחורה, אלא שהאשה הקטנה הזאת הפילה מוראה ופחדה על בעלה הגדול. ולפלא היה הדבר בעיני הכל, שהיו רואים את הדוד ניסל זה, הגדול ורם־הקומה, העליז וההדור בלבושו, המקורב למלכות והחביב על הנשים, מקבל את ענשו מידי אשתו הקטנה והשחורה פעם על־ידי כר קטן, הנזרק באויר אל ראשו, ופעם על־ידי מטאטא לח, המצליף על קפוטתו המגוהצה. ולהרבות האף והחרון, היתה זו מקנתרת אותו דוקא ביום־טוב, ודוקא בשמחת־תורה, ודוקא לעיני הקהל, למען יראו הכל וידעו, כי יפה כח האשה מכח הבעל! ואולם הדוד ניסל היה מקבל יסורים אלו מתוך שחוק וקלות־ראש והיה בא להסגר עם כל היהודים בתוך הטרקלין, שופך שם את היי"ש מן הבקבוקים ומחליק עם אורחיו על הקרקע הלח, פותח תחילה

* לכו ונלכה עד ניסל: הוא גם דברים של טעם תשמיענו, וגם כוס יי"ש ישקנו.

במרתף את כל חביות הקשואים הכבושים ומוציא מתוך התנור את כל הקדירות והסירים ועושה שמות בבית — ומתענה אחר־כך תחת ידי אשתו שלשה שבועות רצופים.

וביותר גדל הפלא, כי הדוד ניסל לא היה עושה קטנה או גדולה, שלא לשאול תחילה את פי הדודה הודיל, ובלעדיה לא הרים את ידו ואת רגלו. ולא עוד, אלא שהיה מתאמץ תמיד להצדיק את מעשיה בעיני בני משפחתו והיה מלמד זכות עליה, שאשה חכמה היא וחרוצה מאד. ורק חסרון אחד, היה אומר, אתה מוצא בה, שבת עיר קורסון היא, ובני קורסון, היה אומר, כבר יצאו להם מוניטין בכל העולם, שקנתרנים הם. רק תקנה אחת, היה אומר, יש לה. ומה תקנתה? מחרוזת של פנינים. אילו, היה אומר, השיגה ידו לקנות לה מחרוזת אחת של פנינים גדולות, מובטח לו, שהיתה משנה מטבעה ונעשית כאחד האדם. „ואני מצאתי לה תקנה טובה מזו", — אמר לו אחיו הבכור נחום בשחוק קל, כדי להעמידו על האמת, וגחן ולחש לו על אזנו סוד כמוס, שהדוד ניסל נרתע מפניו כנשוך־נחש.

— חס ושלום! ישמרני אלהים!...

— שמעני, ניסל, ושמע לעצתי. אם אתה עושה כן, אשריך וטוב לך!...

לימים נתגלתה עצתו של האח הבכור. הדודה הודיל עצמה פרסמה את הסוד ברבים מתוך אלה וקללה, שקללה את משפחת בעלה: „משפחה נאה היא זו! נקל להם, לרוצחים אלו, להרים יד על נשיהם — הלואי תיבש ידם, רבונו של עולם, הלואי תשבר זרועם מקנה עד שיגעו בי לרעה!"...

כל אנשי העיר ידעו, כי ניסל בן־זאב מתגלגל ביסורים ומתענה במסתרים תחת ידי אשתו, אף־על־פי שבעיני הבריות היה חשוב ותקיף ביותר, עוסק תמיד עם הצבור ובא לפני הקהל כאב ופטרון.

ועסקיו אלו, שהיה עוסק תמיד עם הצבור, הם היו בעוכריו והביאו עליו שואה באחרית הימים, עד שנטרד מעירו ומארץ־מולדתו ויצא לארצות רחוקות לבלי שוב עוד.

על יציאתו זו של ניסל בן־זאב מספרים ספור נפלא, הנראה כפרי הדמיון, ואף־על־פי־כן אני מוסרו פה לכל פרטיו ודקדוקיו, כפי ששמעתיו מפי אחרים.

ומעשה שהיה כך היה:

באחד הכפרים, הסמוכים לעיר וורונקה, דומה, בכפר ביריזאן, שמו האכרים את פניהם בשכנם היהודי וגזרו עליו ועל ביתו גזירת גירושין. מה עשה אותו היהודי? בא אצל ניסל בן־זאב לבפות לפניו: אדם כמותו, שמקורב הוא אצל פקידי הרשות ומתהלך את שר־השוטרים כאח וכרע, כלום יראה ויחריש?... מיד מהר הדוד ניסל אל שר־השוטרים — ולא נענה: גזירה היא, ואין בידו לבטלה. כל הדבר תלוי בדעתו של שר־המחוז, ושר המחוז עצמו אדם חדש הוא פה, רק זה מקרוב בא, ולא עוד, אלא ששונא ישראל הוא! אם כן, מה יעשה איפוא? וכי יתן לאבד משפחה אחת מישראל ויעמוד מרחוק? „חבה כמעט רגע — הכל על מקומו יבוא בשלום!" — כך אמר הדוד ניסל לאותו היהודי וקם ועשה מעשה: פשפש ומצא בגדי־שרד, שפקידי הרשות משמשים בהם, לבש אותם והתחפש כשר־המחוז, ישב במרכבת־הדואר ויצא לאותו הכפר ונכנס לשם בקול רעש אופנים ובקשקוש פעמונים, עד כי חרדה האדמה תחתיו. ומיד שלח וקרא אליו את זקן־הכפר ואת כל קהל האכרים והתקצף בהם, ורקע ברגליו לעומתם, ודבר אתם קשות, כי עברו חוק ועותו משפט, ולא זו משם עד שקרע את גזר־הדין לעיניהם. ולא זו בלבד, אלא שהזהר הזהירם בכל תוקף, כי אם יעיזו פניהם לבוא ולהתאונן עליו לפני שר־הפלך, לא תהיה תפארתם על הדרך הזאת,

משום ששר־הפלך דודו הוא, ממשפחת אמו, ואשתו — זו קרובה קרבת־משפחה לשר־הפנים בכבודו ובעצמו!...

מי הוליך את הקול — אין שום בריה יודעת. ואולם לא היו ימים מועטים, עד שמעשה זה בגזר־הדין הנקרע ובקרובם של שר־הפלך ושר־הפנים נתפרסם ברבים, ותפסו לו לחוטא זה ודנוהו. וסוף דבר היה, כי הדוד ניסל אמיץ־הלב אנוס היה לברוח ולהתעלם מן העין. מתחילה התלפט באודיסה, שנה שם את שמו ושם־משפחתו והתגלגל ביסורים, ולא נתקררה דעתו, עד שיצא משם והרחיק נדוד לאמריקה, למרחקי מדינת קנדה, והתענה שם באשר התענה, ורק כעבור ימים רבים התחיל לפקוד את ביתו במכתבים והודיע את קרוביו, כי „עמל הוא ועושה חיים בעמלו". אחר כך העביר אליו את כל בני־ביתו, וגם הם כתבו במכתביהם, כי „עמלים הם ועושים חיים בעמלם". גם את תמונותיהם שלחו משם: כולם לבושים מחלצות, כבני־רוזנים ממש! ואולם מה שלומם ומה מעשיהם שם ואיך עושים חיים באמריקה — דבר זה אי־אפשר היה להציל מהם.

ורק מקץ ימים רבים, כעבור שלשים שנה, עת שכותב הרשימות האלה נתגלגל בעצמו למדינת הים והלך למסעיו בארצות־הברית, זכר את דודו ניסל ובקש לדעת את שלומו, והנה נודע לו, כי דודו ניסל כבר שבק חיים לכל חי ומת בשם טוב והניח אחריו עושר ונכסים. כל בניו ובני־בניו נאחזו במדינת קנדה, וטוב חלקם ויפה גורלם. והדודה הודיל? — זו עודנה חיה, אלא שאלהים יסר אותה לעת זקנתה ולקח ממנה את מאור־עיניה. עורת היא ואינה רואה עוד כלום — ואף־על־פי־כן עדיין לא סר פחה מעליה, והיא נוהגת את ממשלתה ביד רמה עד היום הזה.

כדי להשלים את תמונתו של הדוד ניסל ולתאר את דמות־דיוקנו כמות שהיא, צריך אני להוסיף פה עוד קו אחד על קוי תכונתו, והוא — כי אדם זה ניצוץ של משורר בעל־רגש היה בו. אוהב

היה לשיר שירים, משלו ומשל אחרים. בשעה שהיה חבוש בבית־האסורים חבר שיר על עצמו בלשון יהודית, על־פי סדר אלף־בית. וגם ניגון חבר לאותו שיר — ניגוו יפה מאד, שלקח לב שומעיו. ואולם כשרון זה אבר בתוכו, כרוב הכשרונות בעמנו בימים ההם!...

יז.

פִּינֶלִי בֶּן־שִׁימֶלִי נוֹסֵעַ לְאוֹדֵיסָה.

עיר וורונקה מרכז הבריאה ובית משפחת בני־זאב היכל מלכים. — „שימלי־פריץ" — יהודי, המדבר עם אחיו היהודים בלשון יונית ונוהג בביתו מנהג פריצים. — עוקר דירתו לאודיסה ומספר את כבודו של אפרתי. — בנו פינלי בקי בהויות העולם. — מעשה בקטנית אחת. — סעודת־הפרידה. — מרכז־הבריאה מדלדל וחנו סר מעליו.

ימים ההם, ימי הילדות הרחוקים, נראה לו לגבור הרשימות האלה, כאשר כן יֵרָאֶה בודאי לכל ילד מילדי היהודים, כי עיירתו הקטנה מרכז הבריאה היא, בה טבור הארץ, והיהודים היושבים בעיירה כולם בחירי־עליון הם, בני עם־סגולה, שרק לכבודם ולהנאתם ברא הקדוש־ברוך־הוא את עולמו; וממילא מובן, כי בראש בחירי־עליון אלו, במקום המכובד ביותר, עומדים בני־משפחתו, משפחת בני־זאב, וגבוה מעל גבוה, שמנה וסלתה של כל המשפחה, הראש והראשון שבה, הוא אביו, נחום בן־זאב, היושב ראשונה בבית־הכנסת, אל פותל־המזרח, ליד רב העיר, במקום הסמוך לארון־הקודש, וכל היהודים מקדמים את פניו בברכת יום־טוב, וכל בעלי־הבתים החשובים מתפנסים אל ביתו במוצאי־שבתות לסעודת מַלְוֵי־מַלְכָּה, אוכלים ושותים, מזמרים ושמחים כל הלילה עד אור הבוקר. ברור היה לו, כי אין משפחה נאה כמשפחתו. אין בית עשיר כביתו. אין אדם גדול כאביו. אין אשה צדקנית כאמו־זקנתו מינדי. אין יהודי חסיד כדודו פיני. אין איש שמח ועליז כדודו

ניסל. ומדי ראותו את אביו בשבתות וימים טובים בכל גובה־קומתו, בולו הדור בלבושו, לבוש־המשי, ובאבנטו, האבנט הרחב, ובמגבעתו, המגבעת הנפוליונית אשר לראשו, או את אמו הקטנה והחרוצה, את חיה־אסתר אשת נחום בן־זאב, כשהיא פורשת את ידיה הענוגות והלבנות למעלה בערב שבת בין השמשות ומברכת על הנרות במנורות־הכסף הגדולות והנבובות, או את אמו־זקנתו מינדי הגבוהה והרזה, הלבושה נקיים, כשהיא מגישה טענותיה לפני רבונו של עולם בלשון מדברת גדולות, או את דודו ניסל התקיף, כשהוא מדבר צחות בלשון המדינה, ביוני מלידה ומבטן,— היה לבו מתמלא רגשות גאון ואושר עד אין קץ, והיה נותן שבח והודיה להקדוש־ברוך־הוא על החסד הגדול, שעשה עמו, כי הבדילהו לטובה מכל חבריו הנערים וזכהו להיות אחד מבני המשפחה המצוינת הזאת, אשר כמעוז ומבצר היתה לו, כמצודה נשגבה, כהיכל־מלכים כמעט.

ובתאום עברה הרוח, וזעו עמודי המבצר, התמוטט היכל־המלכים ונטה לנפול, וכל החן והקסם, השפוכים על העיירה הקטנה, סרו מעליה בבת־אחת ונדפו כעשן תחת השמים. הגבור הצעיר שמע ונוכח, כי עיר קטנה זו, שבה הוא יושב, אינה חמדת הערים ולא בה טבור הארץ; כי עולמו של הקדוש־ברוך־הוא גדול ורחב מאד, ויש בו כמה וכמה ערים גדולות וטובות מוורונקה, ויש בו כמה וכמה יהודים עשירים ונכבדים מאביו ומבני־משפחתו. ואת כל זאת שמע מפי עד נאמן ביותר— מפי חברו החדש פינלי בן־שימלי, שבו הכתוב מדבר בפרק הזה.

מלבד אנשי משפחת בני־זאב, שנמנו על העשירים, ישב בוורונקה הקטנה עוד בעל־בית חשוב אחד, אף הוא עשיר, יהודי בעל־כרס, מוצק ומאושש, נחמד ונעים לבריות, בעל סבר פנים יפות ובעל פה משונה, שהיה נראה מעוקם קצת. שם האיש הזה היה שימלי,

ואנשי העיר קראו לו „שימלי־פריץ" — על־שם ידו הרחבה, שבה היה נוהג את ביתו, כאחד הפריצים העשירים. את כל כספו היה מוציא לצרכי חייו, וכשלא היה לו כסף, הלך ולוה מאחרים ולקח בהקפה וחי והתענג על רוב טוב, הוא ובני־ביתו.

בעיר היה מוחזק אפיקורס, לפי שהיה כופר בדברי החסידים, כלעיג על דברי צדיקים ומופתיהם, מזלזל בכמה מנהגי ישראל ואומר עליהם, שאינם אלא מנהגי חסידים שוטים. וכנגד זה היתה ידו פתוחה תמיד לעני וביתו פתוח לרווחה, והיה עושה סעודות בימות החול, מלבב לביבות וקורא לכל אנשי העיירה, לקטן וגדול, לאכול אתו ולשמוח.

מכל אנשי משפחת בני־זאב אהב את הדוד ניסל והיה דומה לו בכמה בחינות: בְּמוהו לבש אף הוא קפוטה סרוקה, בְּמוהו קצר בפאות וכמוהו דבר תמיד בלשון יונית, ואפילו אל אחיו היהודים. על כל המעלות המשובחות, שמנו אנשי העיירה בשימלי־פריץ, יש להוסיף גם את זו, שהיה מפליא לכתוב בכתב יפה וטסולסל מאין כמוהו! יש אומרים: אֶטֶר היה — כלומר, שהיה כותב בידו השמאלית, ובידוע, שכל האטרים כתב־ידם יפה ביותר. בביתו היה תמיד כאורח והיה בא רק לימות החגים. וכיון שעבר החג, מיד היה עוזב את העיירה הקטנה ונוסע לאחד המקומות הרחוקים ואינו חוזר משם אלא לחג שלאחריו, מביא ומעניק לבני־ביתו מתנות הרבה כל־כך, עד כי הפליא את כל העיר והיה לשיחה בפיהם ימים רבים!

פעם אחת — בתקופת חג הפסח היה מעשה — שב שימלי־פריץ ממסעיו והוציא קול בעיר, כי עוקר הוא דירתו מכאן לאחת הערים הרחוקות. לאן? למרחקים! לקצוי תבל! לאודיסה בכבודה ובעצמה! כל־כך למה? טעמו וניחוקו עמו: „רק בהמה, הוא אומר, תחמוד רבצה בבצה המסואבה הזאת, בעיר הנרחת — רק

בהמה, ולא אדם! אילו, הוא אומר, בעיר אודיסה הייתם — וידעתם, לכל הפחות, כי לזאת יקרא עיר! כי־אז, הוא אומר, ראיתם, לכל הפחות, תבל ומלואה, ובני־אדם ראיתם, ובתי־חומה, ובתי־מרזח! ואוצרות חטים, הוא אומר, ראיתם שם, לכל הפחות, ובית־מסחרו של אפרתי ועסקיו הרבים והעצומים ומעמד משרתיו! והזהב הרב, הוא אומר, המתגולל שם מדי יום ביומו, אילו עלה בחלקכם, לכל הפחות, לשליש ולרביע — ומצא לכם!"...

ממילא מובן, שאנשי העיירה שמעו את דברי שימלי בפיות פעורים ולא חדלו מהתפלא על עשרו של אפרתי ועל בית־מסחרו ועל עסקיו הרבים והעצומים ועל מעמד משרתיו ועל הזהב הרב, המתגולל שם מדי יום ביומו. אלא שכל זה עשו בפני שימלי, ושלא בפניו עמדו כולם וצחקו על חלומותיו ועל דבריו ועשוהו ללעג ולקלס, אותו ואת אפרתי ואת בית־מסחרו גם יחד! ויותר מכולם התקלס בו שמואל־אליהו, הוא שמואל־אליהו הרב והשוחט החדש, שזה מקרוב בא אלינו, אברך צעיר ופקח, לץ ועז־פנים במאד מאד. הוא היה אומר: „ירוק תירקו בפניו של שימלי זה! כל דבריו, מתחילתם ועד סופם, אינם אלא בדותה! ראשית, אינו נוסע כלל לשום מקום; ושנית, לא לאודיסה נוסע הוא, אלא למקום הקרוב יותר — לרזישציב; ושלישית, עוקר הוא את דירתו מכאן לא מפני יהודי העיירה, שבהמה הם לו, אלא מפני הפריצים, שחב להם את ראשו, ואפילו שערותיו אינן שלו — פושט הוא את הרגל!"...

אולם אם כה ואם כה, אם לאודיסה ואם לרזישציב, אם מפני אנשי העיירה, שבהמה הם לו, ואם מפני הפריצים, שחב להם את ראשו ופשט את הרגל, — ושימלי־פריץ לא אחר לעשות הדבר. תיכף לאחר הפסח עמד ומכר את הפרות ואת העגלים בלא מחיר, חלק את כלי־ביתו בחצי־חנם, הלביש את כל בניו מלבושים חדשים מכף רגלם ועד קדקדם — את הנערות שמלות לבנות, ואת הנערים

מעילים קצרים, תפורים בידי ישראל החייט, — הכל כמנהג אודיסה; ולהרבות השאון בעיר, שיהיו הכל מדברים בו ובנסיעתו, פקד שימלי על הֶנֵי אשתו, כי תעשה סעודה ותלבב לביבות לכל אנשי העיירה, אשר קרא אל ביתו ליום הפרידה.

דבר המובן מאליו, שאנשי העיירה לא סרבו גם בפעם הזאת ובאו כולם אל סעודת־הלביבות, וראשון לבאים היה דוקא שמואל־אליהו הרב והשוחט החדש, שצחק על בעל־הבית שלא בפניו וספר בגנותו לעיני כל הקהל, וכאן, בפניו, התהפך פולו, כשפש לו בזנבו והחניף לו כל־כך, עד כי נקעה מעליו נפש כל רואיו!

ביחד עם הגדולים באו אל הסעודה, אשר עשה שימלי־פריץ, גם הקטנים. ואולם הקטנים מחלו על כבודם, לשבת אל השלחן בנימוס ובדרך־ארץ, כמנהג הגדולים, ובחרו לעמוד בחוץ, ליד העגלות וכילותיהן, לראות את מעשה טעינת הכלים וחבישתם לדרך. שם מצא שלום בן־נחום בן־זאב גם את הצעיר בבני שימלי, את פינלי חברו, נער בעל פנים זועפים ודואגים עם עינים ענולות וגדולות, ופרש אתו לאחת הפנות ועמד לספר עמו על מאורעות היום.

בימים ההם ופינלי בן־שימלי היה הטוב שבחבריו של גבור הרשימות האלה, האהוב לו ביותר. ואהוב אהב אותו על חכמתו ובינתו היתירה ועל ידיעותיו המופלגות בהויות־העולם, לפי שפינלי זה, מלבד ששמע פמה וכמה דברים מפליאים על הערים הגדולות, וחיי יושביהן מפי אביו שימלי, אף הוא עצמו כבר זכה ונתגלגל פעם אחת לעיר גדולה, לפריאסלאוו הסמוכה, וראה שם בעיניו נפלאות רבות. ולמה זכה פינלי כל־כך ונתגלגל לעיר גדולה? משום מעשה שהיה, מעשה בקטנית אחת, שראוי הוא להכתב בספר.

ומעשה שהיה כך היה:

פינלי זה נער בעל־מחשבות היה, הדורש תמיד במופלא ממנו, מעמיק לכל דבר, בודק בו ומפשפש וחוקר עד תכליתו. למשל, ראה פינלי

שעון וקרינולינה, מיד שאל: מרוע השעון הולך והקרינולינה עומדת? ולא נתקררה דעתו, עד שגזר את הקרינולינה של אמו במספרים ואת שעונו של אביו הפריד לחלקיו ולגלגליו — וקבל את ענשו כפלים גם מידי אביו וגם מידי אמו. ואולם פינלי קבל יסורים באהבה ומוסר לא לקח.

פעם אחת בערב שבת היו בוררים קטניות בביתם. נתן פינלי את דעתו על הקטניות, שעגולות הן. נטל אחת בידו ועיין בה ותמה עליה תמיה גדולה: קטנית זו מפני־מה עגולה היא ולא מרובעת? וכך היה עומד ותוהה עליה, עד שגמר בלבו לעשות בה מעשה. עמד והכנים את הקטנית לתוך אזנו האחת, לנסותה ולראות, אם תצא מאליה מתוך האוזן השניה.

לכאורה, הרי כונתו היתה לטובה: מתאוה היה לראות קטנית עגולה זו, כשהיא נכנסת לאוזן אחת ויוצאת מן האוזן שבנגדה. אבל כונתו הטובה אלהים חשבה לרעה. אותה קטנית, כיון שנכנסה לתוך אזנו, שוב לא רצתה לצאת כלל, לא מבאן ולא מבאן! בא פינלי לבית־רבו. עמדו כל הנערים לפשפש באזנו ולהוציא מתוכה את הקטנית, זה מחטט באצבעו הקטנה וזה בשוט של מטאטא — ולא עלתה בידם. חזר פינלי אל ביתו לסעודת־הצהרים. ראתה אמו, שהתינוק מושך ידו מן הסעודה. אמרה לו: פינלי, למה לא תאכל ולמה נפלו פניך? ולא הניחה לו עד שהודה לפניה על מעשהו. שמעה אמו את דבר הקטנית — ונתחלחלה. מה עשתה? עמדה תחילה וחלקה לו סטירות יפות ונאמנות, למען ידע נער פמותו ויחפם באחריתו, ולא ישעה עוד בקטניות! ותיכף לזה תפסה לו בידו והוליכה אותו והביאתו עד ספסל רבו, שיוסיף לו אף הוא מלקות משלו. ורק אחר־כך השפיבוהו על המטה, והרב עם הרבנית וכל השכנים והשכנות עמדו עליו ליצוק מים לתוך אזנו האחת ולחטט בשפודי־ברזל בתוך השניה. „הגידה, פינלי, לכל הפחות,

לאיזו אוזן תקעת את הקטנית?" — ואולם פינלי מחריש ואינו מגיד פלום. נראה, כי מגודל הבהלה שכח פינלי עצמו, לאיזו משתי אזניו הכנים את הקטנית ומאיזו משתיהן צריכה היתה לצאת. אמנם, השכל הישר מחייב, כי הקטנית ודאי נכנסה לתוך האוזן הימנית. זו מניין לנו? „משום שטבע האדם בכך: עשוי אדם למשמש תמיד בידו הימנית". כך הורה רבנו. עמדה אשתו הרבנית ובטלה את הנחתו: „מה יתן לי השכל הישר ומה יוסיף לי טבע האדם — והשפוד שבידי על־פרחו ממשמש את הקטנית בתוך אזנו השמאלית של התינוק!" „אם כן, — אומר לה הרב — הגידי־נא לי, אם לא תדעי לך, החכמה בנשים, איזו הדרך באה קטנית זו לתוך האוזן השמאלית?" ענתה הרבנית ואמרה: „דבר זה לא אותי תשאל, אלא אותה". „את מי?" „את הקטנית".

וסוף מעשה היה, כי נטלו את פינלי זה והוליכוהו בראש נפוח אל הדוקטור אשר בעיר פריאסלאוו הגדולה, ושם — כך מספר פינלי עצמו — הביאו צבת ופרקו את אזנו חוליות חוליות והוציאו מתוכה את הקטנית, ולא קטנית סתם, אלא קטנית הראויה להתפאר, גדולה וירוקה, כולה כפורחת, עם שרשים ופטורי־ציצים. כל העיירה היתה אז כמרקחה. הכל דברו בקטנית. בריל, חתנה הצעיר של רחל האלמנה, אברך בעל חוטם עקום, הלובש כל ימיו גלימה ירוקה עם פיפין של צמר, עמד ברחובה של עיר והוכיח לכל הקהל, כי אלמלא הקדימו להוציא את הקטנית מתוך אזנו של הנער בעוד מועד, ודאי שזו היתה הולכת וגדלה שם מיום ליום, הולכת ומשגשגת ושולחת שם שרשים, עד שהיתה מצמיחה מתוכה כמה וכמה קטניות — מטע כלול בהדרו! שמע ניסל בן־זאב את הדברים האלה ולא יכול עוד להתאפק (הדוד ניסל היה שונא את השוטים, ואגב טינה היתה בלבו על חתנה של רחל האלמנה, שהסיג את גבולו והעמיד בית־מרזח כנגד בית־מרזחו). אמר לו:

— הגידה לי, ברי! שאהבה נפשי, והבינני את החידה הסתומה הזאת: היכן פשפשה חותנתך, רחל האלמנה, ומצאה לבתה דבר שבצנעה כמותך?...

הגברים והנערים, שהיו באותו מעמד, נתנו את קולם בצחוק גדול, והנשים מהרו לברוח ולהמלט על נפשן.

נסיעתו זו אל העיר הגדולה הספיקה לו לפינלי בן־שימלי כמה וכמה ספורים נפלאים, שהיה יושב ומספר לאחר המעשה במסיבת הקטנים, ומתוך כך נתחבב על חבריו ונתעלה בעיניהם למעלה־למעלה. ויותר מכולם אהב גבור הרשימות האלה לשמוע אל ספוריו של פינלי וכבד אותו בלבו מאד. וכי קל בעיניכם נער כמותו, שהיה בעצמו בעיר הגדולה וראה בעיניו בתי־חומה גבוהים ועצומים, התומכים שמים בגגותיהם! ולא זו בלבד, אלא שראה שם גם בתי־מסגד נפלאים, שכפותיהם מצופות זהב טהור, וגם כמרים עם צלמי־זהב ראה, ואבטיחים ודלעים הרבה לאין מספר, ותלי־תלים של תפוחים ואגסים, המתגוללים על הקרקע ואין מאסף אותם, ואנשי־צבא עוברים בסך, ועוד כמה גדולות ונפלאות! ומן היום ההוא והלאה דבק בפינלי זה ובחר בו מכל הנערים, ואהבתם של שני אלה גדלה כל־כך, עד כי היו לנפש אחת, ויד האחד לא זזה מתוך ידו של השני. ולפיכך קשה היתה פרידתו של פינלי על שלום בן־נחום בן־זאב שבעתים. ויותר שקנא בפינלי, שנוסע הוא למרחקים, לאודיסה הגדולה והנפלאה, והוא, שלום, נשאר כאן, בעיירה הקטנה והשוממה, התעצב אל לבו על חברו, כי הולך הוא ממנו ולא ישוב, ומי יודע אם יראנו עוד?...

כשבא שלום בפעם האחרונה להפרד מעם חברו זה, מצאהו עומד בחצר בית־אביו במעילו הקצר, משניח על העגלות, הטעונות בלים ומטלטלין, וידיו נתונות לו בכיסי מכנסיו, בזקן ורגיל. וכאן עמדו שני החברים, האחד לבוש בגדי יום־טוב, שמח וטוב־לב,

והשני לבוש בגדי חול, עצב ומר־נפש, ופתחו בשיחה. פינלי התחיל לזלזל בכבוד העיר וורונקה ולהלעיב באנשיה. — „מה וורונקה ומה ערפה? כאין וכאפס היא! פנה נדחת, מדבר־שממה, כפר קטן, גרועה מכפר! ואנשיה? כלום גם אלה קרואים אדם? כמוהם כאין! קבצנים עלובים, עניים ואביונים! עשיר אחד מעשירי אודיסה, כמו אפרתי, למשל, שקול כנגד כל יהודי וורונקה עם כל עשיריה גם יחד!"...

אחר־כך עמד פינלי להתפאר לפני חברו העלוב ולהתהלך בגדולות ובנפלאות: ראשית, הרי הוא כבר כבן־כרך ממש, כולו לבוש קצרים, כאודיסאי מלידה ומבטן; ושנית, כלום קלה בעיניך נסיעה זו בכילה עם קשקוש פעמונים ושעטת פרסות סוסים, אשר תתרד הארץ תחת רגליהם! ועל כולם — מה תגדל השמחה ומה תרבה התכונה, כשיכנסו אחר־כך לכרך אודיסה! כל גדולי העיר ונכבדיה יצאו לקראתם בהמון לקבל את פניהם בכבוד גדול, באוזים צלויים וביין־דובדבנים עז ומתוק, ואף אפרתי יהיה בין הבאים...

— מי הוא זה ואיזה הוא אפרתי? — שואלו שלום חברו.

— אינך יודע, אפרתי מי הוא? — משיב לו פינלי בזקן ורגיל. — אפרתי הלא קרובנו הוא, שאר־בשרנו, ממשפחת אמי. גביר הוא, אדיר הוא, בעל מיליונים רבים! הלא אמרתי לך כבר, כי הפסף, המונח אצל אפרתי בכיס אחד, שקול כנגד כספם וזהבם של כל יהודי העיר הזאת ועשיריה! רצונך לדעת עד היכן מגיע עשרו של אפרתי — הבט אל מרכבתו. להודיעך, כי מרכבתו רתומה לששה סוסים ורץ עובר לפניו. ולבוש הוא אפרתי מפף רגלו ועד קדקדו בגדי משי ואטלס, ושתי אדרות־חורף לו: האחת מעורות דובים והשניה מעורות שועלים. ומאכלו בימות החול רק חלת־סולת מכורכמת ורק אוזים צלויים, ומשתהו בכל יום יין־דובדבנים מתוק וחריף...

— ומה תעשו אתם שם? — שואל שלום את חברו בקנאה רבה ובולע את רוקו לשמע האוזים הצלויים ויין־הרובדנים המתוק והחריף.

— מה נעשה אנחנו שם? יפה שאלת! — משיב לו פינלי בעוז ובבטחה, כאדם היודע את אשר לפניו. — וכי מה עושים כל היהודים באודיסה? ומה עושה אפרתי? מה אפרתי מחזיק שם אוצרות חטים, אף אבי יחזיק אוצרות חטים. מה אפרתי יש לו שם בית־מסחר ועסקים ומשרתים, אף אבי יהיה לו בית־מסחר ועסקים ומשרתים. וכסף — כסף הלא מתגולל שם בראש כל חוצות. כל הרוצה להרויח, בא ומרויח. וכי קלה אודיסה בעיניך?...

ופינלי עמד לספר לחברו את כל גדלו ועשרו של אפרתי ואת כל יפיה וכבודה של אודיסה, שגדולה היא מכל הערים הגדולות והמפורסמות. עיר וורונקה זו הקטנה משולה נגדה כגרגיר־חול נגד ההר, כטפה מן הים, כזבוב בפני אדם!

הדברים האלה נאמרו בפשטות רבה ובבטחה גדולה כל־כך, עד כי אפשר היה להאמין, כי פינלי עצמו היה שם ובעיניו ראה את כל זאת. חברו עמד ממולו, הקשיב בפה פעור, שתה בצמא את דבריו וקנא בו קנאה גדולה. ורק דבר אחד היה תמוה קצת בעיניו, ולא נחה דעתו, עד ששאל את פתרונו מאת פינלי: מאחר שאודיסה עיר חמודות היא ואפרתי בעל־המיליונים קרובם הוא, — מדוע איפוא החרישו עד כה? מדוע לא נסעו לשם זה כבר?... על שאלה זו השיב פינלי מיד, מבלי חשוב מחשבות רבות:

— שוטה שבעולם! שאמרתי לך קרוב — סבור אתה, כי קרוב ממש הוא לנו? דוד, או שאר־בשר, או מחותן? לא היו דברים מעולם! לא קרוב ולא גואל הוא לנו, ואפילו שני בשלישי איננו. אלא מה? שניהם, כלומר, אפרתי ואבי, בני עיר אחת הם, בני עיר

מיזיריצקה. אם אבי בת עיר מיזיריצקה היא, ואבי אפרתי, כפי שאומרים, אף הוא היה יליד עיר מיזיריצקה...

אמנם תשובתו של פינלי לא היתה תשובה מספיקה על שאלת חברו, ואף־על־פי־כן דיה היתה, שתתקבל על הלב. וכך עמדו שני החברים וספרו כל אותה השעה בנפלאות העיר אודיסה ובמוצאו של אפרתי מעיר מיזיריצקה, עד כי לא השגיחו ולא ראו, כי כבר עבר הבוקר וכבר תמה סעודת־הלביבות, והקרואים התחילו יוצאים מן הבית זוגות זוגות, כולם פניהם אדומים קצת ומזיעים ועיניהם שוחקות. והנה כבר הגיעה שעת הפרידה, והכל נדחקו אל העגלות הטעונות, עומדים ומברכים את הנוסעים ברכות מליפות, מחבקים ומנשקים להם כאוהבים נאמנים. וביותר הרבה לנשק שמואל־אליהו החזן והשוחט, שכל אותה השעה היתה שפתו העליונה משורבבת באופן משונה, כמבקשת לצחוק. הלה לא חדל מלברך את הנוסעים ומלנענע את ידו של שימלי, ובקש ממנו כמה פעמים, כי יעשה עמדו חסד ואמת ויפרוש בגינו בשלום אודיסה כולה, ובשלום מצבת ה„דיוק", העומדת שם בראש הומיות, וגם בשלום אפרתי — למען השם, אל־נא ישפח לפרוש בשלומו של אפרתי בידידות רבה!...

— היו שלום, ממזרים! — פנה שימלי מתוך הכילה וקרא אל כל הקהל יונית בסבר פנים יפות. — היו שלום! אל תזכירו את שמי לרעה! ויהי רצון, שתזכו כולכם להחלץ אחד אחד מתוך הבצה המסואבת הזאת! סע ולך!

— סע ולך! — קרא אחריו גם פינלי, בעמדו אף הוא בתוך הכילה וידיו נתונות בכיסי מכנסיו, עומד ומביט על שלום חברו כגבור מנצח. עוד רגע — והעגלות נרתעו ממקומן.

וכשנעלמו העגלות מן העין והשאירו אחריהן באויר ענני־אבק מתאבכים, עמד שמואל־אליהו השוחט, הניח ידיו על פרסו ונתן את קולו בצחוק רם כל־כך, עד כי התנודד כולו וכרע לארץ.

ברגע ההוא תעב נבור הרשימות בלבו את שמואל־אליהו זה ושנא אותו תכלית שנאה על צחוקו ועל נפתוליו. הוא עצמו — לבו לא הלך אז אחרי צחוק. אדרבה, בקש שלום לבבות. צר היה לו על חברו, שהלך ממנו לבלי שוב עוד, וגדולה היתה קנאתו בו, שנוסע הוא לאודיסה, לעיר זו הגדולה והיפה כל־כך! ואולם ביותר עגמה נפשו על עירו הקטנה, וורונקה עיר־שעשועיו, שסר פתאום חנה מעליה, פנה זיוה, פנה הדרה לעולמים. אכן, בצה מסואבת היא זאת, והוא לא ידע! לבו בכה בחשאי, והוא פונה ללכת לבית־רבו אבל ומר־נפש.

יח.

מְשַׁנֶּה מָקוֹם — מְשַׁנֶּה מַזָּל.

בני העיירה מתקנאים בשימלי־פריץ ומתהלכים בגדולות ובנפלאות. — פירושה של „פרנסה לקויה". — „הירסל בעל הסיון" מקפח את מעשי שותפו ומצינהו ככלי ריק. — עקירה ממקום למקום ותכריכיה של הסבה מינדי.

ה י ה הגורם לכך — אין מחבר הרשימות האלה יודע לספר; ורק אחת יודע הוא, כי שימלי־פריץ היה לבני העיירה למופת: תיכף ליציאתו התחילו גם שאר בעלי־הבתים החשובים שבעיר לשאת את נפשם אל עולמו של הקדוש־ברוך־הוא ולהתהלך בגדולות ובנפלאות מהם. המאמר הידוע: „משנה מקום — משנה מזל" היה שגור אז על כל לשון. זרבים לא הסתפקו במאמר בלבד, אלא קמו ועשו מעשה: הכינו את עצמם לצאת אל הערים הגדולות של האפרכיה. הללו יוצאים לבארישפולי, הללו לרזישציב, והללו לוואסילקוב ולטאלנה ולשאר המקומות הסמוכים.

גם על נחום בן־זאב שמעו בניו הקטנים שמועה עוברת בסוד־סודות, כי עוקר הוא בקרוב את דירתו מפאן וחוזר אל העיר הגדולה, אל פריאסלאוו, אשר משם בא לשבת פה לפני שנים רבות, בעוד בניו עוללים ויונקים. וגם את הסוד הזה סיימו במאמר הידוע: „משנה מקום — משנה מזל".

בימים ההם נחשבה העיר פריאסלאוו בעיני הקטנים כברך מפרכי הים, כעיר־הבירה, כפאריז כמעט. וכי קלה זו בעיניכם?

הלא זאת היא העיר המהוללה, אשר שם היה פינלי בדשימלי ובה ראה את כל הגדולות והנצורות! ולא זו בלבד. שם, בעיר הגדולה ההיא, יושבים זקני משפחתם, משפחת אביהם. שם יושבת גם הדודה חנה ובניה. וכולם, כפי הנשמע, מתעננים שם על כל טוב. עשירים הם, בלא עין־הרע. בתיהם בנויים לתפארה ומצופים נגות של פחים. אכן, אינה דומה עיירה קטנה לעיר גדולה — הפרנסה מצויה רק בפרפים! — כך היו מסיחים בפני עצמם הגדולים, והקטנים הטו אוזן להקשיב ולשמוע, ולבם פחד ורחב מתוך שמחה וצער גם יחד. שמחו על התקוה, הנשקפת להם, לנסוע למרחקים ולדור בעיר גדולה, ואולם צר היה להם גם על העיירה הקטנה והנעימה, ערש־ילדותם, שתשאר עזובה מאין יושב.

„הוי על בית־המדרש הישן! — כך היה שלום הקטן מהרהר בפני עצמו בימים ההם. — בית־מדרש ישן זה מה תהא עליו, כשכל היהודים יצאו את העיר ויעזבוהו? מי יבוא להתפלל בו ומי ישב על ספסליו? וההר, ההר הטוב הזה, הנשקף מאחרי בית־המדרש הישן, מה תהא עליו? ובית־המרחץ, להבדיל, — האמנם ריק ושומם יעמוד על תלו? וחנויותיהם של ישראל? והאוצר? האמנם ירד לטמיון אוצר יקר זה, הצפון במעמקי האדמה לטובתם של היהודים זה שנים רבות? האמנם חרוב תחרב העיר?"...

אף כי נזהרו הגדולים מפני הילדים ונתפוונו שלא לדבר על עסקי הבית בקול רם, בכל זאת גם אליהם נונב דבר. פעמים שמעו הקטנים מאחורי הפרגוד הברות מקוטעות: „השנים אינן פתקונן"... „הפרנסה לקויה"... וכיוצא באלו. מה טיבה של פרנסה זו, ומי הוא המלקה אותה ועושה אותה „לקויה" — דבר זה לא נתברר להם עדיין כל־צרכו, אלא מעקימת פניהם של הגדולים ניכר היה, כי רע המעשה, כי הענינים יגעים מאד... אביהם, נחום בדזאב, שהיה כל ימיו בעל מרה שחורה, כפוף תחת עול־החיים,

עכשיו קדרו פניו שבעתים וקומתו נכפפה יותר. על מצחו הגבוה והלבן נתרבו הקמטים מיום ליום, נתרבו ונתעמקו. בכל ערב וערב היה בא עם אחיו הצעיר, עם הדוד ניסל, להסגר חדר בחדר, שניהם יושבים שם ומעשנים פפירוסות ומתלחשים ומסתירים סוד...

אמנם פן. גלוי היה לכל עין רואה, כי נאספה שמחה מבית נחום בן־זאב, כי סערה מתרגשת לבוא. וכבר הגיע הדבר לידי כך, שבחורף האחרון, במוצאי־שבתות, חדלו לעשות בביתו סעודות מלוי־מלכה לכל בני העיר. אמנם ביום שמחת־תורה האחרון עוד נתכנסו יהודים בביתו ושמחו ושתו יין, והדוד ניסן אמר להתהולל כפעם בפעם, החליף את כובעו בכובע שר־השוטרים ויצא לרקד עמו על הגג, — ואולם לא זאת היתה השמחה ולא אלה היו הרקודים אשר בימים הטובים! אפילו הדודה הודיל — גם זו ניטל עוקצה ממנה ורוחה הסוער לא היה לה עוד. כל המשפחה כאילו נזדעזעה כולה. ורק הזקנה מינדי עדיין לא נכנעה ועדיין עמדה בגדלותה, כאלון עתיק זה, ששרשיו מרובים ואינו חושש לסערה. כמו תמיד, נהגה גם עכשיו קפדנות יתירה בהליכותיה עם הבריות. כמו תמיד, השגיחה גם עכשיו על בגדיה וכלי־ביתה, שיהיו נקיים ומצוחצחים, בלא רבב כל־שהוא. ורק פירות־השבת כבר נרמו הפעם, כאילו פג טעמם וריחם נמר. התפוחים הרקיבו קצת ונעשו באושים, האגוזים תוכם נחר, הגרוגרות התחילו מתליעות... ואף־על־פי שהסבה מינדי התפללה גם עכשיו מתוך קרבן־המנחה הגדול והמהודר אשר לה שלש פעמים ביום, מתנועעת ואומרת תפלתה בקול רם, כדרך הגברים, זוקפת עיניה כלפי מעלה ונראית כמגישה טענותיה לפני הקדוש־ברוך־הוא, — מכל מקום ראו הקטנים עין בעין, שאינה דומה תפלתה עתה לתפלתה בימים הטובים: לא זה הרגש ולא זה החום ולא זה העוז בקולה ובתנועותיה! אין זאת, כי דבר־סתר מתרחש בקרב משפחת בני־זאב, כי סוד כמום תוסס תוכה ומציק לה...

וכך נמשך הדבר כל אותו החורף, עד שנמלאה הסאה והאמת צפה ועלתה למעלה, כשמן על־פני המים. נתגלה פתאום בעיר, כי שותפו של נחום בן־זאב במעשי חכירת הקרקעות, יהודי מסורבל פדוב ובעל חוטם אדום (הירשל היה שמו, ומפני שלא היה יכול לבטא את השין הימנית פהלכתה פנוהו „הירסל בעל־הסין"), סבבו בכחש כל העת, גנב ועשק את חלקו והציגו ככלי ריק. ולא עוד, אלא שלבסוף עמד והפקיע מידו בסתר את חכירת הקרקעות. שמעו בני העיר את הדבר הזה והרימו קול־זועות: „הא כיצד? נבלה נעשתה בישראל! למה אתם יושבים ומחשים? תבעוהו לדין, קחוהו אל הרב, העמידוהו למשפט אנשי העיר!" — ואולם כשתבעו את הירסל בעל־הסין לדין והעמידוהו למשפט אנשי העיר, פנה להם עורף והשמיע אותם דברי־גסות מגונים כל־כך (ודוקא בשין השמאלית, כדרכו תמיד), עד שחרפה היא לבן־אדם בעל־נימוס להעלותם על הלשון...

— השמעתם דברי חצוף ועז־פנים כמותו?! — טען ניסל בן־זאב ברגש, נענע את ידיו בשעת מעשה, עשן ספירוסות גדולות ועבות ונשבע באפו, כי לא יקרא שמו בישראל ניסל, אם ינוח ואם ישקוט עד אשר יחייב למלכות את ראשו של בן־בליעל זה וישלחהו לארץ־גזרה, לכל הפחות, לעשרים וחמש שנה!

— מה החלום הזה אשר חלמת? למה לך ארץ־גזרה? ומניין לך עשרים וחמש שנה? — כך הניח נחום בן־זאב את דעתו של אחיו הצעיר בשחוק מר, שחוק שלאחר יאוש, ולא חדל אף הוא מלעשן ספירוסות גדולות ועבות. — הפכו לי את הקערה על פיה, ואין לי עתה תקנה אלא לחזור ולילך לפריאסלאוו.

הדברים האלה היו ברורים וגלויים אפילו לבינתם של הקטנים, אף כי דבר אחד לא נתחוור להם עדיין: באיזו „קערה" מדפרים כאן? וכיצד הפכו אותה על פיה? לגשת אל אביהם ולשאל את

פיו — לא העיזו. אין זה מנהג דרך־ארץ, שיהיו בנים מקפחים את אביהם בשאלות כאלה. ורק ראה ראו, כי אביהם מתהלך קודר ושחוח בלחץ־יגונו ונאנח אנחות עמוקות. כל אנחה ואנחה היתה שוברת את לבם.

— אתם תשארו פה לכל ימות הקיץ, כדי שלא תבטלו באמצע הזמן מתלמוד־תורה, ולעת חג הסוכות, אם ירצה השם, נשלח עגלה ונקח גם אתכם אלינו.

כך הודיע נחום בן־זאב את בניו באחד מימות הקיץ, ואל ביתם קרבו ועמדו שתי עגלות מחופות כילות — אותן העגלות, שעמדו לפני ביתו של שימלי־פריץ בשעתו. התחילו לחבוש את כלי־הבית והמטלטלין ולהפרד מעל בני העיירה. ואולם גם החבישה וגם הפרידה לא היו דומות לאלו של שימלי־פריץ — השמחה וסעודת־הלביבות היו נעדרות כאן. ינון קודר העיק על הלבבות, וכל פנים הפיקו עצב. הכל השתתפו בצערה של המשפחה הזאת. „אוי לעינים שכך רואות את רב נחום בן־זאב!" — כך נדו בני העיירה לאבי המשפחה שלא בפניו והניעו אחריו ראש.

וביותר נדל הצער למראה הזקנה מינדי, שנעקרה לעת זקנתה משרשה ונתחייבה חובת גלות ונדודים. מי שלא ראה את הסבה מינדי בשעת חבישת ארגזה, לא ראה מחזה מעורר תוגה מימיו. ואולם הקטנים אף כאן מצאו מקום להתנדר בו: גדולה היתה שמחתם, כי אנה המקרה לידם להציץ פעם אחת לתוך ארגזה הנפלא של אמם־זקנתם ולהסתכל במה שיש בו. ואמנם רבות ראו עיניהם שם. מלבד המטפחות המנוהצות, מטפחות־המשי, שהזקנה החליקה אותן בידיה והניחתן אחת־אחת בין דפי קרבן־המנחה הגדול, ומלבד בגדיה החמודים, בגדי יום־טוב עשויים משי, ועטיפותיה הנפלאות, עטיפות־סמט רחבות, ששרוליהן קצרים וזנבות של סנאיות תלויים להן מפנים ומאחור — מלבד כל החמדה הגנוזה הזאת, עוד ראו

בעיניהם במעמקי הארנז, בקרן־זוית חבויה, צרור גדול של בד לבן. זה היה „רכושה" של הזקנה, אשר רכשה לה בימים הטובים, בד לתכריכים, שהכינה לעצמה לשעת הצורך — נזירה, שמא תמות לאחר מאה ועשרים שנה, ולא תצטרך איפוא לחסר בניה... את הדבר הזה ידעו חפל. ואף־על־פי־כן לא נמנעו הקטנים לגשת אל הזקנה ולשאל את פיה בגלוי: למה לה כל הבד הלבן הזה?... ראש השואלים היה דוקא הקטן שבחבורה, הקטן בקומה והגדול בעניני שתוק והוללות, הלא הוא כותב הזכרונות האלה. ואולם הזקנה השיבה לו כנמולו בדברי מוסר ותוכחה והבטיחה אותו הבטחה נאמנה, כי תגיש את משפטו לפני אביו, למען ידע גם הוא את דרכי בנו העקלקלות. זה ימים רבים, אומרת היא, עברתה שמורה להלץ הקטן זה. יודעת היא גם יודעת, אומרת היא, כי עבריין זה מתקלם בה מאחריה ומחקה את כל תנועותיה, כיצד היא מתפללת וכיצד היא מברכת ברכת־המזון. ואת כל זאת תספר לאביו, את הכל תפקוד לו ביום פקדה!...

ואולם כשבא הדבר לידי מעשה, שכחה הזקנה את הבטחתה. ארוכה, כשהגיעה שעת הפרידה, עמדה זו לנשק לכל נכדיה, כשנשק אם רחמניה לבניה, ובכתה הרבה בכי. ואחר־כך, כשישבה בעגלה והכל היה מוכן לנסיעה, פנתה ואמרה אל הקטנים וברכה אותם בפעם האחרונה:

— היו שלום, בני! יהי רצון, שתזכו כולכם לילך אחר מטתי... ברכה משונה!

יט.

נִתְפָּרְדָה הַחֲבִילָה.

שמואל־אליהו משחק באשקוקה. — בני העיר באים לקחת פרידה. — עקיצת־פניהן של נשים צדקניות. — צער הקטנים ונחמתם.

א ה י ה יום קשה, יום צער ואבל, להגדולים, ביום שבו יצא נחום בן־זאב מן העיר הקטנה, ולא היה יום שמחה ועונג להקטנים, באותו היום עצמו. יום שמחה ועונג על־שום מה? — ראשית, על־שום שפטרו אותם מן החדר ופרקו מעליהם עול־התורה; ושנית, מי הוא זה האיש, אשר ישאהו לבו להצטער ולהתאבל בשעה גדולה כזאת, עת שהוא רואה תכונה רבה ונהדרה לנגד עיניו: נושאים וחובשים בלים ומטלטלין, מעתיקים ארונות ממקומם, מסיעים ארגזים, מצלצלים בכוסות, בכפות ובמזלגות, מתרוצצים אנה ואנה, אוכלים בעמידה ובחפזון, כדרך שאוכלים את שיירי החמץ בערב פסח, וכל הבית כולו — כמהלך על גלגלים, כנשא על כנפי־רוח. והנה כבר קרבו ובאו העגלות, הן וכילותיהן. והנה כבר באו בעלי־הבתים שבעיר, הם ונשיהם ובניהם, לקחת ברכת־הפרידה מאת הנוסעים ולהשיב להם ברכה כפולה ומכופלת לדרכם, — הכל כמנהג העיירות בישראל.

ראשון לבאים היה האברך שמואל־אליהו, הוא שמואל־אליהו הרב והשוחט של הקהלה. שמואל־אליהו זה אורח מצוי הוא בבית משפחת בן־זאב. בא הוא מדי יום ביומו. כיהודי כשר, השומר

את תפלתו בכל יום, כן שומר הוא את שעת משחק האשקוקה, שהוא משחק יום־יום עם נחום בן־זאב. משחק האשקוקה עונג הוא לו. זלזפות במשחק זה אצל נחום בן־זאב — לאושר יחשב בעיניו. טבע משונה אתה מוצא בשמואל־אליהו זה: הפסיד במשחק — צועק הוא; זכה במשחק — שוב הוא צועק. ואולם רק לעתים רחוקות זוכה הוא. דרכו על־פי רוב להפסיד. וכשהוא מפסיד, מיד הוא מרים קול־זועות, כי טעות היתה בידו, כי לא זו הדרך, אשר בה נתפוון לילך לכתחילה, כי אילו הלך בדרך הישרה, אשר בה אמר לילך מתחילה, ודאי לו, שהצד שכנגד היה יוצא מן המלחמה וידיו על ראשו!...

הדוד ניסל, כשהיה יושב מן הצד ומעיין במשחקם של שני אלה, המנצחים זה את זה על־גבי הטבלה, היה מתרגז כולו. שאל את שמואל־אליהו, אמר לו: „מה לך, כי נזעקת?" ואולם אחיו נחום לא רגז מעולם, אלא היה יושב ושומע בנחת את צעקתו של שמואל־אליהו ואת טענותיו, שוחק אל זקנו בחשאי ומוסיף לעיין בטבלה אשר לפניו. האם חיה־אסתר התמרמרה: בשעה אשר כזאת, שעה אחת קודם הנסיעה, יושבים ומשחקים באשקוקה? „רק זאת הפעם האחרונה, חיה־אסתר, ברוכה תהיי בעדי! ראי־נא גם ראי: הנה אתם יוצאים מכאן, והחבילה מתפרדת, ואין איש נשאר פה אתנו — עם מי איפוא אשחק באשקוקה?"

כך מתחנן שמואל־אליהו החזן, והוא מרים את כובעו מעל מצחו, נותן עיניו שוב בטבלה, ומיד הוא מתחיל להתרגש ולצעוק, כי לא זו הדרך וכי לא כך היתה כונתו לילך תחילה. ונחום בן־זאב יושב כנגדו ושוחק ומעיין בטבלה ומניח לו לשנות את דרכו ולילך בחפצו.

ואולם אין המשחק הולך למישרים הפעם. בכל הגע ורגע באות פנים חדשות לקחת ברכת הפרידה מאת הנוסעים. זה יוצא וזה

נכנס. דבר המובן מאליו, שאין בעל־הבית יכול לזלזל בכבוד אורחיו הבאים, ועל־כרחו מפסיק הוא משחקו, כשנכנס אצלו שכן טוב, כרב אייזיק, וקם ויוצא לקראתו. אמנם רב אייזיק זה זקן־תישים הוא, וכשהוא מתפלל, הריהו מתפלל בקול דק, כקול העז בגעותה, אבל בנגד זה חסיד הוא מחסידי ליבאוויץ ויהודי כשר מאין כמוהו. או הנה נכנס, למשל, זה האיש דן. דן אברך הוא עדיין, בעל שער לבן. נלומר: שערו צהוב, ההופך לבן — ממין שער זה, שעינו כעין הפשתן. דן שתקן הוא מטבע ברייתו, אינו מדבר עם שום איש. ורק עכשיו, כשנחום בן־זאב יוצא את העיר, ניתן לו פה לדבר. גם הוא חשקה נפשו, הוא אומר, לנסוע מפאן, אבל אינו יודע לאן — לכל הרוחות! ולא עוד, הוא אומר, אלא שחשקה נפשו למפוך את נחלתו, אבל אינו יודע למי — לכל הרוחות!... שמואל־אליהו נותן בו עיניו ועושהו גל של עצמות. ואולם דן אינו משגיח בו ובעיניו ומוסיף לגבב דברים ולסיים כל ענין וענין בקללה סתומה: „לכל הרוחות!" אכן פה לו לדן והוא מדבר — ואיש לא ידע עד היום! אך הנה באים אחרים, ודן משתתק ומפנה להם מקומו. הכל באים, אנשים ונשים. מתחילה באים האנשים, ואחר־כך הנשים. הנשים — חוטמיהן נְפָטִים למטה ופניהן מביעים צער ודאגה. מקצתן בוכות. אשה אחת הביאה בסינרה מיני מתיקה להקטנים. אשה צדקנית, תבוא עליה ברכה!...

ביחוד גדול היה צערן של שתי הנשים, שנכנסו לחופה בבית הזה, בית משפחת בן־זאב. הלא הן פרומה שתומת־העין ופיינלי אשמדאי. שתי אלה עמדו בקרן־זוית ומחו דמעות עיניהן וגרפו את חוטמיהן ועקמו את פניהן מתוך בכי משונה כל־כך, עד כי הלץ הקטן שלום לא יכול עוד להתאפק ועמד מאחריהן לחקות את כל תנועותיהן כמות שהן, את עפעוף עיניהן ואת גריפת חוטמיהן ואת עקימת־פניהן המשונה, וכל חבורת הקטנים נתנה את קולה בצחוק

גדול. מיד התחילה חקירה ודרישה: „מה הצחוק הזה ומה פירושו?“ האם חיה־אסתר, אשה רגזנית מטבעה, שמתוך טרדת הנסיעה היתה נסערת ונרגשת עוד יותר, הניחה את מלאכתה בבית ועמדה לכלות את כל חמתה ואת כל מרת־נפשה בבניה. רצונה היה לחקור ולדעת: „מה הצחוק הזה פתאום? ומה השמחה הזאת?“... בשה פרומה שתומת־העין להיות עזר כנגדה ואמרה, כי נכונה היא לילך ולהשבע בנקיטת חפץ, כי כל זה בא מאת הלץ הקטן הזה, העבריין, חמעול והחומץ, הזולל והסובא, המופקר, הפושע מבטן, הבן הסורר והמורה, החוטא והמחטיא את הרבים... בשמות־הכבוד האלה נתכוונה, כמובן, לגבור הזכרונות האלה, שעמד אותה שעה מן הצד עמידת כבשה תמה ונקיה וחפה מפשע, כאילו לא בו נגעו הדברים. דברי פרומה שתומת־העין, שנאמרו ברגש, היו ניפרים כדברי־אמת, והחוטא הקטן כמעט היה בכל רע, אלמלא מהרה הסבה מינדי לעמוד בפרץ ולהציל את נכדה מחרפת מפות־לחי. ראתה הסבה מינדי, כי סכנה צפויה לראש הלץ הקטן, פתחה ואמרה אל כל הקהל:

— בָּנַי! מנהג נהגו אצלנו מקדמונים: בני־אדם, שעקרו מקומם ועומדים לצאת לדרך, מצוה עליהם לישב קודם הנסיעה ישיבה קלה לרגע אחד...

הסבה מינדי ישבה על הספה העזובה והשוממה, הספה הישנה, שאחרי בלותה לא רצה שום אדם לקנותה, ולהעבירה ממקום למקום לא היה כדאי, — וכל הקהל ישב אף הוא אחריה. רגע אחד היתה דממה בבית העזוב, דממה רבה כל־כך, עד כי נשמע קול הזבוב בעופפו. ואחרי הדממה — קול רעש גדול ומהומה ונשיקות וברכות מאליפות. והנה כבר הוכנו העגלות לנסיעה. ועוד הפעם ברכות: „היו שלום!“ — „צאתכם ובואכם לשלום!“ ועוד הפעם מחית עינים וגריפת חוטמים ועקימת פנים משונה של נשים, המבקשות לבכות. רבונו של עולם! לב מי יעמוד בקרבו לבלתי חקות את

הנשים הצדקניות האלה בשעת עקימת פניהן ורעידת סנטריהן השמנים, המשולשים, ועפעוף עיניהן הדומעות?!... הנשים האלה בתנועותיהן המשונות מבלבלות את הדעת ואינן נותנות להסתפל יפה בפני הנוסעים. ואף־על־פי־כן במסתרים יגון מתגנב, צער אלם תוסס, וכמו אבן־מעמסה מעיקה על הלב. גדולה הרחמנות על האב, על האם, גדולה הרחמנות על הסבה מינדי. הנה נושאים את ארגזה הישן, הארגז המחושק ברזל. שם מונחים תכריכיה... הלב מתעטף פתאום, מפרכס ומבקש לבכות. וביחוד יהמה הלב למראה הדוד ניסל, העומד בקרן־זוית ומוחה אף הוא את דמעות עיניו באין רואים... הגם הדוד ניסל בבוכים? היתכן?... האב קורא להקטנים, לכל אחד ואחד מהם, מוציא מחריטו מטבעות־כסף. האם — אף היא עושה כן. והסבה מינדי — זו הכינה מבעוד בוקר מעות קטנות, פרוכות בנייר, לכל אחד ואחד מנכדיה הקטנים. אחת לאחת תצטרפנה המטבעות האלה והיו לסכום הגון! אך למה עדיין עומדות העגלות במקומן? ברוך המקום, ברוך הוא — העגלות כבר זוו מן החצר. האופנים מתגלגלים. כל הקהל נדחק פתאום למקום אחד: „צאתכם לשלום! השם יצליח דרככם!" מתוך הפילה מציצה הסבה מינדי, פרוצה להפיט עוד פעם, זאת הפעם האחרונה, על המקום, אשר עזבה לעולם, לבלי שוב אליו עוד... ושוב מתפוץ הלב ומתעטף ברגש חם של רחמים רבים, ואולם הרגש הזה בין רגע היה ובין־רגע כבה — הקטנים ממשמשים בידם ורוצים לעמוד על מספר מעותיהם...

אחרי הרעש והמהומה וצלצול פעמוני העגלות באה דממה דקה. העגלות נעלמו והשאירו במקומן עמודי־אבק מתאבכים, ריח של זפת ושממון משונה. הקהל נפוץ למשפחותיו, זה לכאן וזה לכאן, כולם

מחרישים ושוממים. הדוד ניסל נעלם פתאום — לא נודע, לאן פנה. נשתייר רק אחד — הוא שמואל־אליהו החזן. הלה עמד במקומו שצה ארופה, עומד ומביט אחרי העגלות, המתרחקות והולכות, מאהיל בידו על עיניו, כמאהיל מפני אור החמה. אחר־כך התאושש, שחק שחוק מר ואמר לעצמו:

— נתפרדה החבילה. מתפזרים הם וזוחלים איש לעברו, כתולעים הללו...

עמד ורקק, ופנה והלך לדרכו.

פ.

גַּרְגְּלִי־נַגָּב.

משה השוחט — איש צדיק תמים. — גרגלי — נער משולח, ששפתו העליונה מרופטת. — תורת הנגבה. — בושת גנב, שנמצא בגנבתו. — הדוד ניסל מעמיד את גבור הרשימות בנסיון. — פוח הרב, משה השוחט.

בר המובן מאליו, שנחום בן־זאב לא עזב את בניו הקטנים בעיירה, בהפקר ברשות הרבים. קודם יציאתו מן העיר בקש אביהם מלמד הגון, שיהא להם גם אפיטרופס ומדריך באחד. פלומר: מלבד שילמדו תורה מפיו, יהיו סמוכים גם על שלחנו ונתונים תחת השגחתו. ואמנם מצא אביהם איש בלבבו. המלמד, הוא גם האפיטרופס והמשגיח, שהעמיד להם, היה אדם מהוגן ביותר, יחיד ומיוחד במינו, משה השוחט שמו, והוא בנו של השוחט הזקן, עליו השלום.

משה השוחט היה אברך יקר מאד, נחמד ונעים לבריות, בר־אורין ובר־אבהן, מופלג בתורה ובקי בתנ"ך ומושלם בכל המעלות. ורק חסרון אחד נמצא בו, שהיה איש ידוע־חולי ובעל נפש רפה יותר מדי, בעל מזג טוב מאין כמוהו. בהליכותיו עם התלמידים בחר לעצמו דרך חדשה, שלא כדרכי המלמדים האחרים: מימיו לא כהה בהם ולא הניף שוט עליהם, אלא בשובה ונחת התהלך אתם, בדברים רפים ונעימים, שפמוהם לא שמעו ובאלה לא נסו מעולם. ודרכו זו היא שהיתה בעוכריו: המעט פי תלמידיו התהלכו לפניו כבני־חורין גמורים, שאין בעלים להם, עוד גנבו את דעתו ורמו אותו שבע

פעמים ביום, נראים לו בפניו פתמימים וישרים ומצניעי־לכת ועושים שלא בפניו מעשים אשר לא יעשו. ואחר־כך, כשנפגע רגם במחלת השחפת ועלה על המטה, אשר ממנה לא ירד עוד, הותרה הרצועה כולה והיתה להם הרווחה: פרקו מעליהם עול תורה ועול דרך־ארץ, זלזלו בתפלת שחרית וערבית, שוטטו כל היום ברחובה של עיר בטלים ועזובים לנפשם, מאפס מעשה ומאין עין צופיה עליהם, וסופם — שנתחברו אל גרגלי־גנב, נער יתום ומשולח, יחף ולבוש־קרעים, שעיניו בוערות ושפתו העליונה מרופטת — בר־נש מפורסם בעיירה. מתחילה היה שמו גרשון, ורק אמו, שרה־פייגה המבשלת, הוא אומר, באהבתה אותו, שנתה את שמו וקראה לו „גרגלי". ואת השם „גנב", הוא אומר, קבל במתנה מאת אביו־חורגו, יוסף־מאיר חוטב־העצים, אף־על־פי שבימים ההם, הוא אומר, עדיין נקי היה מעון ולא שלח עוד את ידיו בגנבה. לולא, הוא אומר, כנוהו בשם גנב, לא היה נעשה גנב לעולם. עכשיו, הוא אומר, שפולם קמו עליו, על אפם ועל חמתם יהיה גנב ויגנוב את כל אשר להם — יפנם הרוח באבי אבות אבותיהם!...

כך התפאר גרגלי־גנב בלשון מדברת גדולות, בזקן ורגיל, לפני שלום בן־נחום בן־זאב, אשר הפיט בתמהון אל הנער הנפלא הזה ואל עיניו הפקחות ואל שפתו המרופטת והעריץ אותו בלבו מאד. את ברית־אהבתו עם גרגלי כרת שלום בבית רבו משה השוחט, שבכל ימות השבוע היה מלמד וביום החמישי בשבת חזר ונעשה שוחט. בין הנשים והבתולות, הצובאות ביום החמישי על פתח בית השוחט ועופות בידיהן, היה בא גם גרגלי־גנב ובידו עוף, אשר שלחה אמו המבשלת לשחוט. שם, במעמד המשרתות, היה גרגלי זה מראה את פחו וגבורתו, משנה את טעמו ומתחולל לעיניהן ועושה מיני העויות משונות כל־כך, עד כי כל הנשים קללוהו קללות נמרצות וגעו בצחוק לעומתו. „אל הנער הזה התפללתי!" — כך אמר שלום

בן־נחום בן־זאב בלבו ובקש קרבתו של גרגלי והתחבר אליו, ושוב לא זזה יד האחד מתוך ידו של השני. ממילא מובן, שהפרית הזאת נתקיימה בין שניהם בצנעה ובסוד, שלא יראם איש, לא הרב ולא הדוד ניסל, שאלמלא כן היתה אחריתם מרה מאד!

באמת אמרו: מים גנובים ימתקו. לא היו לו לכותב הזכרונות האלה ימים טובים כימים ההם, אשר התהלך עם גרגלי־גנב. מין מתיקות יתירה נהנה מחברותו של נער פרוע זה, אשר להזדמן ולדבר אתו יכול היה דוקא בערב עם חשכה, בין מנחה למעריב, ודוקא בסמטה אפלה, במקום הסמוי מעין רואים. שם היה נפגש אתו יום־יום, מדבר עמו דברים אחדים על רגל אחת ונחפז לתקוע לתוך כפו את כל מה שהעלה בידו: אם פרוטת־נחושת, ואם מיני מתיקה, ואם פרוסת־לחם יבשה — גרגלי היה מקבל הכל בשמחה רבה, ולא, חלילה, כמקבל מתן בסתר, המפיר טובה לאיש־חסדו, אלא חוטף ואוכל, חוטף ובולע כל מה שנותנים לו, מתפתל בשעת מעשה בכל אברי גופו ומעקם את שפתו המרופטת עקימה משונה כל־כך, עד שאין אדם יכול לעמוד בפניו מתוך צחוק!

זה היה חברם החדש של בני נחום בן־זאב, והוא שהתעה אותם מן הדרך הישרה ללכת בדרכים עקלקלות והחטיאם בכמה וכמה עבירות: למד אותם להונות את רבם, לזלזל בתפלתם, לדבר שקר, לשלוח בגנבה את ידם ולתור כל הימים אחרי שרירות־לבם.

נאמר כאן „גנבה". ואולם כדי להוציא טעות מלב הקורא, חייב אני להקדים ולפרש, כי גנבה זו לא היתה, חס ושלום, גנבה ממש, בגנבתו של גוי. הרי לדי יהודים היו וידעו מקרא מלא בעשרת הדברות: „לא תגנוב!" אלא במה הפתוב מדבר? בגנבת תפוחים. ולא מתוך גני זרים גנבו, חלילה. הרי בני בעלי־בתים היו, ומי־זה הנער, אשר ישליך את נפשו מנגד לטפס על גדר

גבוהה ולקפוץ לתוך גנם של אחרים, במקום ששומר אורב בשבע עינים וכלב רובץ לפתח סופתו, פולו מוכן ומזומן לדרום את כל הקרב? אלא מה היו עושים? בא גרגלי־גנב ולמדם לגנוב תפוחים דוקא מן השוק, ודוקא מתוך שחוק ושעשועים בלבד, שלא לעבור כלל על „לא תגנוב". הא כיצד? הטו אוזן ותשמעו.

כבר ספרתי למעלה במקום אחר, כי היום הראשון בשבת יום־השוק היה בעיירה הקטנה, יום שבו החנונים היהודים מוציאים למכירה אל השוק כל מיני סחורה וצרכי אוכל־נפש. הימים ימי קיץ. עת בכורי תפוחים וענבים הגיעה. כבר פנה יום ושקעה שמש. הנשים עדיין עומדות על משמרתן, ליד סחורתן, המסודרת על שלחנות או על הקרקע, מסיחות בפירות, שנעשו יפים בשנה זו, עוברות מענין זה לענינים אחרים: לעצירת גשמים ולאבק חוצות ולפרעושים, שאין מנוס ואין מפלט מהם... בעליהן אינם פה: הללו נחפזו אל בית־המדרש להתפלל מנחה ומעריב על רגל אחת. אותה שעה שעת־הפושר היא להקטנים. כולם עושים אגודה אחת ויוצאים אל השוק לצוד ציד. כולם יחפים ומזוינים במקלות. כל מקל מסמר בקצהו, מסמר בפוף ומעוקם כעין וו. אחד מהם — גרגלי גנב — הוא הסוס, ההולך בראש, והשאר, בני־לויתו, פרוכים אחריו בזה אחר זה, אוחזים ברסנו, דופקים אותו מאחוריו, שורקים לו בפיהם ומזרזים אותו בקול תרועה: „הלאה, הלאה!" כיון שבאו אצל ערמת תפוחים או אגסים, מיד גרגלי עוצר את כל בני החבורה, עומד ומפקר עליהם בקול: „הורידו המקלות!" — ותוך כדי דבור כולם שולחים את מקלותיהם לקרקע, מפשפשים במסמרותיהם הכפופים בערמת התפוחים ומעלים כל אחד את חלקו. ומפני שעננו אבק מתאבכים באויר מחמת ריצתם של בני־החבורה, אין הנשים העלובות משגיחות כלל בתפוחים הבודדים, שֶׁנִּדְרְדְרוּ מן הערמה ונתעלמו מן העין. וכך רצים הקטנים ממקום הספנה מהלך רב, עד שגרגלי כורע

ומשתטח על הקרקע, ואחריו — כל בני־החבורה, והם חולקים ביניהם את „השלל" אשר הביאו — את התפוחים הגנובים. הללו תוחבים אותם לתוך כיסם, והללו בולעים אותם בעודם בכפם — והשמחה גדולה מאד. ולא על התפוחים הגנובים הם שמחים כל־כך, אלא על כל המעשה הרב הזה, שיש בו כדי לברח את הדעת ולרומם את הנפש למעלה־למעלה.

גרגלי־גנב היה בטבעו נער שמח ועליז, האוהב רק שחוק וקלות־ראש, אף־על־פי שטובה עדיין לא ראה בחייו. כל ימיו היה צפוי לחרפות ובוז. כל מוצאיו הפוהו. יתום עזוב ומשולח, יחף ולבוש־קרעים — מי יחום ומי יחמול עליו? ובפרט, שהכל יודעים, כי גנב הוא! מלך השמש תפסו פעם אחת בבית־המדרש ובידו סדור שנעלם, והאשה רודה־בתיה, זו שאופה עוגות ותופינים למכירה, מששה ומצאה תחת פנף מעילו חצי עוגת־סולת אפויה בשמן — אמור מעתה: כלום אינו ראוי זה, שיעשוהו גל של עצמות? ולא זו בלבד. פה היה לו לגרגלי־גנב — אש וגפרית תחת לשונו! את הכל היה מגנה בפיו, את הכל היה פוגע בחרב־לשונו, את הכל היה עושה כעפר לרוש: את הרב ואת הרבנית, את השוחט ואת החזן, את השמש ואת בעלי־הבתים החשובים — ואת העשירים יותר מכולם! את כל אחד היה פוסל, בודק ומוצא בו מום, לכל אחד היה מכנה שם של גנאי, הנאה לו — איש לא נקה מלשונו! ומפני שהוא עצמו היה נער משולח ונעזב לנפשו, שאין בעלים לו ואין אימת אחרים עליו, היה מתקלס תמיד בבני העיר, מכעיסם והולך עמם בקרי, משרבב את רגלו היחפה לפני עוברים ושבים, נותנה כמין מגרפה לרגליהם, כדי שיפשלו בה וישתטחו מלוא־קומתם על הקרקע. דבר זה מצא דוקא חן בעיני שלום הקטן, ואהבתו לגרגלי־גנב הלכה וגדלה מיום ליום, עד כי נכון היה לתת את נפשו תחת נפש חברו. כדי למשוך את לב גרגלי אחריו, השתדל להיטיב עמו ולגרום לו

הנאה בכל אשר יכול: היה מספיק לו בנגבה פרוסות לחם משלחנה של אשת־השנחט, ופעמים היה גונב מן הקופסה ומעלים בכיסו גם חתיכות סוכר, לבשתו ולחרפתו... ואולם מכל אלה אהב גרגלי ביותר את הפפירוסות: את כל אשר לו היה נותן בעד פפירוסה אחת! אבל מאין יקח לו שלום פפירוסות — ארבו חולה ואינו מעשן, ואבין איננו פה? עמד גרגלי והשיא לו עצה, שיהיה מצוי ביותר אצל דודו ניסל ומבקרו בכל יום — הרי זה מעשן כל ימיו טבק משובח, מובחר מן המובחר!

עצה טובה זו נתקבלה על הלב. הדוד ניסל נפש רחבה היתה לו, וקופסת הטבק אשר לו היתה פתוחה תמיד לפל. קופסה זו היתה עומדת על הפרפוב, מפחת לאספקלריה, וכל הרוצה לעשן היה בא ומעשן. אם כן, למה יגרע חלקו של שלום? הרי בן־אחיו הוא, עצמו ובשרו! — כך מספיר לו גרגלי בדרך הגיון. ומאותו יום ואילך היה שלום הקטן מקדים לפתחו של דודו ניסל, עד שנעשה רגיל אצל קופסתו, שולח ידו לתוכה בכל יום, מעלה מדי פעם בפעם מלוא קומצו טבק, ממהר ושם בכיסו. ומי יודע, אם היה סודו זה מתגלה בעולם, ולמלא נתגלגלה לו תקלה על־ידי דודתו הודיל (דוקא על ידיה, ולא על־ידי אחר!). פעם אחת נכנסה דודתו הודיל לחדר בעלה ומצאה את הגנב הקטן בשעת קלקלתו. רגע נורא היה לו הרגע ההוא! כסבור היה, כי בא קצו, כי העולם חוזר לתוהו ובוהו. כל יסורי גיהנם וכל מצרי שאול כאין היו בעיניו. כל ארבע מיתות בית־דין לא יכלו למרק את עונו. אדרבה, נדמה לו אותו רגע, כי כל אשר יגדל ענשו וכל אשר ימהר לבוא, כן ייטב וכן ירוח לו. וכך היה עומד בבשתו, כבושת גנב, עומד ומצפה לגזר־דינו. ואולם הוא לא נענש כלל. במקומו נענש דודו ניסל — ולפיכך נדלו יסוריו שבעתים. הדודה הודיל פתחה פיה נגד בעלה, עמדה לקפח אותו בדברים ותלתה את כל הקולר במשפחתו: „טבע משפחתו בכך —

אמרה—: משפחה שפולה גנבים!" הדוד ניסל שמע את הדברים האלה ופניו נתפרפמו. עמד על בן־אחיו הקטן לחקרו ולהציק לו, כי יודה על פשעו ויגלה לו את כל האמת: בשביל מי טרח כל־כך להוציא טבק מקופסתו? זה ימים רבים, הוא אומר, מרגיש הוא, כי פלוני מוציא טבק מקופסתו, אלא שער עכשיו העלים עין והחריש. עכשיו, הוא אומר, רוצה הוא לדעת הכל! הדוד ניסל לקח את החוטא הקטן אליו והעמידו בין ברכיו, החליק לו על לחייו ושדלו בדברים רפים והציע לפניו אחת משתי אלה: או כי יגלה לו את שם האיש, אשר בשבילו הוציא טבק מתוך קופסתו, או כי הוא, הדוד ניסל עצמו, ישב תיכף ומיד ויכתוב מכתב לאחיו נחום ויודיעהו, כי בנו גנב הוא. הפושע הקטן עמד ושמע את דברי דודו בלב קרוע ומורתת, ונפשו יצאה ברגרו. צייר צייר לעצמו את פני אביו הקודרים ואת יגונו העמוק ואת אנחותיו המרות, וכבר נכון היה להודות על פשעו ולגלות את כל האמת. ואולם מיד שב וזכר את חברו הנסתר, את גרגלי־גנב אהוב־נפשו, ואת כל העונש הצפוי לו, לכשיודע הדבר, כי הוא אשם בכל זאת. הלא כל העיר תהום עליו. מתחילה ייסרוהו בשוטים ויפוהו מפות־רצח, ואחר־כך יפשטו בגדיו מעליו ויצינוהו אל עמוד־הקלון, או אולי גם יוליכוהו ברחובה של עיר, כדי שהכל יהיו צופים בחרפתו, גם הנערים וגם הנערות... לא, כדבר הזה לא יעשה כל עוד רוחו בו! לא היתה לו עצה אחרת, בלתי־אם לשקר לדודו ולאמר לו, כי הוא הוא האשם, כי גנב ולקח טבק מקופסת דודו לצורך עצמו, שמתאוה היה לעשן. ואולם התשובה הזאת לא נתקבלה על הלב, ולא נתקררה דעתו של הדוד ניסל עד שהעמידהו בנסיון. מה עשה? עמד וכרך לו בפירוסה גדולה, הציית אש בה, נתן אותה לתוך פי הקטן וצוה עליו לעמוד לעיני כל בני הבית ולשאוף את עשנה אל קרבו, כדרך המעשנים הגדולים, ואז יראה ויוכח, אם אמת דבר או לא.

דרך אחרת לא היתה לפני שלום. על־פרחו קבל עליו את רוע־הגזירה ועמד בנסיון: לא די ששאף את עשן הפפירוסה אל קרבו כהלכה, עוד אמר להראות את פחו וגבורתו לעיני כל הרואים ולהוציא את העשן מתוך נחירי אפו — בזקן ורגיל. ואולם פה היתה תבוסתו שלמה. לא הספיק להעיף עין — ושעול עז תקפהו והחריד את גופו כל־כך, עד כי בני־הבית נבהלו כולם ועמדו לזרוק מים על פניו, לטלטלהו ולטפוח על גבו ולהשיב את רוחו אליו. מתוך המהומה והחרדה שכחו כמעט את דבר הגנבה. ואגב אירע נם אותה שעה — בלומר, לא נם אירע, אלא אסון: אנשים באו פתאום אל הדוד ניסל וקראו לו, כי ימהר וילך אתם, לפי שמשה השוחט גוסס. כל בני העיר כבר נאספו ובאו שם...

בשורה זו היתה להפושע הקטן כמכה על מכתו, והמכה האחרונה גדלה שבעתים מן הראשונה. מכל מלמדיו אהב ביותר את רבו זה, את משה השוחט. כמלאך־אלהים היה בעיניו. ורק עכשיו, כשנושאי המטה נטלוהו על כתפיהם מכוסה־שחורים וכל בני העיר הלכו ללוותו לעולמו, וגם תלמידיו בתוכם, זכרו הקטנים את רבם היקר ואת לבו הטוב ואת כל אשר הרגיזוהו תמיד והמרו את רוחו — ומקור דמעותיהם נפתח. ספדו לו ומררו עליו בבכי, כהמר על אחיהם.

יותר מכולם ספד שלום לרבו ובכה אותו, כולו מתמוגג בדמעות. זכר שלום את חטאותיו, אשר חטא לפני רבו העלוב כל הימים. הלא משה השוחט התברך בו תמיד, כי הטוב שבתלמידיו הוא, הטוב והישר מכולם, והעמידהו למופת להם. והוא מה? לא בכל יום חמישי ידע את פרקו, ורק גנב את לב רבו והתהפך לפניו, התחפש והעמיד את פניו כיודע הכל, התנענע על הגמרא, שורר בקול, סובב אצבעו באויר, לאחוז את עיניו ולהשלות את נפשו — רמהו, רמהו, רמהו! ולא זו בלבד. כמה פעמים עשה תפלתו פלסתר, וכמה פעמים לא התפלל כלל, לא מנחה ולא מעריב, אלא

שוטט בחוצות העיר עם גרגלי־גנב, התגרה בכלבי הגויים, גנב תפוחים מן השוק. כאן, ב ע ו ל ם ה ז ה, לא ידע רבו את כל זאת, ואילו ספרו לו, ודאי לא היה מאמין לשמועה. אבל שם, ב ע ו ל ם ה א מ ת, הלא הכל גלוי וידוע לפניו — הכל, הכל, הכל!...

כא.

מֵאִיר־וֶולְוֶל בַּעַל־עֲגָלָה וְסוּסָיו.

הדוד ניסל מתהולל ועושה מעשה־ילדות עם ילדים. — כילתו של מאיר־וולוול ושלשת סוסיו — „חכימא", „רקדן" ו„יחסנית". — בעל־העגלה מספר את קורות־חייו.

קץ ימות החמה (בחוץ עדיין עמד החום בעצם תקפו, ורק ריח קל של אלול פבר נדף מסביב) באה מן העיר הגדולה, מפריאסלאוו, עגלה רתומה לשלשה סוסים וקרבה ועמדה לפני ביתו של הדוד ניסל. בעל־העגלה, יהודי דבֿרן ואוהב־שיחה, ששמו מאיר־וולוול, התיר את אבנטו מעליו והוציא ממקום צנוע, מאחד מפיסי בגדיו הרחוקים והעמוקים, מכתב חתום, שלוח מאת נחום בן־זאב לאחיו ניסל רבינוביץ. במכתב היה כתוב לאמר: ראשית, כי שולחים עגלה ושלשה סוסים בשביל הקטנים; ושנית, כי שולחים בידי בעל־העגלה שלשה זוגות נעלים לרגליהם; ושלישית, כי שולחים להם צרכי אוכל־נפש: עוגות־סולת, ביצים שלוקות ואנסים — צידה לדרך לשני ימים. וחוץ לזה הוסיפה הסבה מינדי נופך משלה: שמיכה חמה וסודר של צמר ישן לעטף את הילדים — גזירה, שמא תחטפם צינה בלילה או שמא ירדו גשמים בדרך. ואת בעל־העגלה צוו, כי יושיב את הילדים, למען השם, ביום השני בבוקר, תיכף לאחר תפלת שחרית, ויעמוד ללון אתם בעיר בארישפולי, ואז יבואו, אם ירצה השם, בשלום למחוז־חפצם ממחרת יום צאתם בערב, לעת תפלת המנחה.

פלום יש בכח עט־אנוש לתאר את שמחתם של הקטנים, בני נחום בן־זאב, עת שמסרו להם את תוכן המכתב, ויחד עם זה — גם את שלשת זוגות המגפים? אושר זה, שנפל להם ממרומים בהיסח־הדעת, אושר משולש היה, ולא ידעו על מה ישמחו קודם: על המגפים החדשים? או על נסיעה זו, שעחידים הם לנסוע שני ימים רצופים בכילה רתומה לשלשה סוסים? או על העיר פריאסלאוו הגדולה והנפלאה, פרך זה מפרפי הים, אשר מחרתים יזפו להפנם לתוכו ולראות בעיניהם את כל חמודותיו?

— קרבו הנה, שקצים ורמשים, זרע מרעים, בנים משחיתים, בואו ושבו פה על הספסל ונסו לנעול את המגפים החדשים האלה לרגליכם! — כך פקד עליהם דודם ניסל בקול חוגג ועמד והעניק לכל אחד מהם בדרך־אגב סטירה אחת של שתי אצבעות — לזה בחוטמו, לזה באזנו ולזה מתחת לסנטרו.

הדוד ניסל היה מחבב את הילדים, בין שהיו ילדיו ובין שהיו ילדי אחרים — פולם היו שוים בעיניו. ולפיכך פל סטירה, שבאה מידיו, היו הקטנים מקבלים באהבה, וחביבים היו יסוריה עליהם, אפילו אם הרגישו בה במשך חצי שעה רצופה. נאמנים פצעי אהוב, ואפילו מפת־לחי שלו למתנה תחשב. ואהוב אהבוהו הילדים על מזגו הטוב והעליז, כי היה הדוד ניסל כמעט היחידי בין בני משפחתם, שמעולם לא כהה בם ולא הוכיחם על פניהם ולא העיר למוסר אזנם. ולא עוד, אלא שמעולם לא נתן לבו להשגיח עליהם ולדקדק עמהם בלמודם ובתפלתם, כדרך שהיו נוהגים עמם שאר הגדולים. אדרבה, כשנזדמן לחברת ילדים שובבים, השתובב גם הוא כאחד מהם ואהב להתהולל יחד עמהם מתוך שחוק וקלות־ראש, להתגנב ולגשת אתם בחבורה אל אחד היהודים, שחטפתו שינה בשבתו ישיבת עם־הארץ בבית־המדרש, ולשלשל לו לתוך חוטמו מלוא־הקומץ אבקת־טבק ולברכו אחר־כך במקהלה „לבריאות־הגוף

ולאריכות־ימים", כשזה היה מתעורר פתאום נרעש ונפחד והיה מתחיל להתעטש. ואין צריך לאמר ביום שמחת־תורה — ביום ההוא היה הדוד ניסל משנה את טעמו, מתהולל ועושה מעשה ילדות יותר מכל הנערים הפוחזים שבעיר: היה משקה יין־שרוף את גדליה השכור והיה עוזר על יד הקטנים לסגור אותו בחדר מיוחד ולקשור שם את ידו היטב בחבל ארוך אל הפעמון, מתוך כונה תחילה, שכאשר יתעורר גדליה ויקיץ מיינו ויאמר להשיב את ידו, יתחיל הפעמון לצלצל מאליו, כמו בשעת שרפה, ואז יחרדו כל אנשי העיר איש מביתו ואיש ממשכבו, וירוצו דחופים ומבוהלים אל מקום הקלקלה בקול מהומה ובקול צעקה: „ביתו של מי בוער? איה מקום השרפה?"...

ולפיכך נקל לכל איש להבין, כמה קשה היתה לבני־החבורה פרידתם מעל דודם זה! בשעת הפרידה נחמם הדוד ניסל והפיס את דעתם בדברים טובים ובטפיחה נמרצה על שכמם: „אל תעצבו, חבר לציים, ואל יפול לבבכם — עוד נתראה פנים, אם ירצה השם! גם אני לא אשאר פה לאורך־ימים!"...

לאחר שנעלו הקטנים את המגפים החדשים לרגליהם ולאחר שהזינו בהם את עיניהם להנאתם, יצאו להתבונן אל הפילה ואל שלשת הסוסים ולהתודע דרך־אגב אל בעל־העגלה, אשר בידו נמסר גורלם ועליו הוטל להוליכם מפאן ולהביאם אל העיר הגדולה.

הפילה — פילה כהלכה, ואין בינה ובין שאר הפילות של בעלי־העגלות ולא כלום. מחופה היא מלמעלה עב־כסות אפור, מטולא טלאי על גבי טלאי, ורפודה מבפנים שחת ומחצלת של קנים. דומה, שהישיבה יפה בה וגורמת תענוג לכל נוסעיה. ואולם טעמו של תענוג זה הרגישו הנוסעים הקטנים אחר־כך, ביום השני לנסיעתם, כששכבו באותה פילה למעצבה, מעונים וכואבים מטלטולי העגלה וחשים בכל עצמותיהם. עד כאן פרשת הפילה. והסוסים — הללו

ראויים להפתב בספר פל אחד בפני עצמו, לפי שפל אחד משלשת הסוסים האלה (אמנם פך קרא להם מאיר־וולוול בעליהם בלשון הקודש: „סוסים") בריה בפני עצמה היה וכל אחד הצטיין על־פי דרפו, באפיו וסגולותיו, המיוחדים לו.

פותחים אנו בסוס התיכון, פלומר — בזה, המהלך באמצע. מאיר־וולוול קרא לו בשם „חפימא". ולמה נקרא שמו „חפימא" דוקא? אפשר, על שם שכלו ובינתו היתירה, מפני שחפימא פירושו — ח כ ם. אף־פי אב בחכמה לא היה, אבל פנגד זה היה אב בשנים, פלומר — זקן היה ושבע־ימים. דבר זה ניפר היה מעקימת לסתותיו הבלות ומלפלוף עיניו הפהות ומקרחת זנבו המדולדל וממראה עצמותיו החדות והבולטות, שהיו מזדקרות ונראות בשעת ריצתו מתוך ירכו הרחבה. ואף־על־פי־כן, למרות זקנתו המופלגת, היה חפימא זה נושא לבדו את פל טרחה ומשאה של העגלה, לפי ששני חבריו, הרתומים אליו מימינו ומשמאלו, עשו את מלאכתם, מלאכת־סוסים, רמיה. הללו רק נראים היו כמושכים בעול.

שני הסוסים האלה אף הם נקראו בשמות. לאחד קראו בשם „רקדן", משום שהלוכו היה הָלוך משונה, מתוך רקוד. היה מהלך ומרקד תמיד. פל ארבע רגליו היו מרקדות. ולא מרקדות פולן יחד, אלא כל אחת מרקדת בפני עצמה, שלא בהסכמת חברותיה. ולפיכך לא היה רקודו זה מביא ברכה לעולם — לא לעצמו ולא לאחרים. ראשית, היה מפריע את חברו חפימא מעבודתו הנאמנה ומכשילו בדרך הלוכו. ושנית, היה מנדנד את העגלה ומטלטל אותה טלטלה רבה כל־כך, עד כי זעזע את נשמת הנוסעים עד היסוד. אמנם מאיר־וולוול היה מלמדו דרך־ארץ ומשתדל תמיד להעמידו על טעותו: „הא לך — וידעת, פיצד מרקדין!" — היה אומר לו בנחת־לשונו ומשפר לו את האוזן פעם במגלב שבידו ופעם בשוט

של המגלב. בכל הדרך כולה לא חדל מהפותו ומהעיר למוסד אזנו. ואולם כל זה לא הועיל ולא כלום. רקדן לא לקח מוסר ולא חדל מרקד. אדרבה, ככל אשר הציק לו מאיר־וולוול בשוטו וככל אשר הרבה עליו מוסרו, כן הוסיף רקדן להכעיסו וללכת עמו בקרי, וכאשר קצרה רוחו ביותר, בעט בנגד בעליו בשתי רגליו האחרונות, בנוזף ואומר: „הא לך זאת, אם רצונך בכך!"... קומתו של רקדן קומה קטנה היתה, קטנה יותר מזו של חבימא, ואולם מעקימת פניו ניכר היה, שפקח הוא במאד מאד וחכמתו גדולה משל חברו שבעתים. יש רגלים לדבר, כי מאיר־וולוול לא הפליג בשבחו, שהללו בפניו ואמר, כי רקדן זה מוצאו מן „הסוסים המפורסמים אשר בעולם", ורק מפני ששלטה עין־הרע ברגליו נתחייב חובת גלות ונתגלגל לידי בעל־עגלה יהודי, המלמד אותו פרק בהלכות סוסים ומדריכו בשוט עד היום הזה.

אבל בנגד זה היה מאיר־וולוול נוהג בבוד בסוסו השלישי, ולא היה פוגע בו אלא בניעה קלה בקצה השוט, ואף זו — רק לעתים רחוקות, כדי שלא לבייש את האחרים. זו היתה סוסה קטנה, שמנת־בשר ובעלת רגלים שעירות, אשר מאיר־וולוול קרא לה בשם „יחסנית" — על־שם מוצאה, שהיה מנוע היחס. לפנים, בימי נעוריה, — כך ספר מאיר־וולוול לחבורת נוסעיו הקטנים בדרך — היתה זו סוסתו של כומר. אלא כיצד נתגלגלה והגיעה לידו? משום מעשה שהיה. ואולם קשה עתה לחזור ולספר מעשה זה לכל פרטיו ודקדוקיו. ראשית, משום שמעשה זה קרה ונהיה בשכבר־הימים, ומי הוא האיש, אשר יעמוד בו בח־זכרונו לזכור נשכחות כאלה? ושנית, משום שמפי מאיר־וולוול עצמו יצאו הדברים בשעתם טרופים ומסובכים כל־כך, עד שאי־אפשר היה אז לעמוד על תכנם הברור. ורק דבר אחד ברור הצילו אז הקטנים מכל דברי מאיר־וולוול המסובכים, והוא — כי יחסנית זו גנובה היא אתו. כלומר: לא הוא,

חלילה, גנב אותה; אחרים גנבוה מאורות הפומר ומכרוה לו בחצי־חנם, ובשעה שקנה אותה מידיהם לא חש ולא ידע, הלואי לא ידע צער ודלות פל ימיו, פי סוסה זו גנובה היא. פי אילו ידע, שגנובה היא ומאורותו של פומר היא באה, לא היה נוגע בה אפילו באצבע קטנה, ואפילו אם היו נותנים לו מלוא ביתו כסף וזהב — פסף וזהב ממש! ולא מפני שאיש צדיק תמים הוא בדורותיו ומתירא לשלוח יד בפסוס גנוב. מה איכפת לו, אם פלוני גנב הוא? אם גנב אתה, מובטח לך, פי ילקו א ו ת ך בעולם־האמת. אלא מפני מה לא היה קונה סוסה גנובה? מפני שזהיר הוא ברָשות ובורח מפני שוטר ומפני פקיד כמפני האש! אינו רוצה להביא את צוארו בסבך סכסוכים עם הפוליציה... והיה מעשה ונכשל על־פי מקרה בענין אחד שאינו מהוגן, באָסון, בעלילות־דברים. שונאיו בעלי־העגלות נתנו מכשול לרגליו וכמעט הביאו שואה על ראשו — יד יענקל בול־עץ היתה באמצע, יפנם הרוח במצנפת אביו!...

וכאן פותח מאיר־וולוול במעשה ארוך שלא מן הענין, ואחרי המעשה בא מעשה שני, ואחרי השני בא השלישי — ומפל ספורי־המעשה האלה מתגלה ועולה חשד עצום, פי מאיר־וולוול זה איט זהיר פלל ברָשות, וכבר הביא לאַחת את צוארו בסבך סכסוכים עם הפוליציה...

ואולם במקום שאתה מוצא את גנותו של מאיר־וולוול, שם אתה מוצא גם את שבחו. מעלה היתה בו, — פמו שנאמר לעיל — שהיה דברן מטבעו ואוהב שיחה, ובזה לקח את לב הנוספים הצעירים והיה להם לענג ולשעשועים בפל עת דרפם מוורונקה עד בארישפולי ומבארישפולי עד פריאסלאוו. תשעה קבין שיחה נטל לעצמו ולא פסק פיו מדבר אפילו רגע אחד. הרבה דברים נתגלו להם להקטנים משיחותיו של זה — את פל אשר קרהו בחייו, מיום היותו נער יתום, המחמר אחר סוסיו של יענקל בול־עץ, ועד שיצא

מרשותו של זה ונעשה בעל־עגלה בפני עצמו, ואת כל אשר רכשהו אחר־כך יענקל בול־עץ וכרה בור לרגליו, ואת אשר סבוהו גם סבבוהו כל בעלי־העגלות יחד לירד לחייו — והוא עמד כנגד כולם! וגם על אשתו ספר, כי לפנים, בעודה בבתוליה בבית־אביה, יפה היתה, יפת־תואר ויפת־מראה, והוא היה שואף צלה, הולך אחריה אל כל אשר תלך, כענל אחרי הפרה, נכון לתת את נפשו כפרתה. כמעט היה בכל רע וכמעט טרף את נפשו בכפו — כך־כך גדול היה חנה של יפהפיה זו! עכשיו, אילו חזר ונעשה בחור, לא היה רוצה גם להביט אל פניה; ואולם אז עדיין תם היה, בחור שוטה, בחזקת ולד...

את פירושה של המלה „ולד" לא הבינו הקטנים כל־צרכם; ורק כשחזר מאיר־וולוול והתחיל לספר להם את קורות חייו לאחר חתונתו ואת דבר ה„ולדות", אשר העמידה לו אשתו מדי שנה בשנה: כי בטרם מלאה שנה תמימה מיום שנכנסו לחופה העמידה לו אשתו ולד אחד, וכעבור שנה — ולד שני, ואחר־כך — ולד שלישי ורביעי וחמישי — או־אז עמדו הקטנים על כונת דבריו.

כשגמר מאיר־וולוול לספר את קורות־חייו, עבר לקורות־חייו של יענקל בול־עץ ולמאורעותיהם של שאר חבריו בעלי־העגלות. וכך היה הולך וקורא בשמותיהם, מונה את מספר סוסיהם, מציין את מעלותיהם וחסרונותיהם ומעריך את ערכם לפי סגולותיהם הטבעיות: סוסיו של פלוני קרואים „סוסים" מפני ש ס ו ס י ם הם; ואילו סוסיו של אלמוני אינם אלא נבלות, פגרים מתים, עור ועצמות בלבד.

מענין של בעלי־עגלות עבר מאיר־וולוול לענין של סוחרי־סוסים וצועגים וגנבים ו„נביאים". מה בין גנב ל„נביא"? שהגנב — כך הסביר מאיר־וולוול לחבורת הקטנים, השומעים לקחו, — מריץ את

הסוס מאורות בעליו, וה„נביא" נִבָּא ומראה לבעל הסוס את מקום הגנבה, היכן הוא. ולפיכך חייב אדם לבקש קרבתו של ה„נביא" יותר משל הגנבים. לפי שפחו של „נביא" יפה מפחו של גנב. „נביא" אחד שקול כנגד ששים גנבים...

אמנם כן. הרבה חדושים נתחדשו להם להנוסעים הקטנים על־ידי מאיר־וולוול בעל־העגלה והרבה דברים למדו מפיו במשך שני ימי נסיעתם אתו בדרך — דברים כאלה, אשר לא היו לומדים מפי אחרים במשך שתי שנים רצופות.

ועכשיו, אחרי שכבר התודענו אל בעל־העגלה ואל כילתו ושלשת סוסיו, אנו נוטלים רשות לעצמנו לחזור לרגע אחד אל העיר וורונקה ולספר את פרשת הפרידה: כיצד נפרד גבור הרשימות האלה מעיר־ילדותו הקטנה בשעה שעזב אותה ויצא ממנה לעולמים.

כב

שָׁלוֹם לָךְ, וְרוֹנְקָה!

נפוץ הרשימות לוקח פרידה מאת עיר־ילדותו. — חלומות והזיות על־דבר האוצר. — גרגלי־ננב מקפל מתן בסתר — זוג נעלים ישנות. — עלבונו של המקפל והרהורי־חרטה של הגותן.

כל אשר קצה נפש בני נחום בן־זאב בעיירתם הקטנה בעת האחרונה וככל אשר הועיל פינלי בן־שימלי להבזותה בעיניהם, אותה ואת אנשיה הדלים ואת הליכותיהם הנלעגות, — כן גדל חנה בעיניהם ביום האחרון, יום צאתם ממנה ללכת אל העיר הגדולה, וכן יקרה להם שבעתים, וצר, צר היה להם להפרד מעל חמדת־ילדותם זאת.

כאדם, שלוקח פרידה מאת בעל־חיים הדומה לו, מאת חברו וידידו הנאמן, כך נפרד שלום בן־נחום בן־זאב מעל עיר־ילדותו הקטנה ומכל אשר בה — החל בחצר בית־אביו ובגנו ובאילנותיו, שכבר עברו עכשיו מרשותם לרשות זרים, וכלה בהר הגבוה, אשר מעבר לבית־המדרש העתיק, ובכר הנרחב, אשר מאחרי העיר — מכל המקומות היקרים, אשר בהם בלה את ימי־ילדותו הטובים עם חבריו הנאמנים, למן שמואליק היתום ועד חברו האחרון — גרגלי־ננב.

ביחוד גדלה סערת־לבו, כשקרב ובא לאותו המקום, אשר שם היה טמון, לפי עדותו הנאמנה של שמואליק, האוצר הטוב. כאחד־קסם, יחיל ומצפה, עמד שם ברממת־קודש, עומד בבדידות ומתרגש

ומפנה את לבו הסוער להמון מחשבות והרהורים, חזיונות וחלומות בהקיץ: מה יהיה גורלו של האוצר הזה, שמא, חס ושלום, יתגלגל ויפול בידיו של אינר־יהודי?... אבל פלום אפשר להעלות על הדעת, כי האוצר העתיק יתגלה לנכרי, למי שאינו בן־ברית? — דבר זה רק איש אחד יודע, רק הוא ולא אחר. שמואליק הוא האיש... אולם איפה הוא שמואליק עתה? איה מקומו? האם יזכה עוד בזמן מן הזמנים להפגש עמו ולראות את פניו? — כשיפגשו שניהם יחד בזמן מן הזמנים, ודאי לו, כי ראשית מעשיהם תהיה — לבוא שניהם יחד לעיר הקטנה הזאת ולהשקיף עוד הפעם על כל המקומות החביבים, אשר בהם עברו ימי־ילדותם הטובים והרחוקים... ואחר־כך יאזרו שניהם את מתניהם ויגשו בכל תוקף אל המלאכה אשר לפניהם — לבקש ולמצוא את האוצר. מתחילה יצום אחד ארבעים יום, ואחר־כך יצום השני ארבעים יום, וכתום ימי הצום ואמירת התהלים לשניהם, יגשו בלב בטוח וברוח נכונה לבקש את האוצר בשדה. וכאשר ימצאו את האוצר, ישבו שניהם על הארץ ויחלקוהו ביניהם לחצאין, חלק בחלק — הוי, מה גדול יהיה היום ההוא ומה גדולה תהיה השמחה! את החלק הגדול מכל החלקים יקבל, כמובן, האב, נחום בן־זאב. אחריו יבוא על חלקו הדוד ניסל — אף הוא ראוי למנה יפה. ואחריו יבואו הדוד פיני ושאר הקרובים ובני־המשפחה — איש מהם לא יגרע חלקו באוצר. ואולם חלק הגון מן האוצר יופרש בעין יפה גם לזרים, שאינם מבני המשפחה — לעניי העיר וורונקה ולכל המשמשים בקודש. למשל: אשתו של משה השוחט, עליו השלום, אלמנה עלובה ועוטיה זו, שנשארה בעירום ובחוסר־כל, זקוקה לנתינה הגונה, כדי שלא תצטרך להנשא לבעל פעם שנית ותחדל לכתת רגליה בהערים הסמוכות, לדפוק שם על דלתות קרוביה העניים, אשר אין להם כדי מזון סעודה אחת גם לעצמם. ושתי הנשים הצדקניות, פרומה שתומת־העין ופיינלי־

אשמדאי, אף־כי צדקתן אינה עומדת להן, מכל מקום גם שכרן לא יקופח: עתידים בעליהן לקבל מנה יפה כל־כך, שכמותה לא ראו מימיהם אפילו בחלום. והאשה רודה־בתיה, זקנה זו, שאופה עוגות ותופינים למכירה ומפרנסת בידיה הצבות והפואבות משפחה גדולה, ודאי שהגיעה שעתה זה כבר לנוח מעט ולהחליף כח לעת זקנתה. ומלך השמש, וגדליה השפור — כלום אינם קרואים אדם? או, למשל, שמואל־אליהו החזן עומד וקובל כל היומם, כי צר לו המקום שישב בוורונקה, כי חננו אלהים קול־נגינה אדיר וחזק, העולה על קולותיהם של כל החזנים הגדולים אנשי־השם, ורק זו רעה חולה, שאין לו כלי־זין לשמש בו, אין לו תוים לנגינה, — ולפיכך מן הראוי הוא להספיק בידו תוים לנגינה, ויסתתמו טענותיו. לא נשאר איפוא אלא אחד — הוא גרגלי־גנב. מה לעשות לנער הזה, כי יעזוב את דרכו הרעה ויחדל לשלוח את ידו בגנבה? ראשית כל, צריך יהיה לדבר על לב אמו המבשלת, כי תחדל לבשל בבית זרים. ולאביר חורנו, חוטב־העצים, יקנו בית וגן וימלאו לו מלוא כיסיו כסף ונחושת וישמיעוהו בגלוי, כי לא למענו, למען חוטב־העצים, עושים את כל זאת, אלא למען גרגלי בנו־חורגו — כדי שיחדל מהפותו חנם ומלקרוא לו בשם גנב...

בתוך הרהורים וחלומות אלו מתגלה פתאום גרגלי־גנב בכבודו ובעצמו. פולו פרוע, יחף ולבוש־קרעים, כדרכו תמיד.

— איזה הדרך באת לבאן?

— ואתה?...

שניהם נדברים איש לרעהו ופונים ללכת. שלום מודיע את חברו, כי נוסע הוא היום. גרגלי יודע את זאת. כבר שמע את הדבר וכבר ראה בעיניו את הפילה ואת שלשת הסוסים.

— כבר ראית? ומה תאמר עליהם?

— על מי?

— על הסוסים.

— מה אומר ומה אדבר? סוסים הם...

— והפילה מה היא בעיניך?

— פילה היא...

ניכר, שדעתו של גרגלי אינה זחוחה עליו היום ואין רוחו נכונה בקרבו. חברו מתכוון לפייסו ולשמח את לבו.

— היודע אתה? זה עתה הייתי עומד וחושב עליך מחשבות, והנה באת פתאום באמצע...

— האמנם? ומה הן המחשבות, אשר חשבת עלי, דרך משל?

— חשבתי עליך... זכור זכרתיך עם האוצר...

— עם איזה אוצר?

שלום בא בין המצרים: האם יגיד לו את דבר האוצר, או לא יגיד? גרגלי חוזר על שאלתו: „איזה אוצר?" אכן אין דרך אחרת — צריך הוא להגיד לו. ושלום עומד ומספר לחברו את פרשת האוצר. גרגלי שומע בכוסף וחוקר את חברו: „ואיה מקומו של אוצר זה?" לבו של שלום מהסס: האם יגיד לו, או לא יגיד? בעיניו של גרגלי אש מתלקחת: „וכי ירא אתה, שמא אחטוף מידך?" שלום מהרהר חרטה על כל המעשה, והוא מדבר אל חברו בלשון זו, שהגדולים מדברים אל הקטנים, כאשר דבר אליו לפנים שמואליק חברו:

— שוטה שבעולם! אפילו אם אגיד לך את מקום האוצר, כלום תעצור כח להגיע לשם? הלא אינך יודע את השם המפורש ואינך בקי בחכמת הקבלה; ומלבד זאת, חייב אדם להתענות ארבעים יום בזה אחר זה, וכאשר יבוא היום הארבעים ואחד...

— וכאשר יבוא היום הארבעים ואחד — אז תהיה שוטה! — מפסיקו גרגלי באמצע ומעיף תוך כדי דבור את עיניו על מנפיו החדשים של חברו. נראה, כי הללו מצאו חן בעיניו.

— חדשים?...

חברו עומד בנגדו מבויש קצת: נועל הוא לרגליו מגפים חדשים ומבהיקים, ורגלי גרגלי יחפות הן! לבו רחש דבר טוב, והוא פונה ואומר אל גרגלי:

— אם רצונך בכך, בוא עמי אל בית הדוד ניסל, ואתן לך שם מתנה...

— מתנה תתן לי? טוב ויפה! — מתפייס גרגלי אל חברו, ושניהם פוסעים פסיעה גסה וממהרים אל בית הדוד ניסל. כשבאו אל בית הדוד ניסל, מצאו שם חבורת אנשים, בהם קרובים וידידים, ששמעו את דבר העגלה, אשר שלח נחום בן־זאב לקחת את ילדיו, ובאו בהמון לברך את הנוסעים הקטנים לדרכם ולמסור על־ידיהם פרישת־שלום להוריהם.

בין שאר בני החבורה נמצאו גם שתי הנשים הצדקניות, פרומה שתומת־העין ופייגלי־אשמדאי, שבאו לפי־שעה בגפן, באין בעליהן אתן. אחר־כך יבואו גם בעליהן לקחת פרידה מאת הקטנים ולדרוש בשלום הגדולים. הכל מתפוננים אל הילדים ברגש של כבוד ודרך־ארץ: בני־אדם אלו נוסעים לכרך גדול — לפריאסלאוו! הכל מחניפים להם, מבקשים קרבתם ומדברים אליהם בלשון מנומסת זו, שמדברים אל הגדולים. משיאים להם עצות לדרך, כיצד יסעו והיכן יעמדו ללון בבארישפולי. הדוד ניסל מעניק לכל אחד מהם, בדרכו תמיד, סטירה חטופה על חוטמו או מתחת לסנטרו ושואל אותם, אם יזכרוהו לפעמים ויכתבו לו מכתבים? בודאי ובודאי שיזכרוהו ויכתבו לו מכתבים! מובטח לו, שיכתבו לו בכל שבוע ושבוע, פעמים בשבוע, בכל יום ויום!... שמואל־אליהו החזן עומד ומבקש מהם, כי יפרשו בגינו בשלום אביהם רב נחום, וכך יאמרו לו: מיום שיצא הוא, רב נחום, מן העיר, לא שחק הוא, שמואל־אליהו, באשקוקה אפילו פעם אחת, ואפילו בטבלה לא נגע, כי וורונקה

עיר שוממה היא, חורבה ממש! הדודה הודיל אף היא שנתה את טעמה היום. טובה היא ורפה כדונג, דבש וחלב תחת לשונה. הדודה הודיל אמרה בפני כל עם ועדה, כי קצרה דעתה מהבין דרך משונה זו של בני־אדם, המשלחים את ילדיהם לדרך רעבים וצמאים! וכי אומרים הם לכלכל את נפשם שני ימים ולילה אחד בעוגות, בביצים שלוקות ובאגסים? כלום זוהי צידה לפי הטף? הלא עתידים התינוקות לגוע ברעב! והדודה הודיל עמדה לחבוש בתוך כליהם של הקטנים צידה לדרכם מכל אשר מצאה ידה: קדירה קטנה אחת שומן, צנצנת קטנה מלאה מרקחת מתוקה, שנשתיירה לה, כפי הנראה, מימות הקיץ שעבר, וגם מעט שלק של פירות, שברוב הימים נחמץ כל־כך, עד שכל הטועם ממנו רואה את מלאך־המות בעיניו!

בשעה שהדודה הודיל טפלה לעיני כל הנאספים בהספקת צרכיהם של הנוסעים הקטנים, והנוסעים עצמם עסוקים היו בקבלת ברכות־הפרידה ופרישות־השלום, — באותה שעה עצמה נפלה תגרה קטנה בין פרומה שתומת־העין ובין גרגלי־גנב. ראתה פרומה את גרגלי אף הוא עומד בין העומדים, מיד העיפה עליו את עינה העורת ושאלה את פייגלי־אשמדאי בקול רם: „מה לגנב זה בכאן?"... לא המתין גרגלי עד שתענה פייגלי־אשמדאי את חלקה ופנה אליה ושאל אף הוא בקול רם: „מה לעורת זו בכאן?" — ומי יודע, מה היה סופה של מלחמת־שפתים זו, אלמלא מהר שלום לעמוד בפרץ ולהרחיק את גרגלי ממקום הסכנה. גבור הרשימות האלה נגש אל חברו ואחז בכנף בגדו ויצא אתו אל חצר בית־דודו (ביום גדול כזה הכל מותר, ואפילו להתרועע עם גרגלי־גנב בפרהסיה).

— אמרתי לך קודם, שיש לי מתנה בשבילך? הא לך!...

ושלום בן־נחום בן־זאב, כולו נחנה ממעשה־הצדקה שהוא עושה, הוציא מתחת כנף בגדו את מגפיו הישנים ומסרם במתנה לידי חברו גרגלי־גנב. ואולם גרגלי, כפי הנראה, קוה למתנה אחרת,

גרגלי, כפי הנראה, קוה למתנה אחרת...

ולא למגפים ישניפ. ומלבד זאת היה לבו סוער על החרפה, אשר נרמה לו פרומה העורת, ועל אשר העלים חברו ממנו את מקום האוצר, ובכלל לא היתה דעתו זחוחה עליו כל אותו היום. עמד וקבל את המגפים מידי חברו מבלי דבר דבר, ורק תיכף לזה זרק אותם בחמתו ממנו והלאה, ומיד מהר ויצא מן החצר ופנה וברח על־נפשו — ואיננו.

. . . . . .

מאורע פחות וקל־הערך — אבל כמה צער ויסורים גרם לכותב הרשימות האלה! בריחתו של גרגלי עכרה את שעת פרידתו מעל עיר־ילדותו הקטנה ומסכה טפה מרה לתוך מתיקות נסיעתו — הנסיעה הראשונה, הגדולה, הנאה והרחוקה. כבל אשר התאמץ אחר־כך לגרש מעל פניו את התמונה הקודרת והמדפאה של חברו העלוב, כן באה והתיצבה לפניו בכל בהירותה להדאיב את לבו ולעכור את רוחו: „ביישת, ביישת את חברך המסכן!"...

העגלה כבר עברה על־פני השוק, כבר הרחיקה מן החנויות, מן הבתים, מבית־הקברות של היהודים וגם מקברות הגויים, להבדיל; והנה כבר עברה גם את הגשר וגם את השדה — נעלמה וורונקה ואיננה עוד! אותה שעה הרגיש פתאום גבור הרשימות האלה מעין מועקה בגרונו, ורגש חם של רחמים רבים להעיירה הקטנה שטף ועבר את כל לבו, ונדמה לו, כאילו עיירה זו נשארה עתה יתומה עזובה, עוטיה ושוממה... הרגש הזה יחד עם רגשות הצער והחרטה על עלבונו של גרגלי המסו את לבו והעלו דמעות בעיניו. אז הפך את ראשו אל צד הכילה, כדי שלא יראוהו אחיו בקלקלתו, מחה דמעה עצורה בעיניו ולבו הנסער המה ורחש בלאט דברי שלום ואהבה לעיר־חמדתו הקטנה בפעם האחרונה: „שלום, שלום לך, וורונקה, שלום עד בלי־די!"...

כג.

הַנְּסִיעָה.

בכילתו של מאיר־וולוול בעל־ענלה. — מחשבות והרהורים פילוסופיים. — בארישפולי — מקום חניה בדרך. — אכסניה, שבעליה כולם חוטמנים. — המשכב על־גבי הקרקע. — נבור הרשימות לוקח פרידה מעיר־ילדותו הקטנה לעולמים.

ק האיש, אשר נודל כל ימי ילדותו בעיירה קטנה ויצא אחר־כך בפעם הראשונה לאויר עולמו של הקדוש־ברוך־הוא, — רק הוא יבין וירגיש את כל האושר הרב ואת כל העונג הנפלא ואת כל הרחבת־הנפש, אשר הרגישו הנוסעים הקטנים במשך זמן נסיעתם הראשונה, הנסיעה הגדולה והנפלאה. מתחילה היה לבם גם בקרבם כל־כך מתוך רוב שמחה ומתוך אושר והרחבת־הדעת, עד כי לא ידעו את נפשם ולא ידעו את המעשה אשר יעשו ואת המקום אשר ישבו בו בכילה. ישבו מסובים, כדרך שהיה יושב אביהם על מטת־ההסב עם סדור פסח, או נתנו ידיהם בכיסי מכנסיהם והשתטחו להנאתם לכל אורך העגלה על מצע השחת, או עמדו כולם יחד ותפסו בחשוקי הכילה ונתלנו בהם בידיהם. ואולם הדבר הזה לא מצא חן בעיני מנהיגם מאיר־וולוול בעל־העגלה; ואף כי זה הטה חסדו להם במשך זמן הנסיעה וספר עמהם ספורי בעלי־ענלה בשובה ונחת, מכל מקום לא נמנע לנעור בהם בנזיפה ולאיים עליהם בכל חומר־הדין, כי אם ירהיבו עוז בנפשם לגעת בכילה ולפרק את חשוקיה, מובטח להם, שיפרק את כל חוליותיהם וישפוך להם את בני־מעיהם החוצה. כדברים

האלה הניד להם מאיר־וולוול בשובה ונחת, כמנהגו, ומיד שרק לסוסיו, הצליף עליהם במגלבו ונסע הלאה לדרכו.

כל מי שזוכר את טעמה של הנסיעה הראשונה יזכור וידע את כל המראות הנהדרים ואת כל ההרגשות הנפלאות, אשר ראה ואשר הרגיש בשעות הגדולות ההן: את קפיצת הדרך, הקנפצת ומהלכת אחורנית, ואת ריצת האדמה, הרצה ונעלמת מתחת רגלי הסוסים ואופני העגלה, ואת כל היקום, הטם ומרחף מסביב, ואת ריח נצני הדשא האחרון בחיות האסיף, ואת ריח הענף של עץ בודד בשדה, שנתקלה בו העגלה בשטף מרוצתה, ואת ריח האויר הצח והרענן, הבא וחודר אל אפך ואל גרונך ואל תחת צווארון כתנתך ומצנן ומערן ומשיב את נפשך כולה ומטעימך אחד מששים בגן־ערן. אותה שעה אתה חש בנפשך, כי כנפים צמחו לך פתאום, ככנפי צפור, ואתה מתאוה לעוף, וכי רגש חדש, אשר לא ידעת עד כה, פקד את לבך, ואתה מתאוה לשיר, וכי טוב ויפה ונעים לך בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא עד אין קץ ואין גבול! הנה כבר עברת ועזבת מאחריך את כל הבתים, ואת הגשר הקטן, המתוח על פני הנחל, ואת הפר הנרחב, המשתרע מאחריו, ואת בית־הקברות, הנשקף במצבותיו הרעועות, ואתה טס ועובר הלאה, הלאה, ואתה רואה מרחוק דמות „הנפילים המתים", העומדים בודדים על תלם ומנענעים ידיהם באויר למעלה ולמטה, למעלה ולמטה, ולבך חרד ומתעטף בפחד למראיהם. ואולם אך קרבת אליהם — והנה ראית ונוכחת, כי הטער דמיונך — כי אין אלו אלא ריחים של רוח, הם ואנפיהם החוזרים. והנה כבר נעלמו גם הם מעיניך, ואין אתה רואה עוד לפניך דבר, בלתי־אם שמים וארץ, ארץ ושמים. ואתה מתאוה לקום פתאום ולקפוץ מתוך העגלה, או לא כן — אלא לפרש ידיך באויר, כאשר יפרש השוחה לשחות, ולעוף בטיסה אחת מתוך העגלה ולשוט אל ים־התכלת הזה, זה הים הגדול ורחב־הידים,

שאין לו ראשית ואין לו תכלית. וכמו מאליהם עולים רעיונות שונים בלבך ומתאחדים פולם והיו לרעיון אחד: מה קטן וחדל האדם בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא ומה גדול ונשגב הבורא, אשר ברא ועשה את כל העולם הגדול והנאה הזה! ומתוך רעיונות אלו אתה נאחז בסבך חלומות נעימים והזיות מתוקות ומתחיל לנמנם... ואולם הנה בוקעת ועולה לנגד עיניך עגלה גדולה, מרתיעה ובאה עם שני שורים גדולים בעלי קרנים גדולות, ובן־כפר יחף מחמר לצדם וכובע גדול חבוש לראשו, ומאיר־וולוול מקדם את פני הגוי הזה בברכת־הדיוט משונה, שחציה לועזית וחציה יהודית: „ברוך אתה בבואך, בן־אדם, יתן לך אלהים מטל השמים, לַצְבות בטן ולַנְפיל מכנסים"... הגוי אינו יודע את פירושם של דברי היהודי, אם נאמרו לברכה או לקללה, ולפיכך הוא עומד רגע נבוך ומבולבל; אחר כך הוא מנענע בראשו, מבליע בחוטמו דברי תודה כלפי בעל־העגלה ועובר עם שוריו לדרכו, והקטנים עונים אחריו בצחוק גדול. מאיר־וולוול, שכל אותה השעה לא נגלתה על שפתיו אפילו בת־צחוק קלה, הופך את ראשו אל נוסעיו הצעירים: „לצחוק מה זה עושה, ממזרים?" אכן לץ הוא האיש הזה, שד משחת — עדיין מתמם הוא ושואל: לצחוק מה זה עושה!... וכך עובר כל היום כולו, היום הראשון לנסיעתם הגדולה והנפלאה בסוף הקיץ.

הימים האחרונים האלה לימי הקיץ — כמה נאים הם! השדות ערומים וחשופים, מקצתם נחרשו מחדש ורובם מתגלים במערומיהם; הדגן כבר נאסף מהם, ורק זעיר פה זעיר שם עוד יראה פרח בודד, ספיח שבלים, ציץ נובל. בגני־הירק של בני עם־הארץ עדיין מוריקים האבטיחים והמלפפונות, שטרם הגיעה שעת בכוריהם, והדלעים הארוכות עדיין יונקות את לשדן מן האדמה, והשמשונות הגבוהים עדיין זוקפים קומתם בגאון כלפי החמה ומרימים על נס את מצנפותיהם הצהובות והנהדרות, המרהיבות עין ביפין ובזהרן.

ואוירו של עולם עדיין מלא זבובים ויתושים למיניהם, הסובבים ומזמזמים אנה ואנה, וכל מיני חסיל וצרצר, המקפצים ומצרצרים מבין הגבעולים הקצורים, וכל מיני פרפרים וחפושיות, הפורחים ומפרפרים באויר הזך, טובלים ומתעדנים בזוהר הרקיע. וריח השדה נודף ומגיע לאפך, והעולם כולו מסביב גדול ורחב עד אין סוף, והשמים ממעל צחים ובהירים ופתוחים עד אין קץ, ועוד הפעם עולה רעיון בלבך, כי קטן האדם וחדל הוא בפני העולם הגדול הזה, וכי רק האלהים, האל הגדול, הגבור והנורא, אשר מלוא כל הארץ כבודו, רק הוא האחד ראוי להכין כסאו בתוכו ולפרוש ממשלתו עליו, כי לו נאה, כי לו יאה...

— טפסו וגרדו מעל העגלה, זרע מרעים! — פוקד מאיר־וולוול על הנוסעים הקטנים. — כבר באנו לבארישפולי. פה יעמדו הסוסים ללון, ומחר בבוקר, אם ירצה השם, בלחוך השור, נחמר הלאה לדרכנו.

בארישפולי — עיר חדשה. או לא כן — מוטב שנאמר: כפר חדש, כפר גדול. כמוהו כוורונקה לכל דבר. הבתים בתי וורונקה, ואף האנשים אנשי וורונקה, אלא שחוטמיהם חוטמים אחרים. אם שחוק המקרה היה פה, או הטבע חמד לצון לו במקום הזה — ואולם הקטנים תמהו לראות, כי גם הפונדקי, בעל האכסניה, אשר שם עמדו ללון, וגם אשתו הפונדקית, וגם ארבע בנותיהם הבוגרות — כולם חוטמניים היו, כלומר: בעלי חוטמים ארוכים וסולדים. ואם מעט להם בשלהם, זמן להם הקדוש־ברוך־הוא נערה משרתת, שחוטמה ארוך מחוטמי כולם. כששמע הפונדקי ארוך־החוטם מפי בעל־העגלה, מי הם האכסנאים הקטנים האלה ומי אביהם, מיד יצא לקראתם לקדם פניהם בכבוד, נתן להם שלום, צוה את המשרתת החוטמנית, כי תכין לכבודם את המיחם, רמז לאשתו הפונדקית החוטמנית, כי תגיש לשלחן מיני תרגימה וקנוח של חמין, ופקה

על בנותיו החוטמניות, כי תנעלנה תיכף ומיד נעלים לרגליהן — להודיעך, שהללו יחפות היו.

אל הנערות היחפות האלה התודעו הנוסעים הצעירים אחר־כך ונעשו קרובים להן. הנערות עמדו לחקור את פי הנערים מתוך פוסף רב על אדות מקום־מגוריהם הישן, אשר משם יצאו, ועל־אדות המקום החדש, אשר לשם הם נוסעים עתה, ומה שם פל אחד ואחד מהם, ומה העיר בארישפולי בעיניהם — את הפל נכספו לדעת, ואפילו את שנותיו של פל אחד ואחד. ולא נתקררה דעתן, עד שעמדו יחד עם הנערים האורחים לטעום מן השלק הנחמץ, שלק זה של שזיפים, שהעניקה הדודה הודיל להנוסעים הקטנים לדרפם, וצחוקם של בני־החבורה עלה עד לב השמים.

אחר־כך עמדו לשחק יחד את משחק „הסנורים" — משחק זה, שהמשתתפים בו קושרים מטפחת לעיניו של אחד מהם ושולחים אותו בחדר לתפוס בידו את פל אשר ימצא. בנותיו של הפונדקי התלהבו מתוך משחקן עד מאד, וכאשר אנה המקרה לידן לתפוס את אחד הנערים, עמדו לחבקו ולאמצו אל לבן פל־כך, עד כי עלוב־נפש זה כמעט לא נותרה נשמה בו.

כשהגיע הלילה, השפיבו את האכסנאים הצעירים על הקרקע, על־גבי מצע של שחת, וכדי שלא לבייש אותם, הראתה להם הפונדקית ארופת־החוטם, כי באותו החדר עצמו, בקרן־זוית שבנגד, ערוך משפב לבנותיה, הישנות אף הן על הקרקע, — „ואף־על־פי־כן גדלו פה ונתבגרו, בלא עין־הרע". פך סיימה בעלת־הבית את דבריה לפני האורחים הקטנים וגרפה בנגדם את חוטמה הארוך. בני־החבורה נכונים היו לקבל את המשפב הזה, המוצע להם על הקרקע, באהבה זבעונג רב, אלמלא היו מתביישים להתפשט את בגדיהם בפני הבתולות. והבתולות — הללו לא התביישו כלל בפני האכסנאים הצעירים, אלא נזדרזו ופשטו את מעיליהן על־נקלה. ואחר־כך,

כשנשארו עומדות יחפות וחשופות־צואר, רק שמלותיהן על מתניהן, פרעו את שערות ראשיהן והתחילו קורצות ורומזות זו לזו, מעיפות עין על הנערים המבוישים וצוחקות צחוק גדול כולן יחד.

— הסו שם! — פקד בעל־הבית ובא וכבה את העששית הגדולה, התלויה בתקרה. ואולם גם מתוך החשכה נשמע צחוק כבוש ורשרוש של שחת מתוך שתי החבורות, השוכבות זו כנגד זו, כל אחת בקרן־זוית שלה. ואולם הצחוק לא ארך הרבה. לא היו רגעים מועטים — ותרדמה עזה, תרדמת־נעורים תמימה, נפלה על שתי החבורות הצעירות מזה ומזה וקשרה את עיניהם התמימות בחבלי שנה עמוקה, שנת־נעורים תמימה, בריאה ומתוקה.

ברכות־השחר, שקרא בעל־הבית עם בוקר בניגון הידוע, העירו את הקטנים משנתם ובשרו להם, כי כבר האיר היום וכבר הגיעה השעה לנסוע לפריאסלאוו. המלה האחרונה הזאת היתה כאש־צרבת ללבם ומלאה אותו שמחה ואושר־עדנים. מאיר־וולוול קפל את הטלית והתפלין ועור פניו קרן בשעת מעשה, כפני צדיק. אחר־כך הלך לרתום את הסוסים, והנוסעים הקטנים הולכים בעקבותיו. שם עמד להטיף את מוסר־לשונו לשלשת סוסיו — לחפימא, לרקדן וליחסנית, וחלק משוטו לכל אחד ואחד מהם בנמולו. ואולם מנה אחת אפים כבל רקדן מידו, למען ידע זה ויבין ולא יוסיף עוד לרקד באין מנגנים ומחותנים לפניו...

שמש־הבוקר הפיצה את זהרה על הארץ, וכל החצר כולה רחצה בכתם־פז, ורסיסי הטל נוצצו מכל מקום ומכל קרן־זוית כפנינים ואבני־חן. אפילו קופת הזבל, שנצבדה במשך ימות הקיץ, ואפשר שנשתיירה עוד מימות הקיץ הקודם, — אף זו היתה זרועה קוי זהב טהור. והתרנגול עם חבורת תרנגלותיו, שנקרו כאן באשפה, — הללו הוארו כולם, עד הקטנה בנוצותיהם, בברק הזהב הטוב והפתם. קרקורם עם שחר היה רך וענוג, כאור שמש־הבוקר, ונקורם באשפה

וכל שיחם ושיגם החשאי — טוהר הבוקר וחנו ועדנתו היו שפוכים עליהם. וכאשר עלה התרנגול הצהוב על ראש הקופה וזקף את ראשו כלפי מעלה ועצם את עיניו בכונה וקרא את קריאתו הנאה, הארוכה והמסולסלה, כקריאת חזן צעיר, המסלסל גרונו ושופך לבו לפני אלהיו, — אותה שעה נראה העולם מסביב עם הבוקר הטלול והצח, עם האויר הזך והבהיר, החודר לכל החורים והסדקים, ועם זהב־השמש היקר, השפוך בכל פנה, מתוך חן מיוחד, מתוך יופי מזוקק שבעתים, וגדולתו של הקדוש־ברוך־הוא, אשר ברא את כל אלה, הורגשה ביתר שאת ויתר עז. וגבור הרשימות האלה התאוה פתאום בכל לבו לתת שבח והודיה לבורא העולם הנאה הזה — לא, חלילה, לעמוד לפניו בתפלת שחרית השגורה, כמו שעשו הפונדקאי הבארישפולי ומאיר־וולוול בעל־העגלה — חס ושלום! אחרי תפלה כזאת לא הלך עוד לבו. נכסוף נכסף אותה שעה לתפלה אחרת, תפלה צנועה וחשאית, לתפלה שבלב, הנובעת מעמקי הנפש ונשפכת בדומיה, באין אומר ודברים.

— טפסו ועלו לעגלה, זרע מרעים! עוד דרך יום אחד לפנינו! — כך זרז מאיר־וולוול את נוסעיו הקטנים, סלק את מחיר התבן והמספוא לסוסיו ולקח פרידה מאת בעלי האכסניה. אף הקטנים נפרדו בשלום מעל בני משפחת החוטמנים, עלו וישבו בפילה, ורגש חדש של עדנה ומתיקות והרחבת־הנפש תקף את לבם מפל העברים. בשזזה העגלה כימקומה ועברה את בארישפולי ויצאה שוב לאויר העולם הגדול והרחב, לאויר של שדות וגנים, של יערים וחול־הרים, של שמים וארץ, ארץ ושמים. ורק לאט־לאט קהה הרגש הזה ונתחלף באחר. לאט־לאט בא השעמום ותקף את לבם. ויש אשר נדמה, כי השמים כבר רבים הם יותר מדאי. ויש אשר נדמה, כי עיפה כבר הנפש בכל אלה. ולא בשמים עיפה הנפש כל־כך, אלא בנסיעה הארוכה הזאת. ולא בנסיעה עצמה, אלא במאיר־וולוול בעל־העגלה

ובשיחותיו ובספוריו. ומלבד זאת, גרמה לכך טלטלת העגלה, אשר טלטלה את הנוסעים הקטנים הנה והנה ודכדכה את נפשם והממה את ראשם והפתה את עיניהם בסנורים, עד כי לא ראו ולא שמעו עוד דבר, מלבד קפיצת העגלה ושקשוק האופנים: שק־שק־שק־שק! ונדמה להם, כי שקשוק זה יארך עד אין קץ ועד אין תכלית ולא יחדל עוד לעולם. ובסתר נפשם נכספו כבר לרדת מעל העגלה והתגעגעו על האדמה, ועל בית־אבא, שנשאר מאחריהם, ועל עיר־ילדותם הקטנה, שנעלמה ונשפחה מהם — נעלמה ונשפחה לעולמים. וגבור הרשימות האלה פרש מאחיו והתישב בקרן־זוית בכילתו של מאיר־וולוול, נשתקע שם בהרהורי עצב וגעגועים, ולבו רוחש במסתרים עוד הפעם ועוד הפעם דברי אהבה וגעגועים ורחמים רבים לעיר־ילדותו הקטנה והעזובה:

— שלום, שלום לך, וורונקה — הקטנה, החמודה, העניה...

כד.

בַּמָּקוֹם הֶחָדָשׁ.

כניסתם של בני־החבורה לכרך. — הפגישה בחשכת־הלילה. — אכסניה בלא אכסנאים. — עלבון־נפשם של הקטנים ותקותם הנכזבה. — ירידתו של האב ולחץ־ינונו.

אחר שני ימים של טלטול ונדודים בכילתו של מאיר־וולוול בעל־העגלה באה סוף כל סוף גאולתם של הנוסעים הקטנים: מתוך חשכת הלילה נצנצו לעיניהם אורות קטנים מהבהבים — סימן לישוב בני־אדם. זו היתה העיר פריאסלאוו הגדולה, אשר אליה התפללו בל־כך. בקול רעש אופנים וקשקוש פעמונים קרבה עגלתו של מאיר־וולוול ועמדה לפני שער של חצר אפלה, שעל מזוזותיו היו תלויים מכאן ומכאן פנס פחה ועֶשֶׂן ומטאטא מדולדל של שחת — סמל של אכסניה וצביונה.

כי פרנסתו של אביהם בעיר הגדולה תהיה באכסניה — לדבר הזה לא פללו הקטנים מעולם וראו בו עלבון לביתם. הא כיצד? וכי אפשר הדבר, כי אביהם נחום בן־זאב יצא לקדם פני עוברים ושבים ליד ביתו? ואמם חיה־אסתר תבשל ארוחות־הצהרים לאורחים? והסבה מינדי תעמוד לעת זקנתה לשרתם? ירידה גדולה מזו ובזיון גדול מזה קשה היה להם לצייר בדמיונם. ואמנם הרבה הצטער אחר־כך גבור הרשימות האלה, זה בעל־החלומות הקטן, אשר מעודו נשא את נפשו לימי־טובה ולאוצרות גנוזים; במסתרים בכתה נפשו ומאנה להתנחם על כי עזבו אבותיו את

וורונקה הקטנה, הטובה והחמודה, ובאו לשבת במקום הזה, מקום עניות ודלות וחוסר־פל. וביותר גדלה מבוכתו וגדל תמהון־נפשו על תקוות הגדולים, אשר תלו בעיר הגדולה הזאת עוד בימי שבתם בוורונקה, ועל חלומותיהם ועל דבריהם: „משנה מקום — משנה מזל". וכי זה הוא המזל החדש והטוב, אשר ערגו אליו פל־כך והתברכו בו כל הימים?...

— טפסו ורדו מעל העגלה, פת־ליצנים, פבר באנו בשלום! — פה בשר להם מאיר־וולוול את הפשורה הטובה לאחר שעצר את סוסיו בשריקת „טפררו" ארופה ליד מעקה בית־האכסניה.

עיפים ומדוכאים מעמל הדרך, רעבים וצמאים, יצאו בני־החבורה אחד אחד מתוך הפילה ועמדו להזקיף גפם ולהחליץ עצמותיהם. לא היו רגעים מועטים עד שנפתחה דלת הבית ועל המעקה האפל נראו בזו אחר זו דמויות של בני־אדם, שמתוך חשכת הלילה אי־אפשר היה להפירם אלא בקולם ובתנועותיהם. הדמות הראשונה היתה גבוהה ורחבה — דמות־דיוקנה של הזקנה מינדי. זו הוציאה את ראשה הסב בעד הפתח וקראה: „אה, ברוך השם, הנה כבר באו!" הדמות השניה היתה קטנה וזריזה — דמותה של האם חיה־אסתר. זו פנתה כה וכה, נרגשת ונחפזת, והיתה כשואלת את פי השלישי, ההולך אחריה: „פבר באו?" — „פבר באו!" — השיבה לה הדמות השלישית, דמות ארופה ודקה. זה היה אביהם, רב נחום בן־זאב, שפאן, בעיר הגדולה, פבר שנו את שמו וקראוהו רב נחום רבינוביץ.

הפגישה הזאת בחשכת הלילה, שפגשו האבות את בניהם האורחים הקטנים, לא היה בה כדי לעורר את הלבבות ביותר. אמנם נשקו לכל אחד ואחד מהם, ואולם הנשיקות הללו חטופות היו, בלא חום ובלא רגש. אחר־כך שאלו אותם: „מה שלומכם?" מה יש להשיב על שאלה סתומה כזאת? „לא כלום"... רק הזקנה

מינדי היתה האחת, אשר נתנה את לבה לראות להאורחים הקטנים, שמא רעבים הם. „הרעבים אתם?" בודאי רעבים הם! „חיש את נפשכם לאכול דבר?" בודאי יש את נפשם לאכול! „מנחה ומעריב התפללתם?" בודאי ובודאי התפללו מנחה ומעריב!...

האם נזדרזה ויצאה אל חדר־המבשלות להכין אוכל לפי האורחים הקטנים, והאב עמד בינתים לבחנם ולתהות על קנקנם, אם למדו תורה הרבה במשך הזמן הזה. בודאי למדו תורה הרבה! שוקדים היו על תלמודם למן הבוקר ועד הערב!... ואולם למה מבלפליט הללו את מחם בחצי הלילה בדברים של מה־בכך? מוטב היה, אילו הניחו להם בפעם הזאת להשיב את רוחם מעמל הדרך ולהתבונן על פל סביבותיהם במקום החדש הזה ובבית החדש!

והקטנים מטים את ראשם לכאן ולכאן מתוך סקרנות מרובה, מציצים ומתבוננים על פל סביבותיהם רואים הם לפניהם בית גדול ושומם, לא תואר ולא הדר לו, ורק חדרים רבים בו, חדרים גדולים וקטנים, פולם מובדלים זה מזה במחיצות־קרשים דקות. החדרים הרבים הללו נועדו לשם אכסנאים — ואף אכסנאי אחד לא נמצא בהם. החדר הגדול שבאמצע הבית היה עשוי טרקלין. כשנכנסו הקטנים לטרקלין, הפירו שם את פל פלי־ביתם הישנים, שהיו להם בעיירה הקטנה: את השלחן העגול והאדום, המוצב על שלש פרעיו, את הדרגש הישן, המחופה קליפה מנוונת, שמסבו נתמער ונדלדל מרוב ימים, את האספקלריה העגולה והאדומה, ששתי ידים מחוטבות פרושות עליה מלמעלה, בידי כהן בעלותו לדוכן, ואת ארון־הזכוכית, שמתוכו נשקפו עתה רק קערות־הקוניה המנוונות, מנורת־הכסף של חנוכה וגביע־הכסף העתיק, העשוי כמראה תפוח בראש ענף, שעלים סוככים לו. את שאר כלי־הכסף המוזהבים, את הגביעים והכוסות הגדולים עם הקטנים, את הסכינים והכפות והמזלגות, לא מצאו עוד. לאן נעלמו כל אלה? רק לאחר זמן

נודע להם, כי כל פלי־הפסף ההם, ביחד עם תכשיטיה של אמם ומחרוזת המרגליות אשר לה, ניתנו במשכון לאחד מעשירי העיר הגדולה — ולא נגאלו עוד עד עולם!

— לכו ורחצו ידיכם! — אומרת להם הסבה מינדי לאחר שנכנסה אמם והביאה להם מחדר־המבשלות את ארוחת־הערב — ארוחה דלה ורזה מאד: דייסה צוננת, שהוחמה קצת על המחבת, וכה פולים בוּדדים, שנשתיירו מבעוד יום. ובדייסה הזאת עליהם ללפת את הפת — לחם־נקודים יבש. האם עצמה עומדת ובוצעת להם את הלחם בספין וחולקת ממנו לכל אחד ואחד את חלקו. מנהג זה חדש הוא בביתם, שפמוהו לא היה מעולם — מנהג של קבצנים!... והאב עדיין יושב ממולם ומציק להם בבחינותיו, לראות ולהוכח, עד היכן הגיעו בלמוד התנ"ך. ניפוי, שדעתו נוחה מפניו. הקטנים הרחיקו ללכת בתלמודם. ויותר מכולם הרחיק שלום הקטן. הלה כתו רב לו בתנ"ך, ולא עוד, אלא כמה וכמה פרקים מספר ישעיה שגורים לו על־פיו!

— רב להם הפעם, ילכו־נא לישון! — אומרת האם, והיא נגשת אל השלחן, נוטלת את שיירי הלחם, שמה אותם בארון וסוגרת את הארון על מסגר. גם המנהג הזה זר ומוזר היה בעיני הקטנים ולא ידעוהו מקודם בוורונקה הקטנה. אכן מנהג מכוער הוא ביותר!...

אין לדעת, מאין באה עליהם הרוח הנכאה בלילה ההוא: אם מפני הדרך הארוכה והקשה, שפרכה את הגוף וזעזעה את הנפש, או אפשר מפני הפגישה הזעומה, שפגי־הבית פגשו אותם שלא בסבר פנים יפות? אם כה ואם כה — ולפם של הקטנים היה נעכר מאד. לא הבית השומם הזה ולא העיר הגדולה הזאת, אשר אליה ערגו כל־כך, לא הפיקו רצון מהם. רבות קוו למצוא פה — וכלום לא מצאו. עלובים ונבוכים תעו בחדרים הריקים והאפלים, פבני־אדם

שלוקחה מהם פתאום כל חמדת־חייהם, ולא נחה דעתם, עד שצוו עליהם הגדולים לקרוא קריאת־שמע ולעלות על משכבם.

בשכבו אחר־כך על הקרקע, על שקי־תבן, שהוצעו לכל הילדים יחד בחדר גדול, אפל וריק, אשר כלי־בית לא נמצאו בו כלל — מין חדר מפולש בין הטרקלין ובין חדר־המבשלות, — התהפך גבור הרשימות האלה עת רבה על משכבו ולא יכול לישון. כמה וכמה מחשבות הטרידו את מחו, כמה שאלות לא נתנו מנוחה לנפשו: מדוע גדול החושך פה ורבה העצבות כל־כך? מדוע פני הכל קודרים וזועפים פה? מדוע פגשו אותם הגדולים בעצב ודאגה? מה ראתה אמו, שהתחילה לקמץ כל־כך ולחשוך לחם מפי ילדיה? ועל כל השאלות האלה רחפה לפניו שאלה אחת גדולה, הכוללת את כולן יחד: מה־זה היה לאביו, כי נדכא ונכפף כל־כך והזקין בלא עת, עד כי ידאב הלב למראה פניו הקמוטים והמכורכמים? האמנם כל זה אינו אלא מפני „הפרנסה הלקויה"? הלא זה הדבר, אשר שמע תמיד מפי כל היהודים עוד בהיותו בעירה הקטנה: פרנסה! פרנסה! מה הוא איפוא טיבה של פרנסה זו, שכל היהודים מתפללים אליה כל־כך, מעלים אותם על ראש שמחתם בשבתות וימים טובים, מברכים בה זה את זה, כשהם שותים לחיים, מזכירים את שמה ונאנחים תמיד? פרנסה פירושה ממון — דבר זה גלוי וידוע לו. וממון מאין יוקח? את הממון מרויחים, או מוצאים. מוצאים אוצר, למשל...

וכיון שהוא מגיע לידי אוצר, מיד הוא נזכר בחברו היקר, בשמואליק היתום, ובספורי־נפלאותיו הנלהבים על אוצרות כפוי וזהב, אבנים טובות ומרגליות, המצויים לרוב בגן־עדן התחתון. והוא נזכר שוב באותו האוצר הטוב, הטמון בעירה הקטנה, מאחורי בית־המדרש הישן, מימים קדמונים, מימי חמלניצקי... והוא מצטער בכל לבו על עירתו הקטנה והנחמדה, אשר אולי לא ישוב עוד

לראותה עד עולם. וביותר צר לו, כי בכל ימי שבתו בעיירה הוציא את זמנו לבטלה ולא עשה דבר, פרי לבקש את האוצר ולמצאהו. הן לפי דברי חברו שמואליק, אין לך מלאכה קלה כמלאכה זו: אינך צריך אלא לצום ארבעים יום בזה אחר זה, אומר בכל יום ארבעים פרקים מפרקי תהלים, וביום הארבעים ואחד אתה כופל את מספר הפרקים ואומרם ארבעים פעם ארבעים, חוזר בכל פעם ומתחיל מראשית התהלים, ובלילה אתה מתגנב לצאת את העיר באין רואים, פונה לאחורי בית־המדרש הישן ועובר את ההר, ושם אתה עומד ארבעים רגע על רגל אחת ומכוון ארבעים כוונות, ואחר־כך אתה סופר ארבעים פעם, קופץ בשעת מעשה ארבעים קפיצות על רגל אחת, — ואם אתה עושה כן, ואם אינך טועה לא בספירות ולא בקפיצות ולא בכוונות, מובטח לך, שמיד יתגלה האוצר לפניך, ולא אוצר אחד, אלא כמה וכמה אוצרות, תלי־תלים של כסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות, וכל סגולות־מלכים, ואבני־חן, שקוראים להן „כדכוד", ואבני־חן, שקוראים להן „ישפה", אשר כח מיוחד להן להאיר בחשכה, להפוך שחור ללבן, להשביע רעבים, להשיב זקנים לנעוריהם, להחזיר נשמות לפגרים מתים. משפשף אתה באבן זו — ומיד אתה נשא אל־על, מתרומם אל מרום־הרקיע, רוכב בערבות ומהלך על כנפי־רוח, וכל אשר תאמר נפשך ימצא לך, וכל אשר תשאלנה עיניך ינתן לך. אין לך אלא לשפשף באבן הטובה ולאמר: „ימצא־נא וינתן לי דבר פלוני ופלוני"...

מתוך מחשבות ודמיונות אלו הוא נרדם על משכבו, והוא רואה בחלומו כמה וכמה אוצרות, תלי־תלים של כסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות. והנה גם חברו שמואליק בא אליו בחלומו, חברו שמואליק הנעים והנחמד בפניו הטובים ובשערותיו המבהיקות, המשוחות בשמן. נדמה לו, כי שומע הוא את קולו, קול רך וצרוד, כשהוא מדבר אליו דברי אהבה ונחומים, כזקן וגדול ממנו, משדלו

ומפייסו ברחמים רבים: „אל תתעצב, שלום יקירי, ואל יפול רוחך. הנה הבאתי לך מתנה — אבן אחת משתי האבנים הטובות. בחר לך אחת משתי אלה: או את האבן היקרה, שקוראים שמה „ישפה", או את אבן־החן, שקוראים שמה „פדפוד"... שלום מפקפק ואינו יודע, באיזו משתי האבנים יבחר. אינו זוכר, איזו משתי האבנים האלה טובה יותר — זו שקוראים „ישפה", או זו שקוראים „פדפוד"? עוד הוא עומד וחושב ופוסח על שתי הסעיפים, והנה — אי־מזה בא לקראתם גרגלי־ענב, קופץ בנגדם, חוטף את האבן מידי שמואליק, שולח לשון לעומתם ונעלם. ופינלי בן־שימלי — מאין בא זה לכאן? — עומד מן הצד, נותן ידיו בכיסי מכנסיו וצוחק בכל פה. „מה לך, פינלי, כי תצחק?" — „על דודתך הודיל ועל שלק של פירות החמוץ שלה, חה־חה־חה!"...

— עורו, התעוררו, קומו־נא! אין להעירם משנתם! צריך לפנות את הבית, צריך לבשל את ארוחת־הצהרים — והם ישנים פולם! תרדמת־אלהים נפלה עליהם! — קובלת עליהם אמם הקטנה, פולה טרודה ועסוקה, זריזה וחרוצה, שוקדת על מלאכתה בבית ובחדר־המבשלות יחידית, מאין עוזר לה.

— אי־א־נו, תפלה, תפלה! — רומזת להם הזקנה מינדי בלשון־הקודש, אוחזת בידיה את קרבן־המנחה הגדול, מהפכת בו דף אחר דף ואומרת תפלתה בכונה רבה, שלא להפסיק אפילו רגע.

— התפללו ואחר תלכו אל דודתכם חנה ואל דודכם פיני, לתת שלום לבני המשפחה, ולבית־רבכם תתחילו ללכת, אם ירצה השם, אחר השבת.

כך מוסיף אחריהן האב בקול רך, והוא מתהלך בבית לאטו, כשהוא לבוש גלימה משונה, קצרה ועבה, רפודה מתחתה עורות־חתולים, אף־על־פי שהימים ימי קיץ והחום עריין עומד בחוץ. קומתו של האב כפופה כולה, פניו זועפים, בין אצבעותיו פפירוסה

עבה. מתהלך הוא אחת הנה ואחת הנה, שואף לתיאבון את עשן הפפירוסה ונאנח בשעת מעשה אנחות עמוקות, השוברות לבם של הקטנים. דומה, באילו נתמעט אביהם ונעשה קטן משהיה, קטן וזקן... והם מתאוים למהר ולברוח מן הבית, למהר ולהמלט החוצה, לראות את העיר, להתודע אל בני משפחתם.

כב.

בְּבֵית הַדּוֹדָה חַנָּה.

בני־כפר שנכנסו לכרך. — הקטנים מתוּדעים אל בני משפחתם. — הדודה חנה ובניה. — גבור הרשימות מראה את כחו וגבורתו בתנ"ך.

כל אשר נראתה העיר הגדולה להקטנים בלילה כעיר נדחת, אפלה ושוממה, כן הזהירה למחר בבוקר בכל שפעת סגולותיה וכן גדל חנה בעיניהם, בני וורונקה הקטנה, אשר לא חדלו להתפלא למראיה על כל מדרך כף־רגלם. ואמנם עד עכשיו לא ראו עדיין פלאים כאלה, אשר ראו היום בעיניהם בעיר הנפלאה הזאת. מעולם לא ראו בתים, שגגותיהם מצופים פחים או רעפים, ורחובות, שמדרכות־עץ להם משני עבריהם, וחלונות, שתריסים מגוונים להם מבחוץ — ירוקים, כחולים ואדומים, וחנויות, שבנויות הן לבנים ואבן ודלתותיהן עשויות ברזל. הכל היה יפה ונהדר פה. השוק עם שאונו והמונו, בתי־המסגד הגבוהים והמפוארים, בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות, להבדיל, ואפילו האנשים, המתרוצצים אנה ואנה — כולם נראו להם גדולים ונשגבים, נקיים ומבהיקים, חדשים ומפליאים כל־כך, עד כי לא שבעו עיניהם מראות ולא מלאו אזניהם משמוע! אכן רק אמת ספר לפניהם פינלי בן־שימלי על העיר הזאת ולא הפליג בשבחה אפילו במקצת. ולא עוד, אלא שפינלי לא ספר להם אף החצי, לפי שלא ראה את כל אשר ראו הם ולא שמע את כל אשר שמעו הם פה ביום הזה.

פחולכים על גלגלים, כך החליקו הקטנים ברגליהם על־פני מדרכות־העץ, בלכתם עם אביהם אל בני־משפחתו להתודע אליהם

ולתת שלום להם. בדרך העולם, הלך אביהם בראש, כמנהיג לכל המחנה, והקטנים היו כרוכים אחריו והולכים בעקבותיו. ומפני כבודו של האב לא יכלו להתעכב על כל פסיעה ופסיעה, כדי להסתכל יפה ולהזין עיניהם בכל המראות הנפלאים, אשר ראו מסביב.

לאחר שהגיעו אל חצר רחבה ועברו דרך אכסדרה גדולה ומאירה, העשויה זכוכית, נכנסו לבית גדול ומרווח, בית־עשירים יפה ומתוקן, עם רצפה מצוחצחה, ספות וכסאות מחופים פלוסין, אספקלריות גבוהות, המגיעות עד התקרה, ארונות מחוטבים, מנורות־גביש, התלויות ויורדות מן הספון, נברשות־נחושת על הקירות — דירה נאה, ארמון לכל דבר!

זה היה ביתה של דודתם חנה, בית משונה מאד: בית שאין לו אב (דודתם חנה אשה אלמנה היתה). ומפני שלא היה בבית מוראו של אב, לא שמעו הילדים לא בקול אמם ולא בקול רבם ולא נשאו פני איש. כל אחד היה עושה את הישר בעיניו, וכולם יחד היו מתקוטטים תמיד איש עם אחיו, מקנתרים זה את זה במיני כנויים משונים ושמות של גנאי, נכנסים איש לתוך דברי חברו, מדברים כולם בבת־אחת, צוחקים בקול רם, הומים ורועשים כל־כך, עד כי חרשה כל אוזן משמוע.

הדודה חנה היתה אשה גבוהה, בעלת־קומה ובעלת־צורה, נוהגת חשיבות בעצמה, שואפת טבק מתוך קופסת־כסף קטנה וכל מראיה מראה מטרונית. בפי הנראה, יפת־תואר היתה בימי־נעוריה. על זה העידו בנותיה, שפולן היו יפות מאד. פיון שנכנסו הקטנים לתוך הבית, נתעוררו הכל ויצאו לקראתם, ומיד היה שאון והמולה גדבור שאינו פוסק סביבם. הכל נדחקו אליהם, הסתכלו בהם, משכו אותם זה לכאן וזה לכאן, וכולם יחד התרגשו ודברו בבת־אחת והקיפו את אבי הילדים בשאלות:

— הנה הנם! האלה הם האורחים הקטנים בני־הכפר? מי הוא זה? ומה שמו של זה? ואיה הקטן, שקוראים לו זוטא? האמנם זה הוא? קרב־נא הנה, זוטא הקטן, אל תתבייש! ראו־נא גם ראו את פני זוטא זה — מה האדימו פניו, חה־חה־חה!

— לא, אל תסתכל בפניו, אלא בלחייו! ראו־נא את לחייו של זה!

— לחייו? לא לחיים הן, אלא אפרסקים, חה־חה־חה! עולל־טפוחים נאה!

— לפני מי דומים פניו של עולל־טפוחים זה?

— עולל־טפוחים, למה תעמוד מרחוק? קרב־נא הנה! הא לך שלום! שלום עליכם, עולל־טפוחים!

ובאותו מעמד נתחלף לו לגבור הרשימות שמו „זוטא" בשם חדש, שפנו לו בני הדודה חנה: „עולל־טפוחים". ואולם השם הזה כל־עומת שבא כן הלך. שמעו בני החבורה מפי אביו, כי עולל־טפוחים זה הוא הטוב שבנערים, שכל התנ"ך כמעט שגור על־פיו (לא יכול נחום רבינוביץ לכבוש את יצרו והתפאר לפני קרוביו בסגולות בנו), מיד עמדו כולם ושנו לו את שמו החדש בשם אחר: „בעל־התנ"ך".

— מזגו־נא לבעל־התנ"ך כוס חמים!

— לא! מוטב שתתנו לו תפוח ואגם — יאכל בעל־התנ"ך ויהנה מפירות המקום!

— הסו כולכם! היודעים אתם, מה עלה על דעתי? ילכו־נא ויקראו הנה את האחים אברמלי. יבחנוהו ויראו, שר כמה גדול כחו של זה בתנ"ך.

— אמת, אמת! את האחים אברמלי קראו הנה! שא־נא רגליך, קפצו, מהר וקרא להאחים אברמלי!

— במה זכית בעיני כל־כך, כי אלך אנכי? לך אתה, מלחך־קנכה, שאתה הגדול!

— וכי בשביל שאני הגדול, לא תעצור כח ברגליך ללכת?

— וכי בשביל שאני הקטן, אני מצווה ועומד לשמשך?

— מה תאמרו לאותו קבצן?

— מה תאמרו לאותו מלחך־פנכה?

— האלם ודום, קבצן שפמותך, פן אשלח את ידי ואפגע בחוטמך!

— נסה־נא ופגע, מלחך־פנכה שפמותך, אם בעל־נפש אתה, ונראה, יד מי תהיה על העליונה!

ושני בעלי־הדבר, הקבצן, נער בן־שבע, בעל חוטם עבה ועינים שחורות, ומלכך־הפנכה, נער בן־עשר, זריז ומזורז, שפניו פני נערה ועיניו פחולות, התיצבו איש כנגד אחיו כאויבים, זה חולץ נעלו ומניפה וזה חוטף כסא ומרימו, שניהם ערוכים לקרב, כשני תרנגולים הללו, המוכנים ומזומנים לנקר זה את עיניו של זה. ומי יודע, מה היתה אחרית הריב, לולא מהרו הגדולים והתערבו בדבר, עשו שלום בין הצדדים ופייסו את כל אחד מהם בסטירה יפה ונאמנה. ולא זזו משם עד שהחליטו לשלוח אל האחים אברמלי את הנערה המשרתת.

לבסוף באו האחים אברמלי. האחים הללו כולם בחורים גדולים היו, מהם חתומי־זקן, והם קרובים להדודה חנה קרבת־משפחה מצד בעלה, יושבים אתה בשכונה אחת, ממול חצרה. אביהם, יצחק־יעקב, היה עשיר שורד מנכסיו, יהודי שפרקו נאה וזקנו מהודר ועניל־כסף תלוי לו באזנו האחת. כל ימיו היה בא במשפט עם שרי־המלוכה. מעולם לא הביט אל פני איש וכמעט לא דבר עם איש דבר, אלא היה מחייך תמיד בפני עצמו מתוך פונה מיוחדת, כאדם המחייך ואומר: „מה אדבר וארבה שיחה עמכם — ואתם כולכם כבהמות נדמיתם?“

הגדול שבחבורה, אברמלי (שעל שמו קראו גם את שאר אחיו בשם „האחים אברמלי", אף כי שמות אחרים היו להם), היה מכובד על בני משפחתו יותר מכל אחיו, נחשב בעיניהם כמושלם ויודע הכל, והוא שעמד הפעם לבחון את בעל־התנ"ך הקטן, הבא מן העיירה, ולנסות את כחו. ואמנם עמד הקטן בנסיון ולא הכזיב את תקותו של אביו. ועוד גדולה מזו הראה: המעט כי ידע לתרגם כצורתם את כל פסוקי התנ"ך, אשר שאלוהו, הנה עוד הוסיף חכמה וכשרון לכוון בעל־פה לעיני כל העומדים סביבו את מקומה של כל מלה ומלה בכתובים ובפרקים. אביו עמד ושמע, נהנה נחת מבנו הקטן, כולו רוחץ בערגים ודעתו מתרחבת. פניו הבהיקו, הקמטים העמוקים על מצחו נתפשטו וכל קומתו הכפופה כאילו נזדקפה ונתישרה. ובעל־התנ"ך הקטן אף הוא שמח בלבו. ויותר ששמח על כבודו וגדולתו, זחה דעתו למראה אביו הזועף והדואג תמיד, כי הפעם נתגלגלה לו על־ידיו הנאה, כעין שלומים על יסורי החיים וצער הפרנסה הלקויה.

— יתנו־נא לבעל־התנ"ך עוד תפוח אחד ועוד אגס אחד ואגוזים הרבה! — כך פקדו בנותיה היפות של הדודה חנה. ומאותו יום ואילך היה השם „בעל־תנ"ך" מלוה תמיד את גבור הרשימות האלה בכל פנה שהיה פונה. ולא בני־משפחתו בלבד כנו אותו בשם זה, אלא גם חבריו בבית־רבו ונערי־השוק בבית־המדרש הציקו לו בלעגם וקראו לו בכל פעם רק בשם זה: „בעל־התנ"ך בן־הכפר". ואפילו הגדולים לא נתנו לו מנוחה. כל איש, אשר חננו אלהים פה ולשון, היה תופס לו באזנו ושואלו: „הגידה לי, בעל־תנ"ך קטן, היכן מצינו בתנ"ך כתוב פלוני ופלוני?"

וכבר נעלה נפשו את כל הענין הזה!

כו.

בְּבֵית הַדּוֹד פִּינִי.

בית של חסידות ויראת־שמים. — מה בין נחום בן־זאב לבין פיני בן־זאב. — התנ"ך נותן טעם לפגם. — נפור הרשימות האלה מפליא את עין פוחניו בכתב־ידו. — זכותו של רב זרחל.

א כן היה מראה ביתו של הדוד פיני. הבית היה אחר והאנשים — אחרים. בית, שריח חסידות ויראת־שמים נודף הימנו, עם ספרים הרבה, ספרי ש"ס ופוסקים, ועם נר־הבדלה ארוך של שעוה, עשוי מעשה־מקלעת של צבעים שונים. והאנשים אף הם הצטיינו במראיהם ובמדותיהם. הדוד פיני עצמו היה יהודי חסיד, שפרקו נאה וזקנו מגודל וציציות טליתו הקטנה נושרות לו מחיקו, גבאי בבית־הכנסת של החסידים ומוהל מפורסם בעיר, שלא הניח יום אחד בלא ברית־מילה, בוכה תמיד על גלות השכינה וקובל על צעירי הדור, הפורקים מעצמם עול תורה ויראת־שמים. אביהם של הקטנים נחום בן־זאב ודודם פיני בן־זאב שני אחים היו, שניהם יראים ושלמים, שניהם חסידי מאלנה — ואולם מה שונה היה טבעם ומה רחוקים היו דרכיהם! האחד היה חסיד ויראי־שמים בפני עצמו, והשני — מתחסד בפני אחרים. האחד לובש את טליתו הקטנה מתחת לבגדיו, והשני מוציאה לחוץ, מאריכה עד הברכים וטופח בציציותיה ברשות הרבים. האחד מתפלל תפלתו בלחש, רק אלהים הוא השומע, והשני מגביה את קולו, הומה ורועש, למען ישמע כל העם. וכטבעו של הדוד פיני, כן היה גם טבע בניו. כולם כוונו את חסידותם

בלפי חוץ, כולם הפריזו על המדה. הבנים היו לבושים קפוטות ארוכות עד קרסוליהם, וארבע הכנפות אשר להם חשופות לעין כל. הבנות — כלות צנועות וחסודות, מורידות מטפחותיהן עד העינים, נזהרות שלא להסתכל בפני זכרים, ואף־על־פי־כן, כשהן רואות פני גבר, מיד פניהן מאדימים כדם ופיהן משתרבב מתוך צחוק משונה, שאין לו טעם ואין לו שחר. הדודה תֶּמֶה, אשה שעפעפי־עיניה לבנים, אף היא היתה צנועה וכשרה ויראת־אלהים במאד מאד, ולידה אמה הזקנה — שתיהן דומות זו לזו, כשתי טפות מים הללו, עד שקשה היה להבחין ביניהן, מי מהן האם ומי הבת, אלמלא היתה הזקנה מנענעת ראשה מזוקן, כמסרבת ואומרת: לא, לא.

כאן, בבית הזה, לא התפאר עוד נחום רבינוביץ בבנו בעל־התנ"ך. בעיניהם של בני־אדם אלו לא נחשב התנ"ך כלל. אדרבה, התנ"ך נותן טעם לפגם. כל הלומד תנ"ך נקרא אפיקורס. לפיכך מצא אבי הקטנים ענין אחר להתגדר בו. עמד והשתפח בכתב־ידם של בניו. בניו — אמר — כולם אמנים נפלאים הם בחכמת הפתיבה, שאין דומה להם בכל העולם.

— זה הקטן — רמז על מספר הזכרונות האלה, על בעל התנ"ך — יד כותבת לו, המפליאה את העין! כתבא רבא!

— יוקח־נא עט ודיו הנה! — גזר הדוד פיני על בני־ביתו וחשף את שתי זרועותיו, כאילו הוא עצמו מוכן ומזומן לקום ולעשות במלאכה. — עט ודיו יביאו־נא אלי תיכף ומיד! ננסה־נא ונראה, במה גדול כחו של כתבא רבא זה! אבל מהרו, אל תעמודו!

אף־על־פי שגזירתו של הדוד פיני היתה כגזירה היוצאת מפי השליט, ואף־על־פי שבניו כולם, הבחורים וגם הבתולות, נפוצו מיד לכל פנות הבית לחפש ולהביא עט ודיו, — מכל מקום לא הביאו כלום. בכל הבית כולו לא נמצא לא עט ולא דיו.

עמד הדוד פּיני ופקודה יצאה מפיו: „יהי עט!" — וכל בניו ובנותיו פּרצו דחופים ומבוהלים החוצה, כּפי הנראה, אל בּתי השכנים, ולא היו רגעים מועטים עד שחזרו משם ועט ודיו בידיהם. בּקשו בני הדוד פּיני לעמוד בּשלוה — והנה צרה חדשה: אין נייר. „פּסת נייר!" — טענו בני־הבּית ברגש זה אל זה, נענעו את ידיהם לאויר, משמשו את כּל פּיסיהם. הנשמע כּדבר הזה, אשר לא יראה ולא ימצא סימן של נייר בּביתו של אדם מישראל? אבל לשוא היו טענותיהם: נייר לא נראה ולא נמצא!

— הבּו כּמעט רגע — מצאתי עצה! יקום־נא ויכתוב כּאן, על סדורי הקטן!

עצה טובה זו, המתקבּלת על הלב, השמיע בנו הצעיר של הדוד פּיני, איציל שמו, והוא נער משונה במראהו, שראשו מחודד למעלה.

— קום וכתוב! — צוה נחום רבינוביץ על בנו, בּעל־התנ"ך.

— מה אכתוב?

— כּתוב כּל אשר תחפּוץ.

לאחר שטבל את העט בּדיו, עמד בּעל־התנ"ך, או הכּתבא הרבּא, רגע תפוש־מחשבות: לצערו ולמורת־רוחו לא היה לו מה לכתוב. אף רעיון אחד לא עלה במחו! בּני־ביתו של הדוד פּיני, שהקיפוהו כולם והתבּוננו אליו, עומדים ומצפּים לראות, מה יהיו נפלאותיו, ודאי כּבר חשבו עליו כּכל העולה על רוחם. ואפשר, שכּבר שמחו לאידו בלבם? ואולם כּשנחן שוב אל השלחן וראה את הסדור, המונח לפניו, מיד נזכּר מקרא מלא, שכּל נער מישראל נוהג לכתוב על ספרים וסדורי־תפלות; עמד וחשף את זרועו, עג בּעטו עונה באויר, טבל את העט שוב בּדיו, וכעבור רגעים אחדים יצא מתחת ידו מאמר זה, כּכתבו וכלשונו:

„אף־על־פי שאסרו חכמים לכתוב על הספר, אלא משום סימן בעלמא מותר: שמא יבוא פלוני, רב חיים או רב אפרים, ויראה בעינים, ויקח בידים, וישא על כפים, קל ברגלים, ער קצה השמים"...

ואולם כתובת זו לא היתה אלא מעין הקדמה. גוף הענין בא אחריה בלשון זו:

„זה הסדור שייך. למי שייך? למי ששיך שייך. פארט* למי שייך? למי שקנה. מי קנה? מי שקנה קנה. פארט מי קנה? מי שנתן מעות. מי נתן מעות? מי שנתן נתן. פארט מי נתן? מי שיש לו. למי יש מעות? למי שיש יש. פארט למי יש? למי שהוא נגיד. מי נגיד? מי שהוא נגיד נגיד. פארט מי נגיד? הנגיד ה"ה הבחור יצחק בהרב הנגיד המפורסם מוהרר פינחס, נרו יאיר ויזרח, כצאת השמש מן המזרח"...

קשה לתאר את הרושם הכביר, שעשתה כתיבתו זו על העומדים סביבו וצופים במחזה — הן מצד הלשון והן מצד הכתב. ביחוד הפליא הכתב את עין הרואים. גבור הרשימות האלה הזדיין בשקידה יתירה והשתדל ער היכן שידו מגעת, שלא לבייש, חלילה, את אביו בפני קרוביו. לתכלית זאת ברר לו כתב מהודר ודק מן הדק, אותיות זעירות ועגולות, כמרגליות הללו שאינן נראות לעין אלא מתוך זכוכית מגדלת. אותה שעה עמדה לו זכותו של רבו רב זרחל מוורונקה, שממנו קבל בירושה את חכמת הכתיבה התמה. רבו רב זרחל העמיד בשעתו תלמידים הרבה בעיירתו הקטנה, כמעט דור שלם של אמני־הכתיבה, שכולם נפוצו לכל ארבע רוחות העולם וכולם מראים נפלאות בכתבי־ידם המצוין ער היום הזה. זכרה לו, אלהים, לטובה!

* ואף־על־פי־כן.

רז.

בֵּין־הַזְּמַנִּים.

עונג בין־הזמנים. — ארנולד החצרוני. — חברים חדשים. — גרמיזא המלמד וקריאתו בתורה. — בני־הכפר מראים את כשרונם וחריצותם לעיני בני־הכרך.

בין הזמנים — מי יבין ומי יחוש את כל העונג הנפלא ואת כל החן והקסם, הצפונים בימי־הטובה האלה, חוץ מילדי היהודים, תינוקות של בית־רבם? עונת־החופש, ימי הוואקאציה, חדשי הקאניקולין — אף אלו מלות, המהלכות מאותו שורש ופירושן אחד; אבל אין שום דמיון כלל בין ימי־החופש של ילדי אומות־העולם ובין הימים הטובים והיקרים, שֶׁזִּמֵּן הקדוש־ברוך־הוא בחסדו לילדי ישראל בסופו של קיץ — בתקופת בין־הזמנים!

ילד מילדי הגויים, שחזר מבית־ספרו, מהאספולה שלו, לבלות בנעימים את עונת־החופש בבית־אביו, הרי אינו מוצא לנפשו שום עונג חדש בחלופי הזמן והמקום: גם שם, בבית־ספרו, במקום המוכן לתורה, היה בן־חורין גמור לרדוף תענוגות כל הימים, לעסוק בעניני שחוק והוללות, להתרוצץ ולהשתובב בחוץ עם חבריו, לרקד ולקפץ להנאתו במשך כל השנה כולה עד בלי די; ואפשר שהיה שקוד להשתובב ולהתהולל יותר משהיה שקוד ללמוד תורתו — ואף־על־פי כן לא הביט איש און במעשיו ואיש לא כהה בו. ואילו הילד היהודי, תינוק עלוב של בית־רבו — זה הרי חזקה עליו מצות אבותיו ומלמדיו להיות עמל בתורה כל השנה כולה, שלא להפסיק משנתו

ושלא לפנות לבו לבטלה אפילו רגע אחד, אלא להיות סגור באהלה של תורה למן הבוקר ועד הערב, להיות יושב ולומד, יושב ולומד, יושב ולומד. ופתאום הציצה לו השמש מבין העבים — שעת בין־הזמנים הגיעה! ששה שבועות רצופים, למן חצי אלול ועד סוף תשרי, פטור הוא מבית־רבו, חפשי מעול תורה, נעזב ומשולח לנפשו לעשות ברחובות ובשוקים כטוב בעיניו, באין השגחת הגדולים ואימתם עליו — כלום יש לך עונג גדול מזה? ולא עוד, אלא שבינתים חלים גם ימי החגים הגדולים — הימים הנוראים, ימי הסוכות ויום שמחת־תורה, שאין כמוהו לשמחה, לעונג ולשעשועים בכל הימים הטובים שבעולם!

וגדולה שבעתים היתה התעוררותם וחדות־לבם של גבורינו הקטנים, ילדי וורונקה הקטנה, שכל העונג הנפלא הזה, עונג בין־הזמנים, נתגלגל להם דוקא בימים הראשונים לבואם למקום החדש הזה, לכרך פריאסלאוו. הגיעו בעצמכם: כמה חדשות ונצורות וכמה חמדות גנוזות צפונות להם בעיר החדשה הזאת ובימים הטובים האלה! ראשית כל, צריכים הם לראות את חמדת העיר ולהתבונן אל יפי רחובותיה. הרי כמעט לא ראו עדיין את פריאסלאוו ולא עמדו על טיבה. מלבד ביתה של הדודה חנה וביתו של הדוד פיני ומלבד בית־המדרש הגדול ובית־הכנסת הקר, במקום שמתפללל צלאל החזן, לא אנה המקרה לידי בני־וורונקה לראות כלום. עוד הרבה מקומות והרבה רחובות וסימטאות מוכנים בשבילם, מחכים ומצפים להם, שיבואו לסיירם. יש נהר אלטיצה ויש נהר טרובייזלה, ויש גם הגשר הארוך. ומעבר לגשר אתה מוצא מקום חדש, שרגל הקטנים עוד לא דרכה שם מעולם. פרבר־החצרות שמו, ובלשון עברית נקרא לו חצרון. חצרון — מקום בפני עצמו הוא, עיר מיוחדת, ואף־על־פי־כן מתיחסת היא על פריאסלאוו וכרוכה אחריה, כבת הפרוכה אחרי אמה. „ארנולד

החצרוני" מוצאו מחצרון ויושב שם ישיבת־קבע. ארנולד זה נכנס לפעמים קרובות אצל נחום רבינוביץ לבקרו, ושניהם משתעשעים בשיחה נאה, מדברים גבוהה־גבוהה על הרמב"ם, על הכוזרי, על ברוך שפינוזה, על משה מנדלסון ועוד על כמה וכמה אנשי־שם בארץ, ששמותיהם כבר נשכחו מלבו של כותב הרשימות האלה, מלבד שמו של אחד, שם משונה ביותר, שנחרת בזכרונו לעולמים: ד ר פ ר... „ארנולד זה אדם מלומד הוא מאין כמוהו!—כך מעיד עליו האב נחום, והוא מרוממו ומנשאו למעלה־למעלה.—אלמלא היה ארנולד יהודי, מובטחני בו, שהיה מגיע למעלת קטיגור של בית־דין". למה קטיגור של בית־דין דוקא? ולמה לא יוכל יהודי להגיע למעלה כזו?—דבר זה לא היה מחוור עדיין להנער שלום, ולא יכול להשיגו ולעמוד עליו כל־צרכו. מכל אותה התורה, המפורסמת עכשיו בעולם בשם תורת האנטישמיות, ומכל אותה השנאה, שהמליצים קוראים לה שנאת־עולם לעם־עולם, ידע נבורנו הצעיר בימים ההם רק אחת: כלבים. כלומר—שנאת־חנם של כלבי הגויים לילדי היהודים. תורה זו למד על־בוריה מפי הנסיון, עוד בהיותו בוורונקה הקטנה.

קשר־ידידות זה שבין ארנולד החצרוני ובין נחום רבינוביץ, שהלך וחזק במשך הימים, עמד לו אחר־כך לכותב הזכרונות האלה להוציאו מעולמו הקטן והצנוע ולהכניסהו לעולם הגדול והרחב—לעולם ההשכלה והדעת, ולפיכך עוד נשוב ונפגש בו בהמשך רשימותינו. לפי־שעה הימים ימי בין־הזמנים וערב יום־טוב ממשמש ובא, עת לצאת לרחובה של עיר להתבונן אל חברים חדשים ולהתודע דרך־אגב גם אל נערי השוק.

בין החברים החדשים, בני בעלי־הבתים החשובים, שזמן הקדוש־ברוך־הוא לילדי וורונקה, תופס מקום בראש משה בן יצחק־אבינדור, נער צהוב־פנים, המסלסל בשערו, מתהלך עם חבריו בגאה ובגאון

וכל עצמותיו תאמרנה: אני ואפסי עוד. ליצני הדור הזה מרננים אחריו ואומרים, כי נזהר הוא מפוא בדברים גם עם עצמו, מפני שלא לכבוד הוא לו... ואמנם יש לו לבחור זה על מה שיסמוך. ראשית, בית יש לאביו, הבנוי לתפארה ומעקה לבן לו. ושנית, מוצא אתה בביתו של יצחק־אביגדור שעונות הרבה, שעונות גדולים וקטנים, שעונות עד אין מספר. כשאתה נכנס לביתו עם צהרים, בשעה השתים־עשרה, עת שהשעונות מתחילים פועמים — תחרשנה אזניך לקולם. יצחק־אביגדור זה עצמו יהודי משונה הוא. בא הוא בטרוניה עם כל העולם כולו ועיניו מזרות אימה, כעיני־נזלן. כל נערי בית־המדרש חלים וזעים מפניו.

חברם השני, הבא אחרי משה בן יצחק־אביגדור, זיאמה קורצקי שמו — נער שחצן מעוי־הפנים שבדור, חרוץ ואדום־לחי, הנוהג מנהג יהירות עם חבריו ומתגאה על כולם, והכל מפני שאביו „גלוח" הוא — כלומר: גוזז את פאת זקנו, מכהן בכהונת עורך־דין בפטרבורג ומרפיב לחוטמו משקפים משונים, שקוראים פינסנ"ה. זיאמה זה למד את כל נערי העיר לשחות בנהר, להחליק על־גבי הקרח ועוד כמה וכמה ענינים, שלא כל ילדי היהודים נזקקים להם.

ואחרי זיאמה בא בנו של ישראל בנדיצקי, נער לבן־פנים, רך וחרד. ואחריו — חייטל רודרמאן, בן מלמד, בעל פנים מנושמים, אברהם זולוטושקין, נער שחור ככושי, ואחריהם — בני משפחת מירפירט ובני משפחת ליפסקי, נערים מגוהצים, שמגפים מבהיקים לרגליהם. עם הנערים האלה לא כל אדם זוכה לדבר או להתרועע, כי מי הוא הנער, הנועל בימות החול מגפים נאים ומבהיקים, כמגפיהם? ואחריהם באים בני משפחת קאנאוויר — בנים משחיתים, שדרכם להזיק, לטפל בכלבים ולענות נפשות חתולים. עם אלה לא רצה שלום להתהלך, וכנגדם בחר בנערים אחרים — במוטל סריבנה, בחור שפאותיו ארוכות והוא מנגן על כנור, או באליהו בן דודי,

נער זריז ומזורז, פולו אש אוכלה, הממלא תמיד שחוק פיו, וכיוצא באלו. עם הנערים האלה מתפלל שלום בבית־מדרש אחד, פולם מעיינים במחזור אחד ועושים יחד בלהטיהם: מחקים את תנועותיו של רפאל השמש, כשהוא מציץ מעל הבימה בעין אחת ומזמר בקול: „שמונה־עשר זהובים מחיר פהן!" מחקים את זאב קורצקי, כשהוא שורק בחוטמו; את בוני קאנאוויר, כשהוא מריח אבקת־טבק ונראה כלועם; את יצחק־אביגדור, כשהוא מניע בכתפיו; את שלום וויליסקי, כשהוא מחליק בידו על זקנו ומכעפע בחוטמו. אכן יש, ברוך־השם, יהודים רבים בבית־המדרש, המעוררים שחוק בדרכיהם ובתנועותיהם. די להם בגרמיזא המלמד בלבד, כשהוא קורא בתורה לפני הקהל. אל גרמיזא המלמד התבונן שלום בן נחום רבינוביץ ולמד את כל תנועותיו במשך שתי שבתות ועמד לחקות אותו לכל פרטיו ודקדוקיו, כשהוא מתחיל לנענע את גופו על רגל אחת, מעקם את פניו הנקודים, מגלה את שיניו הצהובות, זוקף את צווארו הארוך, מעביר את חוטמו המחודד באויר מלמעלה למטה ופותח בקול מסולסל, היוצא מן הגרון: „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע..." כל אלה, שראו את שלום בן־נחום מחקה את גרמיזא המלמד ואת קריאתו בתורה, נעו בצחוק והודו כולם פה אחד, כי אכן גרמיזא הוא זה, גרמיזא כמות שהוא, בצלמו ובדמותו! ואולם כשהגיעה השמועה לאזני גרמיזא עצמו, כי זה הנער שלום מחקה אותו, לא היה הדבר לרצון לפניו. ולא נתקררה דעתו עד שהלך אל נחום רבינוביץ ובא אל ביתו וספר לו את כל המעשה, כי הוא, גרמיזא, שמע שמועה, שבן יש לו לרב נחום, המחקה אותו בקריאתו בתורה. דברי המלמד עשו רושם. נחום רבינוביץ הבטיחו, כי יחקור וידרוש את בניו, לכשישובו הביתה. הבנים שבו הביתה, והחקירה החלה. נבא האב וידע, כי יד שלום באמצע.

— קרב־נא הנה, שלום. הגידה לי, כיצד אתה מחקה את גרמיזא המלמד, כשהוא קורא בתורה?

— כיצד אני מחקה אותו? כך אני עושה.

ושלום נזדרז תוך־כדי־דבור ועמד להתנועע על רגל אחת, מעקם את פניו, כדרך גרמיזא, מגלה את שיניו, זוקף את צווארו, מעביר את חוטמו באויר מלמעלה למטה ומתחיל בקול משונה, היוצא מן הגרון: „ראה נתתי לפניך היום את החיים...“

מימיו לא ראה שלום את אביו צוחק כל־כך, כמו שצחק ביום ההוא. מרוב צחוק לא יכול להשיב רוחו. ולאחר שחדל לצחוק ולהשתעל ומחה את דמעות עיניו, פנה נחום רבינוביץ ואמר אל בניו:

— הרואים אתם איפוא את פרי הבטלה של בין־הזמנים? הבטלה מביאה אתכם לידי פחזות והוללות ומשיאתכם לרדוף רוח ולעשות מעשים אשר לא יעשו — לחקות את תנועות גרמיזא המלמד בקריאתו בתורה (כאן לא יכול האב להתאפק, הרכין ראשו והסתיר את פניו השוחקים במטפחתו)! ולכן ידוע תדעו, כי לא לעולם חופש! תיכף לאחר הסופות, אם ירצה השם, אמסור אתכם שוב לידי מלמד, לתת עליכם עול תורה ועול דרך־ארץ. חסל תור בין־הזמנים!

מכיון שכך, הרי אסור להקטנים להחמיץ את השעה, את שעת־הפושר המעטה, שנשארה לפניהם, והם חייבים למהר ולשתות את פוס־התענוגות של ימי החופש עד תומה!

ובני־החבורה יצאו לרחובה של עיר ונתנו את פניהם להשתובב ולרדוף רוח עד כמה שידם מגעת, התחברו אל כל נער פוחז ומשולח, לא הבדילו בין קטן לגדול, התרועעו עם כל אחד ואחד והתהוללו לכל אות־נפשם, כקרואי־הצבא הללו טרם הגיע יום־פקודתם. בני וורונקה הקטנה הוכיחו לבני פריאסלאוו הגדולה באותות ובמופתים, כי אף־על־פי שבני־כפר הם, בכל זאת יודעים הם כמה וכמה דברים, שנעלמו

מבני־הפרך וכספר החתום הם להם. למשל, בני פריאסלאוו לא ידעו ולא שמעו מעולם, כי לשמו של כל נער ונער אפשר לצרף חרוזים בלשון־הקודש. כל שם ושם — וחרוז בצדו, כגון: אפרים — אפרים כפים, בלא מכנסים, יושב במים, ארץ מצרים. יהודה — יהודה כפודה, כלה חסודה, יושב בסעודה, ארץ חמודה. נתן — נתן בַּפָּתָן, קול שמחה וששון, יושב בחתן, ארץ בְּנָעָתָן. אשר — אשר בַּפָּשֵׁר, טריפה וכשר, יושב בששר, ארץ כנשר. יואל — יואל כפועל, המלאך הגואל, יושב ושואל, ארץ בַּנוּעָל... וכך אתה הולך וחורז חרוזים לשם כל אחד ואחד, לכל נער אשר יעלה על לבך.

ולא זו בלבד, אלא שאין בני־הפרך יודעים אפילו לדבר בלשון מסורסת, הנקראת לשון־תשרק. אומרים לו לנער: אֶה כָּל וַבְקָל בַּמַּת חָלְי — ופירושו הוא: „הא לך וקבל מפת־לחי". הָמָשֵׁר וְמָשׁוּר תֶּא חוֹמְטֶד — „השמר ושמור את חוטמך". מתוך עינים עצומות אפשר היה לו לשלום לעמוד ולדבר בלשון נפלאה זו שעה ארוכה, עד בוש. וכלום יש לך עונג רוחני גדול מזה? לכשתרצה, יכול אתה לדבר בפני כל אדם, ואפילו בפני גדול, דברי קנתור ולגלוג, בכל העולה על רוחך — וזה יעמוד בגולם נגדך ולא יחוש ולא ירגיש בלום. ועוד טבע אחד משונה אתה מוצא בנערי פריאסלאוו אלו, שמניחים הם לכומר לעבור על פניהם מבלי פגוע בו אפילו פגיעה קלה. נערי וורונקה לא כך היו נוהגים. ביום שפגעו בכומר, כשהוא עובר לתומו ברחובה של עיר, מיד היו יוצאים כולם חוצץ, מתיצבים מרחוק ומרננים אחריו בטקהלה: „עלה שָׁעִיר, קל וָהִיר! ארוך־הַצַּמָּה, גְּדָל־הרעמה! לי כף אחת, לך בור־שחת! לי קערה, לך כל צרה! לי קדרה, לך מְאֵרָה! לי איפה, לך מגפה!..." נערי פריאסלאוו מזהירים ואומרים, שפאן, בעיר הגדולה, אסור לרגן אחרי כומר, כי כל הפוגע בכומר — אחריתו מרה. חדוש נפלא הוא זה בעיני נערי וורונקה: האמנם

יש לירוא גם מפני כומר? אמת, לא טוב לאדם, שנזדמן לו כומר על דרכו, שפגיעתו רעה; אבל לירוא מפניו?... אכן עיר גדולה ויפה היא עיר פריאסלאוו מאין כמוה, ואף־על־פי־כן טובה ממנה וורונקה הקטנה. שם, בוורונקה, גדולה היתה השמחה ורבה היתה התכונה שבעתים בתקופת בין־הזמנים. כך הרהרו ילדי וורונקה בפני עצמם, ובכל זאת התפללו בלבם, כי הימים האלה, ימי בין־הזמנים, יארכו להם גם פה, בפריאסלאוו, יארכו וימשכו עד אין קץ.

מה.

מְלַמְּדִים וּמוֹרִים.

רב אהרן החודורובי — מלמד בעל הגזמה. — רשימה של מלמדים ומורים שונים. — „רב מוניש דחיק־עצמות". — התלמידים מפסיקים משנתם ומפנים לבם למשחק הקלפים.

ימים שבין הזמנים טרם חלפו, ימי החגים עוד עמדו בעצם תקפם, ונחום רבינוביץ פבר התחיל לבקש מלמד לבניו ולא ידע מנוחה בנפשו. שונים היו המלמדים בעיר הגדולה. כל אחד ואחד מעלותיו מרובות, אבל גם חסרונותיו אינם מועטים. ראשון במעלה היה גרמיזא המלמד, הוא גרמיזא, המפליא לקרוא בתורה; ואולם פסול נמצא בו, שהקטנים זלזלו בו ופגעו בכבודו, פמסופר למעלה. כל מלמד, שתינוקות אינם נזהרים בכבודו ומעיזים פניו פנגדו — סימן רע הוא לו. המלמד השני, הבא אחריו, היה רב אהרן החודורובי — אמן פרגוג ומלמד להועיל. אבל פנגד זה טבע משונה נמצא בו, שהיה בעל־הגזמה מאין כמוהו. נוהג היה לפנות לבו מתלמודו ולספר לפני תלמידיו ספורים משונים שלא היו ולא נבראו, מאורעות ומעשים מימים קדמונים, שיסודתם בדמיון מגזם ואין דעת אדם מן הישוב סובלתם. למשל: מעשה באביו־זקנו, שהיה גברתן מצוין, גבור מגבורי ישראל, שלא ידע פחד מימיו. פעם אחת היה מהלך יחידי בדרך, בלילי־חורף, על־פני־היער. פרצו שנים־עשר זאבים מתוך היער והתחילו רצים אחרי עגלת־החורף שלו. קפץ

זקנו מעל עגלתו, תפס להזאבים בזנבותיהם, תחב את ידו לתוך לועם ועמד והפכם אחד־אחד עד תומם, עורם מפפנים וקרביהם מפחוץ!

ושוב מעשה באביו־זקנו, שפחו וגבורתו עמדו לו להציל מספנה עיר מלאה יהודים. פעם אחת, ביום הראשון בשבת, התפנסו ובאו הרפה גויים ליום־השוק בעיר. שתו הגויים לשכרה ויצאו להפות ביהודים. נמלך אביו־זקנו, והוא עומד אז בעצם תפלתו, השליך מעליו את הטלית והתפלין, ברר לעצמו את הגדול שבכל הגויים, איוואן פופירילא שמו, תפס לו בשתי רגליו ועמד להפות בגופו הגדול של איוואן זה על ראשי הגויים חבריו — על ימין ועל שמאל. התחילו הגויים נופלים בזה אחר זה, כשבלים מאחרי הקוצר. לאחר שהפיל את כל הגויים פולם עד אחד, הרפה מאיוואן ואמר לו: „עבשיו חפשי אתה לביתך, ואני אלך ואגמור תפלתי"...

ומלבד שהיה זקנו גבור עשוי לבלי־חת, עוד היה פזור־נפש מאין כמוהו, שדרפו תמיד בהרהורים וברעיונות. כשהיה שוקע בהרהורים, — כך מספר רב אהרן החודורובי על אביו־זקנו — היה מסיח דעתו מכל העולם כולו ולא ידע בין ימינו לשמאלו. פעם אחת היה מטייל בביתו תפוש־מחשבות. היה מהלך ומהלך ומהלך. פתאום התיצב והביט לפניו — והנה רגליו עומדות על השלחן!...

מלמד כזה היה רב אהרן החודורובי וזה דרכו כל הימים. אחריו באה חבורה שלמה של מלמדים, מהם רב יהושע המלמד, מאיר־הירש המלמד, יקיר־שמחה המלמד, המלמד הקוידינובי ומנדיל העבה. ואולם כל אחד ממלמדים אלו נמצא בו טעם לפגם: מי שהיה בעל־גמרא — לא היה בעל־תנ"ך, ומי שהיה בקי בתנ"ך — לא הצטיין בלמוד הגמרא. אחד היה מנדיל העבה, שנכללו בו כל המעלות יחד; אבל כנגד זה פשפשו ומצאו בו חסרון, שהוא מפה את הילדים, הפה ופצוע. תינוקות של בית־רבם, כשמזפירים לפניהם

את שם „מנדיל העבה", רעדה תאחזם. אמנם גם מוניש המלמד, שנקרא „רב מוניש דחיק־עצמות", אינו מונע ידיו מלחי תלמידיו, ואולם מוניש מפה כאדם מן הישוב. ואילו חברו, מנדיל העבה, מכה בעברתו, דורס ומפה עד פדי יציאת־נשמה ממש. ובאחר משני המלמדים האלה נתן נחום רבינוביץ את עינו והבטיח את בניו, כי יקחהו להם, אם ירצה השם, ללמדם תורה.

ובכן, מלמד־תורה כבר הובטח להם. פלום הם חסרים עכשיו אלא ידיעת כתב ולשון. היכן ילמדו הילדים את חכמת הכתיבה? אמנם חכמה זו של כתיבה תמה בלשון עברית כבר קבלו מידי מלמדם להועיל בוורונקה הקטנה, מידי רב זרחל. אבל הכתיבה הרוסית מה תהא עליה? ולא הכתיבה עיקר, אלא הלשון — מפי מי ילמדו הקטנים את לשון־המדינה? בא ידידם ונאמן־ביתם, הוא ארנולד החצרוני, הנזכר למעלה, והשיא עצה לנחום רבינוביץ, כי יקח את הקטנים ויוליכם פולם להאסכולה היהודית, שנקבעה מטעם הממשלה ללמד את ילדי ישראל לשון־הגויים. באסכולה זו למוד מתוקן והשכר מועט. שמעה הסבה מינדי וספלה את עצתו. עמדה ומסרה מודעה בבית, כי כל־זמן שהנשמה בקרבה ישאנו נכריה יהודים. התחילו לפשפש בפמורים. נח בוסיל מורה טוב הוא, אבל כנגד זה חותנו בעל־עגלה. איצי הלבלר, המלמד כתיבה תמה על־פי ספר־האגרות, כחו יפה בכתב, אבל אין כחו יפה בלשון. וכנגדו אחיו אברהם הלבלר תש כחו גם בכתב וגם בלשון. אם כן, מה תקנתם של הקטנים? נמנו וגמרו, כי אין טוב להם מרב מוניש המלמד. רב מוניש זה הוא מלמד, שכמה מעלות טובות בו: בעל־תנ"ך הוא ויודע פרק בחכמת הדקדוק, מעמיק בלמוד הגמרא ומפליא לכתוב בלשון רוסית מאין כמוהו. אמת, אין רב מוניש יודע מה הוא כותב, וכשהוא כותב — אינו זהיר בחוקי הגראמאטיקה; ואף־על־פי־כן אין בכך פלום. הילדים רפים עדיין מהוגיע

את מחם בגראמאטיקה ובשאר חכמות חיצוניות. מוטב שילמדו תחילה דקדוק לשון־עבר. דקדוק וגראמאטיקה — דקדוק קודם. אלא מה? תאמר: מוניש המלמד מפה את תלמידיו? — לא בו האשם, אלא בתלמידיו. ישקדו הילדים על תלמודם — ולא יפו אותם. וכי ראית מימיך מלמד מפה את ילדיו חנם? ואמנם אחר־כך, כששהו הקטנים ימים אחדים בבית רבם החדש, ראו עין בעין, כי אמת נכון הדבר. מוניש המלמד לא הלך בדרכי שאר מלמדי־תינוקות בישראל, המפים או מלקים את תלמידיהם על כל חטא ועון. מיז עצם היתה מזדקרת לו מאגודל ימינו, עצם קשה ובולטת, שפה היה נפרע מתלמידיו בשעת קלקלתם. עצם זו, שפגעה בך מאחוריך, בצד ובכתף, או שנדחקה בך בפניך, בלחי ומתחת לאוזן, — הרי טעמת אחד מששים בגיהנם. זה פחה של אותה עצם! ואמנם על־שם עצם זו נקרא בעיר „רב מוניש דחיק־עצמות".

הנער שלום השתדל עד היכן שידו מגעת להשתמט מפגיעתה הרעה של „עצם" מלמדו. ואפשר, שהיה הדבר עולה בידו, מפני שהיה נמנה על טובי התלמידים, היודעים את פרקם בגמרא, כשמגיע היום החמישי בשבת, ואם אינם יודעים, הרי הם נראים כיודעים. ואין צריך לאמר בתנ"ך — התנ"ך היה כולו שגור על־פיו. וגם בחכמת הכתיבה התמה לא היה מן הנחשלים. אבל כנגד זה לא היה זהיר ביותר בעניני שחוק והוללות — כאן מוכרח היה להתקל ב„עצם" רבו ומדריכו, שטעמה שמור בזכרונו עד היום הזה. ואולם נחום רבינוביץ לא השגיח ב„עצם" המלמד, אלא בקש ומצא בו חסרון אחר. נתגלה, כי רב מוניש דחיק־עצמות אינו רגיל כלל אצל דקדוק ואינו מוצא בו את ידיו ואת רגליו. כששאלו אותו: „רב מוניש, איה איפוא בית? למה אינך מלמד את התינוקות חכמת הדקדוק?" — חמד לצון ואמר: „גם לזאת חכמה יקרא! דקדוק — דקדוק — שמינדרוק בלע"ז!"... הדבר הזה העלה את חמתו של

נחום רבינוביץ, וכשהגיע הזמן השני, הפקיע את ילדיו מידי רב מוניש דחיק־עצמות ומסרם למלמד אחר.

אותו מלמד פבר היה מדקדק נפלא וידע את ספר „המסלול" בעל־פה. ואף־על־פי־כן גם בו נמצא פסול: רודף היה כל ימיו אחרי עסקי הקהל והיה מעורב ביותר עם הבריות. בכל יום ויום היה מוצא לעצמו ענין חדש לענות בו: אם חתונה ואם ברית־מילה, אם פדיון־הבן ואם בר־מצוה, אם גט־פטורין ואם חליצה, או סתם עסקים ודין־ודברים וסכסוכים ופשרות שבין אדם לחברו. ואולם במקום שמצאו הגדולים גנותו של המלמד החדש, שם מצאו הקטנים את שבחו: בעיני התלמידים היה רבם פמלאך־אלהים ובית־ספרם — גן־עדן. פטורים היו מעול תורה וחפשים לנפשם לשחק בכל משחק אשר יחפצו, ואפילו במשחק הקלפים. בקלפים ממש הפתוב מדבר, ולא בקלפי „למד־אלף", כאותם שהיו נהוגים בוורונקה הקטנה. חלילה! המשחקים משחקים משונים היו, שרק חבושי בית־האסורים נזקקים להם. והקלפים עצמם אף הם היו דומים במראיהם לאותם הקלפים, שחבושי בית־האסורים משתמשים בהם: מזוהמים, משומנים ומעוכים, שתפחו מרוב שמוש. ואף־על־פי־כן היו הנערים מפסידים על־ידיהם ממון רב. את פל רכושם, דמי ארוחות הבוקר והצהרים, וכל מטבע שנזדמנה לידם — השקיעו במשחק הקלפים.

הזוכים במשחק היו תמיד הנערים הגדולים, פגון זיאמה קורצקי, הנזפר למעלה, והדומים לו. בחור נאה זה הדיח את חבריו הקטנים מן הדרך הישרה והוציא את פולם לתרבות רעה. שלש מדות טובות למד זיאמה קורצקי את חבריו, ואלו הן: א) איש בקול אביו ואמו אל תשמעו; ב) את רבכם תשנאו; ג) את אלהים אל תיראו.

והמעט להם להנערים הגדולים, שהפקיעו מידי חבריהם הקטנים את פל פספם והציגום פכלי ריק, עוד חמדו לצוץ עליהם וצחקו על

טשבתם לאחר המעשה. קוביוסטוסים מומחים, שאומנותם בקלפים, אינם נוהגים לעשות כך... ואף־על־פי־כן, כל האומר, שפרנסתם של בחורים אלו פרנסה נקיה וקלה היתה — אינו אלא טועה. אף הם לא ראו טובה הרבה בעסק זה של קלפים. ראשית, מצווים היו ועומדים לשחד מפספס את אשת רבם, שלא תלך ותספר לפני בעלה, כי תלמידיו משחקים בקוביה. ושנית, בן היה לרבם ופייבל שמו, שקראו לו „שפתותים", על־שם שפתו העבה, — ובן־פורת זה גזל את מנוחתם של המשחקים והציק להם עד מות. לא מצאו להם תקנה אלא להחניף ל„שפתותים" אלו, לקנות את לבו ולפייסו פעם בארוחת־הבוקר, פעם במיני מתיקה ופעם באגוזים. ביחוד חמדה נפש ה„שפתותים" באגוזים. מי שלא ראה את ה„שפתותים", כשהן מפצעות אגוזים, לא ראה מחזה מעורר גועל־נפש מימיו. ואולם מה יעשו התלמידים — זדרך אחרת אין לפניהם. ואם תלכנה ה„שפתותים" האלה ותספרנה לפני רבם, כי תלמידיו משחקים בקלפים — הייטב להם?

מפל המלמדים והמורים ומפל דרכי הלמוד האלה לא שבע נחום רבינוביץ נחת הרבה. מדי שבת בשבתו היה מעמיד את בניו לבחינה, לראות עד היכן הגיעו בתלמודם, והיה מנענע בראשו ונאנח. האב התברך בלבו, כי בניו אינם דומים לבניהם של שאר בעלי־הבתים, וביחוד שם את מבטחו בכותב הזכרונות האלה, בבעל־התנ"ך, כי נוצר לגדולות מאלה. „מה תהא תכליתך? — שאל את בנו בפנים זועפים. — עד מתי תהא מתפרנס מן הלחם הקלוקל הזה, הניתן לפי הטף? הן כבר גדלת ונתבגרת, ולא רחוק הוא היום אשר תעשה בר־מצוה, אם ירצה־השם — ואפילו להשמיע דבר בצורתו לא תדע!"... ונחום רבינוביץ התחיל לשקוד על תקנת בניו ולבקש להם מלמד בלבבו, ולא נתקררה דעתו עד שמצא את מבוקשו.

כט.

מְלַמֵּד־וִּמְרָא.

משה־דוד רודרמאן — מלמד ליטאי. — חלוצי „ההשכלה" בעיר פריאסלאוו. — שערוריה על ראש בית־הנזירים של הצוצרים. — בני העיר עומדים בפרץ, והדוי פיני סוער ורוגז.

היה מלמד ליטאי, ושמו משה־דוד רודרמאן. יהודי חלוש וכפוף־גב ומכעפע בל ימיו, שגבות־עיניו שחורות ועבותות. וכנגד זה למדן מופלג היה, בעל־תנ"ך מצוין ובעל־דקדוק מפורסם, שאין דומה לו. ולא עוד, אלא שיהודי חסיד היה, ירא ושלם באמת. מי מלל לו ליהודי שפמותו, שגם בו יפשפשו וימצאו פגם! ולא פגם קטן וסמוי מן העין, אלא פגם גדול וניכר. שהיה לשיחה בפי כל בני העיר. פגם־משפחה היה זה. רב משה־דוד רודרמאן, אף־על־פי שהיה חסיד וירא־שמים, לא מנע את בנו מן ההגיון ומסרו לאספולה שלהם, לבית־הספר של המחוז, ללמדו חכמות הגויים. בית־ספר זה של המחוז רק שני תלמידים יהודים למדו בו בימים ההם: שמעון בן משה־דוד המלמד, בחור, שחתימת זקן שחור התחילה צומחת לו קודם זמנו, וחיים תמרקין, בנו של עורך־הדין תמרקין, בחור קצר־קומה ועבה, שעיניו קטנות וחוטמו מעוקם, והוא לובש פתונת מעל למכנסיו, בדרך השקצים, משחק עם נערי הגויים בכדור, אינו הולך לבית־הכנסת אלא ביום־הכפורים ומעשן בסתר סיגרות עבות.

שני אלה היו החלוצים הראשונים, כביכול, צפרי־הדרור, המבשרים את תקופת ההשכלה בפריאסלאוו, שני ילדי היהודים

היחידים בבית־ספר שפולו שקצים, מילדי הגויים. מתחילה הביטו השקצים על שני „היהודונים" הללו, כמו שמביטים על ילדי הבראים, על בריות משונות, הבאות מעולם אחר. אחר־כך נדברו כולם יחד והשפיבו את „היהודונים" על הקרקע, בחצר בית־הספר של המחוז, ומשחו להם את שפתיהם בשומן החזיר. ורק אז עשו שלום עמהם וכרתו ברית ביניהם ונעשו כולם חברים נאמנים. בימים ההם וילדי הגויים עוד פשרים ותמימים היו, נפשם לא הוטמאה עדיין בשנאת־הבריות, טעם פרעות ביהודים לא טעמו עוד וארס האנטי־שמיות טרם פגע בהם להרעיל את נשמתם. מפיון שהשפיבו את „היהודון" על הקרקע ומשחו את שפתיו בשומן החזיר ועשו שפטים בו, שוב נתקררה דעתם והפל היה מחול לו, ואפילו אם „הירשקא" שמו, הריהו כחבר לכל דבר...

הידיעה, כי נחום בן־זאב מסר את בניו לבית־ספרו של משה־דוד רודרמאן, היתה לשיחה בפי בני־המשפחה. כששמע הדוד פיני, כי נחום אחיו שולח את ילדיו ללמוד תורה מפי מלמד ליטאי זה, נכנס אצלו להוכיחו והעמיד קול־זועות: „אשריך ואשרי בניך, שבקשה ומצאת להם מלמד הגון!" — טען הדוד פיני ברגש ונענע את ידיו לאויר. — „לא די, שאותו ליטאי מלמד את תלמידיו דקדוק ולשון, שאלו לעצמם דברי מינות וכפירה הם, הנה עוד עמד ומסר את בנו לבין הגויים, לבית־הספר של המחוז, מקום המוכן לשמד!"

ואולם נחום בן־זאב צחק לדברי אחיו הקנאי והסביר לו בדברים של טעם, כי דקדוק ולשון רחוקים מדברי מינות וכפירה, פרחוק בית־הספר של המחוז משמד...

— הנה נחיה ונראה בעינינו, דברי מי צודקים...

בפי הנראה, רצה הקדוש־ברוך־הוא לגרום נחת־רוח להדוד פיני, לפיכך לא היו ימים מועטים עד שנתקיימו דבריו ונבואתו באה. ומעשה שהיה כך היה:

פעם אחת — ביום השבת היה מעשה — נפלה הברה בעיר, כי שני הנערים היהודים, הלומדים בבית־הספר של המחוז, שמעון רודרמאן וחיים תמרקין, מסרו את עצמם לשמד. ממילא מובן, שמתחילה לא האמין איש לשמועה: „וראי הולכי־בטל ומפיחי־קריה בדו מלבם את הדבר הזה!" ואולם בו ביום, בשבת אחר הצהרים, היתה כל העיר לחרדה: המוני יהודים, זקנים עם נערים, רצו ברחובה של עיר דחופים ומבוהלים אל מקום בית־הנזירים. בל־כך למה? „רצונכם לראות מחזה יפה? לכו ונלכה אל בית־הנזירים. שני העבריינים, תלמידי האספולה, טפסו ועלו על ראש בית־המסגד, והרי הם עומדים שם בגלוי־הראש ומתגאלים בפתבגם, אוכלים בפרהסיה, לעיני כל העם, לחם משוח בשומן של חזיר!"...

הבהלה והמהומה גדלו בל־כך, עד כי איש לא התפלא ואיש לא שם על־לב לשאול את השאלה הפשוטה הזאת: מאחר ששני אלה עומדים מלמעלה, על ראש גג בית־הנזירים הגבוה, וכל הקהל עומד מלמטה, — בלום אפשר לראות את הלחם, אשר הם אוכלים שם, אם משוח הוא דוקא בשומן של חזיר, או אפשר בחמאה, או ברבש?... אם כה ואם כה, ולב אנשי העיר היה נסער מאד. ולא על בנו של תמרקין התעצבו כל־כך: בן־פורת זה עוד מבטן אמו יצא משומד. כי למה יהיה טוב מאביו, מתמרקין הזקן בכבודו ובעצמו, שאף הוא אינו זהיר בל־כך במצוות ואינו בורח מפני החטא? — אלא על מי יצא כל הקצף? על שמעון רודרמאן, בן המלמד. הרי אביו של זה, רב משה־דוד רודרמאן, יהודי ירא ושלם הוא, נאמן לעמו ולאלהיו, ולא עוד, אלא שמלמד־גמרא הוא, הטוב שבמלמדים, — ובלום תראה העיר את בנו יוצא לשמד ותעמוד מנגד ותחריש?...

בעצם המהומה נתגלה, כי בין הנאספים מסביב לבית־הנזירים ישנם יהודים רבים, אשר ידעו מתחילה, כי כך יהיה סופו של דבר.

מאין ידעו את כל זאת? שכלם ואצטגנינות שלהם עמדו להם לראות מראש השתלשלות הדברים וגלגוליהם. אסור לאדם מישראל בימים האלה ללכת עם בניו בקרי! „מה־נפשך: אם מסרתם את בניכם לאספולה שלהם, הרי מתחילה הספמתם לכך, שבניכם ינזרו לבושת ויהיו גויים, ולמה אתם מטילים עליהם עול מצוות ודורשים מהם במפגיע, כי ילבשו ארבע כנפות דוקא? ואם קרה מקרה לא־טהור וצדיקי־עולם אלה לא נזהרו פעם אחת בתפלת המנחה, — כלום יש לכם הצדקה לכפות עליהם הר כגיגית ולהפותם מפות־רצח במקל, כדרך שמכים את הכלבים?“...

כך טענו בעלי־הכתים החשובים, וכל העיר היתה כמרקחה. התערבו בדבר שבעת טובי העדה ותקיפיה, כל אלה, אשר יד ושם להם אצל אדוני הרשות ופקידיה, וטכסו עצה והשתדלו עד היכן שידם מגעת לעצור בעד הרעה בעוד מועד. ויותר מכולם עסק וטרח הדוד פיני. הלה חשף את זרועותיו, פזר לרוח את זקנו הארוך, התרוצץ בעיר רצוא ושוב, מבוהל ומזיע, שכח מאכול לחמו, ולא נתקררה דעתו עד שעלה בידו לשחרר את שני העבריינים מבית־הנזירים ולהוציאם מן השמד.

וסוף דבר היה, כי אחד משני בחורים אלו, חיים תמרקין, אמנם המיר את דתו לאחר זמן, כעבור שנים אחדות; ואת שמעון רודרמאן לקחו אחר כבוד ושלחוהו לזיטומיר, אל בית־מדרש הרבנים, ללמוד שם על חשבון המלוכה, וכתום זמן־למודיו, נמנה בעזרת השם לרב מטעם הממשלה באחת העיירות הקטנות, הסמוכות לפריאסלאוו — בלובני.

— ובכן, אמור מעתה: דברי מי נתקיימו? עכשיו נחה דעתי. סמוך לבי ובטוח, כי מכאן ולהבא לא תוסיף עוד לשלוח את ילדיך למלמד ליטאי זה!

כך אמר הדוד פּיני לנחום אחיו, ומריסי עיניו ניפּר היה, כי דעתו זחה ביותר, משום כמה טעמים: ראשית, משום שעלה בידו להציל שני בחורי־ישראל מחרפת השמד; שנית, משום שבני־אחיו לא יוסיפו עוד ללמוד תורה מפי מלמד ליטאי ובעל־דקדוק, אשר בנו מתחנך עם ילדי הגויים בבתי־ספרם; ושלישית, משום שנתקיימו דבריו, כי כל המלמד את בנו בבית־ספרם דומה כמי שמוסרו בידיו לשמד...

ואולם הדוד פּיני טעה הפּעם: אחיו נחום עמד גם עתה על דעתו ולא רצה בשום אופן להוציא את בניו מידי מלמד מובהק ופדגוג אמן, פּמשה־דוד רודרמאן.

— מה חטא עלוב־נפש זה, כי אוסיף לו יגון על יגונו? — עמד נחום רבינוביץ להמליץ על המלמד המסכן בפני אחיו הקנאי. — המעט ממנו, כי בנו עכרהו והעטה חרפה על ראשו, — עוד בוא נבוא אנחנו לקפּח את חייו ולשבור לו מטה־לחם?

הדוד פּיני שמע את דברי אחיו ונענע את ראשו כנגדו בלעג מר, פּאדם האומר: „הלואי שאתפּדה; אבל חושש אני, שפּדרכים עקלקלות אלו את נפש ילדיך אתה קובע!"... אחר־כך קם ממקומו, פּנה ללכת באין אומר ודברים, נשק את המזוזה וסגר אחריו את הדלת בחרי־אף.

ל.

הַחֶדֶר בַּיָּמִים הָהֵם.

משה־דוד רודרמאן המלמד ופרנסת ביתו. — התלמידים עוזרים על־יד רבם ועל־יד אשתו הרבנית במלאכת הבית. — תמונת החדר בימים ההם. — הרב מברך על פרי העץ ועל פרי האדמה, והתלמידים עונים אמן. — חרב משחית מוסרו על אוזן לא־שומעת. — החדר ועולמו של הקדוש־ברוך־הוא.

אף־על־פי־כן לא השגיח נחום רבינוביץ ברברי־אחיו הקנאי וברוגזו ולא הוציא את בניו מחדרו של המלמד המשפיל והחרוץ משה־דוד רודרמאן גם לאחר מעשה בנו. אדרבה, חבה יתירה הראהו הפעם והשאיר אצלו את בניו גם להזמן השני וגם להזמן השלישי — והפל היו שבעים רצון: הרב נהנה מתלמידיו, התלמידים נהנו מרבם, והאב ראה נחת גם בתלמידים וגם ברבם.

יותר מכולם נהנו התלמידים עצמם. הקדוש־ברוך־הוא ראה בענים וזמן להם מלמד נפלא בעל מזג רך, שאינו מכה את הילדים כלל. אינו יודע צורת שוט ורצועה. מימיו לא הרים יד על תלמידיו ולא פגע בהם, אלא אם כן נמצא לו נער, אשר הציק לו מאד, או אשר זלזל בתפלתו, או אשר מחו מח אטום היה וראשו עליו כחבית פקוקה, — או־אז לא שלט עוד רב משה־דוד רודרמאן ברוחו, השפיב את הבחור על־גבי הספסל, הסיר מעל ראשו את כפתו, כפה של פלומין רפה, הצליף בה על גבו אחת ושתים, נוגע ואינו נוגע, בדי לצאת ידי חובתו — ושלח אותו לנפשו.

ועוד מעלה טובה אחת נמצאה ברודרמאן המלמד, שהיתה לו בביתו אבן־ריחים — מין מכונה, העשויה לטחון גריסים. מכונה זו גלגל ויד היו לה, ומלמעלה מונח לפניה שק מלא כוסמין ופיו פתוח למטה. כשהיו מחזירים את הגלגל, היו הכוסמין מדרדרות ונשפכות קמעה־קמעה לתוך בית־קבול מיוחד. מתוך בית־הקבול היו חוזרות ונופלות על האבן. האבן היתה שוחקת וטוחנת את הכוסמין יפה־יפה, מסירה קליפתן מעליהן ועושה אותן גריסים. ולמכונה זו קראו „אבן־ריחים".

דבר המובן מאליו, שכל כחה של אבן־הריחים לא היה אלא בגלגלה החוזר. יותר שאתה מחזיר את הגלגל — הגריסים נשפכים יותר. ועל מלאכה נקיה וקלה זו, מלאכת חזירת הגלגל, נמצאו קופצים הרבה. כל התלמידים כמעט נמשכו אחרי המלאכה הזאת וחמדו אותה בלבם. כל אחד רוצה היה להיות לעזר לרבו העני, שאינו יכול לחיות על המלמדות לבדה והוא זקוק לפרנסות אחרות מן הצד: הוא טוחן גריסים, והיא אופה דובשנים. שמא סבורים אתם, שאפית דובשנים אינה צריכה לפועלים ועוזרים? אם כך אתם סבורים, אינכם אלא טועים. גם אפית דובשנים מלאכה היא, ואף בה מצאו הילדים מקום להתגדר בו ולהביא תועלת לבעליה. ולא בשעת האפיה, אלא בשעת הטפיחה. עיסה של דובשנים, העשויה קמח־דגן ודבש, טפיחה יפה לה. טופחים אותה בשתי ידים, טופחים שעה ארוכה, עד שהיא נמתחת והולכת, כראוי לעיסה של דבש. ומי עוד כראי והגון למלאכת הטפיחה, כתלמידים של בית־רבם? ולפיכך היו הנערים קופצים עליה, כולם מתחרים זה עם זה, מנצחים זה את זה ומתנגחים איש עם רעהו בשבילה. כל אחד מזדרז להראות את כחו וגבורתו בטפיחה, כל אחד מתאוה להיות הראשון במלאכה — וכל הקודם זכה.

ואל יתפלא הקורא בלבו לאמר: וכי זוהי עבודה הגונה לתלמידים של בית־רבם — לטחון גריסים ולטפוח דובשנים? לא חדש הוא הדבר במקומנו ואין בו משום פלא כלל. בוורונקה הקטנה נסו התלמידים בבתי־רבותיהם במלאכות פחותות מאלו. למשל, בבית רבם רב זרחל ובבתי שאר מלמדיהם היו ילדי נחום בן־זאב רגילים לטייט את הרצפה בכל ערב שבת, או היו מתפנדים בנשיאת הקיתון של שופכין, שהיו נושאים אותו החוצה במוט בשנים, או היו מתמידים בשאיבת מים מבאר־הגויים, ולפעמים היו מתחנכים גם בגידול תינוקו של הרב, שהיו מנענעים את עריסתו על־פי גורל. ואין צריך לאמר, שהיו שמחים אלי־גיל, כשזכו לשאת עוף אל השוחט לשחיטה. לכבוד נחשב בעיני הקטנים להיות לעזר על־יד אשת רבם במריטת העוף או לעשות כל מלאכה בבית, ובלבד שיהיו פטורים מעול תורה. המלאכה הקשה ביותר, שנראתה להילדים במשא לעיפה, היתה מלאכת־הקודש — למוד התורה בחדר. וכיון שהגענו לכאן, רואה אני חובה לעצמי לתאר בזה את תמונת החדר ואת מראהו בימים ההם, למען ידעו הדורות הבאים אחרינו את המקום, אשר בו נתחנכו אבותיהם ואבות־אבותיהם להיות יהודים כשרים ותמימים.

הבית — בית־אפרים קטן ורעוע, העומד בנפ ונוטה לנפול. כל רוח שאינה מצויה באה ועוקרתו והופכתו על־פניו. יש שגגו מכוסה תבן, ויש שאין לו שום גג כלל, והוא נראה לעין המסתכל כעומד בגלוי־ראש, בלא כובע. חלון קטן אחד יש לו, ואם ירבה מספר חלונותיו — והיו שנים. במקום הזגוגית השבורה מודבק נייר, ויש שחללה סתום בכר קטן. קרקע הבית מטויט, כלומר, משוח בחמר, ולכבוד שבתות וימים טובים נוהגים לרבץ אותו בחול אדמדם. את המקום היותר גדול בחדר תופסים התנור והכירים והריוח שבין התנור והכירים. על הכירים ישן הרב, ועל התנור ישנים בניו.

סמוך לפותל עומדת מטה מוצעת — מטת הרבנית היא, ועליה מוטלים זה על־גבי זה כרים וכסתות הרבה, גדולים וקטנים, המגיעים עד התקרה. שם, על אותה מטה מוצעת, על סדין לבן, מתוח עלה של אטריות. פעמים אתה מוצא שם עוגות וכעכים (אם אשת הרב עוסקת באפיתן של אלו), ופעמים — תינוק מוטל (אם אשת הרב לא עמדה עדיין מלדת). מתחת למנור מוקצה מקום ללול. שם מגדלת הרבנית עופות למכירה. ליד הפותל המעוקם והפרסתן עומד ארון, שבו שמורים הלחם, הפדים, הסירים והפפים הקטנים. על הארון מוצנים פלי הברזל והנחושת: מחבת ומכתש, פברה ונפה, פארור ומגרדת, ושאר פלים למיניהם, וגם חבילה של זרדין בתוכם. ליד הדלת והמזוזה, סמוך למבוא, מעבר מזה — יעים ומגרפות, ומעבר מזה — קיתון של שופכין מלא על פל גדותיו. פה גם מקום עביט־המים, עביט־העץ, הדולף תמיד, ומקום האלונטית, המשמשת לקנוח ידים, הלחה תמיד. באמצע הבית שלחן ארוך עומד, ומשני עבריו שני ספסלים ארוכים — כאן מקום החדר עצמו וכאן מרביץ הרב תורה לילדי ישראל. הפל צועקים. הרב צועק, והתלמידים עונים לעומתו בקול. ילדי הרב, המשחקים על־גבי התנור, צועקים אף הם, וכנגדם צועקת אמם הרבנית, גוערת בהם בנזיפה, שלא יצעקו, ומשתיקה אותם בקול. העופות אשר בלול, מתחת לתנור, מקעקעים. יד החתול באמצע: החתול השוקט והחלק, הזהיר, והצנוע, הנחבא אל הפלים, קפץ בחשאי מעל התנור, התגנב ונכנס לאט לתוך הלול והחריד את העופות מרבצם — תפחנה עצמותיו!

פך היה מראה החדר בוורונקה בימים ההם. לא נאה ממנו היתה תבנית החדר בעיר הגדולה, בפריאסלאוו. אף זה לא הצטיין לא ביפיו הפנימי ולא בהידורו החיצוני. המלמד בפריאסלאוו, פחבריו בוורונקה, אף הוא היה מרביץ תורה לתלמידיו בחדר צר ואפל, בשהוא לבוש בימות החורף גלימה של מוכין וכפת־פלוסין על ראשו,

ובימות החמה — רק חלוקו לעורו, חלוק לבן עם שרוולים רחבים, וארבע פנפות מלמעלה. בימות החורף, אחרי שינה של צהרים, היה שותה להנאתו במקום תה — מין חמין מכורכמים, מתובלים בפרחי עץ התרזה, ובימות החמה היה יוצא ידי חובת שתיה במים צוננים, שהיה מסננם דרך אחד משרוולי חלוקו הרחבים, מברך עליהם תחילה בכונה עצומה ברכת „שהכל נהיה בדברו", והתלמידים עונים אחריו אמן. ואם קרה המקרה ואחד הנערים הביא פרי־עץ מן השוק, היה הרב מברך בקול רם „בורא פרי העץ", והתלמידים היו עונים אמן. או יש שהיה נער מביא אל בית־רבו קשוא ירוק מקשואי גן אביו, ועמד הרב וקלף בסכינו את קליפת הקשוא בזהירות יתירה וברך עליו „בורא פרי האדמה", והתלמידים היו עונים אחריו אמן.

חביבים היו כל הדברים האלה על הקטנים, ובלבד שיהיו פטורים מעול תורה. יפה היתה להם שעה אחת של בטול־תורה מכל חיי העולם הבא. הלמוד היה להם לזרא ופבר יצא מאפם. כל היום לא ידעו דבר בבית־רבם כי־אם הלמוד אשר הם לומדים. למן הבוקר ועד הערב היו יושבים ולומדים. ובימות החורף היו מאחרים שבת ולומדים גם בלילה, משכימים קום ולומדים גם עם שחר. ואפילו ביום השבת בצהרים היו מצווים ללמוד. ואם לא למדו, היו מצווים לישב צפופים אל השלחן, לשמוע ולהקשיב אל מוסר הרב ותוכחתו.

מוסרו של הרב — זה היה פרי דמיון נלהב ועשיר, שאין דומה לו אלא בספורי „אלף לילה ואחד". מתוך תוכחת הרב ומוסר שפתיו היו התלמידים רואים עין בעין את העולם הבא עם כל פרטיו ודקדוקיו, היו מרגישים את קרבת המות, טועמים טעם „חבוט־הקבר", מקשיבים ושומעים את פסיעותיו של מלאך־הדומה, הפוסע וקרב אליהם בחשאי, פותח את סנור־בטנם, מוציא משם את

בני־מעיהם וזורקם בכעס אל פניהם: „רשע, מה שמך?"... ואחר־כך באים שני מלאכי־חבלה, נוטלים אותם בציצית־ראשם וקולעים אותם בכף־הקלע מסוף העולם ועד סופו. ואם לא נזהר אדם בלשונו והוציא בחייו דבר־שקר מפיו — אחת דתו להתגלות בלשונו על בלונס, כדרך שתולים בשר באטליז. ואם שכח אדם פעם אחת בחייו לקיים מצות נטילת־ידים בבוקר, מעמידים לו שני מחבלים לקרוע ממנו את צפרני אצבעותיו בצבת, העשויה לכך. ואם נטל אדם את צפרניו בערב שבת והשמיט שלא במתכוון צפורן אחד על הקרקע, דנים את דינו לרדת שוב לעולם־השקר ולבקש שם את הצפורן האובד עד אשר ימצאהו.

כל זה אינו אלא עונש עבירות קלות, שאדם דש אותן בעקביו. ועונשן של עבירות קשות וחמורות מהו? למשל, אדם שזלזל בתפלתו — מה דינו? או אדם שעבר על קריאת־שמע בשעתה? או שנכשל במחשבה רעה, בהרהורים רעים ובחלומות שאינם הגונים? אדם כזה — אוי לו בעולם הבא! שם אין רחמים בדין! תשובה, תפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה רק פ ה, בעולם ה ז ה, ואילו שם, בעולם ה ב א, אין כחן של אלה יפה כלל ואין לו לחוטא תקנה עולמית! „שם חלקכם בין שאר הרשעים, ודינכם באש, ביורה רותחת — בגיהנם, שקצים, בגיהנם מקומכם!"...

כך מסיים הרב את דברי מוסרו, והתלמידים יושבים ומקשיבים בשים־לב, כולם נפעמים ונרגשים, ועיניהם זולגות דמעות, והם מהרהרים חרטה על כל עונותיהם, חוזרים בתשובה בכל לבם ונודרים נדר להיות מכאן ולהבא יראים ושלמים ולעשות רק את הטוב בעיני אלהים ואדם. ואולם אך קם הרב מלפני השלחן והתלמידים קמו אחריו — והנה היתה הרוחה: מיד נשפח המוסר ונשפחו הנדרים וְהָאִסָּרִים. העולם הבא עם יסורי הגיהנם ומלאכי־החבלה — כולם נעלמו ועברו, כצל עובר, כחלום חזיון־לילה, והקטנים שבו לעשות

את הרע בבתחילה ולכלכת איש אחרי שרירות לבו החוטא: זלזלו בתפלת שחרית, לא נזהרו בתפלת מנחה, עלו על משכבם בלא קריאת־שמע. מה להם תפלה ומה להם נטילת־ידים — אם עולמו של הקדוש־ברוך־הוא פתוח פולו לפניהם, והחמה מאירה בתוץ בזהב־אורה, והצללים מטפסים וזוחלים על־פני הפתלים, מרמזים להם וקוראים: „החוצה, החוצה צא, ילד־שעשועים! פה טוב ויפה ונחמד! כל הארץ כולה לפניך היא! קפיצה אחת כי תקפוץ — ובאת עד הנשר. עוד קפיצה אחת — ורגליך עומדות מעבר לנשר, במקום שנחל מפפה, ומים הומים, ודשא מוריק, ופרח מצהיב, ועוף פורח, וחיל מכבד"... והשדה הירוק, המכורפם ציצים ופרחים, אף הוא רומז וקורא לך, כי אליו, אליו תבוא — להתנפל אל חיקו הרך והמבושם ולהתגולל בעשביו הרפים והמבושמים... ובעוד אתה עומד וחושב דרכך כה וכה — והנה אביך בא לקראתך, או אמך, או אחיך הבכור, או אחותך הקטנה ממך: „כבר התפללת? קום ולך אל החדר — אל החדר לך, בן סורר ומורה!"...

לא.

דְּרָשָׁה שֶׁל בַּר־מִצְוָה.

חידת־פלאים. — בני־הבית מתכוננים לכבוד בר־המצוה, והכבה מינדי מנצחת על העבודה. — בר־המצוה דורש נאה ומפליא את כל השומעים. — טפוסים של בעלי־בתים חשובים בפריאסלאוו. — דמעות אם.

ם נבוא לחקור ולהתבונן אל שיטת־הלמודים המשונה ואל אפני־החנוך הפרועים, שהחזיקו בהם אותם מיני המלמדים באותו מין החדר בימים ההם, המתוארים בפרקים הקודמים, ואם נשים אל לב את פרנסותיהן של נשי המלמדים ומלאכת ביתן, שהתלמידים היו מפנים להן את כל לבם ושוקדים עליהן באמונה ובהתמדה נפלאה, כפועלים שכירי־יום, ואם נוסיף לכל אלה את הפקודות והחובות השונות, שהיו מוטלות על הקטנים בכל יום במצות אביהם ואמם, אחיהם ואחיותיהם הגדולים, לעשות כל מלאכה בבית וללכת בכל שליחות בחוץ, ואם לא נעלים עין גם מתעלוליהם של הקטנים ומכל מעשי הוללות ופחזות, שעשו על דעת עצמם, למן הרחיצה בנהר בימות החמה ועד משחק הקלפים והכפתורים בימות החורף, למן הריצה הפרועה ברחובה של עיר ועד מעשה שובבות והפרעת־סדרים בבית־המדרש, — אם נשים לב לכל אלה, הרי כחידה תהיה זאת בעינינו, חידת־פלאים: מאין באה להם לילדי נחום רבינוביץ ידיעת התורה, אשר בה הצטיינו תמיד נגד שאר חבריהם? אמנם חייב אני

להודות כאן על האמת, כי סוד אחד היה גלוי להקטנים והם, סוד צפון וכמוס, שלא ניתן להגלות אלא ליחידי־סגולה, והוא — סוד אחיזת־העינים. ידוע ידעו את המלאכה הזאת, מלאכת הרמאות ואחיזת עיני הגדולים, מאין כמוהם. את חפץ רמו ואת דעת הפץ גנבו: את דעת המלמד בחדר, את דעת האב בבית, את דעת בעלי־הבתים בבית־המדרש, ואפילו את הרב, שהיו באים אל ביתו להבחן בלמודיהם פעמים בשנה — גם אותו הוליכו שולל. אבל גם כדי לרמות את הבריות ולאחוז את עיניהן צריך אדם לידיעה ממשית בל־שהיא, ולוא גם ידיעה מעטה — ומאין לקחו את הידיעה המעטה הזאת? מאין, למשל, שאב כותב הזכרונות האלה כח ועצמה לגנוב את דעתם של יהודים רבים, אשר נאספו ובאו מכל פנות העיר אל בית אביו לשמוע אל דרשתו, דרשת בר־המצוה, ביום מלאת לו שלש־עשרה שנה? זוכר הוא אל־נכון, כי מכל הדרשה המסובכת והמפולפלת, אשר למדהו רבו ושנן לו שבועות אחדים קודם החג, יום גדולתו ושמחת־לבו, לא הבין מאומה ולא מצא בה את ידיו ואת רגליו — ואף־על־פי־כן המתה כל העיר לשמעה. כל האבות קנאו באביו, וכל האמות הללוהו והתברכו בו אשה פתח ביתה.

אכן חג גדול ונהדר היה היום ההוא לבית נחום רבינוביץ. בעבודת החג הזה ובהכנתו עסקו ידים הרבה. והמנצחת על כל העבודה היתה האם הזקנה מינדי, שלבשה ביום ההוא את בגדי יום־טוב החמודים אשר אתה באתה וחבשה לראשה את הצניף היקר אשר לה ונהגה ממשלתה ביד רמה, כשליט עליון, שהכל מצווים ועומדים לעשות פקודתו. בלעדיה לא הרים איש את ידו ואת רגלו, ועל־פיה נחתכו כל הענינים ונפתרו כל השאלות: את מי מאנשי העיר יזמינו לסעודה ואת מי מהקרואים יושיבו בראש, אילו קערות יגישו אל השלחן בתחילה ואילו — לבסוף, אילו מאכלים יאכלו ואילו

משקאות ישתו. ובשעת־מעשה באה בריב עם כל בני־הבית, בכולם שלחה גערתה, ואפילו את פני בר־המצוה בכבודו ובעצמו לא נשאה בשעת־חירום וגערה בו בנזיפה, כי במקום שיושבים אנשים ישתדל להיות איש: לא ישוך את צפרניו, לא יצחק ולא יצחיק את האחרים — בקצור, לא יהא נער שובב, ההולך אחרי שרירות לבו.

— מאחר שרחמנו הקדוש־ברוך־הוא ברוב חסדיו והחינו והגיענו ליום הזה, יום שנעשית בר־מצוה, שפר־נא, לכל הפחות, את מעשיך והשתדל להיות איש! — כך הוכיחה את בעל־השמחה על פניו, רקקה תוך־כדי־דבור על אצבעות ידיה ועמדה להחליק לו את שיורי פאותיו — יתר הפליטה, אשר הצילה מידי נחום בנה בחוזק־יד. בקש נחום רבינוביץ זה־כבר לגוז לבניו את פאותיהם — ועובה הסבה מינדי בידו:

— אחרי מותי, — אמרה לו — כשעיני לא תראינה זאת, תהא הרשות בידך לעשות את בניך גויים. ואולם עכשיו, כל זמן שהנשמה בקרבי, עדיין רוצה אני לראות צלם אלהים בפניהם...

מלבד הקהל הרב, שנקרא לבית נחום רבינוביץ מבית־הכנסת תיכף לאחר התפלה, התאספו ובאו כל בני־המשפחה: הדודה חנה ובניה, הדוד פיני ובניו ושאר הקרובים והידידים. בין הבאים, כמובן מאליו, היה אף המלמד רב משה־דוד רודרמאן, לבוש קפוטת־השבת הרחבה וכובע של פלוסין מדולדל, שניטל צבעו ממנו, על ראשו.

פני המלמד היו מדופאים ושוממים, וכולו נתפוץ ונצטמצם בקרן־זוית רחוקה, במקום שאינו נראה לעין. מיום שנכשל בנו באותו ענין שאינו מהונן ורצה לעשות מעשה בבית־מקלט הנזירים, נפל רוחו בקרבו ולבו נעפר. כל הימים התהלך בצל, בפנים קודרים וזועפים. ואף כאן, במקום שמחה והתעוררות־הלבבות, כמעט לא דבר עם איש, לא נגע לא ביין־הקידוש ולא במיני־המתקים, אלא

ישב מַשְׁמִים בקרן־זוית, פרוש ומרוחק מן הבריות, כפוף ומדוכא, הרפין את ראשו מדי פעם בפעם אל שרוולי קפוטתו הרחבים וכעבע שם בלאט.

ואולם הנה הגיעה השעה, שעת הבחינה הגדולה. בר־המצוה צריך היה לעלות על השלחן ולהתחיל בדרשתו — והמלמד רב משה־דוד רודרמאן נתעורר פתאום ונתרגש: גבו הכפוף נתמתח ונתישר, גבות־עיניו השחורות והעבותות נזדקפו ועיניו החדות ננעצו ודבקו בפני תלמידו. בוהן ידו חתרה מאליה חתירה אחת באויר מלמטה למעלה, כמקל זה ביד המנצח בנגינות, — והאות ניתן לבר־המצוה להתחיל בדרשה.

והתלמיד, בר־המצוה הנפעם והנרגש, כשעלה על השלחן ועמד מעל לראשי המסובים וראה את עיניהם, התלויות אליו ומחכות לאמרי־פיו, כמעט נפל על פניו מגודל הפחד. עיניו חשכו, ברכיו פקו, לשונו יבשה ודבקה אל חכו וכל חושיו נתבלבלו. דומה היה כמהלך על־גבי הקרח. עוד מעט יבקע הקרח מתחת רגליו — והוא וכל הקהל עמו ירדו תהומות. ואולם רק רגע אחד ארכה מבוכתו זאת. ברגע השני, למראה מבטי עיניו של רבו וחתירת בוהן ידו, התחזק ורוחו שב אליו. וכיון שפתח בדרשה, מיד פגה חרדת לבו ואימת־הצבור לא בעתתו עוד. מחו נעשה צלול, קולו הלך וחזק, והוא גופו היה כהולך לבטח דרכו, פסוסע על־פני גשר של ברזל. מרגע לרגע התלהב יותר, עד כי הרגיש חום נפלא בכל אבריו, מין מתיקות נעימה, אשר כמוה לא הרגיש מעולם, והדרשה שטפה מפיו למישרים, כשמן הטוב, השוטף ונמשך מפי הצלוחית...

ואף־על־פי שכל אותה השעה, אשר עמד בר־המצוה על השלחן וסובב אצבעו באויר אחרי בוהן ידו של רבו, היו כל חושיו נתונים לדרשה, בכל זאת לא גרע עיניו גם מן המסובים, היושבים מסביב ומקשיבים לדבריו, התבונן אליהם מדי פעם בפעם וראה את

עיניהם ואת סבר פניהם עם כל תנועותיהם והעוויותיהם. דבר לא נעלם מעיניו. הנה יצחק־אביגדור, המניע בכתפיו ועיניו מזרות אימה, בעיני גולן. הנה הזקן יהושע סריבנה — אומרים עליו, כי בן מאה שנה הוא היום. לשונו מתנועעת בפיו כענבל של פעמון, כי פיו ריק ושינים אין לו. הנה ברקא בנו — אף הוא זקן ושבע־ימים. עיניו עצומות וראשו מוטה הצדה. הנה אשר ניידים, שהכל קוראים לו „מאשר שמנה קפוטתו", מפני שאדם שמן הוא, רחב־הגרם ועב־הפרס. קפוטת־המשי המבהיקה מתפקעת על כתפיו הרחבות, ושער ראשו וזקנו לבן כולו. והנה יוסי פרוכשטיין, שבפיו שינים תותבות גדולות, ולעיניו משקפים נוצצים, וזקנו קצר וקלוש — יהודי שנתמחה אפיקורס בעיר, משחק עם נחום רבינוביץ באשקוקה וקורא ספרים חיצוניים, כגון „מסתרי פריז", „שבילי עולם" ודומיהם. ליד יוסי זה יושב אחיו הצעיר, מיכאל פרוכשטיין, אברך חרוץ ופקח, הכופר בעיקר ומבטל את כל העולם בהבל־פיו, מתיר להמשרתת הנכרית לכבות את הנר בליל שבת ומתרועע כל ימיו עם בני־אדם קטני־אמנה, כמשה ברגר ובוני קאנאוויר, שהכל יודעים, כי בימי־נעוריהם היו מעליהם עין ומניחים לְהַסַּפָּר לתקן להם את פאת זקנם... גם ישראל בנדיצקי היה בתוך הבאים. לפנים קראו לו „ישראל בלי־זמר"; ואולם עכשיו בנה לו בית, קנה מקום בבית־המדרש, סרק את זקנו הרחב, השחור והנוצץ, והרי הוא בעל בעמיו. ואף־על־פי שגם עתה אינו נמנע מלנגן בחתונה של עשירים, לא יעיז איש לקרוא לו בשם „בלי־זמר", ואפילו שלא בפניו. ואמנם יהודי נכבד הוא ומנהגו כמנהג בעלי־בתים חשובים. כשהוא צוחק, כל שיניו נחשפות — שינים קטנות, קלושות, לבנות. ואפילו את רפאל השמש ראה בר־המצוה בין המסובים. רפאל זה עמד חציו בפוף, כולו מאזין ומקשיב לדרשתו של בר־המצוה. מרשומי פניו הצנומים וחוטמו המעוקם נדמה היה, כי עוד מעט

יטפח בידו על השלחן ויקרא בנוסח זה של מכירת עליות בשפת:
„עש־רה זהו־בים מחיר פהן!"...

את כל המסובים ואת כל תנועותיהם ואת העויות פניהם ראה בר־המצוה. ואפילו את פני חבריו ראה — אלה הנערים הפוחזים, אשר מתחילה נתפוונו להצחיקהו ברמיזות עינים ולהטותו מן הדרך, ואחר־כך עמדו כולם בלי־נוע, פוערים פיהם, מחרישים ומשתאים ומקנאים בו...

ואולם יותר מכולם נראו לו אותה שעה פניו של דודו פיני.

מתוך ישיבה זו, שישב בראש השלחן, במקום המכובד ביותר, לבוש קפוטת־משי יפה, חגור אבנט־משי רחב ומגבעת כחולה של סמט על ראשו, הביט הדוד פיני אל בר־המצוה הדורש בעין אחת, מלמטה למעלה, ושחק בפני עצמו אל זקנו הארוך שחוק פקח, כאדם האומר: „אמנם רואים אנחנו עין בעין, כי שובב זה נאה דורש הוא — את האמת אין לכחד... אבל אם מתפלל הוא בכל יום? אם אינו מזלזל בנטילת־ידים? אם קורא הוא קריאת־שמע קודם השינה? אם אינו נושא משא ביום השבת? — דבר זה עדיין מוטל בספק!"...

וכנגדו ראה בר־המצוה את אביו, והנה קרן עור פניו ואור חדש הופיע עליהם. ניכר היה, כי אין אדם מאושר בעולם יותר ממנו. קומתו נזדקפה, ראשו הורם, שפתיו נעו אחרי תנועות שפתיו של בנו הדורש, פניו הבהיקו ורחצו בעדנים ועיניו הציצו פעם על הקהל, פעם על אחיו פיני, פעם על הרב משה־דוד רודרמאן ופעם על אם בר־המצוה.

והאם, חיה־אסתר הקטנה? — זו עמדה בענוה ובדרך־ארץ מרחוק, במקום ששאר הנשים עומדות, חבושה מטפחת־המשי של שבת, כולה נרגשה ונפעמה, נאנחת בחשאי, מפרקת את כל אצבעותיה בבת־אחת, ושני אגלי־דמעה, כשני פנינים מזהירים, ירדו מעל

לחייה והתנוצצו באור השמש על פניה המאושרים — פנים לבנים וצעירים, שקומטו בלא־עת.

מה היו הדמעות האלה? האם דמעות של אושר, דמעות נחת ועדנים? או דמעות יגון עמוק על צוק־העתים, על פגעי החיים ותלאותיהם, על כבוד ביתה כי ירד? או אפשר לחש קול נעלם וחשאי ללבה, לב אם, כי בנה זה, בר־המצוה הקטן, העומד עכשיו נרגש ונלהב ודורש בקול רם וצלול את דרשתו הנאה לפני עדת היהודים, עתיד בזמן קרוב, בזמן קרוב מאד, לעמוד על קברה ולאמר קדיש אחרי נשמתה?

מי יחדור עד צפוני לב אם ומי יביז את דמשתיה?...

שלום־עליכם

ספר שני
ימי
הנערות

הוצאת
שטיבל
ברלין־שרלוטנבורג

Printed in Germany

שלום־עליכם

חַיֵּי אָדָם

תרגום י. ד. ברקוביץ

ספר שני: ימי הנערות

הוצאת אברהם יוסף שטיבל ח' בע"מ
ברלין־שרלוטנבורג

התרפ"ח

Printed in Germany

Copyright 1928
by A. J. Stybel-Verlag G. m. b. H.
Berlin-Charlottenburg, Dahlmannstr. 5.

חיי אדם

ספר שני

ימי הנערות

התוכן

הבחור	7
האהבה הראשונה	13
החלירע	19
האבלים	28
על שפת נהר דניפר	35
על המעברה	44
ברוכים הבאים	50
בחדר הפגדים	59
מעשה ביהודי בעל־כנף	67
עם נערי־השוק	73
בקהל חסידים	79
שמחת־תורה	87
הביתה	92
אוצר־הלשון של האם־התורגמת	100
ליד פתח השער	109
הגנבאי	118
חתני־חמד	126
ארנולד החצרוני	133
הנימנזיסט סולומון	142
הפרס	150
אלי בן דודי	157
בין חזנים ומנגנים	166
לא תגנוב!	173
בת החזן	184
הקפות ליל שמחת־תורה	191
המשפר	199

א.

הַבָּחוּר.

נבוך חרשימות מתחנך בהנחת תפלין. — מדברים נכבדות באחיו הבכור הירשל. — מחותו ופגע רע בצדו. — בחינות בעזרת בית־קול מאחורי הפרגוד. — פרק בדקדוק. — תיק של תפלין, שעון של כסף וכלה נאה.

כשיו כבר נעשית בחור, בעזרת השם יתברך. חדל להיות לך אורח בנערים, בא הקץ למעשי ילדות, בא הקץ להוללות ופחזות. כבר הגיעה שעתך להיות איש בין אנשים, יהודי כשר כשאר היהודים. כי לא יארכו הימים, ובעוד אַתָּה פונה כה וכה — והנה אַתָּה חתן!...

אלה הדברים, דברי מוסר ודרך־ארץ, אשר הטיפו הגדולים על אוזן בר־המצוה הקטן ממחרת השבת, לאחר הדרשה הנפלאה, ורבו רב משה־דוד עמד לחנכו במצות הנחת תפלין ולהורותו את כל המעשה אשר יעשה. קשר לזרועו השמאלית תפלין של־יד וְהֵדֵק אותה ברצועה הַדֵּק היטב, עד כי אצבעות ידו תפחו והפכו כָּחול. וכנגד זה היתה הטוטפת הגדולה של־ראש תלויה בנס, צונחת בכל רגע לבין עיניו של המתחנך הצעיר, או נשמטת לצד אזנו וגורמת לו טרחה יתירה. הרבה יגיעות יגע בר־המצוה לעמוד במקומו עמידה ישרה, שלא לנטות לכאן ולכאן, ומתוך כונה יתירה זו התירא להזיז יד או רגל, ולא יכול להביט אפילו אל חבריו הקטנים, אשר הקיפוהו מסביב ועמדו להתבונן אליו מתוך סקרנות רבה ולראותו, כשהוא מניח תפלין בפעם הראשונה. והאמת ניתנה להאמר, שאלמלא חבריו השובבים הללו, שעמדו מנגד, היה בר־המצוה מתפלל בפעם

חזות פלבב שלם ובכונה עצומה ובאהבה רבה. פל התכונה הזאת של הנחת תפלין בצבור מצאה חן בעיניו וגרמה לו נחת־רוח הרבה: נהנה מפירוש המלות של פסוקי „וארשתיך" ונהנה מריח־ניחוח זה, הנודף מעור הרצועות הרעננות; נהנה מדברי הגדולים, האומרים עליו, פי בחור הוא, ונהנה מזה, שמצרפים אותו ביחד עם שאר בני־אדם למנין. משמע, שפבר זכה להיות איש בין אנשים, יהודי כשאר היהודים. אפילו רפאל השמש, הוא רפאל, הפוזל בעין אחת, אף הוא שנה את טעמו ואת הליכותיו עמו ומפיט עליו עתה ברגשות דרך־ארץ. וחבריו הקטנים ממנו לא כל־שפן. הללו מפיטים אליו מלמטה למעלה ומקנאים בו קנאה גדולה, פמו שקנא הוא בהירשל אחיו הפבור בשעתו, פשנעשה זה בר־מצוה. ולא על שנעשה בר־מצוה קנא אז באחיו, אלא על שנעשה חתן תיכף לבר־מצוה, והפלה רקמה לו תיק של תפלין, והמחותן נתן לו במתנה שעון של פסף. שני הדברים האלה, פלומר—דְּבַר הֲעָשׂוֹת אֲחִיו הירשל לחתן ודבר השעון של פסף, אשר נתן לו מחותנו בעת ההיא, ראויים להפתב בספר לזפרון.

הירשל זה נער מיוחד במינו היה, יפה־מראה ומסלסל בלבושו, פלומר, שהיה נוהג נקיון בבגדיו וזהיר מאבק קל וְמֶרְכָּב פל־שהוא. וכנגד זה לא היה כחו יפה בתורה, וגם חשקו לא היה רב ביותר. ואף־על־פי־כן היתה זכות אבותיו מסייעתו, שבן נחום רפינוביץ הוא, ובהגיע עתו, עת־דודים, דפקו השדכנים על פתח אביו ודפרו בו נכבדות והציעו לפניו שדוכים יפים והגונים. ולא היו ימים מועטים עד שבא מחותן ממרחקים, מוואסילקוב העיר, יהודי שפרקו נאה וזקנו שחור; ולא יחידי בא המחותן, אלא הוא ובוחן עמו—אברך צהוב־זקן, חרוץ ומשכיל, בעל־תנ"ך ויודע פרק בלשון־הקודש, אלא שטרחן היה ופגע רע מטבע ברייתו, בוחן ובודק עד התהום ומציק לאדם עד מות. ראשית פל עמד הבוחן הזה להראות לעיני

המחזתנים את כל הידיעות הרבות, אשר הוא יודע. מה עשה? התחיל לפלפל עם רבו של החתן, לענות את נפשו ולנצח אותו בחכמת דקדוק ולשון. כל מה שאמר הרב, בא זה ופרכו מיד והוכיח לו משוגתו על פניו. אחר־כך תפס לו להמלמד העלוב ודרש ממנו, כי יניד לו למה נאמר ב„קהלת" זבובי מות יבאיש, בלשון יחיד, ולא נאמר יבאישו, בלשון רבים. אמר לו הרב: „אלא מעתה, למה נאמר באותו ספר „קהלת" עצמו וזכור את בוראיך, בלשון רבים, ולא נאמר וזכור את בוראך, בלשון יחיד?"... מיד הסב האברך החרוץ את פני המלחמה ויצא לקראת המלמד ממקום אחר, אשר לא בלל איש, מן הצד: „אם כן, הגידה לי איפוא, בבקשה ממך, אם בעל־נפש אתה: היכן מצינו כתוב ויתהלכו מגוי אל גוי?" נתבלבל המלמד ונכלם קצת ואמר: „הרי כתוב זה מצינו בתפלת שחרית, ב„הודו לה' קראו בשמו"... ואולם תשובה זו לא הניחה דעתו של האברך הטרחן: „מפיון שפך, ילמדנו רבנו, היכן כתוב הודו לה' קראו בשמו?" נתבלבל המלמד עוד יותר וענה מתוך מבוכה רבה: „כתוב זה מקומו בודאי באחד מפרקי תהלים?"... כאן לא יכול עוד האברך הצחוב להתאפק ונתן את קולו בצחוק: „במחילת כבודך, רבי ומורי! כתוב זה מקומו לא באחד מפרקי תהלים בלבד, אלא פעם אחת אמנם מצינו אותו בתהלים, ואולם עוד פעם אתה מוצא אותו, בעונותינו הרבים, דוקא בדברי הימים!"...

הדבר הזה הכריע את המלמד העלוב תחתיו. טפות זעה בצבצו בפניו, וכולו כהלום־רעם. „נפתל הוא האברך הזה, דרך־עקלתון דרכו! — כך אמר לפני תלמידיו ומחה את זעת פניו בכנף קפוטתו. — אם בדרך הזאת הוא אומר ללכת גם עם החתן — אין תקוה טובה נשקפת לחתן והשדוך בטל מאליו"... ומפני שגם המלמד גופו התפלל אל השדוך הזה, ולא אל השדוך עצמו נשא

את נפשו, אלא אל כפוף־השדכנות, הפרוך בו, לפיכך לא נתקררה דעתו עד שבקש ומצא עצה. מה עשה? הלך והמתיק סוד עם אחי החתן הקטן, עם שלום תלמידו, כי יבוא זה להחבא מאחורי הדופן של הדרגש הרחב, העומד בטרקלין, ועל הדרגש עצמו הושיב את החתן. אחר־כך באו המחותנים וישבו כולם מסביב לשלחן האדום, המוצב על שלש פרעיו, והאברך הצהוב חשף את זרועותיו ועמד לענות את החתן בכור המבחן. בין פה וכה ואם החתן ערכה את השלחן, הביאה יין ומיני תרגימה, פולה בטוחה, כפי הנראה, כי בנה לא יפשל בבחינות, והכל על מקומו יבוא בשלום. „הגידה לי, שאהבה נפשי, היכן מצינו פתוב לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל?"—„באיוב!"—נשמעה בת־קול יוצאת מאחורי הפרגוד של הדרגש הרחב. „באיוב!"—ענה החתן בקול אדיר וחזק, כהולך לבטח דרכו. „אמת דברת—באיוב. האם לא תדע לך איפוא, היפה בבנים, היכן מצינו בתנ"ך מלה אחרת, ששרשה דומה לשורש עשתות?"—בודק ובוחן שוב האברך הצהוב ופניו מאירים. „ביום ההוא אבדו עשתנותיו, בתהלים!"—מצפצף קול דק מאחורי הדופן, והחתן עונה אחריו מלה במלה בבטחה רבה. „יפה דרשת! אם כן, כבר כלינו מעשינו בתנ"ך.—אומר האברך הבוחן ומעיף עין על השלחן, במקום שחיה־אסתר הקטנה מטפלת בסדור מיני המתיקה והמרקחת לאורחים.—עתה, בני, נפנה מעט על שמאל ונשים אל הדקדוק פנינו. הבה נעיין בדבר ונחקור לדעת את המלה אבדו: מה הוא הפועל שלה? ומה הוא הבנין? ומה הוא הגוף? ומה הוא המספר? ומה הוא הזמן?"—מיד צפצף שלום הקטן מאחורי הדרגש, ואחיו החתן עונה אחריו בקול: „אבדו—פועל עומד, בנין קל, גוף נסתר, מספר רבים, זמן עבר; ונטית הפועל היא: אָבַדְתִּי, אָבַדְתָּ, אָבַדְתְּ, אָבַד, אָבְדָה, אָבַדְנוּ, אֲבַדְתֶּם, אֲבַדְתֶּן..."

— דיינו, דיינו, דיינו! — קרא האברך הצהוב בפנים מבהיקים, משפשף ידיו זו בזו ומביט על השלחן הערוך, ובפנותו אל המחותן המאושר מצד הכלה, אמר לו: „מזל טוב לך, מחותן, סימן טוב ומזל טוב! הלא עיניך הרואות, כי בחור זה מלא וגדוש הוא, כלי שלם ומפואר. אם כן איפוא, הלא נלך ונסעד לבנו במיני מזונות?"...

האם גלוי וידוע היה דבר הקנוניה הזאת גם לאבי החתן ולאמו, או סוד כמוס היה רק בין השלשה, בין החתן ורבו ואחיו הקטן, או אפשר גם יד האברך הבוחן היתה באמצע? — דבר זה לא ניתן להגלות לשום איש עד העולם. אם כה ואם כה — ושני הצדדים שבעי־רצון היו, מפני שכל אחד ראה את העסק טוב ויפה לפניו...

עכשיו נעבור אל פרשת דברי השעון, האמור למעלה. דבר המובן מאליו, כי תיכף לאחר הבחינות נסעה אם החתן לראות את הכלה. והכלה מצאה חן בעיניה — „טובת שכל היא". מיד קראו משתה וכתבו תנאים ושברו קערות, כמנהג ישראל, והמחותן מצד הכלה קנה מתנה להחתן — שעון של כסף. כמספר הרגעים בשעה, כן היה מספר הפעמים, אשר הוציא החתן את שעונו מכיסו להביט בו. צדקה עשו בני־הבית עם החתן, כששאלוהו למספר השעות בשעונו. והחתן שמר את שעונו מכל משמר, כבבת־עינו נצרהו. בלילה, קודם שעלה על משכבו, לא היה יכול למצוא מקום בטוח לשעונו, אשר יניחהו שם. וביום השבת, לפני לכתו לבית־הכנסת, היה מהלך עם שעונו בכל חדרי הבית, בודק ומחפש בכל הארונות והארגזים, מבקש פנת־סתר למחמד־לבו וחרד עליו וירא יראה גדולה, שמא יבואו גנבים ויגנבוהו...

ויהי היום — וחתן זה, שהיה נוהג סלסול בעצמו ומקפיד ביותר על הנקיון, אמר לנער אבק ממלבושו החדש. ובימים ההם היו בניהם של בעלי־בתים חשובים לובשים בגדים, העשויים ארג שעיר משובח,

ומטבעו של ארג שעיר זה, שהוא כספוג, הסופג אבק רב. ומקל היה לו להחתן, מקל מיוחד במינו, העשוי קנה רך ונוח להפפף. מה עשה? תלה את מלבושו בחוץ, על דופן המעקה, ועמד לטפוח עליו במקלו הרך, כדי להוציא אבקו ממנו — טָפוֹחַ היטב, היטב טָפוֹחַ, בכל כחו ועוצם־ידו. קטרג השטן בשעת הספנה, והבחור העלוב שכח, כי שעון יש לו בכיס מלבושו. עוד רגע — והחתן האומלל ידע את כל אשר עשה לשעונו. מכל חמדת־לבו לא נשאר לו בכיסו אלא זכר לחורבן: מְכַתֶּת זכוכית, שברי קוניה, שיורי כסף וגלגלים קטנים הרבה. אז נשא החתן את קולו ובכה בכי־תמרורים. לשוא נחמוהו הגדולים בכל מיני תנחומין, לשוא דברו על נפשו והבטיחוהו, כי יקנו לו שעון אחר טוב מן הראשון — החתן מאן להתנחם ומרר בבכי.

גם בר־המצוה הקטן שלום ראה את עצמו בעת ההיא כבחור ממין הבחורים האלה והתהלך בגדולות ובנפלאות. שלשה דברים חמדה נפשו בימים ההם, ואלו הם: תיק של תפלין מהודר, שעון של כסף וכלה נאה. הכלה נצטיירה בדמיונו רק בדמות בת־מלכה נהדרה, יפה כחמה, ברה כלבנה — אחת מאותן היפהפיות הנפלאות, שחברו שמואליק היתום הרבה כל־כך לספר בשבחן. דמותה הנעלה, עוטה קרני־אור, ברורה וידועה היתה לו כל־כך, עד כי הגה בה תמיד וראה אותה כמה פעמים בחלום. ופעם אחת, לאחר שנעשה בר־מצוה, נתגלתה לו גם בהקיץ — ואז דבק לאהוב אותה בכל לבו אהבה עזה וקדושה, כאשר יסופר בפרק הבא.

ב.

הָאַהֲבָה הָרִאשׁוֹנָה.

השולמית אשר בשיר־השירים. — בת־ישראל מטיילת עם אופיצרים בראש כל חוצות. — המאושר בפחורים. — קשה כשאול קנאה. — שריקת נעלים ולשון צרפתית. — כנור ופסנתר. — פצעי אוהב. — גבור הרשימות נושא את נפשו בעולם החלומות והדמיון.

לא נפגשו שניהם אחר־כך פמה פעמים בחייהם, אפשר היה לו לכותב הזכרונות האלה להשלות עתה את נפשו, כי אותה הנערה, אשר לקחה שבי את לבו בשנת הארבע־עשרה לימי חייו, לא היתה אלא פרי הדמיון בלבד, חזון לבו הצעיר, חלום ילדותו הרחוקה. רוזה היה שמה, ומעולם לא ראה אותה הולכת יחידית ברחובה של עיר. תמיד היתה מטיילת בחברת בני־לויה — בחברת בחורים נאים מבחורי ישראל, בולם בני העשירים ובעלי־הבתים החשובים שבעיר. ביניהם גם צעירי הנוצרים, אופיצרים ופקידי הרשות, אשר סבוה כדבורים, היו כרוכים אחריה ושואפים צלה. כי תצא בת־ישראל לטייל עם אופיצר רוסי בראש כל חוצות — חדוש נפלא זה בלבד היה בו כדי לעורר את הלבבות ולעשות את העיר כמרקחה. לא כל נערה מבנות היהודים יכולה ליטול לעצמה רשות זו, ולא לכל נערה יבופר העון הזה. רק רוזה בלבד רשאית לעשות כן. רק היא האחת, שהכל מותר לה, הכל מחול לה, מפני שמצוינת היא מכל בנות העיר, מפני שהיא הנערה האחת בעיר, הפורטת על הפסנתר, הנערה האחת בעיר, המדברת צרפתית — ומדברת היא דוקא בקול רם, וצוחקת בקול רם. וכי מי ידמה ומי ישוה לה לרוזה? ... ולא עוד, אלא שוכות

אביה מסייעתה. אביה הוא אחד היהודים העשירים שבעיר, אריסטו־קראט ונשוא־פנים. יש אומרים, כי בימי נעוריו היה גלוח. עכשיו, משהזקין ושערו הפך לבן, התחיל מגדל את זקנו, הרפיב משקפים על חוטמו ועשה פימות מתחת לעיניו — מיני קפלים של עור, שמראיהם מראה כרים קטנים. פימות אלו קבלה ממנו בירושה גם בתו רוזה, והן מתאימות כל־כך לעיניה הפחולות והיפות, לגבות־עיניה הרפות כמשי וכפופות כעין הקשת, לחוטמה המחוטב תבנית חוטם יהודי־יווני, לזיו פניה הלבנים והצחים ולכל דמותה הקטנה והנחמדה, דמות בת־מלך ביפיה, אשר משכה אחריה בחבלי־קסם את לב הנער התמים ובעל־החלומות, שלום בן־נחום בן־זאב, ולבבה אותו באחת מעיניה, עיני השולמית אשר בשיר־השירים, כי ידבק אחריה ויאהב אותה אהבה תמה וצרופה, אהבה עזה וקדושה, אהבה ראשונה של נער בר־מצוה תם וזך.

אכן שולמית היא זאת, השולמית אשר בשיר־השירים. כי מי עוד כשולמית, אשר לה עינים יפות וכחולות ובהירות כל־כך, כעין השמים לטוהר? ומי עוד כשולמית, אשר מדי העיפה את עיניה העמוקות והמרהיבות להביט בך — וחדר מבטה לתוך מעמקי נשמתך ועורר בנפשך המון רגשות ומאויים אשר לא ידעת עד כה, רגשות אושר ועדנים אין קץ ויסורים עמוקים מני תהום?... והבט הביטה על שלום, כפי שיש לשער, רק פעם אחת, לכל היותר — שתי פעמים, ואף זה עשתה שלא בכונה, אלא דרך־אגב, בעברה ברחובה של עיר עם חבורת בני־לויתה, וביניהם אחד המאושר מכולם ושמו חיים פרוכשטיין. חיים זה בנו של יוסי פרוכשטיין היה, רק ויחיד לפני אביו, והוא קצר־הרגלים מטבע ברייתו, קצר־הרגלים וארוך־החוטם, ועל חטמו — חטטים ארומים, ושיניו שינים גדולות ביותר, גדולות ונוראות. אבל כנגד זה היה הדור בלבושו, מגוהץ ומסולסל, כחתן היוצא לחופתו. מנפיו מבהיקים ושורקים בדרך פסיעתם,

ולהם עקבות גבוהים מאד, כדי שֶׁיִּרָאֶה לעין הרואים כגבה־הקומה. אפודתו צחה ולבנה, כלובן השלג. שערותיו סרוקות יפה לכאן ולכאן ומעפורת באמצעותן, והן משוחות בשמן־המור ומבושמות בכל מיני בשמים, שריחם הולך למרחוק. זה היה המאושר מכל הבחורים, המחזרים אחרי רוזה, ובו בחרה העיר לשימהו חתן לה. ולמה בחרה העיר בו דוקא? משום שבנו של יוסי פרוכשטיין הוא, ויוסי פרוכשטיין עשיר הוא — יבוא בן־עשירים ויקח בת־עשירים. ולא זו בלבד, אלא שחיים פרוכשטיין הוא הבחור האחד בין בחורי העיר פריאסלאוו, המדבר צחות בלשון צרפתית; הוא מדבר צרפתית והיא מדברת צרפתית — כלום יש לך זווג יפה מזה? ועוד צד שוה אחד מצאו בני העיר בשניהם: שהיא פורטת על הפסנתר והוא מנגן על הכנור, וכששני אלה עומדים לנגן יחד, לא תמלא אזנך משמוע ולא תלאינה רגליך מעמוד על־יד החלון כל הלילה כולו. שלום כבר נסה לא אחת לעמוד בחוץ, על־יד החלון הפתוח של רוזה, לעמוד עד בוש בערבי הקיץ ולשמוע אל הקולות הערבים והנפלאים, אשר הוציאה רוזה היפה באצבעותיה היפות והענוגות מתוך הפסנתר הגדול, השחור והמבהיק, עם המנענעים הלבנים, ואל צלילי הנגינה המתוקה והנפלאה, אשר הוציא חיים פרוכשטיין קצר־הרגלים מתוך הנימים הדקות של כנורו הקטן והפרסתן. הוי, מה השתוחחה נפשו ומה נסערה ברגעים ההם! הוא התענג והצטער כאחד, ברך וקלל בלבו גם יחד. התענג על הנגינות הערבות, על קולות־האלהים הנפלאים, המשתפכים בער החלון החוצה, והצטער צער גדול, שלא הוא מנגן עם רוזה, אלא אחר. ברך את הידים, המפליאות להוציא מתוך כלי־הזמר הדוממים צלילים ערבים ומרהיבים כאלה, וקלל את יום הולדו, יום שראה אור־החיים בביתו של נחום רבינוביץ, ולא בבית יוסי פרוכשטיין. למה הבדיל אותו אלהים לרעה מחיים פרוכשטיין זה: שחיים פרוכשטיין בן־עשירים הוא, מתענג על כל טוב

זרואה חיים בעולמו, והוא, שלום, כל ימיו צרות ומכאובים? המעט לו, כי מנעו אבותיו ממנו מגפים מגוהצים ושורקים עם עקבות גבוהים, — הנה נעליו אשר לרגליו כבר בלו, סוליהן כבר נמחו, עקבותיהן נתעקמו. וכי יבוא היום ויגיד, כי חפץ הוא במגפים מגוהצים, מיד ישאלוהו: על מה ולמה? וכי ירהיב עוז בנפשו לבקש לו מגפים שורקים, סופו מקבל נזיפה ומפות־לחי...

הוי, מה טוב היה חלקו עתה ומה נעים היה גורלו, אילו נמצא לו אוצר! אותו האוצר הטוב, אשר חברו הוורונקאי, שמואליק היתום, היה מרבה לספר עליו ספורים נפלאים כל־כך. ואולם כל זה אינו אלא הבל הבלים, חלומות־שוא ומדוחים. נסים לא יעשו בארץ ואוצרות עוד אינם. כלומר, יש אוצר אחד בוורונקה, אך קשה למצוא אותו — טמון וסמוי הוא מעין כל בריה. ככל אשר ירבו בני־האדם לבקשו, כן יוסיף זה להתרחק ולהתעמק במעבה האדמה ולהתעלם מעיניהם... ושלום עלוב־הנפש קלל בלבו את יומו, כי נולד בבית משפחת רבינוביץ המיוחסת, ולא זכה לראות אור בבית עשירים, בבית משפחת פרוכשטיין. ויותר שהעלה טינה על בית אביו הרגיש שנאה בלבו אל חיים פרוכשטיין, אליו ואל רגליו הקצרות ואל חוטמו הארוך, הזרוע חטטים אדומים, שנאה עזה וכבושה — על שפרך אלהים אותו, את קצר־הרגלים הלזה, בשלשת הדברים גם יחד: בשריקת נעלים, בלשון צרפתית ובניגון עלי כנור.

ושלום האומלל נדר נדר בלבבו ונשבע והעיד עדים נאמנים — את הירח ואת הכוכבים אשר על־פני השמים, ואת צלילי הנגינה הערבים והנפלאים, את קולות־האלהים, הנשאים ומשתפכים דרך החלון הפתוח החוצה, כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם ילמד גם הוא לנגן על הכנור, כמו שמנגן חיים פרוכשטיין, ואולי עוד יעלה עליו בנגינתו עשרת מונים, וכי לא תתקרר דעתו עד אם ילמד לרבר

צחות בלשון צרפתית, כמו שמדבר חיים פרוכשטיין, ואולי עוד ינצח אותו בעזרת השם גם בזה, — ואז יבוא אליה, אל רוזה היפה, יכנס אל ביתה ויאמר לה בלשון הכתוב בשיר־השירים: „שובי שובי, השולמית — שאר־נא עיניך, רוזה, וראי, הטי אזניך ושמעי את אשר אנגן לפניך על הפנור"... והוא יעמוד לפניה עמידה ישרה, כמנגן מנוסה ומומחה, יעביר את הקשתנית על־גבי הנימים הדקות אחת ושתים, ושולמית היפה תטה ראשה להקשיב ולא תאמין למשמע אזניה. אז תשאלהו: „מאין לך כל זאת?" — והוא יענה אותה: „מעצמי". וחיים פרוכשטיין יעמוד מרחוק נרעש ונפעם, מחריש ומשתאה ומקנא בו קנאה גדולה, ולא יוכל עוד להתאפק ויגש אל רוזה וילחש לה דבר בלשון צרפתית, — או־אז יכנס שלום לתוך דבריהם, יפסיק את חיים קצר־הרגלים באמצע ויאמר לו אף הוא בלשון צרפתית: „לאט לך, רב חיים, בלשונך הצרפתית, כי מבין אני כל דבור ודבור!" אז ישתומם חיים עוד יותר, ורוזה השולמית תשאל את שלום: „הגם לדבר צרפתית אתה יודע? מאין?" — ושלום יענה שוב: „מעצמי". אז תקום רוזה ותאחז את שלום בידו ותאמר לו: „לכה ונלכה". ושניהם, הוא ורוזה, יצאו לטייל יחדיו ברחובות העיר פריאסלאוו ולדבר יחדיו בלשון צרפתית, וכל חבורת הבחורים, וגם חיים קצר־הרגלים בתוכם, הולכת אחריהם. אז תהום כל העיר לקראתם, כל יראו עליהם באצבע, כל ישאלו זה את זה: „מי הם שני אלה? מי הוא הזוג המאושר הזה?" הללו שואלים והללו משיבים: „וכי איננכם יודעים, מי הם אלה? הלא זאת רוזה היפה בבנות, היא ובחירה רצתה נפשה בו!" — „ומי הוא איפוא בחירה?" — „וכי איננכם יודעים, מי הוא? בחירה הלא הוא בעל־התנ"ך והבתבא הרבא המפורסם מוורונקה, שלום בן־נחום בן־זאב, שלום רבינוביץ"... ושלום שומע את כל זאת, אלא שהוא מעמיד פנים כאילו אינו שומע כלום. והוא

מוסיף והולך יחד עם רוזה בחירתו, שניהם אחוזים זה בזה, שניהם שלובי־זרוע. והוא רואה את עיניה הפחולות והיפות, המביטות אליו באהבה וצוחקות. והוא מרגיש את כף־ידה הקטנה והענוגה והחמה בתוך ידו. והוא מקשיב אל הולם לבו, הפועם בחזקה: טיק־טאק, טיק־טאק. ונעליו אשר לרגליו אף הן השמיעו פתאום קול שריקה כמו מאליהן: שריק־שרק, שריק־שרק. ונם זה, נם שריקת הנעלים, גדול ונפלא בעיניו מכל הנסים והנפלאות, שנעשו לו בימים האלה. הגע בעצמך: לנגן על הכנור ולדבר צרפתית אפשר היה לו ללמוד. יומם ולילה שקד על התורה הזאת עד אשר ידע אותה. אבל נעליו, נעליו הפלות — מי נתן להן פה לשרוק? האמנם גם שריקת הנעלים באה בדרך נס? או אפשר רק נדמה נדמה לו, כי שומע הוא קול שריקת הנעלים? — והוא דוחק ודוחק את סולי נעליו בשתי רגליו, דוחקן בכל כחו — ומקבל מיד סטירה יפה מידי אחיו הבכור, הישן עמו במטה אחת: „למה אתה בועט ברגליך, כאחד הסייחים?“ והוא מקיץ משנתו, פוקח את עיניו ומביט על סביבותיו — האמנם לא היה כל זה אלא חלום?... והוא אינו פוסק מהרהר בחלומו זה הנפלא. והוא אינו פוסק מלחלום חלומות גם בהקיץ. ומתמזגים אצלו מראות החלום והמציאות גם יחד, וחזיונות הדמיון עם מקרי היום משמשים לפניו בערבוביה... וכך עוברים ימים רבים, והוא איננו יודע מספר לימים העוברים — עד אשר יבוא פתאום הֵלֶךְ לעיר פריאסלאוו, אורח איום ונורא. כחתף בא האורח, ודרכו בסופה וסערה, והוא נושא בכנפיו מות ואבדון, פורץ אל בתי העיר ומחריבם ועושה שמות בהם ואינו פוסח גם על בית רבינוביץ. עם בוא האורח נעלמה דמות־דיוקנה של רוזה השולמית, נעלמה גם אהבתו הנפלאה אליה — כחלום חזיון לילה, כדמיון פורח, כיום אתמול כי עבר...

האורח — זה היה החליץ.

ב.

הֶחָלִיל.

המגפה. — „חברת הממרקים". — האם היה־אפשר רואה חלום רע ונופלת למשכב. — הסבה מינדי עומדת בפרץ, מעוררת זכות־אבות ודורשת ברופאים. — מות האם. — הדוד פיני נוזר על הבכיה. — „שבת היא מלזעוק".

א ש י ת התגלותו של האורח האיום בעיר היתה בתחילת ימי הקיץ, תיכף לאחר הפסח, וצעדיו הראשונים היו בשובה ונחת, כאילו דרך־אגב; ורק אחר־כך, לתקופת חג השבועות, אחרי שהבשילו הפירות בגנים ועגבי־שועל ירוקים נמכרו בשוק בזול, כמעט בחצי־חנם, הסתער זה בכל חמת־רוחו והתחיל להלך אימים ולעשות שמות בעיר, ואז התחילו אנשי העיר לדבר בו יותר ויותר ולהשמיע את המלים הנוראות: „מגפה", „מחלה מתהלכת", „חלירע". כשהיו מוציאים מפיהם את המלה „חלירע", היו נפנים לצדדים ורוקקים, — ודבר זה הפיל אימה ופחד על כל העיר.

דבר המובן מאליו, שהפחד נפל רק על הגדולים, ואילו הקטנים, תינוקות של בית־רבם, מצאו בענין הזה קורת־רוח לעצמם, וימי המגפה כמעט ימים טובים היו להם. אמותיהם התחילו להשגיח השגחה מעולה על מאכלם ומשתהם, התחילו למשש להם פְּעָמִים בכל יום, ערב ובוקר, את ראשיהם, צוו עליהם בכל עת־מצוא להראות את לשונם, ולבסוף עמדו וסגרו את כל בתי־הספר שבעיר, ואת התלמידים שלחו לחפשי — עד אשר יראה אלהים וירחם, עד אשר

תעצר המגפה ותלך כל־עומת שבאה. ואולם המגפה לא נעצרה במהרה ולא הלכה כל־עומת שבאה; אדרבה, מיום ליום גברה חיילים והוסיפה לעשות שמות בעיר ולהפיל חללים על ימין ועל שמאל. לא היה בית בישראל, אשר לא פגע בו מלאך־המות. לא היה יום, שלא נערכו בו כמה וכמה הלויות של מתים. והפחד הלך וגדל מיום ליום, וכל העיר היתה לחרדה.

ואף־על־פי־כן לא נואשו אנשי העיר ולא טמנו ידיהם בצלחת. ראשי הערה קראו לאספות, נכנסו לישיבות, ישבו ודנו וטפסו עצה, מה לעשות ואיך לעצור בעד המגפה. ולא זזו משם עד שתקנו כמה תקנות ומצאו כמה סגולות ורפואות בדוקות, היפות לחלירע, ובראשן — את סגולת המֶרוק. מֶרוק זה מהו? — פלוני שהתחיל חש במעיו ונחשד על החלירע, מיד נכנסו אצלו בני־אדם הממונים לכך, השפיבו אותו במטתו, מתחו את כל אברי גופו ועמדו עליו למרק ולשפשף את בשרו. ואמנם הועילו טובי הערה בתקנתם: רבים נצלו ממות בעמל כפיהם של הממרקים וקמו ועמדו על רגליהם אחרי חלותם.

על „חברת הממרקים", שנוצרה בימים ההם, נמנו כל בעלי־הבתים החשובים שבעיר. העיר עצמה נחלקה אז לרבעים: רובע רובע וממרקיו המיוחדים לו. והממרקים — כולם בני־חיל וגבורי־לב, מתהלכים ברחובה של עיר בקומה זקופה וברוח נכון, פוסעים פסיעה גסה, כולם זריזים, נחפזים כל היום איש לרובעו, מוכנים ומזומנים להפקיר את חייהם ולמסור את נפשם על פקוח נפשות אחרים. כותב הזכרונות האלה כבר אז בלבו כבוד גדול את האנשים הנפלאים ההם וראה אותם כראות פני מלאכי־אלהים. הגע בעצמך: בני־אדם אלה עשוים לבלי חת ואין כל פחד לנגד עיניהם. אינם יראים לא את החלירע ולא את המות. אדרבה, נדברים הם איש לרעהו בשחוק וקלות־ראש, מחזקים ומאמצים ברבוריהם זה את זה, מזדמנים כולם למקום אחד, שותים „לחיים" ומברכים איש את אחיו על

הפוס, כי „הלואי ירחם הקדוש־ברוך־הוא על העיר — ותעצר המגפה"...

ממילא מובן, כי גם בני משפחת רבינוביץ היו בין הממרקים. בכל ערב וערב, כשהיה נחום רבינוביץ חוזר מרובע־העיר, המסור לרשותו, היה מרבה לספר חדשות: כמה בני־אדם חלו היום בעיר, כמה מהם מורקו, כמה חיו אחרי המרוק וכמה מתו. אותה שעה היו בני־הבית מתאספים סביבו, עומדים פולם ומביטים עליו ברגשות כבוד והערצה, מקשיבים לספוריו בירא ופחד, מחרישים ומשתאים... והאם, חיה־אסתר הקטנה — זו היתה מפרקת אצבעותיה מתוך צער, מביטה על חבורת ילדיה בדאגה רבה ומדברת אל נפשה כנואשת: „הלואי, שהאסון לא יגרר אחריו, חס ושלום, אל הבית"... שמע נחום בעלה וצחק לה ואמר: „חלירע אין לו רגלים. אינו בא לביתו של אדם מאליו, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה"...

ואולם על חיה־אסתר הקטנה הכריזו, כפי הנראה, מלמעלה. פעם אחת קמה בבוקר וספרה לפני חמותה, לפני הסבה מינדי, את דבר החלום המוזר, אשר ראתה בלילה. בחלומה — והנה ערב שבת עם חשכה בביתה, והיא עומדת להדליק את הנרות ולברך עליהם. פתאום נפתחה הדלת ואל הבית באה פרומה־שרה הפספית, זו שמתה לפני שבוע במגפה, והיא מתיצבת מאחריה, נופחת בנרות־השבת: פְּחִי! — ומכבה אותם... כששמעה הסבה מינדי את דבר החלום המוזר, מלאה שחוק פיה ופתרה אותו לטובה. ואולם מרשמי פניהן של הנשים ניכר היה, כי לב שתיהן מלא פחד מסותר. אחר־כך עלתה האם חיה־אסתר על מטתה וצותה להביא אליה את המראה, הסתפלה במראה ואמרה אל הסבה מינדי: „חמותי, לא טוב הדבר! הביטי וראי את צפרני"... הסבה מינדי העמידה שוב פנים שוחקות ושלחה את כל חלומותיה הרעים אל ראש שונאיה, ומיד יצאה ושלחה בחשאי את הבנים הגדולים לבקש ולהביא את

אביהם, אשר הלך לרגל עבודתו למרק את החולים ברובע שלו. ומפלי חפות לבנה, חשפה הסבה מינדי את זרועותיה ועמדה לשפות בתנור סירים גדולים מלאים מים, ולא חשבה כל עמל מנפשה להציל את החולה. הבהילה להביא גם את הדוקטור קוזאצקובסקי, הטוב שברופאי העיר. הדוקטור קוזאצקובסקי נוצרי הוא, אדם מסורבל בבשר ופניו אדומים. יהודים מומחים מעידים עליו ואומרים, כי בריא הוא בגופו כל־כך, עד כי מובטח לו, שלא ימות על מטתו כאחד האדם, אלא נשמתו תצא פתאום בדרך־הלוכו. ואף־על־פי שהדוקטור קוזאצקובסקי הוא הטוב שברופאים, לא נמנעה הסבה מינדי מלהביא גם את יעקב הרופא. מעלה יתירה לו ליעקב הרופא, שיהודי הוא ונקל לבוא אתו בדברים ולשמוע את לשונו. יעקב הרופא אמנם איננו דוקטור, אלא רופא בלבד, ואף־על־פי־כן אין בינו ובין הדוקטור ולא כלום. לובש הוא לכתפיו עטיפה כדוקטור, ומגדל בלורית כדוקטור, ומרכיב על חוטמו משקפים כדוקטור, וכותב פתקאות של רפואה כדוקטור, וקורא בלשון לאטינית כדוקטור, ואף כסף הוא מקבל כדוקטור. כלומר: כשנותנים לו מטבע לתוך ידו, הריהו מקבל אותה בעל־כרחו, כמי שכפאו שד, ממשמש את המטבע בכיסו, בוחן ומוצא תמיד את ערך שויה אף כשהיא סמויה מן העין. וראיה לדבר: אם מטבע פחותה היא, הריהו מחזירה מיד לבעליה ומצוה, כי יתנו לו תחתיה מטבע אחרת, גדולה ממנה. ועושה הוא את כל זאת בנימוס ובסבר פנים יפות, מתוך בת־צחוק נעימה, מחליק בשעת מעשה על שערותיו הארוכות ומתקן את משקפיו על חוטמו.

עמו, עם יעקב הרופא, באה הסבה מינדי להסגר בחדרה, אחרי אשר גרשה משם את הילדים הקטנים החוצה, והתחרשה עמו שעה ארוכה, עד אשר בא נחום בנה. וכשבא נחום בנה נרעש ונפחד, התנפלה עליו הסבה מינדי בחמת־רוחה ולא נתנתו אפילו

להתנצל לפניה ולהשיב אותה דבר... אכן, מי שלא ראה בימים ההם את הסבה מינדי בשלטונה, לא ראה אשת־חיל מימיו. מטפחתה אשר לראשה, מטפחת־המשי הירוקה, הזרועה תפוחי־כסף וקשורה בשתי קצותיה לאחוריה, שרווּלי שמלתה, שמלת־הצמר של צבע השוקולאד, המופשלים על זרועותיה, הסינר השחור, סינר־האטלס, המכסה על שמלתה, וידיה הרחוצות למשעי — כל אלה שוו לפניה הקשים והמקומטים מזוקן לוית הוד וגבורה מיוחדת. דומה, כאילו עסקה הזקנה וטרחה כאן במשתה של חתונה, ולא בחולה מסוכנת, האחוזה חלירע ונאבקת עם מר־המות. נראה היה, כאילו לא האם חיה־אסתר נאבקת פה עם המות, אלא היא, הזקנה מינדי, עומדת בפרץ ועורכת מלחמה בעדה נגד מלאך־המות, שמשק כנפיו השחורות והקלות כבר נשמע בחלל הבית. רק לאוזן ישמע, ולעינים לא יראה עוד. הקטנים אינם יודעים עדיין, מה הוא הדבר, הנעשה פה לעיניהם, אך מרגישים הם, כי דבר גדול הולך ומתרחש לפניהם, סוד גדול וכמוס. פניה הקשים והמקומטים של הסבה מינדי כאילו אומרים: „המות בא לקחת את האם מעל הבנים. אך אני לא אתננו בעזרת השם לנשת אליה!“... ואם הסבה מינדי החליטה דבר — מְדֻבָּרָה לא תשוב. נאמנת היא בהחלטותיה! פעם אחת, כשנכנס הדוקטור אצל החולה לבקרה, והוא נבוך כולו ונואש, — דבר זה ניכר היה מפניו האדומים, שהאדימו אז עוד יותר — קראה הסבה מינדי ואספה אליה את כל הילדים, העמידה כולם בשורה אחת, בזה אחר זה, הבכור (אברך שכבר צמחה לו חתימת־זקן) בבכורתו והצעיר (תינוקת שעדיין לא מלאה לה שנתה) בצעירתו, והיא עצמה התיצבה בראש כולם, — וכשיצא הדוקטור מחדר החולה, התנפלה לרגליו, נשקה לו את ידיו ורמזה על חבורת הילדים, העומדים לפניו מחרישים ותוהים: „הביטה, אדון, וראה, כמה תולעים, כמה יתומים קטנים תניח

אחריה החולה, אם תגיע שעתה, חלילה! הביטה וראה — אלה הצאן מה חטאו? חוס ורחם על עוללים ויונקים, על תולעים אלה, ואל תתן נפש רפה לנוע בלא עתה!"...

הדברים המעטים האלה נגעו, כפי הנראה, גם עד לב הדוקטור קוזאצקובסקי. הלה פרש את ידיו לאויר מתוך יאוש: „מה יעשה עוד לחולה ולא עשה לה? הן אדם הוא ולא אל. לא ממנו תבקש רחמים, כי־אם מזה היושב שם!"... ובדברו רמז באצבעו כלפי מעלה, כלומר: לאלהים.

מכיון שכך — שוב אין לה צורך בהדוקטור, שיהא למליץ בערה! את הדרך, אשר בה תבוא עד האלהים, יודעת הזקנה בעצמה. כבר היתה בבית־הכנסת, כבר אספה שם מנין של יהודים והושיבה אותם לפני השלחן לקרוא תהלים יום ולילה אחד. כבר השתטחה על קברי אבות ועוררה רפאים בזעקתה. הכיצד? אשה כאשת נחום בנה כלום תעזוב את בעלה אלמן ואת בניה יתומים? אשה כשרה וצנועה כחיה־אסתר כלתה כלום תמות בעצם ימי עלומיה? העל זאת תתאפק ותחריש? „לא, רבונו של עולם! לא כמדת בשר ודם מדתך! הלא אל טוב אתה, אל חנון ורחום. השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"...

לא הועילו לה להזקנה טענותיה. אמנם אלהים אל טוב הוא וחנון ורחום, ואולם המטה, אשר עלתה עליה חיה־אסתר הקטנה, לא ירדה עוד ממנה. חיה־אסתר מתה. בבוקר יום השבת, עת שכל היהודים התפללו בבית־הכנסת, יצאה נשמתה.

מתה? — זאת היתה הפעם השניה להקטנים, אחרי מות רבם משה השוחט, שהרגישו את מר־המות לכל עומקו יותר משהבינו אותו — ומה גדול היה שבר־לבם, ומה עמוק היה הפאב! אמנם אמם לא היתה רבה ונוחה ביותר. מעולם לא פנקה ולא סלסלה אותם ולא השפיעה עליהם רוב טובה, כאשר תעשינה שאר האמהות.

אמנם אמם לא מנעה מהם גם מפות־לחי ומהלומות וסטירות בצד ובכתף — „למען ייראו ילדים ויבושו ולא יהיו גרגרנים, הלהוטים כל ימיהם אחר גרונם ואינם יודעים שבעה לעולם! למען יעזבו ילדים את דרכיהם הרעים ואת טבעם המגונה ולא יוסיפו עוד להתלבט למן הבוקר ועד הערב במקום שגדולים עומדים! למען ידעו ילדים עת לכל חפץ ויבלמו פיהם ולא יחשפו שיניהם לכל רואה לצהול כל היום צהלת סוסים!"... הגזירה האחרונה היתה גזירה על הצחוק: שלא ימלאו הילדים צחוק פיהם. והילדים לא קבלו על עצמם את רוע הגזירה והוסיפו לצחוק כפעם בפעם. כי איך יתאפקו ולא יצחקו — והצחוק פורץ מאליו?... וצחוק זה, שתחילתו בשמחה ובהוללות, סופו היה במפות־לחי ובתלישת־אוזן, שספגו לרוב מידי אמם — מידיה הקטנות והאמיצות, שפגיעתן היתה עושה רושם...

ואולם עכשיו שכחו הקטנים את כל זאת. שכחו את המפות, אשר הוכו בידי אמם, ולא זכרו עוד אלא את רחמיה, רחמי־אם. זכרו, שהאם היתה שולחת בכל בוקר את ידה לתוך פיסה, ממשמשת בו ומבקשת פרוטת־נחושת לכל אחד מילדיה. זכרו, שהאם היתה משקה אותם תולענא בכל ראש־חודש — סגולה נגד תולעים שבמעים. זכרו, שהאם היתה הופכת משפבם בחלים, מיצרת ודואגת, מטפלת בהם ואינה זזה ממטתם. זכרו את מגע ידה הקטנה של האם, שהיתה ממשמשת בראש הילד החולה, בודקת בדופקו, מחליקה לחייו. זכרו, שהאם היתה תופרת להם מלבושים חדשים בכל ערב יום־טוב וחופפת ראשיהם בכל ערב שבת. זכרו את ליל סדור פסח ואת צחוק אמם, אשר צחקה אז בכל לב למראה הילדים השפורים מיין ארבע הכוסות. ועוד כמה וכמה דברים טובים זכרו עתה הקטנים, כבשו פניהם בכר, כל אחד על משכבו בבדידות, ובכו והתמוגגו ברמעות.

וביותר גדל בכי הילדים, כאשר ראו את אביהם, אביהם הגדול, בוכה, וכאשר שמעו את הזקנה מינדי סופדת לאמם ומעוררת קינה עליה, טוענת לפני הקדוש־ברוך־הוא בניגון, בקוראת מעל ספר־התחינות, ובאה עמו בטרוניה: „למה לא לקח אותה, את הזקנה, במקום בלתה הצעירה, דליה רפה וענוגה, אם עוללים ויונקים, תולעים הרבה אלו, בלא עין־הרע?"... הדמיון המוזר, שאמם־זקנתם מרמה אותם לתולעים, מעורר בלב הילדים שלא ברצונם צחוק קל בגרגעים המרים האלה, והם תוהים בפני עצמם: למה נמשלו לתולעים דוקא?...

ופתאום קמה המולה בבית ונשמע קול־דברים. מתוך העומדים צפופים ליד הדלת והמזוזה נתגלה הדוד פיני, הוא ושני בניו עמו, שבאו מבית־הכנסת הישן, אשר שם התפללו. הדוד פיני היה נרעש ונרגש. פנה כה וכה, ראה את בני הבית סופדים ובוכים, עמד והרים קולו על אחיו ועל אמו הזקנה וגער בהם בנזיפה:

— מה זאת? ביום השבת קראתם לבכי ולמספד? רשעים! גזלנים! מה המעשה אשר אתם עושים? וכי נטרפה דעתכם עליכם? או שמא שכחתם, כי שבת לנו היום, שבת־קודש? שבת היא מלזעוק!... נחום, מה־זאת תעשה? עתיד אתה ליתן את הדין! אסור לבכות, אסור לספוד! שבת היא מלזעוק!...

והדוד פיני עצמו פנה מיד הצדה, הפך ראשו אל הכותל ועמד לטפל שם בחוטמו ולגרפו ברעש, ותוך כדי רגע העיף עין על המקום, אשר שם שכבה הנפטרת מכוסה שחורים. אז מהר ומחה במטפחתו את עיניו, כדי שלא יראו את הדמעות הזולגות מהן, התאושש והעמיד פנים מתוך קפדנות יתירה ופנה שוב אל אחיו, אלא שקולו היה רך ורועד הפעם:

— אל־נא, נחום! די, די לך, נחום! עתיד אתה ליתן את הדין! חייך, נחום, הלא שבת היום, שבת קודש...

הדוד פיני לא יכול לבטא את המלה „קודש", פי הדמעות שמו מחנק לגרונו. ולא יכול עוד להתאפק, נגש אל השלחן, פבש את ראשו בידו השמאלית, פדרך שעושים בשעת אמירת „תחנון", וגעה בבכי כילד קטן, פוכה וקורא בקול דק ומשונה: „חיה־אסתר! חיה־אסתר!"...

ד.

הָאֲבֵלִים.

„האוצר" — נחמתו האחת של גבור הרשימות בימי אבלו. — חצב מעיין בספר איוב ונאנח. — מנחמי האבלים. — הדוד פיני משיא עצה לאחיו האלמן: לישא אשה ולשלח את הילדים לעיר בוהוסלאוו.

ימיו לא נכספה ולא כלתה כל־כך נפשו של כותב הזכרונות האלה אל האוצר, אשר עליו ספר לו לפנים חברו שמואליק היתום, כמו בימים הנוגים ההם, שבעת ימי האבל אחרי פטירתה של האם, עת אשר הוא ואביו ואחיו ואחיותיו ישבו כולם על הארץ ופוזמקאותיהם ברגליהם.

„אילו נתגלגל עתה לידי האוצר, — הנה אז ברוחו הקשה — אותו האוצר, הטמון במעמקי האדמה שם, מאחורי העיר הקטנה, ולא כל האוצר כולו, אלא גם מקצתו, המעט מן המעט, — הוי, כמה טובה וברכה היה מביא לבית אבא!... הסבה מינדי היתה נותנת פוגה לדמעות עיניה והיתה פוסקת אז לספוד ולקונן, להטיח דברים כלפי מעלה ולבוא בטרוניה עם הקדוש־ברוך־הוא, שלקח מביתה את כלתה הצעירה ועזב אותה, את הזקנה, לאנחות — לטפל בבית מלא תולעים, עוללים ויונקים... ואבי לא היה יושב עוד על הארץ קודר ומשמים כל־כך ולא היה מביט על הילדים סר וזעף כל־כך ולא היה נאנח בכל רגע אנחה עמוקה, השוברת כל גופו, נאנח ומדבר לעצמו במרי נפשו: „הוי, מה אעשה? ולאן אפנה?"... הלא את כל ביתו אמלא אז פסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות, כחול הים לרוב — ונראה, מה יהיו דבריו!"...

והרהורים אלו נוטלים את שלום הצעיר על כנפי הדמיון ונושאים אותו הרחק, הרחק מזה — לעולם אחר, עולם שפולו טוב, עולם של חלומות ודמיונות, חלומות־זהב ודמיונות־פז. והוא רואה את עצמו כאילו כבר גלה את האוצר, כבר חפר אותו ממטמונים, כבר מלא ממנו את שקו כסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות, כחול הים לרוב. והביא והניח את כל הכבודה הזאת לפני אביו באין אומר ודברים. אביו — פולו נרעש ונפעם, תוהה ומשתומם: „מאין לך, שלום, כל העושר הרב הזה פתאום?" — „לא אוכל לגלות לך, אבי, את מקור עשרי, כי אם אגלהו לך, מיד יתרומם זה מעל הארץ ויעוף ויתעלם מן העין"... ושלום עומד כנגד אביו צלח ומאושר, ואין דומה לו בכל הארץ. הלא רק ידו מצאה לו כל זאת. רק חכמתו ובינתו עמדו לו לעזור לאביו בשעת דחקו ולחלצהו מן המצר! אלא צר לו. צר לו מאד, כי אין אמו פה אתם היום. „לבי לבי לחיה־אסתר העלובה, שלא זכתה לראות בכך! — אומרת הסבה מינדי. — כל ימי־נעוריה התגלגלה, עניה וסוערה, עם ילדיה, ועתה, כיון שהגיעה שעתה לרוות נחת מחייה, נפטרה פתאום מעולמה!"...

אך הנה נשמעה שוב אנחתו של האב, אנחה חרישית, הנוקבת ויורדת עד עמקי הלב: „אוי לי, מה אעשה עתה? ולאן אפנה?" — ובעל־החלומות הקטן מקיץ מחלומו המזהיר, נופל משמי דמיונו לארץ. ושוב הוא רואה את עצמו בעולם התחתון, עולם מלא חושך ואפלה, צרה ומצוקה, יגון ואנחה, עולם שבו מתהלכים בני־אדם קודרים ושחוחים, נדכאים איש אל רעהו על קמח לאפית חלה ועל חשבונות של פרוטה, על אורחים שאינם רוצים לסור למלון ועל פרנסה שנתמעטה, — ועל כל הדכדורים היגעים האלה מכסה אנחתו של האב, אנחה חרישית ועמוקה, השוברת כל גופו: „אבל מה אעשה? ולאן אפנה?"...

— הא כיצד? פלום אינך יודע, מה תעשה? — נוער בו הדוד פיני בנזיפה. — ודאי שתעשה את אשר כל היהודים עושים: תשא, אם ירצה השם, אשה אחרת...

„האמנם? האם יקח אביהם אשה? אשה אחרת?... והם, הילדים — אם אחרת תהיה להם? אם חדשה?... מה דמותה, אשר תהיה לה, להאם החדשה?"... — הרהורים אלו וכיוצא באלו חולפים ברגע אחד במחם של הקטנים, והם מציצים פולם על אביהם ומחפים בלב נפעם לדבריו: מה יענה אביהם על זה? ואולם אביהם נרתע לאחוריו ומסלק ידו מכל הענין כולו. אומר הוא:

— לישא אשה? מי ישא אשה? האני אשא אשה אחרי חיה־אסתר? ועצה טובה זו אני שומע מפיך, מפי אחי? מי עוד כמוך ידע אותה ואת כל דרכיה, דרכי־נועם...

הדמעות שמות מחנק לגרונו. אינו יכול לגמור את דבריו. הדוד פיני מוחה את שפתיו ושם מחסום לפיו.

— שעת תפלת מנחה הגיעה. — אומר הדוד פיני כעבור רגעים, וכל האבלים, האב עם הילדים, קמים מעל הקרקע ועומדים להתפלל מנחה, וכל היתומים, ששה בנים מספרם, ביניהם אברך אחד, אליהו שמו, שכבר צמח לו זקן צהוב, — נותנים קולם באמירת הקדיש, כולם פה אחד, להנאתם ולנחת־רוחם של השומעים. בני המשפחה מביטים עליהם מתוך גדלות, והנשים מקנאות קנאה גדולה בגורלה של הנפטרת: „אם לא תעמוד לה להאם זכותם של קדישים כאלה להכנס תיכף לגן־ערן — אין עוד תקוה לשום אשה עלי אדמות!"...

כך אומרת אחת הנשים, המתיחסת על המשפחה. שמה בלומה, והיא אשה שפניה נקודים ובעלה אלם מיום הולדו. זו עזבה בביתה את בעלה וילדיה ובאה אל האבלים לעזור להם בכל מלאכה בבית ובחדר־המבשלים ולהשגיח על הילדים. אין להילדים להתאונן עתה כלל על רוע גורלם. אדרבה, מיום שמתה עליהם אמם נעשו

חשובים בעיני הבריות, והכל דואגים להם ולכל מחסורם. אשריהם, מה טוב חלקם — יתומים הם! ואמנם פעמים ראו הקטנים את כל ימי האבלות והישיבה על הקרקע פיום־טוב אחד ארוך, שבא להם בהיסח־הדעת. ראשית (וזהו עיקר כל העיקרים), פטורים הם מעול תורה ואינם הולכים כל שבעת הימים האלה לבית־הכנסת. שנית, עומדים עליהם קרוביהם להאכילם בכל יום לחם־סולת עם תה מתוק, — דבר שהיו מוזרים ממנו זה כמה, — והנשים ממשמשות בראשיהם ובבטניהם ודואגות לקיבתם — זאת להם הפעם הראשונה לשמוע, כי קיבה יש להם! ומלבד זאת, אל תהא קלה בעיניכם גם ישיבה זו, שהם יושבים כל היום עם אביהם על שמיכה אחת, הרפודה תחתיהם, רואים את האב משפיל את מצחו הגבוה והמקומט ומעיין בספר איוב ומקשיבים אל דברי היהודים, אנשים ונשים, הבאים בזה אחר זה אל הבית לנחם את האבלים, נכנסים בלא ברכה, מדברים מיני דברים משונים, נפטרים בלא ברכה, ורק מנצנצים בעיניהם שלא כדרך הטבע, מגמגמים בלשונם ומבליעים בחוטמם מיני הברות מקוטעות, שאפשר לשמוע רק את סופן: „ממם... ממם... ממם... ציון וירושלים"...

לפני עיניו של שלום הקטן עברו במשך שבעת הימים האלה כבמחזה המון טפוסים ותמונות, שונים ומשונים, שמקצתם חקוקים בזכרונו עד היום הזה. הנה הדוד פיני, הבא מדי יום ביומו. לא יחידי הוא בא, אלא הוא ושני בניו ארופי־הבגדים, ישראליק ואיציל, עמו. הדוד פיני מפשיל את שרוולי קפוטתו ומדבר, ושני בניו יושבים לימינו ולשמאלו ומחרישים. הדוד פיני שואל בהלכות אבלות, חוקר ודורש לדעת, אימתי יתמו שבעת ימי האבל — בבוקר או בערב? והוא קם ממקומו ואומר, כי עוד יעיין בביתו בהלכה זו בספריו, ואז ידע דבר לאשורו. לפי שעה הוא הולך על מנת לחזור, יוצא הוא ובניו, כששלשתם מגמגמים ומבליעים בחוטמם:

„ציון וירושלים"... אחריו באה הדודה חנה ובנותיה, וכולן מעמידות קול־זועה על האב נחום: די לו, די לו לבכות ולשפוך דמעות על חיה־אסתר! מובטח לו, שבדמעותיו לא יחיה עוד אותה ולא יעורר מקברה!... קודם יציאתה משמיעה הדודה חנה, כי בבית הזה אין אויר לנשימה. שואפת היא אבקת־טבק מקופסתה הקטנה ומצוה במפגיע, כי ימהרו ויפתחו את אחד החלונות — לוא חלון אחד יפתחו, ולא ימותו פה בחניקה בבית הזה, באין אויר לנשימה!... אחריה באה הדודה תֶּמֶה, אשה זקנה מחוסרת שינים, המנענעת ראשה לכאן ולכאן. פניה שוחקות, ורק עיניה בוכות. משרלת היא את האבלים בדברים, מדברת על לבם ומבשרת להם חדשה: כי מות נמות כולנו...

עד כאן בני המשפחה. אחריהם באים בני־אדם זרים, שכנים ומכרים, שונים ומשונים זה מזה, מהם יהודים חרדים ומאמינים באלהים ובעולם הבא, ומהם — קטני־אמנה. למשל, ארנולד החצרוני — זה כופר בעיקר ומלעיב בכל קודש. לפי דעתו, „לית דין ולית דיין". מוצאים אנו, הוא אומר, כתוב מפורש: „ומותר האדם מן הבהמה אין"... כל השומע את דברי ארנולד זה — יסמר בשרו מפחד. מבטל הוא בהבל פיו כל יסודות עולם. ודבריו שנונים כחצים וקולעים אל המטרה. ארנולד הוא היחידי בין כל הבאים, שנפטר מעל פני האבלים בברכה דוקא. אדם שאינו מאמין בשום דבר — גם זה מותר לו! כראי היה לדעת, מה יאמר ארנולד זה, כשיבוא יומו האחרון, יום המיתה? „אחרי מותי הרשות בידכם לקחת אותי ולשרפני באש ולפזר את אפרי על־פני שבעה ימים — אני לא אחוש ולא ארגיש כלום!"... כך אומר ארנולד ומקבל מיד את מתן־שכרו מאת הסבה מינדי: „לוא, היא אומרת, החרש תחריש לעת כזאת — ותחשב לך זאת לחכמה!"... ואולם ארנולד אינו נפגע מדבריה. ממלא הוא צחוק פיו והולך לו, ובמקומו בא יוסי **פרוכ־**

שטיין, הוא יוסי פרוכשטיין בעל השינים הגדולות. זה נוזף בנחום רבינוביץ על שהוא בוכה ומתאבל וממאן להתנחם. „מעולם, הוא אומר, לא עלה על דעתו לראותו בכך! וכי דרך נשים לו?"... גם דודי בן יצחק־אביגדור אומר כך. נשבע הוא בכל קודש, כי אילו קרה אותו אסון אשר פזה, היה זורק מתון־צדקה לקופסתו של רב מאיר בעל־הנס... לאחר יציאתו של דודי נותנים כל באי הבית את קולם בצחוק, לפי שהכל יודעים, כי אשה יש לו לדודי בן יצחק־אביגדור ופייגה־פרל שמה — מרשעת שאין דוגמתה, אחת מני אלף!... ואולם ברוך המקום, ברוך הוא, שכבר ניתנה, לכל הפחות, רשות להצהיל פנים ולהעלות צחוק על שפתים! האב עדיין מעמיק את עיניו בספר איוב, אלא שאיננו בוכה עוד כל־כך, כמו שבכה בימים הראשונים. איננו כועס עוד על אחיו פיני, כשזה מרמז לו על לקיחת אשה. ורק נאנח הוא אנחה עמוקה, נאנח ושואל: „אבל מה אעשה להילדים? להילדים מה אעשה?"

— מה תעשה להילדים? — משיב לו הדוד פיני ומחליק בידו על זקנו הארוך. — כלום אינך יודע מה לעשות להם? הגדולים יוסיפו ללמוד בבית רבם כבתחילה, ואת הקטנים תשלח מביתך אל אביהם־זקנם בבוהוסלאוו.

רמז הדוד פיני על אבי־אמם משה־יוסי ועל אם־אמם ניטל, אשר גם את פניהם לא ראו הקטנים מעולם, ורק באזניהם שמעו, כי באחת הערים הרחוקות ששמה בוהוסלאוו יש להם אב־זקן ואם־זקנה, שאומרים עליהם, כי עשירים מופלגים הם ותועפות־כסף להם. ובכן, אל המקום ההוא אומר הדוד פיני לשלחם? אכן עצה טובה היא, עצה מחופמה מאין כמוה! ראשית, משום הנסיעה: אלמלא בא הדוד פיני אלא לגרום להקטנים נסיעה זו בלבד — דים; שנית, משום החדוש: עיר חדשה ובני־אדם חדשים יראו בעיניהם; על אחת כמה וכמה שמחה כפולה ומכופלת עליהם, שיש להם שם

אב־זקן ואם־זקנה, אשר את פניהם לא ראו מעולם! לא נשארה איפוא לפני הקטנים אלא שאלה אחת, שאינם יודעים עדיין את פתרונה: את מי מהם מונה הדוד פיני על הגדולים, ואת מי — על הקטנים? הפל מודים, נער שפבר הגיע לשנות בר־מצוה, ואפילו אם גוץ הוא ושעור קומתו כזית, על הגדולים הוא נמנה — ודבר זה סער את לב בר־המצוה והמר את רוחו כל־פך, עד פי הסיח כמעט את דעתו מזכר אמו, שהוא קורא קדיש אחרי נשמתה שלש פעמים ביום, ומאביו, שאינו פוסק להתאפל ולהאנח פל הימים, ואפילו את האוצר, אשר בו הגה יומם ולילה, שכח... ענינים אחרים ודמיונות אחרים לקחו עתה את לבו: הנסיעה למקומות רחוקים אשר לא ידע, העיר הרחוקה והנכריה, אביר־זקנו משה־יוסי ואמו־זקנתו גיטל, שהפל אומרים עליהם, פי עשירים הם, עשירים מופלגים!...

ה.

עַל שְׂפַת נְהַר דְּנֶיפֶּר.

הנסיעה לבוהוסלאוו. — הילדים נפרדים מעל הסבה מינדי לעולמים. — שמעון־וולף בעל־עגלה איש מוזר לפריות. — עם שקיעת החמה על שפת הדניפר. — שמעון־וולף עומד להתפלל תפלת מנחה, והקטנים עונים אחריו בכונה רבה. — דמיונות והרהורים על־אדות תחית המתים.

עם אחת — בסוף קיץ, לפני הימים הנוראים היה מעשה — נתגלה לפני מעקה ביתו של נחום רבינוביץ שמעון־וולף בעל־העגלה, הוא וסוסיו וקרונו עם הפילה הגדולה. עמדו והושיבו בקרון את הילדים הקטנים, ארבעה בנים ושתי בנות, ושלום בר־המצוה אף הוא בתוכם, נתנו לכל אחד מהם שתי חליפות בתנות, צידה לדרך לימים אחדים ומכתב שלוח לאביהם־זקנם משה־יוסי ולאמם־זקנתם גיטל, וצוו עליהם מאה פעמים ואחת, כי יזהרו וישמרו לנפשותיהם מאד, בעברם במעברה את נהר דניפר.

לעבור את נהר דניפר — כלום יש לך עונג גדול מזה? ולא כל־שכן במעברה! אמנם איש מהם לא ראה עדיין מעברה מימיו ואינו יודע מה טיבה של זו, אלא שמשערים הם בדרך־אומדנה, כי הענין הזה ענין יפה מאד. אשריהם, מה טוב חלקם, שזכו לכך! והקטנים שוכחים אותה שעה, כי מתה עליהם אמם, והם שוכחים כל אשר מסביב להם ואינם מכוונים לבם אלא לנסיעה, לנהר דניפר, למעברה. ואולם אם־זקנה יש להם ומינדי שמה, וזו אינה נותנת אותם לשבוה

אף רגע, כי מתה עליהם אמם. מזהירה היא אותם פעם ושתים ושלש, לבל ישפחו, חלילה, כי יתומים הם וכי חייבים הם לאמר קדיש אחרי נשמת אמם שלש פעמים בכל יום. והיא ננשת אליהם, רוקקת על ראשי אצבעותיה, מרטיבה ומסלסלת להם פאותיהם, כדרכה תמיד בשעת רצון, מחליקה להם על לחייהם באצבעותיה הקרות והחלקות, נושקת להם מנשיקות פיה המקומט ונפרדת מעליהם לעולמים, לעולמי־עד,— כי אלהים יודע, אם תשוב עוד ותראה אותם כאן, בעולם הזה... ואמנם נבאה הזקנה וידעה מה נבאה: כשחזרו הילדים כעבור זמן מבוהוסלאוו לבית אביהם, לא מצאו עוד את הסבה מינדי בין החיים. זו כבר הלכה בדרך כל הארץ ונחה בשלום על משכבה ליד קברה של אמם חיה־אסתר, ואביהם נחום היה עומד בבית־הכנסת וקורא קדיש אחרי נשמת אמו הזקנה ביחד עם בניו הקטנים, הקוראים קדיש אחרי נשמת אמם הצעירה. אותה שנה, שנת המגפה, שנה של אמירת קדיש היתה— כל בית־הכנסת כולו היה עומד וקורא קדיש־יתום...

בוא וראה, מה בין אדם לבין חברו! ככל אשר היה מאיר־וולוול בעל־העגלה, זה שהוליך בשעתו את הקטנים מוורונקה לפריאסלאוו, איש־רעים להתרועע, זריז ומזורז, דברן ואוהב־שיחה, כן היה שמעון־וולף בעל־העגלה, זה שהוליך עתה את הילדים מפריאסלאוו לבוהוסלאוו, איש מוזר לפריות, דואג ועצוב־רוח, שדרכו בשתיקה והרהורים— כאלם לא יפתח פיו! גם כי תדבר אליו למן הבוקר ועד הערב, גם כי תרעיש עליו שמים וארץ, גם כי יבריק הברק וירעים הרעם— הוא ממקומו לא יזוז והגה לא יוציא מפיו, זולתי: „טפסו ועלו לעגלה", או „טפסו וגרו מעל העגלה"! נכספו הקטנים לדעת, אימתי תבוא השעה ויגיעו עד הדניפר? אימתי יעברו

במעברה? אבל שמעון־וולף בעל־העגלה לא איש־דברים הוא. שומע ומחריש. דבר אל העצים ואל האבנים! יושב לו יהודי זה בלי־נוע על דוכנו, פתרנגולת זו שדוגרת על ביציה, מצליף בשוטו על־גבי סוסיו, שורק להם בשפתיו העבות, ואין הילדים שומעים מפיו אלא הברות בודדות, שהוא פולט לאויר פעם כה ופעם כה: „אי, נבלות סרוחות — סרוחה תהיה נבלתכם!" „אי, פגרים מתים — פלבים יאכלו פגריכם!" או שיושב הוא ישיבת בודד, לוחש לעצמו מין לחישה בשפתיו ומנגן לעצמו מין ניגון בקול דממה דקה — קורא הוא פסוקי תהלים בעל־פה.

וכשם שאתה מוצא מדות שונות ומשונות בבני־אדם, כך אתה מוצא אותן גם בסוסים, להבדיל. סוסיו של שמעון־וולף יש בהם ממדותיו של בעליהם — אף הם דרפם בעצבות ובהרהורים, וטבע מיוחד להם — מתעטשים הם... במשך כל הדרך הם מתעטשים ומזוררים, נושמים ונוחרים באפיהם, מצליפים על ימין ועל שמאל בזנבותיהם, מרתיעים עצמם בלא רצון ובלא כח, באילו כפאם שד, ומתנהלים בכבדות כל־כך, עד כי תקוץ בחייך מפני הנסיעה הארוכה והיגעה הזאת, ולא תזכור עוד את יום צאתך לדרך, ולא תקוה עוד להגיע בזמן מן הזמנים לישוב בני־אדם. מסביב רק שמים וארץ וחול. חול רב, עד אין קץ ואין גבול. ואם מעט לך כל זה — והנה עמדו פתאום הסוסים מלכת, ושמעון־וולף יורד מעל הקרון, מסיים לחישתו בקול דממה דקה ובניגון ממושך: „אש־רי כל חו־סי בו"... ופונה אחר־כך ואומר אל הילדים: „טפסו ורדו מעל העגלה!" הילדים יורדים מעל העגלה, עומדים וזוקפים עיניהם על שמעון־וולף מנהלם: כל־כך למה? — לא כלום. הדרך דרך־חול, והסוסים עיפים ונחשלים, לפיכך מן היושר הוא ללכת רגלי מעט. לוא יהי כן. אפשר ללכת גם רגלי, אדרבה.

טוב לקטנים ללכת רגלי מְשֻׁבָּת צפופים בעגלה. השמחה גדולה יותר מתוך הליכה. ורק זו רעה חולה, שיש אתם אחות קטנה, יתומה פעוטה בת־שנה, שאינה רוצה להשאר יחידית בעגלה. זו מרימה קול־בוכים, והילדים מוכרחים לנטל אותה על זרועותיהם ולשדלה בצפצוף־שפתים — וכל השמחה ערבה. אך הנה עברו את החול ודרך־המלך נגלתה שוב לעיניהם. „טפסו ועלו לעגלה!" — פוקד עליהם שמעון־וולף בעל־העגלה. מטפסים הם ועולים לעגלה, משתטחים להנאתם תחת הפילה ומחליצים עצמותיהם. עוד הם עושים כה וכה — והנה שוב בקעות־חול לפניהם, ושוב נשמע קול שמעון־וולף מפקד: „טפסו וירדו מעל העגלה!" ואחר־כך: „טפסו ועלו לעגלה!" — רבונו של עולם, עד מתי תארך גלות זו, גלות החול?...

ואמנם ראה אלהים בעני הגולים הקטנים ושמע את תפלתם. מן המרחק נצנץ לנגד עיניהם שטח זך ונוצץ, מראהו כעין הזכוכית הצלולה, מבהיק בברק־כסף לנוכח זהרי החמה, שוטף והולך ומחליף צבעיו זה בזה. האמנם נהר דניפר הוא זה? ! בני־החבורה הקטנים זוקפים ראשיהם מקוצר־רוח, נעים וזעים אילך ואילך, והישיבה בעגלה קשה עליהם מאד. והעגלה, פאילו להכעיסם, מרתיעה ומתנהלת בכבדות, משום שגם אדמה זו, הסמוכה לדניפר, אדמת חול היא — חול צהוב ועבה ועמוק, המגיע עד הברכים. לאט־לאט זזים הסוסים העיפים, טורחים ומושכים בעגלה, פוסעים פסיעות קטנות, בוססים בחול העמוק וחולצים רגליהם מתוכו בלא כח. האופנים חוצים בחול, נוקבים ויורדים עד התהום, והעגלה נאנחה כולה. והנהר הולך ומתקרב, הולך ומתקרב אליהם בכל רחבו והדרו. אכן נהר דניפר הוא זה! נוצץ הוא ומבריק בברק־כסף לנוכח זהרי החמה, רומז ושוחק ומסביר פנים לאורחים הקטנים, שבאו מרחוק לראותו ולדרוש את שלומו — שלום זקן ושב ושבע־ימים.

מעל שפת הנהר מציץ הסוף הגבוה — רובו ירוק ורענן ומעוטו פתום וכמוש, וכולו זקוף והדור בקניו הארוכים והחדים, העומדים צפופים ונשקפים פולם יחד אל המים הצלולים, מי הדניפר העתיק. שקט ודממה מסביב. ארוך הנהר, ארוך ורחב, משתרע למרחקים, פים הגדול. והמים אשר בו שוטפים והולכים, שוטפים והולכים לדרפם, אך קולם לא נשמע. סוד פמום בלכתם. השמים הגבוהים והבהירים, שמי־התכלת, נשקפים אל המים, הם והשמש האדומה, הנוטה לשקיעה. זפים השמים ממעל. זפים המים מתחת. זך החול לרגלי הסוסים. זך האויר מסביב. זך ושוקט. דממה מסביב. דממת־אלהים. מרחב מסביב. מרחב־יה... פרררר! — צפור נתרה מתוך הסוף, ממקום־סתר, בקול־צריחה, טסה וחלפה באויר השוקט, כחץ מקשת, שמה פניה למרחקים לרחף על־פני מים שאין להם סוף, ומיד הרהרה חרטה, שבה לאחוריה אל מקומה הראשון, טסה ונכנסה לתוך הסוף הירוק ונעלמה שם. ובהביטך אחרי צפור־דרור זו, העזובה פה לנפשה, בודדת ובת־חורין במרחב הזה, אף אתה מתאוה פתאום בלבך לקפוץ מעל העגלה, להרים כנף פמוה ולעוף יחד אתה על־פני המים, או לפשוט את בגדיך ולקפוץ ערום לתוך הנהר, לכשפש במים בידיך וברגליך ולשחות הלאה, הלאה...

— טפסו ורדו מעל העגלה! — גוזר שמעון־וולף על נוסעיו הקטנים, והוא עצמו אף הוא יורד מעל דוכנו, תוחב את שוטו לתוך אבנטו, מרים שתי ידיו ומקרבן אל פיו, זוקף ראשו כלפי מעלה ומוציא מגרונו מין קול משונה ועמום, בקול היוצא מחבית ריקה:

— מע־ב־א־א־א־רה! מע־ב־א־א־א־רה!...

משמע, שהמעברה היא נפש חיה, הנמצאת מעבר הנהר ההוא, וצריך איפוא לקרוא לה בקול, כי תעבור לכאן. בני־החבורה הקטנים, משירדו מעל העגלה והחליצו את עצמותיהם, שקפאו מחמת רוב ישיבה, עמדו אף הם לעזור לבעל־העגלה בגרונם ולקרוא בקול אל

המעברה. כמוהו התיצבו ופניהם אל הנהר, כמוהו הרימו כפיהם אל פיהם, זקפו ראשם כלפי מעלה וקראו בקול דק צורח:

— מע־ב־א־א־א־רה! מע־ב־א־א־א־רה!...

וצחוק תוקף פתאום את הילדים — ואינם יודעים על מה ולמה. עוזרים הם על־יד שמעון־וולף לקרוא בגרון ולצעוק בקול אל המעברה, ומתוך־כך הם באים לידי צחוק וקלות־ראש. צוחקים הם זה אל זה, מתפתלים ומתהוללים. הצחוק בא מאליו, פורץ מלב מלא וצעיר ורענן, שהרגיש פתאום את כל יפי החיים ואת כל נעמם על שפת נהר הדניפר הגדול והרחב... אך הנה כבר פנה היום לערוב. השמש התחילה שוקעת מעבר לנהר, שולחת את זהב קרניה האחרונות על־פני כסף המים, כברפת־פרידה אחרונה, מרתיעה לאחוריה ושוקעת לאט — וקול צחוק הקטנים נדם פתאום. אין צחוק ואין דברים. גדולה הדממה פה, רבה הדממה על שפת נהר הדניפר, דממת־קודש. והאויר צונן וצח, וריח המים חדש ורענן, ומלמול הגלים טמיר ונעלם, ושטפם שטף קל וממהר, שואף למרחקים... והנה עזב שמעון־וולף את דבר המעברה, הפך את ראשו אל העגלה, תחב את בהונות ידיו מזה ומזה לתוך אבנטו, כמנהג חסידים ואנשי־מעשה, עצם את עיניו ועמד להתפלל תפלת מנחה בכונה, מנענע גופו אילך ואילך ומזמר בקול דממה דקה ובניגון המקובל, כחזן העובר לפני התיבה.

תפלת המנחה של שמעון־וולף בעל־העגלה, צקון־לחשו פה בחוץ, תחת רקיע השמים העוטה ארגמן, על שפת נהר הדניפר הגדול והרחב, התמזגה יחד עם המית המים, השוטפים והולכים, ועוררה גם את לבם של הפוחזים הקטנים לקראת אביהם שבשמים. חשקה נפשם אף הם להתפלל תפלת מנחה בכונה. זו היתה להם כמעט התפלה הראשונה לשמה, שהתפללו מרצון ולא מאונס — התפלה הראשונה תחת כפת השמים, שמי־הארגמן הגלויים והרחבים, בקרבת האלהים. מימיהם לא התפללו הילדים בלבב שלם וברוח נכונה

„מע־ב־א־א־רה! מע־ב־א־א־רה!"...

ובכונה רבה פל־כך, כמו שהתפללו עתה, בערב הנפלא הזה ובמקום הנפלא הזה, על שפת הנהר העתיק, נהר דניפר.

דלגו על פסוקי הקטורת — אין בכך כלום: המתפלל בדרך יוצא ידי חובתו גם בלא קטורת — ופתחו ב„אשרי יושבי ביתך" בקול רם ובניגון, ועמדו לתפלת שמונה־עשרה ופניהם כלפי מזרח, עוצמים עיניהם, מתלהבים ומתנועעים, כגדולים ממש. „האל הגדול הגבור והנורא..." אכן רק עתה נתחוור לו לשלום הקטן פירושם של דברים אלו: רק פה, במקום הזה, תחת רקיע השמים האלה, על שפת הנהר הזה, הוא רואה עין בעין את כל גדלו של אלהים, את כל גבורתו ומוראו! כשהגיע לפסוק: „ונאמן אתה להחיות מתים", — עלה על לבו מאליו זכרון אמו המתה, שהורידוה לקברה מעל המטה, סתמו את הגולל עליה וכסוה בעפר אדום תחוח. האמנם יבוא יום ותקום מקברה ותשוב לחיות ולהתהלך בין החיים?... ודאי! אין בזה שום ספק! אם ירצה השם, כאשר יבוא משיח צדקנו, הלא יקומו כל המתים מקבריהם. תחית־המתים תהיה ביום ההוא... ושלום מצייר לו בדמיונו את מחזה־הפלאות הזה, מחזה תחית־המתים, עת אשר יקומו רפאים מקבריהם: כל אחד מן החיים יצא לשדה־הקברות לבקש שם בתוך הקהל הגדול, קהל הקמים לתחיה, את אביו ואת אמו, שכבר מתו, וכאשר ימצאם, ירוץ לקראתם לחבקם ולנשקם ולבכות על צוארם: „הוי אבי, והוי אמי!" — ואולם האב והאם לא יספיקו לענות את בנם דבר, כי טרם יפתחו פיהם, והנה גם אביהם ואמם באים מעולם־האמת לקראתם, והללו יפנו מיד לאחוריהם ויכירו אף הם את אביהם ואמם, וכך יהא חוזר הדבר והולך מבנים לאבות ומאבות לאבותם עד ראשית כל הדורות, עד אדם וחוה — רבונו של עולם! מה גדול יהיה הרעש, מה רבה תהיה התכונה ביום הגדול ההוא, יום הקץ!... מחזה־פלאות זה, בחליפות צבעיו הלוקחים לב, מעורר את דמיונו של הבחור בר־המצוה

ומביאהו לידי מחשבות רבות ומשונות, שלא ידע מעולם, וסוף דבר — שהוא מתחיל להטיל ספק בכל הענין כולו, ענין תחית־המתים... אלא מיד הוא נזכר בזה, ששנה לו רבו: כל הכופר בתחית־המתים אין לו חלק לעולם־הבא, — ולבו מפהו, והוא עוצם עיניו בחזקה, מתנועע בכל תוקף, מכוון את לבו לאביו שבשמים ומתחנן לפניו: „השיבנו אביט לתורתך, וקרבנו מלפנו לעבודתך, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך". והוא טופח באגרופו על לבו, טופח ומתודה לפני האלהים: „סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלפנו כי פשענו"...

תפלת מנחה נפלאה, שכמוה לא היתה לו מעולם!

ו.

עַל הַמַּעְבָּרָה.

מראה המעברה ודרך הפלגתה על־פני הנהר. — באפלת הלילה. — נבור הרשימות נפגש בחבר ילדותו, תלמיד בית־רבו. — סופר קטן, בן־בנו של עשו. — החברים מכירים זה את זה — ונפרדים זה מעל זה באין אומר ודברים.

ד היתומים הקטנים עומדים ומתנועעים בתפלת שמונה־עשרה תחת כפת השמים, והנה ראו פתאום מרחוק, על־פני חלקת נהר הדניפר המבריקה, כעין פקעת שחורה מתגלגלת ובאה לקראתם, והיא מחליפה בכל רגע את צבעיה לנוכח קרני השמש השוקעת. הפקעת הזאת הולכת וקרבה, הולכת ומתגדלת מרגע לרגע, פעם טובלת ונעלמת במים ופעם צפה ומתגלית שוב על־פני הנהר. אחר־כך הגיע לאזנם קול רעש משונה, כקול המון מים רבים מכשכשים, ואחריו שאון סבוב אופנים בלכתם וחריקת חבל מלוה אותו. אז נחפזו הנוסעים הקטנים, נפטרו בבת־אחת מתפלת שמונה־עשרה, אשר מתחילה הלהיבה את רוחם כל־כך, נרתעו כולם כאיש אחד שלש פסיעות לאחוריהם, חלפו בנשימה אחת, כחץ מקשת, על פני פסוקי חתחנון, השתחוו ורקקו ב„עלינו" ברגש נמרץ ורצו. ברגלים ממהרות אל שפת הנהר לראות את המחזה החדש, שנתגלה לעיניהם.

שם ראו חבל גדול ועבה מתוח לרוחב נהר הדניפר, והחבל קשור ומהודק בקצהו לכלונס של עץ, התקוע מעבר הנהר מזה. ליד החבל נמשכת ובאה מן המרחק אותה הפקעת השחורה, הולכת

ומתגדלת, הולכת ומסתמנת יותר ויותר, עד שהיא לובשת צורה של בריה גדולה ומשונה, בריה עשויה עץ, אשר דמות בית לה — בית מתנועע והולך על־פני הנהר, כנפש חיה. מלמעלה, על־גבי הבריה המשונה הזאת, כעין גלגל נראה, גלגל חוזר, ובכח הגלגל הזה זעה הבריה הגדולה ומפליגה במים. לאט־לאט זעה היא, אך בבטחה רבה הליכתה, שטה ומתקרבת אל החוף יותר ויותר, עד שאפשר לראותה מקרוב ולהתבונן אליה מכל צדדיה. לא בריה היא זו ולא נפש חיה, אלא מין ספינה, מין דוברה או רפסודת, הטעונה כולה עגלות וסוסים ובני־אדם — הלא היא המעברה, אשר עיני הנוסעים הקטנים כבר כלו מיחל אליה, ובמעברה הזאת יעברו עתה גם הם, יפליגו על־פני נהר הדניפר! עכשיו נחה דעתם. עכשיו יש להם שהות לישב מעט על־גבי החול ולחפות עד אשר תקרב המעברה ותעמוד פה. עוד השעה רבה לפניהם. כי לא במרוצה עושה המעברה דרכה, אלא לאט־לאט, בכבדות ובעצלתים, זזה ונראית כעומדת במקום אחד. וכנגדה השמש זריזה יותר ממנה. אצה השמש לדרכה. זה עתה עמדה בקצה השמים, והנה כבר פנתה לרדת מטה, כיורדת אל תחתית ההר, שוקעת והולכת, שוקעת והולכת, עד שהיא נעלמת כולה מעבר השני ומשאירה אחריה בקצה השמים כתם רחב אדמדם. הרוח הקלה, המנשבת מן המים, מצטננת יותר ויותר. הילדים ישבו על החול, יושבים וממתינים. הגדול שבחבורה נטל על זרועותיו את היתומה הקטנה, בת־השנה. כעומה זו כבר ישנה את שנתה.

המעברה קרבה ועמדה ליד שפת הנהר. האנשים עם עגלותיהם וסוסיהם ירדו מעליה בלאט, אחד אחד, באין אומר ודברים, ושטעון־ולף בעל־העגלה בא במקומם, אף הוא בשתיקה, מבלי הוציא הגה מפיו. דומה היה, כאילו כל האנשים האלה, המתנועעים כצללים באפלולית הערב, נדברו ביניהם לאסור את הדבור על עצמם בשעה

זו. מתחילה העלה שמעון־וולף על המעבּרה את עגלתו וסוסיו, מוליכם ברסן ודוחפם מאחוריהם בשוט, מבלי דבּר דבר ומבלי הוציא מפיו אפילו קללה אחת, שלא כדרכּו עם סוסיו; ואחר־כּך רמז בידו לנוסעיו הקטנים, שיעלו אף הם על המעבּרה. עוד רגע—והמעבּרה הגדולה, בתוקף רצונו של איש אחד, שהסתּמך בכל כּחו על החבל העבה לדחקו ולהטותו, הפליגה בנהר והלכה לדרכּה בדממה, בדממה רבּה כל־כּך, עד כּי לא נשמע גם קולה בלכתּה. דומה היה, כּי לא המעבּרה מפליגה והולכת ל פ נ י ה, אלא, להפך, הנהר הולך וחוזר ל א ח ו ר י ו, פוסע ונרתּע לאט־לאט, כּפוסע ונרתּע מתּפלת שמונה־עשרה. ורק עתּה ראו הנוסעים הקטנים עין בעין את כּל גדלו ורחבו של נהר הדניפּר, את כּל יפיו והדרו. מפליגים הם והולכים, מפליגים והולכים, ועדיין רחוקים הם מן החוף השני מרחק רב!

השמש כּבר נעלמה מעבר הנהר השני וזכר לא היה לה עוד. במקומה יצאה הלבנה מעבר אחר, מתּחילה אדומה כולה, ואחר־כּך הלכה וחורה, חלכה והכסיפה, עד כּי נעשתה לבנה ובהירה, כּעין הכּסף המבהיק. אחר אחד, כּנרות השבּת, הודלקו הכּוכבים הנוצצים בשמים העמוקים, ומי הדניפּר לבשו עם אפלת הערב מראה אחר וגוון אחר, כּאילו עטו מעטה כהה ונוגה. וצינה קלה, זכּה ורעננה, עלתה מן המים וחדרה אל הבּשר ואל הנפש. ומיני הרהורים משונים תּקפו בשעה הזאת את לבּו של שלום הקטן, מיני הרהורים רחוקים וקרובים: על הלילה, על השמים, על הכּוכבים, המשתּקפים ממי הדניפּר ההולכים לאט—הכּוכבים הללו, שכּל אחד ואחד מהם הוא נשמה, נשמת אדם... ומיני געגועים נוגים ורכּים, אשר כּמוהם לא ידע זה כמה, באו ולכּפו את לבּו מכּל צד וגרמו לו כאב רק מן הרק. נזכּר באמו, בחיה־אסתּר הקטנה, השוכבת שם בקברה האפל בודדה ועלובה, ובניה עזובה והלכו למרחקים. הרהר באביו, שזקן בלא עת ונכפּף כּולו וקמטי פניו נתרבּו. הרהר בנסיעתם

הנפלאה, נסיעת יתומים למרחקים, לקצוי תבל, על־פני המים, במעבֶרה, כיורדי הים באניות... ומענין זה הוא עובר ומהרהר בענין המעבֶרה גופה ובדרך הפלגתה הנפלאה, שהולכת היא על־פני הנהר בכחו ובעוצם־ידו של אדם אחד, חובל מבני עם־הארץ. מסתמך הוא ביד אחת על החבל העבה ומושכו בכח, החבל כושך בגלגל, הגלגל חוזר — והמעבֶרה מפליגה.

ושלום מתאוה להתבונן מקרוב אל הגוי החובל, לראותו כשהוא עובד עבודתו בחבל ומנהל את המעבֶרה. והוא נגש אליו ורואה, כי הגוי גוי קטן הוא, לבוש חמילה עבה ומגפים גדולים וכובע שעיר על ראשו. עומד הוא ליד החבל הגדול והעבה, מסתמך עליו בכל כחו, מושך בו ומטהו. שלום מתבונן מתוך סקרנות מרובה אל הגוי הקטן הזה ואל כל תנועות גופו, כשהוא עמל ושוקד על עבודתו, עבודת־פרך, מניע את כתפיו למעלה ולמטה, למעלה ולמטה. „עֵשָׂו! — חולפת מחשבה בלבו. — זה גורלו של עשו!... ואת אֲחִיךָ תַּעֲבוֹד — כתוב בתורה... אַשְׁרֵי, מה טוב חלקו, שנולדתי יהודי, נין ונכד ליעקב אבינו"... ואף־על־פי־כן צר לו, צר לו מאד על הגוי הקטן הזה, על נכדו של עשו, שבעון אביו־זקנו גזרו עליו מן השמים לעבוד עבודת־פרך במעבֶרה בעודנו נער, רך וקטן כל־כך. ושלום מתקרב אליו יותר ומסתכל רגע בפניו המגושמים והמפוחמים — ונרתע לאחוריו נרעש ונפעם: נדמה לו, כי הפנים האלה ידועים לו משכבר־הימים; ולא הפנים, אלא העינים — עינים ידועות!... והוא חוזר מסביב להחובל הקטן, מתאמץ להסתכל יפה בפניו ולראותו מקרוב — אמנם כן: פניו מגושמים ומפוחמים, כפני גוי, ידיו גסות וצבות — „הידים ידי עשו"... ואולם עיניו ידועות לו, עינים של יהודי. היכן ראה את העינים האלה?...

והוא מפשפש בזכרונו ומעלה במחשבתו את כל הנערים, אשר ראה בימי חייו, מוורונקה ועד הנה. ופתאום מנצנץ במחו זכר

אחד החברים, אשר היו לו בוורונקה הקטנה — בריל בן האלמנה, הוא בריל בעל השינים החזקות, שהיו מגרמות ברזל בכחן. האמנם בריל הוא זה? לא, דבר כזה לא יתכן לעולם! אבל הלא הפנים פני בריל והעינים עיני בריל!...

הגוי הקטן, שהרגיש פתאום, כי מתבוננים אליו ביותר, הוריד את בובעו השעיר עד לעיניו והציץ מן הצד על הנער, העומד ממולו. עיני שניהם נפגשו — שניהם הפירו זה את זה.

פגישת־פתאום זו סערה את לב שלום ועוררה בקרבו המון מחשבות מטרידות ושאלות מסובכות: ובכן, בריל הוא זה, והוא גוי? יהודי שנהפך והיה לגוי?... והוא נזכר עתה, כי אמנם שמע עוד בוורונקה הקטנה, כי בריל בן־האלמנה נאץ באלהי אבותיו והמיר את דתו... אכן אמת היתה בפי אלה, שאמרו עליו בילדותו, כי מומר להכעיס הוא! אבל מה זה מומר? כיצד אפשר לו לבן־אדם להחליף את נשמתו היהודית בנשמה אחרת, נשמה זרה?... ורגש משונה, רגש של סקרנות עצומה, תוקף את שלום, והוא מתאוה לגשת אל חברו הגוי, להציץ לתוך עיניו עוד פעם, להתוודע אליו... ואולם בנגדו מתעורר רגש אחר, רגש של פחד ונועל־נפש, ומונעהו מלעשות כן. מרגיש הוא, כי בן־אדם זה היה לו פתאום לזר, מוזר ונכרי הוא לו, מובדל ומופרש ממנו, רחוק ומרוחק לעולמים. וביחד עם זה מתעורר בלבו גם רגש של רחמים עליו. מרחם הוא על עלוב־נפש זה, שחדל להיות יהודי ונעשה גוי. וכל־כך למה? — כדי שילבש חמילה עבה, יחבוש לראשו כובע שעיר ויעמוד פה ליד החבל, צפוי לעמל ולתלאה, לעבודת־פרך בין ביום ובין בלילה, לצינה ולרוחות ולגשמים על־פני הנהר הגדול והרחב הזה... נפלא, נפלא הדבר! וביותר יגדל הפלא, כי נער זה היה לפנים חברו. שניהם שחקו יחד עם כל הנערים ברחובה של וורונקה ושניהם התהוללו בבית־המדרש הישן. ועכשיו בוא וראה מה בינו לבין

מומר זה: שהוא, שלום, בן־טובים הוא, בן עם־סגולה, רך ומפונק לפני אביו שבשמים, וזה — קפח את חייו גם בעולם הזה וגם בעולם הבא...

אם הרגיש בהרהורים אלה גם החובל המומר, המנהל את המעבורת — אין לדעת. הלה עמד אל מלאכתו, לא נע ולא זע ולא הניד עפעף. כפי הנראה, לא יכול להרים עיניו אל חברו, ולפיכך השפיל אותן והביט אל המים, הוריד את כובעו השעיר עוד יותר, התעטף יפה בחמילתו הרחבה, רקק על כפיו ברגש נמרץ והתחיל שוקד על עבודתו ביתר עוז, כשהוא מסתמך בכל גופו על החבל העבה, דוחקו ומטהו לרצונו. החבל חרק ונאנח כולו. הגלגל סבב קל־מהרה. המעבורת שטה על־פני המים והלכה, שטה והלכה — עד שהגיעה אל החוף.

— טפסו ועלו לעגלה! — גזר על הנוסעים הקטנים שמעון־וולף השתקן לאחר שהוריד את עגלתו ואת סוסיו מעל המעבורת. עלה שמעון־וולף לדוכנו, הצליף על־גבי סוסיו, שרק להם בפיו ונזף בהם בשמות של גנאי — והעגלה נרתעה ממקומה והלכה לדרכה, הלכה ונתרחקה מן הנהר העוטה צללים ומן המעבורת ומן המומר הקטן, שנשארו מאחרי הנוסעים ונעלמו בחשכת הלילה.

ז.

בְּרוֹכִים הַבָּאִים.

היתומים מכוונים שעה יפה ונכנסים לבוהוסלאוו ביום־חשוק. — מי הוא זה ואי־זה הוא משה־יוסי זקנם? — יהודי בעל טלית קטנה מתחייב להביאם למחוז־חפצם. — הסבה ניטל נכת־הרגלים. — הסב משה־יוסי מלמדם הלכות דרך־ארץ. — הדוד איצי והדודה סוסי.

שנכנסו היתומים הקטנים בקרונו של שמעון־וולף בעל־העגלה לכרך בוהוסלאוו עיפים ורעבים ונדודי־שינה, כבר האיר הבוקר. מעבר היער עלתה השמש — גדולה ובהירה ושופעת חום צח. מתחילה עברו הנוסעים לפני שדה־קברות גדול, מרווח ועתיק, כולו זרוע מצבות ישנות ועקומות, שמרוב ימים כבר נטשטשו הכתובות על־גביהן, וביניהן חורבות עתיקות וסוכות רעועות, הנוטות לנפול, שכל הרואה אותן עומד ומשתומם ואומר בלבו: אכן עיר זו יש לה במה להתפאר נגדה־נא לכל הערים!

משדה הקברות פנו ובאו עד טבור העיר, ששם מקום השוק וחנויותיו ומרתפיו ואצטבותיו. שם נגלתה לפניהם תמונה רבת־הגונים: המון בריות משונות, אדם ובהמה יחד, עגלות ואופנים, אפסרים וסמלונות, כלים שונים וצרכי אוכל נפש — כולם משמשים בערבוביה. בני־כפר מעם הארץ סובבים אילך ואילך, מטיילים להנאתם, הם ונשיהם וטפליהם. צוענים משוטטים אנה ואנה. סוסים צוהלים. פרות גועות. חזירים נואקים. ועל כל השאון והערבוביה מנצחים יהודים — יהודים רבים מכל המינים: יהודים

סוחרי־עורות, יהודים מוכרי־כובעים, יהודים מוכרי בד־צבעוני, יהודים מוכרי לחם ועוגות ודובשנים ותופינים ורקיקי־ביצים ומשקאות חמוצים וכל אשר תשאלנה עיניך. ונשים, נשי ישראל, אף הן נדחקות פה בהמון ועושות במלאכה: הללו סלים בידיהן, והללו אין סלים בידיהן, הללו מוכרות עופות, והללו מוכרות דגים צלויים, הללו מכריזות בקול על תפוחים ירוקים, והללו — על פפתורים ומחטים ושאר מיני סדקית. והשאון והרעש גדולים מאד. כל פה מדבר. כל לשון ממללת. כל גרון קורא. הקבצנים, העורים והפסחים, יושבים לארץ ופורטים בנגינות על הנבל, והסוסים והפרות והחזירים עונים לעומתם בקול, עד כי תחרש כל אוזן משמוע. ואבק פורח ומתאבך על־פני כל ומכסה את עין השמש. ומיני ריחות משונים נשאים באויר עד כדי מחנק־נפש. האורחים הקטנים פוונו שעה יפה ונכנסו לבוהוסלאוו בעצם התכונה הרבה — ביום־השוק.

הרבה טרח שמעון־וולף בעל־העגלה עד אשר עלה בידו להדחק ולצאת, הוא וסוסיו ועגלתו, מתוך הערבוביה הזאת. וכשיצא משם בשלום, עדיין לא נתקררה דעתו, ולא פסק פיו מקללה ושלח את כל מגפותיו אל העיר המשונה הזאת, שדרך־עקלתון דרכה, ואל רחובותיה ושוקיה הצרים, ואל אנשיה הנמהרים, ואל הלחץ והדחק אשר בה. וכך היה הולך ומקלל, עד שהגיעו הנוסעים למחוז־חפצם — לרחובה של עיר, שמראהו כמראה שדה־הקברות העתיק: אף כאן חורבות עתיקות, הנראות כמצבות, ובתי־חומה קטנים ורעועים, הסמוכים לקרקע, ורק פה ושם מציצים ביניהם בתי עץ ואבן חדשים, בנויים לתפארה, שכל הרואה אותם במקום הזה מעלה על זכרונו מחותנים עשירים לבושי מחלצות, שנזדמנו לחתונה עניה... ופה היתה מבוכתם של האורחים שלמה: ידוע ידע שמעון־וולף בעל־העגלה, כי מצווה הוא להביא את הנוסעים

הקטנים לבוהוסלאוו, אל אביהם־זקנם ואל אמם־זקנתם; ולא זו בלבד, אלא אף בשמותיהם של האב־הזקן והאם־הזקנה קראו לפניו בצאתו לדרך — ואולם דוקא השמות הללו נשכחו עתה מלבו! בכל הדרך כולה זכר אותם יפה והיו כמונחים בקופסתו, ורק כיון שעבר על־פני השוק הזה, מיד פרחו השמות מזכרונו ואינם — הלואי שתבוא מגפה!... (על מי תבוא מגפה? — סתם ולא פירש).

בין כה וכה — ואל העגלה, העומדת באמצע הרחוב, נגש ובא יהודי, ואחריו עוד יהודי אחד, ואחריו עוד שני יהודים, ועוד שלשה יהודים, והמון נשים לאין מספר, הללו בסלים והללו בלא סלים, ומסביב להאורחים הקטנים קם שאון ודבור שאינו פוסק. הכל מדברים יחד ומספרים זה לזה חדושי־נפלאות: כי בעל־עגלה יהודי הביא ילדים בעגלתו... מאין הביאם?... מעבר הנהר, מעבר נהר דניפר... מרוישציב?... למה מרוישציב דוקא, ולא מקאניוב?... לא מרוישציב, ולא מקאניוב, אלא מפריאסלאוו... ולאן הוא מוליכם?... הלא עיניכם הרואות לאן: לא ליהופיץ, אלא לבוהוסלאוו הביאם... למי?... שאלת חכם! אילו ידענו למי, לא מפיך היינו חיים!... לאב־זקן, הוא אומר, לאביהם־זקנם... מי הוא ואי־זה הוא אביהם־זקנם?... שאלת חכם! אילו ידענו מי, לא מפיך היינו חיים!...

— הסו, יהודים, פולכם! יש עצה: נקרא לנערים ונשאל את פיהם. חזקה על נערים כמותם, שיודעים הם לאן שלחום.

— אם כן, הניחו לי, ואשאל אני אותם! — כך אומר יהודי מוכר־כעכים, שגוף כובעו מרוסק באמצע, והוא דוחק עצמו במרפקות ידיו לתוך הכנופיה הצפופה: — ילדים! מה שם אביכם־זקנכם?

הילדים, שמתחילה היו נבוכים למראה היהודים הרבים, הסובבים את העגלה והומים ומדברים כולם יחד, התאוששו הפעם ונזכרו,

כי שם אביהם־זקנם הוא משה־יוסי. ולא עוד, אלא שיש בידם מכתב, השלוח מאביהם לאביהם־זקנם. הנה המכתב.

עמדו היהודים לטפל במכתב ולהסתפל בו כל אחד בפני עצמו, ומצאוהו חתום בחומר־חותם ובגושפנקה, ומלמעלה כתוב עליו בכתב יפה ומסולסל:

„לכבוד חותני היקר, הנגיד המפורסם, התורני והחסיד, ירא ושלם, כש"ת מוהר"ר משה יוסף נ"י".

מכאן, ששמו של האב־הזקן הוא משה־יוסי. לא נשאר איפוא אלא פתרונה של חידה סתומה אחת: מי הוא זה ואי־זה הוא משה־יוסי? כמה משה־יוסי אתה מוצא בשוק: יש משה־יוסי הנגר, ושני לו משה־יוסי הפחח, ויש גם משה־יוסי איש לאה־דבוסי, ושוב יש משה־יוסי איש כְּפַר הַמַּרְנִיָה...

— חפו־נא כמעט רגע! הגידו־נא לי, בחורי־חמד, מה שם אביכם אשר יקראו לו? — בדברים אלה פונה אליהם יהודי אחד, לא אותו היהודי בעל הפעכים, אלא יהודי חסיד ובעל־תורה, שטלית קטנה נושרת לו מחיקו. בחורי־החמד עונים ואומרים, כי שם אביהם נחום. שמע היהודי בעל הטלית הקטנה את השם הזה, מיד דחה בשתי ידיו את כל העומדים מסביב לעגלה, קרב אל הילדים והעמידם לחקירה ודרישה:

— אם כן איפוא, אתם אומרים, כי שם אביכם הוא נחום? ולא רבינוביץ שמו?

— רבינוביץ.

— ושם אמכם היה חיה־אסתר?

— חיה־אסתר.

— ומתה בחלירע?

— בחלירע.

— אם כן, מתחילה היה עליכם לאמר כך!

היהודי בעל הטלית הקטנה הופך פניו אל כל הפנופיה. פניו מבהיקים מאושר.

— מפיון שפך, שאלו את פי, ואניד אני לכם דבר דבור על אפניו! אביהם־זקנם הוא אמנם משה־יוסי איש כפר המרניה, ואמם־זקנתם היא גיטל אשת משה־יוסי איש כפר המרניה. אביהם־זקנם משה־יוסי יודע זה כבר, כי בתו חיה־אסתר מתה, לא עליכם, בחלירע, ואילו אמם־זקנתם, גיטל אשת משה־יוסי, אינה יודעת עדיין כלום. אין איש רוצה לבשרה את הבשורה הזאת: זקנה היא ובעלת־מום, נכת־רגלים, לא עליכם...

והיהודי בעל הטלית הקטנה פונה שוב אל הילדים ופניו עדיין מבהיקים:

— טפסו, ילדים, ורדו מעל העגלה, ונראה אתכם את מקום משפנו של אביכם־זקנכם. לבוא בעגלה לשם אי־אפשר — הסמטה צרה ביותר. אלא מה? שמא תאמרו לילך בעקיפין ולבוא מן העבר ההוא? — הרי לא תוכל העגלה לפנות אנה ואנה ביציאתה. מה דעתך אתה, מוטיל? התוכל העגלה לפנות אנה ואנה?

הדברים האלה היו מכוונים כלפי אברך אחד עקום־אף, ששמו מוטיל. מוטיל הפשיל את כובעו למעלה:

— מפני מה לא תוכל?

— מפני מה? מפני חטאינו! וכי שכחת, שהירשקא חתן איצי־ליאבים בונה לו שם רפת חדשה?

מוטיל אינו מניד עפעף וחוזר ושואל:

— ואם בונה הוא שם רפת חדשה — מה בכך?

— הא כיצד? הרי זמן לו קורות לבנין!

— זמן לו קורות לבנין? תבוא עליו ברכה...

היהודי בעל הטלית הקטנה עומד רגע כמשתומם ומפיח אל פני מוטיל באין אומר ודברים. אחר־כך הוא פונה ממנו ורוקק

בכעס, אוחז את אחד הילדים בידו ואומר: „לכו ונלכה! לכו אתי ואראכם את המקום!" והיהודי בעל הטלית הקטנה נפרד מעל הפנופיה מתוך פנים מבהיקים, הולך בראש היתומים להראותם את הדרך אל בית אביהם־זקנם משה־יוסי ואמם־זקנתם ניטל, וציציות טליתו הקטנה טופחות לו על גרפיו.

היתומים הקטנים מפריאסלאוו ציירו בדמיונם את בית אביהם־זקנם בהיכל־תפארה, ואת אביהם־זקנם בעצמו ראו בחזון בדמות זקן בעל־צורה, לבוש בגדי־משי ארופים. וכי קלה בעיניכם עשירות זו, שכל־כך דברו בה בפריאסלאוו! והנה הביאם היהודי בעל הטלית הקטנה והפנים המבהיקים עד בית קטן ופשוט, המקושט אמנם באכסדרה של זכוכית, ואמר להם: „כאן מקום אביכם־זקנכם, משה־יוסי איש כפר המרניה". היהודי עצמו נעלם מיד. לא רצה להיות באותו מעמד, בהתודע היתומים אל אבותיהם הזקנים. הילדים עברו דרך אכסדרת־הזכוכית, פתחו את הדלת, התיצבו על המפתן וראו לפניהם חדר שומם ואפל, שריח רע, כריח שלחים ועורות־כבשים לחים, נודף ממנו. כנגד הדלת, סמוך לכותל, עמדה מטת־עץ רעועה ועליה ישבה מין בריה משונה בדמות אשה, קטנה וצנומה, פניה מקומטים ומכורכמים כעין הקלף הישן, רגליה יבשות, זרועותיה מעוקמות ועל ראשה מטפחת־צמר עבה. ברגע הראשון אמרו הילדים לחזור על עקבותיהם. ואולם הבריה המשונה התבוננה אליהם יפה בעיניה התרוטות והנוצצות ושאלה אותם בקול רך ונעים: „מי אתם, ילדים?" מין נעימה קרובה, ילידת משפחה, נשמע בקול הזה, והילדים קראו כולם פה אחד: „בוקר טוב. באנו מפריאסלאוו"...

שמעה הזקנה את השם „פריאסלאוו" וראתה את חבורת הקטנים, העומדים לפניה, וביניהם תינוקת אחת, שעריין לא מלאה לה שנתה, — מיד הבינה את כל הצרה. פשטה זרועותיה העקומות לאויר, ספקה כפיה וצעקה בקול:

— אוי לי, כי נרמיתי! אוי לי, כי רעם הממני! הלא בני חיה־אסתר הם! חיה־אסתר בתי מתה! — והתחילה טופחת בידיה על ראשה. — משה־יוסי! משה־יוסי! היכן אתה? בוא הנה, משה־יוסי!...

לקול צעקתה פרץ מן החדר הסמוך יהודי זקן קצר־קומה, משוטף בטלית ותפלין, פניו שעירים ומגושמים וחוטמו רחב ומחוטט, שפמו גדול ועבה וגבות־עיניו איומות, וכולו לבוש מיני סמרטוטים ובלואי־סחבות — הזה אביהם־זקנם משה־יוסי? הזה הוא העשיר המופלג?...

כשנכנס הזקן לחדר, מיד התנפל על האורחים הקטנים בחמה שפוכה ואיים בידיו, ומפני שהיה מתפלל אותה שעה ולא רצה להפסיק תפלתו בדברי־חול, לפיכך דבר אליהם קשות בלשון־הקודש: „אי־אה־נו! רוצחים! גזלנים!"... ואל הזקנה פנה ואמר גם כן בלשון־הקודש וקולו רעד בדבורו: „אי־אה־נו, ידעתי... בתי... ה' נתן וה' לקח!"...

רמז לה בזה, שיודע הוא מפבר, כי מתה בתו, ואין להרהר אחרי מעשיו של הקדוש־ברוך־הוא. ואולם הזקנה לא קבלה תנחומין ולא חדלה לבכות ולקונן על בתה, לטפוח בידיה על ראשה ולילל: „אוי לי, בתי, בתי! מי יתן מותי אני תחתיך, בתי, חיה־אסתר בתי!" — לקול יללתה נזעקו ובאו כמה בני־אדם לראות ולשמוע. ראשון נתגלה בחדר האפל בר־נש משונה, יהודי בעל פאות ארוכות ומסולסלות, שבפריאסלאוו לא ראו הקטנים כמוהן לאורך. נתברר להם, כי יהודי זה דודם איצי הוא, בנם יחידם של הזקנים. אחרי דודם איצי פרצה ובאה מחדר־הבשול אשה בפאה נכרית פרועה,

פניה אדומים ומבהיקים מחום התנור, זרועותיה חשופות ובידה כף־המבשלים. זו היתה אשתו של דודם איצי — דודתם סוסי. ואחריה נגררה ובאה נערה ארמונית עם שפתים קטנות ואדומות כחוט־השני — היא בתם־יחידתם, פלה נאה וחסודה וביישנית, ששמה חוה־ליבה. ואחריהם נדחקו ונתפנסו לתוך החדר עוד כמה בני־אדם מן החוץ, אנשים ונשים, שכנים ושכנות, שבאו בהמון לקיים מצות נחום־אבלים ועמדו כולם יחד לדבר על לבה של הסבה גיטל, לנחמה מיגונה ולהפיס את דעתה: „הרי חיה־אסתר בתה כבר נפטרה, ומה יועיל לה איפוא בכיה? מתים לא יחיו, רפאים לא יקומו. וכלום בת־יחידה היא לפני רבונו־של־עולם? דרך כל העולם בכך. רבים שתו ורבים ישתו"... ואל האורחים הקטנים פנו השכנים להטיף מוסר ולשבר להם את האוזן, כי לא מחכמה עשו זאת, שנכנסו כולם בחבורה אחת ונחפזו לבשר את הזקנה בנשימה אחת בשורה של שמחה... „בשורה זו, הם אומרים, מבשרים על־ידי גוי"... הקטנים עמדו כנכלמים, תוהים ומחרישים, מבלי דעת, במה אשמתם גדולה כל־כך? עד אלהים, כי הם גם פיהם לא פצו לדבר אל הזקנה מטוב ועד רע!

בין כה וכה והזקן משה־יוסי כבר פשט את הטלית והתפלין ועמד אף הוא לקפח את האורחים הקטנים בדבריו, ללמדם הלכות דרך־ארץ ולהוכיחם על פניהם, שלא היו חכמים הרואים את הנולד ולא נכנסו אצלו תחילה. בני־אדם מן הישוב, הוא אומר, לא כך היו עושים. בני־אדם מן הישוב היו נכנסים תחילה לחדרו, חדר מיוחד, להתיעץ ולדבר אתו בלאט, ואז היה הוא, הזקן, הולך אצל הזקנה להכין אותה ולסערה בחשאי ובזהירות, מגלה לה את האמת קמעה־קמעה, ולא בבת־אחת, בפסיעה גסה ובקול רעם ורעש, כטפשים ובוערים, כפראים ממש! נערים, שכך עשו, הוא אומר, עתידים ליתן את הדין! נערים כמותם — נוטלים אותם ומותחים על־גבי

הספסל ומלקים אותם יפה־יפה, למען יראו ויבושו ולא יפשלו עוד...

פאן, כפי הנראה, לא יכלה עוד הסבה גיטל לראות בצערם של הקטנים ולהתאפק. הציצה על הזקן בעיני־זעם ונתנה עליו בקולה:

— זקן שוטה וחסר־דעת! למה אתה מתגולל על הילדים? אלה הצאן מה חטאו? מאין להם לדעת, כי שוכב אתה שם בחדר המיוחד שלך על בלואי־הסחבות ועוסק כל היום בתפלה? וכי כך מקפלים פני בני־בנים, יתומים קטנים ועלובים, הבאים ממרחקים עיפים ורצוצים, אללי לי? אכן אב רחום אתה וסבר פנים יפות לך, אוי ואבוי לי! ואתם, בָּנַי, גשו־נא אלי, בואו ועמדו כאן, ליד מטתי. מה שמותיכם, אשר יקראו לכם?

והזקנה קראה אליה את כל אחד ואחד מהילדים, החזיקה בידו ושאלה לשמו, נפפה אותו, נשקה לו והרטיבה פניו בדמעות־עיניה המלוחות. בפעם הזאת בכתה הזקנה לא על בתה המתה, אלא על היתומים החיים, עלובי־הנפש, האובדים והנדחים... בכתה וספרה לפניהם, כי חשה מפבר, כי לפה הגיד לה, שחיה־אסתר בתה מתה, לפי שבכל לילה ולילה באה אליה הנפטרת בחלום ושואלת אותה לשלום הילדים ומבקשת ממנה, כי תניד לה, אם מצאו ילדיה חן בעיניה?...

— יתנו־נא אוכל להילדים ויסעדו את לבם. משה־יוסי, למה תעמוד שם בנציב־מלח? הלא עיניך הרואות, כי הילדים רעבים ונפשם שוקקה, אללי לי! עלובים אלו ענו בדרך פחם, לא אכלו ולא נתנו שינה לעיניהם כל הלילה, אוי ואבוי לנפשי, ווח עומד בנגדם, פדרשן ומוכיח בבית־המדרש, ומשפיע מוסרו עליהם! אכן אב רחום הוא, טוב ומיטיב, המקבל את בניו בסבר פנים יפות, אללי לי!...

ח.

בַּחֲדַר הַבְּגָדִים.

משלחידם של הזקנים. — הסב משה־יוסי מזכיר ורואה־חשבון, והסבה גיטל גזברית. — חסידותו של הזקן, מעשה־צדקתו ומוסר־לשונו. — הזיות על־דבר ביאת המשיח. — בעולם שכולו טוב.

א ש י ת מעשהו של הזקן משה־יוסי עם נכדיו, לאחר שהתפללו וסעדו את לבם בפת־שחרית, היתה — לבחנם בתלמודם.

בחינה זו של הקטנים נעשתה בחדרו, בחדר המיוחד שלו, מקום־סתר מאחורי־הפרגוד, ששום בן־אדם מן החוץ לא היה רשאי להפנם לשם. לא היה רשאי ולא היה יכול — משום שהיה המקום צר לשני בני־אדם שישבו יחד. פנת־סתרים זו מראיה כמין לשפה קטנה ושיעור מדתה פלוֹל של תרנגולים, ובלוֹל זה נמצאו, מלבד הזקן וספריו, ספרי ש"ס ופוסקים וקבלה, עוד תלי־תלים של בגדים וכלים וחפצים שונים, שניתנו להזקנים במשפון: כפות־כסף ומזלגות, טסים וגביעים, כלי־הדסים ומנורות של חנוכה, מחבות־נחושת ומיחמים, קפוטות של יהודים ומחרזות פנינים של בנות־כפר, חמילות של אכרים ואדרות־כבשים הרבה — ואדרות־כבשים יותר מכולם.

פרנסתם היתה בכך: הסב משה־יוסי והסבה גיטל היו מלווים כסף ברבית ומקבלים במשפון כל דבר שיש בו חפץ. ביתם בית־מלוה היה, מין לומבארד, שהסבה גיטל היתה מפקחת עליו זה שנים

רבות. בשבתה כל הימים על מטתה הרעועה, חולה ונכת־רגלים, היתה הזקנה מנהלת את עסקיה ביד רמה, שופכת ממשלתה על כל הבית כולו, שומרת את הפסף המזומן תחתיה, תחת הפרים והפסתות, במקום הסמוי מן העין, ואינה מניחה לשום בן־אדם לגשת אליו ולשלוח יד בו.

ואולם הממונה על המשפונות היה הסב משה־יוסי. לקבל משפון או להחזירו לבעליו — זו היתה מלאכתו, המסורה כולה לרשותו. ואל תהא מלאכה זו קלה בעיניכם. לזפור את כל המשפונות המרובים, השמורים בלשפה זה על־נבי זה, להבחין ביניהם ולהכיר, שמשפון זה שייך לזה, ומשפון פלוני לפלוני — לא כל אדם יכול, אלא אם כן מחו כספוג, הסופג את הכל. מלאכה זו יש עמה חכמה, ולא עוד, אלא שפולה תלויה בנפש. ואולם הזקן משה־יוסי לא רצה לסמוך על הנפש. מה עשה? עמד והתקין מיני פתקות של נייר, תפר פתקה לכל משפון ומשפון במחט ובחוט וכתב עליה בעצם ידו כך: „זה הקאפֿאטע* שייך לבעריל". או: „זה הפעלץ** שייך להערל איוואן". או: „זה הקארעלען*** שייך להערלית יאוודאחע". ואם יקרה המקרה לפעמים, שבריל בא לגאול את קפוטתו ומקבל במקומה קפוטה של יהודי אחר, שאף שמו בריל, — מה תקנתו? עומדים ומוציאים מן החדר את שתי הקפוטות יחד, פורשים אותן לפני בעל־הדבר, שיבדוק בהן, ואומרים לו: הפר־נא וטול אחת משתי אלה! הלא יהודי הוא, וסתם יהודי לא ישקר ולא יתאוה לקפוטתו של חברו. מה שאין כן בנכרי. נכרי, שנשתכחה אדרתו, אדרת־הפבשים, ונתחלפה באחרת, — אין פוטרים אותו בלא־כלום. ואולם אף כאן פשפש הזקן משה־יוסי ומצא עצה: אומרים לו לאיוואן, שימחול על פבודו ויתן סימנים באדרתו. חזקה על

* בגד עליון. — ** אדרת־כבשים. — *** פנינים.

איוואן, שאדרתו, אדרת־הכבשים שלו, ידועה לו יותר מנופו, ובודאי יש לו סימן מובהק בה, שאי־אתה מוצאו בשאר הבגדים. כלל זה בדוק ומנוסה הוא מימות־עולם.

ואף־על־פי־כן לא הועיל הזקן בתקנותיו ונכשל כמה פעמים בבני־אדם שאינם מהוגנים, בין שהם בני־ברית ובין שאינם בני־ברית, ועל־ידי כך התלקחה תמיד מריבה בינו ובין הסבה גיטל. זו היתה טוענת לפניו ומקפחת אותו בדבריה כל הימים:

— הגידה־נא לי, זקן שוטה שכמותך, והביננו את דרכך המשונה, דרך־עקלתון: מאחר שחננך אלהים בינה ונתן דעה בלבך לאחוז עט בידך ולכתוב „זה הקאפאטע שייך לבעריל", — מה ממך יהלוך אם תוסיף עוד מלה אחת: „בעריל פבר־פה"? או כיון שאתה כותב „זה הפעלץ שייך לאיוואן", — למה תחום עינך על טפת הדיו ולא תכתוב את שמו של זה מפורש: „איוואן זלאדי"*? או: „זה הקארעלעז שייך ליאוודאחע קארנאסע"**?...

אמנם צדקה הסבה גיטל בטענותיה. ואולם הסב משה־יוסי, אל תֶּחָשֵׁב לו זאת לחרפה אחרי מותו, היה עקשן מטבע ברייתו ולא נתפוון כל ימיו אלא לקנתר את הזקנה ולהכעיסה. דוקא מפני שרצונה בכך, אין רצונו בכך. וטעמו ונימוקו עמו: זקנה זו, שבעלת־מום היא ושוכבת במטה, איך ימלאנה לבה להשתרר על בעלה ולקרוא לו בפני נכדיו „זקן שוטה"? וכי כך דרכה של אשת חבר? הן לא אדם מן השוק הוא ולא מן הפחותים — רב משה־יוסי איש־ספר־המרניה הוא! איש חסיד ובר־אורין, היושב יומם ולילה על התורה ועל העבודה, אינו עושה כלום בחייו, אלא לומד ומתפלל, לומד ומתפלל. ולא עוד, אלא שמתענה הוא בכל יום שני וחמישי, ובשר לא יבוא אל פיו בכל ימות החול, חוץ משבתות וימים טובים.

---

* נגב. — ** חרופת־אף.

ובשבתות וימים טובים ראשון הוא לבאי בית־הכנסת ואחרון ליוצאים, מקדש על היין בשעה שכל בני העיר ישנים כבר — ועל זה אמנם תֵּרָגֵן הזקנה ניטל ותתמרמר אליו ממטתה. לא על עצמה תבקש ממנו, — היא כבר רגילה, ברוך השם, לישב בתענית בשבת ומועד — אלא על הילדים יבכה לבה, על היתומים הקטנים, תינוקות שלא חטאו, המחכים עד בוש לאביהם הזקן, אב רחום וחנון, ונפשם יוצאת ברעב ובצמא, אללי לה!...

מכל היתומים הקטנים דבקה נפש הזקן לאהוב רק את האחד — את מספר הדברים האלה, את שלום בר־המצוה. אמנם נער פוחז ונמהר הוא, שָׂרָף ואש אוכלה, אבל כנגד זה מחו מח חריף. נער כמותו תקוה טובה נשקפת לו להיות איש בין אנשים, ובלבד שתחשק נפשו לישב עם הזקן בחדר המיוחד שלו, בין הבגדים, ולשמוע תורה מפיו, ולא שילך לבו אחרי הבל ורעות־רוח, לרוץ שבע פעמים ביום עם נערי השוק אל הנהר לראות בציד הדגים, או להקבץ אתם אל היער להרעיד אילנות ולהשיר אגסים ירוקים, או להשתובב ברחובה של עיר ולעשות מעשים אשר לא יעשו.

— לוא השפיל אביך לראות את אחריתך, — כך היה אומר לו אביו־זקנו משה־יוסי — ולולא הציץ ונפגע בתנ"ך ובדקדוק וב„ביאור" ובשאר דרכי האפיקורסים שם, — כי עתה צריך היה למסור אותך לרשותי, לכל הפחות, למשך שנים אחדות, ואני הייתי עושה אותך בעזרת השם יתברך לכלי שלם ומתוקן. מובטחני בך, שהיית יוצא מלפני יהודי כשר וישר, חסיד ויראֹ־שמים באמת, למדן מופלג בתורה, בקי בנגלה ובנסתר. ועכשיו מה תכליתך? סופך שתצא לתרבות רעה, שתהיה בן סורר ומורה, הדיוט ועם־הארץ, מופקר והולך־בטל, ריקא ועבריין, רועה־רוח ורודף־קדים, עקש ופתלתול, חוטא ומחטיא את הרבים, רשע מרושע ומומר

להכעיס, אוכל טרפות ומחלל שבתות, כופר בעיקר ופושע באלקי ישראל!...

— משה־יוסי! שמא תאמר די הפעם? שמא תחדל לענות את הילד באמרי־פיך?

„ברוכה תהיה הסבה גיטל בערי!" — מהרהר שלום בלבו, לאחר שנפטר בשלום מאת אביו־זקנו ונחפז לצאת החוצה לקדם את פני חבריו, נערי השוק, המחפים לו ליד הבית, מציצים אליו מן החלונות ורומזים לו בעיניהם.

ואף־על־פי־כן ידע שלום להוקיר ולכבד גם את אביו־זקנו וראה בו כמה מעלות טובות, שבשבילן נתחבב עליו ברבות הימים. פעם אחת מצאהו, כשהוא יושב על מטתה של הזקנה, הטלית והתפלין תחת זרועו, והוא מספר עמה בלחש מדבר אליה רפות, מתרפס לפניה ומחניף לה, מחנן את קולו ומבקש ממנה בכל מיני לשון של בקשה, כי תתן לו עוד פסף. — והיא מסרבת ואינה נותנת. לא על נפשו התחנן לפניה ולא לעצמו בקש פסף, אלא לצדקה, בשביל חבריו החסידים, העניים והאביונים, היושבים לפני ה' בבית־המדרש. והזקנה קפלה תחתיה את צרור הפסף, ישבה עליו בכל תוקף ונענעה בראשה: יותר לא תתן. יש לה, ברוך השם, למי ליתן. יש לה יתומים קטנים — הללו ראויים יותר לרחמים...

ושוב היה מעשה והנער שלום מצא את אביו־זקנו בחדרו המיוחד, חדר־הבגדים, כשהוא מעוטף טלית ותפלין, ראשו מוטה לאחוריו, עיניו עצומות וכולו כמרחף בעולמות העליונים. כשניעור ופקח עיניו, היה כמקיץ מחלום־פלאות. עיניו נוצצו והאירו ופניו המנושמים הבהיקו ולא נראו עוד מנושמים כבתחילה. דומה, השכינה היתה שורה עליהם אותה שעה... וכך ישב בקרן־זוית שלו, יושב ומדבר לעצמו בלחש כאדם המדבר מהרהורי לבו, ובת־צחוק משונה מאירה את שפתו המגודל והזועם תמיד:

— אדום לא יאריך עוד ממשלתו על הארץ... הישועה קרובה לבוא, קרובה לבוא, קרובה לבוא!... גשה־נא אלי, בני, שב לימיני, ואגידה לך את אשר יקרה אותנו באחרית הימים, כאשר יבוא משיח צדקנו...

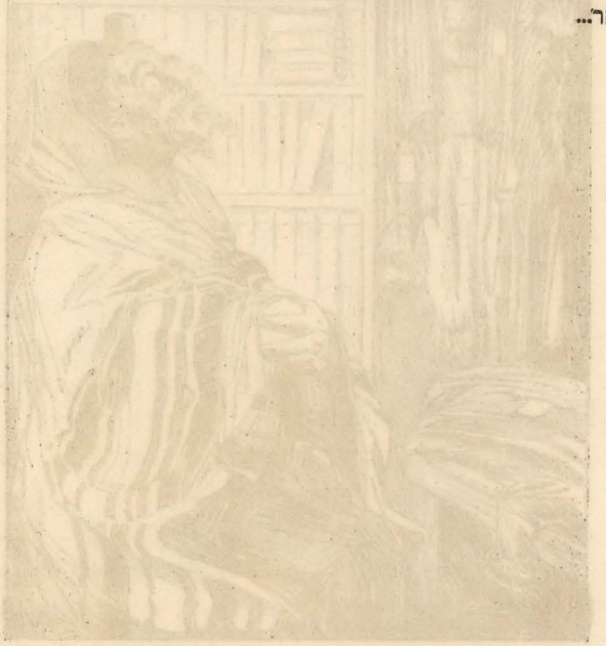
והזקן משה־יוסי אחז ביד נכדו, הושיב אותו לימינו והתחיל לספר לו על ביאת המשיח ועל קץ־הפלאות בדברים נלהבים ובצבעים בהירים כל־כך, עד כי לא קם רוח בקרב הנער לזוז ממקומו ולהניע יד או רגל. שלום ישב על ידו כולו כאחוז־קסם, מאזין ומקשיב. אותה שעה עלה על לבו מאליו זכרון חברו שמואליק, חברו הטוב, היחיד והמיוחד, שהיה לו בעיירה הקטנה. אמנם אין השנים דומים זה לזה: חברו שמואליק היה מספר כל ימיו על אוצרות־כסף וסגולות־מלכים, הטמונים באדמה, על בני מלכים ובנותיהם, על היכלות וארמונות הבנויים בדולח, על אבנים טובות ומרגליות ועל שאר מיני חמודות, שאדם נהנה מהן בעולם הזה; ואילו אביו־זקנו בטל את העולם הזה ואת חמודותיו בהבל־פיו ונשא את נפשו ואת נפש נכדו הקטן, המקשיב לדבריו בצמצום כל החושים, לעולם אחר, לעולם שכולו טוב — לעולם הבא. שם צדיקים מטיילים בנחת, מתהלכים באהבה ובאחוה וברעות עם מלאכי־השרת, בין שרפים וכרובים וחיות־הקודש, המקיפים את כסא־הכבוד חיילות־חיילות ועומדים לשרת לפני המקום, כביכול, — לפני מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא... שם שור־הבר ולויתן, ונחלי השמן הטוב, הוא „שמן אפרסמון", ומעינות היין היקר, הוא „יין המשומר", וצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה ומאור הגנוז — אותו האור הנפלא, שברא הקדוש־ברוך־הוא ביום הראשון, וכיון שנסתכל ברשעים ובמעשיהם המקולקלים — עמר וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא... הקדוש־ברוך־הוא בכבודו ובעצמו עומד לפני הצדיקים ומשמש אותם, כאב המשמש

הנער שלום מצא את אביו־זקנו בחדרו, כשהוא מעוטף טלית ותפיליו...

את בניו, וממרום, משמי־השמים, משתלשל ויורד על הר המוריה בית־מקדש חדש, כולו בנוי לתפארה, כולו עשוי זהב טהור ומחוטב אבני־כדכוד, וכהנים עולים לעבודתם, ולויים לדוכנם, ודוד המלך עובר לפניהם, מפזז ומכרכר ומנגן בכנורו: „רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ! בַּיְיָ! בַּיְיָ!"...

כאן עומד הזקן משה־יוסי ונותן בשיר קולו, מזמר ומקיש באצבעו, עיניו נשואות כלפי מעלה, פניו מבהיקים וכולו מהלך בעולם אחר — בעולם העליון, בעולם שכולו טוב, כולו הדר, כולו זוהר...

ט.

מַעֲשֶׂה בִיהוּדִי בַעַל־כָּנָף.

מעשה נורא מן הדורות הראשונים. — חיי היהודים בימים ההם והליכותיהם לפני הפריצים, אדוני הארץ. — מיתתו המשונה של חוכר בית־מרזח עני. — מוסר־השכל להקטנים.

אף־על־פי־כן, כל האומר, כי הזקן משה־יוסי היה מרחף כולו רק בעולמות העליונים, מטייל שם עם שרפים ואופנים וחיות־הקודש ואינו משיא לבו ולב נכדיו הקטנים להוויות העולם הזה כלל — אינו אלא טועה. אדרבה, כמה וכמה ספורי־מעשה היו לו לזקן זה, שהיה מספר לפני הקטנים בשעת רצון, וספורי־מעשה אלו היו לקוחים דוקא מחיי המציאות, ממאורעות הדורות שעברו — ספורי־מעשה על החסידים הראשונים, הישרים והתמימים, על המקובלים הראשונים והליכותיהם בקודש, וגם, להבדיל, על הפריצים הראשונים, אדוני הארץ, ומנהגיהם עם ישראל בימים ההם.

אחד מספורי־מעשה הללו, מעשה ביהודי בן־כפר, שנתעלה למדרגת בעל־כנף ומסר נפשו על קדושת השם, נשמר בזכרונו של גבור הזכרונות האלה עד היום הזה, ואותו אני אומר לספר כאן. מוסר אני את הדברים האלה בלשון מספרם, אף־כי בקצור נמרץ, לפי שהזקן משה־יוסי, ימחל־נא לי בעולם־האמת, היה ארכן מטבעו, כלומר, שהיה מאריך יותר מדי בספוריו, מגבב עליהם הרפה דברים שלא לצורך, קופץ מענין לענין בהיסח־הדעת, עד שהוא מתאבד

בדברי עצמו, מתרחק מנוף המעשה ואינו מוצא שוב את דרכו הראשונה.

ואירע מעשה זה מכבר, לפני שנים רבות, בימי אביו־זקנו, עליו השלום, שהיה אבי משפחתם, משפחת אנשי־כפר־המרניה. ולמה נקרא שמם „אנשי־כפר־המרניה"? על שם הכפר המרניה, שבו ישבו אבותיהם מעולם וחכרו שם את הטחנה מן הפריצים הפולנים. ודר באותו כפר המרניה עוד יהודי אחר זולתם, נח שמו, שחכר את בית־המרזח באותה שכונה. והיה נח זה איש תם, פלומר, יהודי פשוט, עניו ומצניע לכת, שאין חלקו עם החכמים ולומדי־התורה, אך ירא־שמים מאין כמוהו, עוסק כל ימיו בתפלה ובאמירת תהלים. ויש אומרים: נסתר היה, פלומר, אחד מצדיקי הדור הנסתרים, שצדקתם לא ניתנה להגלות לעולם עד יום מותם. את כל מלאכת בית־המרזח עזב ביד אשתו, שהיא היתה המפרנסת וצופיה הליכות הבית, ולא ידע אתה מאומה, כי־אם דמי החכירה, שהיה מביא לחצר הפריץ בכל שנה ושנה. זו היתה חובתו, בשביל שהוא זכר. ובכל שנה ושנה, כשהגיע זמן פרעון, היה נח חושש, שמא יבוא אחר אצל הפריץ ויקדמנו, יפקיע את השער על בית־המרזח ויוציאו מידו; לפי שעל בית־מרזח זה היו הרבה קופצים, אף־על־פי שנח מצא בו פרנסתו בצמצום, רק לחם צר ומים לחץ להחיות את נפשו ונפשות ביתו.

ויהי היום, לתקופת השנה, ונח בא כפעם בפעם אל חצר הפריץ לחפור את בית־המרזח לשנה הבאה וצרור הפסף בידו. כשנכנס לחצר, ראה והנה חג לאדונים היום: כמה וכמה אורחים מפריצי המקום, פולם לבושי מכלול, יושבים בהיכל אל שלחנות מלאים כל טוב, אוכלים ושותים ומיטיבים את לבם בסעודה. לאחר הסעודה קמו כל המסובים ויצאו אל החצר והתחילו מכינים את עצמם לצאת ליער לצוד ציד, הכל כמנהג הפריצים בימים ההם. בחצר

רבה התכונה מאד. סוסים ועגלות, קרונות ומרכבות עומדים הכן, מחנות מחנות של פלבים למיניהם מתרוצצים אנה ואנה, וציידים אבירים, מקושטי נוצות, מנצחים עליהם ושופרות בידיהם. מסביב שאון ותנועה, ששון ושמחה. „לא כוונתי את השעה וקפחתי את מעשי. — מהרהר נח בפני עצמו. — מי יודע, אם לעת כזאת יואיל הפריץ לתת את לבו לעסקי חכירה?“ עוד הוא מהרהר ודואג, והנה זה בא, פלומר, הפריץ בכבודו ובעצמו הולך ובא אל הסוסים בחברת אורחיו האדונים. כשקרב הפריץ אל סוסו ונתפוון לעלות עליו, ראה את היהודי עומד מן הצד עמידת דל ונכנע, פולו לבוש קרעים, כפוף ונדכה. מיד נפנה אליו ואמר לו בסבר פנים יפות: „א, יאק סיע מאש, פאניע ארענדארזשו?“ — פלומר: מה שלומו של יהודי חוכר בית־מרזחי? אמר לו נח: „כך וכך. באתי אליך, אדוני הפריץ, בדבר בית־המרזח“. צחק הפריץ כטוב לבו ביין, מפני שהיה מבוסם ביותר, ואמר אל היהודי: „לכמה שנים, למשל, אתה רוצה לקבל את בית־המרזח?“ אמר לו: „רוצה הייתי לקבלו מידך לשנים אחדות, אלא כיון שמנהג קבוע הוא אצל הוד מעלת כבודך הרם...“ הפסיקו הפריץ באמצע דבורו ואמר לו: „דאבזשע — פלומר: טוב ויפה. בפעם הזאת, הוא אומר, אני עושה רצונך ומוסר לך את בית־המרזח במחירו הקודם לזמן עשר שנים. ורק תנאי אחד, הוא אומר, אני מתנה עמך קודם למעשה: שתהפך פה לעיני ותהיה לי לצפור־כנף“. הציץ בו היהודי, תוהה ומשתומם: „מה משמע? כיצד אהפך פה לעיניך ואהיה לך לצפור־כנף?“ אמר לו הפריץ: „פשוטו כמשמעו. פלום אתה צריך, הוא אומר, אלא לטפס ולעלות על ראש הגג, על גג האורוה הזאת, — הרואה אתה? ושם, הוא אומר, תעמוד כנגדי ותתחפש ותהיה כצפור, ואני, הוא אומר, אכונן רובי אליך ואנסה לשלוח חץ אל ראשך — עכשיו כבר ירדת לעומקו של דבר?“... שמעו הפריצים, העומדים מסביב, ומלאו צחוק פיהם,

ואף נח מעמיד פנים בצוחק עמהם. אמר נח בלבו: „אך לצון חמד לו הפריץ. ניפר, שהשתיה היתה כדת, ונתבסם בל צרפו, וטוב לו, ויפה לו“... „ובכן? — אומר לו הפריץ. — המקבל אתה עליך תנאי זה?“ „רבונו של עולם! — מהרהר נח בלבו. — מה אענה ומה אומר לו?“ נמלך ושאל את הפריץ, אמר לו: „כמה זמן אתה קובע לי לישוב־הדעת?“ אמר לו הפריץ: „יעדנא מינוטא — בלומר: רגע אחד אני קובע לך לישוב־הדעת. ואתה, הוא אומר, בחר לך אחת משתי אלה: או שתטפס ותעלה על ראש הגג ותהיה לי בצפור, או שתגורש מחר מבית־המרזח, אתה ואשתך ובניך ובהמתך וכל אשר לך — לא תשאר שם פרסה!“... כששמע היהודי את הדברים האלה, מיד פרחה נשמתו. מה יעשה עתה? אין מסרבים לפריץ, ובפרט, שזה כבר פקד על עבדיו להביא סולמות לגג. ניפר, שאין בזה משום ליצנות בלל! פנה שוב ואמר אל הפריץ: „ומה אעשה, שמא, חס ושלום, לא תחטיא את המטרה והחץ יפגע בי?“ שמעו הפריצים ונתנו שוב את קולם בצחוק, ונח עומד ביניהם נרהם ומבולבל, מחריש ומשתאה לדעת, מה זאת עשה לו אלהים? האם צחוק הוא זה, אשר יעשה לו הפריץ, כדי להתקלס ביהודי ולהלבין פניו ברבים, או אמת היא זאת? ראה יֵרָאֶה הדבר כדבר אמת, כי הנה כבר נגשו עבדי הפריץ ועמדו עליו להבהילו אל הסולם ולהאיץ בו, שיטפס ויעלה תיכף ומיד על ראש הגג, או שימהר וילך אל ביתו לפנות מקומו לאחר עד בוא הלילה. רצה נח לילך לביתו, אלא מיד נזפר בעניו ובלחצו ובבניו הקטנים, הערומים והיחפים, הרעבים ללחם, ועמד להתחנן לפני הפריץ, שירחם עליו ויתן לו, לכל הפחות, רשות לאמר ודוי קודם המיתה. אמר לו הפריץ: „מוטב. הריני נותן לך רגע אחד, שתתודה לפני אלהיך קודם המיתה“. רגע אחד? מה יספיק יהודי לאמר ברגע אחד, חוץ מ„שמע ישראל“? ובפרט, שעבדי הפריץ פבר אחזו בו

בצד ובכתף להדפו אל הסולם. עמד נח וקרא „שמע ישראל" ו„ברוך שם כבוד מלכותו" והתחיל מטפס ועולה בסולם, מטפס ועולה, ועיניו זולגות דמעות. כי מה יעשה יהודי כמותו, עני ואביון, בעל אשה ובנים?... אין זאת, כי גזירה נגזרה עליו מן השמים, שימסור את עצמו על קדושת השם. ואפשר עדיין לא נחתם גזר־דינו לרעה? אולי עוד ישוב הקדוש־ברוך־הוא ויראה בצערו וישלח לו עזרתו משמים ויעשה לו נס, כמו שעשה לחנניה, מישאל ועזריה? הלא אל גדול הוא, כל־יכול הוא!

וכך היה מטפס ועולה, עד שהגיע לראש הגג ועמד שם, עומד ומהרהר בתשובה, סומך על הנס ומחפה לישועה, — ולא חטא נח אף בלבו, ולא נתן תִּפְלָה לאלהים! איש חסיד היה, צדיק תמים בדורו, שלא הניח אחריו כמותו!

והפריץ עומד מלמטה ודוחק את השעה, מזרזו וגוער בו בנזיפה, שימהר לכלות שם את הודוי ויכין את עצמו לקראת המיתה. והפריצים אשר מסביב שומעים וצוחקים. אז עמד הפריץ ונטל רובה בידו ופקר על נח, שיזקוף קומתו — זקף קומתו. אחר־כך פקד עליו, שירפין את ראשו — הרפין את ראשו. שיפרש את ידיו — פרש את ידיו. שיתחפש ויתראה כצפור — התחפש והתראה כצפור... והפריץ — אם באמת נתפוון לכך, או רק צחוק חשב לעשות, והקדוש־ברוך־הוא חשבו לאמת — פונן את רובו כנגד היהודי וירה אליו ופגע במצחו. נפל נח מלוא קומתו ונתגלגל מעל הגג, כצפור ירויה, ונחבט בקרקע לעיני כל הפריצים. ועוד באותו יום הובילוהו בעגלתו לעיר והביאוהו לקבר־ישראל.

ואולם גם הפריץ שמר הבטחתו ליהודי: עשר שנים רצופות לא נגע באלמנתו וביתומיו ולא נרשום מפית־המרזח, אף כי אחרים הוסיפו לו על המקח כפלים. זה כחם של הפריצים הראשונים!

ספורי־מעשה נעימים כאלה וכיוצא באלה על היהודים הראשונים ועל הפריצים הראשונים היה הזקן משה־יוסי מספר לנכדיו לרוב, והם, הקטנים, ודאי שהיו יושבים ומקשיבים לספוריו בנפש חפצה ושותים בצמא את דבריו, אלמלא דרכו המשונה, שקלקלה את השורה. דרכו של הזקן משה־יוסי, שהיה מתפוון תמיד להפיק מכל ספור וספור מוסר־השכל ללב שומעיו וללמדם, במה יזכו נערים כמותם את ארחם. וממוסר־השכל זה היה עובר לדברי מוסר ותוכחה סתם, מתנפל על הקטנים ומקפחם בדברי־כפושים, מוכיח להם משובתם על פניהם, כי נפתים הם לעצת השטן, הוא יצר־הרע, אינם מתפללים ואינם לומדים ואינם עובדים את הקדוש־ברוך־הוא מאהבה, וכל כונתם אינה אלא ללכת אחרי שרירות לבם הרע, לצוד דגים בנהר, להרעיד אילנות ביער, להשיר אגסים ירוקים ולעשות כל תועבה בחברת נערי השוק, הריקים והפוחזים, ימח שמם וזכרם!...

אכן חכם הוא הזקן משה־יוסי, הצופה ויודע סתריהם של הקטנים! שאלמלא כן, מי זה גלה לו את כונתם הכמוסה? אין זאת, כי הוא עצמו היה נער שובב בקטנותו והלך אחרי שרירות לבו בעצת השטן, הוא יצר־הרע, ועשה כל תועבה בחברת נערים ריקים ופוחזים, נערי השוק. האף אין זאת?...

ג.

עִם נַעֲרֵי הַשּׁוּק.

היתומים הקטנים מתודעים אל נערי העיר בוהוסלאוו. — אברהמיל השחור מלמד את גבור הרשימות פרק בשחיה. — חמדת היער ואגוזי־פרך. — אין בודקין ליחוס־אבות באמירת קדיש. — בית־המדרש הישן — זכר למקדש.

שה להגיד, מה לקח יותר את לב הקטנים, כשיצאו מן חדר הזקן הצר והאפל לרחובה של עיר ונסחפו שם בחברת נערי השוק: הנהר, נהר רוס, היער הבוהוסלאווי או בית־המדרש הישן? קשה לדעת, איזה מן השלשה חנו היה גדול בעיניהם וכחו היה יפה יותר למשוך את לבם ולהעסיקם כל הימים עד כדי היסח־הדעת מכל העולם סביבם, עד כדי פריקת עול תורה ודרך־ארץ ושאר הדברים, שנער מישראל מצווה עליהם? דומה, כלום יש לך תענוג גדול מזה, שאתה חש על הנהר? הגע בעצמך: זה אתמול באת אל העיר הגדולה והנכריה הזאת, והיום, כיון שיצאת לרחובה של עיר ופנית כה וכה, מיד פגשו בך חבר נערים, זרים ומוזרים, שאינך מכיר בהם ואפילו שמותיהם אינך יודע עדיין, והם מקיפים אותך מכל צד, הללו מכאן והללו מכאן, מתבוננים אליך ומבקשים קרבתך. עד שהם נעשים חבריך וידם אינה זזה מתוך ידך, ואתם מתפנסים לכנופיה אחת ורצים כולכם יחד במורד ההר לשם, אל הנהר, נהר רוס. שם שאון ורעש, תנועה ושמחה. שם בעלי־עגלות משקים את סוסיהם ושואבי־מים ממלאים את חביותיהם. שם עומדות

נשים ובתולות, יחפות וחשופות־שוק, כובסות בגדי־לבן, טופחות עליהם במזורות שבידיהן בכל פח ומתיזות רסיסים לכל רוח. שם נערים רבים מכל פנות העיר עומדים בין הסלעים ומתפשטים את בגדיהם, קופצים לתוך הנהר וטובלים עד צואר, מכשפשים במים בידיהם וברגליהם, מחנכים עצמם בשחיה, צדים דגים בכתונת, הומים ורועשים וצווחים זה לזה בקולי־קולות:

— הביטו וראו: הרי אני שוחה!

— ראה־נא גם ראה: הרי אני מוטל פרקדן!

— מוטב שתראני, כשאני שוחה מעומד!

— ואני טובל למעלה מראשי ועיני פקוחות!

— פנו אלי והביטו: הרי אני עושה בעפעות על המים!

הכל מדברים, הכל צווחים בקול, הכל מראים נפלאות. והם, היתומים הקטנים מפריאסלאוו, עומדים מנגד ועיניהם רואות וכלות. מקנאים הם בבני הפרך קנאה גדולה. והנה נגש אל שלום אחד מן החבורה, ערום כביום הולדו. אברהמיל שמו. בר־נש שמח וטוב־לב, שפניו שחורים כשולי־קדירה, עיניו ענולות ונוצצות וחוטמו עגול וקטן, כעין הפול.

— מה שמך?

— שלום.

— ולשחות אתה יודע?

— לא.

— אם כן, למה תעמוד בחבוק־ידים? התפשט בגדיך וקפוץ לתוך הנהר, ואלמדך לשחות ברגע אחד!

לא היו רגעים מועטים — והנער שלום בתוך הנהר, ואברהמיל השחור עומד עליו להשיטו במים, מלמדו פרק בשחיה, כרב המורה הלכה לתלמידו:

— שכב על בטנך! פשוט רגליך! נפח לחייך! עשה בידיך למעלה ולמטה, למעלה ולמטה! כך, כך, מהר ועשה, מהר ועשה!

הרב גוזר והתלמיד מקיים. התלמיד שוכב על בטנו, פושט רגליו, נופח לחייו, חותר בידיו למעלה ולמטה, למעלה ולמטה — וצולל בכל גופו במים פעופרת! גם נעשה לו, שרבו, הוא אברהמיל השחור, עמד מאחריו ולא נתנו לטבוע. תפס לו אברהמיל בראשו והקימו על רגליו והמתין לו עד שינוח קצת וישאף רוח.

— לא כך נוהגים לשחות, שוטה שבעולם, אלא כך. שכב והשתטח פה על ידי. אל תירא ואל תפחד. אתך אנכי. אני אחזיק בך בכל תוקף, ואתה תכשכש בידיך וברגליך במים עד שתיעף. אם אתה עושה כן, מובטח לך, שתדע לשחות!

אם כן, מתחילה היה עליו לאמר כך! עכשיו מבין שלום את החכמה הזאת, חכמת השחיה. אמנם לא ביום אחד ילמד אדם לשחות במים, ולא בשני ימים. כך אומר אברהמיל. חייב אדם לשקוד על הנהר ימים רבים ולהתמיד בשחיה כמותו, ואז ילמד את התורה הזאת על־בוריה. ואולם עוד הקיץ גדול. עוד יעברו ימים רבים עד בוא החגים. ונער המצוי אצל הנהר שלש פעמים ביום, בהשגחת אומן־פרגוג פאברהמיל, מובטח לו, שיהיה שייט מובהק.

ולא את חכמת השחיה בלבד יודע אברהמיל — יודע הוא עוד כמה וכמה דברים. יודע אברהמיל גם להרעיד אילנות ביער ולהשיר אגסים ירוקים. למלאכה זו, מלאכת הַשָּׁרַת האגסים, אין מומחה כמותו. אחד הוא ואין דומה לו. והאגסים ביער רבים מאד. אמנם האגסים הללו שביער אינם נחמדים פל־כך לטעם ואינם טובים ביותר למאכל. אדרבה, קשים הם כאבן, וטעמם — כחומץ לשינים! ואף־על־פי־כן אגסים שמם. ולא עוד, אלא מעלה יתירה להם, שבאים לו לאדם חנם, בלא מחיר. הפקר הם — כל הרוצה להשיר בא ומשיר. אלא מה? חייב אדם לטרוח הרבה עד שהוא משיגם. האגסים הללו

שביער נידולם במרום, באילנות גבוהים מאד, ועל־פרחך אתה צריך לטפס ולעלות על ראש האילן ולהרעיד את צמרתו וענפיו בכל כח, שאלמלא כן לא יהיו האגסים נושרים מאליהם.

ומוצא אתה ביער זה, מלבד האגסים האמורים למעלה, גם אגוזים. אגוזי־פרך הם. ונקראים כך על־שם העבודה הקשה, עבודת־פרך, שאדם עובד בהם, עד שהוא מפצעם. האגוזים הללו אינם בשלים עולמית. מכוסים הם קליפה ירוקה, מרה כלענה, ואף גרעינים אין בהם. הגרעינים אפשר שיבואו אחר־כך. אבל אין בכך כלום. לפי־שעה משמשים האגוזים הללו לנוי בלבד. הקטנים ממלאים בהם את כיסיהם עד פיהם — וזאת תהלתם. המלאכה הזאת, מלאכת קטיפת האגוזים, כשהיא לעצמה, דיה להקטנים. גדולה מלאכה, שמחממת את בעליה! והיער כולו, זה היער הגדול והמצל, כלום קל הוא בעיניכם? על אחת כמה וכמה, הנאה כפולה ומכופלת לשלום, שטייל הוא שם עם חברו אברהמיל, נער נחמד ונעים, נוח לבריות, בעל מזג טוב ולבב תמים. ורק חסרון אחד אתה מוצא בו — שבן־עניים הוא, בן אשה אלמנה, המבשלת בבית יאמפולסקי.

שמע הדוד איצי והביא את הדבר לאזני הסבה גיטל. מיד נתעוררה הסבה גיטל וקראה את שלום נכדה אל מטתה, פשפשה בפרים למראשותיה והוציאה משם אגס ונתנה לו, והזהירה אותו כמה פעמים, שלא יוסיף עוד להפגש ולהתחבר עם נערים פמותם. פן ישמע הסב משה־יוסי, כי נכדיו נפגשים עם נערים פמותם — וירעיש שמים וארץ!...

אכן נקל להם להגיד זאת! איך יוכל שלום למנוע את עצמו מלהפגש עם נערים פמותם — ואת אברהמיל זה בעל־פרחו הוא רואה פעמים בכל יום, ערב ובוקר, בשעת אמירת קדיש בבית־המדרש הישן. אברהמיל אף הוא יתום ואף הוא אומר קדיש אחרי נשמת

אביו בבית־המדרש הישן. בית־המדרש הישן בית־תפלה הוא לכל היהודים. שם לא ניפר שוע לפני דל. ולא עוד, אלא שיש רגלים לדבר, כי אביו של אברהמיל, עליו השלום, היה בשעתו אחר מבעלי־הבתים, בעל בעמיו, ואף מקום היה לו בבית־המדרש, ואם לא מקום מכובד ביותר, בכל זאת מקום הוא. המקום הזה עבר עכשיו בירושה לבנו היתום, פלומר, לאברהמיל השחור. אין איש בארץ, אשר יוכל לגרשו משם, ואפילו אם יתום הוא ובן־עניים. כך אומר אברהמיל בעצמו. ולא כל־שכן, ששום יהודי לא יעיז להרחיקו מן התיבה, ממול ארון־הקודש, מקום שכל היתומים עומדים וקוראים קדיש בקול רם. אין בודקין ליחוס־אבות בשעת אמירת קדיש.

כשבאו היתומים מפריאסלאוו בפעם הראשונה לבית־המדרש הישן, הוליכם אביהם־זקנם משה־יוסי והציגם לפני השמש וצוה עליו בכל תוקף, כי יתן להם מקום לאמירת הקדיש דוקא סמוך לתיבה, ממול ארון־הקודש, לפי שהנכדים נ כ ד י ו הם, וקדיש הם אומרים אחרי נשמת ב ת ו, אחרי חיה־אסתר!

השמש, יהודי זקן וכפוף־גב, שעיניו אדומות ומלפלפות, שמע את דברי הסב משה־יוסי בדרך־ארץ ולא ענה אותו דבר, אלא שאף אל חוטמו מלוא הקומץ אבקת טבק, נער אצבעותיו במהירות ועמד והושיט גם להסב משה־יוסי את הקופסה, מקיש תחילה בצפורן אגודלו על כסויה, פותחה ומקריב לו מנחת־טבק באין אומר ודברים. מנחת־טבק זו כך היא נדרשת: „אכן טוב טוב כי הגדת לי, שהנכדים נ כ ד י ך, האומרים קדיש אחרי נשמת ב ת ך, אחרי חיה־אסתר. מבין שכך, מובטח לך, שאשמרם מכל משמר, כבבת־עיני ממש!"...

ואף־על־פי־כן לא היו ימים מועטים ונכדיו של משה־יוסי איש בפר המרניה, האומרים קדיש אחרי נשמת בתו, אחרי חיה־אסתר, נכשלו בשמש זקן זה, בעל העינים התרוטות, ונהנו ממנו כמה וכמה סטירות יפות ודחיפות נמרצות בצד ובכתף. וכל זה עשה דוקא

בחשאי, באין אומר ודברים, כמעט בלא כעס כל־שהוא, למען ידעו את תנואתו ולא יוסיפו עוד להפך את העמודים על פניהם, ולא יתגנבו עוד לבוא אל עזרת־הנשים לשחק שם עם חבורת הנערים את משחק „הסנורים".

אמת, מה נהדר היה מראה בית־המדרש הישן בעיני היתומים הקטנים! בתי־כנסיות ובתי־מדרשות ראו גם בעיר־מולדתם הקטנה וגם בפריאסלאוו הגדולה, אבל בית־המדרש הישן שבפוהוסלאוו חן וקסם מיוחד היו לו, והדרת־השיבה, החופפת עליו, משכה את לב הקטנים כל־כך, עד כי נדמה להם, כי בו גודלו ונתחנכו וממנו יצאו לאויר העולם. כולו, למן החלונות הגדולים עם זגוגיותיהם הקטנות, הירוקות, הצהובות והאדומות, וארון־הקודש העתיק, המחוטב תבנית היכל ונשא על שני ראשי־אריות גדולים, והמזרח המהודר לפני התיבה, שכולו מצויר חיות קטנות עם גדולות, ועד הארונות השחורים, העתיקים והגבוהים, המלאים כולם, מלמטה למעלה, ספרים הרבה אין קץ, ועד העמודים, אלו השטנדראות העשויים אלון, הגבוהים והכבדים, שאין אדם יכול להזיזם ממקומם, ואפילו הפיור הישן, פיור־הנחושת המחליד, שהזקנים נוטלים ממנו את ידיהם בכניסתם, והנערים מכשכשים בפימיו להנאה סתם,—כל זה נראה אז לעיניהם גדול ורם, נשא ונשגב, קדוש ונורא מאד. בכל פנות הבית היה טבוע חותם של יופי עתיק, של הוד דורות רבים, של קדושת העבר. וכולו נדמה להם אז כהיכל ישן־נושן, כפליטת מחמדים מימי־קדם, כזכר למקדש.

יא.

בְּקָהַל חֲסִידִים.

הימים הנוראים בבית־המדרש הישן. — הסבה גיטל מסבבת כפרות עם היתומים. — ברכת הסב משה־יוסי בערב יום־הכפורים. — סוכה של שותפים. — הזקן מתפלל והקטנים מתעטפים בדעב. — מחזה יפה בליל שמחת־תורה. — הקטנים מעלים טינה על הדוד איצי.

אולם אם בכל ימות השנה נדמה בית־המדרש הישן שבבוהוסלאוו להיתומים הקטנים כזכר למקדש, הנה בימים הנוראים, בראש־השנה וביום־הכפורים, ראו אותו כראות בית־מקדש ממש. מעולם לא ראו המוני יהודים רבים כל־כך ומעולם לא שמעה אזנם תפלה נלהבה וסוערה כל־כך, כמו שראו ושמעו בבית־המדרש הישן בימים הנוראים ההם. זה היה מעין קבוץ־גלויות של בני־עיר ובני־כפר, מין ערבוביה של יהודים שונים, חסידים ואנשי־חב"ד, שהיו מרעישים שמים וארץ בתפלתם, מוחאים כפיהם, מקישים באצבעותיהם, מעפעפים בעיניהם, רוקדים וקופצים כלפי מעלה ומזמרים מיני נגונים משונים, פעם משפילים קולם, הומים בלחש ונפשם משתפכת בדבקות, ופעם מרימים קולם ומזמרים שוב בהתלהבות עצומה, בסופה ובסערה. דומה היה, באילו בני־אדם הללו מתחרים איש באחיו, מנצחים זה את זה בקולי־קולות ובתנועות משונות של כל אברי הגוף, כדי להקדים איש את חברו ולהביא את תפלתם ראשונה לפני כסא־הכבוד, כביכול.

בעיניהם של היתומים הקטנים מפריאסלאוו היתה תפלה זו של חסידי בוהוסלאוו כחדשה, כמין מחזה־פלאים, שהכל צופים בו.

ואולם יפה מפולם היה הזקן משה־יוסי עצמו, שעלה בתפלתו ובתנועותיו המשונות על כל חסידי בית־המדרש הישן. בימים ההם היה הזקן משה־יוסי רואה את עצמו בבית־המדרש, כדג זה במצולה. שם היה ביתו. בשני ימי ראש־השנה נשתקע בבית־המדרש שעה ארוכה אחרי צאת כל המתפללים. הדוד איצי, שדר בחצי הבית השני, בבר עמד באמצע הסעודה, מן התנור עלה לאפם של הילדים ריח חם של דגים ממולאים ושאר מאכלי יום־טוב החמודים, לפם המה והתעטף ברעב — ואביהם־זקנם עדיין עמד בבית־המדרש הישן, מתפלל ומזמר ומתדבק באלהיו. הסבה גיטל השתתפה בצערם של הקטנים ופייסה אותם מדי פעם בפעם בדובשנים ושאר מיני תרגימה, שנתנה להם מתן בסתר, כדי שלא יחלש לבם ביותר, ואמרה להם מתוך צחוק: „למען תזכרו כל ימי חייכם, כי נמסרתם לידי חסידים שוטים"...

בין כה וכה והדוד איצי כבר גמר סעודתו ובא ועמד ליד הדלת והמזוזה והציץ לבית הזקנים בפנים שוחקות, מציץ ושואל: „אבא לא בא עדיין? חה־חה!"... אכן אכזר הוא הדוד איצי ולבו לב־אבן. המעט ממנו, כי כבר אכל ושבע, עוד צחוק יצחק לרעבים!

לבסוף, אחרי שפלתה נפש הילדים מחפות, נתגלה אביהם־זקנם. נכנס לבית בחפזון מתוך ברכת החג, כשהוא מגרר בקרקע את בגדו העליון ושרווליו, ומיד עמד לקדש על היין בקול רעש נדול, שנשמע בכל השכונה כולה.

— כסבורה אני, שבשביל התינוקות, בשביל יתומים עלובים אלו, כדאי היה לך להעביר על מדתך, מדת חסידים שוטים, ולקצר שם קצת בדבקות? — כך טענה לפניו הסבה גיטל. ואולם טענותיה נשא הרוח. הזקן משה־יוסי לא הפנה אפילו את ראשו אליה, אלא ישב לשלחן פזר, גופו מתנועע לאט וכולו כמרחף עדיין בעולמות העליונים, ידו האחת אוחזת בכוס והשניה מהפכת בספר ישן, המונח

לפניו. ורק לפעמים הרים את ראשו מעל הספר והעיף על הקטנים עין אחת מן הצד ונאנח אנחה עמוקה. עליהם, על נבדיו הקטנים, היתה אנחתו, ששקועים הם עד צואר בעניני גשמיות, באכילה ושתיה ושאר הבלי העולם הזה, והפל פדי למלא תאוותיו של יצר־הרע...

לאחר הסעודה, כשקמו מלפני השלחן, עמד הזקן והוביח להם זאת על פניהם, קפח אותם בדברי־מוסרו והתאמץ להשפית להם את שמחת החג, להפוך במעיהם למרורות את החלה הרפה ואת הדגים המטולאים ואת הלפתן המתוק ואת שאר מאכלי יום־טוב הטובים, שהסבה גיטל, השוכבת פפותה למטתה, ידעה להכין בחריצות־ידים ובטוב־טעם.

מפל הימים הקשים האלה, הימים הנוראים, נחרת בזכרונו של פותב הזכרונות האלה ערב יום־הכפורים, שעבר על היתומים בבית הזקנים, — משום שני דברים: משום סבוב־הכפרות וברכתו של הזקן משה־יוסי.

מנהג זה של סבוב־כפרות בערב יום־הכפורים ידעו הילדים גם בבית־אבא, ואולם שם נראה להם פל הענין הזה קל ביותר, שפל עצמו לא בא לעולם אלא לבדח את דעת התינוקות. מה שאין כן פה, בבית הזקנים. את המצוה הזאת, מצות סבוב־כפרות עם היתומים הקטנים, נטלה לעצמה הסבה גיטל. כשהגיע ערב, קראה אל מטתה את פל בני־החבורה, נתנה לכל אחד מהם את כפרתו, תרנגול לנער ותרנגולת לנערה, פתחה לפניהם את סדורה, סדור־התפלות הגדול, ורמזה להם באצבעותיה המעוקמות על „בני־אדם". הגדולים שבחבורה קראו בעצמם מתוך הסדור, ועם הקטנים, אלו הילדות, קראה הסבה את פסוקי הכפרות בקול רם ובניגון של קינות: „בני אדם יושבי חושך וצלמות, אסירי עני וברזל!"... ובשעת אמירה זו התמוגגה ברמעות ומררה בבכי, פהמר על המת. וכשהגיע תור

הקטנה שביתומות, תינוקת זו, שעריין לא מלאה לה שנתה, לאמר „בני־אדם" — נעתה הזקנה בבכי! למראה בכיה התחילו הקטנים שבחבורה אף הם בוכים, ואחריהם בכו גם הגדולים, — וכך הקיפה היללה את כל הבית. ודאי הוא, שביום חשבת המר והנמהר, עת שאמם חיה־אסתר היתה מוטלת לפניהם על הקרקע מכוסה שחורים, לא בכו הקטנים כל־כך.

ומה שאירע לאמם־זקנתם בשעת סבוב־הכפרות אירע לאביהם־זקנם ממחרת היום ההוא, בערב יום־הכפורים, כשחזרו הילדים מבית־המדרש הישן ובידיהם מיני מתיקה, שקבלו מאת הגבאי הראשון. עוד אתמול, לאחר סבוב־הכפרות, הודיע אותם הסב משה־יוסי, כי מחר בבוקר, תיכף לתפלת־שחרית, יכנסו אצלו לחדרו לקבל ברכה ממנו.

כשנכנסו אצל הזקן וראו אותו ואת בגדיו, לא הכירוהו כמעט — כל־כך היתה תלבשתו משונה ביום ההוא! על קפוטתו, קפוטת־האטלס הסדוקה והמרוסקה, לבש אצטלה משונה, העשויה מין ארג יקר־המציאות, ארג קשה ומרשרש, שבימינו אלה לא תמצאו כמותו בכל העולם כולו, גם כי תעברו מדינות ואיפרכיות הרבה. לראשו פשפש ומצא מצנפת עתיקה, כולה עשויה זנבות־ערה, ומתחת לזקנו הבהיק צוארון רחב ולבן כשלג, צוארון מפולש עם שני קצוות. בתוך כל אלה יש לציין גם את האבנט הרחב, שחגר למתניו, אבנט מרולדל ועתיק־ימים, שפעמונים ופיפין של צמר תלויים לו מפאן ומפאן. ולא במלבושיו בלבד התנכר הזקן אותה שעה, אלא בכל מראה פניו. שפמו הרחב והזועם וגבות־עיניו הגדולות והעבות לא נראו עוד עתה זועמים ונרעמים כבכל שעה, וכל פניו כאילו נשתנו ונעשו רפים ונוחים, מפיקים סליחה ומחילה, חנינה ורחמים, כדת היום.

— בואו הנה, בָּנַי, גשו אלי ואברככם! — כך פנה הסב משה־יוסי אל נכדיו הקטנים בסבר פנים יפות ורמז להם בידו, שיפנסו אליו פולם לחדרו הצר והאפל, המלא בגדים וכלים ואדרות־כבשים עד התקרה. עמד הזקן והניח שתי ידיו עם השרוולים הרחבים, שרוולי קפוטת־האטלס, על ראש כל אחד מאתם, עצם את עיניו, זקף את ראשו למעלה והתחיל לוחש בשפתיו, עומד עליהם ולוחש, עומד ולוחש, גונח ונאנח בשעת מעשה אנחות עמוקות מאד. וכשנמר את לחשו, הציצו היתומים בפניו וראו, וחנה עיניו ארומות, וריסיהן הטובים, ושפמו רטוב, וזקנו אף הוא רטוב פולו — מדמעות.

ואולם ימי־הדמעות לא ארכו הרבה. עבר יום־הכפורים, ויחד עמו נמחו הדמעות מעל כל פנים ונסו יגון ואנחה. הגיעו ימים טובים, ימי שמחה וגיל, ימי הסוכות.

היתד הראשונה של סוכת הסב משה־יוסי נתקעה, כמובן, במוצאי יום־הכפורים, תיכף כשחזרו מבית־המדרש. העוסק בבנית הסוכה היה הדוד איצי, והיתומים הקטנים עזרו על ידו. ואולם המנצח על כל המלאכה היה הסב משה־יוסי. הוא חזק את ידי הבונים בפקודותיו והוא נהלם בעצותיו, כארדיכל מומחה ובעל־נסיון: „זה לכאן!" „וזה לכאן!" „זה יפנם!" „זה לא יפנם!" „אחוז בזה!" „הנח לזה!" — ונפלא היה חדבה, כי הסב משה־יוסי והדוד איצי אינם מדברים זה עם זה ואינם מביטים זה בפני זה — ריב ביניהם משפבר־הימים. ועל זאת תצטער חסבה גיטל ותקונן: בן יחיד זה, הקריש האחד לאחרי מאה ועשרים שנה — ואינו מדבר עם אביו. הנשמעה שערוריה כזאת בישראל?...

וגם סוכה זו, שהיתה משותפת לשניהם, להאב ולבנו, לא הביאה אותם לידי שלום ואחדות. אדרבה, שניהם נתחלקו לשתי משפחות, שאין האחת נוגעת ברשות חברתה. שני שלחנות נערכו בסוכה, אחד להזקן משה־יוסי ואחד להדוד איצי. כל אחד היה מקדש על

יינו אסוער סעודתו בפני עצמו על שלחנו המיוחד לו. ואף הנשים נהנו כך. הדודה סוסי הדליקה נרות לכבוד החג על השלחן האחד, והסבה גיטל, שהוציאוה לסופה על מטתה, הדליקה נרותיה על השלחן השני. וכשחזר הדוד איצי מבית־המדרש, על־פי־רוב היה צריך להמתין בסעודתו עד שיבוא הזקן ויקדש תחילה על היין. חזקה, אין אדם מעיז פניו בפני אביו. נדולה מצות כבוד־אב! כל אותה השעה היה הדוד איצי, יהודי בעל מרה־שחורה, שאין דעתו נוחה מעולמו של הקדוש־ברוך־הוא, מתהלך סר וזעף, נוכח בכל רגע לסופה ויוצא, נכנס שוב ומציץ ומדבר לעצמו ברונז נצור: „איננו עוד!"... „קצרה בינתי מהבין דרכים משונים אלו!"... „בשנה זו מאחרים שבת אצל אנשי־חב"ד יותר מבכל השנים!"... „מה תהא תכליתו של דבר? הרי עוד רגע ויכבו הנרות, ונסער כעודת יום־טוב בחשכה!"...

והיתומים הקטנים, אף־על־פי שנם לבם התעטף בערב, שמחו כי ראו נקם בדודם. כך נאה וכך יאה לו! ידע־נא גם הוא טעמו של רעב ולא יוסיף עוד להתקלס בהם!

אך הנה בא הסב משה־יוסי באצטלה שלו ונרכת יום־טוב בפיו, נטל בידו את סדורו של רב יעקב עמדין, סדר־תפלות קצר, אך עבה־הפרס, מלא ונדוש, וישב לקרוא מתוכו את ה„אושפיזין", יושב וקורא וקורא וקורא... מחדר־המבשלים נדף ריח־ניחוחם של הדגים הממולאים והמפולפלים, ומעל השלחן, מתוך מפת־החג, הציצו החלות החמות והמכורפמות, וכאילו נתפוונו להרעים את הקטנים ולעורר את יצרם: „הביטו וראו, מה נחמדים אנחנו למראה ומה טובים אנו למאכל! אותנו כי תטבילו במרק־הדגים הרותח, והיה טעמנו טעם גן־ערן ממש!"... והזקן, משה־יוסי איש כפר המרניה, אינו משגיח ולא כלום. עושה הוא בשלו — קורא הוא! חנרות בסופה דועכים — והוא קורא. לב הילדים התעטף בערב,

עיניהם פלות מיחל — והוא קורא. ופתאום קם הזקן ממקומו, נחפז ברגלים ממהרות אל השלחן ועמד לקדש על היין בקול רם — ובסופה היתה אורה ושמחה. אחריו קדש הדוד איצי ליד שלחנו, ואחריו — היתומים הקטנים, בני חיה־אסתר, אחד אחד, ובשעת מעשה הורידה הסבה ניטל דמעה בודדה. בין פה וכה — והתכונה עוד לא נגמרה, ועוד זמן רב היה על הקטנים לחפות עד שזכו להטפיל את החלה ברבש ולראות חתיכת דג בעיניהם ולטעום טעם פלפלת בקצה לשונם...

זה היה בימים הראשונים של חג. ובימים האחרונים הורע מזלם של הקטנים עוד יותר. וכשהגיע ליל שמחת־תורה, לא יכול עוד הדוד איצי להתאפק. מה עשה? בא וקרא אליו את היתומים הקטנים ואמר להם:

— ילדים, רצונכם לראות מחזה יפה בליל שמחת־תורה? לכו אל בית־המדרש הישן ותראו.

— מה נראה עוד? הרי כבר גמרו שם את ההקפות, והפל כבר הלכו לבתיהם?

— לכו ואחר תשאלו. לכו כולכם ותראו מחזה יפה!

אין מסרבים לגדול. היתומים הקטנים קמו כולם, אחזו איש בידי אחיו ופנו ללכת אל בית־המדרש הישן. בחוץ היה חושך־מצרים. אף נפש חיה לא נראתה ברחוב. כל בני העיר ישבו ספונים בבתיהם אל סעודת החג. בתי־כנסיות ובתי־מדרשות עמדו סגורים על מסגר, פולם שקועים בחשכה. ורק מחלונות בית־המדרש הישן עדיין נצנץ אור פהה. בני־החבורה הקטנים קרבו בחשאי, פתחו קצת את הדלת, הציצו לתוך בית־המדרש וראו בעיניהם את אשר לא האמינו מעולם לראות:

בית־המדרש הישן היה כולו ריק, ורק אדם אחד נמצא בתוכו — הוא הזקן משה־יוסי, שעמד בודד, מעוטף בטלית, סדור גדול בידו

האחת וספר־תורה בידו השניה. באמצו את ספר־התורה אל לבו, פנה ללכת מסביב לבימה, פוסע פסיעות קטנות, מתעפב בדרך־הלוכו ומעיין בסדור וקורא בקול רם ובנימון, כחזן הקורא בשעת הקפות: „עוזר דלים, הושיעה־נא!" משהקיף פעם אחת את הבימה, עמד ממול ארון־הקודש, הרים את רגליו והתחיל מרקד בפני עצמו, הוא וספר־התורה עמו, מרקד ומזמר בבת־אחת:

משֶׁה שָׂמַח בְּשִׂמְחַת־תּוֹרָה —

לַמְטַירִירִידָם, הַיְרָא!

שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת־תּוֹרָה —

לַמְטַירִירִידָם, דַם־דַם־דַם!

הַיְרָה, דִרִידַרָה!

תּוֹרַת־מֹשֶׁה, הַא!

פחד נפל על הקטנים למראה הזקן, המרקד יחידי בלילה, ותיכף לזה פרץ צחוק מפי כולם. מיד אחזו שוב איש בידי אחיו ומהרו לרוץ לביתם כל עוד נשמה באפם.

— ובכן? מה ראיתם שם? האף אין זה מחזה יפה?

בדברים אלו פנש את הקטנים הדוד איצי, והוא מגלה שיניו ושוחק לעומתם, ורק עיניו דומעות. והילדים הרגישו פתאום מין מינה בלבם — לא אל זקנם משה־יוסי, אלא אל דודם איצי...

יב.

שִׂמְחַת־תּוֹרָה.

דרכי שמחת־תורה בערי ישראל בגולה. — שותים מעט ומתבסמים הרבה. — מעשי תקפו ונבורתו של משה־יוסי איש־כפר־המרגיה. — ביצד מרקדין עם השכינה. — אחרית שמחה.

וד בשחר ילדותם, עת שישבו בוורונקה הקטנה והנדחת, ראו הילדים ביצד יהודים שמחים בשמחת־תורה. דודם ניסל, שהוא עצמו לא היה שפור מימיו, השקה יין את כל בני־העיירה, למן הרב ועד הבלן, ונם את שר־השוטרים, להבדיל, בתוכם, והתהולל לעיניהם, שנה את מעמו והראה העויות משונות כל־כך, עד כי כל העיירה הריעה בצחוק לעומתו.

נם לאחר שיצאו מן העיירה וחזרו לפריאסלאוו עיר מולדתם, עיר שרובה נויים, אף שם ראו שמחת־תורה בעצם תקפה. דודם פיני, שהיה חסיד וירא־שמים מאין כמוהו, היה שותה יין כל אותן היום בלא שיעור ומשורה, והיה שפור בלוט בשעתו, והיה מרקד רקוד של קוזקים לעיני כל ישראל. מי שלא ראה את הדוד פיני מרקד בשמחת־תורה רקוד של קוזקים ברחובה של עיר וציציותיו באות וטופחות לו על פניו — לא ראה חסיד נלהב מימיו!

ולא זו בלבד. טבע מיוחד היה לו להדוד פיני בשמחת־תורה, שבשבילו היו הכל פרוכים אחריו ונהנים ממנו הנאה משונה: כשהיה מתבסם כל־צרפו ולבו טוב ביין, היה מתנקם בכל שונאיו ואנשי־ריבו בפרהסיה, מזכיר להם עונות ראשונים ומונה להם מומיהם בפני כל

עם ועדה. את דוד פהנוב, למשל, היה מעפב ברחובה של עיר, אוחז בזקנו האדום ואומר לו:

— בוא־נא אלי, רמאי אדום שפמותך, גנב שפמותך, מנוול שפמותך, עושק דלים שפמותך. פושט־רגל שפמותך, — בוא אלי וְאֶשָּׁקְךָ אחי...

את יענקיל איש־קראסנופולי היה מכבד בפסוק של „אתה הראית" בלשון זו:

— י־ע־מוך התכשיט המפואר, השקץ החצוף, העבריין המפורסם, האוכל טרפות, המחלל שבתות, הוא ודודו ארנולד המופקר, יכנס הרוח באבי־אבי־אבו־תי־הם!...

כל הקהל עונה אחריו בצחוק, והשמחה גדולה מאד.

ואולם, כלום דומה אותה שמחת־תורה לזו, שראו הקטנים עתה פה, בעיר בוהוסלאוו הגדולה לאלהים, עיר שכולה יהודים, חסידים ואנשי־מעשה? כאן, בעיר זו, לא האנשים בלבד, אלא אף הבתים, הרחובות, השוקים, העצים והאבנים — כולם פצחו רנה, כולם מחאו כף, כולם יצאו במחולות, כולם שמחו בשמחת תורה! ולא הגדולים בלבד, אלא אף הקטנים, תינוקות של בית רבם, אף הם שתו יין, נעו כשכורים והתהוללו בראש כל חוצות. ואפילו הדוד איצי, יהודי זה, המתהלך כל ימיו סר וזעף, מתוך עצבות ומרה־שחורה, וכל העולם כולו אינו כדאי לו, — אף הוא טעם מעט ונתבסם הרבה, הפשיל פאותיו לאחורי אזניו, קפל כנפות קפוטתו והתחפש לעיני הרואים כאשכנזי מארץ האשכנזים.

אבל כל זה היה כאין וכאפס לעומת מעשי תקפו וגבורתו של אביהם־זקנם משה־יוסי ביום ההוא.

רק כוס אחת יי"ש וחצי הכוס יין שתה אביהם־זקנם, ואף־על־פי־כן היה שקול כנגד מאה שכורים ואחד, והראה גבורות ונפלאות רבות כל־כך, עד כי כל העיר צהלה ושמחה לקראתו.

— מה תאמרו על משה־יוסי איש כפר המרניה?

— בואו וראו, מה עושה משה־יוסי איש כפר המרניה!

כך דברו בו בני־העיר איש פתח אהלו. ומשה־יוסי איש כפר המרניה מה עשה? לא עשה ולא כלום, אלא היה הולך וסובב ברחובות ובשוקים ומרקד בדרך הלוכו. ולא מרקד סתם, אלא מפזז ומכרכר, מוחה כף ומזמר. ולא יחידי היה מרקד: בת־זוג לקח לו לימינו; בת־זוגו — זו השכינה, כביכול.

כיצד מרקדין עם השכינה? נטל משה־יוסי הזקן מטפחת גדולה ופרש אותה לפניו, אחז בקצה האחד (את הקצה השני הניח לשכינה, כביכול, שתאחז היא בו) ויצא לרחובה של עיר לרקד, בחתן המרקד עם הכלה, ופסע פסיעות שונות: פסיעה לפנים ופסיעה לאחוֹר, פסיעה לימין ופסיעה לשמאל, ושוב שתי פסיעות לפנים ולאחור, ושוב שתי פסיעות לימין ולשמאל, וחוזר חלילה, עוצם עיניו בשעת מעשה, זוקף ראשו כלפי מעלה, ועל פניו בת־צחוק של אושר ועדנים אין קץ, וידיו מוחאות כף מאליהן, ורגליו מתרוממות מאליהן, ופיו מזמר מאליו, וקולו הולך וחזק, הולך וחזק מאד:

משֶׁה שָׂמַח בְּשִׂמְחַת־תּוֹרָה —

לַמְטַיְרִירִידָם, חַיְרָא!

שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת־תּוֹרָה —

לַמְטַיְרִירִידָם, רַם־דַּם־דַּם!

חַיְרָה, דְרִירַדָה!

תּוֹרַת־מֹשֶׁה, הַא!

— בני ישראל, עם־קדושים, קראו אחרי, קראו בקול! חזקו ואמצו, חזקו ואמצו! חזק, חזק ונתחזק! בעד תורתנו, בעד אלהינו! עוד הפעם: „משה שמח בשמחת־תורה!"...

ובני־ישראל, עם־קדושים — כולם מתקבצים סביבו מכל עברים, כולם נדחקים אליו לראות ולהשתעשע במחזה. כל נערי העיר רצים מן הקרנות לקבל את פני משה־יוסי איש כפר המרניה ולראותו, כשהוא מרקד עם השכינה ברחובה של עיר, מסתובב בענוג, מזמר ומוחא כף. עזי־הפנים שבנערים מריעים לקראתו בקול־המון, מזמרים יחד אתו ניגוני שמחת־תורה ומסיימים בצחוק פרוע — ופני נכדיו בני פריאסלאוו בוערים בחרפה. ואולם הזקן משה־יוסי לא שם לבו לכל הנעשה סביבו, ואף הפט לא הפיט אל המחנה הרב, הנלוה אליו מפניו ומאחריו. הוא עשה בשלו: יצא במחול עם בחירתו אהובת־נפשו — עם השכינה.

וכך היה סובב ברחובות ובשוקים כל אותו היום, סובב ומרקד, מרקד ומזמר, וחבורה גדולה הולכת אחריו, עד — שנפל מרוב חושיו והתעלף.

משנפל, באו בני־אדם והרימוהו מעל הארץ והביאוהו לביתו כל עוד רוחו בקרבו. עמדו ופשטו בגדיו מעליו, את האצטלה של יום־הכפורים ואת קפוטת־האטלס, והניחוהו בחדרו המיוחד על אדרות־הכבשים.

למחר, אחרי שמחת־תורה, חזר העולם לתקונו והכל נשכח. איש לא הזכיר את מעשיו של הזקן ביום אתמול, לא הוא ולא אחרים. דומה, כאילו לא היו דברים מעולם.

מעוטף בטלית ותפלין, כמנהגו יום־יום, עמד בחדר המיוחד, בין אדרות־הכבשים. כולו סר וזעף, קודר ומשמים, והתפלל תפלת שחרית בקול־נכאים.

אחר־כך ישב והעמיק עיניו בספר ישן שעה ארוכה.

אחר־כך ישב בחדרו ישיבה סתם, מתיחד עם הרהוריו, מתדבק בקונו, פניו הזועפים נשואים למעלה, עיניו עצומות, כולו מרחף בעולמות אחרים, בעולמות העליונים, הרחק־הרחק מהבלי העולם הזה, משאונו והמונו.

ט.

הַבַּיְתָה.

חורבן הסוכה ויגון הסתיו. — סכסוכים ומדנים בין בני המשפחה. — כתר עתיק, ששני מלכים משמשים בו. — היתומים הקטנים רואים את עצמם כאורחים לא־קרואים. — רב נח בעל־עגלה — המלאך הגואל. — הדוד איצי והסבה ניטל מנצחים זה את זו בדברים.

וח עצבות ויגון קודר, רוח־נכאים של ימות־החול, תקפה את לב הקטנים ממחרת החג, עת שעמדו הגדולים לערער את הסוכה ולהרסה עד היסוד. בלא שום רגש של רחמים וחנינה קרב הדוד איצי, יהודי שלבו לב־אבן, אל מלאכת ההרס והפליון, קרע תחילה את צפוי הפתלים, שמט את הסכך מעל הגג, פרק את הקרשים, עקר מתוכם בחמה שפוכה את המסמרות (אלה המסמרות מה חטאו, כי שפך עליהם חמתו?) והשאיר במקומם רק את ארבעת עמודי־הפנה — ובזה עוד הרע לעשות, לפי שארבעת העמודים החשופים עמדו כאודים מוצלים מאש, כזכר לחורבן, קובלים ומקוננים ומעוררים רחמים על עצמם: „הביטו וראו, כל עוברי דרך, סופה של סוכה יהודית הנופלת!"... והיהודים, אנשי העיר, שזה אתמול שתו לשכרה ונתכבסמו כל־צרכם, רקדו ומחאו כף והתהוללו בראש כל חוצות כילדים, היום גם פתאום יינם ונתפכחו כולם, והרי הם מתהלכים ברחובה של עיר בנימוס וברדך־ארץ, אבלים וחפויי־ראש, כופפים קומתם ובושים להביט איש בפני רעהו. ינון עמוק, ינון הסתיו בקדרותו, ירד ועטף את העיר בוהוסלאוו והשרה אבלות על כל פנים.

וביותר התעצבו אל לבם הילדים העזובים, היתומים הקטנים בני פריאסלאוו. כי בעת הראשונה, כל עוד שהיו פנים חדשות בבית הזקנים ולא הספיקו עדיין להתבונן על סביבם ולהכחין בין טוב לרע, נראתה להם ישיבתם בבוהוסלאוו קלה ונוחה ונעימה ביותר. אפשר ימי החג, שחלו בינתים, הם וכל הדברים הטובים, הפרוכים בהם, גרמו לכך, שהכל יהא נראה להם מתוך אספקלריה מאירה, יפה ומתוקן. ואפשר ימי הקיץ גרמו לכך — ימי הקיץ האחרונים, החמים והבהירים, עם כל חמודותיהם בנהר וביער, שלקחו את לבם כולו והסיחו את דעתם משאר עניני החיים וטרדותיהם.

ואולם הנה כבר עברו ימי החג, כבר כלה קיץ — וכל אוירו של עולם לבש קדרות פתאום. ביחד עם ימות הגשמים הראשונים, ימים קודרים ומעוננים, קדרו גם חייהם של הקטנים בבית־הזקנים האפל והשומם וענגה רבצה עליהם. התחילו להרגיש, כי יתומים הם פה, יתומים עלובים ונדחים, שאין איש דואג להם ואין איש שם לבו עליהם. ולא זו בלבד. הילדים ראו את עצמם פמיותרים בבית הזה, באורחים לא־קרואים, שבאו מרחוק להסיג גבול אחרים. אביהם־זקנם משה־יוסי לא השגיח בהם כלל. אותו זקן פרש לאחורי הפרגוד וישב שם בחדרו המיוחד על כליו ועל ארדות־כבשיו, מעוטף בטלית ותפלין, עוסק בתורה ובתפלה, או יושב ביחידות ישיבה סתם, כולו שקוע בהרהוריו, רחוק ונבדל מהויות העולם, הומה בגרונו מין המיה חרישית, נאנח לפרקים בחשאי, עוצם עיניו, זוקף ראשו כלפי מעלה ומתדבק באלהיו. בימים ההם שכח את היתומים הקטנים וחדל לספר להם גם את ספוריו המשונים על הדורות הראשונים. וכשזכר אותם לפעמים, לא זכרם לטובה, אלא הטיף מוסר להם, שפך על ראשם את כל התוכחה הכתובה בתורה, יסר אותם בדברי־כבושים על משובתם, שהולכים הם כל ימיהם אחרי שרירות לבם הרע, אינם לומדים ואינם מתפללים ואינם עובדים

את הקדוש־ברוך־הוא בלבב שלם, ובזה הם מביאים תקלה לישראל, דוחים את הקץ ומעכבים את ביאת המשיח. ולא עוד, אלא שבעונם, עון עבריינים קטנים שכמותם, כמה וכמה נשמות עלובות מתענות בעולם־האמת, נדונות באש ובמים, טובלות ברותחים ובצוננים ואינן נצלות מדינה של גיהנם לעולם... ואולם את כל הדברים הנוראים האלה, אשר לזכרם תסמר שערת בשרו של אדם, כבר שמעו הקטנים כמה וכמה פעמים בבית אבא מפי הסבה מינדי, ובבית־רבם מפי המלמד, ובבית־המדרש מפי כל יהודי, שחננו אלהים בינה ודעת ונתן לו פה ולשון להשפיע רוב מוסר על תינוקות שלא חטאו ולהביא את פחד הגיהנם בלבם בעודם בקטנותם. את כל הדברים האלה כבר ידעו על־בורים וכבר קצה נפשם בהם. ולפיכך נתפוונו תמיד להסתלק מעל פני הזקן ולהשתמט מדברי־מוסרו. וכנגד זה נתנו את לבם להתבונן יותר אל דרכי הבית אשר בו ישבו, אל הליכות אנשיו ומנהגיהם ותכסיסיהם שהיו נוהגים זה בזה. ולאחר שהתבוננו יפה, עד היכן שעין קטנים כמותם יכולה להגיע, ראו ושמעו כמה וכמה דברים מתמיהים, שמעולם לא האמינו לראות ולשמוע.

הבית הישן הזה, שנחלק לשני בתי־אבות, חציו לאביהם־זקנם משה־יוסי וחציו לדודם איצי, — היה דומה בימים ההם לכתר עתיק־ימים, ששני מלכים משתמשים בו. כל הימים נשמעו בתוכו אך מדנים וסכסוכים, דברי רגול ורכילות, הוצאת־לעז ומלשינות, שהיו נאמרים בלחש ונמסרים מפה לאוזן מתוך עקימת חוטם וקריצת עינים. הדוד איצי והדודה סוסי קבלו על הסבה גיטל, שיושבת היא על פריה ועל פסתותיה בכל תוקף, וקשה להם להוציא פרוטה מתחתם; ועל הסב משה־יוסי התרעמו, שחסיד הוא וירא־שמים יותר מדי, שחסידותו המופלגה עוברת כל חוק וגבול ומעבירה אותו על דעתו ועל בינתו. „נראה, כי האיש זקן מאד, עובר ובטל"... כך היו אלה מדברים בו שלא בפניו, מתלחשים בקרן־זוית, מעקמים

שפתיהם, ופניהם בשעת מעשה שוחקות שחוק משונה... והסבה גיטל באה בטרוניה עם פלתה ועם בנה־יחידה, כי מזלזלים הם בכבודה, בבוד אם, וכי שניהם — דבר זה גלוי וידוע לה — יושבים ומצפים ליום מותה. להירושה, להירושה הם נושאים את נפשם!... ואולם, על אפם ועל חמתם, עוד חיה תחיה ועוד תאריך ימים על הארץ, אף־על־פי שטוב לה מותה מחיים אלו. כי מה בצע כי תוסיף עוד ימים על מטתה — ואלהים המר לה מאד ולקח ממנה את מאור־עיניה, את נחמתה ומחמל־נפשה, את בתה־יחידתה, את חוה־אסתר, אם בנים קטנים, עוללים ויונקים, אללי לה!...

והזקנה מוחה דמעה מעל פניה הצומקים והמכורפמים, רומזת ממטתה וקוראת להיתומים הקטנים, שיגשו אליה, והיא מפשפשת בידיה המעוקמות מתחת לכריה, מוציאה ונותנת לכל אחד מהם מתן בסתר — פרוטת־נחושת. ראתה זאת חוה־ליבה הקטנה, הארמונית ודקת־השפתים, והביאה את הדבר לפני הדודה סוסי. הלכה הדודה סוסי ומסרה את הסוד להדוד איצי, — והרי שלשתם עומדים בקרן־זוית אחת, מתלחשים ומתרגשים ומתעוררים על העול, אשר עשתה הסבה גיטל: מילדיה, ילדי בנה, עצמה ובשרה, היא מתעלמת ואינה נותנת להם מכספה אפילו פרוטה, ולילדי זרים, שמרחוק באו, היא מבזבזת את כל ממונה... והיתומים הקטנים שומעים את כל זאת ונפשם סולדת.

וככל אשר הם מוסיפים לשבת בבית חזה, האפל והשומם, כן יגדל הלחץ סביבם וכן יקשה גורלם. מרגישים הם, כי זרים הם פה, זרים ומיותרים. רואים הם, כי דודם איצי ובני־משפחתו מביטים בצרות־עין על הלחם שהם אוכלים. שומעים הם מאחורי הפרגוד, כי הללו מרננים אחריהם, מדברים ב„תאות־האכילה" היפה שלהם. שומעים הם את כל זאת — ולחמם עומד בלועם, והפל תועבה להם. כבר נמאס בעיניהם הבית הזה עם סכסוכיו ומדניו, לחישותיו

וסודותיו וכל אשר בו — פנול הוא להם, מוקצה מחמת מיאוס. וכבר התחילו לחפות ולצפות למכתב אביהם, שיבוא ויגאלם מעמק עכור זה. כבר נכספה וכלתה נפשם לבית־אבא ולעיר־מולדתם.

והנה שמע אלהים את תפלתם, והמכתב הטוב, אשר לו חפו כל־כך, כבר בא. המכתב הגיע להם על־ידי שליח מיוחד מפריאסלאוו, ובו כתוב לאמר, כי ישבו הילדים בעגלתו של בעל־עגלה אחד, נח שמו, ויסעו תיכף לביתם. לבסוף נתברר, כי השליח המיוחד הוא הוא בעל־העגלה, ולו עגלה וכילה על־נפיה וסוסים הגונים, הפל בראוי וכנכון, ושמו אמנם נח, אף־על־פי שהוא מעיד על עצמו, כי שמו ר ב נ ח. ורק חסרון אחד אתה מוצא בו, שקולו צרוד וקרחת בראשו. ויש טעם בדבר. קולו, הוא אומר, נעשה צרוד ביום שמחת־תורה. ביום זה של שמחת־תורה שתה יי"ש. כלומר: שותה הוא יי"ש גם בשאר ימות השנה. ורק לכבוד שמחת־תורה שתה כום לרויה! הדבר הגיע לידי כך, שלא מצאו לו תקנה אלא להשיב את רוחו בקיתון של צוננים... והקרחת אשר בראשו, הוא אומר, באה לו מפני שהיה בילדותו קשה־עורף ביותר. עקשן היה, ולא הניח לשום ילוד־אשה לנגוע בראשו, לא לתופפו ולא להעלות מסרק עליו. ולא מצאו לו תקנה, עד שעמדו ותלשו שערותיו בעל־פרחו אחת אחת. ואולם כל הדברים האלה אינם מן הענין. הרעה נתגלתה ממקום אחר: רב נח זה, אף־על־פי שנשלח מפריאסלאוו לבוהוסלאוו בכונה מיוחדה להביא את ילדי נחום רבינוביץ לביתם, לא יכול לכבוש את יצרו ויצא לשוק לבקש, אולי יקרה אלהים לפניו עוד שנים או שלשה נוסעים — והיו לו כמציאה הבאה בהיסח־הדעת. זכר היה סובב־הולך בשוק, הוא ושוטו תחת בית־שחיו, מבקש יום אחד ושני ימים ושלשה ימים, הסוסים מכרסמים שבלי־שועל לתיאבון — ונוסעים עוד אינם. על אפם ועל חמתם של הקטנים היתה כל זאת. עיניהם כבר כלו מצפות לנח זה, המלאך הגואל

אותם מבית הזקנים. אך הנה באו ובשרו להם בשורה טובה, כי שעת נסיעתם הגיעה. וסימן לדבר יש: נח כבר הוציא אל החצר את העגלה בשאון וברעש וכבר עמד לזפת את האופנים. „עכשיו גם אם יבואו כל מלכי מזרח ומערב לנסוע בעגלתו — לא יאבה ולא ישמע להם! גם אם יתנו לו מלוא כילתו כסף וזהב, לא ישאר אפילו שעה אחת בפוהוסלאוו, עיר נדחת זו, הלואי תעלה כולה באש, פקורח בשעתו, הלואי תפצה האדמה את פיה ותבלע אותה ואת כל המונה, כאשר בלעה את סדום! הלא כי רב נח מדבר אליכם!"...

הילדים נחפזים אל בית הזקנים. מכינים הם את עצמם לדרך ונפרדים מעל העיר, מעל בית־המדרש הישן, מעל הנהר, מעל היער, מעל חבריהם, נערי השוק, מעל אביהם־זקנם ואמם־זקנתם. אביהם־זקנם משה־יוסי משתמש בשעת־הפושר ומשפיע עליהם בזמן הפרידה את רובי מוסרו, משמיעם דברי־כבושים על מה שעבר ומצוה עליהם בכל תוקף להבא, כי כאשר יחזרו לעירם, עיר שפולה גויים, אל יתערבו שם עם שונים, עם אפיקורסים ומחללי־ברית, אלא ילכו בדרכיו, דרכי חסידים ויראי־שמים, ויהיו נאמנים עם אלהים ועם תורתו. כך עומד עליהם אביהם־זקנם משה־יוסי ומטיף להם, ואמם־זקנתם ניטל יושבת כפופה על מטתה, שומעת ובוכה.

ורק הדוד איצי והדודה סוסי אינם מראים להם חפה יתירה אפילו בזמן הפרידה. אמנם מפניהם של אלו ניכר, כי דעתם נוחה מאד, שילדי הזרים נוסעים מפה כל־עומת שבאו, ואף־על־פי־כן ערבה שמחתם: לא כל הילדים נוסעים. נוסעים רק הנערים, ואילו שתי הנערות נשארות כאן, בבית הזקנים. כל־כך למה? יד הסבה ניטל היתה באמצע. הסבה ניטל הודיעה, כי לא תתן את הנערות לנסוע מביתה, לפי שאינה רוצה, כי ילדי חיה־אסתר בתה יפלו בידי אם־חורגת.

שאל אותה הדוד איצי בפנים צהובות, עומד כנגדה ומחליק בידיו את שתי פאותיו ומביט בעיניו אל הפרים והפסתות, מקום שבו טמון אוצרה הטוב של הסבה גיטל, אמר לה:

— אלא מעתה, כלום יפה בעיניך, כי יפלו הנערים בידי אם־חורגת?

אמרה לו הסבה גיטל:

— הקיש נערים לנערות! את מי יירא נער וממי יפחד? מדרכו של נער, שהולך הוא לבית־רבו ועוסק שם כל היום בתורה ואינו זקוק כלל לאמר־חורגתו. מה שאין כן בנערה. נערה יושבת כלואה בבית כל היום, כולה משועבדת לאמה־חורגתה ואומנת את ילדיה.

אולם דעתו של הדוד איצי לא נתקררה עדיין. עומד הוא כנגד הסבה ומחליק שוב את פאותיו בידיו, מציץ על הפרים והפסתות בשחוק קל ומדבר דברים סתומים, הנשמעים לכאן ולכאן:

— אלא מעתה, מה היית עושה, דרך משל, אילו היו כל חמשת הילדים נערות?

— כי־אז — עונה אותו הסבה גיטל — הייתי לוקחת את כל חמש הנערות אלי.

הדוד איצי מדבר שוב, והכל בלשון־חכמים:

— אלא מעתה, מאין היית לוקחת, דרך משל, כסף לפרנס נערות הרבה כל־כך?

— הייתי מקוה לחסדי הקדוש־ברוך־הוא, — עונה הסבה גיטל במנוחה — הזן ומפרנס לכל, שבודאי יעזרני, כשם שעזרני עד כה ונתן לי כח להעמיד בן נחמד כמותך, המחכה ומצפה למות אמו וחושש כל ימיו, שמא לא תספיק לו הירושה...

— איצי! — קוראת לו הדודה סוסי מאחורי הפרגוד. — איצי! בוא־נא לכאן, דבר נחוץ לי אליך!...

הקטנים עומדים ושומעים את כל זאת ונהנים מאד מאסם־זקנתם ומתשובתה השנונה, שהשיבה להדוד איצי כהלכה וטפחה לו על פניו בנמולו. וביותר גדולה שמחתם, שעוזבים הם את הבית הזה ואת הקנאה והתחרות אשר בו ונוסעים לבית־אבא.

ורק דבר אחד ערבב קצת את שמחתם. מלה אחת שמעו עתה פה, אשר לא נעמה להם ביותר, והיא: „אם־חורגת". ובכן, אם־חורגת תהיה להם — והם לא ידעו! ואולם מה זאת אם־חורגת? מה טיבה של בריה זו ובמה גדולה רעתה כל־כך, עד כי אמם־זקנתם נדה לשברם למפרע ומתמלאת רחמים עליהם?... אכן, כראי להם לראות את האם־החורגת הזאת, לראותה בעיניהם. כראי להם למהר ולנסוע הביתה!

הביתה!

יד.

אוֹצַר־הַלָּשׁוֹן שֶׁל הָאֵם־הַחוֹרֶנֶת.

כח טיבה של אם־חורגת. — אבי היתומים נוסע לברדיטשוב להביא ממרחק את בת־זוגו. — תגר וחסדה של האם־החורגת ביתם הראשונים וידת הקשה אחר־כך. — קללות על־פי סדר אלף־בית. — חבורו הראשון של כותב הזכרונות נקרא מתוך צחוק.

ה ט י ב ה של אם־חורגת ובמה גדולה רעתה פל־פך, שבני־האדם מרבים לדבר בגנותה תמיד? אחרי כל הדבורים והשמועות השונים סבורים היו היתומים הקטנים, כי אם־חורגת היא באמת בריה משונה שלא מן הישוב, מין חיה רעה ודורסנית. על כל פסיעה ופסיעה, על כל מדרך כף־רגלם היו הגדולים מאיימים עליהם ומביאים פחד בלבם: „חפו, חפו כמעט רגע, בנים שובבים. הנה יצא אביכם את העיר ויביא לכם ממרחק אם־חורגת — וידעתם, כי יש אלהים בארץ!“... ולא זו בלבד. בימי הסתו, בשתש פח השמש וניטל חומה ממנה, יאמר משל העם: „השמש מחממת כאם־חורגת“... הלא בודאי דברים בנו!

ופתאום יצא אבי היתומים מן העיר ונעלם. עבר שבוע אחד, עבר שבוע שני ושלישי. לאן נעלם האב? אנה הלך, אנה פנה? אין איש מגיד דבר! הגדולים מתלחשים ביניהם, ממתיקים סוד, מדברים במיני רמזים ונזהרים, שלא ישמעו הקטנים... ורק פעם אחת לא יכול עוד רפם להתאפק ונכשל בלשונו. שאל את הקטנים, אמר להם: „האם לא חזר עדיין אביכם מברדיטשוב?“ על שאלה

זו, שנאמרה בלשון־חכמים זהירה, הוסיפה הרבנית נופך משלה, ואף זו בלשון סתומה ביותר: „ולדידך — כלום עבודה נקיה וקלה היא לאלמן להביא אם־חורגת ליתומים הרבה כל־כך, בלא עין־הרע?"... ובכן, מבאן אנו למדים, כי האב הלך לברדיטשוב לבקש שם אם־חורגת לבניו. אבל למה מעלימים את הדבר מן העולם? הלא סוד זה עשוי להתגלות בכל יום. וראיה לדבר: קודם שחזר האב עם בת־זוגו החדשה מברדיטשוב שלח מכתב מבשר לפניו, ובמכתב כתוב לאמר, כי הזווג, אשר הוכיח לו אלהים פה, עולה יפה בכל האופנים, הן מצד יחוס־משפחה והן מצד מכסת־הפסף, וכי בעוד ימים ישוב, אם ירצה השם, לביתו עם בת־זוגו החדשה. ורק בקשתו שטוחה לפני בני־הבית, שלא יבהלו להגיד להאשה בימים הראשונים את מספר הילדים אשר לו — למה לה לדעת את כל זאת בבת־אחת? מוטב, שתעמוד על מספרם מאליה, ברבות הימים... הרי בין כה וכה לא כל הילדים מוטלים ברשותה: הגדולים גדולים הם, ושתי הילדות — אלו הרי נשארו בבית אמן־זקנתן. אמנם אין הוא מסלק, חלילה, את ידיו גם מהן. כל הילדים ילדיו הם. ואולם בשעת הדחק מוטב לכסות על מספר הנפשות בבית, משום דרכי שלום... „יותר אין לחדש, רק חיים ושלום"...

המכתב הזה היה מתקבל על הדעת, אלמלא הקוץ המכאיב שבו בדבר הילדים... וביחוד פגע הקוץ הזה בלבם של הילדים עצמם. אמנם הרגיש, כי אביהם אוהב אותם גם עתה, כי כל אחד ואחד מהם חביב ויקר לו בתחילה; ואולם כל החשש הזה, שהוא חושש להם ומתאמץ להעלימם מן העין, בשם שמעלימים סחורה ננובה, הטיל מבוכה בלבם ועוררם למחשבות ולהרהורים משונים... אך המבוכה הזאת לא ארכה הרבה. כי הנה באו בני המשפחה לבית־רבם ובשרו להם בשורה טובה: „האב חזר מרדנו והביא מברדיטשוב אם־חורגת"... „מזל־טוב! — נענתה הרבנית והשמיעה

את חלקה. — הלואי שתזכו לבשר מכאן ולהבא בשורות טובות מזו!"... והרב שלח את הילדים לביתם קודם שגמרו למודם.

כשבאו הילדים לביתם, מצאו שם את כל בני־המשפחה: את הדוד פיני ובניו, את הדודה חנה ובנותיה — כולם מסובים לשלחן. שתו תה, יצאו ידי חובתם באכילת מיני מתיקה ומרקחת, כדת היום, עשנו כפירוסות ודברו מיני דברים בטלים, שאינם מתקבלים כלל על הלב. ניכר היה, שאין איש שומע את דברי חברו. כל אחד מהם שקוע במחשבותיו וכולם יחד מתבוננים אל האם־החורגת, צופים הליכותיה ומעריכים את ערך המציאה, שנזדמנה לאבי היתומים בברדיטשוב. דומה, שזו הפיקה רצון מהם בסקירה ראשונה: אשה נכבדה במראיה, נבונה וטובת־שכל, והעיקר — טובת־לב ונוחה לבריות, מתקרבת לכל ומקבלת כל אדם בסבר פנים יפות. בעלת מזג טוב מאין כמוה! אם כן, מה פשר החרדה הגדולה הזאת, אשר חרדו כל בני־המשפחה לזכר האם־החורגת?

רק אחר־כך, כעבור שבוע או שבועים, נתגלתה האם־החורגת בכל מזגה החם והסוער ובכל עוצם ידה הקשה, שנחתה על הילדים, ורק אז הרגישו היתומים הקטנים את כל טעם המרירות של שעבודה — שעבוד אם־חורגת. לאט־לאט חשפה את זרועותיה והתחילה להראות את הקטנים את כל כחה בדבור־פה ובמתנת־לשון, בחרופים ובגדופים ובקללות נמרצות, ששפכה על ראשיהם למן הבוקר ועד הערב, בלי הרף ובלי מעצור. מבול של קללות הביאה עליהם אשה זו מעיר ברדיטשוב, אוצר מלא וגדוש של חרפות וגזיפות ושמות של גנאי ודרשות של דופי ותוכחה רבה, תוכחה אשר לא כתובה בתורה, תוכחה שפולה שלה. פיה היה כטעין תמתנבר, פה מפיק מרגליות, לשונה חדה וחלקה כחרב שנונה, לשון סרברת נדולות, ושפתה שפה צחה ועשירה, מסולסלת ומגוונת.

כל מלה ומלה, שהוציאה מפיה, מצאה לה קללה בצדה. וקללתה לא ברעש ולא ברוגז, אלא דוקא בשובה ונחת. למשל: אכול — יאכלו כלבים את בשרך. שתה — ישתו עלוקות את דמך. צעוק — מפאב־שינים תצעק. תפור — יתפרו לך תכריכים ליום קבורתך. הלוך — על גחונך תלך. עמוד — תעמוד עצם בגרונך, לא לבלוע ולא להקיא. ישוב — תשב אל עקרבים. שכוב — תשכב במעמקי האדמה. בוא — תבוא מהומה עליך בעצם היום הזה. יצוא — תצא נשמתך בחניקה. דַּבֵּר — תְּדַבֵּר מתוך טירוף־הדעת. הַחֲרֵש — תחריש ותאלם לנצח. אֱמוֹר — יאמרו קדיש אחרי נשמתך. ראה — תראה את מלאך־המות בימהרה בימינו. אל ראה — אל תראה טוב כל ימי חייך. שמוע — תשמע רק רע כל היום. הפה — יפך אלהים בשחפת ובירקון ובעורון. שָׁלוֹח — תִּשָּׁלַח בך מגפה מן השמים. הָבֵא — יביא עליך אל רחום וחנון כל נגע וכל צרעת. בקש — תתבקש בקרוב לפמליה של מעלה. נתון — תנתן לך מגינת־לב. לקוח — ילקח ממך מאור־עיניך. רוץ — תרוץ ותפול ותגוף באבן רגליך. התרוצץ — תתרוצץ משוגע בראש כל חוצות. עלה — תעלה נשמתך למרום. ירוד — תרד לעמקי־שאול ולבור תחתיות. זכור — יִזָּכְרוּ לך עונות ראשונים בעולם האמת. שכוח — תשכח כל שמחה סלה. חושך — תחשכנה עיניך מראות. אור — יאירו לך כל מוקדי גיהנם. כתוב — תכתב ותחתם לאלתר למיתה. מחה — ימחה שמך מספר־החיים. הרם — מעל הארץ ירימוך. נשוא — על מטתך ישאוך. ישון — תישן שנת־עולמים... וגומר, וגומר, וגומר.

ופעמים, בנוח עליה הרוח, היו קללותיה יוצאות מפיה דחופות ומבוהלות, כולן נאמרות בשטף־לשון ובנשימה אחת, ודוקא בחרוזים, כאנוזים הללו, שמדרדרים ומתגלגלים מפי השק זה אחר זה.

— בוקה, מבוקה ומבולקה! שרפה, מנפה ומדחפה! מהומה ובהלה, צרה וילללה, פחד וחלחלה! הֲרָחְמָה וחקדחת, יסורי־גיהנם

ובור־שחת, ומפה גדולה אחת! פיק־ברפים, פאב־מתנים, חלי־מעים וכל מדוי מצרים! מוט תתמוטט, פור תתפורר, סוב תסתובב, נוע תתנועע, גול תתגולל — פנים ואחור, אחור ופנים, על צדך הימני ועל צדך השמאלי, בין בעמידה ובין בהליכה, בין בישיבה ובין בשכיבה... וגומר, וגומר, וגומר.

כותב הזכרונות האלה מודה הפעם לפני הקוראים, כי מעז זה יצא מתוק: הרבה מן הקללות השנונות ואפני־הרבור הנמרצים, אשר בהם השתמש אחר־כך בכתביו, בבואו לתאר את ארחי נשי עמו וסגנון לשונן, מפי אמו־חורגתו וממענה־לשונה באו לו. עוד בימי נעוריו הרחוקים, כשלא ידע עדיין את מלאכת הכתיבה ואת טיבה ולא ראה אפילו בחלום, כי עתיד הוא להיות סופר לבני עמו, עלתה פעם אחת מחשבה ברעתו לקבוץ את כל הקללות והחרפות ושמות־הגנאי של אמו־חורגתו לקובץ מיוחד ולעשותם מין לפסיקון, מין אוצר של שמות נרדפים. מה עשה? כוון שעה יפה בלילה, עת שכל בני־הבית היו ישנים, וישב אל השלחן וכתב לאור הנר את כל השמות במחברת מיוחדת, ויצא מתחת ידו ספר־מלים נאה ומתוקן, כולו כתוב בכתב נקי ומסולסל ומסודר על־פי סדר אלף־בית:

א. — אביון, אבי־אבות־הטומאה, אבן־נגף, אברך־משי, אויל־שפתים, אח־לצרה, אחשתרן, אילה שלוחה, אילונית, אכלן, אלונטית לחה, אמתחת עמוקה, אנדרוגינוס, אנדרולמוסיה, אסון, אספרה, אסופי מן השוק, אסקופה הנדרסת, אפיקורס, אפרוח, אצטומכה לא תדע שבעה, ארפה, אחרי־זופרחי, אשמדאי, אתונו של בלעם.

ב. — בדאי, בדחן, בהמה בצורת סוס, בוחן ובודק, בולבוסים אפויים, בולמוס, בול־עץ, בוצינא קדישא, בורסקי, בזוי־נפש, בחור כהלכה, בחצוצרות, בטלן, בטן רחבה, בלואי־סחבות, בלעם הרשע, בן־בג־בג, בן־בנו של מר־בר־רב־אשי, בן־בליעל, בן־הַבּוּת, בן־טובים, בן־יקיר, בן־פורת, בן־פקועה, בעל־חלומות, בעל־לחיים,

בעל־ענלה, ברבור מתנפח, ברדלס, בריה־נאה, בר־נש, בריוני, בשר־ודגים, בת־היענה.

נ. — גבאי ראשון, גוי של שבת, גולם, גונב־תפוחים, גור־כלב, גועל־נפש, גזלן, גלגול, גמד, גרגרן, גרגרת עמוקה, גרוגרת.

ד. — דבוק, דבר־אחר, דג־מלוח, דובדבניה, דוכיפת, דוכס, דלות, דלף טורד, דלפון, דרדק, דרשן.

ה. — הב־הב, הדור בלבושו, הדיוט, הולך־רכיל, הילל־בן־שחר, הפצעקתה, הלעיטני־נא, הפכפך, הרב מדראזנה, הרחב־פיך.

ו. — וישמן ישורון, ויתרוצצו, ולד, וצדקתך, ותיק וחסיד, ותרן משל אחרים.

ז. — זבוב־מות, זה פפרתי, זוהמא, זוטא, זולל וסובא, זנב־הלטאה, זפת, זרזיר־מתנים, זריז ונשפר, זרע קודש.

ח. — חברבר, חבית ריקה, חדל־אישים, חוטם, חוטף ואוכל, חומץ בן־יין, חורץ־לשון, חושים, חזיר־מיער, חטוטרת, חיה־רעה, חיים־יענקיל, חייט, חכם־בלילה, חלירע, חם, חמור־גרם, חמץ, חֶרֶשׁ הנשבר, חֵרֵשׁ־לא־ישמע, חשוף־שת, חתן דנן, חתיכה הראויה להתפגר.

ט. — טבור, טבח, טומטום, טלאי־על־גבי־טלאי, טלית־שבולה־תכלת, טמא־שפתים, טפש, טרחן, טרף־בקלפי.

י. — יבלת, יון, יוסף הצדיק, יוצא־דופן, יוצא־חלציו, יונק־שדים, יורש־עצר, יחף, ילקוט, ימח־שמו־וזכרו, ינשוף, יקטן, יתוש.

כ. — כבד־פה, כזבן, כזית, כלב־שבכלבים, כלה נאה וחסודה, כל־בו, כל מום רע, כליזמר, כסיל ובער, כף־המבשלים, כפוי־טובה, כפתור־ופרח, כצפיחית בדבש, כרסתן, כתבא רבא, כתונת־פסים, כתריאלי.

ל. — לא־יצלח, לבלר, להוט אחר גרונו, לובש־צרקות, לויתן, לכלוכית, לסטים מזוין, לץ מתהולל, לקקן, לקיש, לשון־למורים.

מ. — מבוהל, מבליע־בנעימה, מגיד־בעלטה, מהיר־לאבר, מומר להכעיס, מומחה לאותו דבר, מופקר, מורה־הוראה, מוקצה מחמת מיאום, מסור, מזג טוב, מזוהם, מחמל־נפשי, מחבל, מטלית, מיתה משונה, מפה אשר לא כתובה בתורה, מלחך־פנכה, מכנסים, מליץ־יושר, מלאך־המות, מלשין־בסתר, מנוול, מסולא־בפז, מפלצת, מצח־נחושה, מצנפת־הקודש, מצורע, מרגל, משענת־קנה־רצוץ, משלחת־מלאכי־רעים, מתנת־אלהים.

נ. — נבל, נגע צרעת, נוקם ונוטר, נופת־צופים, נזיר־ערשים, נחמד ונעים, נחת־רוח, נחש עקלתון, נכה־רגלים, נכדו של רב דין, נציב־מלח, נקניק, נקלה, נרפה, נשמתי.

ס. — סגי־נהור, סוחר־ביצים, סומא בארובה, סולת נקיה, סחי ומאוס, סלמנדרא, סנדלר, סנדל המסומר, ספחת, סרבן.

ע. — עבודה־זרה, עגמת־נפש, עובר במעי אמו, עורף־כלבים, עוכר־ישראל, עולל ויונק, עור־עינים, עטרת־תפארת, עיט על הפגרים, עכבר, עפר ואפר, עציץ נקוב, עצל, עצם בגרוני, עקיצת עקרב, עקש ופתלתול, ערב־רב, ערום־ועריה, ערל־שפתים, עשן לעינים.

פ. — פאה קצוצה, פגע רע, פה קדוש, פוזמק מרולדל, פושע באלקי ישראל, פחות שבפחותים, פלפלת חריפה, פצע וחבורה, פרהח, פרא־אדם, פרוע לשמצה, פרי־הדר, פרצוף־פנים, פרעוש, פשפש, פשטידה חמוצה.

צ. — צבוע, צדיק תמים, צולע־על־ירכו, צורבא־דרבנן, צח ואדום, צער־בעלי־חיים, צפור־דרור, צפעוני, צפרדע, צרעת ממארת.

ק. — קבצן, קוביוסטום, קוצו של יוד, קוץ ודרדר, קוף, קופה של שרצים, קורקבן, קטנית ירוקה, קיתון של שופכין, קל־שבקלים, קליפה, קנקן ריק, קנתרן, קצב, קרקפתא, קשה־עורף, קשקשת.

ר. — רבב, רואה הפל, רוחניות, רועה־רוח, רודף־שלום, רוצח־היער, ריקא, רמאי, רעבתן, רשע מרושע.

ש. — שאור שבעיסה, שב־ואל־תעשה, שגעון, שר־משחת, שה תמים, שורד בצהרים, שובב, שור־הבר, שטן המשחית, שלם בגופו, שלשלת, שליח־להולכה, שעטנז, שפל־ברך, שפתותים, שפיפון עלי־דרך, שקרן, שרוול רחב.

ת. — תבלול בעין, תולעת־ולא־איש, תוקע, תכשיט נאה, תלמיד־חכם, תם, תנא־קמא, תפל מבלי מלח, תרנגול, תרח.

ספר־מלים זה היה החבור הראשון, שהוציא מתחת ידו מי שהיה אחר־כך „שלום־עליכם", בכורו וראשית פרי־עטו, ושם קרא לו: „אוצר־הלשון של האם החורגת". חבורו זה הראשון, לאחר שיצא לאור־עולם, גרם לו תקלה וכמעט הביא אסון על ראשו. ומעשה שהיה כך היה:

מפני שרוצה היה לעשות את יצירתו הראשונה יפה ומשוכללה עד תכליתה, פולה מסודרת בטוב־טעם ובדיוק נמרץ, היה מטפל בה הרבה גם לאחר בריאתה, מוציאה בכל פעם מפיסו ומחפך בה ושוקד על תקנתה, מזיע יפה עליה ומעתיקה שוב בכתב נקי ומסולסל פעם ושתים ושלש. ראה אביו, שהוא פורש מדי פעם בפעם לקרן־זוית חבויה ועושה שם במלאכה, קרב אליו מאחוריו, גחן ועיין בנייר, המוטל לפניו, ונטל ממנו את כתב־היד וקרא אותו כולו, מאלף ועד תיו. והמעט פי קרא אותו בעצמו, עוד עמד וקראהו גם באזני האם־החורגת, ודוקא בקול רם. וראה זה פלא: פסבור היה המחבר, כי כבר בא קצו — וטעה. עד היום איננו יודע לפתור את החידה הזאת: אם מפני שהשעה היתה אז שעת רצון וקורת־רוח לפניה, או מפני שהתביישה להראות את פעסה לפני בעלה — ואולם האם־החורגת התחילה פתאום לצחוק צחוק גדול כל־כך, עד כי התפתלה כולה וגחנה לארץ. פסבורים היו בני־הבית, כי עור מעט ויאחזנה השבץ. ניכר היה, כי שמות־הגנאי הללו בדחו את דעתה מאד. ויותר מכולם מצאו חן בעיניה שמות־הגנאי הללו: „קורקבן",

„שפתותים" ו„מכנסים". „קורקבן" מהו? שם־לואי זה קראה למחבר הלפסיקון בכבודו ובעצמו בשביל קומתו הקטנה. „שפתותים" קראה לאחד מבני־החבורה הקטנים על שם שפתו, שהיתה עבה ביותר. ו„מכנסים" קראה להגדול שבחבורה, משום מעשה שהיה: מעשה ותפרו לו לבחור זה מכנסים חדשים...

אכן נם אירע לו לכותב הזכרונות אותה שעה, נם מן השמים! לא פלל אז, כי יצא בשלום מידי האם־החורגת וכי סופה של תקלה זו יהיה בצחוק! יצא ונשא את ידיו למרום ונתן שבח והודיה להקדוש־ברוך־הוא, שעמד לו בשעת צרתו והוציאהו מן המצר.

טו.

לְיַד פֶּתַח הַשַּׁעַר.

האם־החורגת אינה מבחנת בין ילדיה ובין הילדים היתומים. — הפונדק ואורחיו. — כותב הזכרונות עוסק במצות „הכנסת אורחים". — חלומות בהקיץ על הספסל, ליד פתח השער. — תפלת הנער.

כל עולה הקשה של האם־החורגת ואת כל תוקף ידה התחילו היתומים להרגיש אחר־כך, כשזו ילדה בנים לאביהם, מתחילה את האחד, ואחריו את השני, ואחריו את השלישי. אומנות ומיניקות לא העמידו להקטנים שנולדו. תפקיד זה נמסר להבנים־החורגים, שנצטוו מפי האם־החורגת להשגיח עליהם ולטפל בהם. עד היכן הגיעה מדת הדין של האם־החורגת על הבנים־החורגים — אפשר ללמוד ממנהגה עם ילדיה, שלא חננה גם אותם, המטירה עליהם מפות ומהלומות ביד רחבה, הפתה על ימין ועל שמאל ולא ידעה רחם. לתפוס את אחד הילדים בזרועו ולזרוק אותו ממנה והלאה, כשם שזורקים בפיס של עץ או סמרטוט שנסתאב, — מעשה זה היה אצלה ממעשים בכל יום. ולא עוד, אלא שהיתה עושה זאת כלאחר־יד, בלא רגש ובלא כעס כל־שהוא. שאילו בשעת כעסה היתה נוהגת עם הילד מנהג אחר: היתה תופסת לו לאותו עלוב בשתי אזניו, מניפתתו למעלה וחובטתו בקרקע בכל כח, עד כי לפלא היה הדבר, שזה לא נעשה גל של עצמות.

אמנם היה מעשה באחד הילדים, בתינוקת רכה, שיצאה מתחת ידי אמה בעלת־מום ועד השנה השמינית לא היתה לה שום תקנה: תינוקת זו לא יכלה לא ללכת ולא לעמוד על רגליה. אלא מה היתה עושה? היתה יושבת בחול ומתפרנסת מן הצדקה — מפרוסות־לחם ושיורי־סעודה, שאחיה־חורגיה היו ממציאים לה מדי פעם בפעם מפני הרחמנות, להחיות את נפשה. האם־החורגת אף היא השתתפה בצערה של התינוקת העלובה; עמדה וקראה לה שם נאה: „נפש חיה". היא היתה אומרת, כי קצרה בינתה מהבין את פחה של זו, שעדיין היא מתקיימת בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. ואמנם אין זה אלא אחד מפלאי הבריאה, ש„נפש חיה" זו גדלה לבסוף ועמדה על רגליה והיתה כאחד האדם!

ואולם מלבד המלאכה הנקיה הזאת, מלאכת אומנות לילדי האם־החורגת, עוד עבודה רבה היתה מוטלת על היתומים. בבית־רפם היו שוהים רק עד הצהרים, ומפאן ואילך היו מצווים ועומדים לעשות כל מלאכה בפונדקו של אביהם: לצחצח את נעלי האכסנאים, להחם את המיחם בשבילם, לילך בשליחותו של כל אחד ואחד או לישב ליד פתח השער ולעסוק במצות „הכנסת־אורחים", כלומר — לקרוא לנוסעים, העוברים על־פניהם, שיסורו לפונדקם.

רצונכם לדעת „פונדק" מהו? — הפונדק אינו לא אכסניה ולא בית־מלון רגיל, אלא מין בית, העומד במדרגה נמוכה משני אלה, או במדרגה בינונית — בין האכסניה ובין בית־המלון; מקום, שבו מזדמנים כל מיני עוברי־דרכים ללינת־לילה, לאכילה ולשתיה, ואף למקח וממכר. בית כזה היה ביתו של נחום רבינוביץ בעיר פריאסלאוו, שבו מצא מחיה למשפחתו הגדולה, — פונדק כחלכתו, לכל פרטיו ודקדוקיו. חצר גדולה ורחבת־ידים, בה אורוות גדולות לסוסים ועגלות ובית עם חדרים גדולים ומטות מוכנות לאורחים. על־פי רוב עמדו בכל אחד מן החדרים האלה מטות אחדות, והאורח

אשר סר למון, שכר לו רק מטה ללינת־לילה, ולא את החדר כולו. החדרים המוחדים היו עומדים ומצפים לאורחים עשירים, מיוחסים ובני־המעלה. אורחים שמנים קראו להם. ואולם זו רעה חולה, שהאורחים השמנים הוקירו רגליהם מפונדקו של נחום רבינוביץ. רוב האורחים היו „אורחי־המטות". הללו לא היו טרחנים ביותר. לא דרשו לעצמם לא מיחם מיוחד ולא אנשים מיוחדים לשרתם. מיחם אחד גדול, רותח ומהביל, העמד ב„טרקלין", וכל אחד מ„אורחי־המטות" הורשה מטעם בעל־הבית לבוא בקומקומו ובתה שלו — מזגו, דודים, שתו והתענגו ככל אות־נפשכם! אמת, מה נהדר היה המראה בפונדקו של נחום רבינוביץ בשעת הבוקר או בשעת הערב! יהודים רבים מסובים לשלחן בחבורה, יושבים ושותים תה להנאתם ומספרים זה עם זה, מדברים כולם יחד דבור שאינו פוסק ומעשנים פפירוסות — ממלאים חללו של בית חשרת־עשן שחורה ועבה, המתאבכת עד לתקרה. מדברים הם על כל ענין ועל כל חפץ תחת השמים. זה מדבר על עסקי יום־השוק — איש־השוק הוא. זה מספר בחטים — סוחר־תבואות הוא. זה נושא מדברותיו על רופאים ורפואות — יהודי ידוע־חולי הוא, המכעפע בשעת־דבורו. וזה מסיח אך ורק בחזנים — יהודי יודע־נגן הוא, ומי יאמר לו מה תעשה? ופלוני פרש לקרן־זוית, יושב ביחידות, מתענג בפני עצמו וקורא „קטורת" בקול של נקבה. ובעל־הבית בעצמו, רב נחום רבינוביץ, יהודי חלוש, לבוש גלימה של עורות־חתולים, כפה עגולה בראשו ופפירוסה עבה בפיו, יושב בראש השלחן, כמלך בגדוד, ומטה אוזן להקשיב אל דברי כל האורחים בבת־אחת — רק אוזן אחת הוא מטה אליהם, לפי שאזנו השניה נטויה מאליה להקשיב אל תוכחתה של האם־החורגת ואל דברי־מוסרה, ההולכים ושוטפים מפיה כשטף מים פגירים, הולכים ונמשכים מלשונה עד אין קץ ואין תכלית, כשמן הטוב וכחוט־החרבש שאינו פוסק. זו

מתמרמרת בחדר־המבשלים, מתנקמת שם בבניה החורגים עם שחר, שולחת את כל מגפותיה אל לפם הריק ואל נפשם השוקקה, חולקת ברכות ביד נדיבה לכל אחד ואחד — לזה מכה בצדו, לזה מהלומה על ראשו ולזה בעיטת־רגל בבטנו. דורשת היא, כי האחד ילך לנענע את ערסת תינוקה, כי השני ילך אתה אל השוק לשאת אחריה את סלה, וכי השלישי ילך אל כל הרוחות — לשאול־תחתיות ולבאר־שחת... והילדים שומעים לקולה ועושים את כל פקודותיה, לפי שהימים ימים רעים, צוק־העתים הגיע ופרנסה אינה. והרי הם עומדים לעשות כל מלאכה בבית ולעזור לאביהם עד כמה שידם מגעת. זה משמש את האורחים בחדריהם, וזה יוצא לחוץ, אל פתח השער, לארוב בימות הקיץ לבעלי־העגלות, השבים מן הספינה, או להמתין בימות החורף להפילות הגדולות, המלאות אורחים, ולהשלגיות הקטנות של האפרים, הטעונות פועלים הרבה מבני עם־הארץ, ולקרוא בקול: „לכאן, לכאן סורו!"...

ליד פתח השער, סמוך למזוזה, במקום שהיה תלוי המטאטא המדולדל, זה סמל של אכסניה, עמד ספסל, ועל הספסל הזה היה יושב כותב הזכרונות האלה בימים ההם, יושב ואורב לעוברי־דרכים. אמנם יפה היתה שעה אחת של ישיבה בחוץ, על הספסל, ליד פתח השער, מכל חיי הבית מבפנים עם שאונו והמונו, עם תוכחתה וקללות־פיה של האם־החורגת. הישיבה עצמה ליד פתח השער אין בה משום מלאכה. אדרבה, יש בה משום שעשועים ועונג של בטלה. ואין צריך לאמר בימות החמה, עת שבעלי־עגלות עוברים על־פני הבית, עפים במרוצה, פחץ מקשת, בשאון אופנים ובצלצול פעמונים. שבים הם מן הספינה ואורחים עמהם, מתאמצים להקדים איש את עגלת חברו, מרימים ברחוב אבק רב כל־כך, עד כי אין להבחין את פני האורחים כלל. ואולם הכל רואים, כי יש אורחים בעגלות, וכל הנערים והמשרתים, האורבים איש פתח שער

בית־מלונו, קופצים ממקומם ורצים לקראת בעל־העגלה בקול־תרועה: „לכאן, דודי, לכאן תסור!" — ובעל־העגלה עונה אותם בצליפת שוט, עובר על פניהם במעופה, נעלם מאחרי ענני האבק ומשאיר את הנערים והמשרתים במקומם בבושת־פנים.

ואולם עונג זה לא ניתן אלא בימי הקיץ, בזמן הפלגת הספינות על־פני הדניפר. מה שאין כן בימי החורף. בימי החורף, עת אשר יעמדו מי הדניפר וספינות עוד אינן, מתקיים פונדקו של נחום רפינוביץ על אורחים ממין אחר — מבני עם־הארץ. האורחים הללו באים בכילות גדולות, עמוסות מין סחורה חבושה במחצלות של קנים, שריח עטרן נודף ממנה. הללו אינם אורחים לשבת, ואף אורחים למטות אינם. מקום משכבם על הקרקע, או בחצר בין העגלות, ומקנתם — רק שחת ושבלי־שועל לפי הסוסים. אורחים כאלה אינם גורמים נחת־רוח לבעליהם, ופרנסה — לא־כל־שכן. והישיבה בימות החורף על הספסל, ליד פתח השער, אף היא אינה נעימה ביותר. כותב הרשימות האלה יזכור עתה את הימים הטובים ההם, ימים של רוחות ושלגים וקרח עז, עת אשר ישב על הספסל יחיל ובודד, כולו מקופל ומכווץ, מעוטף אדרת־כבשים קצרה וקרועה, נעול מגפים עלובים, המבקשים תקונם מאת הסנדלר, מקיש רגל לרגל, מחפה ומצפה בעינים כלות, אולי יתגלה מן המרחק בעל־עגלה, או כילה מלאה אורחים, או שלגית של בני־כפר, אז יקום ממקומו וירוץ לקראתם: „לכאן, לכאן סורו!"... ואולם לגודל צערו ולהותו אין הכילות מתגלות אלא לעתים רחוקות מאד, ובעלי־העגלות טסים ועוברים על־פני פונדקם וסרים לפונדק אחר, נאה ועשיר משלהם — לבית־מלונו של ראובן יאסניגראדסקי, העומד ממולם. שם, הם אומרים, החדרים גדולים ומרווחים, והפסאות רפים, והאסטקלריות מאירות, ומשרת, הם אומרים, עומד שם לשמש את האורחים ולהגיש להם את המיחם בזמנו, ועוד כמה וכמה דברים טובים אתה

מוצא בבית־מלונו של ראובן יאסניגראדסקי, שאינם בפונדקו של נחום רבינוביץ במציאות כלל. ולכן הכל סרים לבית־מלונו של ראובן יאסניגראדסקי, ופונדקו של נחום רבינוביץ עומד ריק ושומם מאין אורחים. רק לעתים רחוקות, רחוקות מאד, יזדמן לפונדק זה אורח הגון, שבבר התאכסן פה קודם לכן. יודע זה ומפיר בנחום רבינוביץ, שבר־אורין הוא, בעל־בית חשוב שירד מנכסיו, והריהו סר אליו ומתאכסן בבית־מלונו משום רחמנות. ואגב הוא מוציא מזה טובת־הנאה גם לעצמו: בפונדקו של נחום רבינוביץ הכל עולה בזול. אין פה משרתים ומשרתות, שהאכסנאי צריך ליתן על ידם דמי־שירות בשעת הפרידה. יש לו לנחום רבינוביץ בנים משלו, המשמשים את האורח שלא על־מנת לקבל פרס. אמנם יש אשר גם לידיהם של הקטנים יתגלגל ריוח מועט מן הצד, על־ידי אחד האורחים, המשתמש בשירותם. פעם הם מקבלים שבר „קומיסיה" מאת החנוני, שהם קונים בחנותו צרכי אוכל־נפש בשביל האורחים, ופעם ישלח להם אלחים אורח עשיר, בעל רוח נדיבה, הנותן מטבע של עשרים פרוטה לקנות לו ליטרה סופר, ומאחר שליטרה סופר, כידוע, מחירה פחות מזה, הריהו מסלק את ידיו מקבל את העודף — — הוי, מי יתן וירבו אורחים כאלה בפונדקם! בימים שאורחים עשירים מתאכסנים בבית, הכל שמחים ולבם טוב עליהם. האב אינו נאנח עוד כל־כך. האם־החורגת אינה כועסת עוד כל־כך. וגם דעתם של הקטנים זחוחה עליהם ביותר. נהנים הם מאור פני אביהם ושואפים רוח מתגרת ידה הקשה של אמם־חורגתם...

והאורחים העשירים, האורחים השמנים, נעשים בדמיונו של הנער סמל מטרת החיים ותכליתם. זוהי משאת־נפשו עכשיו, אשר אליה ישאף ויתפלל, כשם ששאף והתפלל אל האוצר בימי ילדותו הטובים, בימי שמואליק... רואה הוא את האורחים העשירים

בחזון, חולם עליהם חלומות בהקיץ. כל עגלה, העוברת לפניו, מעוררת את פחדמיונו לשחק לפניו בהמון צבעיו. כל אחת ואחת מלאה אורחים עשירים ונכבדי־ארץ, הבאים להשפיע שפע של אושר וברכה על בית אביו. הנה עברה עגלה אחת וכילה על־נפיה, ובעוד הוא מתפונן לקום לקראתה ולקרוא את הקריאה, השגורה על פיו: „לכאן סורו!" — וכבר עצר בעל־העגלה בעצמו את סוסיו ליד פתח שער ביתם, ומתוך הפילה יוצאים בזה אחר זה כמה וכמה אורחים עשירים, פולם נכבדים ונשואי־פנים, לבושים אדרות־דובים יקרות. והנה נושאים אחריהם את מלתחותיהם הטובות, מלתחות־העור הפתומות והגדולות, שמשקלן רב מאד. והנה הם עוברים פולם כמו בסך, נכנסים לבית בזה אחר זה בקומה זקופה ובפנים מאירות ומצוים לפנות לכל אחד ואחד מהם חדר מיוחד, מבקשים להגיש לכל אחד ואחד מהם מיחם מיוחד ומזמינים לבשל להם שתי ארוחות — את ארוחת־הצהרים ואת ארוחת־הערב. והנה יוצא לקראתם האב והפה העגולה על קדקדו, מקבל אותם בסבר פנים שוחקות, נותן להם שלום ושואלם, אם יש בדעתם לעשות פה את השבת? והרי האורחים צוחקים מטוב לב, צוחקים ואומרים: „וכי רק שבת אחת נעשה פה? בדעתנו לשהות כאן שלש שבתות!"... ומיד מתגלה הדבר, כי סוחרים הם ובאו לכאן לקנות חטים, כמה ספינות של חטים בבת־אחת, ונחום רבינוביץ יהיה המתווך בינם ובין המוכרים, ומובטח לו מראש, כי יעלה בחלקו חתיכה הראויה להתפבד... עוד הם מדברים, והנה זו באה — האם החורגת באה, כשהיא עוטפת לראשה בדרך־הלוכה את מטפחת־המשי של שבת; פניה מתלהבים משמחה, והיא מביטה בעין אחת לוהטת על האורחים השמנים ושואלת בלחש: „מי הביא אותם?" — „אנכי, אנכי הבאתים!" — עונה שלום ברגש של גדלות ואינו מרגיש, כי הוציא דבר־שקר מפיו, והוא שמח ומאושר, כי זכה ליום טוב כזה, ליום

טוב אחר בביתם. וביחוד יגיל לבו וירנן לקראת יום השבת הבא — לקראת שלש השבתות, הבאות עליהם לטובה...

אבל אוי ואבוי! כל זה ודאי היה טוב ויפה, אלמלא היה חלום, פרי הדמיון חלוהם. תוך כדי רגע מקיץ הנער מחלומו. האורחים העשירים עם הארוות היקרות וחמלאחות המובות, מלאחות־העור הפתומות והגדולות, אמנם באו בענלה ועמדו ממול ביתם; אבל לא לבית־מלונם סרו, אלא לבית־מלונו של ראובן יאסניגראדסקי. שם הכל יפה ומתוקן לפניהם. שם הם מוצאים חדרים מרווחים, וכסאות רבים, ואספקלריות מאירות, ומשרת עומד לשמשם ולהגיש לכבודם את המיחם. „אך אנשים רעים הם, האורחים העשירים הללו, רעים וחטאים! וכי מה חלך מהם, אילו סרו פעם אחת אלינו, רק פעם אחת?"... כך מחרהר אחריהם בעל־החלומות הקטן מרוב צער וחרפה, והוא עוזב מקומו בחוץ ונכנם לבית, פולו מעונה ואכול־ציגה, ומוצא שם את אביו בקפטנו הקצר, קפטן של עורות־חתולים, יושב כפוף על־גבי ספר, ואת האם־החורגת, הנרגשת מאד ולוהטת פולה פאש־הפבשן: „איש לא בא? רבונו של עולם, מה תעשה איפוא בחלה, שאפתה כל היום לכבוד השבת? ומה תעשה בדגים הרבים, שטרחה והכינה מבעוד בוקר? הרי אין להם תקנה אלא להשליכם לפני הכלבים!"...

— או אפשר סבורים אתם, כי כל המאכלים האלו יהיו בשבילכם? — פונה היא בחמתה ואומרת אל הבנים־החורגים. — אם כך אתם סבורים, אינכם אלא טועים! מאושר יהיה חלקכם, אם תקבלו פת־קיבר בלבד לסתום את פיכם! סמוך לבי ובטוח, שגם לחם־דגן לא יעמוד בגרונכם ולא יהפך, חלילה, במעיכם. וכי קלים בעיניכם בנים רפים שפתותם, חבורה רבה בלא עין־הרע, פולם שללי־טפוחים, פולם ערינים ומפונקים, אמונים על־תועלת, מסולאים בפז!... וכי צר היה להם המקום שישבו ביחד עם הילדות אצל

אביהם־זקנם ואמם־זקנתם בבוהוסלאוו? מוטב שהיו מתגוללים שם במכאובים, ולא שיבואו לכאן להשתתף בסעודה, לאכול ולשתות כל הימים על ימין ועל שמאל, הלואי שיאכלו תולעים את בשרכם בעודכם חיים, הלואי שישתו עלוקות את דמכם בעודכם קטנים, הלואי שתעמדו כל ימיכם על גחלים בוערות, כשם שאין בי עוד כח לעמוד על רגלי מפניכם, הלואי שתבוא עליכם מגפת־אלהים ותסחף את בולכם מקטן ועד גדול, סחוף וגלגל, סחוף וחשלך, סחוף והשמד, ותעשה כלה אתכם, ולא ישאר עוד מכם שריד ופליט, וזכר לא יהיה לכם עד עולם, רבון כל העולמים, אב הרחמים והסליחות!...

והאם־התורגת עומדת ושופכת תוכחתה, עומדת וממטירה קללותיה בשטף־לשון וברגש נמרץ כל־כך, עד כי בעל־החלומות שוכח את הצינה ואת הקרה וממהר להמלט החוצה, אל הספסל הקטן, העומד ליד פתח השער. שם טוב לו מאשר בבית. שם הוא מוצא מנוחה. שם חפשי הוא לנפשו לישב כל היום ולחלום חלומות בהקיץ על אורחים עשירים באדרות נדולות ויקרות, עם מלתחות־עור בתומות וטובות, אשר יתן אלהים מחשבה טובה בלבם לסור פעם אחת לבית־מלונם, ולא לבית־מלונו של ראובן יאסנינראדסקי... הלא אלהים כל־יכול הוא, לכשירצה, והכל מידו, גם הרעות וגם הטובות.

— הוי, אלי, אלי! הלא אל טוב ומיטיב אתה, אל רחום וחנון, אבי יתומים, אבי יתומים!...

טז.

הַגַּבַּאי.

האם־החורגת חולקת כבוד לבעלה. — חבורת משפילים. — הגבאי בעל המשקפים השחורים ושטרות־נורל של סאכסוניה וברונשווייגיה. — תקות האב והבן ומפח־נפשם. — גבור הרשימות כותב ספור־אהבים בעקבות אברהם מאפו.

כז גדולים ונפלאים היו כחות־נפשו ועצומה היתה גבורת־רוחו של היחודי החלוש הזה, של נחום רבינוביץ הצנוע והשוקט ובעל־המחשבות, שעמדו לו לשאת בדומיה את עול שעבודה של האם־החורגת, לשמוע בכל יום את מענה־לשונה ואת קללותיה, שהיו נתכות מפיה על ראש בניו פחצים שנונים וכאבני־בליסטראות, לראות בעיניו את עניי ילדיו הקטנים, הנאנחים תחת ידה הקשה, — לראות ולשמוע את כל זאת ולהחריש! את כל אשר הגה האיש הזה ונשא וסבל במעמקי לבו — אין לדעת. מעולם לא הוציא את רוחו החוצה ולא העביר על שפתיו אף מלה אחת לגנותה של האם־החורגת. ועל זאת אמנם כבדה אותו האשה כבוד גדול בלבה, התהלכה עמו בנחת ובנעימות וברגשות דרך־ארץ, לא כאשר התהלכה, למשל, עם בניו, והרימה את ערפו בבית למעלה גבוהה — הכל לפי מושגה ויכלתה של אשה כמוה, שאף היא לא שבעה עונג בחייה ודרכה לא היתה סוגה בשושנים, אלא התענתה כל הימים תחת סבלה במצור ובמצוק, עבדה עבודת־פרך בבית הגדול לפי האורחים ולפי חבורת הילדים חרבים, שלה ושל אחרים.

ואפשר, שפל רגש־הפבוד לבעלה בא לה לאשה זו, מפני שראתה את הפבוד הרב, שהבריות חולקין לו בעיר, אף־על־פי שהפל יודעים, פי בין העשירים לא ימנה שמו, פי עמידתו דלה ועניה ובדוחק ימצא פת־לחמו. אשה פתיה וחסרת־בינה לא היתה, רק מרת־נפש וסוערה, נוחה לכעוס ולהתרגז, אינה מבליגה על רגשותיה ואינה פובשת אותם בלבה, אלא מוציאה את פולם החוצה פמו שהם... ומפני שבעלה לא עצר בעד רוחה הסוער ולא כהה בה מימיו על מענה־לשונה, לא הפריעה אף היא אותו ממעשיו וממנהגיו: לעיין בספר, לשחק באשקוקה או להשתעשע בשיחת־חכמים עם בני־אדם מן העיר, הנכנסים אצלו לבקרו. ובני־האדם, שנכנסו אצל נחום רבינוביץ לשוחח אתו בעניני חכמה ודעת ובהויות העולם, היו כולם משפילים ונבוני־דבר, רובם מצעירי העיר ונאוריה, בעלי־מח ובעלי־רגש, שמנה וסלתה של האינטליגנציה הפריאסלאווית בימים ההם. זו היתה חבורה שלמה של משפילים נלבבים, שבולם ראויים להיות נכתבים בשמותיהם בספר ומצוירים פמו שהם, בכל קומתם וצביונם.

ראשון יבוא על הפתוב „הגבאי" — יהודי כבד ושמן ומסורבל בבשר, אך „בעל־מח", וגם, בפי שמרננים אחריו בעיר, אפיקורס במקצת, אף פי לובש הוא קפוטה ארופה ומגדל פאות עבות. נחום רבינוביץ היה מעיד עליו ואומר, פי היהודי הזה עמוק הוא, מלא וגדוש בידיעות הרבה. ימים רצופים היו שני אלה יושבים יחדיו, מפלפלים זה עם זה ומדברים ומרבים שיחה עד אין קץ ואין תכלית. מאין נטלו לעצמם דברים הרבה כל־כך? פעמים היה הגבאי מביא ספר אל הבית, ופעמים היה נושא ספר מן הבית. בעיני האם־החורגת לא מצא חן וחסד; עמדה וקראה לו „עבדקן" — על שם זקנו העבה והמסובך. ואולם בפי אנשי העיר נקרא בשם „הגבאי", על שם מלאכתו ופרנסתו, שהיה עוסק בשטרות של גורל, הבאים מסאכסוניה וברונשווייגיה, מחזיר על פתחי בעלי־

הבתים שבעיר לחלק לאיש ואיש את השטרות ולגבות מהם את מחירם. האיש הזה היה ניפר במשקפיו השחורים, שחבש לעיניו התרוטות, ובערדליו העמוקים, שנעל לרגליו בין בימות החמה ובין בימות הגשמים. נעלים לא ידעו רגליו, רק ערדלים — פוזמקאות לבנים וערדלים. והיה האיש עני ואביון, אך בעל־בטחון גדול היה. היה בטוח, כי לקוחותיו, קוני שטרותיו, יבואו סוף־סוף על שכרם ויזכו בגורל הראשון, ואז יבנה גם הוא מהם. וזכה יזכה, היה אומר, דוקא נחום רבינוביץ, הוא ולא אחר. כך הוא מבטיחו הבטחת־אמונים. וטעמו ונימוקו עמו: אין אף איש אחד בעיר, שיהיה זקוק כל־כך להגורל הראשון, כמו נחום רבינוביץ... אפשר, שהבטחה זו היה מבטיח גם לשאר לקוחותיו, שמספרם היה רב, כמספר בעלי־הבתים שבעיר; ואולם נחום רבינוביץ האמין לדבריו ולתקוותיו בלבב שלם, ויחד אתו היה מחפה לגורל הראשון, כמו שמחפים לביאת המשיח, היה נאנח ועורג ומצפה בעינים כלות, כי עוד מעט ויבוא הגבאי ובשורה טובה בפיו: „מזל טוב, רב נחום! העלית בחלקך את עשרים וחמשה האלף"...

נבור הרשימות האלה יזכור עתה, כי בכל פעם ופעם, כשהיה מגיע זמן הגרלת־השטרות האחרונה, היה אביו מתהלך נסער ונרגש ולא מצא מנוחה לנפשו; היה נאנח אנחות תכופות, מפהק ארוכות, קם ומתמודד מפליון־נפש וכולו כאחוז־קדחת. ויחד עם האב היה אף שלום לוהט כולו, מחפה ומצפה לבוא היום הגדול בלב הומה ונפעם. בטוח היה, כי רק אביו, רק הוא ולא אחר, מוכן ומזומן להעלות את הגורל הראשון בחלקו. וכאן חזרה ונשנתה שוב פרשת „האוצר" מימי שמואליק חברו, ידיד ילדותו — פרשה זו של חלומות ודמיונות בהקיץ. כל הימים הגה רק בגורל. את מספר השטרות אשר לאביו ידע בעל־פה וראה אותם גם בחלום. הנער לא יכול להעלות על דעתו, כי האלהים יסתיר גם בפעם הזאת את פניו

מבית אביו וימנע את טובו ממנו. מה איכפת לו לרבונו של עולם, אם יפול הגורל על שטר אביו? הן אלהים פל יכול הוא; אין דבר אשר יקשה ממנו, ובפרט דבר קל פזה, אשר פאין וכאפס הוא בעיניו...

ושלום, בשבתו בחוץ על הספסל, ליד פתח השער, רואה מרחוק את הגבאי פוסע בערדליו העמוקים, הולך וקרב אל ביתם. והרי הוא קופץ ממקומו ורץ לבשר בשורה את אביו: „הוא הולך!" — „מי?" — „הגבאי"... — „ומה בכך, אם הגבאי הולך?" — „הכיצד? הלא היום יום אחרון לגורל!"...

כך אומר שלום לאביו, מתבונן אליו ורואה, כי פניו המקומטים והמכורפמים חורו פתאום. בעיניו המלאות דאגה נצנצה אש קטנה וכבתה מיד.

הגבאי נכנס לבית, פולו נושם ונושף. חולה הוא מחלת האסתומכה, ולפיכך צריך הוא לעמוד רגע ליד הדלת, לשאף רוח ולברך את בני־הבית בשלום. האב אינו שואלו כלום. אילו היה דבר בפיו, היה אומרו בעצמו... הלה נגש ויושב אל השלחן, מפשיל את כובעו למעלה, מוחה את זעת מצחו בכנף בגדו ומספר חדשה, כי החום בחוץ גדול ונורא! אש תוקר בחוץ, אש ממש!... שתיקה יפה. שניהם שותקים, גם האב וגם הגבאי. אחר־כך מתחיל הגבאי לפתח את מטפחתו — מטפחת משומנת, ארומה וזרועה כתמים ירוקים, שריח דגים מלוחים נודף ממנה. במטפחת זו אצורים פל שטרות־הגורל. מוציא הוא מתוכה בידים שעירות ורועדות גליון גדול של נייר, פתוב מלמעלה למטה מספרים הרבה, מעיף עליו את משקפיו השחורים, מבקש וחוזר ומבקש בו. הם! סבר מצא את מבוקשו! נותן הוא את זגוגיות־משקפיו השחורות פכפל־הבית:

— מספרך, רב נחום, הלא הוא, כמדומה לי, אם לא טעיתי הפעם, ששה עשר אלף שלש מאות שמונים וארבעה?

— אינני מבין, על מה ולמה תשאלני? — משיב לו נחום רבינוביץ בבת־צחוק. — חזקה, שבעל־זפרון אתה: זוכר אתה את כל מספרי שטרותיך בעל־פה.

— בעל־פה — אתה אומר? לוא יהי כדבריך. ובכן, ששה עשר אלף, אתה אומר, שלש מאות שמונים וארבעה?

מביט הוא בער זגוגיות־משקפיו השחורות וממשש באצבעותיו בגליון הגדול, המלא מספרים. שלום מרגיש, כי עוד רגע ויתר לבו ממקומו. עד אנה יאריך את נפשו? יקום־נא וישמיע את אשר בפיו!... ואולם הגבאי אינו אץ לדבר. יש לו פנאי. מרבר הוא את דבריו בנחת:

— מספרך, רב נחום, זכה... כן, מספרך זכה הפעם...

שלום רואה את פני אביו, והנה נברה עליהם עב קטנה, חלפה ונעלמה. והוא עצמו מרגיש בעין מועקה בגרונו. מתאוה הוא תאוה עזה לקרוא בקול דק: קוקוריקו! — ואולם מבליג הוא על רגשותיו ושותה בצמא כל מלה ומלה, היוצאר מפיו של הגבאי, פה מפיק מרגליות:

— זכה הפעם, אבל זכיה קטנה זכה, זכיה קטנה מאר! אחרי נביון דמי סרסרות ושאר הוצאות תעלה לך בערכך... בערכך...

הנער מתעלף כמעט מרוב חושיו!

— בערכך שמונה קרבונים ושלשים פרוטות. ומאחר שמניע ממך, כמדומה לי, אם איננו טועה בחשבוני, שנים עשר רובלים וחמשים קופיקות, ומקודם, אם זוכר אתה, נשארת חייב שלשה רובלים ושמונים קופיקות, הרי עולה החשבון יחד בערכך ששה עשר קרבונים ושלשים פרוטות? נמצא, שמכאן ולהבא יגיע ממך, בפי הנראה, בערכך שבעה רובלים ושבעים קופיקות. הא? הכן הברתי,

אם לא? ועכשיו הלא רוצה אתה בודאי בשטר חדש? הבה ואתן לך. עמוד, רב נחום, משוך וקח לך מספר. בפעם הזאת, אם ירצה השם, תזכה בגורל בלא שום תירוץ. הדבר ברור ונכון בעיני, כנכון היום הזה, יום שלישי בשבת. ובכן? כבר בחרת לך? מה מספרך החדש? שמונה אלפים שש מאות ושלשה עשר? הלואי תהיה השעה הזאת שעת ברכה והצלחה! למה תתבונן אלי בל־כך, — פונה הוא ואומר אל שלום — בן שובב שפמותך? היכן אתה עומד ב„שירי־תפארת", נער פוחז שפמותך?

„שירי־תפארת" לנפתלי הירץ וויזל — זה שם הספר, אשר הביא הגבאי ל„הנער הפוחז", כי יקראהו ביחד עם עוד ספרים מספרי אד"ם הפהן לבנזון וקלמן שולמאן ורב יצחק דוב לוינזון. והנער הפוחז, בשבתו בחוץ על הספסל, ליד פתח השער, בלע את הספרים האלה, אשר היו בפיו כדבש למתוק. ראה אביו ושמח בלבו, כי בנו קורא כבר בספרים כאלה. עמד ושאלהו, אם מבין הוא לעומקם של הדברים, אשר הוא קורא. נבוך שלום והתבייש להגיד, שמבין הוא — כי איך אפשר לו לבן, שיתהדר לפני אביו? בא הגבאי במקומו והשיב לאביו, כי מבין הוא, הנער הפוחז הזה, מבין הפל — וכי למה לא יבין? ואף־על־פי־כן, לאט לו לנער הפוחז הזה אצל מאפו וסמולנסקין! למאפו וסמולנסקין אין בן־פטיטיה כמותו ראוי והגון עדיין. עוד לא הגיעה שעתו לכך! — כך מסיים הגבאי את דבריו. ודוקא מטעם זה, שעדיין לא הגיעה שעתו למאפו וסמולנסקין, חשקה נפשו של בן־הפטיטיה לעיין בספריהם, ולא נתקררה דעתו עד שהשיג אותם. אז פרש לקרן־זוית מוצנעת והתיחד עם ספרי מאפו וסמולנסקין וקרא בהם בסתר, באין רואים, ושתה בצמא את דבריהם.

הספר הראשון, שנזדמן לידו, היה ספור־האהבים המפורסם „אהבת ציון" לאברהם מאפו. את „אהבת ציון" בלע הנער מתחילתו

ועד סופו במשך שבת אחת, בשכבו על עליית־הגג, שוכב וקורא ובוער בולו כאש. דמעות שליש שפך שלום מתוך קריאתו על גורלו המר של אמנון האומלל, בכה והתיפח בקול. ואהבה עזה הוצתה בלבו אל תמר היפה והחמודה מכל בנות ירושלים, אהבה עזה כמות, הדומה בכל לאהבת אמנון גבור הספור, ואולי עוד גדולה ועזה ממנה. על משכבו בלילה הגה בה, ראה אותה בחלום, דבר על לבה בלשון שיר־השירים, התרפק על צוארה, בקש אהבתה, חבק לה ונשק לה...

— —

למחר התהלך שלום כל היום כצל באהבתו את תמר. ראשו כאב עליו מאד ונפשו תעבה כל אוכל, עד כי היה הדבר לחידה בעיני האם־החורגת: „אין זאת כי דבר־סתר יצוק בו!" — כך אמרה האם־החורגת והתחילה להתבונן אל הליכות הנער ולשמור צעדיו, לדעת, מה זה היה לו פתאום, כי חדל לאכול?...

וסופה של „אהבת ציון" כך היה. על־ידי חאורחים, המתאכסנים בפונדקו של אביו, נתגלגלו לו להנער שלום מדי פעם בפעם פרוטות אחדות בתורת שכר הליכה. מה עשה? הלך וקנה במחיר הפרוטות האלה כמה וכמה גליונות של נייר, תפר את הגליונות אחד אל אחד ועשאם מחברת אחת, סרגל את דפי המחברת בקוים ישרים מזה ומזה וקרב אל המלאכה: לכתוב ספור־אהבים, הדומה בכל ל„אהבת ציון" — ספור־אהבים חדש, ההולך בעקבותיו של מאפו, עשוי בלשונו ובסגנונו בכל מתפונתו, ורק נבדל מסנו בשמו. לא „אהבת ציון" יקרא לו, כי־אם „בת־ציון", ולא אמנון ותמר יהיו שמות גבוריו, כי־אם שלמה ושולמית. ומפני שלא הספיקה לו השעה לעשות את מלאכתו יומם — מן הבוקר עד חצהרים למד תורה בבית־רבו, ומן הצהרים ועד הערב היה מצווה ועוסק לעזור בכל מלאכה בפונדק — לכן הכין את עצמו לעשותה לילה.

ישב אל השלחן לאור המנורה והתחיל לכתוב את ספורו באותיות קטנות ועגולות, יושב וכותב וכותב וכותב, עד... עד אשר הגיע לאזני האם־החורגת קול חריקה משונה בדומית הלילה. פקחה עיניה וראתה אור בחדר הסמוך, מיד קפצה מעל מטתה, התגנבה לבוא חרש ברגלים יחפות ומצאה את הנער החוטא בשעת קלקלתו, כשהוא יושב אל מחברתו וכותב. עמדה והרימה קול־זועות נורא כל־כך, עד כי חרדו כל בני־הבית ממשכבותיהם ונבהלו לבוא אל מקום המפנה. כסבורים היו כולם, כי דליקה פרצה בבית. לבסוף נתגלה להם, כי בשל הנפט הבוער היה כל הרעש הזה. „נפט תבעירו בבית כל הלילה פולו? — הלואי תבער נשמתכם ותעלה כליל עד אור הבוקר בלהבות־אש, ובמיתה משונה, ובחלירע, ובשרפה, ובמגפה!"...

דבר המובן מאליו, כי האב לקח מידי המחבר הצעיר גם את הספור „בת־ציון", שלא נגמר עדיין, וגם את הספר „אהבת ציון", הגנוב אתו, והמחבר האומלל בבר חפה בלב נפעם לעונש חמור. ואולם פחדו פחד־שוא היה. האב שם עינו במחברתו והלך והראה אותה את ידידו הגבאי. עמד הגבאי וקרא בה פעם ושתים, ולא שבעו עיניו מראות את יפי הכתב המסולסל ואת צחות הלשון ונועם המליצה. ולא יכול עוד להתאפק, עמד ומרט בלחי הנער הכוחז מריטה אחת הגונה ועשה בה סימן מובהק.

— אינך יודע כלל, רב נחום, מה טיבו של פרי זה! חייך וחיי ראשך, שאינך יודע! מזה הקטן, רב נחום, יצמח צמח באחרית הימים. הנה תראה בעיניך את הצמח, אשר יצמח ממנו באחרית הימים... קרב־נא הנה, נער פוחז שכמותך, גשה אלי ואעניק לך, לכל הפחות, עוד מריטה אחת הגונה בתפוחיך האדומים, יפנם בך הרוח מפניך ומאחריך!...

יז.

חַתְנֵי־חֶמֶד.

בולמוס החתנים בפריאסלאוו. — בעלי־הבתים מנצחים זה את זה בגודל־בנותיהם, ושופט־השלום רומאנובסקי מוכיחם על פניהם. — ליזר־יוסיל ומגידוב — האריות שבחבורת החתנים. — אלף רף גמרא בעל־פה. — הנבור הצעיר של הזכרונות מטפס ועולה בסולם וראשו עליו והרחר.

לבר הנפאי בעל־השטרות, שהיה אורח רגיל בביתו של נחום רבינוביץ, נמנו על באי הבית הזה גם שני „חתני־החמד" שבעיר, טובי אברכי־המשי של פריאם־לאוו וילדי־שעשועיה, שמנה וסלתה של האינטליגנציה בימים ההם.

עיר עיר והשגותיה, עיר עיר ומנהגיה. המנהג המקובל בפריאם־לאוו בזמן ההוא היה מנהג החתנים. פלומר: כל אדם מישראל אשר השיגה ידו חשב לו לכבוד ולתפארת לקחת לבנותיו חתנים מפוארים, מצוינים בתלמודם ובסגולותיהם, שיהיו לגאון ולתהלה למשפחתו ולצניעים בעיני שכניו, המתקנאים בו. מין בולמוס של חתנים אחז את כל בעלי־הבתים החשובים שבעיר, שלא חשכו כל עמל מנפשם וכל הון לא יקר בעיניהם, כדי להביא את הכבוד הזה, כבוד חתנים, אל ביתם. על־פי רוב הביאו את הסחורה היקרה הזאת ממרחקים, מחוץ לעיר פריאסלאוו. רק מעטים הסתפקו בסחורה מולדת־בית — פלומר: השיאו את בנותיהם לבחורים מילידי העיר פריאסלאוו גופה. רק אלה אשר לא השיגה ידם לשלם בכסף

מלא הוכרחו לעשות כן. ואולם כל איש, אשר חננו אלהים עושר והספיק בידו לתת מוהר ומתן לבנותיו כמשפט הבתולות, הביא חתנים אל ביתו ממדינות רחוקות, מליטה או מפולניה, מבחיר הארצות האלה ומחלביהן, איש כפי רוחו וטעמו, כפי השגתו ומתנת־ידו.

למשל, הדוד פיני הביא חתן אל ביתו לא ממרחקים, אלא דוקא ממקום הסמוך לפריאסלאוו, מעיר לובני הקטנה — אברך בן־תורה, בולו משי, בולו רוחני, רחוק מהויות־העולם, שאינו יודע אף צורת מטבע. וכנגד זה הביאה הדודה חנה לבתה היפה חתן מעיר יאנוטין — יפה־תואר ויפה־מראה, שהכל היו צופים ביפיו. אמנם בינה יתירה לא נראתה בו, חכמתו לא האירה פניו, וגם בין הלמדנים נפקד מקומו; אבל לעומת זה בעל־צורה היה מאין כמוהו! בשבת שאחרי החתונה, בשעה שהוליכו את החתן והכלה לבית־הכנסת, ואחר־כך — מבית־הכנסת לביתם, חרדה כל העיר לקראתם. אנשים ונשים וטף נדחקו ובאו להסתכל בהם, עומדים צפופים, נדבקים איש אל רעהו בקול רם, מתפלאים על קלסתר־פניהם ומעריכים את יפי שניהם, זה לעומת זה. יש אומרים: הי א יפה ממנו. ואחרים אומרים: הוא יפה ממנה. החתן והכלה שמעו את שבחם, פניהם התאדמו ויפו שבעתים. וההורים ראו כל זאת ושבעו נחת עד בלי די: הלא אל הכבוד הזה התפללו, כל משאת־נפשם היתה, כי סחורתם תפיק רצון מאת כל רואיה וכי ידברו בה בכל פנות העיר — ומה להם עוד?... פעמים גרמה פרשת החתנים לידי מלחמה נמרצה בין שני בתי־אבות בישראל. כלומר: לא שהיו קוראים חלילה למלחמת ידים ומקלות. המלחמה מלחמת־שפתים היתה, דברי ריב וקנטור מצד שני בעלי־בתים חשובים, שניהם מחותנים מאושרים, המנצחים זה את זה בפרהסיה, מחרפים ומגדפים איש את חברו, להראות ולהוכיח באותות ובמופתים

נאמנים, חתנו של מי יפה. על־יד הפעלים היו עוזרות במלחמת־מצוה זו נשיהן המחותנות, משננות את חרב־לשונן, מראות אשה לחברתה אגרוף־רשע בדמות אצבע משולשת, עד שמגיע הדבר לפעמים גם לידי מפות־לחי ממש, ושופט־השלום רומאנובסקי, גוי חכם וחרוץ, המבין בלשון יהודית, עומד להוכיח את בעלי־הריב על פניהם ומעיר למוסר אזנם... זה קוצר שכלו ובינתו של גוי! כלום אפשר לו לגוי, שיבין ויחוש תענוג זה של היהודי, המוליך את חתנו לוקח־בתו לבית־הכנסת ביום השבת, מושיבו שם לבוש מחלצות מפף־רגלו ועד קדקדו במקום מכובד, על ספסל־המזרח, נותנהו לראוה לכל אדם, מכבדו בקריאת המפטיר, שיהא עולה לתורה מעוטף בטליתו החדשה והמבהיקה, קורא את ההפטרה בניגון נעים ובקול רם וצלול, ההולך מסוף הבית ועד סופו, לוקח שבי את כל הלבבות ומעורר את הנשים בעזרתן להיות נרחקות בולן יחד, מציצות מן האשנבים והומות אשה אל חברתה: „איהו? אי־זה הוא?“ — לא, גוי לא יבין את זאת לעולם, ואפילו אם יהיה חכם מכל חכמי יון!

ואולם לא לעולם חוסן! על־פי רוב היה גורלה של סחורה יקרה זו כגורל כל הסחורות שבעולם, אשר ברבות הימים, אחרי אשר ידים רבות כבר משמשו בה ועינים רבות כבר שבעו אותה, ירד ערכה, פנה הודה, פנה הדרה וברקה הקודם לא היה לה עוד. בכל סחורה, שעבר עליה זמנה, כן גם מין זה של חתני־השעשועים לא עמד טעמם בהם ימים רבים, וישן הוצא מפני חדש. עברה שנה אחת, עברו שתי שנים — והחתן המפואר, בן־השעשועים, חמדת לב כל רואיו, נעשה יהודי פשוט, ככל אחיו היהודים; כבר צמחה לו התימת־זקן, וכבר הביא את צוארו בעול הפרנסה, טורח ומושך בו, סובל ומתענה על פת־לחם. מראה מעורר עצב ורחמים כאחר היה מראה חתן־השעשועים, שירד מגדולתו. דומה, זה עתה היה במדרגה

עליונה, במעלת בן־מלך ביפיו, זה לא־כבר הָעֲמַד לראוה בבית־הפנסת, בבות־המזרח, — והנה כבר ירד מבודו, סר חנו מעליו, והוא מפנה עתה מקומו לאחר, לחתן־שעשועים חדש, מביט בו ביחד עם שאר הפריות ומקנא בו קנאה גדולה, ואשתו הצעירה אשר זה לא־כבר ניתן לה בבוד בת־מלכים, נדחקת עתה ביחד עם כל הנשים, מציצה מן האשנב ומתרגשת: „איהו? אי־זה הוא?"... מנהגו של עולם בכך, ואין לשנותו. בדי להביא סיוע וחזוק לכלל זה, צריכים היינו לקרוא פה את הפתוב הידוע: דור הולך ודור בא, ומן הראוי היה להאריך כאן בדברי פילוסופיה ועניני מחקר החיים וביאור חזיונותיהם; ואולם עוסקים אנו במקום הזה רק בתיאור דמותם של חתני־החמד, ולפיכך מניחים אנחנו את הפילוסופיה עד בוא שעתה ואנו חוזרים לענייננו.

מכל חתני־החמד, ששמשו לנוי בפריאסלאוו, נבדלו שנים יוצאים מן הכלל, שהיו מצוינים ביותר וגורלם היה יפה מגורל כולם. הללו לא שקעה שמשם גם לאחר חתונתם, לא סר חנם מעליהם ולא הועם ברקם ימים רבים, ומקום־כבודם בפריאסלאוו לא ניתן לאחר. שם האחד היה ליזר־יוסיל, ושם משפחת השני — מגידוב. את הראשון הביא מעיר קורסון סוחר־עורות עשיר, אשר לו בת לא־יפה וכסף־תועפות. ואת השני השיג ממרחק, ממדינת ליטה הנדחת, קבלן עשיר אחד, המעמיד סוסים לאורוות המלוכה, ונתן לו את שני העולמות גם יחד: גם בת יפת־תואר ובריאת־בשר וגם נדוניה הגונה. מלבד מתנות ומזונות ביד רחבה וכל אשר שאלו עיניו. בשהביאו את שני החתנים האלה לפריאסלאוו, המתה כל העיר לקראתם, נרעשה עד היסוד! משתות החתונות, שנערכו בשעתם ברב־עם ובשלחנות מלאים דשן, היו לשיחה בפי בני העיר והסביבה ימים רבים אחרי־כן, וטעמם עומד בזכרונם של זקני הדור עד היום הזה. וכי קל בעיניכם הממון הרב, שבזבזו אבות הכלות המאושרות

על החתונות ההן!... אם היה חלקן של הבנות האלה מאושר גם אחר־כך, בעבור סערת השמחה — דבר זה איננו ענין לכאן. לפי הידיעות, שהגיעו אלינו, נתגרשה האחת מבעלה בעבור שנים, אחרי אשר קבלה ממנו בחלקה בנים אחדים, ויצאה והלכה למדינת הים. והשניה — יש רגלים לדבר, כי בעלה מכהן עתה פאר או בכתר מלמד או בכתר שדכן, ואפשר שמשמש הוא בשני הפתרים האלה גם יחד. אין לדעת נכונה. ורק דבר אחד נכון הוא בנכון היום: כי עני ואביון הוא במאד מאד. ואולם בבר אמרנו למעלה, כי אין זה מעניננו. עסוקים אנו כאן לא במצב־הדברים של ההוה העכור, אלא בזכרונות מזהירים של חמדת העבר. ואז, בימים הטובים ההם, עוד התענגו חתני־החמד על כל טוב, וכגן־ערן היתה הארץ לפניהם. אז עוד היו אבות הבנות ואמותיהן המאושרים בכל בני־האדם. המחותנות התפארו אשה בפני רעותה בהמציאות שנפלו בחלקן. האחת הביעה את שמחתה בקהל הנשים ואמרה, כי חתנה — זהו פרוכת מפוארה, שהרימה נדבה לבית־כנסת מפואר. ובאה השניה ואמרה, כי חתנ שלה — זהו ספר־תורה מפואר, שהכניסה לארון קודש מפואר (בזכות הפרוכת „המפוארה" וספר־התורה „המפואר" נעשו אצלן „מפוארים" גם בית־הכנסת וגם ארון־הקודש...).

ואמנם כראי היה להן להתפאר נגד הנשים. היה להן על מי שיתסמוכנה. ליזר־יוסיל היה עלוי מצוין, אברך שמלא את פרסו בידיעות הרבה וידע בעל־פה — כך אמרו עליו — אלף דף גמרא. אלף דוקא — ולא תשע מאות תשעים ותשעה! ומלבד זאת, היה בעל־לשון־קודש מופלג ומליץ נפלא וכותב מהיר ולץ שנון. אחד מליצני הדור החריפים, פולו אש אוכלה!... אמנם נמצאו בני־אדם, שהיו מרננים אחריו בסתר ומוציאים עליו לעז, כי „הציץ ונפנע": מזלזל הוא בתפלתו, מלעיב בצומות, נושא מטפחתו ביום השפת, אינו בורח מפני נקבה וכיוצא בדברים אלו. שמועות אלו היו

נמסרות מפה לאוזן, בביתו של הדוד פיני, למשל; ואולם כל אלה בטלו והיו כלא היו לעומת אלף דף הגמרא...

השני מחתני־חמד אלו, מגידוב, היה אף הוא עלוי, אף הוא ידע בעל־פה אלף דף גמרא — אלף דוקא, ולא תשע מאות תשעים ותשעה! — ואף הוא היה בעל־תנ"ך ובעל־דקדוק ובעל־לשון־קודש, ואולם לץ לא היה, ואף איש אובלה לא היה, כחברו ליזר־יוסיל. אדרבה, דרכו של זה היה תמיד בעיון ובכובד־ראש, חוקר מעמיק לכל דבר, קפדן ועקשן בהגיונו. שיטתו שיטה עמוקה היתה, ורק מחו מח עקום. כל דבר שאתה אומר — מיד היה בא וסותרו ומוכיח לך את הפוכו. ליטאי עקש ופתלתול!...

דבר המובן מאליו, כי נחום רבינוביץ לא החמיץ את השעה והשתמש בהזדמנות ראשונה שבאה לידו לעורר את דעתם של חתני־חמד אלה, כי יתהו על קנקנו של שלום בנו הפוחז, זה בעל־התנ"ך הקטן, המלמד ידיו לכתוב צחות בלשון־הקודש. ושני החתנים עמדו לתהות על קנקנו של שלום הפוחז ומצאו, כי הנער הפוחז אמנם נער פוחז הוא, וכי צריך לשמור את צעדיו, שלא יאבד חלילה בתוהו. צריך לבקש לנער דרך בחיים, דרך התכלית, למען יגדל ויהיה איש בין אנשים. שניהם הפליגו בשבחו, שניהם גמרו עליו את ההלל ושניהם העידו ואמרו, כי אין לדעת סופו של קטן זה באחרית הימים... והנבאי בעל המשקפים השחורים, המתהלך עם האברכים הללו כאחד מהם, כחבר וכרע, מוסיף אף הוא ואומר, כי את הדברים האלה כצורתם כבר השמיע מראש: אין לדעת את הצמח אשר יצמח מן הפוחז הזה באחרית הימים... והפוחז הקטן, העומד ביניהם, שומע את כל הדברים הנפלאים האלה — ולבו חרד, ודעתו מתרחבת, וראשו סובב־הולך, ראשו עליו סחרחר; דמיונו כאדם המטפס ועולה בסולם גבוה, מטפס ועולה למעלה, ואנשים עומדים סביבו, מימינו ומשמאלו, רואים אותו בעליתו למדרגה עליונה

ומעודדים ומלהיבים את רוחו בדברי הספמה ורצון. וכי קלים בעיניכם דברי התהלות והתשבחות, שהללו מדברים עליו ונפאים לו עתידות, כי אין לדעת את סופו באחרית הימים?!... ואביו בודאי שמח שמחה גדולה בלבו והיה מאושר ביותר. שמחה זו ניפרת היתה מתוך אנחותיו העמוקות, שהיה נאנח למראה בנו. האנחות הללו פירושן היה: „ידעתי גם ידעתי, כי עתידות גדולות נכונות לנער באחרית הימים; ואולם עוצר־נא לי עצה, בני ישראל, והשמיעוני, מה אעשה לנער הזה, כדי להביאו לידי תכליתו? מה המעשה אשר עלי לעשות, כדי להכינו ולסעדו בתור אדם־המעלה? אדרבה, עוצו עצה, אם חכמים ונבונים אתם!"...

והנה נמצא איש חכם ונבון, אשר השיא לנחום רבינוביץ את העצה הנכונה, — אמנם עצה חריפה וקיצונית ביותר, אבל מכוונת אל התכלית. והאב קבל וקיים את העצה הזאת. החכם והנבון הזה היה מודענו ארנולד החצרוני, אחד המשפילים המופלגים בפריאסלאוו בימים ההם, אברך חרוץ, חוקר ופילוסוף, היושב מחוץ לעיר, בפרבר־החצרות. מפני חשיבותו הרבה בספר־הזכרונות הזה אנו מקדישים לשמו ולזכרו פרק מיוחד.

יח.

אַרְנוֹלְד הַחָצְרוֹנִי.

פרבר־החצרות מחוץ לעיר פריאסלאוו. — ארנולד החצרוני וצהיז בנימין־זקלמן. — ארנולד כופר בעיקר. — יציאת־מצרים אינה אלא דברי אגדה. — דעתו של דרפר על הרמב"ם. — בית־מדרש לרבנים וגימנזיה.

מעט כל עיר ועיר של „תחום מושב היהודים" המהולל יש לה פרבר בקצה, מין עיירה נוספת מחוץ לעיר, שרוב יושביה בני עם־הארץ ומיעוטם יהודים. והיהודים, היושבים שם, אינם דומים במראיהם ובהליכותיהם לאותם היהודים, הדרים בעיר. טפוס אחר של יהודים הוא זה. נראים ביותר בבני־כפר, אינם זריזים וחרוצים ביהודי העיר, פניהם מגושמים, נועלים לרגליהם מגפים גסים, וריח של אדרות־כבשים נודף מהם. ניכרים הם גם בלשונם היהודית הנלעגת ובצחוקם הרם, צחוק היוצא מן הבטן ונשמע לאוזן בקמץ גדול: חָה־חָה! ואת אות הרי"ש הם מבטאים בהדגשה יתירה ובכל תוקף המבטא, עד כי נשמעת היא לאוזן כפולה ומכופלת: „רַרְבִּי! גבירך העירך רַרְב מרַרְדכי קרא אותך לברית־מִילָה"...

בסביבות העיר פריאסלאוו נמצא פרבר ממין זה, הנבדל מן העיר בנחל־מים ובגשר של עץ, ושמו אשר יקראו לו ביהודית פַּרְבַּר־הַחֲצֵרוֹת, או חצרון בלשון עברית. המקום הזה מצטיין במראהו ובאוירו, שאינם דומים למראה העיר ולאויר

רחובותיה. לשם יוצאים בני העיר לפעמים, בשעת הפנאי, לשאוף רוח צח, מפני שהמקום מקום גנים וירק דשא. לשם יוצאים לטייל בשבת עם צהרים בחורים עם בתולות. כלומר: לא שמטיילים שם, חלילה, בחורים עם בתולות יחד, אלא בחורים לבד ובתולות לבד. ואולם מפיון ששני המינים האלה נפגשים בהליכתם מאחרי הגשר, הרי בעל־כרחם נעשים קרובים זה לזה, מתעפבים רגע, מעיפים עין זה על זה ובאים לפעמים גם בחליפת־דברים. ויש אשר יעבור נער לפי תומו על־יד נערה, ונגעו מרפק במרפק שלא מדעת בעלים, ואדמו פני הנער ופני הנערה גם יחד, והתפעמו שני הלבבות הצעירים מאד... מתוך פגישות אחדות כאלה בפרבר־החצרות ומתוך חליפת־דברים בדרך מקרה יבואו הנער והנערה לידי חליפת־מכתבים בסוד־סודות, ולפעמים תצמח מזה גם אהבה מסותרת. מה סופה של אהבה מסותרת כזאת — יראה הקורא להלן, כשתגיע שעת־הפושר להאריך את הדבור על ענין זה. לעת־עתה אנו עוסקים כאן בארנולד החצרוני, ואותו אנו אומרים לתאר פה בדמותו ובצביונו.

שם, בפרבר־החצרות, דר מפרו וידידו הטוב של נחום רבינוביץ, ושמו בנימין־קלמן החצרוני. לפנים, בימי־הטובה הראשונים, עסקו שניהם, נחום רבינוביץ ובנימין־קלמן החצרוני, במסחר־התבואה. כלומר: שניהם שותפים היו לעסק אחד, טענו יחד רפסודות של תבואה ושלחו דוברות על־פני המים למדינת הים — לקניגסברג ולדאנציג. עכשיו ירד גם כבודו של בנימין־קלמן, ניטל עשרו ממנו וזיוו הועם. איננו מתהלך עוד בגדולות ומסחרו דל מאד. מתנהל הוא בעסקיו לאטו ובזהירות יגשש קיר. ואולם יחוסי הידידות בין שני השותפים מלפנים נשארו גם עתה בכל תקפם, בימי אשרם וגדולתם. בנימין־קלמן היה נכנס לעתים קרובות אצל נחום רבינוביץ לשבת בביתו ולשוחח. ראש־המדברים היה בנימין־קלמן, שהיה

מסוגל מטבע ברייתו להרבות שיחה על כל ענין וחפץ תחת השמש. על־פי־רוב היה מסב שיחתו על אחיו הצעיר ארנולד ומרבה לספר בשבחו ובנפלאותיו, אשר הוא עושה. „ארנולד שלי! מי ידמה לו ומי ישוה לו? כלום ראיתם בכל העולם כולו מח חריף, כמחו של ארנולד שלי? כלום תמצאו בכל הארץ איש בקי בחכמות ומדעים, כארנולד שלי? כלום נזדמן לכם בחייכם איש ישר ותמים, כארנולד שלי? כלום יודעים אתם להעריך את ערכו של ארנולד? אין כארנולד בכל הארץ! לא קם כארנולד!"...

ולא אחיו בנימין־קלמן בלבד — כל בני־העיר דברו בארנולד והפליגו בשבחו. „ארנולד החצרוני" היה נשא על כל לשון, שמש בעיר מין תלפיות, שכל הפיות פונים אליו. ראשית, היה יושב פנוי כל ימיו, רווק זקן. אפשר שהיה אלמן, ואפשר שהיה גרוש. בין כה ובין כה היה שרוי בלא אשה. ויהודי השרוי בלא אשה הוא חזיון יקר־המציאות במקומנו. ושנית, היה מפורסם באומנותו אשר בחר לעצמו — אומנות נוטר. כלומר: סופר נאמן בערכאות המלוכה. יהודי ונוטר הוא — חזיון כזה בודאי יקר־המציאות הוא במדינתנו! וכי ראיתם מימיכם, שיגיע יהודי לגדולה כזאת בגולה? אמנם, לעת־עתה איננו עדיין נוטר, אלא מכין את עצמו לחיות נוטר. כלומר: לומד הוא את חכמת הנוטריון. לומד הוא את החכמה הזאת ימים ושנים. כלום אינו צריך אלא לעמוד על המבחן — ואז מובטח לו, שיצא מוכתר בכתר נוטר. ובלבד שלא יכשל בדרכו ולא יפול בגופלים... אבל למה יכשל ולמה יפול? — „חזקה על ארנולד, — כך אומר אחיו בנימין־קלמן — שיעמוד במבחן ויהיה נוטר, אם ירצה השם. אין בזה שום ספק כלל. וכי קל בעיניכם כחו של ארנולד שלי?"...

מה טיבו של נוטר — דבר זה הכל יודעים, ואף שלום יודע. יש בפריאסלאוו נוטר שאינו בן־ברית ונובוב שמו. נובוב הנוטר.

אבל מה פירושה של עמידה זו על המבחן — חידה סתומה היא בעיני שלום. איה מקום המבחן, וכיצד עומדים עליו, ואיך נכשל אדם ונופל בנופלים — אלה הם דברים, שאתה שומעם מפי אחרים וחוזר אחריהם ואי אתה יכול לעמוד על פונתם הנכונה. למשל, אמרו עליו על ארנולד החצרוני, כי כותב הוא במכתבי־העתים, וכי כל בני־העיר, בין יהודים ובין נוצרים, יראים מפניו, שמא יכתוב עליהם ב„קיובלאנין". שלום שומע את כל הדברים האלה ואיננו מבינם. ראשית, למה ייראו בני־העיר? ושנית, מי הוא ה„קיובלאנין", שאימתו ופחדו עליהם? שומע הוא את דברי הבריות וחוזר אחריהם, כי כל העולם כולו ירא וחרד מפני ארנולד ומפחד מחמת פיו ועטו, כמפני מלאך המות. אין אדם בעולם, אשר יוכל להחבא מפניו, ולשחרו בכסף — לא יספיקו אוצרות מלכים! „כולם, כולם יבואו על שכרם! — כך היה בנימין־קלמן מאיים ואומר בבת־צחוק משונה. — לוא יאבה ארנולד שלי לטנף את ידיו, אז יקום ויכתוב עליהם ב„קיובלאנין" ויעמידם לראוה כמו שהם, בצלמם ובדמותם, מכף רגלם ועד קדקדם, עד בלי השאיר להם מתום! וכי קל בעיניכם פחו של ארנולד שלי?"...

ונפלא היה הדבר, נפלא ומצוין, כי שני האחים האלה, ארנולד ובנימין־קלמן, היו שרויים תמיד ברוגז. שניהם ישבו יחדיו תחת כפת גג אחד ימים ושנים ולא דברו שלום איש עם אחיו. ורק כשהיו באים בין הבריות, היו נכונים למסור את נפשם איש על כבוד אחיו. זה אומר: „ארנולד שלי". וזה אומר: „בנימין־קלמן שלי"... מעולם לא ראה אדם את שני האחים הללו הולכים יחדיו, לא בעיר ולא בפרבר־החצרות. מעולם לא שמע אותם אדם מדברים איש אל אחיו דבר. ואפילו מסובים לשלחן אחד לא ראה אותם ילוד־אשה מעולם. ארנולד קבע את דירתו בבית אחיו בנימין־קלמן, בחדר קטן, המלא ספרים עד התקרה, ושם חי ביחידות חיי פרוש.

פמה משונה היתה דרך שני האחים האלה! וכמה משונה היה ארנולד בכל הליכותיו! ובן־אדם נפלא זה היה מבאי־ביתו הקבועים של נחום רבינוביץ. ארנולד לא היה נכנס לבית נחום רבינוביץ פדרך פניסתם של שאר המשפילים. לא היה בא לעסוק בשיחה בטלה ולבלות את העת בלהג הרבה אין קץ, אלא נכנס ובידו ספר חדש, אשר לא ראה אותו איש עדיין, או גליון חדש של ה„קיובלאנין", או בא וטענה בפיו על סדרי העיר הפרועים ומנהיגי הקהל המתעים. שלום רחש לו כבוד והעריץ אותו בלבו יותר מכל האדם אשר על־פני האדמה. היה כרוך אחריו, שואף צלו, עומד פנגדו ומביט אל פיו ושותה בצמא את כל דבריו. הזה הוא ארנולד החצרוני, אשר יעמוד על המבחן ויצא מוכתר בכתר נוטר? הזה ארנולד, הפותב ב„קיובלאנין" ואינו רוצה לטנף את ידיו? למה לו לטנף את ידיו, אם כותב הוא ב„קיובלאנין"?... ושלום עומד פנגד ארנולד החצרוני, מתבונן אל ידיו ואל כל תנועות גופו ואינו גורע עין ממנו. ארנולד זה מצא חן רב בעיניו. אדם נחמד הוא מאין כמוהו, חביב ונחמד. לא בעל־קומה הוא ולא בעל־צורה. גופו צנום, אך מוצק, כאילו הותך ברזל עשות. זקנו צהוב וקטן, זקן גזוז ומתוקן יפה, ואין שום סימן לפאות. בגדו קצר, מקלו דק ולשונו — כחרב שנונה! אש וגפרית תחת לשונו! מדבר הוא על השם ועל משיחו, מלעיב בפנהגי חסידים, מבטל בהבל פיו את הקנאים, המשמרים הבלי־שוא. „למה לי רוב צדקותיכם? — יאמר ארנולד. — בֶּנִים היו, בָּנִים וישרים! אין דורש צדקות מכם, אין בודק לחסידותכם — אהבו יושר, שמרו משפט, כי זה כל האדם!" — כך אומר ארנולד החצרוני, וצחוקו הצלול והשנון הולך מסוף הבית ועד סופו.

ושלום עומד ממולו, מחריש ומשתאה לדעת, כיצד אפשר לו ליהודי להעיז פניו כלפי שמים ולהוציא מפיו דברים נוראים כאלה? אין זאת כי לו מותר לעשות כן. לארנולד החצרוני הכל

מותר, הכל מחול, מפני שארנולד שמו ונוטר הוא, כלומר, עתיד הוא להיות נוטר המלוכה...

ופעמים יקרה, כי גם הדוד פיני יושב בבית ושומע אל הדרשות, אשר ארנולד החצרוני דורש בחברת המשפילים. אז ימלא הדוד פיני צחוק פיו ויאמר בנזיפה: „ארנולד! הוי עליך, ארנולד, ארנולד!" פשוטם של דברים אלה, בפי הנראה, כך הוא: „אי לך, רשע! איך תוכל הארץ לשאת אותך על פניה?!"... ואף־על־פי־כן מכבד גם הדוד פיני את ארנולד בלבו. והכל — משום ישרו ואמתו. ישרת־לבו מודעת לכל ושם לה בכל העיר. משוגע לירושר ואמת! הגע בעצמך: אדם שאינו חת מפני כל, מגיד לכל איש ואיש את כל אשר בלבבו, מוכיח לכל את האמת על פניהם, והעיקר — מזלזל בכבוד עשירים וכספם תועבה לו! אמור מעתה, כלום אפשר לך שלא לכבד בלבך אדם אשר כזה? ואולם זו רעה חולה, שארנולד זה אינו מכבד אותך בלבו ואינו נושא פני איש. למשל, גם הדוד פיני איננו לוקח את לבו שבי. אמנם יהודי בעל־צורה הוא, שפרקו נאה וזקנו מהודר. אבל ארנולד אינו משגיח בצורה נאה ובזקן מהודר. אין לבו של ארנולד אל הדוד פיני. וכנגד זה נוהג הוא כבוד באחיו בנחום. כל־כך למה? מפני שנחום רבינוביץ, הוא אומר, אינו שם מסוה על פניו, אינו מתפסה באדרת־רמיה למען כחש ואינו חסיד שוטה... יכול אתה לדבר באזניו את כל אשר עם לבבך, יכול אתה להלעיב בפניו ברבים של החסידים, ואפילו לנגוע במשה רבינו. שלום שמע באזניו את ארנולד מדבר אל אביו, כי הוא, ארנולד החצרוני, אינו מאמין ביציאת־מצרים! „אין זו, הוא אומר, אלא אגדה! כל הספור הזה, מתחילתו ועד סופו, אגדה הוא!"... שלום באר לעצמו את המלה א ג ד ה, שמשמעותה היא בודאי הגדה של פסח. כלומר: כל הספור של יציאת־מצרים לא היה ולא נברא, אלא בא לשמש כמין חומר לחגדה של פסח,

שאלמלא כן לא היה סדר ליל פסח עולה יפה... גם זו לטובה... ואולם שמעו־נא, עד היכן מגיע עוז־רוחו של ארנולד. פעם אחת נבהל לבוא אל נחום רבינוביץ וספר גדול בידו: „שימו־נא עין וראו, מה אומר דרפר על הרמב"ם שלכם! הרמב"ם היה רופא בחצר השולטן של תוגרמה שלש עשרה שנה, ולתכלית זו המיר את דתו. שלש עשרה שנה רצופות היה הרמב"ם תוגר... הרמב"ם שלכם, מחבר „מורה־הנבוכים" שלכם... מה תענו אחרי הפעם?"...

גם נעשה לו לארנולד החצרוני, שהדוד פיני לא היה באותו מעמד. אילו היה שם, לא היה ארנולד נפטר מפניו בשלום!...

ובידי אותו האיש הפקיד אבי מחבר הזכרונות האלה את גורל בנו. עמד נחום רבינוביץ והראהו את פרי עטו של שלום ושאל, כפי הנראה, בעצתו, מה יש לעשות לנער, כדי להביאו לתכלית אדם־המעלה? שלום נכנס לבית ומצא את ארנולד בדברו את הדברים האלה:

— מניח אני את כל דברי הפתב והלשון האלה ואיני עוסק בהם. כאין וכאפס הם בעיני. קח אותם והשליכם לאשפתות. דברי־כתיבה כאלה, לשון ומליצה, שכרם יוצא בהפסד הנייר. ואת זה הקטן, אם רצונך להביאו לידי תכלית אדם, תקח ותמסור לבית־הספר של המחוז. מבית־הספר של המחוז כמה דרכים נפתחות לפניו: רצונך בבית־המדרש לרבנים — ילך לבית־המדרש לרבנים; רצונך בגימנזיה — ילך לגימנזיה...

עם פניסתו של שלום לבית נפסקה השיחה באמצע. ואף־על־פי שהפקורת הזעומה אשר מתח ארנולד ולא חמל על „דברי הפתב והלשון" לא הרחיבה את דעתו של הסופר הצעיר, וגם המקום אשר קבע להם באשפתות לא היה מקום מכובד ביותר, בכל זאת

נתמלא לבו של שלום רגשי אהבה ותודה על כל גדותיו לארנולד זה החצרוני. והכל בשביל מלה אחת — בשביל המלה „גימנזיה", שנעמה לאזניו מכל מנגינות־החמדה שבעולם וחנה היה גדול בעיניו מכל חן וחסד תחת השמים... ולא אחרי המלה „גימנזיה", אשר גם את טיבה לא ידע עדיין, הלך לבו כל־כך, אלא אחרי התקוה הנעימה מכל מנעמי־החיים, כי הוא יהיה „גימנזיסט"! וכי קל בעיניכם ערכו של „גימנזיסט"? הלא גימנזיסט כבר ידע שלום והכיר וראה במו עיניו. זה היה הגימנזיסט היהודי היחידי בעיר פריאסלאוו. ולא גימנזיסט גדול היה זה, אלא גימנזיסט קטן, שכפתורי־כסף לבנים נוצצים על חזהו וצעצוע־כסף לבן מבריק על כובעו, ושמו אף הוא שלום, אלא ששנו את שמו כמשפט הגויים וקראו לו סולומון. הגימנזיסט הקטן הזה היה נער כבל נערי היהודים, ואף־על־פי־כן נבדל מהם בלבושו ובמראהו ובכל הליכותיו והיה כבריה חדשה לכל דבר, כאשר תחזינה עינינו בקרוב. לפי שעה מדברים אנחנו כאן בעצתו של ארנולד החצרוני, אשר השיא לאבי מחבר הזכרונות האלה. עצה נפלאה זו הטילה סער לתוך הבית והרתיחה את אוירו, כזרם מים רותחים שוטפים. מאותו יום ואילך לא פסקו המלים „אספולות", „בחינות", „גימנזיה", „בית־מדרש־לרבנים", „דוקטור" ודומיהן מהלהיב את הרוחות בבית נחום רבינוביץ. מכל ענין וענין, שהיה לשיחה בבית, עברו תמיד לאותו ענין של בית־ספר וגימנזיה. כל אחד השמיע את דעתו וכל אחד ספר מעשה יפה בענין המדובר. מעשה בבחור עני מבחורי־הישיבה, שיצא ערום ויחף והגיע לזיטומיר ער בית־המדרש לרבנים... ומעשה בבן מלמד ליטאי, שנעלם ואבד מבית אביו שנים אחדות, עד שסבורים היו, כי יצא למדינת הים, לאמריקה. לבסוף נודע הדבר, כי הבחור עמד בבחינות והצליח בכל שמאנה מחלקות הגימנזיה, וכעת אומרים עליו, שלומד הוא את חכמת הדוקטוריה... זה כחו של ליטאי!

— הסו כמעט רגע! למה לכם להרחיק עדותכם? הרי בנו של יענקל הרופא לפניכם. כמה חסר לבנו של זה, לפי דעתכם, עד שיגיע למדרגת דוקטור?

— טבל במצולה והעלה שרץ בידו! חפה עד בוש! עוד היום גדול לעמוד! עשבים יעלו בלחייו של יענקל הרופא עד שיעשה בנו דוקטור, אם ירצה השם, באחרית הימים...

בנו של יענקל הרופא — הוא הגימנזיסט הקטן, או „הגימנזיסט סולומון", אשר הזכרנוהו למעלה ואשר עליו יבוא הכתוב בפרק הסמוך.

יט.

הַגִּמְנַזְיסְט סולומון.

חציי־דוקטור ודוקטור ממש. — בעלי־בתים חשובים חולקים כבוד לתלמיד־הגימנזיה הקטן. — מה בין שלום לסולומון. — „ממפר פל מיני יין של גדות הנגב". — הקטנים טועמים מן האדום־האדום בצנעה.

עת ההיא היו בפריאסלאוו כמה דוקטורים, שכל אחד מהם נקרא בשם־לואי מיוחד: הדוקטור הפרסתו, הדוקטור הגבן, הדוקטור השחור. כל הדוקטורים האלה היו נוצרים, ורק דוקטור אחד היה בן־ברית, ואף זה לא דוקטור ממש היה, אלא חציי־דוקטור, והוא — יענקיל הרופא. ואולם דרכו ומנהגו של זה בעיר היו כדרך דוקטור ממש. היה יוצא בעטיפה לשכמו, רושם פתקות של רפואה וקורא את הסממנים דוקא בלשון לאטינית:

— יוקח־נא „קאלי ברומאלי" כף אחת גדולה לשתי שעות, וכף אחת קטנה „נאטרי ברומאטרי" לשלש שעות, ואז יוטב להחולה עד מחר, ואם לא יוטב לו, אות הוא, כי הורע לו, ואז תקראו לי ואבוא עוד פעם...

יהודי העיר אהבו את יענקיל הרופא יותר מכל הדוקטורים. כל־כך למה? כשום שיענקיל הרופא איש יהודי הוא, ואפשר לבוא אתו בדברים, לזקור את פיו ולדעת, מהי סבת המועקה, שאדם חש מתחת לכף־חזהו? ומה טעם בדבר, שאדם החש ריאומטיקות

ברגלו משקים אותו עטרן? מה ענין אצטומכה אצל רגל? — וכיוצא בדברים אלו. ולא זו בלבד. מוצא אתה ביענקיל זה הרופא עוד מעלה אחת: איננו עומד על המקח. מקבל הוא כל מטבע, שאתה נותן לו. אינו מעיף עליה אפילו את עיניו. ממשמש הוא רק באצבעותיו רגעים אחדים ועומד בחשכה על ערפה של מטבע זו, שתקעת לידו. אם אסימון הוא, שאינו עובר לסוחר, מיד הוא מחזירו לך ואומר, שאין צורך בכסף כלל. ועל־פרחך אתה מעביר על טבעך ונותן לו מטבע אחרת.

ועוד מעלה אחת אתה מוצא בו: איש־רעים הוא להתרועע ואוהב להרבות שיחה עם כל אדם, לדבר ולספר על כל ענין וחפץ. וביותר הוא מרבה לדבר ולספר בשבח בניו, להודיעך, כמה נאים בניו וכמה הגונים הם. בן אחד יש לו, הוא הבכור, שלום שמו, המכונה סולומון, — והריהו „גימנזיסט", תלומד בגימנזיה. בשיפטר, אם ירצה השם, מן הגימנזיה בשלום, יכנס לאוניברסיטה ויצא משם מוכתר בכתר דוקטור — דוקטור בהלכתו, דוקטור ממש!

— בלתה נפשי לימי החג! — אומר יענקיל הרופא מתוך אנחה. — אם ירצה השם, לחג הפסח יבוא אלי סולומון שלי, ואז תראו בעיניכם מה טיבו של גימנזיסט קטן זה!...

גם נפשו של שלום תכלה לימי החג. גם הוא מחפה ומצפה בכליון־עינים לבוא הגימנזיסט הקטן, לראות בעיניו מה מראהו של זה ומה טיבו.

והנה שמע אלהים אל תפלת שניהם ובא החג, חג הפסח. עתה יראה שלום בעיניו וידע מה טיבו של גימנזיסט קטן.

יענקיל הרופא אינו נמנה על היראים והשלמים, המקדימים לפתחו של בית־הכנסת ביומי החג. הלא דוקטור הוא בישראל!

אמנם רק חצי־דוקטור הוא, ואף־על־פי־כן דוקטור שמו. ואולם לכבוד בנו האורח, לכבוד הגימנזיסט הקטן, השפים הפעם ובא לבית־הפנסת בין כל הבאים. נכנס מסורק ומפוקח ופניו מבהיקים מאושר. יושב הוא על הספסל התיכון, זה שבנגד פותל המזרח, ולידו עומד בנו שלום, המכונה סולומון, לבוש בגדי־שרד עם כפתורי־כסף מכף רגלו ועד קדקדו, ועל ראשו כובע משונה, כובע וצעצוע עליו. אוחז הוא בידיו סדור־תפלות קטן ומתפלל כאחד האדם, וכל בעלי־הבתים וכל הנערים אשר בבית־הפנסת אינם נורעים עין מן הגימנזיסט הקטן הזה ומן כפתורי־הכסף אשר לו. דומה, בן־אדם הוא כשאר בני־האדם, נער ככל הנערים — ואף־על־פי־כן נבדל הוא מכולם: „גימנזיסט"! — ואנחה עמוקה פורצת מלבו של שלום למראה הנער הנפלא והמאושר הזה.

לאחר התפלה אין יענקל הרופא אץ לצאת מבית־הפנסת. עדיין יש לו שהות לעמוד. יש בני־אדם שהוא מקדם את פ נ י ה ם בברכת יום טוב, ויש בני־אדם שהם מקדמים את פ נ י ו בברכת יום טוב. ובעיקר, הלא בודאי יפתחו כאן בשיחה על־אדות בנו הגימנזיסט. ואמנם כך היה מעשה.

— הזה הוא, רב יענקל, בנך הגימנזיסט אשר אמרת? הא לך שלום.

וכל באי בית־הפנסת תוקעים לו כפיהם מכל העברים. דומה, רק נער הוא — ואף־על־פי־כן הנה נדחקים ובאים אליו יהודים בעלי זקנים ארופים, חולקים לו כבוד ונותנים לו שלום!... אחדים מהם מתעכבים קצת על־ידו ופותחים בשיחה, חוקרים ודורשים את פי יענקל הרופא על־אדות בנו: היכן הוא לומד? ומה הוא לומד? ומה יהיה אחר־כך, לאחר שיגמור את למודיו? עד היכן יגיע בלמודיו?

— עד היכן יגיע בלמודיו? — עונה ואומר יענקיל הרופא בבת־צחוק יהירה. — למקום הגון יגיע, חֶה־חֶה! דוקטור יהיה, דוקטור ממש, חֶה־חֶה!

בנו של יענקיל הרופא יהיה דוקטור? דוקטור ממש?! — אם כן, מובטח לו, מכל מקום, כי פרנסה לא תחסר לו... כך עומדים ותוהים עליו יהודים ארוכי־זקן ומקנאים בו ובאביו המאושר. אף־על־פי שהדבר, לכאורה, תמוה מעיקרו: קנאָה זו למה היא? וכי מי, למשל, מעכב בידם מלעשות גם את בניהם דוקטורים? אין איש מעכב בידם. ואולם מאחר שאבותיהם לא רצו לעשות אותם דוקטורים, הרי אף הם הולכים בדרכיהם ואינם רוצים, כי בניהם יהיו דוקטורים. וכנגד זה מתנחמים הם בלבם, כי בניהם יהיו, לכל הפחות, יהודים נאמנים. אלא מה? תאמר: פרנסה? אין בכך פלום! כתוב מפורש הוא בתהלים: „השלך על השם יהבך והוא יכלכלך". תרגום אונקלוס: „מאן דיהיב חיי יהיב מזוני"... הנה יוזי פינקלשטיין לפניכם: בר־נש זה מעולם לא למד באספולות ולא הוכתר בכתר דוקטור, ואף־על־פי־כן יהי חלקנו עמו רק לשליש ולרביע — ומצא לנו!...

— ובכן איפוא, פמה, אתה אומר, רב יענקיל, עדיין צריך הוא ללמוד, זה הקטן, זה הגימנזיסט שלך? — שואלים אותו היהודים ומביטים עליו מלמעלה למטה.

— סולומון שלי? — עונה ואומר יענקיל הרופא, מחליק בידו על זקנו הקלוש ונראה כרוקד על רגל אחת. — אה! עוד רב הדרך לפניו! עוד הרבה עליו ללמוד!

והוא מונה באצבעותיו את מספר השנים, אשר עליו ללמוד עוד בגימנזיה, ואחר־כך יעבור לאוניברסיטה, ומשם יצא לעבוד בבית־החולים, ואז יעשה רופא־הצבא, בלומר — אופיצר במעט, מקושט בכתפות של זהב, חֶה־חֶה...

דומה, אין אדם מאושר בארץ ביענקיל הרופא — זה היהודי הקטן, שחוטמו שרוע ושערותיו המסולסלות מפוקסות ומשוחות יפה בשמן־המור ועטיפה לו לשכמו, כמנהגו של דוקטור ממש. ואין נער מאושר בכל הארץ כבנו הגימנזיסט — זה הקטן אדום־הלחיים עם כפתורי־הכסף ועם הכובע המשונה ועם הצעצוע אשר עליו. שניהם יוצאים מבית־הכנסת מוקפים בעלי־בתים חשובים מימינם ומשמאלם. הגדולים פרוכים אחרי יענקיל הרופא, והקטנים נגררים אחרי בנו הגימנזיסט הקטן, מבקשים קרבתו, שואפים צלו. נדמה להם להקטנים, כי אין זה בשר־ודם כמוהם, כי בריה ממין אחר הוא. הוא אחר וריחו אחר — ריח אחר נודף ממנו...

אכן, מעולם לא קנא שלום באיש קנאה גדולה כל־כך, כמו שקנא הפעם בהגימנזיסט המאושר הזה. „מי יתן את נפשו תחת נפש בן הרופא! מדוע לא נולד הוא במקומו בבית יענקיל הרופא? הלא גם הוא נקרא בשם שלום... וכי לא יפה היה עושה הקדוש־ברוך־הוא, אילו החליף את נחום רבינוביץ ביענקיל זה הרופא לרוחתו, לישועתו?“... והוא רואה את הגימנזיסט הקטן בחלום הלילה. והוא הוגה בו בהקיץ. אינו יכול להסיח ממנו את דעתו אף רגע. רוח־עועים התעהו, מין שגעון תקף עליו בימים ההם, בבימי אהבתו הראשונה וקנאתו העזה בחיים פרוכשטיין... גדולה, גדולה היתה הקנאה, אשר קנא הפעם בגימנזיסט הקטן הזה! לגשת אליו ולדבר אתו לא מלאהו לבו. איך יגש ואיך ידבר פנים אל פנים עם גימנזיסט?... איך אפשר לגשת ולעמוד בפני נער, אשר שמו שלום והוא מכונה סולומון?... ואולם ברמיונו כבר ראה את עצמו, והנה אף הוא גימנזיסט קטן, ואף שמו איננו עוד שלום, אלא סולומון, ואף הוא לבוש בגדי־שרד עם כפתורי־כסף, וצעצוע לו בכובעו, וכל הנערים מקנאים בו, וכל היהודים מראים עליו באצבע, תוהים ומשתוממים: „הזה הוא בנו

של נחום רבינוביץ, הזה הוא הגימנזיסט?... האם שמו של זה היה לפנים שלום?"...

נקל איפוא לשער את השמחה הרבה ואת רגשות האושר הגדול, אשר מלאו את לבו של שלום על כל גדותיו באחד הימים, עת אשר בשרהו אביו, כי מחר, אם ירצה השם, יפנם בשעה טובה לאספולה. כבר היה, הוא אומר, אצל המנהל וכבר הגיש לו כתב־בקשה — לעת־עתה ל„המחלקה המכינה".

— במשך ששה שבועות תעבור את המכינה ותפנם, אם ירצה השם, לבית־הספר של המחוז, ומשם תעבור בעזרת השם לגימנזיה. ומן הגימנזיה תלך הלאה... הפל בידי שמים, ובלבד שתהא שקוד ללמוד ותשתדל להיות איש...

שלום פמעט הוציא קול צריחה מגרונו מרוב חושיו, אלא שהתבייש בפני אביו לעשות פן. בודאי ובודאי יהיה שקוד ללמוד וישתדל להיות איש! מוכן ומזומן הוא לכך בכל לבבו ובכל נפשו! אמנם אין הוא יודע עדיין מה הוא „בית־הספר של המחוז", ומה טיבו של „מנהל", ומה פירושה של „מכינה"; ואולם זוכר הוא היטב את כל הגדולות והנפלאות, אשר ספר ארנולד, ארנולד החצרוני... ובדמיונו עולה לפניו דמות־דיוקנו של הגימנזיסט הקטן, בן יענקל הרופא, עם כפתורי־הכסף ועם הפובע המשונה ועם הצעצוע אשר עליו, — ולבו מתמלא רגשות־עדנים, וראשו עליו סחרחר מרוב עליצות, ודמעות, דמעות אושר וגיל, עומדות בעיניו. ואולם מתאפק הוא בכל פחו ונצב לפני אביו פבעל־נימוס, פאיש מתון, תם וישר, שאינו יודע לשאל. האיש המתון ובעל־הנימוס הזה התפלל עתה בלבו לרגע אחד של ברירות ויחוד־הנפש — אז ישלח רסן מעל פניו: יעניק לעצמו שתי מפות־לחי מרוב שמחה

וגיל, או יפה את עצמו על שוק פעם ושתים, או יתנפל לארץ ויתהפך על ראשו שלש פעמים לכאן ולכאן, או יעמוד לקפוץ על רגל אחת, קפוץ וזמר בנינון את הזמר הנחמד הזה:

סולומון! סולומון!
סולומון הגימנזיסט!...

— ולעת־עתה, עד שתגיע השעה הטובה, לכה־נא במחילת כבודך להניע את עריסת התינוק, ואחר־כך תשב ותעזור לי לכתוש צמוקים...

מובן מאליו, שאת הנופך הזה מוסיפה משלה האם־החורגת, וכדי שלא יפלא בעיני הקורא דבר הצמוקים הטעונים כתישה, צריך אני להזדרז ולהודיע כאן בעוד מועד, כי להרחבת מקור־הפרנסה המצומצם בפונדקו פתח נחום רבינוביץ יקב לממכר יין ותלה על פתחו שלט בלשון זו:

„ממכר כל מיני יינות של גדות הנגב".

הוא עצמו עשה את היינות האלה למיניהם מצמוקים כתושים וקרא להם שמות שונים, אשר מהם נחרתו בזכרון המספר „ווימורוזיג", „חרס", „מאדירה" ועוד מיני יין אדום בשם „צירקובני כשר לפסח" *. את המין האחרון הזה אהבו הקטנים יותר מכל מיני היין האחרים, משום שיין „צירקובני כשר לפסח" היה מתוק לחך ומקהה את השינים כאחד. מתיקותו באה לו על־ידי מין שרף, שמסכו לתוכו, וקהותו נוספה לו בגלל חרצני הצמוקים. ומאין קלט היין את צבעו, צבע האדמימות אשר לו? — סוד זה היה גלוי רק לבעליו, להאב נחום רבינוביץ... מדי פעם בפעם, כשהיו שולחים את הקטנים לתוך

* יין בית־כנסית־הנוצרים כשר לפסח.

היקב להביא לוג יין, היו מתגנבים אל ה„צירקובני כשר לפסח“ וממלאים גרונם מן האדום־האדום הזה פי־שנים באין מפריע. ואף־על־פי־כן היה היין הזה מספיק לבני־הבית לחם לשובע — יותר משאר מקורות הפרנסה.

ה פ ר ס .

ילדי היהודים שנשבו לבין השקצים. — האב עומד בפרץ ומגין בכל תוקף על בנו ה„אסכולאי". — נבור הזכרונות מקפל פרס. — רעש בעיר ובמשפחה. — החלומות על־דבר „האוצר" מתחילים לאט־לאט להתקיים.

כן לא במהרה יקום דבר, כחפץ איש ורצונו. כניסתו של גבור הרשימות האלה לבית־הספר של המחוז לא בנקל באה לו ולא בשלום עברה עליו. כמה וכמה מכשולים פגש על דרכו בימים ההם. הראשון, שעמד לו כמכשול וכאבן־נגף, היה הדוד פיני. הלה הרעיש על נחום אחיו ארץ ושמים: הא כיצד? הנשמע כזאת בישראל, אשר יקום אב וימסור את בניו לעבודה זרה בידים ממש! — כך טען הדוד פיני בחמת־רוחו ונצטער צער גדול, ולא נתקררה דעתו ער שקבל הבטחה מאת אחיו, כי לא יתן את בניו, לכל הפחות, לכתוב ביום השבת. ואמנם תנאי מפורש זה התנה נחום רבינוביץ קודם למעשה עם מנהל בית־הספר, כי ביום השבת צריכים ילדיו להיות פטורים מלמודיהם. ועוד תנאי אחד התנה נחום רבינוביץ עם המנהל (בימים ההם עדיין יפה היה כחם של היהודים להתגדר בחשפלת בניהם ולהתנות תנאים עם מנהליהם), כי בניו לא ימצאו בחדר־הלמודים בשעה שהמומר מטיף לילדי הגוצרים פרק בדת — וחפצו זה ניתן לו.

המכשול השני, שפגשו הקטנים בבית־הספר, היתה הלשון הזרה. בכניסתם לאספולה היתה הבנתם של הילדים בלשון הרוסית

מעטה כל־כך, עד כי היו לצחוק בפי כל — גם בפי המורה וגם בפי התלמידים. הצחוק גדל כל־כך, עד כי נדמה להם, כי לא האנשים בלבד, אלא אף הספסלים והשלחנות וכל כלי בית־הספר מריעים בצחוק לעומתם. והדבר הזה המר מאד את רוחו של שלום, המתהלך בגדולות. רגיל היה כל הימים ללגלג ולמלא שחוק פיו על כל העולם כולו, והנה באים הללו ומלגלגים עתה עליו... והחברים, השקצים הקטנים אשר באספולה, אף הם לא ישבו בחבוק־ידים. פיון שנגמר הלמוד בבית־הספר וילדי ישראל, „היהודונים הקטנים", נראו בחצר, מיד נתקבצו אליהם הגויים הקטנים בחבורה, תפסו אותם והשפיכום על הקרקע במחילת כבודם, וכל זה דוקא מתוך שחוק וטוב־לב, החזיקו בידיהם וברגליהם ועמדו ומשחו להם, משוח היטב, את שפתיהם הפשרות בשומן של חזיר טמא... הילדים שבו אחר־כך לביתם מדופאים ומרי־נפש ויראו לספר את הדבר לפני הגדולים, פן יבאישו את ריחו של בית־הספר בעיניהם, ויוציאו אותם משם. הן האם־החורגת התקצפה גם מבלערי זאת בה„אספולאים" (בשם זה קראה את הילדים מיום שנכנסו ללמוד באספולה) והתנפלה אליהם כל הימים להצר להם עד כמה שידה כוחה. ומפני ששלום היה תלמיד מתמיד ומסור ללמודיו יותר מכל אחיו, לפיכך פלתה בו חמתה ורדפה אותו יותר מכולם. ולא נחה דעתה עד שאירע מעשה ושמו רשן בפיה והשתיקוה. ומעשה שהיה כך היה:

פעם אחת, בבוקר לא־עבות, התהלך שלום בחדר בית־אביו, מטייל ארוכות וקצרות, לומד את שעורו ומשננו בעל־פה. אותה שעה עמד אביו בתפלת שחרית, כשהוא מעוטף טלית ותפלין, והאם החורגת עושה את מלאכתה בבית כפעם בפעם: שולחת מוסרה ותוכחתה כלפי בעלה, זוכרת לו עונות ראשונים — את דבר הבנים הגדולים והבנות הקטנות אשר העלים ממנה, בקחתו אותה

מברדיטשוב, מספרת בשבחם של בנים אלו ובשבח תאות־האכילה היפה שלהם ובשבח קיבותיהם הנפלאות, העושות משלחתן באמונה, מעפלות, בלא עין הרע, כל מיני מזונות וכל מאכל אשר יאכל... ובדרך־אגב אינה מסיחה דעתה גם מן „המשפחה המהוללה", משפחת בעלה. כל הדברים האלה לא פגעו בהאב ולא הפריעוהו ממנוחתו. הוא עמד במקומו, פניו מוסבים אל הקיר, עומד ומתפלל בחשאי, כאילו אינו רואה ואינו שומע כלום. אך הנה פתחה האם החורגת במענה־לשונה והתמרמרה בחמתה אל שלום — על שהוא מתהלך הנה והנה בחדר ולומד את שעורו:

— כסבור הוא, האספולאי הנחמד הזה, האמון עלי תולע, כי כבר עלה לגדולה לשבת במרומים, בין צנון ובין חזרת, ואין כמוהו עוד בין רוזני ארץ, ולפיכך פטור הוא מכל המצוות, חוץ ממצות אכילה! הלא עיניכם הרואות את המשרתים ואת המשרתות הרבים, העומדים לשרתני פה עמכם ולעזור לי בכל מלאכה בבית הזה! חייך, עוד לכבוד יחשב לך, לאספולאי נחמד שכמותך ולנעליך העקומות אשר ברגליך, אם תטריח את עצמך להביא את המיחם אל האורח. מובטח לך, שלא יפול משערת ראשך ארצה, חלילה. וגם לתאבונך לא יזיק הדבר ברב או במעט, ולשדוך — לא כל־שכן...

ה„אספולאי" כבר היה מוכן ומזומן להניח את שעורו ולרוץ אל חדר־המבשלים לקחת את המיחם, והנה נבהל פתאום אביו ממקומו, השתער עליו, תפס לו בידו וקרא בחמת־רוחו בלשון־הקודש (לא רצה להפסיק את תפלתו בדברי־חול):

— אי־אֶה־נו־פֶּה — לא! לא! בשום אופן! אין צורך! איננו נותן! איננו רוצה! — סיים את דבריו בלשון המדוברת והתנפל על האם החורגת בחמה שפוכה, אולי זאת הפעם הראשונה מיום שלקח אותה לו לאשה, וצוה עליה במפגיע, כי מהיום הזה והלאה לא תחין לשלוח את שלום בפקודתה אנה ואנה! בכל הילדים רשאית

היא להשתמש, ורק לא בשלום! שלום אינו דומה לאחרים! שלום צריך ללמוד!

— אחת דברתי — וממנה לא אשוב! כן חפצי וכן רצוני, כן יקום וכן יהיה!

אין לדעת את סבת הדבר: אם מפני שכך הוא טבעו של כל מושל עריץ ואכזר, אשר יחת מקול נערה ונזיפה ולבו ימוג בקרבו, או מפני שזו היתה המחאה הראשונה של הבעל נגד ממשלת־הזדון של אשתו מיום אשר באו שניהם לשבת יחדיו בנעימים, — ואולם גם נעשה אותה שעה: האם החורגת שמה מחסום לפיה ונשתתקה פתאום. ומן היום ההוא והלאה שנתה את טעמה ואת הליכותיה עם שלום תכלית שנוי, כאילו הפך לה אלהים לב אחר. אמנם גם עתה לא חשכה ממנו אלות וקללות ופתגמים חריפים, זכרה לו שבע פעמים ביום את חטאת ה„אספולה", רמזה לו רמיזות גלויות בדרך הנזמה, כי מבזבז הוא בכל שבוע עשרות ליטרות של נייר ומאפר בכל יום שלשה בקבוקים של דיו, שכחה במתפוון למלא את העששית נפט לעת הלילה, או להכין לו פת־שחרית לעת הבוקר, וכיוצא בדברים אלו. ואולם כנגד זה חדלה להעמים עליו את פקודותיה ולהתעמר בו במלאכת הבית. רק לעתים רחוקות, כטוב עליה לבה, ושלום קבל על עצמו ברצונו הטוב ללכת בשליחותה, או לשים עין על המיחם, או לנענע את עריסת התינוק — הטתה אליו חסר ולא מחתה בידו...

— שלום? — אומרת לו האם החורגת בלשון רפה משמן ובדרך שאלה, בדרך שמדברים בברדיטשוב. — הגידה לי, במה כחך גדול, שאתה, כיון שאתה נותן עיניך במיחם, — מיד הוא מתחיל רותח?...

או:

— שלום? קרב־נא הנה! מדוע זה ירדם התינוק אצלך תוך פרי רגע?

או:

— שלום? פמה תארך לך קפיצה אחת אל השוק, אילך ואילך? רק חצי הרגע! גם חצי הרגע לא תארך!...

ואם מעט לו זאת — הנה שחקה לו ההצלחה גם ממקום אחר. ברצות אלהים דרכי איש, גם ההצלחה תאיר לו פנים. פעם אחת נגש אליו מנהל האספולה, גוי ישר וטוב מחסידי אומות העולם, תפס לו באזנו וצוה עליו, כי יקרא את אביו לבוא אליו אל לשפת־הסופרים. כששמע נחום רבינוביץ, כי „האדון המנהל" בכבודו ובעצמו קורא לו, לא התמהמה אף רגע. מיד לבש את קפוטת־השבת אשר לו, הפשיל עוד יותר את פאותיו המופשלות לאחורי אזניו והלך אל המנהל לשמוע מפיו את אשר יגיד לו. לבסוף נתגלה, כי כונתו של המנהל לטובה היתה. וזה הדבר: מאחר ששלום בנו הצטיין בלמודיו בבית־הספר ונבדל לטובה מכל חבריו בני־גילו, מן הראוי היה, „על־פי דיני המלוכה", לקחת אותו אחר כבוד ולכלכלו על „חשבון המלוכה"; ואולם מפני שהנער נער יהודי הוא, לפיכך הוא קוצב לו פרס לאות הצטיינות (דומה, סך של מאה ועשרים רובל לשנה, או מאה ועשרים רובל לחצי שנה).

הדבר הזה הטיל רעש גדול בכל העיר. כל קרוביו ומיודעיו של נחום רבינוביץ באו אל ביתו בזה אחר זה לחקור ולשאול, אם אמנם אמת הדבר?

— אלא מה? שקר?

— פרס?

— פרס.

— קצוב מאוצר־המלוכה?

— לא מאוצר־המלוכה, אלא משלטון השפלת־העם.

אדם, שעלה לגדולה ויד ושם לו ב„שלטון השפלת־העם" — כלום קל הוא בעיניך?!... לעת ערב מתקבצים ובאים כל בני המשפחה לראות במחזה — להתבונן אל פניו של „בעל־הפרס"... אמת, מה נהדר היה המחזה! מי שלא ראה בערב ההוא את פני אביו, המפיקים נוגה וגיל, לא ראה אדם מאושר מימיו! אפילו האם החורגת, ששמחה אף היא בשמחתו, וכטוב לבה עליה קבלה את בני משפחת בעלה בסבר פנים יפות וכבדה את כולם בתה ובעסים־מרקחת, — אף היא מצאה חן וחסד בעיני בעל־הפרס, ששכח הפעם את ימי התענותו תחת ידיה ומחל לה את כל חטאותיה במחילה גמורה. „אין זכרון לראשונות"... עכשיו גבור הוא, בן־עליה הוא, יחיד ומיוחד בכל בני החבית. עיני כל נשואות אליו. הכל מדברים בו. הכל צוחקים ושמחים בו. בניה של הדודה חנה, שדרכם תמיד לבדח את דעתם ולהתלוצץ עליו, שואלים אותו: „מה אומר הוא לעשות בכסף הרב הזה?" כאילו אין הללו יודעים ואינם מרגישים, כי מכל הכסף לא יהנה אפילו הנאת פרוטה אחת. כאילו אינם יודעים, כי הכסף נועד מששת ימי בראשית לתועלת אביו, להיות לו למשענת במשלח־ידו, ב„יקב היין של גדות הנגב"...

הם! הנה גם הוא פה בתוך הבאים — הגבאי המסורבל בבשר, במשקפיו השחורים ובערדליו העמוקים. רוצה הוא רק להציץ בעיניו התרוטות על הבן השובב הזה ולמרוט בלחיו של הנער הפוחז הזה מריטה אחת הגונה עד הבשר! גם „חתני־החמד", לייזר־יוסיל זמנידוב, באו אל אבי הבן לברכו ברכת מזל טוב ולשיח אתו שיחת־חכמים בעניני השפלה ודעת, תבונה וחקירה... ואחריהם בא ארנולד החצרוני, וכדרכו תמיד, נתפוון להשפית מעט את שמחתו של שלום... ראשית, עמד והוכיח לכל היהודים הנאספים, כי נבערים הם מדעת, כולם בבהמות נדמו. מדברים ואינם יודעים מה הם מדברים. הפרס הזה איננו פרס מטעם הממשלה, אלא תמיכה — תמיכה קצובה

לתלמידים מצוינים. אין בפרס מה שבתמיכה, ואין בתמיכה מה שבפרס... ושנית, הרי שלום איננו רך ויחיד לפני הקדוש־ברוך־הוא — יש עוד אחד בבית־הספר של המחוז, שקבל אף הוא תמיכה, אף הוא מאה ועשרים רובל ואף הוא נער יהודי ושמו אֶלִי. הוא אלי בן דודי. ואולם דבריו של ארנולד החצרוני לא עשו הפעם שום רושם. שמחתו של נפור הזכרונות האלה היתה שלמה כל אותו הערב ודעתו רחבה. ראה ראה בחוש, כי חלומותיו הטובים, חלומות־ילדותו על־דבר האוצר של שמואליק חברו, הולכים ומתקיימים לאט־לאט... ודמיונו מתחיל לשחק לפניו בכל חליפות צבעיו, מרפיבו על כנפיו, נוטלו ונושאו לעולמות אחרים, למעלה־למעלה. בדמיונו הוא רואה את כל חבריו מתקבצים סביבו, פרוכים אחריו ושואפים צלו, מביטים אליו בעינים נוצצות ומקנאים בו קנאה גדולה. ואת אביו הוא רואה, והנה היו פניו כפני אדם צעיר פתאום. אנה נעלמה קומתו הכפופה? אנה פנו הקמטים העמוקים אשר במצחו? ואיה זן פניו — פניו המכורכמות והדואגות תמיד? פנים חדשות לפניו, פני אדם אחר! איננו גונח ואיננו נאנח עוד! ואת בני המשפחה הוא רואה בדמיונו — כולם מקיפים את אביו, מבקשים קרבתו, חולקים לו כבוד רב, לו ולשלום בנו, לבחיר התלמידים, להמאושר בבנים, להיחיד והמיוחד, אשר שמו ידוע לכל, שמו הגיע למרחוק — עד „אוצר המלוכה", עד „שלטון השכלת־העם", ועוד מעט גם עד הקיסר יגיע... מי יודע?

כא.

אֶלִי בֶּן דּוֹדִי.

דמות־דיוקנו של אלי בן דודי. — הפגישה הראשונה בלילה, בשעת שרפה. — שני הנערים העברים מחליטים להצטיין בלמודיהם על כל חבריהם הגויים בבית־הספר. — שיחות מדעיות עם הדוד פיני. — נפור הזכרונות מחלל שבת בפרהסיה. — החטא ועונשו.

נים לבנים ועגולים ונקודים מעט, שערות זקופות וקשות, שחורות ועבות, מזדקרות בבלורית רבה, עינים שוחקות, שינים בריאות ולבנות, אצבעות קצרות, שחוק צלול ורם, שהדו מתגלגל ומנסר באויר, מזג חם ולוהט, פולי אש אוכלה — זוהי דמות־דיוקנו של אֶלִי בן דודי, חברו של שלום בן נחום רבינוביץ למן המחלקה הראשונה של בית־הספר ועד האחרונה.

את ברית־נעוריהם כרתו שני החברים בפגישתם הראשונה באחד הלילות, בשעה שפרצה שרפה בעיר.

שרפה פורצת בלילה תהיה תמיד לראוה לבני העיר, מין מחזה נהדר ואספה רבה מושכת־עין, בנסית טפוסים שונים של יחודים ונשיהם שדה־צופים להמון מראות וחזיונות, מראות־תוגה וחזיונות־שעשועים, שדוגמתם לא תראה אף בבתי תיאטראות. הלילה שוקט. השמים עמוקים. הכוכבים נוצצים. מפה ומשם ישמע לפעמים קול נביחת כלב. והבית הקטן דולק באפלת הלילה כנר, עולה על המוקד לאט־לאט, בשובה ונחת. אינו אץ להשרף. יש לו שהות. ומכל פנות העיר ומרחובותיה נוהרים המוני בני־אדם. מתחילה הליכתם אטית, בנסוכי־שינה, ואחר־כך הולכת התנועה הלוך וחזוק, הלוך

ושטוף, כשטף מים כפירים. מתחילה נראים פני אנשים בודדים, אחד אחד, ואחר־כך הם מוסיפים ובאים מחנות מחנות, ביניהם כנופיות רבות של נערים וילדים, גדולים וקטנים. יהודים לבושים ארבע כנפות משליכים את נפשם מנגד ופורצים לתוך האש לכבות ולהציל, נשים צורחות בקול־זועה, ילדים קטנים בוכים, בחורים מתלוצצים ובתולות בוגרות צוחקות לעומתם. בני נחום רבינוביץ אף הם פה, עומדים וצופים במחזה. ופתאום שומע שלום קול מדבר אליו סמוך לאזנו, והקול קול נער:

— הנה הם באים!

— מי?

— חבורת המכבים! בוא עמדי, ונעזור להם לכבות את האש!

ושני הנערים אוחזים איש ביד אחיו ורצים על־פני כפר השוק לקבל את פני חבורת המכבים. מתוך ריצה זו מתגלה לשלום, כי שם חברו אלי, והוא בנו של דודי הלבלר. ולאלי נודע, כי שם חבר שלום, והוא בנו של נחום רבינוביץ.

לא היו ימים מועטים עד שנפגשו שניהם עוד הפעם. פגישתם השניה היתה ביום, אף היא ברחובה של עיר, ואף היא בשעת מחזה־שעשועים. אדם אחד שחור בעל שינים לבנות מראה קוף בשוק, וכל אנשי העיר וכל הנערים רצים אחריו. חזיון־שעשועים מעין זה יקר הוא בפריאסלאוו, ולפיכך רבה ההתעוררות בעיר. ושונים הם החזיונות: פעם מוליכים דוב, שנקרו לו שתי עיניו, והוא מרקד על המקל. פעם מתגלה מין וואנקה רוטוטין במכנסים אדומים ועושה בלהטיו. ופעם בא הצועני השחור, הוא וקופו. הצועני והקוף — פני שניהם דומים אלו לאלו, כאילו אם אחת ילדתם. לשניהם פנים שעירים ומקומטים לשניהם קרחת בראשם, ושניהם מביטים אל הקהל בעינים מבקשות רחמים ופושטים ידים שעירות ומזוהמות לקבל נדבה. ודבר ידבר הצועני בקול משונה ובלשון משונה כלפיו,

מנענע ראשו ומעוה פניו בהעויה משונה כל־כך: „הב, אדון! טוב הקוף! מאמריקה המדינה!" — עד כי כל העומדים מריעים בצחוק לעומתו.

שתי הפגישות הללו דַיָן היו לקרב את לבותיהם של שני נערים שובבים, פשלום בן נחום רפינוביץ ואלי בן דודי הלבלר, ולעשותם חברים וידידים נאמנים. ואם מעט להם זה — והנה זֶמֶן אותם הקדוש־ברוך־הוא יחד בתחילת זמן הלמודים במחלקה אחת של בית־הספר, כשספסליהם סמוכים זה לזה. והשעה שעה גדולה ורבת־ענין — עת אשר המורה החדש עומד להטיף לתלמידים את לקחו הראשון. ראה שלום את חברו החדש, כשהוא פושט אליו את ידו, מנענע ראשו ומעוה את פניו בהעוית הצועני: „הב, אדון! טוב הקוף! מאמריקה המדינה!" — ולא עמד בו רוחו להבליג על הצחוק בעצם הדממה. כי מי זה האיש, אשר יראה כזאת ויתאפק ולא יצחק? ממילא מובן, כי שני החברים קבלו את ענשם כגמולם, שניהם נכלאו בבית־הספר לעת סעודת־הצהרים, וברית־אהבתם נקשרה אז ונחתמה לעולמים.

מאותו יום ואילך היו שניהם לנפש אחת, שניהם פרוכים זה אחר זה ויד האחד אינה זזה מתוך ידו של השני. בכל אשר היה האחד היה גם השני. שניהם למדו יחד, וראו ברכה בלמודיהם. שניהם גמרו אומר ביניהם להצטיין ולעלות על כל חבריהם הגויים, להיות הראשונים והטובים בכל תלמידי בית־הספר. ושניהם עמדו בדבורם: הצטיינו ביותר ועלו למעלה־למעלה על כל חבריהם הנוצרים, הלכו מחיל אל חיל, ממחלקה למחלקה, וקנו להם שם בבחירי התלמידים ובני־העליה. ואולם יחד עם זה נתמחו שניהם גם בראשי הנערים ההוללים והפוחזים אשר בעיר. לא היה דבר הוללות ומשובה ברחוב, אשר הניחו ידם ממנו. כל מה שהיה אסור לשאר נערי העיר, מותר היה להשנים האלה. עלויים כמותם, הטובים והמצויינים שבתלמידים,

שזכו לקבל פרס — מי יעמוד בפניהם ומי יאמר להם מה תעשו? הן ידיעתם הרבה בדקדוק לשון רוסית בלבד היה שתכפר על כל עונותיהם. כל מלה שאתה משמיע לאזניהם — מיד הם מטים אותה על־פי חוקי נטיות הדקדוק. למשל, אמרת להם: „בחורי־חמד, לא טובה השמועה אשר מעבירים עליכם בעיר!" — מיד הם עונים אותך: „שמועה? — שמועתי, שמועתך, שמועתו, שמועתה, שמועתנו, שמועתכם..." והרי אתה כועס עליהם ומזהירם: „השמרו ושמרו את נפשכם, פן תקבלו באחריתכם מפת־לחי יפה ונאמנה!" אף הם עונים ואומרים: „מפת־לחי? — מפת־לחיי, מפת־לחיך, מפת־לחיך, מפת־לחיו, מפת־לחיה..." ולא בדקדוק בלבד פחם יפה, אלא אף שבילי השמים והארץ נהירים להם כשבילי פריאסלאוו, וחכמת הגיאוגרפיה כאין בעיניהם! ומי עוד כמוהם יודע, מפני מה עגולה הארץ ככדור? ומי עוד כמוהם יודע לבאר את החידה הנפלאה, מפני מה חוזרת הארץ מסביב לשמש? ומאין נברא הרוח? ומה קודם למה — הרעם לברק, או הברק לרעם? ומאין יבוא הגשם?

מכל החכמות והמדעים, אשר למד שלום באספולה, מצאה חן בעיני אביו רק חכמה אחת, היא חכמת הגיאוגרפיה. מפני שחכמת הגיאוגרפיה פותחת פתח לחקירות עמוקות, לתבונה ודעת, המרחיבות שכלו של אדם, והיא אם כל שבע החכמות. אמנם גם חכמת החשבון חכמה היא. גדולה מתימטיקה, שמחדדת את המה. אבל במקום שאתה מוצא את מעלותיה של חכמת המתימטיקה, שם אתה מוצא גם את חסרונותיה: אינה דורשת הכנה יתירה מלומדיה. וראיה לדבר יש: הנה יוסי פרוכשטיין לפניכם, יהודי פשוט, שלא קרא ולא שנה; ואף־על־פי־כן נסה־נא ותן לפניו את השאלה היותר חמורה בחשבון — אם לא על רגל אחת יפתרנה! או, דרך משל, קח־נא את הגבאי, זה גבאי הגורלות. היכן למד? באחת הישיבות אשר בליטה. ואף־על־פי־כן מלא את פרסו באלגברה,

ואין צריך לאמר לייזר־יוסיל, וארנולד החצרוני לא כל־שכן. ארנולד הרי מכין את עצמו לעמוד למבחן! אמור מעתה: פלום דומה מתימטיקה לגיאוגרפיה? גיאוגרפיה תורה היא וללמוד אנו צריכים! ושלום יודע את התורה הזאת על־בוריה. אביו אוהב לשוחח עמו רק בחכמת הגיאוגרפיה, ודעתו נוחה ביותר, אם בשעה זו יושב גם שלישי ביניהם ושומע את כל זאת.

יפה היא שיחה מדעית זו בשעה שהדוד פיני מצטרף אליה. הדוד פיני מחליק אותה שעה את זקנו, שוחק בפני עצמו ושופה לענו על הפילוסוף הקטן, העומד ודורש לפניו בהלכות גיאוגרפיה. נער פרחח כמותו מעיז פניו ואומר בפני יהודי זקן, בפני דודו אחי אביו, כי הארץ היא הסובבת, ולא השמש. אלא אם כן, מקרא מפורש שפתוב: „שמש בגבעון דום" — מה תהא עליו? תיקו!... „או, למשל, אומר אתה, כי הרעם קודם לברק. אם כן איפוא, מדוע אנו רואים תחילה את הברק, ורק אחר־כך יבוא הרעם?" — מנצחו הדוד פיני בשאלתו וצוחק עליו צחוק גדול. — „או אומר אתה, כי הארץ כדור היא, כלומר, עגולה כתפוח. כמה תוכיח לי את זאת? או אפשר רוצה אתה, כי אאמין לך על דברתך?" אמר לו שלום: „אם רצונך, דודי, להטריח את עצמך, השכם־נא מחר עם הנץ־החמה והבט אל ראש בית־הנזירים, בעת עלות השמש, וראית בעיניך, כי ראש הגג ראשון הוא לאור קרני השמש"... אמר לו הדוד פיני: „אכן אין לי עוד כל מלאכה וכל ענין בחיי בלתי־אם לקום בשבילך עם השכמת־הבוקר ולהביט אל ראש גג בית־הנזירים לכבוד הניאוגרפיה שלך, חח־חח־חה!"...

לא! דעתו של הדוד פיני אינה נוחה לא מהגיאוגרפיה, לא מהאספולה ואף לא מזה, שבן נחום אחיו התחבר בימים האחרונים אל בן דודי הלבלר. מי יודע, אם לא יתעהו זה בדרכים עקלקלות ויוציאהו לתרבות רעה?... הדוד פיני כבר שמע עליהם שמועות

לא־יפות. שמע, כי הנערים יוצאים לטייל ביום השבת בפרבר־החצרות, כי מטלטלים הם את מטפחותיהם בשבת, כי מדברים הם ביניהם דוקא בלשון רוסית, ולא בלשון יהודית.

הוי, כי אמת היתה בפי מפיצי השמועות, אמת ויציב! ולא עוד, אלא שלא הוגד להדוד פיני אף החצי מכל האמת. אמנם יוצאים הם ביום השבת אל פרבר־החצרות, אבל לא לשם טיול בלבד, כאשר יתבאר להלן; אמנם מטלטלים הם ביום השבת, אבל לא מטפחות בלבד, אלא גם כסף מזומן, מעות קטנות לקנות אגסים; אמנם מדברים הם ביניהם בלשון רוסית, אבל — אוי ואבוי! — אילו ידע הדוד פיני על מה הם מדברים וכיצד הם מדברים!... ואילו ידע הדוד פיני גם את דבר סירות־הדוגה, ששני בחורי־החמד הללו שטים בהן מחוץ לעיר ועוברים אל עבר הנהר השני! שם, על ירק־הדשא, יושבים שניהם וקוראים ספרים רוסים, שרים שירים רוסים וחולמים בהקיץ, בונים להם מגדלים באויר ומתנבאים על עתידותיהם: מה יעשו בימים הבאים, אחרי שיפטרו מבית־הספר? לאן יסעו? איזו חכמה ילמדו? ומה תהיה דרכם בחיים?

והאמת ניתנה להאמר, כי הרוח המנשבת בימים ההם רוח נכריה היתה, והחלומות הנעימים ההם חלומות נכרים היו — תוכן יהודי לא היה בהם. כי זה הנער אלי נודל ונתחנך מילדותו בבית, שאין בו לא ריח המסורה ולא טעם היהדות, אף־על־פי שקבל מפות־לחי מידי אביו על זלזול תפלה לא־פחות מאשר קבלו שאר הנערים מידי אבותיהם על חטאות־נעורים אלו. חוששני, כי טבע כל האבות בכך. וגם בימינו אלה אתה מוצא כמה וכמה אבות בישראל, שלעצמם הם מתירים כל דבר אסור, ועל בניהם הם נוזרים לבלי הדמות אליהם ולעשות רק את הטוב וחישר בעיני אלהים...

זלזול תפלה — מחלה זו דבקה בהקטנים עוד מימי ילדותם הרפה, מימי שבתם על ספסל בית־רבם. לדלג בתפלה — זו היתה להם אחת העבירות הקלות, שאדם דש אותה בעקביו. ומיום שנכנסו ללמוד באספולות הגויים, שכחו את התפלה ולא זכרוה עוד. האב ראה את כל זאת והיה כמחריש. ואולם נמצאו בני־אדם אחרים, שלא יכלו להביט און ולהחריש, ועוררו את דעת האב ופקחו את עיניו על הליכות בניו, הנוטים מדרך הישר, — ודבר זה עוד הוסיף להרחיק את לב הקטנים מן התפלה, עד כי לבסוף חשו בזלזול תפלה מעין עונג רוחני מיוחד... אכן צדק רבם של הנערים, שהיה להם בימים ההם, כאשר באר לפני העבריינים הקטנים את טעמי המצוות והעבירות ואמר להם בדרך הספרה, כי לא העבירה עצמה מעבירה את האדם על דעתו, אלא תאות העבירה... עוד היום יזכור שלום את טעמה של העבירה החמורה הראשונה, אשר עבר אז, — עבירת „חלול שבת". ומעשה שהיה כך היה:

שבת אחר הצהרים. היהודים כבר סעדו סעודתם ועלו על משכבם לישון. שקט ודממה בחוץ. עלה לא ינוע, כלב לא ינבח, כאילו שָׁבַת כל היקום. השמש לוהטת כאש הכבשן. כתלי הבתים הצבועים וגדרות־העץ של החצרות כאילו תובעים בפה ומבקשים בקול, שיציירו עליהם ציור או יכתבו עליהם דבר. שלום עומד יחידי, ידיו נתונות בכיסיו. בכיסו מונח אצלו נתר, מאותו הנתר, שמשמש בבית־הספר ללמוד חכמת־החשבון. רגע הוא מביט על סביבותיו — אין איש מסביב. התריסים מונפים. ויצר־הרע עומד עליו ומסיתו: „צייר!" מה יצייר? נמלך רגע, עמד וצייר תמונה ידועה, עשויה על־פי תכנית חזקה הרוסי, השגור בפי כל חילדים, שאנו מתרגמים אותו פת ללשוננו העברית:

נְקוּדָה אַחַת לִנְקוּדָה אַחַת,
חוֹטֵם אָרוֹךְ וּפֶה מִתַּחַת —
הֲרֵי פַּרְצוּף, הֲרֵי צוּרָה!
שְׁתֵּי יָדַיִם, שְׁתֵּי רַגְלַיִם,
חָבִית רֵיקָה אֵין בָּהּ מַיִם —
הֲרֵי בֶּטֶן וַטַבּוּרָהּ!...

בדרך זו יצאה מתחת ידו תמונת בּר־נש, שפניו עגולים וידיו קצרות ורגליו עקומות ופה לו שוחק... הצייר מסתפּל במעשה־ידיו ודעתו נוחה ממנו. בלום חסר כאן אלא כתובת מתחת התמונה. שלום מביט על ימין ועל שמאל — אין איש. התריסים מוגפים יפה. ויצר־הרע עומד ומסיתו: „כּתוב!" מה יכתוב? נמלך רגע, עמד וכתב מתחת לתמונה באותיות יפות ועגולות חרוזים אלו, אף הם בלשון רוסית:

מִי זֶה כָּתַב — חִידָה תִּהְיֶה;
אַף כָּל קוֹרֵא — שׂוֹטֶה יִהְיֶה...

ובטרם הספיק לקרוא את אשר כּתב פּה ולהתענג על מלאכתו, והנה מרגיש הוא, כּי יד שלוחה אליו מאחוריו ושתי אצבעות אוחזות באזנו השמאלית, אוחזות בחזקה!...

כּסבור אני, כּי אף אחד מן הקוראים לא יוכל להעלות על דעתו, מי היה האיש, אשר מצא את גבור הזכרונות האלה בשעת קלקלתו, בעת חללו את השבת בפרהסיה. כּי מי האיש, אשר לבו יתנהו להאמין, כּי היה זה הדוד פּיני, הוא ולא אחר? קטרג השטן בשעת הספנה, ודוקא חדוד פּיני הקדים היום להתעורר משינת צהרים

והזדרז לבוא ראשון אל אחיו נחום לברכתו ברכת השבת! מה שהתרחש לאחר אותו מעשה — אחשוב למותר לספר בזה. כל המפיר את הדוד פיני ואת דרך חסידותו ואת קנאתו הגדולה לאלהים יבין מאליו, כי לא ידע רחמים בדין. לא הועילו כל הפצרות וכל תחנונים, לא הועילו בכי ודמעות — הדוד פיני הקשיח את לבו, החזיק בהבחור החוטא בכל תוקף, הוליכו והביאו מלוכלך בנתר לביתו ומסרו לידי אביו. ואולם כל זה היה כאין וכאפס לעומת החרפה הגדולה אשר התחוללה עליו אחר־כך, כשנודע הדבר לכל בני העיר והשמועה הגיעה גם עד פקידות בית־הספר של המחוז. יש רגלים לדבר, כי מפקחי בית־הספר קנאו אף הם את קנאת אלהי ישראל ואמרו להוציא את החוטא מהיכל־המדעים... אז עמד נחום רבינוביץ בפרץ, מהר אל האדון המנהל, בכה והתחנן ובקש רחמים מלפניו על בנו. ורק מפני שהיה החוטא הצעיר אחד מטובי התלמידים, המקבלים פרס, זכרו לו את זכותו ואת זכות אביו ומחלו על עונו. ואולם בנגד זה התקלסו בו המורים אחר־כך ימים רבים והוסיפו לו שם־לואי על שמו. כשהיו קוראים אותו אל הטבלה לנסותו בלמודיו, לא קראוהו בשם־משפחתו רבינוביץ, אלא קראו לו או בשם „צייר" או בשם „סופר". היו עומדים ומכריזים בהברה ממושכת ונקול רם, ההולך מסוף החדר ועד סופו:

— ה־סו־פר!...

ושם־לואי זה נשאר לו לאורך ימים, כל ימי חייו.

כב.

בֵּין חַזָּנִים וּמְנַגְּנִים.

חוזי־עתידות נבאים לנפור הזכרונות, כי יהיה בקרב הימים או סופר עברי, או סופר רוסי. — מעשה בספר יהודי־אשפנזי, שעורר כנסיה של יהודים לצחוק. — חזנים ומשורריהם. — יהושע־השיל כלי־זמר וחבורתו. — יצר־הרע של כנור.

„חכמת־הפתיבה" הרגיש נפור הזכרונות האלה נטיה מעצם ימי נעוריו. משאת־נפשו בחיים היתה תמיד — להעשות בקרב הימים מחבר, מושך בשבט־סופר, הכותב את דבריו לא בנתר על־נבי הפתלים, אלא סופר פהלכה, הכותב ספרים ומוציא את רוחו בעט על־נבי הנייר. וכבר צפה ידיד־נעוריו, הנבאי בעל־הגורלות, באצטגנינות שלו וחזה לו עתידות, כי יהיה סופר בישראל ויכתוב צחות בלשון עברית, כצדרבוים, נוטלוכר, יהל"ל ושאר הסופרים הנדולים אנשי־השם אשר בארץ. ואולם בא ארנולד החצרוני וחלק עליו והוכיח לו את משוגתו על פניו: אם נזירה היא, שיהא נער פוחז זה סופר בחייו, מוטב לו שיהיה סופר רוסי, ולא סופר עברי. „מוצא אתה ב„המליץ", היה אומר, נם בלעדיו חבורה רבה של בורים והדיוטות, מלמדים ובטלנים! לא צדרבוים, לא נוטלוכר ולא יהל"ל, אלא טורנינוב וגוגול, פושקין ולירמונטוב — אלה צריכים להיות לו לעינים בדרכו!"...

ובכן — או עברית, או רוסית. כי „הנער הפוחז" הזה יכתוב בקרב הימים יהודית — דבר זה לא עלה או אפילו על דעת איש מהם. וכי נם יהודית בכלל לשון היא? אמנם דבר לא דברו כולם אלא

בלשון יהודית דוקא, ואולם כי אפשר לו לאדם גם לכתוב ביהודית — מי ידע את זאת בימים ההם? „זארגון", „יהודית־אשכנזית" — כל זה אינו ענין אלא לנשים. יהודי ובעל בעמיו התבייש לאחוז בידו ספר כתוב בלשון־העם המדוברת, שמא יאמרו: עם־הארץ הוא!...

ואף־על־פי־כן זכור יזכור כותב הרשימות האלה מעשה שהיה בימי ילדותו, עוד בשבתם בעיר וורונקה הקטנה והנדחת, — מעשה בספר קטן, שקנה בשעתו את לב קוראיו ונתחבב עליהם ביותר, והספר היה כתוב דוקא בלשון היהודית המדוברת! מה היה טיבו של אותו ספר — אין המספר יכול עתה להעלות בזכרונו. זוכר הוא רק את זאת, כי היה הספר קטן וצנום, מין קונטרס ישן, שדפיו מכורכמים ומסואבים מרוב ימים, קרועים ונושרים מפריכתם, בלא טבלאות, ואף בלא שער. השעה שעת מוצאי־שבת בלילה, עת שפל בעלי־הבתים שבעיר מתכנסים לביתו של נחום בן־זאב לסעודת מַלְוֵי־מַלְכָּה. האם מטפלת בחדר־הבשול בהכנת מרק־הסלקים לכבוד האורחים, והקהל מפנה את לבו לפי־שעה לעניני שחוק ושעשועים. רב נחום בן־זאב קורא מעל ספר ספור־מעשה בקול. בעל־הבית קורא, והאורחים מסובים לשלחן, מעשנים בפירוסות ומריעים בצחוק לעומתו. כולם מתפתלים מגודל הצחוק, תופסים איש בבטנו ומתנודדים, מפסיקים בכל רגע את הקורא, מביעים את רגשי התפעלותם בקול, שולחים קללות ונזיפות בביכול אל ראש מחבר הספר: „אך זה לץ מתלוצץ, ימח שמו! אך זה כל־בוני"ק, תפחנה עצמותיו! אך זה ממזר, יכנס הרוח באבי אבותיו!"... אפילו הקורא בעצמו אינו יכול להתאפק וקולו נחנק בצחוק באמצע הקריאה. הילדים אינם רוצים ללכת לישון, ושלום — לא כל שכן. אמנם את אשר יקרא אביו לא יבין, ואף־על־פי־כן יפה לו לישב כאן ולראות, כיצד יהודים בעלי־זקן מתפתלים, תומכים מתניהם בידיהם ומריעים

בכל רגע בצחוק גדול. והוא יושב מרחוק, מתבונן אל כל המסובים ואל פניהם הנוהרים, והוא מקנא קנאה גדולה באותו היהודי, שחבר את הספר הנפלא, וחפץ עז נולד בלבבו, כי כאשר יגדל בעזרת השם ויבוא בין אנשים, יכתוב אף הוא מין ספור־מעשה כזה, אשר יהודים יקראוהו ויצחקו עליו בכל פה ויקללוהו מטוב לב ומזחיחות־הדעת באבי אבותיו...

אולם אם כה ואם כה — אם יהיה סופר בקרב חיימים ואם לא יהיה, אם סופר עברי יהיה ואם סופר רוסי — ודבר אחד ברור לשלום: „משפיל" בודאי יהיה. בזה אין שום ספק כלל. להיות משפיל — זו הרי חובת היא לו, אליה הוא נושא את נפשו. שואף היה ללמוד ולהשפיל ולדעת הכל. ואפילו לנגן על הפנור חשקה נפשו. דומה, מה ענין ניגון על הפנור אצל השפלה? ואף־על־פי־כן יש שייכות בין זו לזו. ענין זה של ניגון על הפנור עמד בימים ההם בסדר הלמודים והידיעות, שכל נער ובחור מישראל, מפני בעלי־הבתים החשובים, צריך היה ללמוד אותם ולדעתם, כמו שצריך היה ללמוד ולדעת מעט את הלשון האשכנזית או את הלשון הצרפתית. אמנם תועלת בחיים לא הפיק הנער מכל הלמודים האלה, ואולם בן בעל־בית חשוב, הרוצה להיות מושלם, צריך לדעת הכל. ולפיכך במעט כל בחורי־החמד שבעיר למדו את ידיהם לנגן על הפנור. חיים פרוכשטיין נגן על הפנור, צלאל מירפירט נגן על הפנור, מוטיל סריבנה נגן על הפנור. ועוד כמה וכמה נערים בעיר נגנו על הפנור. ולמה איפוא יגרע חלקו של שלום רבינוביץ מחלקם? ואולם כאן עמד אביו ועכב בידו. אין לבו של נחום רבינוביץ אל הענין הזה. אין הוא רואה צורך בזה, הוא אומר, רק אבוד זמן לבטלה, ולא עוד, אלא שהדבר נראה בעיניו כמעשה כלי־זמר... מתימטיקה, ניאונרפיה, מליצה — כל אלה הם דברים העומדים ברומו של עולם. אבל לקשקש על הפנור — הגם זה ענין לאדם מן הישוב לענות בו?...

פך טוען נחום רבינוביץ, ואפשר שהצדק אתו, לפי השקפתו ולפי ראות־עיניו. ואולם שאלו־נא את פי יהושע־השיל כלי־זמר ושמעו את אשר יגיד הוא לכם! יהושע־השיל כלי־זמר הוא יהודי כשר, ירא ושלם, ככל אחיו היהודים, ושתי פאותיו אף הן פאות כשרות ועבות. ואף־על־פי־כן הטו אוזן ותשמעו את אשר בפיו: מה ענין זה לכאן? שתי רשויות הן, הוא אומר, ואין האחת נוגעת בחברתה. גם לו, הוא אומר, יש ילדים, וילדיו אינם פחותים משאר ילדי היהודים, אף הם בנים שובבים, אף מהם לא מנע אלהים בינה ושכל טוב להתהולל וללכת אחרי שרירות לבם,—ובכן, מה בכך? כלום לא למד אותם לעמוד ולנגן אצלו על כל הכלים?... ובנציון כלי־זמר מה הוא אומר? בנציון זה, שלמד את כל בחורי־החמד המנויים למעלה לנגן על הכנור, יהודי חרומף הוא, ולפיכך דבורו נבלע בגמגום חוטמו. עמד בנציון לנסות את בנו של נחום רבינוביץ בנגינת כנור, הורהו ראשי־פרקים בחלק הראשון של טעמי־הנגינות אשר לביריוט, ומיד השמיע את שבחו באזני שאר הנערים, העומדים סביבו בבית, כי הבחור הזה בעל "כְּפָרון" הוא. בלשונו החרומפית של בנציון משמעותו של שבח זה היתה, כי הבחור הוא בעל "כשרון"... אם באמת היה בעל־כשרון, או בנציון כלי־זמר נתכוון הפעם רק לשית לו בחלקות—דבר זה נעלם משלום. ורק אחת הוא יודע: כי מעצם ימי ילדותו נמשך לבו אחרי נגינה, והכנור היה חלומו ומשאת־נפשו, וכמו למען הרעים את עצמו ולהכאיב את רוחו, היה נמצא תמיד בעולם של נגינה ושיר, בקרב חזנים ומנגנים בכלי־זמר.

חזנים ומשוררים כמעט לא פסקו כל הימים מביתם, משום שנחום רבינוביץ עצמו היה בעל־תפלה ואיש יודע נגן; ומלבד זאת, היה בית־מלונם בית־ועד לחזנים, הפונדק היחידי, שבו נזדמנו הם ומשורריהם. לא עברה אף "שבת־מברכים" אחת, אשר ביום

הששי לא תבוא ולא תעמוד ליד בית־מלונו של נחום רבינוביץ עגלה מלאה בני־אדם משונים, פולם עליזים ושמחים, זריזים ומזורזים, וכולם רעבים. על־פי רוב היו אלה לבושי קרעים, פמעט ערומים ויחפים, ורק צואריהם מעוטפים מטפחות וסודרים של צמר, המשמשים להם שמירה מפני הצינה. פמחנות של ארבה היו הללו פושטים על האכסניה, אוכלים מפל הבא לידם, מפל אשר נתנו להם. וכבר היה הדבר לכלל בפונדקו של נחום רבינוביץ: אורחים רעבים באו — סימן הוא, כי אלה הם חזן מפורסם ומשורריו. פל הימים השמיע החזן המפורסם את קולו בבית, סלסל בגרונו, נסה את פחו בצלילים דקים מן הדקים ובלע אל קרבו ביצים חיות, ולעומתו המשוררים קראו בגרון והחרישו את האזנים בקולותיהם. המשוררים הללו קולותיהם, על־פי רוב, קולות רפויים היו, אבל כנגד זה היה תאבונם, תאבון האכילה, חזק מאד. ולפיכך לא היו מפיקים רצון בתפלתם, וכל רשומם ניכר רק בזה, שהיו אוכלים ושותים בפונדק ונוסעים פל־עומת שבאו, מבלי שלם שכר המלון. והדבר הזה לא הרבה את חנם בעיני האם החורגת. עמדה והרחיקה מביתה לאט־לאט את החזנים המפורסמים ואת משורריהם והשיאה להם עצה, כי מוטב להם להתאכסן בבית־מלונו של ראובן יאסניגראדסקי, מפני שפיות לאכול יש לה גם בביתה למדי, וגם צעקנים, המחרישים בקולותיהם את האזנים, לא יחסרו לה בבית, ברוך השם... בין כה וכה, וילדי נחום רבינוביץ זכו לשמוע בחייהם נגינה הרבה פל־כך, עד כי כל התפלות ונוסחאותיהן שגורות היו להם על־פה וידעו תמיד להבחין בשמיעה ראשונה בין נגינה לנגינה, לדעת, של מי היא „קדושה" זו או אחרת, ומי הוא בעל הנוסח של „תפנת שפת" זו או אחרת: אם פיצי החזן, או מיצי החזן, אם החזן הקוסטינאי, או הסידליצאי, אם החזן הקאלוואר, או ניסי הבילוי? והיו להם ימים, שהנגינות היו נשאות באויר מאליהן,

מרחפות כביכול בחללו של עולם, והמח מסובך בסבך רעיונות חדשים, והלב מלא על כל גדותיו רגשות כמוסים, ובגרון מסתלסלת ועולה נגינה רפה וחשאית, ואין השינה שולטת עליהם בלילות...

עד כאן פרשת חזנים ונגינתם. ואשר למנגנים בכלי־זמר — הנה בחברתם ניתנה היכולת לכותב הזכרונות האלה להתהלך בימי נעוריו עוד יותר מאשר התהלך בין החזנים. מפני שגם יהושע־השיל כלי־זמר בעל הפאות העבות וגם בנציון כלי־זמר החרומף — שניהם היו דרים במקום הסמוך לבית־רבו של שלום, ובדרך הליכתו לבית־רבו על־פרחו היה עובר על פתחם של יהושע־השיל ושל בנציון. נאמר כאן ע ל־פ ר ח ו — ואולם הדבר צריך ביאור. משום חובה לא היתה כאן, איש לא הכריחו לעבור על־פני בתיהם דוקא; אדרבה, דרך אחרת היתה, דרך קצרה ביותר, שבה אפשר היה להמנע משני הבתים האלה. ואולם הנער שלום בחר בדרך ארוכה ונתפוון לעבור דוקא על פתחיהם של אלה ולעמוד ליד החלון, להקשיב ולשמוע אל הנגינה, אשר בנציון כלי־זמר מלמד את בני בעלי־הבתים החשובים, או אל הבחינה, אשר יהושע־השיל כלי־זמר בוחן את בניו, המנגנים לפניו על כל הכלים. בשעה כזאת אי־אפשר היה להזיז את שלום ממקומו או להשיא את דעתו לענין אחר. לא היו ימים מועטים עד שבניו של יהושע־השיל השגיחו בבחור זה, העומד מתחת לחלון. עמד הגדול שבכולם, הוא חמילי, וטפח פעם על ראשו בקשתנית שבידו. בפעם השנית כפדהו בקיתון של צוננים. ואולם כלום לא עלה בידו. סיגרה אחת דיה היתה לקנות בה את לב חמילי ולכרות ברית בין שני הנערים. וכך התחיל שלום להיות יוצא ונכנס בביתו של יהושע־השיל כלי־זמר לעתים קרובות, כאחד מאנשי־שלומו, שלא להחסיר אפילו בחינה אחת. והבחינות תכופות היו, שתי פעמים בשבוע, ועל־ידי בחינות אלו התודע הנער אל כל חבורת המנגנים, אל כל משפחת כלי־הזמר, עם נשיהם ובניהם.

הליכותיהם ומנהגיהם, ועם כל חייהם המיוחדים, חיי אמנים־צוענים, ואפילו את לשונם, „לשון כלי־זמר", למד על־בוריה וידע להשתמש בה אחר־כך, בתור שלום־עליכם, בכמה מספוריו: „עלי כנור", „סטמפניו", „כוכבים תועים" ודומיהם.

ובכן, עיניכם הרואות, כי בלמוד הניגון עלי כנור לא היה איש מעכב בידו. גם לשמוע נגינתם של אחרים ניתנה לו היכולת. ובשרון, לפי ערותו של בנציון כלי־זמר, גם הוא יש לו. אלא אם כן, מה הוא חסר עוד? — כלי־שיר, כנור לנגן עליו. ואולם כנור עולה בכסף רב, וכסף אין לו! מה יעשה איפוא? אין לו עצה אחרת בלתי־אם להשיג כסף... ובאן, בבקשו מוצא לכסף, קרהו מקרה מיוחד במינו, מקרה מגוחך ומעציב כאחד, מעין טראגי־קומידיה.

כג.

לֹא תִגְנֹב!

האורח הליטאי ושתי ארנקות הכסף אשר לו. — גבור הזכרונות מתחנך במלאכת הגנבה שלש פעמים וחפצו מצליח בידו. — הרעש אחר הגנבה. — יסורי חרטה. — החוטא נפטר בשלום מחטאו.

ין האורחים, שסרו להתאכסן בפונדקו של נחום רפינוביץ, היה אורח אחד קבוע, והוא איש יהודי ליטאי, סוחר־תבואות מפינסק, ושמו וולפסון. וולפסון זה היה שוהה בפונדק שבועות וחדשים רצופים, מחזיק לעצמו חדר מיוחד בתמידות, שקראו לו בבית בשם „חדרו של וולפסון" (ואפילו באותם הימים, שוולפסון עצמו ישב בפינסק עיר־מולדתו). וגם מיחם מיוחד לשתית חמין היה לו, שהיה מפורסם בפי בני־הבית בשם „המיחם הקטן של וולפסון". והיה זה האיש וולפסון בבית רפינוביץ בבן־בית לכל דבר, באחד מבני המשפחה, סועד עמהם בסעודתם ואוכל את כל אשר יאכלו הם, ובנוח הרוח על בעלת־הבית, זו האם החורגת, היה מקבל מאתה חלק גם בנזיפות־פיה, ביחד עם שאר בני־הבית... לבושו של אורח זה בבית היה גלימה קצרה, ולפעמים היה יוצא לטרקלין, מקום שכל האורחים מצויים שם, גם בלא גלימה, מעשן תמיד סיגרות עבות מגולגלות, אוחז את הסיגרה בפיו ומרבר, נותן ידיו בכיסיו ומלהג ומשפיע רוב שיחה על אזני השומעים בלי הרף ובלי מעצור — תשעה קבים שיחה נטל לעצמו! חדרו היה פתוח תמיד לרווחה, המיחם סמוך לשלחנו, ארגז השלחן סגור על מסגר,

ורק המפתחות תלויים בחור המנעול. שים־נא ידך על המפתח, החזירו פעם ושתים — והרי ארגז השלחן פתוח לפניך. מה נמצא בתוך הארגז מבפנים — הכל יודעים. שם אתה מוצא פנקסאות וספרים, מכתבים וחשבונות וכסף מזומן. שתי ארנקות שם — אחת גדולה ועבה, כולה מלאה וגדושה עד הפה שטרות־המדינה, אשר לא ימנו ולא יספרו מרוב; ואחת קטנה, מין אפונדה של עור, ישנה וממועכה, שניטל צבעה ממנה ברבות הימים, אבל כולה מלאה מעות קטנות, מעות כסף ונחושת, אף הן במספר הגון — הלואי יהא חלקו של נער כשלום רק בחצי העושר הזה, ומצאה ידו אף אז לקנות לו את הכנור הטוב והמשובח מכל הכנורות שבעולם!...

כמה פעמים קרה מקרהו של וולפסון לפתוח את ארגז שלחנו לעיני בני־הבית, ובשעת־כושר זו היה שלום מעיף עין שלא בכוונה על הארנקה הגדולה, הממולאה שטרות־כסף, וביחוד היתה עינו נמשכת מאליה אל האפונדה הקטנה, זו המלאה מעות קטנות, ואדיר חפצו היה אז, כי האפונדה הקטנה הזאת תאבד מאת וולפסון בדרך נס, והוא, שלום, ימצאנה גם הוא בדרך נס. אילו קרה מקרה כזה, היה הכל על מקומו בא בשלום... אמנם גדולה מצות „השבת אבידה", ואולם גדול שבעתים ממנה יצר־הרע של אפונדה מלאה מעות קטנות... ורק זו רעה חולה, שליטאי זה אינו רוצה לאבד מעותיו! אז יבקש שלום תחבולות וידור נדר בלבו, כי אם יתן לו וולפסון, למשל, את מכנסיו לנקותם מאבק וישפח להוציא משם את אפונדתו הקטנה, — ארא יורה היתר לעצמו ויזפה מן ההפקר. אלא מה? שמא יבוא בעל־המכנסים אחר־כך לתבוע את ממונו? — יאמר: נשמטה האפונדה מן הכיס ואבדה ואיננה; השומר אפונדתו הוא?... ואולם אף וולפסון זה איננו שוטה. מדי פעם בפעם, כשהוא מוסר להילדים את מלבושיו לנקותם, הריחו בודק יפה בכיסיהם ומריקם תחילה. אין עצה ואין תבונה לנגד יהודי ליטאי! נמלך שלום פעם

אחת בלבו: מפיון שפך — מאחר שליטאי זה דייקן הוא כל־כך ואין לפניו לא שכחה ולא אברה, מן הראוי הוא, לכל הפחות, להציץ פעם אחת לתוך אפונדתו הקטנה, לראות ולדעת, לכל הפחות, כמה כסף אוצרת היא בקרבה!... ומתוך החלטה זו — לא לשם גנבה, חלילה, אלא לשם סקרנות בלבד — התגנב שלום לבוא פעם אחת בבוקר לתוך חדרו של וולפסון, בשעה שזה היה עומד בטרקלין, אוחז את הסיגרה העבה בפיו ומרפה להג באזני האורחים, חזר שם רגעים אחדים אנה ואנה ועשה את עצמו כאילו כל כוונתו אינה אלא לנקות את השלחן ולהביא סדרים בכלי החדר. ואולם כל התכונה הזאת עלתה בתוהו ולידי תועלת ממשית לא הביאה. כאשר אך נגש אל השלחן ושלח ידו לנגוע בכפתחות הקרים, נדמה לו בו ברגע, כי צרור הכפתחות הרים קול־זועות עד לב השמים, ומיד רפו ידיו ורגליו וערפה אחזתן. חזר על עקבותיו ופנה ויצא מחדרו של וולפסון כל־עומת שבא.

הנסיון הראשון לא עלה איפוא יפה. התחיל מחפה להזדמנות שניה, ולבו מפהו בינתים: „גנב אתה, שלום! רק הרהור חטא העלית בלבך — וכבר נכתם עונך, והרי אתה כגנב לכל דבר! גנב! גנב!"...

הנסיון השני לא בושש לבוא. וולפסון, שהיה מטבע בריותו איש־רעים להתרועע, לא היה יכול לשבת יחידי בתוך ארבעת פתלי חדרו. ולפיכך, כיון שהיה שומע קול אורחים נדברים בטרקלין, מיד היה יוצא אליהם לבלות עמם את עתו בנעימים, מעשן את הסיגרה העבה ומשפיע עליהם את רובי שיחתו. כוון שלום שעה יפה שנית והתגנב שוב לבוא לחדרו של וולפסון. הפעם נכנס בכונה תחילה לשם האפונדה הקטנה — ולא לראותה בלבד, אלא גם ליהנות ממנה טובת־הנאה. הלא בין כה וכה בחזקת גנב הוא... משנכנס, נחן בכל גופו על השלחן, עושה עצמו כאילו יש ברצונו

להשיג דבר בקצה השלחן השני, ומתוך כך פשט בלאט את ידו השמאלית אל המפתח הקר, אחז בו, החזירו בחור המנעול לצד ימין — המנעול נפתח בקול צלצול חרישי: צליל! — ואחרי הצלצול קול דממה דקה. כפף שלום את ראשו, הציץ לתוך הארגז פנימה ונרתע לאחוריו. מתחילה ראה לפניו את הארנקה הגדולה כשהיא פתוחה, פולה ממולאה עד הפה שטרות־כסף: שטרות אדומים של עשרה שקל, שטרות כחולים של חמשה, שטרות ירוקים של שלשה ושטרות צהובים של שקל אחד — שטרות הרבה לאין מספר! שטר אדום אחד כי יוציא מתוך הצרור הגדול הזה — ונושע תשועת־עולמים! מי ישגיח בזה ומי ירגיש בחסרונו? ואולם לקום ולעשות את המעשה הזה אינו יכול. לבו נוקפו בחזקה, ידיו רועדות, שיניו נוקשות זו לזו ונשימתו נעצרת בקרבו. מוטב לו שיעיף עין על האפונדה הקטנה, אפונדת־העור — אף זו מלאה וגדושה! רוצה הוא לקחת את האפונדה בידו — אין ידו הימנית נשמעת לו. שמא יאמר לפתוח את האפונדה ולהוציא מתוכה מטבעות־כסף אחדות ולהחזירה למקומה — אין לו שהות לכך. יאמר לקחת את כל האפונדה ולהסתירה בכיסו — הרי עשוי הדבר להגלות תיכף לאחר המעשה. בין כה וכה — והעת עוברת, הרגעים חולפים בזה אחר זה. והנה נשמע פתאום קול אושה מאחרי הדלת — הם! האין זה קול הליטאי, ההולך וקרב, מגרר ברגליו את אנפילאותיו הבלות?... תוך־כדי־רגע החזיר בידו הימנית את המפתח בחור המנעול, והוא פונה ויוצא את החדר שוב בידים ריקות, מתכונן לפגוש בדרכו את בעל־הדבר בכבודו ובעצמו — לא היו דברים מעולם: אין איש! אך משנה היה אתו, רוח־דמיונו התעהו! מה יעשה איפוא עתה? לשוב על עקבותיו ולנסות מזלו עוד הפעם — שוב אין השעה ראויה לכך. אם מתחילה לא עמד בו לבו לעשות מעשה — מי זה לידו יתקע, כי יעשה ויצליח עתה? שעה יפה היתה לו, שעת־הפושר — והחמיצה!

„אכן שוטה אתה, שלום! שתי מעלות טובות כלולות בך גם יחד: גם גנב אתה וגם שוטה!"...

הנסיון השלישי בא לאחר זמן, ובפעם הזאת נכנס בשלום ויצא בשלום. בפעם הזאת לא הרבה בהכנות קודם למעשה, לא שהה הרבה ולא נמלך בדעתו, אלא נגש בהחלטה נמרצה אל השלחן, פתח את המנעול, תקע את ידו לתוך הארגז, תפס באפונדה הקטנה, שלשל אותה בתנועת־יד אחת לתוך כיסו, סגר את הארגז על מסגרו, לקח את ספריו אתו ופנה ללכת לבית־הספר. ואת כל זאת עשה לא בחפזון ולא בבהילות, אלא בנחת ובמתינות, כהולך לבטח דרכו, בקרירות־לב רבה, כמעט ברשלנות, כאדם העושה את מעשהו, שהוא רגיל בו יום־יום. ורק כשיצא את הבית, הרגיש פתאום, כי האפונדה בוערת בכיסו כאש־צרבת, נוקבת ומלהטת את בשרו. נמלך וגמר בלבו, שלא להשהות אותה אצלו בשום אופן ואופן. על כל פנים לא יניחה בכיסו ביום הזה. ותחת ללכת לבית־הספר נכנס בחשאי ובאין־רואים לאורוה, למקום דיר־העצים, נחן ותחב את האפונדה לקרן־זוית מוצנעת, למקום־סתר אשר בין מערכת־העצים ובין הפותל, נתן שם סימן בעינו, כדי שיזכור את המקום בדיוק — ופנה והלך לאספולה.

ראית מימיך אדם, שפניו פני להבים ועיניו קודחות אש והוא עצמו זחוח ביותר, רך וטוב ונוח לבריות, כולו מוכן ומזומן לשמשך, לבוא באש ובמים בשבילך, אלא שנפשו פזורה עליו בה בשעה, נרתעת מפני עין־רואים ומבקשת מחבוא לעצמה, — וידעת, כי דבר־סתר יצוק באיש הזה, כי סוד כמוס עמו, שאין לגלותו אפילו לצנועים. כמראה הזה היה מראה פניו של גבור הזכרונות האלה בבוקר ההוא. כשיצא לחוץ ופגע בבני־אדם, היה מציץ אל פניהם

בחרדה, כאדם שעבר עבירה בסתר. נדמה לו, כי הכל מתבוננים אליו, צופים ורואים סתריו, כי הכל יודעים, שמסתיר הוא בלבו סוד גדול ונורא... חברי אֵלַי, שכבר ידע את טבעו ואת הליכותיו ולבו היה גם בו, שאלהו בבוקר ההוא: „שלום רחימאי, מה זה היה לך? האם נכשלת שוב בנתר ובציור דמות בן־אדם על הגדר?"... „שים מחסום לפיך, אֵלִיק, פן אקום ואצייר לך ציור בפרצופך, ושכחת, מי אתה ומה שמך אשר יקרא לך!" „האמנם? אדרבה, קום־נא ועשה כאשר אמרת, אם בעל־נפש אתה, ונראה — יד מי תהיה על העליונה!" — ואֵלי עומד וחושף את זרועו, כולו מוכן להראות את כחו וגבורתו לעיני חברו. ואולם לב חברו אינו הולך עתה אחרי מלחמת מתגוששים. מחשבות לבו וכל חושיו נתונים עתה בעולם אחר — שם באורוה, בדיר־העצים, במקום שהאפונדה טמונה... מגודל בהילותו שכח אפילו להציץ ולראות, מה נמצא בתוך האפונדה... בכליון־עינים חפה לגמר הלמודים בבית־הספר, עת שיוכל לרוץ הביתה ולהפנם לרגע באין־רואים לתוך האורוה, ואז ישים עינו באפונדה, לראות ולדעת כמה עולה רכושו הפעם...

כשבא הביתה, מצא שם מהומה ומבוכה ומהפכת־אלהים. כל הפרים והפסתות הושלכו מתוך המטות, בחדר־המבשלים — חורבן ופרעות. המשרתת הפפרית בוכה ומיללת, נשבעת באלהיה, כי ידה לא היתה במעל הזה. האב מתהלך בצל, פניו שחורים מעוצר רעה ויגון וקומתו שחה לארץ. האם־החורגת בוערת כולה כאש, מתמרמרת ומקללת בחמתה, שולחת את כל מגפותיה הנמרצות — כלפי מי? קשה לדעת. לפי שקללותיה נאמרות כולן בלשון רבים, כלומר: מכוונות הן לא אל הפרט, כי־אם אל הכלל: „מתחת הידים משכו ולקחו — הלואי יקחכם בכור־שטן!" „אברה אפונדה מלאה כסף וירדה תהומות — הלואי תרדו תהומות!" „איש מהם לא ראה את האפונדה — הלואי לא תראו אור־שמש כל ימי

חייכם!" „מי הוא האורח, אשר יחפוץ עתה לסור הנה — הלואי תסורו מדרך החיים, רבונו של עולם!"... והאורח עצמו, וולפסון בגלימתו הקצרה, עומד אף הוא פה, הסיגרה העבה בפיו, ידיו נתונות בכיסי מכנסיו, והוא מביט על הילדים, שוחק ומדבר לעצמו: „רק זה היום בבוקר החזקתי את האפונדה בידי, לא יצאתי מן הבית אנה ואנה"...

— האם לא ראיתם את האפונדה? — שואל האב את הבנים, שחזרו מבית־הספר, ושלום עומד להיות המליץ בערם:

— איזו אפונדה?...

דרכו של נחום רבינוביץ תמיד, שהוא נזהר מפעם וכובש רגשותיו בלבו. ואולם בפעם הזאת אינו יכול עוד להתאפק, והוא מתנפל בחמתו על בן־שעשועיו וסונט בו בנזיפה:

— „איזו אפונדה?" ראו־נא גם ראו את התם הזה ואת שיחו! כל הבוקר הוא שומע בבית רק „אפונדה ואפונדה", „אפונדה ואפונדה!" — והרי זה עומד עתה ושואל שאלת תם: „איזו אפונדה?"!...

ואל האורח פונה האב ואומר:

— ואף־על־פי־כן, כמה כסף נמצא שם באפונדה שלך?

— לא הכסף עיקר כאן, — עונה וולפסון — אלא האפונדה! רק זה היום בבוקר החזקתי את האפונדה, לא יצאתי מן הבית אנה ואנה...

לא! לא זו היא השעה להוכח ולדעת, כמה כסף נמצא באפונדה. שלום אינו שוטה כל־כך, שעתה, בשעת־סכנה כזו, ישליך את נפשו מנגד וילך לבדוק באפונדה. עדיין יש לו שהות. יכול הוא לדחות את הדבר עד יום מחר, או מחרתים. לפי שעה צריך הוא לגשת אל עבודתו — אל ספריו ואל למודיו, לחזור בעל־פה על פרק בגיאוגרפיה ובדברי־הימים, להכין תיאורימות אחדות בהנדסה...

והוא מעמיד פנים, כאילו חף הוא מכל פשע, זך וישר כתינוק בן־יומו. ובבית עדיין רבה המבוכה וגדול הרעש. את המשרתת כבר פטרו ממשמרתה. האם־החורגת סוערת בחמתה. כל בני־הבית נרגשים מאד. הכל מחפשים את האפונדה, בודקים בחורים ובסדקים, ואף שלום בתוכם. נותן הוא את עיניו מן הצד בפני אביו המרופאים ביגון, ולבו מתעטף בקרבו למראהו. איננו יכול לראותו בקומתו הכפופה ואיננו יכול לשמוע את אנחותיו הרצוצות. ורק הפעם מרגיש הנגב ויודע פתאום, כי עשה מעשה מכוער מאד, והוא מתמלא כולו יסורי חרטה על המעשה אשר עשה, והוא מתקצף ביצר־הרע, שהסיתו לדבר עבירה והצעידהו למדרגות...

כיום תמים ארכה לו כל שעה ושעה, כימי־נצח נדמה לו כל אותו היום. בכליון־עינים הוחיל עד בוא הערב, עת אשר שקט הסער בבית ותלאות היום ודאגות הפרנסה דחו מפניהן לרגע את צרת הנגבה. אותה שעה יצא הנגב הקטן בחשאי אל החצר, נכנס לתוך דיר־העצים, כרע בלאט לארץ, הוציא את האפונדה ממחבואיה, פתח אותה, הציץ לתוכה וראה בה... אגורה אחת, יחידה ומיוחדת, חבויה בקפליה, ואף זו מטבע פסולה שנמחקה צורתה, מין אסימון ישן־נושן, אשר לפנים, בשפכר־הימים, היה ערכו עשר פרוטות, ועכשיו אינו שוה אפילו פרוטה, מפני שאינו עובר לסוחר כלל... והאפונדה עצמה אף היא אינה שוה כלום. אפונדה מנוולת, שמסגרה נתעקם ונפסל, ועורה צפד ונתמעך ונסתאב מרוב ימים, ושוליה נתקמטו ונתפרפמו, כפני זקנה אחרי בלותה — אפונדה כזאת מוקצה מחמת מיאוס היא! אכן כראי היה לו בגלל סמרטוט נבזה זה לעשות תועבה ולעבור על „לאו" חמור בעשרת הדברות: „לא תגנוב!"...

כשחזר ונכנס לבית, כפרתו אמו־חורגתו במלאכת הבאת המיחם לחדר האורח. האורח וולפסון טבע היתה בו: בכל פעם כשהכיאו

לו את המיחם לחדרו, היה משפשף ידיו זו בזו, משפשף ואומר בניגון ובחרוזים: „כך, כך, מהר ועשה, ונשב אל השלחן לשתות כום תה!"... בפעם הזאת הוסיף על החרוזים את המלים האלה: „מה נשמע — האם לא נמצאך עוד האפונדה?" — ובשעת מעשה הביט רגע בפני הבחור ובחן אותו בעיניו, וכעין לענ מסותר בצפיץ גם מתוך הדברים, גם מתוך מבט־העינים... ואפשר רק נדמה נדמה לו כל זה, כמאמר הבריות: „יודע חתול שמנונית של מי לקק"... ואולם אם כה ואם כה — והגנב שנא ברגע ההוא שנאה עזה את האורח הליטאי הזה ואת אפונדתו הבזויה וקלל בלבו את שניהם גם יחד קללות נמרצות!...

מה יעשה איפוא באפונדה הארורה ואיך יפטר מענשה של זו? הן לא נכון הדבר להשאירה במקום־מחבואיה בין העצים — גזירה, שמא יבואו בני־הבית לאורוה וימצאוה! אלמלא נחפזו כל־כך לשלח את המשרתת מן הבית, אפשר היה עוד לתקן את המעוות — להשיב את האפונדה בסתר למקומה הראשון בארגז שלחנו של האורח; ואולם עכשיו, אחרי שכבר גרשו את המשרתת, הלא עלול דבר זה להטיל חשד בילדים, — אם כן, מה יועיל בתקנתו?...

בלילה ההוא נדדה שנתו מעיניו עת רבה. לא ידע מנוחה בנפשו ולא יכול להשלים עם הרעיון, כי אין זה חלום, חזיון־לילה קשה ומבהיל. האמנם אמת היא כל זאת? האמנם גנב הוא? גנב ממש, ככל הגנבים? !... וזעה קרה מכסה את גופו: אכן כל־כך ירד פלאים!... ומה יהיה דרכו להבא? מה יקרה אותו באחרית הימים?... מתוך הרהורים קשים אלה הוא נרדם ורואה בסבך חלומו אפונדות, אפונדות רבות, ולא אפונדות הן אלה, אלא מיני בריות, נפשות חיות ונתעבות, ממועכות ומסואבות, מקומטות ומכורכמות, קרות ולחות, כשרצים הללו, כצפרדעים... ובריות אלו רמשות וזוחלות על בשרו, מגיעות עד צוארו, זוחלות ובאות אל

תחת בית־שחיו — זועה וגועל־נפש!... והוא מקיץ משנתו, מביט אל תחת השמיכה, מכשש את בשרו — ברוך אל עליון, אך חלום היה זה... ואף־על־פי־כן, מה תהא תכליתו? כיצד יציל את נפשו מפורענות זו של האפונדה? אין עצה ואין תחבולה בלתי־אם לזרוק אותה למקום צנוע, אשר עין אדם לא תשיגנה שם. וכאן מתעוררת השאלה: לאן? לגנו של השכן הנכרי? למקום רחוק בבית־הקברות? לאחד המחבואים בעזרת הנשים? לא! אין לה תקנה לאפונדה זו אלא לזרקה מן הגשר אל הנהר. ואין לך יום יפה לזה מיום השבת. פך החליט בלבו וכן יקום!

שבת עם צהרים. סופו של קיץ. בחוץ עדיין עומד חומה של שמש. בחורי ישראל עדיין מטיילים בלא בגדים עליונים. בתולות יוצאות עדיין בסוככים. בין בני־הנעורים המטיילים נמצא גם גפור הזכרונות האלה, הוא ואפונדתו הגנובה עמו. טמונה היא בעומק כיסו, כולה מלאה אבנים קטנות, אשר בהזרקה מעל הגשר אל הנהר, תצלול לבטח במים ותרד עד התהום. ורק זו רעה חולה, שהגשר מלא המוני אדם מן הקצה אל הקצה — והוא הלא מתפלל, כי איש לא יראהו בעשותו את המלאכה הזאת. ולפיכך הריהו חוזר אילך ואילך, מתבונן בעין חודרת אל פני כל אדם, שנפגש לו על דרכו, ונראה לו, כאילו הפל מביטים אחריו הבטה משונה... ואפשר רק פרי דמיונו הנתעה הוא זה? כלל גדול הוא: אין גנב רואה אלא מהרהורי לבו... אך הנה שמע אלהים את תפלתו — נזדמן לפנתסתרים על הגשר, מאחרי כלונס גדול ורחב, גחן שם בכל גופו מעל המעקה, עשה עצמו כמסתכל במים, כאילו חדשה ראו שם עיניו פתאום, ובשעת מעשה שלח את ידו בלאט אל כיסו, משש במקום שהאפונדה הארורה טמונה, הרגיש בידו מעין בריה נתעבת, נפש

חיה רומשת, מין שרץ... הוציא בחשאי מן הפיס את האפונדה, הרימה מעל מעקה הגשר. פתח את אצבעותיו והרפה את ידו ממנה. שפך — אין אפונדה עוד! במקום שצללה האפונדה נתגלה ענול על־פני חלקת המים. הענול הלך וגדל, ומתוכו מתרשם והולך עוד ענול אחד, ועוד שני לו, ועוד שלישי. והוא עומד ומתבונן אל כל הענולים המתפשטים האלה ואינו יכול להסב את עיניו מאותו המקום, שבו צלל עונו ונקבר סודו הנורא קבורת־עולמים. עודנו עומד כך שקוע במחשבותיו, והנה עוררהו פתאום קול ערב וצחוק נעים ונחמד צלל באזניו:

— עומד ומביט אל דגים קטנים שוחים? חה־חה, למה יעמוד פה עד בוש איש צעיר ויביט לאויר?

הופך הוא את ראשו ורואה לפניו את בת החזן, היא ורעותה עמה.

— הזה כבר בואכן פה? — שואל הוא את בת החזן ואת רעותה.

— כל העת, חה־חה! — ענות שתיהן ואומרות בצחוק.

בצחוק הדבר להן, והוא — לבו נתר ממקומו: אולי ראו פה את המעשה אשר עשה זה עתה?...

ולא ידע הבחור הנפעם ולא הרגיש, כי יש תלאות ופגעים בחיי אדם, אשר גדולים הם ונוראים גם מכל התלאה הזאת אשר מצאתו זה עתה. לא ידע ולא הרגיש, כי צרה חדשה עתידה להתחולל על ראשו הצעיר בקרוב, אשר תכה את לבו ותזעזע את נפשו עד היסוד, צרה, שתחילתה מחזה־שעשועים וסופה מחזה־תוגה בשם „בת החזן".

כר.

בַּת־הַחַזָּן.

זכויותיהם של תלמידי האספולה. — פגישת נערים עם נערות על הגשר. — בת צלאל החזן. — אהבה עזה. — גבור הזכרונות שופך את רגשות לבו במכתב ונכשל בשליח שאינו מהונן.

כויות אלו של יחידי־סגולה ובחירי בני־הנעורים, שניתנו עתה בפרפים לתלמידי הגימנזיה ובית־המדרש העליון, היו נתונות בימים ההם בערים הקטנות לתלמידי בית־הספר הנמוך. רק דבר אחד היה חסר אז לנערי האספולה — בגדי־שרד להתהדר בהם לפני הבריות. ואולם גם בתלבושתם הפשוטה התנפרו הנערים האלה ונחשבו בעיני אנשי העיר כבני־המעלה, כגבורים לכל דבר. כל מה שהיה אסור לשאר הנערים מן השוק מותר היה להם. למשל: להתעלל בשמש בית־הכנסת בעבור הרעימו, להתרחץ בנהר מחוץ לאוהל־הרחצה, להתלוצץ ולנהוג קלות־ראש בכל איש שיזדמן לידם, ואפילו לדבר עם נערה בראש כל חוצות — ובלבד שתהיה הנערה לפי ערכם ומעמדם, בת בעלי־בתים חשובים. והנערות אשר בעיר כולן היו כרוכות אחרי בחורי־חמד אלו, כולן מבקשות קרבתם ושואפות צלם. ואולם רואה אני בזה חובה לעצמי להקדים ולהעיר לשם האמת, כי הליכותיהם של הנערים עם הנערות בימים ההם לא היה בהן משום דברי־עגבים כלל ולא נמצא בהן שמץ דופי. כל אלה הליכות־תום היו ויחוסי־טוהר בין עלמים ועלמות תמימי־לב, אשר רוח האהבים לא עבר עוד את רגשותיהם וכונות זרות לא ידעו. לא אפריז כלל על המדה

אם אומר, כי הרגשות והיחוסים בין מלאכי־עליון אי־אפשר להם להיות טהורים ותמימים יותר מאשר היו הרגשות והיחוסים בין בת החזן ובין הגבור הצעיר של הזכרונות האלה בתקופת ידידותם. אימתי התחילה תקופה זו וכיצד נארגו יחוסי הידידות הזאת בין הנער והנערה — קשה לקבוע עתה על־פי הזכרון. וגם אין הדבר נראי לדקדק בו כל־כך. גלוי וידוע, כי יום אחד, מלבד יום השבת עם צהרים, ומקום אחר, מלבד הגשר, המוליך אל פרבר־החצרות, לא היו בעיר לפגישותיהם של הבחורים עם הבתולות בימים ההם. מי משניהם היה הראשון שפתח בשיחה, הבחור או הבתולה, ומה היה תוכן דבריהם שדברו בפעם הראשונה, — אף פרטים אלו אינם חשובים ביותר. יש לשער, כי ההתחלה היתה בהבטת־עין חודרת. אחר־כך באה בת־צחוק מלבבת. אחר־כך נגעו מרפק במרפק שלא במתכוון. אחר־כך הסיר הנער את כובעו בדרך־הלוכו: „שלום!" ואחר־כך דבר נטל הנער רשות לעצמו לשאל לשלום הנערה בלא הסרת הכובע: „מה שלומך?" ורק אז, ברבות הימים, מתעכבים שניהם על הגשר בפגישתם, שוהים רגעים אחדים, מספרים איש עם רעותו בדברים של מה־בכך, ומענין לענין הם באים לידי קביעת מועד לפגישה שניה:

הוא: להתראות.

היא: מתי? שוב ביום השבת?

הוא: ואם לא ביום השבת, אימתי?

היא: איפה? שוב פה על הגשר?

הוא: ולדעתך, איפה?

היא: אפשר, במקום אחר?

הוא: למשל?

היא: היכן תהיה בליל שמחת־תורה, בזמן ההקפות?

הוא: מה משמע — היכן? בבית־המדרש הגדול.

הוא: ולא בבית־הכנסת הקר?

הוא: שם, במקום שאביך מתפלל?

היא: ומה בכך?

הוא: שמא יבקשני אבי ויחקור וידע את מקומי...

היא: אם כן, מפיון שהנך נער קטן, הירא מפני אביו...

ואולם לגמור את דבריה אינו מניח לה, מפני שהדברים האלה יורדים ונוקבים עד תהום לבו. היתכן? אומרים לו, כי הוא נער קטן, הירא מפני אביו! ומפי מי הוא שומע את הדברים המעליבים האלה?!... והוא מתחפם ומערים ומוצא תחבולה להחליץ כזן המצר בזחירות רבה. משיא הוא את בת־שיחתו לענין אחר. דבר נחוץ לו להשמיע באזנה. ורק מפני שאינה יחידית פה, אלא בחברת רעותה, אינו יכול להגיד לה את הדבר... פני בת החזן מתאדמים, והיא רומזת לרעותה, כי תפנה ותרחיק מהם כדי פסיעות אחדות. זו נשמעת לה, והם נשארים שניהם לבדם. עכשיו נכונה היא לשמוע את הסוד. בעל־הסוד נבוך מעט, אלא מיד הוא מבליג על רגשותיו ומגלה לה בלשון טרופה ומקוטעת את כל לבו: „זה ימים רבים היה בדעתו להגיד לה, כי חשקה נפשו לראותה לברה, באין איש אתה, בלא חברות המלוות אותה ושומרות צעדיה"... „ענין קשה הוא להולמו! והיא גם היא כלום אינה רוצה לדבר אתו ביחידות, באין חברות ובנות־לויה אתה? — אלא אינה יכולה! אין מניחים אותה ללכת לבדה. אמה משגיחה עליה בשבע עינים, צופיה הליכותיה על כל מדרך כף־רגלה... ואף־על־פי־כן אין בכך כלום. אל יבהל מחברתה ואל ייראּ מפניה. נערה ישרת־דרך היא, נוחה ונעימה, ואף לה לב חי ונפש מרגישה לבקש קרבת עלם ולהקשיב לדבריו, ולא עוד, אלא שסוד תגלה לו הפעם, כי גם הנערה הזאת אוהבת בחור"... „גם היא אוהבת? משמע, שהיא, בת החזן,

אוהבת בודאי? אם כן, תאב הוא מאד לדעת, מי הוא אותו המאושר באדם?"... „אם ידע הפל בבת־אחת, יזקין בלא עת"...

פלום צריך הוא הפעם לביאור יותר מספיק מהדברים הגלויים האלה? וכי אין הדבר מובן מאליו, כי הוא הוא המאושר באדם, הוא ולא אחר? ולוא גם היה שמין ספק בדבר, הרי די לו להביט רגע אחד אל פניה המאירים באודם־העלומים ואל עיניה המתנוצצות מתוך רוב אושר וגיל, למען יחלוף רעד חם בכל לבבו! מביט הוא ומוסיף ומביט אל פניה — מה ידועים לו הפנים האלה! מה ידועות לו העינים האלה! איפה ראה את הנערה הלבנה הזאת עם תלתלי־הזהב המסולסלים האלה? אפילו ידה ידועה וקרובה לו מבבר. יד קטנה ולבנה ואצבעותיה ארוכות ודקות. יד קטנה ולבנה, ענוגה וחמה. זו לו הפעם הראשונה בחייו, שידו אוחזת ביד נערה...

ביהודי ישר ונאמן לאלהיו, המחפה בכל לב לביאת המשיח, בן חפה הנער ליום שמחת־תורה המיועד, יום אשרו ושמחת־לבו. ואולם ארכה לו העת מחפות, ארכה מאד. בימי נצח נמשכו הימים. לבו כלה והתעטף ודעתו כמעט נטרפה עליו. אז החליט יום אחד לשפוך את עקת לבו על הנייר בצורת מכתב, מבלי דעת ומבלי הבר, על מה ולמה הוא עושה כך. יום ולילה אחד ישב וכתב, בשטף מים בבירים שטפו דבריו על הנייר באין מעצור, במעין חתום לאחר שנפתחו לו כל צנורותיו השופעים. בתיבה זו לא היתה באה לעולם לידי גמר, אלמלא תם הנייר. עוד היום יזבור המחבר את מכתבו הראשון, מכתב סערת־נעוריו, ואף בי חלקו לא בין עשירים הוא, היה נותן בופר רב, אילו נמצאה לו עתה התעודה הזאת!...

עכשיו לא נשארה לפניו אלא דאגה אחת: איך יגיעו הדברים לידי בעליהם? בלומר: ביצד תקבל הנערה את המכתב? רק עצה אחת יש: לשלוח אליה את המכתב ביד חברתה. ואולם אם הוא עושה כן, הריהו משתף לפעולתו גוף שלישי, מגלה את סודו לנערה

זרה, אשר לא ידע עדיין, מי היא ומה טיבה... ואף־על־פי־כן לא היה מקפיד גם בזאת, אלמלא עמד לו מכשול על דרכו: כיצד יגיע לגוף שלישי זה? חשב וחשב — ומצא עצה: אין לו תקנה אלא לצרף למנין גוף רביעי. הגוף הרביעי הוא בחור — אותו הבחור, שחברתה של בת החזן אהבתו. אינו דומה מי שמגלה סודו לבחור למי שמגלה סודו לבתולה. שני בחורים — נוח להם להמתיק סוד יחדיו ולטפל בדברים שבצנעה כעין אלה... מפיון שפך, פלום הוא חסר עתה אלא זו: לבקש ולמצוא את הבחור הזה ולכרות עמו ברית־ידידות. דומה, שזו היא מלאכה נקיה וקלה מאין כמוה? ואף־על־פי־כן לא בנקל יצא דבר לפעולות.

אותו בחור נער משרת היה, העובד עבודתו בחנות לממכר פלי־ברזל, אדמוני עם יפה־פנים, ורק שתי ידיו ידים גסות היו, שתי חתיכות הראויות להתכפר. לגשת אל הבחור הזה לא היה קשה כל־כך, כמו שקשה היה להציע לפניו את הדברים כהויתם. עוד בכניסתו לחנות־הברזל כבר פגע אבן־נגף על דרכו. החנונית, בעלת בית־ממכר־הברזל, אשה יהודית, מחותלת בגדי־חנוף בימות־החמה, שידיה שחורות וחוטמה משחיר אף הוא (מפני מלאכתה, ששוקלת היא בידיה עופרת ומסמרות לקונים, ובידים אלו עצמן היא מקנחת את חוטמה), דעתה לא היתה נוחה ממעשה זה, שמשרתה בא ברבבים עם בנו של נחום רבינוביץ. מה ענין בחור משרת אצל נער מנערי בעלי־הבתים, ששניהם ממתיקים יחדיו סוד ומתיעצים על צפונותיהם? המכשול השני היה הבחור המשרת בעצמו. כשהגיע שלום עד עצם הענין ואמר להבחור, כי בא הוא בבקשה אל פלתו, עמד עליו המשרת ונתן עיניו בו, פולו מתנפח ומרעים פנים, כתרנגול זה המתנפח כנגד החתול, שנכנס לרשות תרנגלותיו: „זו מנין לך? מי הגיד לך, כי יש לי כלה?" „יודע אני ומפיר את חברתה"... „את בת החזן? אם כן, לא אקנא בך! הפון בעור

מועד לקראת מוחץ־ראש ומשבר־עצם!"... שלום אינו מבין, מה פירושו של „מוחץ־ראש ומשבר־עצם", ורק מעקימת פניו השוחקות של המשרת ניכר, כי אין זה מן הדברים הנעימים ביותר. והוא עומד ושואלו: „מי הוא זה המוחץ ראש?"... „דבר זה לא ניתן להגלות לעולל־טפוחים שפמותך... ואולם הבה אשמע, מה היא הבקשה אשר בפיך?" שלום מוציא מפיסו את המכתב המלא והגדוש ומוסרו ליד המשרת: „את זה צריכה כלתך למסור לידי בת החזן ולהמציא לי אחר־כך תשובה על־ידיך". המשרת נוטל את המכתב, מתבונן אל המעטפה מכל צדדיה ואומר: „זוהי כל הבקשה כולה? בוא־נא אלי מחר ותקבל תשובה בודאי"...

אבן־מעמסה נגולה מעל לבו. למחר בא שלום בזמן המיועד וקבל מענה מאת המשרת, כי אין תשובה עדיין. „בוא אלי מחר, ואז בודאי תקבל תשובה". למחר חזר ונשנה הדבר — אין תשובה עוד! הפעם הרגיש שלום בבחור המשרת, — ואפשר רק נדמה לו הדבר הזה? — כי מנחך הוא גיחוך משונה. לחשד זה נוסף עוד חשד אחר, חזק מן הראשון. המשרת פנה ואמר אליו מתוך אנחה קלה: „לוא ידעתי אני לכתוב פמוך!"... „מאין יודע אתה את דרך פתיבתי?" „כלתי ספרה לי"... „ומאין יודעת זאת כלתך?" „יודעת היא זאת מפי בת החזן"...

התירוץ הוא אמנם תירוץ מספיק, ובודאי נעים הדבר לשמוע שבח ותהלה, שנאמרו בשם נערה אהובה... ואף־על־פי־כן מהסס לבו של שלום ומחשבה זרה אליו תגונב: שמא לא מסר המשרת את המכתב לידי בעליו, ותחת זאת קראהו בעצמו?... הרעיון הזה ממרר את חייו וגוזל מנוחתו בלילות. בכליון־עינים הוחיל עד שזכה לקבל תשובה. התשובה באה בערב יום טוב. המשרת רץ לקראתו ותקע לידו גליון נייר צהוב, כפול ארבעה, בלא מעטפה, רק חתום בחומר־חותם ומטבע טבועה בו. זה היה מכתבה של בת החזן, אשר לו

חפה והתפלל ימים רבים, והמכתב כתוב באותיות ארוכות ודקות, אשר הזכירוהו את אצבעות ידיה הארוכות והדקות. במכתב היה כתוב, כי קראה את מכתבו בדמעות עינים פעמים אחדות, וכי צר לה מאד, שאין אף היא יודעת לכתוב כמוהו. „מי יתן לה אבר כיונה — ועפה אליו לחזות את פניו. לוא למדה לשוט במים — ושטה אליו על־פני ימים ונהרות. ואם אומר הוא בלבו, כי רק ממנו לבדו נגזלה מנוחה בלילות, רק משגה הוא אתו. גם היא מחפה כמוהו, גם היא מצפה בעינים פלות לליל שמחת־תורה, כי נפשה יודעת את נפשו ורגש אחד ללבות שניהם!"... בסוף המכתב מזהירה היא אותו, כי לא יוסיף עוד לשלוח לה מכתבים בדרך הזאת, מפני שפטוחה היא, כי ידי זרים פגעו במכתב... כאן נזכר שלום בשתי הידים ההגונות של הבחור המשרת, וקור וחום חולפים בבשרו חליפות, והוא מציין לעצמו בדמיונו את המשרת הזה, כשהוא פותח בידיו את המעטפה וקורא בעקימת פנים שוחקות את מכתבו, אשר בו שפך את כל לבו לפני בת החזן... ואולם רגש צערו וכעסו נרחה תוך־כדי־רגע מפני רגש אחר חזק ממנו, רגש שמחה ועדנים ואושר אין קץ. כי הנה ליל שמחת־תורה קרוב לבוא. עוד יום יעבור ועוד יום יחלוף, אז יזכה לראותה בעיניו, לעמוד על ידה, להרגיש קרבתה, לדבר אתה — את בת החזן...

כה.

הַקָּפוֹת לֵיל שִׂמְחַת־תּוֹרָה.

יסורי נידנד וקסם ליל שמחת־תורה. — בחצר בית־הכנסת — **גבור הזכרונות** מבקש את בת החזן ונקרא להקפה בהיסח־הדעת. — נשיקת בני נערה. — השמים נפתחים לפניו ומלאכים אומרים שירה.

ילו הייתי ג י ת ה — חייכם, שלא הייתי כותב בספר את פרשת יסוריו של ווֶרטֶר הצעיר. תחת זאת הייתי בא לספר את יסורי־נפשו של בחור יהודי עני, אשר אהב אהבה עזה כמות את בת אחד החזנים בעירו. או אילו הייתי ה י י נ ה — בי נשבעתי, אם הייתי שר בשירים על יפעת לילות פלורנץ. תחת זאת הייתי שר על קסם ליל שמחת־תורה בערי ישראל, עת שיהודים עוברים בהקפות, ונשים צעירות ועלמות יפות מתאספות בהמון לבית־הכנסת, באות ומתערבות יחד עם הגברים ואינן חוששות כלל — בליל שמחת־תורה גם זה מותר. הנשים והבתולות נושקות את ספרי־התורה, קופצות אשה ממקומה וקוראות בקולות דקים שונים: „כה לחי!" והגברים עונים לעומתן: „גם אתן! גם אתן!"...

בשעה או כשעתים קודם ההספות מתפנסים התינוקות לבית־הכנסת — ילדים וילדות, מטפסים ועולים על הספסלים וממלאים את חלל הבית שאון וצהלה. הדגלים אשר בידיהם מנפנפים, התפוחים אשר בראשי הדגלים מאדימים, הנרות דולקים, ולחיי הילדים מאדימות אף הן כתפוחים, ועיני הילדים דולקות אף הן כנרות. הנערים הגדולים, בחורי־הגמרא או תלמידי־האספולה, —

הללו מטיילים עדיין בחוץ, בחצר בית־הכנסת. האויר עודנו נוח וצח. השמים זרועים כוכבים. בחלל העולם רוח יום־טוב מורגשת. אפילו הדממה מסביב — דממת יום־טוב היא. אין דבר, אשר יוכל להפריע את קדושת הלילה הזה, ליל שמחת־תורה, עת אשר העם הנבחר מכל העמים שמח במתנת־שמים, שנתן לו אלהיו. ואם תעבור ברחובה של עיר עגלת־אפר קטנה ותעלה באויר מאחריה עמודי אבק מתאבך; ואם תחלוף עגלת־דואר מהירה, מקשקשת בפעמוניה ומבשרת לתושבים, כי אדון „בעל־כפתורים" בא לעיר, — מי ישגיח ומי ישים לב לזה? האבק ישוב וישקע במקומו, קול הפעמון יגוע ויאבד במרחק — והלילה ישאר בקדושתו ובהוד־רוממותו כבתחילה, כי ליל חג הוא, ליל שמחת־תורה בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא! חתול שחור נחפז ורץ בפסיעותיו הרפות והחשאיות, חולף על־פני חצר בית־הכנסת לרחבה ומתעלם מן העין. כלב נעגה מן המרחק, מאחד הרחובות של הגויים, בקול נביחה ארוכה והומיה — ומשתתק. אך קדושת הלילה לא תופרע אף רגע, כי גדול ונשגב הלילה לעם אשר בחר בו אלהים — ליל שמחת־תורה הוא! ואתה מרגיש, כי נשימת אפך קלה עליך מאד, ולבך טוב עליך, ודעתך זחוחה ביותר, וגאה וגאון יתקפוך וירוממו את נפשך אל על. הגע בעצמך: הנה אתה עומד פה, ומסביב לך הלילה, ליל שמחת־תורה, ומעל לראשך מרום השמים, ושם, במרום, מקום האלהים. האלהים — א ל ה י ך, השמים — ש מ י ך, והחג — ח ג ך! ...

— ילדים! כבר התחילו לעבור בהקפות!

נכנסו לבית־הכנסת פנימה — לא היו דברים מעולם! עוד רב הזמן עד ההקפות. לעת־עתה עדיין מתפללים תפלת ערבית. רב צלאל, חזן בית־הכנסת הקר, עובר לפני התיבה, הוא ושני משוררים עמו. האחד, בחור מגודל ושחור, בעל שפתים עבות, משמש בבהונת באס. והשני, נער קטן וצנום ולבן־פנים, הוא סופראנו. והחזן עצמו,

רב צלאל בגרונו הנפלא, הוא יהודי רם־הקומה וצהוב־השער, בעל חוטם מעוקל כשופר, ופאות לו דקות ומסולסלות, וזקן לו צהוב ומסולסל, שנראה כאילו קשור אל פניו. מי זה יאמין, כי אדם מכוער כמותו שמראהו מראה מפלצת, יש לו בת יפה וענוגה, עדינה ונחמדה כזאת?... הלא „בת החזן" — ב ת ו היא, וצלאל החזן — א ב י ה הוא, המתפאר באזני אנשי העיר, כי בתולה יש לו — יחידה ומיוחדה במינה, אין כמוה בבנות. ורק חסרון אחד יש בה: אינה רוצה להארש לאיש. „כל אשר יציעו לפניה — היא באחת: אינה רוצה! ואף־על־פי־כן לא יועילו לה פרפוריה, לוא רק יזמין לו הקדוש־ברוך־הוא זווג הגון, אז בעל־כרחה תענה אמן! ואם לא תחפוץ — יאחז בציצית ראשה. ובשעת הדחק גם מקל מוכן בידו!"... כך אומר אביה בעצמו, צלאל החזן, בדרך הלצה, ומראה את מקלו אשר בידו — מקל של גומא עם גולת־שן ישנה, שנתפרכמה מרוב ימים.

כבר גמרו תפלת ערבית בבית־הכנסת הקר, וזמן ההקפות עוד לא בא. עדיין עומדים בקריאת „אתה הראית" ומחלקים את הפסוקים בין בעלי־הבתים החשובים. היושבים על ספסל־המזרח. בעלי־הבתים החשובים פוסקים איש את פסוקו בעמידה, איש במקומו, ליד עמודו, כל אחד בקול אחר ובנוסח אחר. כלומר: הנוסח אמנם נוסח אחד הוא לכל העולם כולו, אלא מפני שכל אדם קול מיוחד לו ונעימה מיוחדת, וכל אחד מרתת קצת ומפחד מפני קול עצמו, לפיכך יוצא הפסוק מפיו בנוסח משונה, דחוף ומבוהל, והשלשלת המכוונת לסוף פסוק נבלעת מאליה ואובדת בתוהו...

בית־הכנסת הקר גדול הוא ורחב ורם למדי. תקרה אין לו מלמעלה, אלא כפה של גג — ולפיכך קראו לו בשם „בית־הכנסת הקר". כפת־הגג מצוירת מבפנים כעין כפת השמים: צבעה כחול, כחול יותר מדאי, שכבר הפך ירוק. וכוכבים, ככוכבי השמים,

מצוירים בספה; ואולם הצייר הפריז מעט על מדתם ועשאם גדולים שלא כדרך הטבע. כל כוכב וכוכב שעור גדלו פחות מעט מתפוח, ומראהו כעין הבולבוס, שזר־זהב לו מסביב. ומסודרים הבולבוסים האלה, כלומר הכוכבים, לא ככוכבי השמים, שאין סדר ומשטר להם — חס ושלום! כולם מסודרים יפה, שורות שורות, כל שורה סמוכה ודבוקה לחברתה. ממרכז הספה משתלשלות ויורדות שלשלאות של נחושת, ובהן תלויות מנורות עתיקות־ימים, כולן עשויות נחושת ישנה ומכורפמה, שהעלתה חלודה ירוקה. גם הנברשות אשר על־פני הפתלים עשויות נחושת פזאת, ישנה ומוריקה, וכולן, גם המנורות וגם הנברשות, מלאות נרות הרבה, וכל הנרות דולקים. האור בבית־הפנסת רב כל־כך, עד כי נדמה, כי גם אור היום יחשך לעומתו.

מאין באו הנה יהודים הרבה כל־כך, בלא עין־הרע, ונשים הרבה, זקנות וצעירות, ובחורים עם בתולות, וילדים קטנים? זאת לו לשלום הפעם הראשונה, שהוא נמצא בבית־הפנסת הקר, ושלא מדעתו עולה על לבו הפסוק הידוע: מה טובו אהליך, יעקב, משכנותיך, ישראל!... דוחק הוא את עצמו ומהלך בין הנאספים ותר בעיניו אחרי מקום לשבת בו. ואולם לא בנקל ימצא לו אדם מקום לשבת בתוך ההמון הרב הזה. גם אירע לו, שראהו שמש בית־הפנסת והפירו מיד — הלא זה בנו של נחום רבינוביץ! עמד ופנה לו מקום, ודוקא מקום מכובד, בין בעלי־הבתים החשובים.

ואולם היכן עומדים כעת בסדר הלילה? הרעש והשאון גדולים כל־כך, עד כי לא נשמע קול החזן ומשורריו. לשוא משתיק הקהל איש את חברו בקריאות „הס!" לשוא טופח השמש בידו על השלחן. אין שומע להם. נשים צעירות ממללות בהמולה, בתולות צוחקות, תינוקות מצפצפים. הנה אומד נער קטן וממרר בבכי.

„מה לך, נער, כי תבכה?" — בני־אדם פגעו שלא במתכוון בתפוחו, השליכוהו מעל דגלו ורמסוהו ברגליהם. מה יעשה עתה באין תפוח לדגלו? ... וסמוך לנער הבוכה יושב בחור מגודל, חושף שיניו וצוחק על משבתו של עלוב־נפש זה. שלום מתרגז על הבחור ועומד להוכיחו על פניו: „לצחוק מה זה עושה?" הבחור עונה אותו מתוך שינים חשופות ואומר: „ילד שוטה!" שלום מתקצף עוד יותר: „ואתה, כשהיית ילד כמוהו, כלום עלית אז עליו בשכלך?" כאן פוסק הבחור לחשוף את שיניו, מעיז פניו ואומר: „אם רב היה שכלי אז — אינני יודע; ואולם כי עתה רב שכלי אשר בכף־רגלי משכלך אשר בראשך — בזה אין שום ספק כלל, אף כי לומד אתה באספולות וכן אתה לנחום רבינוביץ"... אלמלא קרה המקרה הזה בבית־הפנסת הקר, במקום שאין מפירים אותו, היה בנו של נחום רבינוביץ יודע להשיב חורפו דבר. ואולם פה מוכרח היה לשמוע חרפתו ולהחריש, שאלמלא כן צפוי היה לזפות תוך כדי דבור במכות־לחי מידי הבחור עז־הפנים הזה. ואגב כבר שמע מתוך הרעש הגדול וההמולה שאינה פוסקת קול קורא מעל הבימה: „התורני רב שמשון זאב ברב חיים צבי הכהן, תן כבוד לתורה!"... „התורני רב משה יעקב ברב נחמן דוב הלוי, תן כבוד לתורה!"... משמע, שההקפות כבר התחילו. אם כן, איפה היא בת החזן?...

„אנא ה' הושיעה־נא!" — עברה התהלוכה הראשונה ונגמרה בזמר המקיפים, במנגינת „היידא" הידועה וברקוד גדולים וקטנים לכבוד התורה. גמרו את ההקפה הראשונה, עמד השמש והכריז שוב בקולו הצרוד ובנוסח הרגיל: „התורני פלוני בן פלוני, תן כבוד לתורה!" „התורני פלוני בן פלוני, תן כבוד לתורה!" והנה כבר עברה ההקפה השניה, ואחריה גם השלישית והרביעית. אחרי כל הקפה והקפה חזרה ונשנתה מנגינת „היידא", חזר ונשנה גם הרקוד — ובת החזן לא נראתה עוד!

שלום אינו יודע מנוחה בנפשו. מתבונן הוא אל כל העברים, סוקר ומבקש בעיניו — איננה! לא היא ולא חברתה! האמנם נגבה את לבו והוליכתו שולל?... או אפשר לא יכלה לבוא? אפשר קרה אסון אותה? אולי נודע לאבותיה דבר הָעֲדָם פה, והשאירוה בבית וסגרוה על מסגר? נאמן הוא צלאל החזן בדברו, כי כזאת וכזאת יעשה! אדם האוחז בציצית ראש בתו ומאיים עליה במקל!... ודמיונו הנרגז מצייר לו תמונות־בלהות, כל אחת איומה ונוראה מחברתה.

כפי הנראה, נדמה לו לשמש בית־הכנסת, כי מאחר שבן נחום רבינוביץ חוזר אילך ואילך, מתבונן על כל סביבותיו ואינו יכול לשבת במקומו במנוחה, — סימן הוא לו, כי נכספה וכלתה נפשו להקפה. ואפשר רמז לו אחד הגבאים, שיכבד את בנו של רבינוביץ בהקפה? אם כה ואם כה — ובתוך שאר השמות, הקרואים להקפות, שמע שלום פתאום גם את שמו: „הבחור שלום בּרב מנחם נחום, תן כבוד לתורה!"... כל דמו פרץ אל פניו, ולא יכול להרים את ראשו אל פני בעלי־הבתים, היושבים ראשונה במזרח, שנתנו כולם עיניהם בו. אותה שעה הרגיש את עצמו, כאשר ירגיש כל בחור בבית־הכנסת בעת הקראו למפטיר. ובעוד הוא פונה כה וכה, מבלי דעת את המעשה אשר עליו לעשות הפעם, והנה כבר מסר השמש ספר־התורה לידו, והוא עומד כבר בשורה, בתוך חבורת יהודים, וספר־התורה חבוק בזרועותיו, והתהלוכה כבר החלה. רב צלאל החזן הולך בראש ומנגן: „עוזר דלים, הושיעה־נא!" נשים וכתולות מרפינות ראשיהן מעל הספסלים, נושקות את ספר־התורה ומברכות אותו: „בה לחי!" — רגש מוזר תוקפהו, בשמעו ברכה זו מפי נשים וכתולות, שאינן מפירות בו, והוא נבוך ונרגש מכל הכבוד הזה, אשר כבדוהו פתאום בהקפה, ולבו גם בו, שהוא, בחור עולימים, עובר בסך בתוך חבורת יהודים זקנים — וזכה לכך רק מפני שאיננו

בן־בלי־שם, מפני שבן־טובים הוא, בנו של נחום רבינוביץ!... ואולם בתוך המהומה והמבוכה הוא מרגיש פתאום נשיקת־שפתים בידו: „פה לחי!" נושא הוא את עיניו ורואה — הי א זאת, בת החזן, היא וחברתה לימינה...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

נפתחו השמים פתאום, ומלאכי־מרום יורדים לארץ, מרחפים באויר ואומרים שירה. שרים הם על חמדת העולם, אשר עשה אלהים מכון לשבתו — מה הדור ומה נאה ומה נחמד זיו העולם! שרים הם על בני־האדם, אשר ברא אלהים בצלמו וכדמותו — מה טובים ומה נעימים, מה יפים ומה נחמדים בני־האדם אשר על־פני האדמה! הפל טוב ויפה ונעים פל־פך, עד כי מרוב טובה יבקש לבפות. והמלאכים מוסיפים לרחף מסביב, מרחפים ושרים על לבו: שומע הוא את קולם, שומע את משק־פנפיהם, ולבו עונה לעומתם: „שלום עליכם, מלאכי־השרת, מלאכי־עליון!"...

אמנם ברגע הראשון היה תוהה ומרהרת, ולבו נוקפו מתוך רגש מוזר: תחת לנשק את ספר־התורה נשקה בת החזן את ידו! אפשר שלא בכונה עשתה זאת? לא, פונתה היתה בכך! את הדבר הזה ראה מתוך עיניה השוחקות. בשעת מעשה היה נרעש ונפעם פל־פך, עד כי ידיו רפו מאד וכפשע היה בין ספר־התורה ובין הארץ. בקש להתעפב רגע, להציץ עוד פעם אל עיניה היפות, או להגיד לה דברים אחדים — ולא הניחו לו. היהודים ההולכים אחריו אינם מניחים לו לעמוד. צריך הוא ללכת הלאה. צריך הוא למסור את ספר התורה לאחר. סדר ההקפות לא נגמר עדיין. רק כאשר הגיע לארון־הקודש ומסר שם את ספר־התורה לידי השמש, חזר והביט מאחריו, אולי יראנה עוד פעם, ולוא גם מרחוק יראנה. ואולם עתה איננו רואה אותה עוד. והוא פונה ללכת, עובר עוד הפעם בתוך התהלוכה, מקיף את הבימה בתוך חבורת היהודים בידים ריקות, מתבונן ומבקש

בעיניו את הת החזן — איננה! נעלמה בת החזן פתאום! והוא ממהר ויוצא החוצה, תר ומבקש אחריה בחצר בית־הכנסת — גם שם איננה!... אפשר לא היה זה אלא חלום? אולי רוח דמיונו התעהו? גם עתה עדיין מרגיש הוא את נשיקת פיה בידו. והוא פונה ללכת משם ומרגיש, כאילו קלו רגליו על הארץ. נדמה לו, כאילו צמחו לו כנפים — והוא עף. מרחף הוא מעל פני האדמה, ומלאכים מרחפים אתו, נשאים על כנפיהם באויר ומלוים אותו עד בואו לבית־המדרש הגדול.

בבית־המדרש הגדול עדיין עומדים באמצע ההקפות. אביו דעתו זחוחה ביותר, פניו מאירים ושמחת יום־טוב שרויה עליו, ימראהו בקפוטתו הישנה, קפוטת־המשי המרוסקה, שמרפדה המכורפם מבצבץ מבין הסדקים, יפה ונהדר בל־כך, אשר כמוהו לא היה לו זה כבר. סביבו עומדים שני חתני־החמד, לייזר־יוסיל מימינו ומגידוב משמאלו. שניהם חומדים לצון, והאב שומע אל דבריהם, כמנהגו תמיד, וצוחק. „היכן היית עד עתה?" — שואלו אביו, שלא להוכיחו בזה, חלילה, על פניו, אלא מתוך סקרנות בלבד. „בבית־הכנסת הקר", — עונה שלום ומתפאר לפני אביו, כי כבדוהו שם בהקפה. אביו נהנה ואומר: „אכן ראויים הם לכבוד ולתהלה על המעשה הזה". וחתני־החמד מתלוצצים על בנו של נחום רפינוביץ. האחד שואלו: „אם פנש בבית־הכנסת הקר בעוזר־דלים?" והשני עונה ואומר: „איזה הדרך בא לשם עוזר־דלים? הלא שם נמצא רק נכדו של עוזר־דלים!" שלשת הרעים צוחקים כולם יחד על חכמתם ועל דבריהם, ושלום צוחק אף הוא אתם. כי מי האיש, אשר יתאפק ולא יצחק מטוב־לב בליל זה? אכן רק פעם אחת בשנה ישלח אלהים ממרום ליל־חמודות אשר כזה! רק ליל ההקפות של שמחת־תורה יהיה ליל אשר כזה!

כו.

א ש ש ב ר.

אגיר הזכרונות נתעה בכוב ורואה את קדשיו מחוללים לעיניו. — נופל למשכב במחלת הטיפוס. — קם מחליו ורואה את עצמו כאיש אחר. — נפרד מתוך רגשות געגועים מעל תקופת ימי ילדותו.

די פעם בפעם, כשמחבר הזכרונות האלה יורד למעמקי ילדותו הרחוקה, מוציא משם לאויר העולם אחד אחד את מאורעות ימי נעוריו, אשר חלפו לבלי שוב עוד, עובר מהם להתבונן אל מקרי חייו הבאים אחריהם ואל נסיונותיהם השונים לכל תקופותיהם, בוחנם ובודקם יפה בלב נכון ובדעה צלולה, — הריהו תוהה ומתפלא על עצמו: במה היה כחו גדול כל־כך, שנתנסה בימי חייו המעטים בנסיונות קשים הרבה, הופה מפות אכזריות בידי אלהים ואדם, ראה עמל ואון ומפח־נפש — ועמד בכולם, כדי לשוב ולקבל שנית מפות יפות ונאמנות, להתנסות עוד פעם ועוד פעם בנסיונות קשים ומרים ולראות על דרכו שוב רק עמל ואון ומפח־נפש? המפות הרפות, אשר הופה בידי אלהים ואדם, לא היו נוראות כל־כך, כמו התקוות שנכזבו לעיניו אחת אחת ומפח־הנפש שבא בעקבותיהן. כל מפה ומפה, שמביא הקדוש־ברוך־הוא על האדם בחייו, סופה להרפא; ואולם משאת־נפש כי תכזב ורגש נעלה כי יחולל — ונשארה במקומם בלב שרטת עמוקה לימים רבים.

נבור הזכרונות האלה כבר נסה בימי חייו להיות מופה ועשוק בחומר וברזל, נתעה ושדוד מכף רגלו ועד ראשו. כבר טעם בימי

פעם עשירות מופלגת, כאשר יראה הקורא בפרקים הבאים, ונבר נסה לאבד את הונו הרב במשך זמן קצר בעסקים מסובכים, בעטים של רועי־רוח ורודפי־קדים, מעין מנחם־מנדיל בעל־החלומות והדומים לו. ואחרי כל זאת יכול הוא להעיד על עצמו ברוח נכונה ובלב תמים, כי הפסד ממונו לא גרם לו צער ולא עבר את רוחו כלל־כך, כאשר עכרוהו בני־האדם אשר גנבו את לבו, כאשר עכרתהו אמונתו הנכזבה בבני־אדם. אמונה נכזבת ומפח־נפש — אלו מררו תמיד את רוחו, הרפו את ידיו והביאוהו ער דכא.

עוד בתקופת ימי נעוריו הראשונים, עת שהיה פרחח עריץ ומתוך פחזותו וקלות־דעתו הלך שבי באהבתו את בת החזן, — עוד אז כבר קבל את המכה הראשונה על־ידי אמונת־לבו הנכזבת. והמכה — מכה גדולה ואנושה היתה, אשר לא פלל הוא ולא פללו אחרים לכמותה. אפשר היה, למשל, לצפות מראש, כי הוריהם של הנאהבים והנעימים ישמעו את דבר אהבתם הנמהרה ויעמדו לשטן על דרכם. אפשר היה לחוש, כי צלאל החזן יתקצף בבתו ויאחזנה בציצית ראשה, או ירים את מקלו עליה לא לשם הלצה בלבד, אלא באמת ובתמים. ואולם מי מלל ומי יכול להעלות על דעתו, כי בת החזן, זו שנראתה כאוהבת את בנו התמים של נחום רפינוביץ, תתנה אהבים בסתר עם נכרי מבני הגויים, עם אחד המשרתים אשר בחנות־הברזל הגדולה של קוטילניקוב, ובאחד הלילות במוצאי־שבת, סמוך לאותו ליל שמחת־תורה, המתואר למעלה, תחבא לברוח אתו אל בית־הנזירים של עם הארץ, להתחנך שם בחברת נזירות נוצריות, להמיר שם את דתה ולהנשא אחר־כך לאותו המשרת, העובר בחנות־הברזל של קוטילניקוב? !...

אך שוא פח טופר לברוא בדמיונו מקרים מבהילים בחיי האדם — החיים עצמם פחם יפה מפח כל דמיון יוצר. ואמנם מקרה נורא ומבהיל היה מקרה בת החזן בעיר. אביה של הבת החוטאת,

צלאל החזן עלוב־הנפש, התרוצץ בימים ההם במשוגע, עורר שמים בזעקתו, השליך את נפשו מנגד, בקש ומצא דרך אל ראש בית־הנזירים, אל ההגמונית המשגיחה, וגם עד שר־הפלך הגיע — ואולם לא הועילו לו ריצותיו וכל תחנוניו עלו בתוהו. העיר נסערה כולה במרקחה. כל העולם נוע התנועע! ולא היתה הצרה גדולה כל־כך. אילו קרה המקרה הזה את אחת הבתולות מן השוק — הן לא דבר חדש הוא בימינו, כי תצא בת־ישראל לתרבות רעה! נפש כי תחטא לעמה — ונשאה היא את עונה וחרפתה על ראשה תפול. ואולם כאן יצאה הרעה מבית אחד החזנים, המשרתים בקודש! מי יתנהו עתה לגשת אל התיבה ולהיות שליח הצבור? ואם יפטרוהו ממשמרתו — מאין ימצא את פרנסתו ופרנסת ביתו? ולא עוד, אלא שהחרפה הזאת לא חרפת היחיד היא, אלא חרפת הרבים — חרפתם של כל בעלי־הבתים החשובים, המתפללים בבית־הכנסת הקר. כי למה קרה מקרה לא־טהור כזה דוקא את החזן שלהם, המתפלל בבית־הכנסת שלהם?...

ואולם כל החרפה הזאת וכל היסורים האלה כאין וכאפס היו לעומת אש־הגיהנם, שהתלקחה במסתרים ואכלה בכל פה את לבו האומלל של הבחור התמים, אשר אהב בכל נפשו ובכל חום נעוריו את בת החזן, והנערה הפוזבה הזאת בגדה בו בגלוי והמירה אותו באחר — אותו, את בן־הטובים, המירה בגוי, במשרתו של קוטילניקוב! אם כן, למה איפוא נגבה את לבו והוליכתהו שולל כל הימים וכתבה אליו מכתבים מלאים אהבה תמה? למה נשקה את ידו בליל שמחת־תורה עם ההקפות? למה נשבעה לו שבועת־אמונים וכיוצא בדברים אלו? הן כל האהבה הזאת, אשר אהבה את המשרת וברחה אתו מבית הוריה, לא לפתע־פתאום קמה ונהיתה. ברור הדבר, כי כל זה נארג ונעשה בסתר ימים רבים קודם לכן. והנער עלוב־הנפש מעלה עתה בזכרונו את דברי חתן

חברתה של בת החזן, הוא המשרת בעל הידים הגסות, אשר הגיד לו בשעת פגישתו עמו והזהירהו אז מפני „מוחץ־ראש ומשבר־עצם". אכן עתה הוא יודע, מי הוא המוחץ ראש ומשבר עצם... והדבר הזה מטיל בלבו סערה רבה כל־כך, עד כי מרוב צער וקצף אין־אונים תחשבנה עיניו מראות. קללה נמרצת תוססת ועולה מלבו. מקלל הוא את חייו. מקלל הוא את היום, אשר בו פגש בפעם הראשונה את בת־החזן. מקלל הוא את הבחור המשרת בחנות־הברזל, ואת הגוי המשרת בחנותו של קוטילניקוב, ואת כל המשרתים אשר בכל החנויות שבעולם. הוי, מה טוב היה עתה, אילו יצאה אש מן השמים ואכלה את כל חנויות־הברזל אשר בעיר, או לוא פרצה רוח סְעָרָה וְסַעֲרָה והשמידה מעל פני הארץ את כל החנויות ואת כל הבתים אשר בעיר, או לוא פצתה האדמה את פיה ובלעה את כל העיר פריאסלאוו ואת כל המונה ואת הנשר אשר בה ואת שרפר־החצרות, כאשר בלעה את קורח ואת עדתו! אין רחמים עתה ואין חנינה בלבו לקרובים ולרחוקים, לזקנים ולצעירים, לעוללים ולינוקים — את כולם, את כולם ישא הרוח!... והוא מקלל את העולם, אשר עשה אלהים מכון לשבתו — מה כוזב, מה נתעב ומה מכוער הוא העולם הזה! והוא מקלל את בני־האדם, אשר ברא אלהים בעולמו — מה כוזבים, מה נתעבים ומה מכוערים בני־האדם כולם גם יחד!...

מתוך הרהורי שנאה אלה להמין האנושי הוא חוזר באחד הימים מבית־הספר לבית אביו וחש, כי ראשו כבד עליו, כולו כנסוך עופרת. לנגד עיניו מרחפים באויר מיני עגולים, ומיני ציורים משונים מצטיירים. העגולים מתרחבים והולכים, הציורים מטשטשים ונמוגים, כשלג מפני שמש, ובמקומם מתרגשים ובאים ציורים אחרים. בארוחת־הבוקר אינו נוגע — נפשו מתעבת כל אוכל. האם־החורגת תוהה עליו: „יד מי היתה בך לגזול ממך את תאבונך?" — אומרת

היא בלשון שנונה, פרפה תמיד. אין הוא יכול להחזיק מעמד על רגליו. עולה הוא ושוכב על הספה. האב נגש אליו, ממשש בראשו, האב שואלו דבר, והוא עונהו; אולם מה שאל אותו אביו ומה ענהו — אין הוא יודע. איננו זוכר. נדמה לו, כי מדברים על־אדות „קיבה". „רופא"... „בית־מרקחת"... ומין דבר מר הוא מרגיש בלשונו, ומתכת קרה של כף קטנה נתקעת בפיו, וריח לה פריח שקדים... וראשו — הוי, ראשו, ראשו!... ופקעים ענולות נגללות לנגד עיניו, והן מתפרצות מתוך אזניו ויוצאות ומרחיקות בשריקה ארופה עד מאה, ומעין נמלים קטנות רומשות וזוחלות מתחת לעורו, בתוך עורקיו, הן רוגשות ומזעזעות, תוססות ומפעפעות בבשרו, וארנקות, ארנקות משונות, מתגלגלות ונופלות בתחתית ההר, ארנקות הרבה לאין מספר... ובני־אדם רצים אחרי הארנקות לתפשן — ואינם יכולים... ואולם נפלא מכל אלה הוא זה, שעיניו עצומות הן — ואף־על־פי־כן הוא רואה כל דבר, המתרחש סביבו! שמוע לא ישמע. מפני השריקה הארוכה, השורקת באזניו בלי הרף, איננו שומע כלום. ואולם ראה יראה הכל. כולם נאספו ובאו פה. ערב רב של חברים, אלה שהיו לו לפנים ואלה שיש לו היום, ועמהם עוד המון בני־אדם, קרובים וידועים. הנה שמואליק חברו, פינלי בן שימלי, אלי בן דודי, איצי בן הדוד פיני, האורח וולפסון... אך יפה מכולם הוא משרתו של קוטילניקוב, העובר לפני התיבה וקורא בניגון את פסוקי „אתה הראית". ובת החזן עומדת על ידו, מפה על לפה ואומרת „על חטא"... וקול משונה, קול עמום, נשמע ממרחק, מבית־הכנסת הקר — קולות בוכים ומיבבים. קולות המתים הם, העומדים בתפלה. המתים מתפללים בכל מוצאי־שבת בבית־הכנסת הקר. תפלה בצבור מתפללים הם. הכל יודעים זאת. הדבר לא יפלא בעיניו כלל. ולא יפלא בעיניו גם זה, כי משרתו של קוטילניקוב, שאינו בן־ברית, מנגן את פסוקי „אתה הראית"... ורק דבר אחד

תמוה בעיניו: הלא זה עתה היה פה חברו שמואליק, הוא שמואליק היתום — ולמה איפוא לא עצרהו ולא שאל את פיו בדבר „האוצר"? איך שכח פתאום דבר גדול וחשוב כזה? פוקח הוא את עיניו ומבקש את שמואליק, ואינו יכול למצוא אותו עוד. אין שמואליק ואין איש מכל האנשים, אשר סבבוהו זה עתה. לאן נעלמו כולם? והוא עוצם שוב את עיניו ומקשיב אל הולם לבו ואל דופק רקותיו. והוא מרגיש, כי כולו מכוסה זעה, כי טובל הוא בנחל של זעה. ראשי אצבעותיו תפחו והעלו בועות, כלאחר הבל של בית־מרחץ, ושערות־ראשו לחות ומתדבקות אל מצחו. והוא מרגיש יד קרה נוגעת בו. והוא שומע קול אנחה ידועה לו. פוקח הוא את עיניו — אביו הוא זה! ועל־ידו — האורח וולפסון, הנבאי בעל המשקפים השחורים ועוד בני־אדם רבים. והוא רואה, כי הכל מביטים עליו ברגש של רחמים. והוא שומע ומבין, כי הכל מדברים בו. „משפר" — שומע הוא מדברים עליו. ואין הוא מבין, מה זה „משפר"? ורק דעתו נוחה עליו, שנעשה פתאום יקר וחביב על כולם, שהכל שמים אליו לב ומטפלים בו. ויותר מכולם מטפל בו אביו. אביו מרפין אליו את ראשו ושואלו: מה חפצו עתה? והוא איננו משיב מיד. רוצה הוא לחשוב תחילה ולעיין בדבר. רוצה הוא לחקור ולדעת, איפה הוא עתה ומה נעשה לו פה? רגעים ארוכים עוברים, עד אשר רוחו שבה אליו והוא יודע את כל אשר היה לו: אכן חולה היה, חולה אנוש, ועתה הוקל לו. הוקל? לא, טוב לו עתה, טוב מאד! ורק עתה, כשהכל מחוור וברור לפניו, הריהו מרטיב בלשונו את שפתיו היבשות ומוציא מגרונו מלה אחת, רק מלה אחת:

— ענבים!...

אז יביט האב אל פני האנשים, העומדים עביב למטת החולה, והוא שואל אותו:

— ענבים? איזו ענבים?

— מרקחת! — עונה החולה בקול משונה וגס, שבתחילתו הוא דק, בקול הסופראנו, ובסופו הוא משתנה ונעשה גס, בקול הבאס. החולה בעצמו נבהל לשמעו: לא הפיר את קולו. במשך העת, אשר היה חולה, נשתנה שלום קולו, נשתנה כל־כך, עד כי ביום רדתו מעל משכבו, בעבור שבועות אחדים, כשהתנהל ובא ברגלים פושלות אל הטרקלין ועמד להסתכל באספקלריה, כמעט לא הפיר את פניו. לנגד עיניו עמד הפעם בן־אדם אחר. מתחילה היה זה נער פוחז, אדמוני ויפה־לחיים, זריז וקל־התנועה, בעל מזג חי ועליז ועינים שוחקות, שערותיו גוזזות בעגול וקוצות־תלתלים צהבהבה פזורה לו על מצחו. עכשיו פניו הלבינו, לחייו נפלו, עיניו גדלו, מבטן נתערפל ונתעמק בתוך הרהורים, וכל גוו כאילו נתמתח לארכו. את תלתלי ראשו הצהבהבים גזזו לו עד לעורו, ומראהו עתה כמראה תהרי־בולו נהפך והיה לאחר.

ולא במראהו בלבד התנכר עתה, אלא בעצם טבעו נשתנה והיה לאחר. הנער הרגיש, כי בעומק נפשו נתרחש מעין משבר, ואחרי המשבר באו חליפות ותמורות בכל הויתו. וצר לו, צר לו מאד על ימי־ילדותו התמימים, אשר עברו לבלי שוב עוד, לבלי שוב עוד עד העולם!... וגם עתה, בהחיות המחבר בזכרונו עוד הפעם את הימים הטובים ההם, ימי האושר והעדנים, ובפנותו מהם לעבור אל תקופות חייו, הבאות אחריהם, הוא מביט מאחריו בהמון געגועים במוסים ונפרד בברכה מעל ימי נעורותו הטובים, נפרד מהם לעולמים:

— ברוכה תהיי, הילדות! ברוכה את וברוך זכרך!

שלום־עליכם

ספר שלישי
לימי
הבחרות

הוצאת
שטיבל
אמריקה

Printed in Germany

שלום־עליכם

חַיֵּי אָדָם

תרגום י. ד. ברקוביץ

ספר שלישי: ימי הבחרות

הוצאת אברהם יוסף שטיבל ח' בע"מ
ברלין־שרלוטנבורג

התרפ"ח

Printed in Germany

Copyright 1928
by A. J. Stybel-Verlag G. m. b. H.
Berlin-Charlottenburg, Dahlmannstr. 5.

חיי אדם

ספר שלישי

ימי התבחרות

התוכן

הוראות־שעה 7
אידיליה 14
התקוות חנכזבות 24
סוף האידיליה 32
בעיר הנדחת 38
בקן המולדת 47
לפני שערי גן־ערן 54
בחלום ובחקיץ 62
מעשה בשעון 68
מלאך־אלהים בדמות בן־אדם . . . 75
על המבחן 82
בעל־אחוזה יהודי 89
ישיבת־פפר 96
דודי הסוכן 104
על מבחן עבודת־הצבא 112
הדודה טויבה מפרדיטשוב 120
הפגישה הראשונה לכרך 129
מכתבי־מליצה 138
קופרניק 147
פחונת מזפיר 153
הפחירות 161
לתולדות חיי 171
צואת שלום־עליכם 181
ציון על מצבת קברי 187

א.

הוֹרָאוֹת־שָׁעָה.

פירושן של „הוראות־שעה". — מורים זקנים וצעירים. — כחה של חכמת הגרמטיקה. — הכל דופקים על דלתותיו של המורה הצעיר. — בגן־העיר ובבית האם־החורגת. — עצת הגבאי. — גבור הזכרונות חובש את ספריו ועוקר דירתו מבית אביו.

כשיו קשה להגיד, מי היה המתחיל בדבר — פלומר: על דעתו של מי עלה בראשונה רעיון כזה, כי בחור עולי־ימים, שעדיין לא הגיע לשנת השבע־עשרה, עדיין לא צמחה לו חתימת שפם בשפתו העליונה ועדיין לא סיים את פרק למודיו בבית־הספר של המחוז, — כי בחור כזה יקח מקלו בידו, ישים את בגדו העליון על שכמו בשרוולים ריקים ויצא ללכת מבית אל בית להורות הוראות־שעה לילדי ישראל? הוראות־שעה מה הן? — אלו שעורים לשעה, פרקים ראשונים, שמורים מומחים ושאינם מומחים מטיפים לנערים ולנערות בכתב ולשון ובכל מיני למוד, הנלמדים בבתי־הספר, כדי להשפילם בידיעות העולם, לסעדם ולהכינם, שיוכלו להפנם במשך זמן קצר לאחת המחלקות של האספולה, או שיוכלו לעמוד לבחינות.

עמידה זו לבחינות בבתי־הספר של הממשלה היתה בימים ההם למנהג בישראל, אשר הקיף את כל הערים הגדולות והקטנות. הכל הכינו את עצמם לבחינות. נערים ונערות, חתנים וכלות, אברכים צעירים ויהודים גדלי־זקן — הכל הניחו את כל המלאכות

שבעולם ושמו את פניהם אל ספר דקדוק לשון רוסית של גובורוב, אל ספר למוד החשבון של ייבטושבסקי, אל ספר הגיאוגרפיה של סמירנוב, אל ספר הגיאומטריה של דיסטֶרווֶג, למדו בעל־פה את משלי קרילוב והתמידו יומם ולילה על ספר־המלים. מין מחלה מתהלכת היתה זאת, מין מפת־מדינה — בחינות! ומפני שהמחלה הזאת מחלה חדשה היתה, זה מקרוב באה — לא היו בעיר די מורים מומחים להספיק את צרכיהם של כל המתלמדים ולהשקיט את צמאונם להשפלה ודעת. מורים מנוסים, שאומנותם בכך, היו רק שנים בעיר: האחד מוניסוב הזקן — זה שפבר נשרו לו כל שיניו מפיו והברתו פגומה, וגם אזניו כבדו מזוקן; ושני לו נח בוסיל, הצעיר ממנו, המלמד צרפתית, לובש מדים כחולים, נועל מגפים מבהיקים לרגליו ודורש שכר רב בהוראתו. אחריהם באו איצי הפתבן ואחיו אברהם הפתבן — שניהם יהודים מסלסלים בלבושם ולחייהם כתפוחים. שני אלה היו מסתפקים בשכר מועט, אבל כנגד זה לא היה לפם גם ביותר בגרמטיקה הרוסית, וחכמת הלשון בכלל בספר החתום היתה להם. ליצני הדור מקרב הצעירים היו חומדים לצון ואומרים עליהם, כי האות הרוסית יא"ט, אות זו, שאין דוגמתה בשום דקדוק ולשון שבעולם, ממררת את חייהם של שני האחים האלה בהקיץ ובאה אליהם להבהילם גם בחלום הלילה. ושוב לגלגו עליהם ואמרו, כי אין השנים האלה יודעים להבחין בין אות שי"ן ובין אות סי"ן בלשון הרוסית. פעם אחת הציעו לפני שני האחים, כי יכתבו בלשון הרוסית פסוק אחר, שבלשוננו העברית אפשר לתרגמו כך: „אַחַשְׁוֵרוֹשׁ שָׁתָה בְכוּשׁ כּוֹס שֶׁכָר לְשָׁכְרָה". כתב האחד: „אַחַשְׁוֵרוֹשׁ שָׁשָׂה בְכוּשׁ כּוֹשׁ שֶׁכָר לְשָׁכְרָה". והשני כתב: „אַחַסְוֵרוֹס סָסָה בְכוּס כּוֹס סֶכָר לְסָכְרָה".

אמת, כל זאת אינה אלא ליצנות. ואף־על־פי־כן מה גדול היה צערם של שני עלובי־נפש אלה, כשהגיע דבר הליצנות הזאת

לאזניהם! ואמנם היה להם על מה להצטער ולהתרגז. הגע בעצמך: כל אנשי העיר, הם ובניהם ובני־בניהם, למדו כולם קרוא וכתוב מפיהם — והנה באים עכשיו הפרחחים הצעירים הללו, גמולי־מחלב, עתיקי־משדים, ומלגלגים עליהם ועושים אותם לצחוק!... ואולם לא הועילו להם טענותיהם — חכמת הגרמטיקה נעשתה בעיר דבר הצריך לכל נפש. בלעדיה לא הרים איש את ידיו ואת רגליו בכל בית בישראל. והדבר הגיע לידי כך, שאפילו הדוד פיני, הוא הדוד פיני, אשר תכלית שנאה שנא את האספולה, וחכמות חיצוניות געלה נפשו, — אף הוא בעל־פרחו הודה ואמר, כי יפה כחה של גרמטיקה ותועלתה מרובה. ומבשרו חזה זאת. הוא עצמו יהודי סוחר הוא, הנוסע לירידים, ועסקים לו במוסקבה, ומכובד הוא בעיני עם הארץ, ומדבר צחות על טהרת הלשון הרוסית — ובכל זאת הריהו חש ומרגיש, כי אחת תחסר לו: גרמטיקה (את מלת „גרמטיקה" מסביר הוא בקמיצת חמש אצבעותיו)...

ואף־על־פי־כן, פדי שלא ירים שלום בן־אחיו ראש ודעתו לא תזוח עליו, רואה הדוד פיני צורך לעצמו להוסיף על דבריו, כי בכל זאת איננו מבין, למה לו עוד לאדם לילך בגלוי־ראש, לאכול בלא נטילת־ידים ולכתוב ביום השבת? לפי עניות דעתו נדמה לו, כי — אדרבה ואדרבה: נאה לו לאדם לדעת את חכמת הגרמטיקה, ולילך דוקא בכסוי־הראש, וליטול דוקא את ידיו קודם הסעודה, ולשמור דוקא את יום השבת מחללה! הדוד פיני, כפי הנראה, היה נוקם ונוטר, פתלמיד־חכם גמור. לא שכח עדיין ולא אבה סלוח לבן־אחיו את חטאתו מלפנים, חטאת נעוריו, עת פתב ביום השבת בנתר על הגדר... אבל מי ישים אליו לב עתה? בחור פשלום, המקבל תמיכה מבית־הספר, מטיף לקח לתלמידים, מרויח ממון רב; בחור כמותו, שהכל רצים אחריו, הכל קופצים עליו, דופקים על דלתותיו יום־יום, הכל רוצים, כי דוקא הוא יכין את בניהם

לבחינות, הוא ולא אחר,—האם ישים לב לקטנות כאלה? הגע בעצמך: יהודים מבני העיר באים להשתדל לפני הגבאי בעל המשקפים השחורים, המתהלך כאח וכרע עם רב נחום רבינוביץ, כי יעשה הגבאי חסד עמהם וידבר על לב האב, כי ידבר האב על לב בנו, כי יאבה הבן להורות את ילדיהם לוא חצי שעה ביום: „אומרים, יד־חרוצים לו לשלום בנו, יד צלחה, ובעזרתו אין תלמיד נכשל בבחינות"...

והאב שומע כל זאת ונפשו תגיל בבנו ודעתו תתרחב עליו. וכי קל בעיניכם כבוד אשר כזה? אמנם נחת הרבה לא ישבע ממנו. כי מה בצע לו בכל הכבוד הזה, אם איננו רואה את בנו בעיניו כל היום כולו? למן הבוקר ועד הצהרים הוא לומד באסכולה, ומן הצהרים ועד הערב נתון הוא להוראות־השעה. וכבוא הערב, מיד הוא יוצא לטייל עם חבריו בגן־העיר. בימי הקיץ בגן־עדן הוא גן־העיר בפריאסלאוו. שם מקהלה מנגנת, מקהלת־הצבא, והמנצח בנגינות הוא איש יהודי, שזקנו שחור כערב ועיניו שחורות כדובדבנים ושפתים לו עבות. לב הפתולות תמם הולך אחרי מקל־הקסמים אשר ביד המנצח בנגינות, ואף המנצח משיב אהבה להפתולות, מספיר פנים להן, שוחק לעומתן מרחוק בעיניו־דובדבניו ובשפתיו העבות ומנענע את מקלו ביתר תוקף. והחצוצרות מחצצרות, וקול התוף עונה אחריהן, והאבק העולה לרגלי הזוגות המטיילים בין השדרות משמש בערבוביה יחד עם ריח הַשָּׁטָה אשר חֻנְצָה, הנוסכת לתוך האויר מתיקות רבה וחריפה. הלא הוא הריח והיא המתיקות, אשר רק יליד המקומות ההם, בן רוסיה הקטנה,— רק הוא יזכרם ורק הוא ידע להעריך חין ערכו של טיול בגן־העיר עם בוא הערב. האור אשר בגן לא רב הוא. אור דל מאד. את כל הגן כולו מאירים רק שנים־שלשה פנסים, ובהם עששיות של נפט, ואף הן עשנות ומפוחמות וזכוכיותיהן שבורות; ובנשוב רוח

שאינה מצויה, תתנפחנה העששיות ודעך אורן וכבה. אבל מי ישגיח ומי ישים לב לזה? אדרבה, לכשתרצו, הרי יש יתרון לחושך על האור בגן הזה. בחשכה אפשר להם לבחורים ובתולות לעמוד יחד, להשתעות ולצחוק בחבורה ולקפוץ זמן למחר, להפגש שנית במקום הזה ובשדרה הזאת, תחת הַשְׂטָה אשר הֲנָצָה, הנותנת את ריחה המתוק מסביב...

והנער שב הביתה נרגש ועיף מחום הערב, רעב ושוקק, והוא סוער סעודתו מפל אשר נתן אלהים — אם נתח דג מלוח, אם קשוא ירוק ואם לחם בבצל. הפל נאכל לתיאבון. ונטילת־ידים? וברכת־המזון? — אין עוד זכר לאלה! האב פבר חדל להשמיע אפילו על תפלת ערבית... לבו של האב אמנם יכאב במסתרים, אך רואה הוא און ומחריש. לדבר עם הילדים בבית — אין שעתו של שלום מספיקה. ביון שאכל, מיד צריך הוא לישב ולעסוק בלמודיו, להכין את שעוריו למחר. והריהו יושב אל השלחן, לפני העששית, יושב ולומד ומשנן שעוריו ומבער נפט בלילה. ראתה האם החורגת — והתרעמה, והתחילה מרננת אחריו. שמע האב — ובעס. נענה שלום ואמר, כי מפאן ולהבא יקנה נפט בעצמו, בכספו יקנה. וגם עששית ירפוש לו משלו. שמע האב וצוה עליו במפניע, כי לא יזיד לעשות פדבר הזה ולא יורידו ביגון שאולה. שמע הגבאי בעל המשקפים השחורים ואמר, כי שונא הוא ריב ומדנים בבית. והוא מכנים את ראשו בעבי המחלוקת ואומר לפשר בין שני הצדדים. וזה דבר הפשרה: מאחר שהבחור הוא, ברוך השם, אדם בפני עצמו, עובד ומרויח, בלא עין־הרע, שקל־בסף, וללמוד עודנו צריך, שהרי עומד הוא עתה לפני הבחינות האחרונות, — לפיכך פדאי וישר הדבר, כי יניחו לפוחז הזה (פוחז סתם, ולא נער פוחז, פבתחילה!) לעשות פרצונו. והוא מסיים: „עצתי, כי יצא וישפור לו באחד הבתים דירה ומזונות עד עבור ימי הבחינות, וילמד שם פכל אות־

נפשו". ואם יקשה ממנו למצוא דירה כנפשו, הרי הוא, הגבאי, מוכן ומזומן לקבל על עצמו את הטורח הזה.

דבר המובן מאליו, כי מתחילה לא אבה האב גם שמוע אל העצה הנמהרה הזאת. ואולם פה נפלא ניתן לו להגבאי בעל המשקפים השחורים, פה הדבור, שבו היה יכול לפתות אפילו אבן מקיר! ולא עוד, אלא שפתו לא היה בפה בלבד. היה אומר — ועושה. ולא נתקררה דעתו עד שיצא מפית רבינוביץ וחזר מיד ובשורה טובה בפיו: פבר עשה והצליח על הצד היותר טוב! נזדמן לו אדם אחד בעיר, המוכן לתת דירה ומזונות וכל יתר הצרכים חנם אין כסף, ורק תנאי הוא מתנה, כי הפוחז ילמד רק חצי שעה בבוקר וחצי שעה בצהרים את בניו הגדולים, ואת הילדים הקטנים ילמד לפעמים עוד חצי שעה או שעה בין הערבים.

— כמה איפוא מספר הבנים בסך־הכל? — שואל האב.

— מה לך ולמספרם? וכי צריך הוא להאכילם לחם? הלא רק ללמדם הוא צריך. אם כן איפוא, מה איכפת לו, אם מספר הילדים הוא שלשה, או חמשה, או שבעה? כמדומה לי, שגלוי וידוע לפניך, כי ידיד נאמן אני לך ואת טובתך אני דורש, ולא אכשילך איפוא בענין שאינו מהוגן חלילה... אם כן, עצתי היא, כי יחבוש הפוחז את כליו ומטלטליו וילך יחד אתי — ורק מהר ועשה, רכב וצלח, אל תבט אחריך, שמא יקדמך אחר!

הפוחז ננש אל המלאכה לחבוש את כליו ומטלטליו. המלאכה מלאכה קלה היא. כל כליו וחפציו הם: חליפות כתנות, זוג פוזמקאות, תיק של תפלין, סדור־תפלה קטן וספרים, ספרים הרבה. בעשותו את מלאכתו זאת, הוא מעיף עין על אביו — פני אביו נתפרכמו כדונג. עומד הוא, מסלסל בזקנו הקלוש ולועסו בשיניו. אין מלה בפיו, ורק נאנח הוא לפרקים, וכל אנחה ואנחה שוברת את לב הבן. וכנגד זה פתחה האם החורגת את פיה בחלקת לשונה,

מתרעמת ואומרת, כי כל הענין הזה לא יָשַׁר בעיניה. ראשית, מה יאמרו הבריות? הבריות יאמרו, — הלואי יאמר להן מן השמים כל חלי וכל מכה — כי האם החורגת אשמה בכל זאת. ושנית, למי יצר ולמי יציק בן היושב בבית אביו? רק פה אחד לו לאכול — והמרק לא ישמן עוד בלעדיו... וכשהגיעה שעת פרידה, הזילה האם החורגת דמעה בודדה.

כאשר לוה האב את בנו ההולך ממנו, הזהירו כמה פעמים והשביעו בתקיעת־כף, כי בימי השבת יבוא לסעוד על שלחנו. על ימות־החול עדיין יכול הוא לוותר, משום כמה טעמים; ואולם על יום השבת לא ימחל לעולם. בשם אלהי ישראל, הלא יום השבת קודש הוא!... למה ימנע ממנו את הנחת המעטה הזאת? ואמנם שמר שלום את הבטחתו לאביו. ולא עוד, אלא שקיים אותה בעונג ובשמחה. כי איפה ימצא בית אחר בעיר, אשר שם יעשו את השבת כהלכתה, כמו בבית אביו? מי עוד כאביו, אשר ידע לקרוא „שלום עליכם" בנעימה? ומי עוד כאביו, אשר ידע להטעים את פסוקי „אשת חיל" בחן ובהדר? ומי עוד כמוהו, אשר יזמר בדרגש זמירות של שבת? והקידוש על היין? כל היהודים מקדשים על היין בליל שבתות. ואולם לא על פני כל היהודים שורה השכינה. בכל בתי ישראל עושים את השבת כפתוב. ואולם לא בכל בתי ישראל יורדים מלאכי־השלום, מלאכי־עליון, מרחפים ונשאים באויר וממלאים חללו בקדושת־דומיה או ברומית־קדושה ביום הגדול והקדוש והנעים — ביום השבת...

ב.

אידילְיָה.

אורחים לשבת. — בנימינזון, משורר בחסד אלהים. — ה„ניהגם" של דאנטה ו„עמק יהושפט או החלירע" של בנימינזון. — מאכלו ומשתהו של משורר עברי. — סעודת שבת במסיבת חכמים וסופרים. — „פיינהלאה הגפאית" מצטרפת למנין.

כנסת אורחים לשבת — זו לא מצוה בלבד היתה בבתי היהודים בימים ההם, אלא הרגל שנעשה טבע, מנהג ישן ומקובל, שהיה לחוק בכל בית בישראל. יהודי נכבד ונעל בעמיו, בנחום רבינוביץ, למשל, לא היה יכול להעלות על דעתו, כי יסב אל שלחנו לסעודת שבת באין אורח עמו. בלא אורח היה נפגם טעמה של שבת וריחה פג.

מדי שבת בשבתו היה הקדוש־ברוך־הוא מזמין לו פנים חדשות. בפעם הזאת היה בנו „אורח" לשבת. גם זה טוב. ואולם בנו לא היה האחד. מלבדו היו עוד שנים. הגפאי בעל המשקפים השחורים — אותו הלא יודעים אתם מבבר. ושם השני היה בנימינזון — את זה אני אומר להציג לפניכם היום.

משורר. לא משורר המנגן אצל חזן לפני התיבה, אלא משורר בחסד עליון, הכותב בחרוזים, מחבר וסופר בישראל. בימיו כתב ספר בלשון עברית וקרא לו שם: „עמק יהושפט או החלירע". בשפה יפה ונמלצת מאד תאר המחבר את ימי המגפה הנוראה בגרינה, עת אשר התאנף האלהים בבני־האדם הרעים והחטאים, אשר השחיתו את דרכם על־פני האדמה, והביא

עליהם את מחלת החלירע — כמובן, בדמות נקבה נתגלתה, בדמות אשה רעת־מראה ומכוערת, מפלצת איומה ונוראה, בידה מאכלת גדולה וממורטה, והיא גוזרת על ימין ועל שמאל. אמנם אין שום ספק בדבר, כי ה„גיהנם" של דאנטה מתואר על־ידי מחברו בצבעים יותר מבהילים ועושה על הקורא רושם יותר עמוק מאשר ה„חלירע" של בנימינזון. ואולם לא הרושם עיקר פאן, אלא הלשון. הלשון, אשר בה נכתב הספר ההוא, לשון נפלאה היתה, לשון מיוחדת במינה, פולה משל ומליצה, מסולסלת ונשגבה, ערבה ומתוקה, כדבש וכנופת־צופים, אשר מחלת החלירע לא היתה כדאית לה כלל וכלל. עד כאן טיב הספר ותכונתו. מכאן ואילך — המחבר עצמו.

איש רזה וצנום, אך רחב־העצמות, בעל פנים רחבים ומרובעים ומבהיקים תמיד, אשר במקום זקן רק שערות בודדות וקלושות פזורות בהם, עד כי בשעת אכלו נראית לעין הרואה כל לגימה ולגימה, כשהיא יורדת ונבלעת בגרונו, כדרך בליעתם של אוזים רעבים. לכל לגימה ולגימה הוא מוליך ראשו למעלה ולמטה — אף זה כדרך אוזים רעבים. שערות ראשו גם הן קלושות ביותר, אך בנגד זה ארוכות הן, יורדות ומסתלסלות קווצות־תלתלים, משוחות תמיד במין משחת שמן, למען היות להן ברק. לבוש הוא כדרך האשכנזים, ומגבעת גבוהה וקשה לראשו. בגדיו ישנים מאד, וכבר עבר עליהם כלה, אך נקיים הם במאד מאד, נקיים ומצוחצחים ומגוהצים, ואף רבב קל לא נמצא בהם. וכל זה מעשה ידיו הוא. הוא עצמו מנקם, מצחצחם ומגהצם, הוא עצמו מתקן בהם תקונים ותופר כל כפתור שנפסק ממקומו. יש ידים לדבר, כי בלילה הוא כובס בעצמו את כתנתו אשר הוא לובש לבשרו ביום, ואפילו העניבה, הקשורה לצוארו, אף היא מלאכת ידיו היא. כשהוא מדבר, כל עצמותיו מדברות עמו, וקולו נרגש, קול היוצא מן הלב, ופניו מבקשים חנינה ורחמים, ועיניו עצומות למחצה, נשואות כלפי

מעלה, וכולו כמרחף בעולמות העליונים. כמה פעמים היה גבור הזכרונות האלה מתפונן אל דמות־דיוקנה של הבריה הנפלאה הזאת ואל הליכותיה המשונות והיה מהרהר בפני עצמו: „כדאי היה לראות את פנימינזון זה בצלמו ובדמותו לפני שלשים או ארבעים שנה, בימי היותו נער קטן, — מה היה מראהו אז?“...

מאין בא לכאן — אין איש יודע. אם נשתמש בלשון־הזהב של האם החורגת, נגרר בן־אדם זה לבית נחום רפינוביץ אחרי הגבאי בעל המשקפים השחורים. „מצא מין את מינו“... לאשרו ולהצלחתו של זה, הביאהו הגבאי אל הפונדק עם מלתחתו האפורה בה בשעה, שהיא, האם החורגת, לא היתה בבית. וכשחזרה אחר־כך לביתה ומצאה אותו עם מלתחתו האפורה, כשהוא יושב וקורא מעל הספר לפני בעלה, מיד החליטה ואמרה, כי מעקימת פניו של זה ניכר, שחדל־אישים הוא — מאותן הבריות, שמוטב להן ולעולם שלא נבראו משנבראו... עמדה ושאלה אותו: למה לא בחר לסור לפונדקו של ראובן יאסניגראדסקי להתאכסן שם? ואולם את הנעשה אין להשיב. אדם שבא לבית, אין מגרשים אותו בעל־פרחו. ובפרט אדם פזה, שאינו מבקש דבר ואינו שואל דבר ואינו רוצה בלום. את משפבו אנה לו על הדרגש הישן, העומד במסדרון האפל, בין שני חדרים מזה ומזה. שם הוא ישן בלילות. וכשמביאים את המיחם לטרקלין, הריהו מוזג לעצמו רותחים לתוך הקומקום הגדול אשר לו וממלאהו עד הפה, שופך עליהם מלמעלה מתוך נייר צהוב מיני ציצי־סין פמושים, „שהם יפים ללב“, מפשפש ומוציא מפיסו את נתח הסופר אשר לו ושותה חמין להנאתו.

וכמשתהו כן מאכלו. יש לו פת במלתחתו האפורה. הפת פת־קיבר, לחם־נקודים. טיבו של לחם פכך: פכל אשר ייבש, פן ייטב לאוכליו (פמקמצים באכילתם הפתוב מדבר). ודג מלוח הוא קונה לו בכל יום, נתח דג מלוח בפרוטה, והוא הולך בלאט, פוסע

על בהונות רגליו, נושאהו בזהירות אל חדר־המבשלים, מתחטא שבע פעמים לפני האם החורגת ומבקש ממנה רשות להניח את נתח הדג המלוח בתנור, בקרן־זוית רחוקה, על גחלים בוערות, פדי שיצלה מעט. וכשנתח הדג המלוח מתחיל להצלות, מיד הוא נותן את קולו במחאה, רוחש וסוער ומפעפע ומעלה סרחון רב פל־פך, עד כי אין לך תקנה אלא למהר ולברוח מן הבית. אז תשבע האם החורגת באפה, כי בפעם השנית תשליכהו החוצה, אותו ואת הדג חמלוח אשר לו. ואולם את שבועתה זאת לא תקיים, כי רק איש אשר לבו לב־אבן יתאכזר ולא ירחם אדם מספן ועלוב־נפש פזה, המתפרנס בנתח דג מלוח מערב שבת לערב שבת.

רק מערב שבת לערב שבת. שאילו ביום השבת משתנים פני הדברים. מפיון שנתקדש ליל השבת, הריהו אורח רצוי בבית, ואין בינו ובין שאר אורחים לסעודה ולא כלום. ולא עוד, אלא שגבוה הוא משכמו ומעלה על שאר האורחים. הגע בעצמך: יהודי בר־אורין, תלמיד־חכם ומשפיל, סופר ומשורר גם יחד! אלא מה? תאמר: מספן הוא, עני ואביון? אבל כלום אשמתו היא זאת? אילו שאלו את פיו — ודאי שהיה בוחר להיות עשיר. אך מה יעשה, ומזלו הוא בכך... ובשבתו אל השלחן הערוך לסעודת שבת, הריהו מוציא אנחה עמוקה מלבו. בעל־הבית עונה באנחה לעומתו ומוזג לו כוס יין, מוזג לעצמו כוס יין ומוזג כוס יין גם להגבאי בעל המשקפים השחורים. שלשתם שותים לחיים — איש לחיי רעהו וכולם יחד לחיי כלל ישראל. שתו כוס יין, מיד חיתה רוחם וצהלו פניהם והותרה לשונם, והרי הם מתחילים בשיחה שלשתם יחד — לא בשיחת־חולין, חלילה, לא בדברים בטלים, אלא בדברי תורה וחכמה, השפלה ותבונה, משל ומליצה...

הצעיר שבאורחים, כותב הזכרונות האלה, מתערב אף הוא בשיחה, אלא שנזהר הוא בדבריו, שומר פיו ולשונו, שלא להוציא

דבר שאינו מהוגן באזני גדולים ממנו, אף־על־פי שהגדולים רואים אותו כאחד משלהם, כגדול לכל דבר. וכי קלה זו בעיניכם — בחור, העוסק בהוראות־שעה, מרויח כסף ומתפרנס מעצמו? ! ואמנם מיום שירד הבחור מעל שלחן אביו ויצא לרשות עצמו, התחילו שני האורחים האחרים לכבדהו כבוד גדול ולדבר אליו בלשון „אתם", כדרך שמדברים אל הגדולים. הגבאי בעל המשקפים השחורים כתב את שמו בין לקוחותיו, קוני שטרותיו, רשם לו שמינית של שטר ברונשווייגי והבטיחהו בנוסח זה ובוראיות זו, אשר בהם הבטיח גם את אביו, כי עתיד הוא, אם ירצה השם, לזכות דוקא בגורל הראשון. והמשורר בנימינזון — זה נעשה אורח קבוע בחדר הבחור, המורה הוראות לשעה, היה יוצא ונכנס אליו מדי יום ביומו, כותב שירים על שלחנו בעת שזה היה יוצא לעבודתו בעיר, ולא נתקררה דעתו עד שהביא אליו באחד הימים את מלתחתו האפורה עם כתביו ונייורותיו ולחם־הנקודים אשר לו, ותחת אשר צלה עד עכשיו את נתח הדג המלוח בכל בוקר ובוקר בפונדקו של רבינוביץ ושבע חרפה ובוז מפי האם החורגת, עשה עתה את מעשהו זה יום־יום אצל בעלת־הבית של ידידו הצעיר שלום, אשר השתקע בחדרו וישב עמו ישיבת־קבע.

המעשה האחרון נעשה מאליו, כדבר פשוט וטבעי, שאין להרהר אחריו כלל. שני אנשים, החובבים זה את זה ונהנים זה מזה הנאה רוחנית, — למה לא ישבו יחדיו? בנימינזון הוא מליץ נפלא בלשון עבר, סופר ומשורר, והברו הצעיר זכה בימי עלומיו לחדר מיוחד, ובחדר מטה גדולה ורחבת־ידים, — מה מהם יהלך אם ישכבו יחדיו? אלא מה? תאמר: תשעה קבים שיחה נטל בנימינזון זה לעצמו ואינו פוסק פיו מהלל את שיריו ומקרוא את חרוזיו הארוכים עד חצי הלילה, והוא עושה זאת דוקא מתוך התלהבות רבה ובהתרגשות אין קץ, עד כי דמעות עולות ונוצצות בעיניו? אין בכך פלום!

חזקה על ידידו הצעיר שלום, כי יישן שנת־גיבורים אף בשעת קריאה. וחזקה על המשורר בנימינזון, כי לא ישים לב לשנת חברו ולא ינוח ולא ישקוט עד אם כלה את קריאתו. טבעו של בנימינזון בכך: כיון שהתחיל לקרוא את חרוזיו בקול, שוב אין דבר, אשר יעצרהו גם רגע, ואפילו אם יחזור העולם מסביב לתוהו ובוהו!

לכאורה, היה הדבר תמוה מאד: מה הענין, אשר קרב את לבותיהן של הנפשות, המתוארות למעלה, זה אל זה וחבבם זה על זה? למשל, מה ענין נחום רבינוביץ, יהודי נכבד ובעל־הבית, חציו חסיד וחציו משפיל, אצל יהודי ליטאי ומתנגד, פהגבאי בעל המשקפים השחורים? או מה לשניהם ולמשורר רעב ונלהב, פאותו בנימינזון? ומה קורת־רוח הרגיש בסביבה זו בחור עולי־ימים וקל־דעת, אדום־לחיים וצהוב־תלתלים (לאחר מחלת הטיפוס התחילה בלוריתו צומחת ביתר עוז, פעשב השדה לאחר גשמי־ברכה)? מה לו פה ומי לו פה, לבחור צעיר שפמותו, אשר לבו הולך אחרי החוץ, אחרי גן־העיר, אחרי טיולים עם חברים, עם בחורים ובתולות מפני־גילו? ואף־על־פי־כן מעיד אני כאן ואומר, כי הקשר בין ארבע הנפשות האלה קשר חזק היה, והידידות—ידידות נאמנה, והאהבה—אהבה תמה וטהורה, אהבה שאינה תלויה בדבר, ופגישתם ביום השבת מסביב לשלחן אחד פגישה נכספת היתה, אשר אליה חכו כולם בכליון־עינים במשך כל ימות השבוע. כל דבר חרש וטוב, כל רעיון נעלה ונשגב, שנזדמן להם במשך ימות השבוע, הניחו אותו למשמרת עד יום השבת—להשמיעו ולהראותו ולהתענג עליו בחבורה. ככל אשר עָנָה בנימינזון את חבריו אחד אחד בקריאת שיריו במשך ימות החול—הנה את הטוב ואת היפה ואת המשובח שבפרי־רוחו הניח ליום השבת, לאחר הסעודה. פלומר, לא לאחר הסעודה דוקא. באמת היה מוציא את אוצרות רוחו, אשר אצר בקרבו במשך השבוע, לפני הסעודה, בשעת הסעודה ולאחר הסעודה.

לא כן הגבאי בעל המשקפים השחורים, שהיה איש־מעשה מטבע ברייתו. זה — לא המדרש בלבד היה לו עיקר. בשבאו מבית־הכנסת ובעל־הבית קרא את כל הקריאות והברכות, כדת היום, קרש על היין והלך ליטול את ידיו, — אותה שעה נתן הגבאי את עיניו, דרך משקפיו השחורים, בקערה ואמר: „עתה הלא ישמיענו משוררנו דבר טוב משלו". והמשורר עלוב־הנפש, אף כי רעב הוא ונפשו שוקקה, — דבר זה ניכר היה מתוך בליעתו המהירה והמיוחדת — אינו מסרב לרורשיו ואינו מונע מהם את טובו. והגבאי אף הוא אינו טומן ידו בצלחתו, ממלא לחייו על ימין ועל שמאל, טובל את החלה החמה במרק־הדגים המפולפל יפה, טובל ואוכל, מקנח אכילתו בכוס קטנה של יי"ש חריף, משפשף כפיו זו בזו ואומר בהתלהבות רבה: „הפלא ופלא! כלו כל הקצין!"...

ואולם סתם הגבאי ולא פירש, במה כלו כל הקצין: אם בשיריו של בנימינזון? אם במרק־הדגים המפולפל? אם בכוס היי"ש החריף? או בכל אלה גם יחד? אם כה ואם כה — והרוח, השרויה אותה שעה בין המסובים לשלחן, נעלה ורוממה כל־כך, עד כי גם האם החורגת, נפש יבשה וחסרת־רגש זו, מתרוממת מעט אל־על, מצהילה פניה מתוך תסרוקתה המיוחדת, תסרוקת נשי ברדיטשוב, העשויה לכבוד השבת, מלבבת בעין אחת יפה את האורחים ומזרזת אותם, כי יתנו את דעתם גם לסעודה, ואת שיחותיהם ודבריהם יניחו לאחר הסעודה.

כדי שתהיה התמונה בולטת ביותר והאידיליה שלמה, יש להשמיע כאן דברים אחדים על עוד נפש אחת בבית, אשר חפתה גם היא בקוצר־רוח לאורחי־השבת. הנפש הזאת היתה „פייגה־לאה הגבאית". מחבר הזכרונות האלה כבר זכר את שמה לטובה במקום אחר (בספרו „ספורי מוטיל בן החזן"). זו היתה חתול. ומפני

והמשורר עלוב־הנפש אינו מסרב לדורשיו ואינו סונע מהם את טוכו...

שהיתה עבה ומסורבלת בבשר, עמדו הקטנים וקראו לה שם: „פייגה־לאה הגבאית". הקטנים היו מחבבים את החתולים, ופייגה־לאה הגבאית היתה מעמידה בכל שנה ושנה לבית רבינוביץ דור של חתולים קטנים ויפים, עקודים, נקודים וברודים. משגדלו החתולים הקטנים ועמדו על רגליהם, נתנו אותם במתנה לאחרים או גרשום מן הבית, ופייגה־לאה הזקנה נשארה במקומה כבתחילה — תושבת־הבית, שנתאזרחה במקומה ושלחה שרשיה לעומק, חתול זקנה, היודעת את ערכה ואינה מוחלת על כבודה. אמנם בעיני האם החורגת לא יָקְרָה פייגה־לאה ביותר ולא זכתה לכבוד רב. היתה סופגת מידיה מפות ומהלומות, דחיפות־רגל בצד ובכתף, ולפעמים, כשנפגשה לה על דרכה, היתה מתפברת גם במטאטא על ראשה; ואולם למה תיקר נפש חתול בעיני האם החורגת יותר מנפש ילדיה, עצמה ובשרה? וילדיה של האם החורגת אף הם לא התהלכו עם פייגה־לאה הגבאית בדרכי־נועם; אף הם ענו את נפשה והציקו לה עד מות, גזלו ממנה, מתחת שדיה, את חתוליה היונקים והתעללו בה ככל אשר יכלו. ואולם גם לפשעים אלה יש אמתלה (על כל פשעים תכסה אמתלה): למה יחוסו ילדים על נפשות בני החתול יותר מאשר תחום אמם־יולדתם על נפשות בניה?... לפנים, כשהיה שלום בבית אביו, היה נותן לבו על פייגה־לאה להשגיח ולהגן עליה מפני עולביה. עכשיו, כשהוא בא לפעמים רק פעם אחת בשבוע, ליום השבת, הרי פייגה־לאה מקבלת פניו כפני אדם קרוב, קמה לקראתו, זוקפת גבה לכבודו, מחבכת ראשה ברגליו, מפהקת ארוכות ולוקקת שפתיה בלשונה. „מה שלומך, פייגה־לאה?" — שואלה שלום, גוחן אליה ומחליק בידו על גבה. „מניא־או!" — עונה אותו פייגה־לאה בקול הוגה נכאים, שנשמע בו מעין יאוש על צדוק־הדין כאחד, פלומר: „ישועות בל נעשו! אכלבר שאנו חיים ורואים זה את זה פנים אל פנים!"... — ומתוך

כך אינה פוסקת להתחפך ברגליו ולנהום בחשאי, נושאת אליו עיניה ומחפה למתנת־ידו.

— צער בעלי־חיים! — אומר הגבאי בעל המשקפים השחורים באנחה. ובנימינזון בולע את לגימתו דרך גרונו הפחוש, מעיף עין על שלשתם יחד ואומר, כי יש לו שיר בענין זה, ושמו: „ורחמיו על כל מעשיו". ומבלי חפות עד אשר יפצרו בו, הריהו נושא עיניו כלפי מעלה וקורא את השיר בקול רם.

ג.

הַקְּוֹת הַנְּכָזְבוֹת.

ערב בחינות. — עץ־ההשפלה ופירותיו. — נבור הזכרונות וחבורו אלי בן דודי בונים מגדלים באויר. — „למנצח על השלישית". — כותב מכתבי־טליצה אל ח"י גורלאנד. — הקלוב בחנות לממכר מיני טבק. — ח"י גורלאנד עונה במכתב, והמגדלים הבנויים באויר נופלים מאליהם.

מים עוברים. קיץ וחורף ינקופו. הקטנים הולכים וגדלים. והנה בא הקיץ, הקיץ האחרון ללמודי בית־הספר. ערב בחינות הגיע. עוד שבוע, עוד שבועים — ותגיע שעת פטורים מאת בית־הספר של המחוז, אשר היה כבר לזרא. גבור הזכרונות האלה לא רחש מעולם אהבה רבה להאספולה. מקור רוחני, אשר ממנו ישאב חכמה ודעת, לא היתה לו זאת מעולם. המעט, אשר רכש לו בימי נעוריו הראשונים, בא לו ממקום אחר — מעץ־הדעת, אשר קראו לו בימים ההם בשם השפלה. ספרים הרבה ומכתבי־עת שונים, כתובים רוסית ועברית — אלה היו פירות העץ, אשר אכל ובלע בכל פה. בדרכו זאת היה לו לעינים „הקלוב" — זה ועד משפילי העיר פריאסלאוו ונאוריה, ובראשו הגבאי בעל המשקפים השחורים, בנימינזון המשורר ושני חתני־החמד, ומשאת־נפשו בימים ההם היתה — עמדתו של ארנולד החצרוני ואוצר־הספרים הגדול אשר לו.

האחד, שהמתיק לו את ימי השממון בבית־הספר, היה חבר־נעוריו אֶלְי בן דודי, אשר שלום אהבהו אהבה נאמנה על מזגו החי והעליז ועל בשרונו לחקות בכל עת מצוא את דרכי המורים ושיחם

ושיגם, כמשחק אמן, כבדחן בבתי־תיאטראות. שני הרעים השתובבו תמיד יחד והרעישו עולמות במשובתם. שניהם קראו יחד בספרים, ראו טוב בעולמם והיו פרושים ומובדלים משאר חבריהם, שרובם היו נעדרי־כשרון, בעלי מחות מטומטמים. בעת ששאר תלמידי בית־הספר התפוננו יומם ולילה אל הבחינות, עברו עבודת־פרך, חלו וזעו מפני אימת יום־הדין, הממשמש ובא, — היו שני החברים, שלום בן נחום רבינוביץ ואלי בן דודי, מזלזלים בכל הענין הזה ולא נתנו לבם על הבחינות כלל. הימים ימי הקיץ. בחוץ — נועם ושלוה וחום. כל הארץ כגן־עדן לפניהם. עונה זו יפה ביותר לרחיצה בנהר, לשיטה בסירה. שני החברים יושבים בסירה ומפליגים על־פני המים הרחק־הרחק, לעבר הנהר השני, עד מקום הסוף הזקוף. שם כר נרחב משתרע ימין ושמאל, שדה זרוע מרגניות אדומות ולבנות. בקצה השדה מוריק יער, יער מצל. לרוץ על־פני השדה הגדול בכל כחך, בנשימה אחת, עד בואך אל היער — בלום יש לך עונג גדול מזה? מי משניהם, הוא או אלי חברו, יגיע תחילה אל היער? שניהם נושמים ונושפים מעמל הריצה, נופלים ומשתטחים על הדשא הירוק והמבושם, כובשים פניהם בו ומחטטים בעפר רך ורענן, במקום שם זבוב זוחל, חפושית מטיילת, נמלה רומשת, שוקדת ומטלטלת ברגליה הקדומות קש של תבן, קליפה של עץ, עוקץ של תורניתה. דממה מסביב, דממת־קודש מרגיעה ומישנת. רק לעתים רחוקות תופרע הדממה בציוץ של סנוניות, הנשאות מלמעלה, מרחפות מעל לראשך בשורה ישרה — סימן לגשמים. או יש אשר ישמע קרקור צפרדע יתומה ממרחק השדה: קררר! — זמיר ידם הקול. גם זה סימן לגשמים. אף כי השמים צחים ובהירים, כעין הספיר לטוהר. אף כתם קל לא יראה באופק. ואתה מרגיש בלבך קורבת־נפש אל היער הזה ואל השדה אשר לפניך, אל המרגניות האדומות והלבנות ואל העפר הרך והרענן

ואל הדשא הירוק והמבושם, אל הזבוב הזוחל ואל הנמלה הרומשת, אל הסנוניות המרחפות מלמעלה ואל הצפרדעים המקרקרות מתחת, ואל כל התולדה אשר מסביב — כל דבר וכל יציר נברא, אשר אתה רואה פה בעיניך, יש לו חלק בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא, וכולם יחד, הם ובני האדם אשר מסביב להם — עולם אחד הם, בית אחד, משפחה אחת. והעולם הזה רוחש ומתרחש, רוגש ומתרגש, חי ומשמיע על חייו בקול — י ר י ד הוא זה, שוק־החיים, שדה התנועה והעבודה לקיום. שני החברים הצעירים טוב ויפה להם בעולם הזה. שניהם — דעתם נוחה מחייהם, שבעים רצון ממה שעבר, נהנים נחת מן ההוה ורואים תקוות מזהירות לעתיד לבוא. נדברים הם איש אל רעהו באהבה ובאחוה, מהנים עצמם בשיחה חשאית, שלוה וארוכה — שיחת־רעים זו, שאין לה ראשית ואין לה תכלית. רוב שיחתם חוזר מסביב לענין אחד עיקרי, ענין חייהם בימים הבאים לקראתם: מה יגיעם מבאן ולהבא? והם מציעים הצעות, מבקשים דרכים, חולמים חלומות, בונים מגדלים באויר, רואים לפניהם בחזון חיים טובים ונעימים, מרובי־החליפות ועשירי־הגונים, — תמונה נהדרה ומרהבת־עין, אשר תצטייר תמיד בדמיונו של עולימים ואשר לא תצויר בחיי אנוש עלי אדמות לעולם...

ואולם לשבת פה כל היום על ירק־דשא ולהתענג על הבטלה בלבד אי־אפשר. העת חולפת במהירות, ואת הבחינות אין לבטל בכל זאת. אמנם תלמידים ראשונים הם באספולה, הטובים והמצוינים שבתלמידים; ואף־על־פי־כן מי לידם יתקע?... הן יש אשר התלמיד הטוב והחרוץ יכשל אף הוא ויפול בנופלים. רק אדם אחד היה שוקט ובטוח במכונו — זה היה הגבאי בעל המשקפים השחורים. „מה לי בחינות ומי לי בחינות? ממי אירא וממי אפחד?" — כך טען הגבאי, אשר נשא על שכמו את סבל דאגותיו של הפוחז יותר מאביו. ולפיכך לא שמח איש שמחה רבה כמוהו על הפשורה

הטובה, אשר הביא שלום פעם אחת לבית אביו, כי אותו ואת חברו אלי בן דודי פטרו המורים מענשן של בחינות לחלוטין.

— ברוך המקום, ברוך הוא! עתה חפשים אנחנו! חפשים מבחינות! עתה באה עת לעלום ולשמוח!... — כך אמר הגבאי בעל המשקפים השחורים פטוב לבו.

ומרוב שמחה הביא הגבאי בו ביום, לפנות ערב, אל מעונו של „החוזח" דג מלוח ושני רקיקים, ובכיסו — בקבוק יי"ש, וביחד עם המשורר בנימינזון ישבו שלשת הרעים לאכול ולשתות ולהיטיב את לבם כל אותו הלילה. על בנימינזון, כפי שהעיד זה על עצמו, נחה אותה שעה רוח־הקודש, ולא זז משם, עד שכתב שיר לכבוד המאורע:

„לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁלִישִׁית מִזְמוֹר שִׁיר"...

„על השלישית" — זו האכפולה בת שלש המחלקות, אשר בה גמר שלום את חוק־למודיו. ועכשיו התחילה פרשה חדשה בחיי הגבור הצעיר: מה יעשה מכאן ולהבא? במה יבקש דרכו ותכליתו בחיים? אז התקבצו ובאו בעצותיהם כל מיודעינו מלפנים: שני חתני־החמד, ארנולד החצרוני ושאר הקרובים וידידי בית רבינוביץ הנאמנים. כל אחד בא ועצה חדשה בפיו: גימנזיה, בית־מדרש־הרבנים, אוניברסיטה, דוקטור, עורך־דין, אינגינר... האב התהלך בנדהם: דרכים הרבה כל־כך, שפע מלאכות ופרנסות טובות — ראשו סובב־הולך בהן!

מכל הדרכים בחרו רק באחת, והיא — דרך בית־מדרש־הרבנים בזיטומיר, ששם הבטיחו לקבל „על חשבון המלוכה" את שני התלמידים המצוינים — את שלום בן נחום רבינוביץ ואת חברו אלי בן דודי. וכבר נשלחו בענין זה מכתבים ותעודות לזיטומיר, אל מנהל בית־המדרש, ח"י גורלאנד. ליתר תוקף צרף שלום אל

התעודות מכתב משלו, והמכתב כתוב עברית, בלשון יפה ונמלצה מאד, — להראות את המנהל גורלאנד ולהוכיחו, כי לא נער מן השוק בא לפניו בזה. הגבאי בעל המשקפים השחורים עלץ כולו:

— ברוך שפטרני! — קרא ומחה בכנף בגדו את הזכוכיות השחורות של משקפיו (בלא המשקפים נראים פני הגבאי כאילו צבו, ועיניו כתפוחים). — מעתה עולמו של הפוחז נכון ובטוח לפניו. הלואי לא אדע שום דאגת פרנסה כל ימי, כשם שאין עוד דאגה בלבי עליו. מי ומה יהיה — אם רב ואם מורה מטעם הממשלה, אך אדם בודאי יהיה! ומחובת הצבא פטורים אנו גם כן. מורים ורבנים מטעם הממשלה אינם עובדים בצבא. עכשיו כלום הוא חסר אלא כלה נאה, בת הורים הגונים, עם נדוניה של חמש עשרה מאות קרבונים בערכך — אם זאת תמצא לו, והיתה משפורתו שלמה! צוה איפוא, רב נחום, ויגישו אל השלחן מעט „צירקובני כשר לפסח"...

לימים נתגלה, כי שמחתו של הגבאי היתה שמחה קודם זמנה. ומעשה שהיה כך היה.

.

כל הפרנסות, שבהן עסק נחום רבינוביץ, לא הספיקו לו לכלכל את ביתו בכבוד. ולא נחה דעתו עד שנמצא לו בעל־גוף עשיר מעם הארץ, ושמו זאכאר ניסטורוביץ, אשר כבד את נחום רבינוביץ מאד, וזה פנה לו בבית־החומה החדש שלו חנות ומרתף מתחתה. בחנות זו פתח נחום רבינוביץ ממכר לכל מיני מבק, בפירוסות וחלזונות, ואל המרתף העביר את „ממכר כל מיני היינות של גדות הנגב", ומני־אז והלאה שלח אלהים את הברכה במעשה ידיו. ביתו של נחום רבינוביץ, כמו שספרנו כבר למעלה, היה תמיד בית־ועד לחכמים וצעירים, מין קלוב למשפילי העיר פריאסלאוו ונאוריה.

עבשיו היה הקלוב הזה הומה מאדם — מידידים מתמידים ומקונים סתם. כל איש, ששעתו היתה פנויה והיה רוצה לבוא בין אנשים ולשמוע חדשות, היה נכנס לחנותו של רבינוביץ לעשן סיגרוסה ולהשתעות.

פעם אחת נתפנסה לתוך ה„קלוב" חבורה שלמה של משפילים, שמנה וסלתה של העיר פריאסלאוו. היו שם באותו מעמד כל מיודעינו מאז: יוסי פרוכשטיין, שני חתני־החמד, ארנולד החצרוני, ובתוכם גם הגבאי בעל המשקפים השחורים, וגם המשורר בנימינזון ורעו הצעיר שלום לא נפקד מקומם בחבורה. השיחה היתה עליזה מאד, ומדי פעם בפעם פרץ צחוק גדול מפי הנאספים. את הצחוק עורר אחד מחתני־החמד, ליזר־יוסיל. הלה דרש מאת כל אחד ואחד רק דבר קל: כי יבאר לו את פירוש המלים „נפח ומשאוי" בלא תנועת ידים. ומאחר שאין יהודי בעולם, אשר יבאר דבר מעין זה בלא תנועת ידים, לפיכך באר כל אחד את פירוש המלים „נפח ומשאוי" בתנועות ידיו על־פי דרכו. וזה גרם לצחוק הנאספים.

אך פתאום, באמצע הצחוק, נפתחה הדלת ונכנס נושא־המכתבים ובידו מעטפה — „בטוחה באחריות". על המעטפה כתובת רוסית באותיות גדולות: „לשפת בית־מדרש־הרבנים העברי בזיטומיר".

— אהא! ממנו הוא זה, מאת ח"י גורלאנד!

פתחו את המעטפה וקראו את המכתב של המנהל ח"י גורלאנד. במכתב היה כתוב לאמר: „מאחר שבבית־המדרש חייבים התלמידים ללמוד במשך ארבע שנים, ומאחר שמתוך הניירות ותעודות־הלידה נראה, כי בעליהם נולד בשמונה עשר בפברואר שנת 1859, הרי יוצא מזה, כי בשנת 1880, כלומר, בעוד שלש שנים, בחודש אוקטובר, עומד הוא להקרא לצבא — זאת אומרת: שנה אחת קודם שיגמור את חוק־למודיו בבית־מדרש־הרבנים".

פרעם ביום בהיר, כן היתה הידיעה הזאת לקוראיה. ראשית כל התחילו הכל להתוכח ורצו לעמוד על פשוטו של מכתב זה: מאי קא משמע לן — מה הוא בא ללמדנו בזה? ומדוע לא השמיענו, זה ח"י גורלאנד עצמו, את היוצא לנו מזה? ואולי יש עוד עצה ותחבולה, אולי תִּמָּצֵא דרך בעקיפין, כדי לצאת מן המצר הזה בשלום? ואולם לשוא היו הוכוחים והפלפולים: הכל ראו ונוכחו, כי אין תקנה עוד — תקות שלום לבית־מדרש־הרבנים נכזבה בבת־אחת! את תעודות־הלידה אין לשנות, ואת ח"י גורלאנד לא יוליכו שולל ולא ילכו עמו בעקיפין. את הנעשה אין להשיב!

גבור הזכרונות רואה את תקופת חייו בעת ההיא כתקופת־המעבר. עומד היה אז על פרשת דרכי החיים לבור לו אחת מהן, אשר בה ילך ואשר על־פיה יתוה לו את תכנית מעשיו ופעולותיו בין בני־האדם. הוא וחברו אלי בן דודי כבר החליטו את הדבר וכבר ערכו את התכנית וכבר ציירו בדמיונם את חייהם בעתיד: כי שניהם ילכו יחד לזיטומיר, כי שניהם ידורו בדירה אחת, כי שניהם ילמדו יחד, ירחצו בנהר, ישוטו בסירה... וכשתגיע עונת־התופש בימי הקיץ, יסעו שניהם יחד הביתה, ואז — הוי, מה ירעישו את לב חבריהם בבגדי־השרד אשר ילבשו, ומה יפליאו את עיניהם בכל הליכותיהם ודבריהם אשר יביאו אתם מזיטומיר! מעל חבריהם בני העיר הקטנה יתרחקו אז, וידברו ביניהם רק בענינים העומדים ברומו של עולם — על פושקין ועל לירמונטוב, על ביירון ועל שקספיר, ודוקא בקול רם, למען ישמעו כל אנשי הרחוב וידעו, מי ומי המדברים... החברים יטו אוזן קשבת מרחוק ויתמהו עליהם ויקנאו בהם. הבתולות תתאדמנה למראיהם, תחזרנה עליהם, תמששנה בנעלי־ידיהן, תנצנצנה בעיניהן למולם, תבקשנה קרבתם כל מיני אמצעים שבעולם — אכן, כגן־עדן תהיה הארץ לפניהם!

ופתאום באה יד אכזריה וקפחה את כל החלומות המזהירים האלה בבת־אחת. אין זיטומיר עוד! אין בית־מדרש של רבנים! אין רחיצה בנהר, אין שיטה בסירה! אין עונת־חופש! אין חברים! אין בתולות! אין גן־עדן! אין דרך ותכלית בחיים! ופני האב נפלו מאד, נתפרפמו כדונג. נתחדשו הקמטים, נתחדשו הדאגות, נתחדשו האנחות: „הוי, מה יש לעשות? ולאן יש לפנות?"... המשורר בנימינזון אף הוא נסתלקה רוח־הקודש ממנו. רוצה היה לנחם את ידידיו בשיר חדש — אך מעין שירתו פסק וצנורותיה נסתתמו.

את הנבאי בעל המשקפים השחורים אין לראות עוד. פעמים אחדות אמנם נתגלה לרגע בבית. אמר, כי יש לו עצה נפלאה בשביל הפוחז, אשר תספיק לו למחיתו ולמחית בניו ובני־בניו עד העולם, אלא שאין לו פנאי עתה. ומיד הלך, ומאז נעלם ולא נראה עוד.

ד.

סוֹף הָאִידִילְיָה.

מי היה הגבאי בעל הגורלות? — שלשה רובלים ליום־טוב על־פי חוקי הדקדוק. — מות הגבאי. — ההלויה. — „אדם משונה היה". — המשורר בנימינזון מתעלם מן העין ומתגלגל לאמריקה.

יֵן דבר קיים ונצחי בעולם הזה. הגיע הקץ גם להאידיליה, המתוארת למעלה, וחבורת הרעים נתפרדה. אחד מהם הלך לעולמו בלא עת, אחריו נתעלם מן העין גם השני, והחוט המשולש נתק במהרה. הראשון שנסתלק היה מיודענו הגבאי בעל המשקפים השחורים והערדלים העמוקים של גומי, ותיכף לזה נפרד מעל החבורה גם המשורר בנימינזון.

מי היה, בעצם, אותו היהודי המשונה, הגבאי בעל הגורלות? מאין בא? מי ומה היה לו בעולמו? בשביל מי עבד עבודת־פרך כל ימי חייו? בשביל מי בוסס כל הימים בטיט־חוצות, לא נתן מנוח לרגליו בערדלים העמוקים ולא חדל מצפות בעינים כלות לגורל הראשון? — על כל השאלות האלה קשה להשיב תשובה ברורה ומספיקה. כותב הזכרונות האלה יזכור עתה, כי פעמים היה הגבאי מבקש מאת ידידו הצעיר, מאת „החוזה", כי יטריח את עצמו רגע ויכתוב בשבילו בכתב־ידו המהודר אדריסה ברוסית. את האדריסה הָרְצָה לפניו כך: „מיעסטעטשקע פאגאסט, פינסקאווא אויעזדא, מינסקאי גובערני, נאספאשע פרויידקע עטקא..." *

* עיירה פאנוסט, מחוז פינסק, פלך מינסק, מרת פריידה־איטה.

— נאסאפאזשע פריידקע עטקע *.— מתקן הפוחז את שגיאתו על־פי חוקי הדקדוק, והגבאי מוסיף וקורא לפניו:

— „סא וולאזשעניעם טרי רובליא...“ **

— טריאך רובליי.— מתקן הפוחז שנית על־פי חוקי הדקדוק.

— למה לי חכמת הדקדוק וחוקיה?— מוחה הגבאי כנגד הפוחז.— שם לא לדקדוק הם צריכים ליום־טוב, שם מחפים ומצפים בכליודעינים לכסף...

לא לחנם יאמר אצלנו בווהלין משל־העם: „כי יצא הליטאי את ביתו לשבעה פסחים, תבקשהו ולא תמצאהו בשבעה דרכים“. הגבאי בעל הגורלות טבע היה בו: היה יוצא לרגע אחד ונעלם לימים רבים. לא הועילה אחר־כך שום חקירה ודרישה, לדעת מפיו את המקום, אשר שם היה— הוא באחת: „ומה בכך אם נפקד מקומי— הגם זה ענין לענות בו?“...

גם בפעם הזאת נעלם הגבאי ימים רבים, ואיש לא ידע את מקומו.

פעם אחת— הדבר היה בבוקר יום קיץ, עת שישב שלום במעונו והטיף לקח לתלמידיו— נפתחה הדלת ואורח נכנס לבית: האב! שלום נבהל לקראתו: „מה יש חדש?“— אין כל חדש. הגבאי איננו בקו־הבריאות. צריך להפנם אצלו, לבקרו...

בדרך הליכתם נודעו לו לשלום מפי אביו פרטי הדבר, כי בעצם הרי הגבאי מוטל על ערש־דוי זה ימים רבים, ורק בעת האחרונה הורע מצב החולה, הורע מאד... וכל אשר הלכו וקרבו למחוז חפצם, בן הסיף האב לגלות את פני הלוט־הלוט. נתברר לבסוף, כי מחלתו של הגבאי אנושה מאד. „יש לשער, כי קרבו ימיו. בלומר, רצונו

* למרת פריידה־איטה. ** בצירוף שלשה רובלים.

להגיד, כי הגבאי גוסס כבר..." וכך היו הולכים ומדברים עד שבאו לרחוב בית־הכנסת.

רחוב בית־הכנסת טובל בקרני השמש הלוהטות בסוף ימי הקיץ. חבורה רבה של ילדי יהודים, חצים ערומים וכולם יחפים, משחקת את משחק הסוסים. כולם רצים ודופקים זה את זה וממלאים את חלל הרחוב בקולותיהם הצלולים והרמים, קולות צעירים, הבוקעים ועולים מגרונות צעירים ובריאים. רבה התנועה ורבה עליצות־החיים ברחוב־היהודים. האויר, אוירו של קיץ, אם כי צר לו המקום מרוב לחץ ודחק, מחיה נפשות גם פה. פה ושם מוריק עץ בודד, מבצבץ ירק־דשא. קיתון של שופכין, שהורק באמצע הרחוב, מרבץ את האבק, אשר העלו הילדים־הסוסים במרוצתם. אכן נעים הקיץ גם במקום הזה, גם פה נוח וטוב בחוץ, נוח וטוב בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא!

— בכאן יושב הגבאי! — אומר האב, ושניהם יורדים ובאים לטין מרחוב, שמראהו כבור אפל, מגששים בחשכה פתלים לחים, פותחים דלת בכף־מנעול של ברזל גדולה וכבדה, ולפני עיניהם מתגלית תמונה כזו:

על קרקע החדר מוטל דבר מכוסה שחורים, המתעגל ומתחדד באמצעיתו. למראשותיו של הדבר המכוסה שחורים דולקים באור דועך שני נרות נעוצים בשני בקבוקים — אחד גדול ואחד קטן, וצבע האחד שונה משל חברו. מאחרי הנרות, על ספסל, באמצע הבית, יושב יהודי זה, שמש לפי מראהו, שזקנו מסובך וקפוטתו קרועה לגזרים. לצד ימין, סמוך לכותל, עומדים זה אצל זה, פתאומים, שני ערדלים יתומים — ערדלים של גומי גדולים ועמוקים, ועל ספו של החלון, החלון היחידי בחדר, מושלך ונעזב, כבלי אין חפץ בו, זוג משקפים גדולים ושחורים...

— —

באותו היום היתה הלוית המת. אפשר היה לשער מראש, כי ההלויה לא תהיה נהדרה ביותר — משום כמה טעמים. ראשית, היה הנפטר יהודי עני — מי ידעהו ומי שמע את שמו? ושנית, גם אלה המעטים, אשר ידעוהו, חשבו אותו לאפיקורס נסתר. ואף־על־פי־כן, מפיון שבהלויתו התעסקו יהודים ידועים ונכבדים, כנחום רבינוביץ, יוסי פרוכשטיין, שני חתני־החמד, וגם ארנולד החצרוני בא לגמול להמת את החסד האחרון, — זו לו לארנולד הפעם הראשונה להתעסק בהלוית מת — נתנו אנשי העיר את לבם על זאת והתחילו יוצאים איש מפתח ביתו, מתלקטים יחד חבורות חבורות ונוהרים בהמון אל בית הנפטר. וכך נצטרפה ונערכה מאליה הלויה גדולה ונהדרה, אשר משכה עליה את כל העינים. שמעו עניי העיר את זאת והריחו ריח לויה „שמנה", מיד התקבצו ובאו מכל פנות העיר עורים ופסחים וכל בעלי־מום והתחילו קופצים על המלוים, מושכים אותם בכנפי בגדיהם, מרימים קול שאון וטועגים לעומתם על שאין מחלקים צדקה לעניים לפני מטתו של המת. קשה היה לשדלם בדברים ולהוכיח להם, כי הנפטר היה עני ואביון כמוהם.

— אם כן, למה זכה להלויה כזאת? — טענו הקבצנים. — אם גביר איננו, וגם רב בישראל, כפי הנראה, לא חיים — במה איפוא גדול יחוסו כל־כך?...

השמש עוד עמדה במרום הרקיע ולהטה בכל חומה, כשהעלו את המטה המכוסה שחורים מתוך המרתף האפל החוצה. חצר בית־הכנסת וכל הרחוב מסביב השחירו מאדם רב. איש לא קרא אותם. כל אחד בא מאליו. איש לא בכה למת, אך אנחות עמוקות נשמעו מסביב. איש לא הספיד את ההולך, לא קרע עליו קריעה, לא אמר אחריו קדיש, לא נהג אבלות. אך שבחים נשמעו באויר. כל מיני תהלות וקלוסים: „יהודי יקר היה"... „אמנם צדיק לא היה, אך אדם יקר ונוח לבריות"... „היה דואג לעניים ותומכם

בסתר"... „כל אשר הרויח פְּזֵר־נָתַן לאחרים"... „את פרוסת־לחמו האחרונה"... „השליך את נפשו מנגד בשביל חברו"... „היה דורש מן החיים ומן המתים בשביל יהודים זקנים וחולים"... „הפרת־טובה לא בקש ותודה שנאה נפשו"... „מימיו לא דבר דבר על ארכי עצמו, ורק זכר ענות אחרים"... „יהודי משונה היה"... „לא יהודי משונה, אלא אדם משונה"... „כן, אדם היה זה"...

זו היתה הלויה חשאית, אך הלויה יפה ומרהבת־לב. ידידי הנפטר ומפיריו מצאו בה תנחומים על אבדתם. ברוך המקום, ברוך הוא, כי נמצאו בני־אדם, אשר ידעו להעריך חין ערכו של הנפטר ולגמול לו חסד לוא גם אחר מותו, לכבדו לוא כבוד מעט על ימי חייו הרעים והמרים, ימי צרה ותלאה, צער ועוני, נדודים ולחץ. ורק על זה דוה הלב, כי הוא עצמו, הגבאי בעל המשקפים השחורים, לא יוכל עוד להקיץ, לקום ולראות בעיניו לוא רגע אחד את כל הכבוד הרב הזה, אשר בני־אדם חולקים לו אחרי מותו... ואפשר — מי יודע? מי אנחנו, בני־תמותה, ומה פחנו, כי נדע את הנעשה מעבר לחיים?... ובמח עולים ומסתבכים מאליהם מחשבות והרהורים לא־ברורים על ענין „השארת־הנפש", אשר הנפטר האמין בה באמונה שלמה, אף כי מוחזק היה „אפיקורס" בין יודעי שמו... מי יודע? אפשר, שנשמתו מהלכת פה בקרבנו אחרי המטה והיא יודעת הכל — יודעת יותר, הרבה יותר, מאשר יודעים אנחנו?... מי יודע? מי יגלה לנו סודות וצפונות אלה מאחרי הפריאה?...

לאט־לאט, עם קרוב ההלויה אל בית־הקברות, הלך המון המלוים הלוך והתמעט, הלוך וחסור. משהגיעו סמוך לבית־הקברות, נשארו רק מתי־מספר, רק רעי המת הקרובים, אנשי ה„קלוב". בשדה־הקברות הקציעו לנפטר מקום צנוע מן הצד, צנוע כמותו. בחשאי הורידוהו אל קברו, בחשאי סתמו עליו את הגולל ובחשאי נפזרו רעיו והלכו איש לעברו. איש לא בכה לו, איש לא הספידו, איש

לא קרא קדיש אחריו ואיש לא ישב אחריו לארץ שבעת ימים... בפעם הראשונה עוד דברו בו ב„קלוב" והזפירו את שמו לפעמים. אחר־כך חדלו לדבר בו — ושכחוהו.

לא היו ימים מועטים עד שנעלם מן העיר גם המשורר בנימינזון. ימים רבים לא ידע איש את מקומו. אחר־כך נתגלה הדבר, כי מתגורר הוא בקיוב. בעבור זמן־מה נתפרסם שמו של בנימינזון ב„מלחמה" הגדולה, שפרצה בשעתה בין „חכמי קיוב", אשר עליה עוד יבוא דברנו להלן. שמו היה נשא על כל לשון ביחד עם שמות חכמים וסופרים אחרים, כמשה־אהרן שאצקים, יצחק־יעקב ווייסברג, דובזביץ, דאריבסקי ודומיהם. אחר־כך, בעבור ימים רבים, עברה השמועה, כי בנימינזון נתגלגל לאמריקה ונעשה שם „רֶבֶנֶד", והוא רואה חיים בעמלו.

וכך נתפרדה החבילה, נתק הקשר והופרה ברית־רעים נאמנה. בא הקץ על האידיליה היפה והנפלאה, האידיליה המיוחדת במינה.

ה.

בָּעִיר הַפְּרָחַת.

בּוֹדֵד ועוֹזֵב. — „היהודי בעל עורות־הכבשים". — הגבור הצעיר יוצא לנוע בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא לבקש אשרו בחיים. — מתחילה אורח, ואחר־כך נעשה לטורח. — קנאת מלמדי־בתולות איש ברעהו ודרכי התחרותם. — אברהם המנגן. — דמות־דיוקנו של ס ט מ פ נ י ו. — הגבור הצעיר חוזר בו ושב לעירו ולבית־אביו.

אחר שנסתלקו ממנו שני רעיו הטובים והנאמנים, הגבאי בעל המשקפים השחורים והמשורר בנימינזון, שוב לא ידע גבור הזכרונות האלה שלוה בנפשו. ראה את עצמו כיתום בודד ועזוב, נשפח מאלהים ומאנשים. ביותר גדלה בלבו הרגשת הבדידות אחר־כך, כשחברו היחידי אלי בן דודי, שנשאר לו לפליטה מכל מחמדיו, נפרד אף הוא ממנו ונסע לזיטומיר. כאן נוסף, שלא ברצונו, גם רגש הקנאה, אשר אכל בעש לבבו. אמנם ידוע ידע, כי הרגש הזה רגש לא־טהור הוא, מדה מגונה. אבל מה יעשה, ואש הקנאה בוערת בלבו שלא מדעתו, תוססת כל היום מאליה ותובעת עלבונו: במה יפה כח חברו מכחו, שרק הוא בלבד זכה לאושר רב כזה? ובמה חטא הוא, שהורע מזלו כל־כך? וכי בשביל שהיה זריז ונמהר והקדים בלידתו כדי חדשים אחדים — הפסיד? וכי בשביל ענין פחות וריק כזה תאבד דרכו ממנו וחייו יקופחו, יקופחו לעולמים? — ואז כבש את פניו בכר ובכה תמרורים. נדמה לו, כי אין לו תקוה עוד בחיים, כי עולמו כבר חשך בעדו. ואולם אין לך מחץ בלב האדם אשר לא יעלה

ארוכה בסופו, ואין לך מפה אשר לא תרפא ברבות הימים. הזמן הוא הרופא לכל נשברי־לב ומעלה ארוכה לפצעיהם.

מבקשים אנחנו מאת הקורא, כי יטריח את עצמו רגע אחד וישוב אתנו אל האכסניה, המתוארת בפרקים הקודמים, אשר החזיק נחום רבינוביץ, ואל האורחים הקבועים, אשר התאכסנו בה. בין אורחים אלה היה מתגלה מזמן לזמן אורח אחד, שקראו לו בשם משונה: „היהודי בעל עורות־הפבשים". מלאכתו היתה בכך: היה עוסק במסחר של עורות־כבשים. את העורות היה קונה בעיר פריאסלאוו ובסביבה ומעבירם אל הבורסקה אשר לו. שם היה מנקה את העורות וצובעם, מעבדם ועושה מהם פובעי־חורף ואדרות־כבשים לצרכם של האכרים בני עם הארץ. כשהיהודי בעל עורות־הכבשים היה מזדמן לפונדקו של רבינוביץ, היה ריחו נודף והולך למרחוק. כלומר: לא ריחו, אלא ריחם של עורות־הכבשים. הריח הזה היה חריף כל־כך, עד כי מתחילה היו בני־הבית מתהלכים כל היום ומתעטשים בזה אחר זה. אחר־כך נסתתמו חוטמי כולם ולא חשו עוד כלום ולא הריחו שום ריח שבעולם.

וכנגד זה היה הוא עצמו, יהודי זה בעל עורות־הכבשים, אדם חביב ביותר. נוח וטוב לבריות, מדבר בהתגלות־לב ומקרב כל אדם בסבר פנים יפות. דבורו היה במבטא אות סמ"ך תחת השי"ן. ועוד מעלה טובה היתה לו, שהיה הדיוט מובהק, בור גמור בענינים רוחניים, העומדים מחוץ לעורות־הכבשים. ואף־על־פי־כן היה נוהג להתפלל דוקא בקול רם, למען ישמע כל העם. כשהגיעה שעת קידוש על היין בליל שבת, היה נוטל את הכוס בידו, עוצם עיניו בכונה רבה וקורא בקול:

„יום הַסִּיכִי וַיְכֻלּוּ הַסָּמַיִם..."

ומיד היו הקטנים צונחים לארץ ומתפתלים תחת השלחן מרוב צחוק. היהודי בעל עורות־הכבשים ידע, כי עליו צוחקים

הקטנים. ואף־על־פי־כן לא כעס עליהם וקבל את צחוקם באהבה.

— סקצים! בנים מסחיתים! וכי נאה לסרצים קטנים ספמותכם להלעיב באנסים זקנים? ראויים אתם, סידוסו את בסרכם בסוטים, בני־בלי־סם!

הדברים האלה במבטאם המשונה עוד הועילו להגדיל את הצחוק. הכל צחקו, למקטן ועד גדול, ואף הוא עצמו צחק בתוך החבורה.

היהודי הזה בעל עורות־הכבשים הוא שגרם להגבור הצעיר, פותב הזכרונות האלה, כי יעקר משרשו, יעזוב את משפחתו ואת עיר־מולדתו ויצא לנוע בפעם הראשונה בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא לבקש את אשרו בחיים. ויצוא יצא הנודד הצעיר לא לקצוי ארץ ואיים רחוקים — לא לאמריקה, לא ללונדון ולא לפאריז, ואפילו לא לאודיסה, לא לווארשה ולא לקיוב, אלא למקום הסמוך לפריאסלאוו, לעיר קטנה ונדחת אשר בפלך קיוב, ושמה רָזִישָׁצֵיב. „אצלם ברזישציב — כך העיד היהודי בעל עורות־הכבשים — אין מורים לילדי ישראל. אינם במציאות כלל. מובטח לו, לבנו של נחום רבינוביץ, כי יעשירוהו שם עושר גדול. על כפים ישאוהו! הוא עצמו יש לו בנים, כל קרוביו ומיודעיו יש להם בנים, וכולם רוצים ללמד את בניהם כתב ולשון, ומורה אין אף אחד! גם כי תחפשם בנרות, גם כי תבקשם בפסף — לא תמצאם!"...

— האמינה לי, רב נחום, כי בנך יהיה דומה עלי כאחד מבני, כאיסון־עיני אֶסְתֵּרָנו!...

סוף דבר היה, כי היהודי בעל עורות־הכבשים פתח בחלקת לשונו גם את האב, גם את הבן, ועורר חשק בלבם להעמיד את חניך האכסולה בנסיון חדש זה. ולא היו ימים מועטים עד שקם נחום רבינוביץ וישב בספינה עם בנו, ושניהם הפלינו לרזישציב.

משבאו למחוז־חפצם, מיד סרו לביתו של היהודי בעל עורות־הכבשים, שקבל את פניהם בכבוד־מלכים ובסבר פנים יפות כל־כך, עד כי מרוב רגשותיו לא ידע את המקום אשר בו יושיבם ואת המעשה אשר יעשה להם. את בעל־הבית בכבודו ובעצמו מצאו בשעת מלאכתו, מלאכת סדור העורות, והוא לבוש אז רק חלוק לבשרו, בלא קפוטה ובלא נעלים לרגליו. כשראה את פני האורחים החשובים, חרד פולו, נזדרז ונעל, ראשית כל, את נעליו, מהר ולבש קפוטתו והתחיל צועק בקול־זועות אל מול החדר השני:

— סיינה־סיינדיל! סיינה־סיינדיל! מהרי וערכי הסָלחן! סְפָתֵי המיחם! אורחים חסובים באו אלינו!

חיש־מהרה הוכן המיחם והובאו כוסות, ותה, וקהוה, וציפוריה, וחלב, ורקיקי־חמאה טובים, מאותם מיני הרקיקים, שאדם מישראל מהנה את נפשו בהם רק בסעודת־החלב של חג השבועות, ואשתו זוכה לבמותם רק בשבעת ימי לידתה. וסעודה נערכה לאורחים, סעודה שמנה ונהדרה — כיד המלך. דגים ממולאים, דגים מטוגנים, דגים צלויים. וכל מיני מרק — מרק של אטריות, מרק של אורז, מרק של שקדים — בחר לך בכל אשר תאוה נפשך. ובשר על אחת כמה וכמה — מכל המינים. ואפילו שני מיני לפתן הונשו לקנוח־סעודה. ואחר הלפתן הוחם שוב המיחם. ושוב התחילה פרשת תה, ומיני מרקחת, ומיני תרגימה. וכשהעריב היום ושעת פת־ערבית הגיעה, עמד בעל־הבית לחקור את פי אורחיו: איזה מאכל ממאכלות של חלב ינעם לחפץ יותר — לביבות מבושלות, לביבות מטוגנות או לביבות ממולאות בדייסה? האורחים ענו בענוה, כי אינם מקפידים באלה — אחת היא להם. ולא נתקררה דעתו של בעל־הבית עד שהביאו לפני האורחים את כל שלשת המינים גם יחד, ושוב שתו קהוה וקנחו סעודתם בכל מיני מרקחת. את האב השפיבו בטרקלין על ספה רכה של קטיפה, ואת הבן — על דרגש שפנגדה, ותציש

להם מצעות, כמו שמציעים למלך ולבן־המלך. למחר נפרד האב מאת האנשים הנחמדים והנעימים האלה ונסע לביתו בלב נכון ובטוח, והבן נשאר בבית היהודי בעל עורות־הכבשים, דר אצלו בחדריו וסמוך על שלחנו ומלמד בשכר זה את בניו הקטנים עם הגדולים כתב ולשון.

ביום השני לא ערכו עוד את סעודת־הצהרים בפאר והדר, כסעודת יום אתמול. רק דייסה רגילה ומרק פשוט של ימות החול וחתיכת בשר — זוהי כל הסעודה כולה. סעודת־הערב אף היא של חלב היתה, ואולם תכנה היה דל מאד: נתח גבינה ולחם משוה בחמאה. לחם לרוב. את משפבו של האורח הציעו בפעם הזאת לא בטרקלין, ולא על דרגש של קטיפה, אלא על ארגז מחושל ברזל — משפב קשה ביותר, אשר למחר קם המורה מעליו מדוכדך כולו, חש בכפרקתו ובצוארו. ביום השלישי היתה סעודתו של המורה דג מעושן, מבושל בבולבוסים, שֶׁחֻרְחַר את לבו כל אותו היום עד להתעלף. סעודת־ערב לא נתנו לו עוד, רק לחם־נקודים ותה, ואת משפבו הציעו לו על הקרקע, על מצע של עורות־כבשים מעובדים. המורה האומלל צריך היה להתאזר בכח־אבנים, כדי להבליג על גועל־נפשו ולעמוד בפני ריחם של העורות. ולא זו בלבד, אלא שכל אותו הלילה היה מיבב תינוק בעריסתו, גועה בכל כח ואינו נותן לישון. עששית קטנה היתה מעשנת ומעלה פיח, מכה ומדהימה את הראש בעשנה, והתינוק לא חדל אף רגע מצעוק ומהתעטף בבכי — צער בעל־חיים ממש! ראה המורה, כי ברע הוא ושנתו כבר נדדה ממנו לבלי שוב עוד, — קם מעל עורות־הכבשים ונגש אל התינוק להתבונן ולראות את סבת בכיתו. נתגלה, כי חתול התפנם לתוך עריסת התינוק, כבש שם מקום ללינת־לילה, משתרע ומנמנם להנאתו. שאלה המורה נתעוררה הפעם לפני המורה: מה יעשה כאן? יגרש את החתול מתוך העריסה? — הרי נפש חיה אף היא וראויה

לרחמים. יניח לחתול להשאר במקומו? — הרי התינוק צורח. נמלך רגע בדעתו ומצא עצה: מוטב שיעמוד לנענע את העריסה, אז יסתלק החתול מאליו. דבר זה יודע הוא מפי הנסיון. בבית אביו, וגם בבית רבו, ראה כרבר הזה כמה פעמים. קבלה היתה בבתי ישראל בימים ההם: קודם שהשכיבו תינוק שנולד בפעם הראשונה בעריסתו, היו נוהגים לנענע חתול באותה עריסה — משום סגולה. ואולם מעולם לא נמצא אף חתול אחד, אשר יתן לנענע את עצמו. כיון שהשכיבוהו בעריסה ועמדו לטלטלה אחת הנה ואחת הנה, מיד נתעורר החתול וקפץ בחמתו, כולו מוכן לנקר את עיני האנשים, המתעללים בו. ואמנם כך היה גם עתה. אך נגע המורה נגיעה קלה בעריסה, והנה נרתע החתול וקפץ על הקרקע — ואיננו. הרגיש התינוק, כי מנענעים אותו, מיד חדל לבכות, נרגע כולו ונרדם. למחר, כשספר המורה את פרשת המאורע לפני אם הילד, פתחה זו את פיה בקללה ושלחה את כל מגפותיה לראש החתול, ואת הילד חבקה וסלסלה ואמצה אל לבה — „אהיה כפרת עצמותיך החביבות, בני ובר־בטני!" ורק את המורה העלוב, פודה נפש בנה ומצילו, אשר נגזלה שנתו ממנו כל הלילה, שכחה ולא השגיחה בו כלל.

ראה המורה, כי לא תהיה תפארתו על הדרך הזאת ולא בבית הזה ישיג את תכליתו בחיים, הלך ושכר לעצמו דירה ומזונות במקום אחר ונפרד בשלום מעל עורות־הכבשים ובעליהם. וכאן נגולה לפניו פרשה חדשה בחייו — פרשה של צרות ופורעניות ופגעים רעים, שלשלת ארוכה של בעלות־בית רעות וקנתרניות, פשפשים עוקצים, מקקים מזעזעים, עכברים מתרוצצים בחשכת הלילות ושאר מיני שרצים ורמשים, אשר מררו את חייו והציקו לו עד מות. ואולם כל היסורים האלה וטלטולי גוף ונפש כאין וכאפס היו לעומת רשת הרכילות והמדנים, אשר נסתבך בה המורה הצעיר באשמת

חבריו המורים הזקנים, שהתחרו בו וצררוהו כל הימים לצרכי פרנסתם. אלו היו מלמדי בתולות ותינוקות, המטיפים לקח בחכמת הפתב בשכר מועט, שהתחרו כל הימים איש ברעהו והתנגחו זה את זה, וכולם יחד ערכו מלחמת־תנופה נגד המורה החדש מפריאסלאוו. כל ישעם וחפצם היה לנאץ את שמו, לנבל את כבודו, להשליך עליו שקוצים ולנדותו מן הקהל. כל השומע לדבריהם האמין, כי המורה הצעיר הזה עבריין מופלג הוא, איש־מזימות ורע־מעללים, אשר נגוב ורצוח ועשה כל תועבה בצחוק הוא לו. ולא נתקררה דעתם של אלה עד ששלחו מדנים בינו ובין אבות תלמידיו והביאו את ראשו בסבך ריבות וסכסוכים נפתלים, עד אשר קץ המורה בחייו מפני העיר הנדחת הזאת ומפני אנשיה הקטנים, ושבע ביום התפלל לסוף הזמן, הוא סוף הקיץ, עת אשר יוכל לברוח מפה ולהמלט על נפשו. כל הימים אשר עשה ברזישציב נדמו לו כחזיון־לילה קשה ומדכא, כחלום־בלהות. הבית האחד בעיר, אשר בו היה נכנס ויוצא בתמידות ושם ראה את עצמו בחברת אנשים כלבבו, היה ביתו של אברהם המנגן. אברהם המנגן — זה טפוס מיוחד במינו, דמות־דיוקנו של אמן מעולה, אמן הנגינה, בעל רוח גבוהה ונפש יפה, שכדאי הוא וראוי להכתב בספר.

איש גבה־הקומה ורחב־העצמות, בעל פנים רחבים וענולים, עינים קטנות ונוצצות, גבות שעירות ועבותות, שערות ארוכות ושחורות, מסולסלות תלתלים. ידיו אף הן רחבות, ידים שעירות וגסות כל־כך, עד כי הנגר יראה בהן לא כלי־זמר של מנגן, אלא כלי־צעצועים של ילד. את נגינת הטעמים לא ידע, אלא היה מנגן מאליו, על־פי טעמים מיוחדים, אשר הרה והנה מלבו. ונגינתו היתה נוגה וערבה לאוזן ולוקחת־נפש כל־כך, עד כי התעמר כל לב לשמעה. זה היה מעין סטמפניו. ואפשר שהיה משכמו ומעלה גבוה גם מסטמפניו. אך בחייו ובהליכותיו עם הבריות היה

טבעו כטבע סטמפניו. אדם נפלא ומשונה במנהגיו. בעל לב רגש ונפש פיוטית, שואף כל ימיו לכל יפה ונעלה ומחזר אחרי נשים צעירות ובתולות יפות... וכנגד זה אשתו של אברהם המנגן לא היתה דומה כלל לאשת סטמפניו המרשעת. אדרבה, אשתו של אברהם המנגן היתה דומה בכל לבעלה. אף היא גבהת־הקומה, אשה גדולה ויפה ורחבה. רחבה יותר מדי. אפשר היה לחלקה ולעשותה שלש נשים. וגם בטבעה דומה היתה לבעלה, שניהם כשני אגלי מים הללו. שניהם טובי־לב ונוחים לבריות. מעולם לא היו נרגזים וזועפים, אלא שמחים תמיד בחלקם, עליזים ומתרוננים, צוחקים בכל פה, אוכלים ושותים ומיטיבים את לבם ומתענגים בחייהם. כשהיה להם כסף — היו קונים הכל מן המובחר והמשובח. וכשתם הכסף — היו יושבים בנקיון־שינים, מחכים ומצפים לנס, אולי יעמוד להם ריוח והצלה מכל מקום שהוא, או ישחטו דג מלוח ויקראו לזבח־משפחה, והיתה השמחה שלמה, כאשר צוה אלהים. גם בנים לא מנע אלהים מהם. חבורה רבה היתה בביתם, וכולם בעלי כשרון ושאר־רוח. כולם מנגנים מצוינים, פורטים על כל כלי־שיר — מקהלה מיוחדת במינה.

בבית הזה מצא לו מקלט המורה החדש מפריאסלאוו. פה הרגיש את עצמו כדג במצולה. ראש־המנגנים בכבודו ובעצמו למדהו לנגן על הכנור. שכר־למוד לא בקש ממנו. לא איש־השוק אברהם המנגן, שיעשה את המוסיקה הנשגבה, בת־השמים, קרדום לחפור בה. „ורק אם עשיר עתה המורה וידו משגת כדי אגורות־כסף אחדות, הריהו מבקש ממנו גמילות־חסד קטנה לשעה קלה". וכמוהו תעשה גם זוגתו של אברהם המנגן. כוון המורה ונכנס בה בשעה, שזו צריכה להוצאות קטנות בשוק. „האם לא ימצא עתה בכיסו של המורה מספר מועט של מעות קטנות?"...

דבר המובן מאליו, שמעות קטנות מצויות תמיד בכיסו של המורה. וכך הוא הולך ונעשה אדם קרוב למשפחת המנגנים, אחד משלחם, בבן־בית לכל דבר — וענין זה מספיק לחבריו המורים, המתקנאים בו וצוררים אותו, בדי לדבר סרה בו, לנבל את שמו בין הבריות ולהשליך שקוצים עליו ועל המנגן ועל אשתו המנגנת ועל כל בני־ביתם. הללו הפיצו שמועה בעיר, כי את כל הפסוף, שהמורה הפריאסלאווי מרויח בהוראותיו, הריהו נותן לאשתו של המנגן, ובכסף זה עורכים שם בכל לילה הלולה וחנגה, אוכלים ושותים ושמחים, המנגנים פורטים בכלי־זמר. והוא יוצא עמה במחולות — והשמחה רבה! מה איכפת להם לאלה, שעניים גוועים ברעב וילדים קטנים מתים בעיר?... האיש המספר את הדברים האלה זוקף עיניו בלפי מעלה ומכוון לבו לשמים, כביכול, כצדיק תמים ויראי־אלהים וסר מרע, והאנשים העומדים סביבו ושומעים פונים הצדה ורוקקים... לכאורה, מה ענין מורה צעיר אצל עניים הגוועים ברעב? ומה סמיכות יש בין מנגן בכלי־זמר ובין ילדים קטנים מתים? ומה פירושה של רקיקה זו מן הצד? — על שאלות אלו אין תשובה כלל. במקום שמלמדי־בתולות מתקנאים זה בזה וכורים בור איש לרעהו לצרכי פרנסתם — אין מקשים קושיות ואין מבקשים דרך להגיון. — סוף דבר היה, כי בכליון־עינים חפה המורה הצעיר לתום זמן הלמודים, וכשהגיע סוף הזמן, מהר להמלט מן העיר הנדחת בל עוד רוחו בו, והיה ירא גם להביט מאחריו, וצוה לבניו ולבני בניו עד דור אחרון, כי ממנו יראו ויקחו מוסר, לבלתי לכת עוד אל הערים הקטנות והחשופות ללמד שם בתב ולשון לילדי ישראל. ואז החליט בלבו לבקש לו דרך אחרת בחיים.

ו.

בְּקֶן הַמּוֹלֶדֶת.

הצפור הנודדת שבה לקנה. — חמדת הימים הראשונים. — גבור הזכרונות נפגש שוב עם חברו אלי בן דודי. — מספרים עליו בעיר, כי כותב הוא ב„המגיד". — דארווין, בוקל וספנסר. — שני טפוסים של האפסטרנים הראשונים.

יֵן לְךָ שֵׁם, אשר ינעם כל־כך לאוזן האדם, כשם „אם". ואין לך מלה, אשר תגע כל־כך בנימי הנפש, כמלת „מולדת". רצונך להפיר טיבה של מולדת ולטעום את נועם טעמה, לך־לך מעירך וממולדתך לימים מעטים, צא־נא מקרן־זוית זו, שבה נולדת ובה עברו עליך ימי נעוריך הטובים, לנוע קצת בערים אשר לא ידעת, להתגלגל בנכר, במקום שאין מפירים אותך, ואחר תשוב לעירך ולביתך, כצפור נודדת השבה אל קנה. אז תרגיש את חמדת התשובה ואת נעמה. כל דבר ילבש צורה חדשה לעיניך, ולוית חן וחסד תעטרהו. כל דבר יתחבב עליך וייקר לך כפלים. ואתה אף אתה תתחדש ותתחלף, כולך כקטן שנולד.

משחזר גבור הרשימות האלה אל בית־אביו לראש־השנה, היתה ראשית מעשהו לצאת בעיר ולטייל ברחובותיה, ולא נתקררה דעתו עד שעבר בכל המקומות הידועים לו ומצא את כל הבתים והחצרות והגנים עומדים על תלם כמקדם. האנשים, אשר פגש על דרכו, לא נשתנו כמעט. כולם קדמוהו בסבר פנים יפות, וגם הוא השיב להם רגשי ידידות וחבה, עד כמה שהגיעה ידו. ורק אלה הקטנים,

אשר עוב בצאתו את העיר, עמדו על רגליהם ונעשו גדולים במשך הזמן. והוא אף הוא, כפי שהעידו עליו כל רואיו, גדל ונתפגר, ומראהו עתה מראה „גבר". ואם מעט לו זה, הנה שב ממקום־נכר לבוש מחלצות מפף רגלו ועד ראשו, פולו הדור ואומר כבוד במכנסיו הרחבים והארופים, בשריקת נעליו החדשות ובעקבותיהן הגבוהים — הכל לפי נוסח הזמן. מעילו קצר, מגבעתו רפה, בהירה, צהובה קצת. שערותיו מגודלות, מראה משורר, ובלוריתו מסורקת למטה, דוגמת דמות־דיוקנו של גוגול.

מראה אחר היה לחברו אֶלי בן דודי, שחזר אף הוא אל עיר־מולדתו לראש־השנה מזיטומיר. לבושו של זה היה מעיל־שרד קצר, פרוף פולו עד לצוארו, מכנסים קצרים וצרים, כובע פחול עם גף רחב, ושערות ראשו גוזזות, פראש איש־צבא. פשהוא מהלך, חזהו מזדקף ובולט, שיניו מלבינות, עיניו שוחקות, מאירות מתוך שמחה, ופיו — פמעין המתגבר: לא ייעף ולא ייגע מלספר את כל הגדולות והנפלאות ואת כל הטובה, אשר ראו עיניו בבית־מדרש־הרבנים. לומדים שם אצלם, הוא אומר, מתימטיקה עליונה, קוראים את הספרות הרוסית, מתחנכים בגימנסטיקה, ועברית — רק בקצה המזלג: פרשה בחומש, פרק בכתבי־הקודש, סעיף ב„חיי־אדם" — וחסל. „זוהי כל התורה כולה של בית־מדרש־הרבנים? ואֶלי זה יהיה בימיו מורה עברי? רב בישראל?"...

פיוצא בזה היה שלום תוהה ומתפלא על חברו, שחזר מבית־מדרש־הרבנים אשר בזיטומיר ועל פיו שגורים פמה וכמה שירים רוסים, ושיר עברי אף אחד לא ידע. דומה היה, פאילו בא זה מבית־ספר של פמרים, מסמינריון של נוצרים! ואף־על־פי־כן לא גרם הדבר הזה להפריד בין הדבקים. שניהם נשארו חברים קרובים זה לזה כבתחילה. שניהם התהלכו תמיד יחדיו, ויד האחד לא זזה מתוך ידו של השני. שניהם די חומר היה להם לדבר ולספר זה

עם זה, וביותר — לצחוק וללגלג על כל העיר פריאסלאוו ואנשיה. וכאז, בשנות־הטובה, כן גם עתה יצאו שניהם אל הנהר, שברו שם סירה וישבו בה להפליג על־פני המים, הרחק־הרחק מן העיר, משאונה והמונה.

סוף קיץ. ימות הגשמים טרם החלו. ואולם השדה איננו ירוק עוד כבתחילה. אין זכר עוד להמרנגיות הלבנות והאדומות. הסוף עדיין עומד על בצתו, אלא שנתפרפם פולו וקניו נדלדלו. היער מאדים. לא עת עתה להשתטח על הקרקע. האדמה לחה, אדמת בצה. שני החברים תרים לעצמם ביער גזע עץ נגדע ויושבים עליו לנוח מעט. שניהם מספרים איש לרעהו את כל המוצאות אותם במחצית השנה הראשונה, מיום שנפרדו זה מעל זה. אינם מעלימים איש מאחיו אף מאורע כל־שהוא, אף דבר קל שבקלים. הכל נמסר בשלמות, דבר דבר כהויתו — כל רושם וכל פגישה וכל מקרה. וראה זה פלא: שניהם מדברים כבת־אחת, שניהם צוחקים יחד ומפסיקים איש את דברי חברו באמצע — ואף־על־פי־כן הרי הם שומעים איש את דברי אחיו, מבינים זה את זה ונהנים יחד.

אחר־כך שניהם משתתקים. כל אחד מתעמק בעצמו, מציץ לתוך נפשו פנימה, מתיחד עם הרהוריו. אמנם שניהם חברים קרובים, מחבבים זה את זה ומגלים איש לרעהו הרבה מסודות לבם וצפונותיו — הרבה, אבל לא כולם. לא, לא כולם. יש דברים בלבו של אדם, שלא ניתנו להגלות לעין זר. איש איש והרהוריו, איש איש ומשאת־נפשו, איש איש ועולמו המיוחד לו בלבד, שאין לאחר, ואפילו להטוב שבחבריו, חלק בו...

רוח קלה מנשבת והאויר מצטנן והולך. היום דועך. השמש שוקעת. היער הולך ומאפיל, כאילו נתעטף אד קל. פיקה של אורן נושרת מלמעלה, נופלת לארץ בהד חשאי. שני החברים ניעורים כמו מתוך חלום־קסם.

— עת לשוב הביתה?

— עת לשוב הביתה.

שניהם קמים ממקומם, פוסעים ועוברים את כל השדה במשעול כבוש, צר ומתעקל. יושבים בסירה, נותנים קולם בשיר (שיר רוסי, ולא עברי) ומפליגים על חלקת הנחל הצר והמתפתל, עוברים על־פני הסוף המכורכם, וכשהם חוזרים העירה, והנה כבר העריב היום, כבר החשיך האויר. לחייהם לוהטות, עיניהם נוצצות. נפשם שוקקה ותאבונם רב. בדרך הליכתם קנו בשוק אבטיח מתוק ושני כעכים רפים ומקולעים, בעודם חמים. והם עורכים סעודה לעצמם, אוכלים ושמחים וצוחקים בכל לב, מבלי דעת, לשמחה מה זו עושה.

כל העומד ומתבונן מן הצד יכול היה לטעות ולחשוב, כי החברים הללו — שניהם חלק אחד להם בחיים, שניהם כאחד שמחים ומאושרים בעולמם, שניהם צעירים ובריאים ורעננים — מה יהלוך מהם ומה יחסר להם? ואולם בעצם הדבר, הרי רק אחד מן השנים, הוא אלי בן דודי, היה מאושר באמת, שוקט ושאנן בנפשו. ואילו השני, שלום בן נחום רבינוביץ, הרגיש את עצמו נפגם ולקוי ורוחו חובלה. לא זו דרכו בחיים. כל נחמתו המעטה היתה — שמו הטוב, אשר הלך לפניו. כל מפיריו ומיודעיו דברו בו והללוהו בעיר על קריאתו הנפלאה, אשר היטיב לקרוא את המפטיר בבית־הכנסת, על ידיעתו הרבה בתנ"ך ובלשון עברית ועל כשרונו למשוך בשבט סופר. כל אלה הם דברים, שנעלמו מחברו אלי בן דודי. בספר החתום הם לו. מאין ידע אלי לכתוב עברית? מנין לו ידיעת לשון־הקודש? משל ומליצה ודברי חכמים? כל זה אינו ענין אלא לשלום, לבנו של נחום רבינוביץ, שבקי הוא בכל ספרי מחקר והשפלה, פרוך אחריהם כל הימים, שותה בצמא דבריהם וקורא אף את „המגיד". ורק לפלא הוא הדבר, שהוא עצמו אינו

שולח עדיין את דבריו אל „המגיד". ואולם מי נביא וידע, שאיננו כותב ב„המגיד"? אפשר, שפותב הוא בעילום שמו?...

כך מסיחים בו אנשי העיר פריאסלאוו, קושרים פתרים לראשו ועוטים מעטה־כבוד סביבו. והוא רואה את עצמו בגדלותו, גבוה משכמו ומעלה על יתר חבריו, והוא מתחיל לנהוג זהירות בדרכיו, מנמס עצמו ומשפר פל הליכותיו. אינו מבקש שוב את קרבתם של חבריו הקודמים, ההולכים אחרי שובבות לבם, ומתרחק מכל מעשה פחזות והוללות. פותב שמו בין לוקחי ספרים בהביבליותיקה העירונית. נושא אל ביתו ספרים עבים וחמורים. קורא את דאר־ווין, בוקל וספנסר. נגרר אחרי הבחורים המלומדים, אנשי־השם אשר בעיר, החוקרים והוגי־הדעות המהוללים. אלו הם בחורים לומדים מעצמם, חובשי הספסל, אשר בהתמדתם הגדולה ובישיבתם המופלגת על התורה ועל העבודה רכשו להם ידיעות רבות, פבשו דרך לעצמם בלשון לאטינית ויונית, מלאו כרסם באלגברה וגיאומטריה וטריגונומטריה, לא הניחו ידם גם מפילוסופיה וחכמת־הנפש, והם מוכנים ומזומנים להפנם לאלתר להיכל־המדעים — לאוניברסיטה. ורק דבר אחד עומד להם לשטן על דרפם — אין להם פסף פדי הוצאת הדרך ושכר־למוד. ובזה שני טפוסים של האפסטרנים הראשונים, הבחורים הלומדים מעצמם, אשר היו בפריאסלאוו בימים ההם. שם האחד היה חייטה רודרמאן, ושם השני — אברהמיל זולוטושקין. שניהם פבר הלכו לעולמם, וראויים הם איפוא להפתב לוא בשורות מעטות בספר הזכרונות האלה.

חייטה רודרמאן היה יושב מחוץ לעיר, מופרש ומובדל מן הצבור, רחוק משאון העולם ואנשיו. זה היה בנו של המלמד משה־דוד רודרמאן, המתואר בפרקים הקודמים של הרשימות האלה, ואחיו של שמעון רודרמאן, זה שהיה מוכן לצאת לתרבות רעה, וכפשע היה בינו ובין השמד, אלמלא עמדה העיר בפרץ והצילה

אותו מתוך פותלי בית־הנזירים ושלחתו לבית־מדרש־הרפנים אשר בזיטומיר. חייטה לא היה דומה כלל לאחיו שמעון לבן־הפנים, החלוש והמכעפע כל ימיו. חייטה היה בחור בהלכה, בריא וחסון כארז, רחב־עצמות, יפה־תואר וארום־לחיים. בימים ההם ומשה־דוד המלמד מת במחלת האסתומכה, ואשתו האלמנה נעשתה משמשת במתונות זרים, אפתה שם דובשנים וכל מיני מתיקה, ובזה החיתה את נפשה וכלכלה גם את בנה, אשר לא ידע בחייו אלא דבר אחד: ספרים, ספרים וספרים. ודרכו של חייטה, שהיה מתרחק מן הבריות ומן העולם כולו, מתבודד באהלו וחי כנזיר גמור. איש לא זכה להתרועע עמו, ואך בידי מעטים עלה לדבר אתו פנים אל פנים. ואף־על־פי־כן ידעו הכל, כי חייטה זה מלא וגדוש הוא, כי חייטה בקי בכל חדרי החכמה והמדע, כי חייטה מעמיק לכל דבר. כל מי שזכה לראותו ולדבר אתו — היה עומד משתומם ונרעש לפני הפילוסוף הנסתר הזה. וחייטה זה, כיון שפתח פיו לדבר, היה שופך אש וגפרית על הכל, הורס את כל היסודות, מבטל את כל העולם בהבל פיו. לשונו היתה כחץ שנון, צחוקו — ארס מפעפע, וחרוריו — נוקבים ויורדים עד התהום. מאין ידע הפרוש הזה ומאין הפיר כל־כך הליכות עולם ואנשיו? — אכן חידה היא ותהי לחידה. פעם אחת רחץ את בשרו בנהר, נצטנן ומת במחלת השחפת. והוא בחור בן עשרים ושתים שנה במותו.

הפילוסוף השני, הלומד מעצמו, אברהמיל זולוטושקין, לא היה פרוש ומתבודד, ואף חכם נסתר לא היה. אדרבה, בחור שמח ועליז היה ומעורב עם הבריות, בעל מזג חי ולוהט, בעל עינים שחורות ולוהטות, שערות שחורות ומסולסלות תלתלים, ואף פניו שחורים כפני ערבי, ושינים לו לבנות ושוחקות, וקולו צרוד קצת, והוא מצוין בבגדיו כדרך האנגלים, לובש מכנסים משובצים, חובש כובע משונה לראשו ויוצא בימות החורף בעטיפה רחבה על שכמו. את פרסו

מלא זולוטושקין זה בספרים הרבה אין קץ. היה קורא וסופג הכל. את היינה ידע בעל־פה. ואולם ביותר אהב את דיקנס ואת תיקיריי, את סוויפט ואת סירוואנטיס ואת גוגול הרוסי—על חדוד שכלם וחריפות לשונם. אף הוא עצמו היה הומוריסט. כלומר, שהיה נחבא וכותב בסתר הרבה דברים שבהומור, ואף שורה אחת מהם לא הדפיס ולא קרא לפני אחרים. בטבע בריייתו היה עקש ופתלתול, שפונתו תמיד לקנתר ולהכעיס, מלגלג על הכל, צופה על סביבותיו ביהירות ומתעמק בנפשו ובחיי־רוחו. פרנסתו היתה בזה, שהיה משמש כל ימיו לבלר בבית־פקידות־העיר. כתב־ידו היה דק ומסולסל, כשערותיו ממש. וסופו היה, שמת רווק זקן בן ארבעים ומעלה.

אלה היו שני המאורות הגדולים, אשר שלום היה כרוך אחריהם בימים ההם ומתחמם לאורם עד כמה שהיתה ידו מגעת. בינם לבין עצמם היו שני המאורות הללו צוררים זה את זה ומתקנאים זה בזה—דוגמת אש ומים. מעולם לא נפגשו השנים יחדיו וכמעט לא ידעו איש את רעהו. ואף־על־פי־כן היתה השנאה ביניהם גדולה כל־כך, עד כי אסור היה לאיש להזכיר את שם האחד לפני השני. ועוד דברים בפינו עליהם, ובודאי עוד נשוב ונפגש עמהם בהמשך תרשימות הבאות.

ז.

לִפְנֵי שַׁעֲרֵי גַן־עֵדֶן.

„הולך־בטל". — ישראל בנדיצקי משיא עצה, ונחום רבינוביץ פותב מכתב־מליצה לה„רוזן" היהודי. — גפור הזכרונות יוצא שוב לנוע בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. — האגורה האחרונה. — לפני שערי גן־עדן. — השומרים את דרך עץ־החיים.

ה תהיה תכליתו להבא?

כל האומנויות והפרנסות השונות, שנגלו לפניו קודם לכן במדה מופלגת, התנדפו עתה כעשן לפני רוח. הוראות־השעה בעיר־מולדתו אף הן נמוגו ואינן. לנסוע למקום תורה והשפלה לא היה יכול — משום חסרון כיס. לישב פה בעיר, סמוך על שלחן אביו, לא היה רוצה — מפני שישיבה זו אינה נעימה ביותר. לא כל־שכן עתה, לאחר שפבר גדל ונתפגר ויצא לרשות עצמו. ואף כי האב עדיין היה נהנה עונג ונחת מבנו החרוץ והמשפיל, בכל זאת היה מיצר ודואג ונפשו דואבת במסתרים למראה בנו זה, המתהלך כל הימים ריק ומשומם, באין עבודה ומשלח־יד. אף האם החורגת, זו שמתחילה היטיבה את דרפה עם הבן החורג, העומד ברשות עצמו, הביטה עליו בעין יפה וחלקה לו גם כבוד מעט, — עכשיו נאסף פתאום כבודו של „הולך־בטל" זה מעיניה, אבר חנו, פנה הודו, פנה הדרו. ולא עוד, אלא שחזרה לאט־לאט לסורה ובחרה בדרכיה הראשונים: מביטה עליו בעין אחת, משמיעתו פעם בפעם אמרותיה השנונות, מדברת בחידות וברמיזות, שפתרונן ברור וגלוי למדי... הדבר הזה דפא

את רוחו של האב מאד. והגבור הצעיר היה משים עצמו כאינו רואה ואינו שומע כלום, יושב ומעמיק עיניו בספריו, או קם פתאום וחובש כובעו לראשו, נוטל מקלו בידו ופונה ללכת אל שני מיודעיו הפילוסופים, המתוארים למעלה, אל חייטה רודרמאן או אל אברהם זולוטושקין. עם השנים האלה היה שלום מבלה את עתו בנעימים, משתעה אתם בשיחת חכמים, מתופח על ענינים מופשטים, העומדים ברומו של עולם. חייטה רודרמאן, שהיה פסימיסט מטבע ברייתו, רואה רק רע בכל הימים, שפך את כל חמתו על תבל ומלואה, חרף וגדף את אנשי־השם הגדולים, לא נשא פני אבטוריטטים, עשה את כולם כעפר לדוש — איש לא נקה משבט־לשונו. וכנגדו האופטימיסט זולוטושקין, שהיה שמח ועליז מטבעו, רואה את העולם מתוך אספקלריה מאירה, — לא כן עשה. הלה היה מתבל שיחתו בלקוטים מפתבי היינה וברנה, קורא בעל־פה מאמרים שלמים משלהם בניגון מיוחד, מסלסל בשעת מעשה את קוצת שערותיו המסולסלות מעל למצחו, מתחמם ומתרגש כולו, כחסיד נלהב זה, שחוזר על תורת רבו.

שיחות נאות אלו לא היו לו בעיקר אלא מעין אמצעי לבלות את עתו הפנויה ולהסיח את דעתו ממצבו הרע. בעומק נפשו הרגיש ריקניות ושעמום, וצר היה לו על ימי־נעוריו, העוברים עליו לבטלה, ללא תנועה ופעולה וללא גלוי כחותיו הטמירים. לבו התגעגע על עבודה חיה וסוערה, לבו נכסף וכלה לעולם הגדול והרחב. וחיוי הריקים היו עליו למשא, והוא גופו נמאס בעיני עצמו, נמאס והיה לזרא.

ואולם האל הטוב, החנון והרחום, העונה לכל קוראיו בעת צרתם, ראה גם בענות נפשו של גבורנו הצעיר והאובד, ושלח לו עזרתו על־ידי מושיע ויועץ, והוא מודע ומפר לאביו, ושמו ישראל בנדיצקי. בדאדם זה, אף כי כל עצמו לא היה אלא מנגן בכלי־זמר, היה נודע

בעיר כבעל־בית חשוב ונשוא־פנים. באומנותו, אומנות מנגן, היה משמש רק בחתונות של עשירים ובני־המעלה, ממלא תפקיד של ראש המקהלה והמנצח על הנגינות. עיקר משלח־ידו היה — אכסניה עשירה לפריצים. היה עוסק גם באומנות צלם — הפוטוגרף היחידי בעיר. ומלבד כל זאת היה בעל קומה ובעל צורה, יהודי שפרקו נאה וזקנו השחור מהודר ומעוגל, לובש עטיפת־צמר שחורה לשכמו, חובש לראשו מגבעת גבוהה ונועל מעל לנעליו ערדלי־עור, שעקבותיהם מחושלים נחושת. לשונו לשון שנונה היתה, חלקה ומתוקה מדבש, מתופלה מבטאים רוסים, ליפי הסגנון ולחזוק הענין.

בנדיצקי זה היה אחד מחברי הקלוב, כלומר, שהיה יוצא ונכנס תכופות בחנות־הטבק של נחום רבינוביץ, יושב שם ולוקח חלק בשיחת בני־החבורה. פעם אחת ישבו והשתעו. פתח בנדיצקי וספר, כמסיח לפי תומו, כי בימים האלה התאכסן אצלו יהודי עשיר אחד, והוא מן העשירים הגדולים אשר בסביבה, אדיר ובעל־נכסים, רוזן בין רוזני ארץ, ושמו ק. יושב רוזן יהודי זה בעיר הקטנה ט. אשר בפלך קיוב, והעיר הקטנה לא עיר היא, אלא כפר, כמוה ככפר ממש, ואנשים בה מעט, ובנים יש לו לאותו רוזן, והוא מבקש להם מורה הגון, מדריך ומחנך לעברית ורוסית גם יחד, ובלבד שיהיה המורה הזה מורה להועיל, מיוחד במינו, חרוץ ומשכיל ובעל ידיעות הרבה, ודרך־אגב גם בַּר־אֲבָהָן, כלומר: בן משפחה מהוגנת.

נתגלה לבסוף, כי נחום רבינוביץ יודע את „הרוזן" הזה מכבר. לשעבר, בימים הראשונים, כשהרוזן ק. עדיין נחשב בין קטני־ארץ, והוא מחזר אז אחרי אחד הפריצים ומקבל השפעה ממנו, היה מתאכסן בדרך נסיעותיו בפונדקו הישן של רבינוביץ והיה בטבעו איש רך ונוח לבריות, את טוב ומיטיב. שמע בנדיצקי את הדברים האלה, נענה ואמר: מפיון שפך, הרי מן השמים שלחוני אליכם ביום הזה! ואתה, רב נחום, אם לעצתי תשמע, שב־נא תיכף ומיד

וכתוב אליו מכתב הגון, מכתב כמה שנאמר, כיד חכמתך הטובה עליך, ודוקא בלשון־הקודש, שיהא נאה לשולחיו ונאה לרוזן כמותו, והבחור שלך אל יתמהמה פה אף רגע ויסע עם המכתב הזה לעיר ט. ויעמוד שם על משרתו, והוא השעה הזאת שעה טובה ומוצלחת — אמן.

ואמנם כך היה מעשה. עוד באותו יום נערך המכתב — מכתב־מליצה הדור ומסולסל, כתוב בשפה רוממה ונשגבה, מדברת גבוהה כל־כך, עד כי היה בכחה לעורר גם אבן מקיר. תארי־הכבוד בלבד תפסו במכתב כדי שלש שורות ארוכות, כוללות כל מיני תהלות ותשבחות ומעלות טובות, אשר אילו בדקו ומצאו באותו „רוזן" רק שליש מהן, כי אז גם אז היה נחשב בתור אדם המעלה... מזוין בכתב־מליצה חשוב זה, סמוך ובטוח בעתידו, יצא המחנך הצעיר בפעם השניה לנוע בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא ולבקש אשרו בחיים. האמת ניתנה להאמר, כי כסף הרבה לא לקח אתו בצאתו את בית אביו, וגם המחאות לבתי־הבאנק לא היו בידו. הפסף המעט, שנשתייר אצלו משכר הוראתו, חלק גדול ממנו בזבז למלבושיו, בגדי־כבוד, שעשה לעצמו ביד רחבה, כיד המלך, ואת החלק הקטן אכלה מסילת־הברזל. ומלבד זאת, הלא אדם חי הוא ויצרו חי. על כל תחנה ותחנה המסע מתעכב. הנוסעים פורצים מתוך המרכבות ורצים אל חדר־המזונות. הכל צרים על השלחן, פושטים על כל מיני המאכל והמשתה, המוצגים לפניהם, להשיב את נפשם השוקקה — זה על הצלוחיות והפוסות, וזה על הלחמניות המכולאות, זה מבקש לו כוס תה, וזה — בקבוק מי־סודה. הנוסע הצעיר אף הוא בתוך מחנה הרעבים והצמאים, שותה את משקהו על רגל אחת, נחפז וזורק להמלצר את דמי שירותו ביד רחבה.

כמנהג שלחני עשיר או אופיצר פזרן. וכך חוזר הדבר בכל תחנה ותחנה. הפסף המעט מתבזבז והולך, נמס כשלג מפני שמש. באפונדה עדיין מתלבטת אגורה אחת יתומה, בת חמש פרוטות בערכך. אבל מי יחוש ומי ישים לב לזה? אדם הולך לבטח דרכו, נוסע לענין קבוע מראש, למשרה כבודה כל־כך, והוא מזוין בכתב־מליצה שאין דוגמתו — פלום יירא וכלום ידאג ליום רע?...

כשבא לעיר הקטנה ט. — אותה שעה שעת בין־ערבים היתה, — התבונן וראה, כי נקי הוא מכספו ואפונדתו ריקה: אין בה בלתי־אם האגורה האחת, בת חמש הפרוטות... ואף־על־פי־כן לא הרהר אף רגע אחד ולא התעצב אל לבו כלל. אדרבה, דעתו היתה זחוחה ולבו טוב עליו, כאשר לא היה לו כן מעולם. נזכר, כי צפור־דרור הוא פה, חפשי מקנאת המלמדים הצוררים אשר ברזישציב ורחוק מזעזועי הפשפשים והמקקים ושאר השרצים והרמשים, אשר הציקו לו שם עד מות, — ולבו עלץ ורחב. פתח פיו ושאף במלוא ריאתו את אויר־הסתיו הצח והצונן. השמש כבר ירדה ושקעה מאחרי היער, שריח אלונים וארנים נודף ממנו למרחוק.

כשקפץ המחנך הצעיר מתוך מרכבת מסילת־הברזל, מיד פנה ללכת אל הגביר, למסור לו את מכתב אביו. ואולם „רוזן" זה אינו משפנו דוקא מחוץ לעיר, הרחק מישוב בני־אדם, בהיכל לבן, טובע בגן ירוק, פולו מוקף גדר גבוהה, עשויה מעשה שבכה, שפלונסאותיה צבועים ומקושטים יפה ומחודדים למעלה. הפניסה לתוך הגן הזה ולתוך ההיכל הנהדר הזה, לפני ולפנים, אינה קלה כל־כך, כמו שנראה הדבר בסקירה ראשונה. חצר רוזנים ממש. ואולם אדם, המזוין בכתב־מליצה הגון כזה, גם לפני מלכים יתיצב... כך חושב בפני עצמו הנבור הצעיר — וטועה בחשבונו. כי בעיקר

הדבר לא גן־עדן עצמו נורא ונשגב כל־כך, אלא הדרך המוליכה לגן־עדן. יש רגלים לדבר, כי עד שזכה אדם לחדור ולהגיע אל משכן כבוד הגביר, עליו לעבור תחילה על־פני מכשולים הרבה. „רוזן" כמותו עשה לעצמו שלשה סייגים, העומדים בחיץ על דרכו של כל הבא אליו לראותו, וכל אחד חייב להבקיע דרך בהם קודם שזכה להתיצב לפני כבוד מעלתו. ואפילו לאחר שפבר הבקעת דרך ועברת בשלום על־פני כל שלשת המכשולים, אי־אתה בטוח עדיין, כי דרכך תהיה צלחה וכי לא תצא מאת פני הגביר כל־עומת שבאת. שלשת הסייגים האלה, השומרים את דרך עץ־החיים, אלו הם: א) שומר־השער, גוי רם־הקומה ודל־הפשר, נכה־רגלים. כשהוא הולך, הריהו מתנודד על ימין ועל שמאל. שמו פאנטאליי, ומעשהו — לישב בפתח השער, ממש כמרדכי היהודי, להבדיל, אשר ישב בשער המלך אחשורוש. ב) כלב שחור, שתום־העין, כבלעם הרשע בשעתו. שמו שחרחור. את הכלב הזה קשרו לעץ בשלשלת של ברזל — גזירה, שמא ידרוס בני־אדם באפו. ג) בחור יהודי משרת, מקושט בצוארון מזוהם, טבעת־זהב באצבעו ומעבורת ישרה לו באמצע קדקדו. שערותיו השחורות משוחות יפה בשמן־המור, וריח להן כריח אודיקולון מהול בריח של בצלים. וכנגד זה אזניו מלאות זוהמה ושולי צפרניו משחירים בשולי קדירה. לעבור בשלום על־פני שלשת המכשולים האלה — לא דבר נקל הוא. ראשית כל אתה נפגש בפאנטאליי השוער. ודרכו של פאנטאליי, כיון שראה פנים חדשות ליד השער, מיד הוא עומד ושואל: „מה לך פה?" ואולם במקום שאתה מוצא גנותו של פאנטאליי, שם אתה מוצא גם את שבחו: יכול אתה לקנות את לבו. ולבו של פאנטאליי נקנה רק בכסף. אגורה בת חמש פרוטות אף היא בכלל מטבע. נסתלקה האגורה היחידה מן האפונדה, האגורה האחרונה!... אבל בשכר זה יהיה פאנטאליי אח לצרה. רע שבעתים מן הגוי הוא כלבו שחרחור. אמנם הכלב

קשור בשלשלת, ואף־על־פי־כן כלב הוא לכל דבר. נובח וקופץ ומזנק ממקומו בחמת־רצח. ברוך המקום, שפאנטאליי עומד כאן. משדל הוא את הכלב בדברי־כבושים, מקללו קללות נמרצות, מעיר למוסר אזנו — דורש לפניו דרשה ארוכה. ואולם קשה מפולם, קשה כספחת, המכשול השלישי — הוא המשרת. הלה משים עצמו רשע, מתגנדר ומתנפח, כשליט עליון, כגבוה מעל גבוה. בודק אותך שבע בדיקות, חוזר ודורש ומעמיק לכל דבר קל שבקלים: מי אתה? מאין באת? ומה חפצך פה? — בחור טרחן וסרבן! עם בחור זה מוטב שתנהג מנהג של גדול, המדבר אל קטן ממנו. הבט עליו מגבוה, מלמעלה למטה. שאם לא כן — יוקל כבודך מאד וערכך יושפל בעיניו עד הדיוטה התחתונה. תורה זו למד הגבור הצעיר מפי הנסיון. כשראהו המשרת, מיד עמד עליו לבדקו: מי שלח את המכתב? מה כתוב בו? ומה ענינו לכאן? משרה? מה טיבה של משרה זו? בבית־החרושת, או בעבודת החצר? אם בבית־החרושת, אין שם אף משרה אחת פנויה. ואם בעבודת החצר — גם שם צר המקום מהכיל את כל העובדים. אלא מה? מִשְׂרַת מורה? — כבר קדמוהו אחרים, טובים ויפים ממנו. הנה מתדפק פה על השער יום־יום מורה אחד, הדור בעטיפתו שעל שכמו, מורה הגון מאד, ורק חסרון אחד יש בו: שוטה הוא, אויל מופלג, גם אם תכתוש אותו בריפות. אבל כנגד זה מעלה יתירה לו, שבעל זקן הוא, ויש תקוה איפוא, כי נערי הגביר ונערותיו ינהגו כבוד בו וישאו את פניו.

— את פניך לא ישאו, מפני שעדיין צעיר אתה ורך. מובטח לך מראש, שמשחיתים אלו לא ישקטו ולא ינוחו עד אם ישבו הם מלמעלה ואתה מלמטה... בני הגביר שלנו ובנותיו ילדי־חמד הם — הלואי יבוא חלירע עליהם ביום אחד!...

כך מסיים המשרת בקללה חריפה, נוטל את המכתב מידי הבחור, מניחו על טס של כסף, פונה ומתעלם מן העין בחדרי ההיכל הרחוקים.

כעבור רגעים אחדים חזר המשרת בידים ריקות, ותשובה אין בפיו. את המכתב, הוא אומר, פתח אמנם הרוזן, ואולם פיו שעיין בו, מיד חזר והניחו, מבלי קרוא אותו.

כל־כך למה? — דבר זה יתבאר להלן.

בַּחֲלוֹם וּבְהָקִיץ.

בפונדק בעיירה הקטנה. — „בריל האדום" מציל מלים מפיו. — הגבור הצעיר עולה רעב על משכבו ומרחף על כנפי־רוח בעולם הדמיון. — שוב חלומות „האוצר". — נפגש עם בתו הבתולה של „הרוזן", ואת חלומותיו נושא הרוח.

אף־על־פי־כן, גם לאחר שיצא גבור הזכרונות האלה ריקם מחצר „הרוזן", לא נפל רוחו בקרבו ותקותו לא אבדה ממנו. אמר בלבו: „הלא רוזן הוא, איש עשיר ובעל עסקים הרבה — ודאי שדרכו בכך. אפשר, שאין לבו פנוי היום לקטנות כאלה? אם לא היום, יעמוד לי מחר ריוח והצלה"... בין כה וכה — והעת חולפת. כבר העריב היום והגיעה אפלת לילה. צריך לחשוב בדבר לינת־לילה, לבקש איזו אכסניה. הנודד הצעיר חזר העירה, בקש ומצא שם מלון — הפונדק היחידי בעיר הקטנה ט., בית קטן ורעוע, העומד בנם. בעל־הבית עודנו איש צעיר, והוא קרוב לה„רוזן" היושב בחצר, שאר־בשרו. יהודי אדמוני, שזקנו אדום כאש, ושמו „בריל האדום". כשהוא מדבר, הריהו עוצם את עיניו ופניו שוחקות. יהודי משונה. לבו הולך אחרי כל ענין וענין, ושעתו פנויה לכל דבר קל שבקלים. נכסף הוא לדעת הכל, לרדת לעומק נפשך, לחקור ולדרוש לכל צפונותיך, והוא מוכן ומזומן לעמוד לימינך בכל עת ובכל שעה ולהיות לעזר לך בכל דבר, עד כמה שידו מגעת. כך הוא מעיד על עצמו. לכשתרצה, יכול הוא לשמשך בעצה, או בהליכה, לדבר

טובות עליך באזני קרובו העשיר בחצר, וגם לסעדך בשעת הצורך בארוחה קלה, בכום חמין. הרי ממילא עומד מיחם גדול עם קומקום של תה. תה הרי דבר של הפקר הוא. כל מי שרוצה וכל מי שאינו רוצה בא ושותה.

לאחר שחקר את פי האורח הצעיר והתחקה על שרשיו לדעת, מי הוא ומה שם אביו ומאין בא, נתברר הדבר, כי יודע הוא אותו מכבר. כמה פעמים קרה מקרהו להתאכסן בפונדקו של אביו בפריאסלאוו. אז יָקַר וְנִכְבָּד בעיניו שבעתים: הרי אורח הגון הוא! מפיון שכך, מותר לו על אחת כמה וכמה ליטול את ידיו וליל לשלחן ביחד עם שאר בני־הבית. ואולם דעתו של האורח ההגון אינו נוחה מזה, שרואים אותו כראות פני בחור בן־עניים. עריין כבודו וגאותו אתו, וחלילה לו להשפיל את עצמו, לאכול לחם־חסד בבית יהודי עני, המתפרנס בודאי מן הפרורים, שהוא מלקט תחת שלחן קרובו העשיר. והוא בודה שקר מלבו ואומר, כי איננו רעב כלל, כי כבר אכל לחם היום...

ככל אשר הרבה בעל־הבית, הוא בריל האדום, לחקרהו ולהציק לו בדברים, כי יגיד לו, מה הדבר אשר הביאהו לכאן, ומה עינו אצל קרובו העשיר, אולי יוכל לעזור לו ברב או במעט,— כן הקשה האורח הצעיר את ערפו ולא רצה להגיד כלום. לא לכבודו הוא הדבר הזה, כי יבוא יהודי זר מן הצד, ובפרט יהודי אדום, להתערב בעסקיו...

בריל האדום מכרכר כרפורים סביבו, מתאמץ להציל דברים מפיו, והבחור משים עצמו תם, כאילו אינו מבין כלום ואינו יורד לכונתו של היהודי הזה. ואולם מריסי עיניו האדומים של בריל זה ניכר, כי אמנם יודע הוא גם יודע את טיב ענינו של הבחור אצל קרובו העשיר, אלא שרוצה הוא לשמוע את כל זה מפורש מפי בעל־הדבר עצמו. עומד הוא ומסיח לו, כביכול, לפי תומו, כי קרובו

העשיר, זה „הרוזן", מבקש מורה לבניו, ושלח ברוז בכל העולם לפרסם את הדבר ברבים, ומיד התקבצו ובאו לכאן מורים שונים למיניהם, בחורים וגם זקנים, מביאים תעודות ומכתבי־מליצה בידיהם־מכל הערים והעיירות אשר מסביב — מבוהוסלאוו ומקאניוו ומטאראשצה — „עמך ישראל צריכים פרנסה, מבקשים פת־לחם"... כך מסיים בריל האדום, והמלים „פרנסה" ו„פת־לחם" צורמות את אזנו של הגבור הצעיר ופוגעות בכבודו, בעלבון יוקר. ולהנדיל המדורה, יוצק היהודי האדום שמן על האש, יוצק ואומר, כי גדולה הרחמנות על עלובי־נפש אלה, מפני שכולם רעבים, לא עליכם... נדמה לו, כי היהודי האדום הזה קולע את חציו אל לבו דוקא... אין זאת כי יודע האיש הזה, כי הגבור הצעיר יעלה הלילה רעב על משכבו...

. . . . . .

. . . . . .

אין הוא יודע, אם חלום חזיון־לילה זה, או הוזה הוא על משכבו בהקיץ — ואולם לנגד עיניו נארג ועולה מחזה נפלא ומשונה כזה: כי מעולם לא מסר שום מכתב ל„הרוזן", אלא נכנס אליו לחצרו להיות אצלו משרת סתם, בין שאר משרתיו, עושי רצונו... והוא נושא חן וחסד בעיני „הרוזן"... ו„הרוזן" קורא אותו לבוא לפניו ושואלו, מי הוא ומאין בא... וכשהוא רואה מי הוא ומה טיבו, הריהו מבדילו לטובה מכל משרתיו, מרוממו ומנשאו עליהם... וכעבור ימים מועטים הריהו מוסר את המפתחות לרשותו ומַמֶנֶה אותו ראש וראשון לכל אנשיו, מפקד לכל החצר... והשוער פאנטאליי, והפלב שחרחור, והמשרת הטרחן — הכל יראים וחלים מפניו... והוא כותב מכתב לאביו, והמכתב כתוב בשפה יפה ונמלצה, בשפת עבר, כמובן, ולא מכתב ריק הוא זה, אלא אוצר בתוכו כמה שטרות־כסף חדשים, מבהיקים ומרשרשים, כולם בני מאה — מנחה שלוחה לאביו

לכבוד יום טוב... במכתב הוא מספר לאביו את כבוד מעמדו ורוב עשרו ואת כל אשר גדלו „הרוזן"... והוא מתאר לפניו תמונה יפה ומרהבת־עין, כי יוצא הוא במרכבה רתומה לשלשה סוסים אבירים... והרי כל שואלים זה את זה: „מי הוא זה, היושב במרכבה?" הללו שואלים, והללו עונים: „וכי אינכם יודעים, מי הוא זה? הלא זה המנהל הראשי"... „עול־ימים כל־כך?!"...

כבר האיר הבוקר. מחדר־המבשלים של בריל האדום נשמע קול הולם פטיש, בוקע ונודף ריח לחם חם, שנאפה זה־עתה, וריח חלב מצומק. בעל־החלומות הצעיר נחפז ולובש בגדיו, ממהר אל החצר, זוכה להתיצב לפני הבחור המשרת ומקבל ידיעה ממנו, כי „הרוזן" לא קרא עדיין את המכתב גם היום... והריהו חוזר בנפש מרה שוב אל האכסניה, נפגע שם בבעל־הבית האדמוני. מתוך עינים עצומות, כדרכו תמיד, שואלו בריל האדום דרך אגב, כיוצא ידי חובתו: „מה יש חדש?"... „לעת־עתה אין כלום",— עונהו האורח הצעיר, משתמט מפני בעל־הבית האדום ופורש והולך לחדרו הקטן. שם הוא משתטח על מטתו, מניח כף־ידו על אפו וסותמו, שלא יריח את ריח הדגים המלוחים והמתובלים עם ריח הבצלים החריפים, המגרים את הנחירים ומעוררים את התיאבון למעלה, למעלה... וכדי לכבוש את יצרו ולהסיח דעתו ממדוחים אלו, הריהו עוצם את עיניו ומתעמק במחשבות והרהורים, הנוטלים ונושאים אותו על כנפי הדמיון הלוהט לעולם אחר, לעולם העליון, עולם של חזיונות־קסם וחלומות־זהב. לעולם־כלאות זה הוא נמלט תמיד בצר לו, בו הוא מבקש נוחם לנפשו מכל פגעי החיים ותלאותיהם, שם הוא מתבודד לנפשו, מתיחד עם מאויי־דמיונו הגדולים. מקום־מחבוא הוא לו, כולו שלו הוא, אין לאחרים חלק בו, ואפילו לחבריו הקרובים ביותר. הלא זה עולם הדמיון והקסם, שבא לו בירושה מאת חבר־ילדותו שמואליק, עולם של אוצרות גנוזים, של אבנים טובות, אבני־קסם,

אשר שם האחת „פרפוד" ושם השנית „ישפה". שפשף באבן אחת: „תצא־נא ותצא לי...!" — מיד נתגלתה לפניו סעודת־בוקר חמודה, פעכים ורקיקים חמים נותנים ריח, רפים ומתוקים, נמוגים בפה כנופת־צופים, וריח של קהוה בחלב רותח נודף בכל הפנות; ובעוד הוא שולח את ידו לגעת בקהוה, והנה נתגלה מרק שמן, מרק־שקדים חם וטוב, ועמו רביעית העוף, ואחריו בן־אוז צלוי יפה, ופרפראות של לפת, ופשטידה של קמח־מצה, מטוגנה בשומן של אווים, לקנוח־סעודה, ויין לשתיה — שני מיני יין: יין אדום „צירקובני כשר לפסח" ויין לבן מן „המצונן של גדות הנגב"... שני מיני יין אלו היו גנוזים ומשומרים במרתף אביו לחג הפסח בשביל מבינים בעלי־טעם ויחידי־סגולה...

גמר סעודתו, סעודת־הבוקר החמודה והנפלאה, מיד הרגיש בעצמו, כי זקוק הוא למנוחת הגוף והנפש. עמד ושפשף באבן השניה: „תצא־נא ותצא לי...!" — טרם כלה להוציא הברה זו מפיו, וכבר רואה הוא את עצמו בהיכל נהדר בנוי בדולח, ובו שנים־עשר חדרים מרווחים. קירות ההיכל מצופים שטרות־כסף, כולם בני מאה. הקרקע מרוצף מטבעות־כסף ומשובץ דינרי־זהב. כל כלי ההיכל, הכסאות והספות למיניהם, עשויים שן ורפודים קטיפה רפה וענוגה. בכל פנה שהוא פונה עיניו רואות רק זהב וכסף, אבנים טובות ומרגליות. ומסביב להיכל גן נהדר, ובגן כל עצי פרי למיניהם, נחמדים למראה וטובים למאכל. ונחל מפכה בגן, ובנחל דגי־זהב רצים לכאן ולכאן. ושירה נפלאה נשאת ברחבי האויר הזך, כשירת הלויים בהיכל־הקודש — בה מנצחים כל הַכַּנָּרים הגדולים, אנשי־השם אשר בארץ. והוא עצמו, הגבור הצעיר ובן־הסגולה, אינו עושה כלום, אלא מטייל ארוכות וקצרות ומחלק צדקה ביד רחבה על ימין ועל שמאל. אוחז מלוא חפניו כסף וזהב ונותן לכל מי שפושט יד. למי זהב ולמי כסף, למי אבנים טובות ולמי מטבעות מזומנות,

למי מיני מאכל ומשתה ולמי חליפות בגדים — איש לא יצא מעם פניו ריקם, ואפילו אם שונאו בנפש הוא. אדרבה, לשונאיו הוא מאיר פנים ביותר ומעניק להם בפלים — למען יראו ויבושו:...

מעורפל בולו בחלומות, רעב ושוקק, מתעורר בעל־הדמיון הצעיר מחזיונותיו, קופץ מעל משכבו ויוצא ללכת בלב הומה ונחלש עוד הפעם אל חצר „הרוזן". שם מקבלים את פניו כפני מודע ומכר מתמול שלשום. כלומר: השוער פאנטאליי מניח לו להכנס בשער, הכלב שחרחור אינו פוגע בו לרעה והבחור המשרת נוהג בו מנהג אח ורע. טופח לו על שכמו ומבשרהו בשורת־שמחה, כי כבר דבר עליו טובות — לא באזני בעל־הבית, אלא באזני בנותיו הבתולות... עוד הם מדברים, והנה נתגלתה אחת הבנות האלה, והיא בתולה בעלת־בשר ואדומת־לחיים, לבושה שמלה קצרה, המגיעה עד לשוקיה העבות, וחוטמה קטן וזקוף למעלה. „הרי זה לפניך!" — רומז לה המשרת באצבעו על הגבור הצעיר, והבתולה העבה מתבוננת אליו רגע, סוקרת אותו מכף רגלו ועד קדקדו, מסתירה פניה בידיה, מריעה בצחוק לעומתו, בורחת ומתעלמת מן העין.

ט.

מַעֲשֶׂה בְּשָׁעוֹן.

הנודד הצעיר מבקש תחבולות להשקיט רעבונו. — תולדותיו של שעון. — לא כל הנוצץ זהב הוא. — השיחה בין הפחור ובין חרש־השעונים הזקן. — אין חכמה ואין עצה לנגד יסורי רעב.

את מכתב־המליצה לא קרא עדיין „הרוזן" גם בפעם הזאת... דבר זה פוגע בכבודו של הגבור הצעיר, והוא יוצא מתוך החצר בלב נרגש ומורתח. הא כיצד? מכתבו של אביו מונח שם בקרן־זוית, ואין איש שם על לב — פלום יש לך עלבון גדול מזה? ואולם ביותר יציק לו רעבונו. רעב, רעב הוא בכלב! מתוך מצוקת־לבו אינו יכול למצוא מנוחה לנפשו. ראשו עליו כגלגל, מעיו חמרמרו, ולבו מתעטף ונחלש. זעה קרה מכסה את כל בשרו, והוא מפשפש ברעיונו, מהרהר לדעת, מה יש תחת ידו כלי או חפץ, אשר יוכל למכרהו בכסף ולקנות לחם במחירו, כדי להשקיט רעבונו?... אילו קרה מקרהו בעיר גדולה, היה נותן את בגדו העליון בעבוט ומשיג במחירו פרוטות אחדות...

ממשמש הוא את כל כיסיו ונותן דעתו על שעונו. אבל מה יעשה בשעון זה? יתנהו במשכון? — אינו יודע למי. אלא אם כן ימכרהו? כאן נזכר, כי בבוקר ראה בשוק, על פתחה של אחת החנויות, שלט עם טבלה של שעון מצוירת: „חרש וחושב במלאכת שעונים". שם יוכל לעשות מקח וממכר בשעונו. אמנם יודע הוא,

כי הון רב לא ישיג במחירו. ואף־על־פי־כן די לו במה שיתנו לו, ובלבד שישקיט רעבונו, והיתה לו נפשו לשלל...

הרעב — עניין רע הוא לענות בו. מלבד שהלב הומה ומתעטף והידים והרגלים רועדות, הנה גדול שבעתים הבזיון, גדולה החרפה מאד!... אכן, אין לו תקנה אלא לקפח את השעון... ואולם שעון זה, שנמצא ברשותו של הבחור, לא שעון־סתם הוא, אלא שעון ומעשה בצדו, שעון שנתגלגל ובא לידי בעליו באורח־פלא. שעון היסטורי. ולפיכך אנו רואים חובה לעצמנו להקדים ולספר כאן את תולדותיו של השעון הזה.

בעת ההיא, ומחבר הזכרונות האלה עדיין עמד בתור־הזהב שלו, בתקופת־הזוהר של הטפת לקח לתלמידים. עיר־מולדתו הספיקה לו אז הוראות־שעה למכביר — יותר מאשר שאלה נפשו של מורה צעיר לימים כמוהו. כלום היה חסר לעבודת שעותיו אלא — שעון. התחיל חוסך ממשכורתו, קובץ על יד, מצרף פרוטה לדינר ומניחה לשם רכישת שעון. ואין לך יום יפה לקנית שעון מעונת היריד, הוא יום־אידיהם. באותו יום מתקבצים ובאים לעיר פריאסלאוו כל מיני סוחרים וחנונים מקצוי תבל. כל מה שהעין יכולה לראות והפה יכול למלל אתה מוצא ביריד גדול זה.

משהגיע יום־השוק, השכים גבורנו הצעיר בבוקר, נטל מקלו בידו ויצא לטייל בין החנויות והצריפים, מקום ששם כל כלי־זהב טובים ושאר חפצים יקרים מוצנים לראות. יריד זה נערך בסופו של קיץ, בחודש אבגוסט לספירתם. הזמן — זמן בפורי אבטיחים ומלפפונות ושאר פירות, המוטלים ערמות־ערמות על העגלות ועל הקרקע. יהודים מתרוצצים אנה ואנה, רצוא ושוב, כעכברים הללו בשעת מנפה, כולם בהולים ומזיעים. הכל עוסקים, סוחרים ומוכרים,

מונים מעות. הצוענים נשבעים, הסוסים צוהלים, הכבשים נועים, החזירים הקטנים נואקים מתוך שקיהם. קבצן עור מעם הארץ פורט על הבטנון. אשה יהודית מוכרת כעכים. נער קטן נושא כד קבם למכירה. כל פה ממלל, כל גרון צורח — כל אוזן תחרש משמוע.

מתוך הליכה זו על־פני היריד השואן, מהלך ומהרהר הרהוריו, נתקל הגבור הצעיר באיש יהודי, בעל פנים אדומים ומחוטטים, שצוארונו מזוהם ביותר ועיניו רצות בחוריהן. היהודי עוצרהו בדרך־הלוכו, מדבר אליו בלחש, בקול צרוד קצת, ורומז לו בעיניו הערמומיות על פריץ רם־הקומה ודל־הבשר, שכובע פולני חבוש לראשו ושפמו הארוך מסולסל למעלה.

— האדון הזה יש לו למכור דבר בחצי חנם... שים־נא עינך רגע. מה איכפת לך?

ותיכף לזה מרתיע ונגש האדון, מוציא מתוך כיסו חפיסה של נייר, גולל את הנייר ופותחו, ומתוכו מבריק פתאום לעיני הבחור התוהה שעון־זהב חדש, כולו נוצץ ומבהיק בהדרו. לאחר שהראהו את השעון מרחוק, חזר האדון והליטו שוב בנייר ומהר והסתירו בכיסו, מבלי דבר דבר. במקומו עמד היהודי להיות למליץ.

— מציאה בהיסח־הדעת!... נצרך הוא, לא עליכם, אין כסף לאדון זה... בשעון הזה אתה מוצא זהב בלבד כדי מאה שקל...

— כמה איפוא הוא דורש במחיר השעון?

— סבור אני, שיקח את החצי — חמשים קרבונים. מציאה כשרה בהיסח־הדעת!... אני עצמי הייתי קופץ עליה, אלא שאין לי עתה בכיסי די כסף לכך. — מסיח היהודי לפי תומו.

— גם אני אין לי כל־כך. — אומר הבחור וממשמש כיסו.

— אלא כמה יש לך? — שואלו היהודי בעל הפנים המחוטטים.

— כל רכושי הוא שטר בן עשרים וחמשה...

היהודי מנצנץ לעומתו בעיניו הערמומיות ופושט לו את ידו.
— בשעה טובה ומוצלחת!...

תוך־כדי־רגע מסלק הבחור את הכסף, ושעון־הזהב נמסר לידי קונהו. לבו נוקפו פתאום: „שמא גנוב הוא אתם?"... ושוב אין דעתו נוחה ממציאה כשרה זו, שנזדמנה לו באורח־פלא. כל מיני מחשבות ורעיונות מבהילים עוכרים את רוחו: „שמא יבוא אדם מן השוק ויפיר אצלו את השעון הגנוב? הקונה מן הגנב הרי דינו כגנב!"... בקיצור, מהרהר הוא חרטה על כל המעשה. ואולם את הנעשה אין להשיב. מוציא הוא את השעון מתוך כיסו ומתבונן אליו מכל צדדיו. שעון חדש בתכלית החדוש, פועם בהולם פטיש בידי הנפח! צמידיו — כתם־פז, כבדים ביותר. טבלת־מספריו מבהיקה, כלובן השלג בנפילתו. מחטיו — כשבטים הללו. כלום אין לו עכשיו אלא להראות את השעון הזה לפני מומחה, המבין בשעונים, שיתבונן אליו ויעמוד על ערכו. אמנם אף אביו מבין בשעונים. ואולם לא נאה לו להביאו לפני אביו. וגם לספר לו את כל האמת, כי נזדמנה לו מציאה בשוק — אינו רוצה. אין לו איפוא תקנה אלא לשאת את השעון אל הֶנְוִיל חרש־השעונים.

הנזיל חרש־השעונים עודנו אברך, אלא שיצא לו מוניטין בעיר, כי בעל־מח הוא, חכם והוגה רעיונות עמוקים. אמרו עליו על הנזיל, שֶאֵזן ותקן בחכמתו שעון מיוחד במינו, כולו עשוי על־פי שיטת מהלך השמש. אמנם, מפניו של זה אין חכמתו ניכרת ביותר. יהודי פשוט, כאחד האדם, בעל חוטם רחב. מצוין הוא רק באגודלו — אצבע רחבה ושטוחה ולה צפורן מגודל. בצפרנו זה הוא פותח את השעון, מרפיב זכוכית מגדלת לעינו, מציץ לתוך הַמַּנְגָנון ומשמיע לך תוך־כדי־רגע על טיבו של השעון, על חסרונותיו ועל מדת שויו.

לאחר שבחן הנזיל בעינו האחת את המציאה, את שעון־הזהב של הבחור, מיד סגר אותו בנקישה על מכסהו, סגר ואומר:

— הגלילה גלילה פשוטה, בלא עוגן. שויו של שעון זה חמשה כסף עובר לסוחר...

— והזהב מה הוא בעיניך?

— איזה זהב? הרי זה זהב, פשם שאני שני למלך...

— אלא מה הוא זה?

— טאמפיק"ה.

— מה פירושה של טאמפיק"ה?

— פירושה של טאמפיק"ה — טאמפיק"ה. אין זו לא נחושת ולא בדיל־נחושת, אלא טאמפיק"ה...

והנזיל מסיר מעל עינו את הזכוכית המגדלת, חוזר למלאכתו ושוב אינו מדבר דבר.

ואת השעון הזה אמר הנודד הצעיר למכור לחרש־השעונים אשר בעיר הקטנה ט. כניסתו לבית השועו — יהודי זקן וחרש, שמוכין תקועים לו בשתי אזניו — היתה בפסיעה גסה, מתוך הרחבת־הדעת, כדרך סוחר ובעל בעמיו. ומיד התחילה בין הבחור הזר ובין השועו הזקן שיחה מעין זו:

הבחור: שלום עליך, אדוני חרש־השעונים! היש תחת ידך שעונים טובים?

השועו: לכמה שעונים צריך בחור שכמותך?

הבחור: לשעון אחד...

השועו: באיזה שעון אתה רוצה? של כסף? של זהב?

הבחור: שעון של זהב אקנה מידך לאחר זמן מועט... לפי־שעה די יהיה לי בשעון של כסף, ובלבד שיהיה מן המובחר.

השועו: בענין זה יהא־נא לבך סמוך ובטוח! — וחרש־השעונים הזקן מוציא ומניח לפני הקונה כמה וכמה שעונים, פחצי

התריסר. הבחור נותן עינו באחד מהם ועומד לבאר לחזקן, כי בעצם הדבר הרי כל כונתו לעשות עמו עסק של חליפין. כלומר: רוצה הוא לקחת ממנו את השעון החדש הזה, ותמורתו יתן לו את שעונו הישן... „בכמה, למשל, הֲעֵרֵך תעריכנו? "... הזקן בוחן את שעונו של הבחור מכל צדדיו, מהרהר רגע ומנענע בשעת מעשה את ראשו. אחר־כך הוא מוציא את המוכין מתוך אזניו, מחליפם זה בזה ומחזירם שוב למקומם, כאילו כל הענין הזה יש לו סמוכין להשעונים. ורק אז הריהו משמיע את קונחו בשפה רפה, כמי שכפאו שד, כי יכול הוא להעריך את שעונו הישן, לכל היותר, בשני קרבונים. ומאחר שמחיר השעון החדש קצוב אצלו בתשעה קרבונים, נמצא, כי הבחור צריך להוסיף לו בערכך שבעה קרבונים, והכל שריר וקיים. הקומבינציה הזאת אמנם ישרה מאד בעיני הבחור, אלא שיש לו להציע לפני השוען בקומה קומבינציה חדשה: כי לעת־עתה יקח השוען מידו את שעונו הישן ויתן לו במחירו את שני הקרבונים, וכעבור יום או יומים יפנם אצלו שנית ויבור לו משעוניו שעון חדש... ואולם קומבינציה זו לא ישרה בעיני הזקן. כל־כך למה? טעמו ונימוקו עמו. מפני שאין מלאכתו לקנות שעונים. מלאכתו — למכור שעונים... אז ינסה הבחור להציע לפני הזקן הצעה חדשה. היינו: נותן הוא לו את שעונו הישן במחיר שקל־כסף אחד — וחסל! ולא לשם הכסף הוא עושה כן, אלא מפני שהשעון עצמו נמאס בעיניו, נמאס והיה לו לזרא... אמר לו הזקן: אם השעון נמאס עליו כל־כך, הרשות בידו להשליכו החוצה, לאשפתות. עמד הבחור לשבר לו את האוזן, כי בפעם הזאת אין ביכלתו להביא עמו את העסק הזה לידי גמר, משום שקצרה ידו עתה... כלומר: אין לו תחת ידו די כסף לכך... השיא לו הזקן עצה, כי יפנם אצלו בפעם אחרת, כשתשיג ידו די כסף לכך... וכך היה חוזר הדבר ונשנה כמה פעמים. זה טוענו בחטים, והלה מודה לו בשעורים... מיום שברא

הקדוש־ברוך־הוא טרחנים וסרבנים בעולמו לא הוציא מתחת ידו זקן סרבן כזה!... הבחור שב ומניח את שעונו הישן, שעון־הטאמבּיק"ה, בכיסו ומבקש מאת הזקן, כי יפריש את השעון החדש הלזה ויניחו בקרן־זוית למשמרת. אפשר, שעוד היום יפנם אצלו שנית. עומד הוא בכל רגע ורגע לקבל פסף על־ידי הפוסטה. ורק אל־נא יחר אפו בו ואל־נא יתרעם עליו בלבו, שמא גזל ממנו את עתו... ענה הזקן ואמר, שאין בכך כלום — אינו מקפיד על זאת... ואולם מעקימת פניו החורים, ממבט־עיניו הזועם ומרעד אצבעותיו התשושות ניכר היה, שמקפיד הוא על זאת במאד מאד... הבחור נפטר מעל פניו ברגלים כושלות ונלאה למצוא את הפתח. בלב הומה ונחלש הוא פונה ללכת לפונדקו של בריל האדום, ובדרך־הלוכו הוא מפיל תחינתו לפני האלהים, שלא יפגע הפעם בבעל־הבית האדום. „מפני שיהודי אדמוני זה — מהרהר הבחור בלבו — הוא האחד, המשער בלבו וחושד בו, כי רעב הוא"...

י.

מַלְאַךְ־אֱלֹהִים בִּדְמוּת בֶּן־אָדָם.

תפלה לעני כי יעטוף. — מלאך־אלהים נראה אליו בעת צרה ומצוקה, ושמש ההצלחה זורחת לו מבין העבים. — טרחתו של בריל האדמוני ונקיון־כפיו. — הנודד הצעיר נקרא לאחד הכפרים לכהן בכהונת מורה, מפני דעת, כי בזה נחתך גורלו ונחתם אשרו לכל ימי חייו.

בית הסמוך לפונדקו של בריל האדום היה בית־המדרש של העיר הקטנה. לשם פרש גבור הזכרונות האלה ממחר לעת הבוקר. ומאפס עבודה ותקוה ומגודל כליון־הנפש עמד להתפלל. תפלתו היתה ביחידות, בלא צבור של מתפללים, לפי שהיהודים המועטים, היושבים בעיר הקטנה ט., כבר השפימו עם הנץ־החמה, נזדרזו והתפללו תפלתם בצבור, ונפרדו איש לדרכו לבקש פרנסתם, כמנהג העולם. נשאר בבית־המדרש רק חַשַּׁמָּש, שכל עצמו אינו אלא סנדלר, ורק מפני שאין לו בעיר די עבודה למחיתו, הריהו מכהן פאר גם בכהונת שמש בבית־המדרש. ראה השמש־הסנדלר בחור זר בא לבית ותיק התפלין בידו, מיד נגש אליו ושאלהו, אם לא יום הזפרת־נשמה לו היום הזה. שמא רצונו לאמר קדיש, הריהו מוכן ומזומן לרוץ החוצה, לאסוף מנין של עשרה...

— לא, לא הזפרת־נשמה. רק להתפלל באתי. — הרגיע הבחור את רוחו.

— התפלל איפוא ככל אות־נפשך. הרי לך סדור.— אומר לו השמש, עוזבו יחידי בבית, פורש ויוצא לפלוש ויושב שם אל מלאכתו — לטלא זוג נעלים בלות.

זה ימים רבים אשר גבורנו הצעיר לא התפלל בכוונת־הלב וברגש עצום כל־כך, כאשר התפלל בבוקר ההוא. בימים ההם כבר היה רחוק מדרכי חסידות ויראת־שמים. אותה תקופה תקופת ההשכלה היתה, עת אשר מדת החסידות נחשבה לחרפה, ויהודי שלם עם אלהיו נקרא שוטה, צבוע ונבער מדעת, וערכו היה פחות בעיני המשכילים מערך פושע וישראל מומר בזמן הזה... ואולם החשק להתפלל ולשפוך לבו לפני האלהים בא אליו בבוקר ההוא שלא מדעת. איזה רוח נערה עליו ממרום, מין התלהבות דתית, אשר לא ידע זה כמה, תקפה עליו פתאום, והוא פותח תפלתו בלב קרוע ומורתח, נותן קולו בניגון נוגה, כחזן העובר לפני התיבה, וכשהגיע לברכות שמונה־עשרה, נתעטף לבו בקרבו מעוצר רעה ויגון ובכי פרץ מגרונו. עת רבה בכה, בכה בכל לב. וכשפסק מקור דמעותיו, הרגיש בעצמו, כי הוקל לו, הוקל לו מאד, כאילו אבן־מעמסה נגולה מעל לבו... מאין בא לו פתאום הבכי הזה — אין לדעת. עמוקה נפשו של אדם ונפלאות חידותיה, שלא ניתנו להגלות אלא ליחידי־סגולה. חבכי כאילו בא מאליו, לטהר ולחזק את הנפש המדוכדכה. ואפשר שסבה פשוטה היתה כאן: נתרופפו העצבים ביותר. ואולי כל זה לא בא אלא בעקב הצום?... אם כה ואם כה — ואחת החליט בלבו: צריך הוא להפסיק היום את צומו, ויעבור עליו מה! די לו לסגף את גופו בתענית! והוא קופל את תפליו, נוטל מקלו בידו ושב אל מקומו בפונדק, פוגש על מפתן הבית את בריל האדום, וזה מבשרהו בשורה, כי היום בבוקר נודמן לפונדקו איש צעיר, עשיר מופלג, גביר אדיר, היושב לא־רחוק מפה, באחד הכפרים. דומה, שקרוב הוא לו קרבת משפחה...

— קרוב למי?

— קרוב לך, ממשפחתך. פלומר: לא קרוב ממש, אלא מחותן במקצת... — ומפני שהות אף רגע, נוטל בריל האדום בידי הנודה הצעיר, מוליכו ומביאו לחדר מיוחד, חדר זה המוכן לפריצים ובני־המעלה, ומציגו שם לפני אדם צעיר, היושב אל המיחם ושותה חמין.

הצעיר, אדם בעל סבר פנים יפות, עינים פחולות וטובות, מצח לבן ורם וזקן קטן, ענול ויפה, עמד ממקומו בנעימות, התודע בשמו יהושע לוייב, בקש את האורח לשבת אל השלחן, רמז לבעל־הבית, כי יגישו עוד פום אחת, ומפני התמהמה הרבה, מזג פום תה לאורחו, הקריב לפניו עוגות ורקיקים ושאר מיני תרגימה ופתח ואמר אליו בלשון זו:

— בעל־הבית הגיד לי, כי מפריאסלאוו אתה, בנו של נחום רבינוביץ. מפיון שפך, הרי שנינו קרובים במקצת... התכפד־נא איפוא, בבקשה ממך, סעד את לבך ושתה תה.

מעולם — לא קודם לכן ולא אחר־כך — לא היתה כום תה נחמדה ונעימה לו כל־כך, כאשר נעמה לו בפעם הזאת, ושום מאכל שבעולם לא ערב לחכו כל־כך, כאשר ערבו לו עתה העוגות החמות האלה, הרקיקים ושאר מיני התרגימה, שנעלמו מן השלחן בזה אחר זה, ולא נשאר להם זכר כל־שהוא, ואפילו לשם נימום ודרך־ארץ. האורח בלע את כל חמרת השלחן בעודה בכפו, כאוז רעב, וכאשר נפקחו עיניו אחר־כך לראות את המעשה אשר עשה שלא כהוגן, שוב אי־אפשר היה לתקן את המעוות... בינתים ישב האיש הצעיר ומנה את יחום שניהם, יושב ומבאר לו את מדת קרבת משפחותיהם:

— אביך מחותן יש לו ושמו אברהם־יהושע. אברהם־יהושע זה נשא לו אשה בנעוריו, זו אשתו הראשונה, שהיתה דודתי, אחות אמי המתה. המבין אתה הפעם? אמנם מחותנים רחוקים, ואף־על־

פי־כן מחותנים אנחנו... ועתה אמר־נא לי, מאין באת? ולאן אתה הולך? ומה מעשיך?

לאחר שחקר את הגבור הצעיר לכל אשר אתו ושמע מפיו, כי בא לכאן לקבל משרת מורה, שאלהו האיש הצעיר, אם כלה ונחרצה היא מלפניו להשאר דוקא בביתו של הגביר ק., או שמא יכשר בעיניו להרחיק מעט מפה ולילך למקום אחר? אם כשר הדבר בעיניו, הריהו מציע לפניו, כי יסע אתו אל אביו לוייב אשר בכפר, להיות שם מורת לאחותו הצעירה. אביו אף הוא כחו יפה לשלם למורה את משפורתו ביד רחבה, כיד "הרוזן" אשר בעיר הזאת, ואולי עוד יגדיל ממנו... לדברים אלו נענה בריל האדום, קופץ ממקומו ומחזק את דברי הצעיר, כי "הלואי יהא חלקו עם אביו לשליש ולרביע — ומצא לו!"... ומבלי שאל את פי הבחור, אם רצונו בכך או לא, עמד היהודי האדמוני והשמיע את דעתו, כי הבחור הזה יסע עם האיש הצעיר אל כפר אביו בחפץ־לב ויקבל על עצמו בשמחה רבה להיות מורה לאחותו הצעירה!

כמה משונה יהודי אדמוני זה וכמה משונים דרכיו! מי בקש זאת מידו, כי יתיצב בינו ובין האיש הצעיר להיות לו למליץ, אפיטרופס ואיש־הבינים? דומה, כאילו כל העסק הזה מידו בא, הוא עשהו ויכוננהו. עומד הוא בַּתָּוֶךְ, כראש־המדברים, ואינו מניח לאיש להוציא הגה מפיו. הבחור היה נרעש ונדהם מכל המעשה הנעשה לעיניו, וכמעט לא האמין למשמע אזניו. אין זה כי־אם חלום או חזיון־לילה, או אפשר האיש הצעיר הזה — מלאך־אלהים הוא, שירד לארץ בדמות בן־אדם להיטיב לאובדים ולנדחים?... ואף־על־פי־כן, להראות את תמהונו ושמחתו לעיני בני־אדם לא יתנהו לבו. יושב הוא ושומע אל השיחה בקרירות־לב עשויה, מהרהר מתוך שקול־הדעת מה לענות על ההצעה ופונה ואומר אל האיש הצעיר בשפה רפה:

— אפשר, שהצעתך ראויה להתקבל על הדעת... אבל ראה־נא גם ראה... רע המעשה, שהבאתי להגביר שבכאן מכתב־מליצה, והמכתב מכתב אבי... מה אעשה, שמא...

— באיזו לשון כתוב מכתב אביך? — מתערב בריל האדום בדבר.

— מה משמע — באיזו לשון? בלשון עברית.

— בלשון־הקודש? — חוזר בריל האדום ושואל, ותוך־כדי־דבור הוא תומך מתניו בשתי ידיו ונותן קולו בצחוק גדול כל־כך, עד כי נעו אמות הספים. — אם כן, עוֹל־ימים, עליך יהיה לחפות כמעט־קט, עד אשר ילמד קרובי הגביר לקרוא מכתב, הכתוב בלשון־הקודש... ואולם חוששני, שצריך תהיה לחכות עד בוש!...

בריל האדום והאיש הצעיר מריעים שוב בצחוק לעומת המורה התמים, ושניהם צוחקים עת רבה בכל לב.

לא היו רגעים מועטים עד שהתרועעו שני האנשים הצעירים, יהושע לוייב ושלום הנודד, איש לרעהו וכרתו ביניהם ברית־ידידות, שהלכה וגדלה וחזקה מרגע לרגע. נתגלה, כי יהושע לוייב זה הוא צעיר משכיל מטפוסם של המשכילים הראשונים, בני בעלי־בתים חשובים, אשר הקים הדור ההוא. אברך בעל תנ"ך, רגיל אצל דף גמרא, בקי בכל ספרי המליצה, יודע בעל־פה כמה לקוטים מספרי מאפו, נוגע בדרך שיחתו גם ב„מורה נבוכים" וב„כוזרי", מסלסל ומפליא לעשות בכתב־ידו. כלום הוא חסר אלא מעט עיון בדקדוק. אלמלא כן, היה כלי שלם בתכלית השלמות. ועל כל זאת הריהו אדם נחמד ונעים במאד מאד, אוהב את הבריות ומקרבן. כולם, כל בני־משפחתו, אוהבי־אדם הם. ומפני שישיבתם ישיבת כפר, הרחק מחיי עיר והמונה, ייקר איש בעיניהם מאד, נפשם תצא ותכלה אחרי חברת בני־אדם... מה מעשיהם בכפר? — חוכרים הם אחוזות שדה לזריעה מידי הגראף בראניצקי ומידי הגראף מולודיצקי. חיים הם ברחבה,

כמשפט בעלי־האחוזות הגדולים, מגדלים סוסים באורוותיהם, יוצאים במרכבות נהדרות, מתרועעים עם הפריצים אדוני הסביבה, וכל האפרים פתוחים להם, מסורים באהבה ובאמונה...

מתוך שטף שיחתו של יהושע לוייב זה נתגלה, כי אמנם אמת היתה בפיו, שמשתוקקים הם בבדידות הכפר לחברת בני־אדם. כל אותה העת לא פסק פיו מדבר, כאילו רוצה היה להוציא את כל לבו לפני בן־שיחתו, לחשוף לפניו את כל אשר הרה והגה ביחידות במשך ימים רבים, ימי שבתו בכפר. לשונו היתה כמעין המתגבר. היה מדבר בבית, מדבר בחוץ, מדבר גם בעלותו למרכבה, הרתומה לסוסים אבירים, כשהוא מוכן ומזומן לנסוע עם המורה החדש אל אחוזת אביו.

— מה זוג הסוסים האלה בעיניך? — שאל בריל האדום את המורה, בעת שהצעיר יהושע לוייב נפנה מהם לרגע למסור את פקודותיו לרכבו. והיהודי האדמוני עמד לספר לפניו את רוב גדלו ועשרו של אבי הצעיר הזה, כי עשיר מופלג הוא, גביר אדיר, ובכל אדם נפלא ומצוין בכל הליכותיו.

— תן תודה לאלהים, שנהגך והביאך עד פה...

נדמה לו להבחור, כי בעיקר הדבר יהודי זה עצמו עומד ומחפה לתודה מפיו. ואולם לשוא תקותו! כדבר הזה לא יעשה כל עוד רוחו בו, ואל יתברך היהודי האדמוני בלבו, כי הציל נפש אדם מחרפת רעב... ורק לא נעים לו, לא נעים לו ביותר, שאין ידו משגת עתה לשלם לו דמי אכסניה. צר לו, כי קצרה ידו הפעם...

— מוטב שתגיד לי, רב יהודי, כמה... מגיע לך?

בריל האדום עוצם את שתי עיניו.

— בשכר מה?

— בשכר... בשכר אכסניה ושאר דברים... ואשלח לך משם... תיכף כשאגיע למקומי...

— חדל לך, חדל, הלא כל השומע יצחק לך! — עונה בריל ואומר בצחוק ודוחה את הבחור בשתי ידיו. עודם מדברים, והנה מרתיע ובא גוי גדל־הקומה, שגבות־עיניו לבנות ובת־צחוק של הכנעה על פניו. שמו אנדריי. שואל הוא לצרורות חפציו של „האדון הצעיר", הנוסע עם „הפריץ". „האדון הצעיר" מתבייש להודות לפני אנדריי, כי אין לו צרור חפצים אתו, והוא בודה שקר מלבו משום דרכי שלום ואומר לו, כי חפציו עודם בדרך... הללו יגיעו אחר־כך... לפי שעה אין לו אלא חבילה קטנה זו, ואותה יביא בעצמו אל המרפבה... ואולם אנדריי גוי עקש הוא ואינו רוצה לשוב על עקבו בידים ריקות. גם חבילה קטנה תרצה בעיניו. והוא נוטל את החבילה הקטנה בשתי אצבעות, פנטילת נוצה, נושאה ומביאה למקומה. עוד רגע — והמורה כבר ישב עם פטרונו הצעיר בתוך מרפבה נהדרה, על מושב רך. אנדריי הצליף את שוטו באויר, ושני סוסים אפורים, שזנבותיהם קשורים להם, נשאו את גבורנו הנדח על־פני שדות ויערים, אל מקום חדש ואל בני־אדם חדשים, אשר לא ידע ולא שמע את שמם בלתי־אם היום. ולא עלתה אז על דעתו ולבו לא הגיד לו, כי שם, במקום החדש ההוא, אשר אליו הוא נוסע הפעם, יֻחָתַך גורלו ויֻחָתַם אשרו לעולמים, לכל ימי חייו על אדמות.

יא.

עַל הַמִּבְחָן.

בבית־המלון בבוהוסלאוו. — הזקן לוייב. — נערה משפילה, שבחורים משפילים מחזרים אחריה. — שפילהאגן, אוירבאך ו„מה לעשות" של צרנישבסקי. — מה חפצו של רש"י מאת בנות צלפחד וכיצד כותבים מכתב למנהל בית־חרושת לעשית סוכר? — הנגבור הנודד עומד במבחן ונוסע עם ארוניו אל הכפר.

בר פנה יום ונטו צללי ערב, עת אשר המשפיל הצעיר יהושע לוייב עם חברו המורה הצעיר נכנסו לעיר בוהוסלאוו וסרו לבית־המלון, במקום שמצאו את הזקן לוייב מחכה לבנו.

הרושם, אשר עשה הזקן לוייב על המורה הצעיר, היה גדול ועצום. מימיו לא פלל שלום ולא ראה אף בדמיונו, כי ישנם יהודים כאלה בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. יהודי — ומראהו מראה גיניראל זסרדיוט עליון, המדבר ומפקד בתקיפות רבה, וקולו כקול הארי. בדברים מעטים ספר הבן לאביו את טיבו של הבחור הבא אתו, מי הוא ומה הוא ואיך נתודעו שניהם זה לזה. לאחר ששמע הזקן את דברי בנו, עמד ממקומו, הרכיב לחוטמו זוג משקפי־כסף לבנים והתחיל סוקר את הבחור בגלוי, מתוך כובר־ראש ובעינים בוחנות, כדרך שמתבוננים, למשל, אל דג מובא מן השוק... אחר־כך הושיט לו יד חמה, ובסבר פנים יפות — עד כמה שאפשר היה לסרדיוט זקן ויהיר כמוהו להסביר פנים לצעיר ממנו — נתן לו שלום, ובלא נימוסי־כבוד ובלשון „אתה" שאלהו מיד:

— מה שמך?

כשנודע לו מפי הבחור, כי שמו שלום, הרך את קולו — ער כמה שאפשר היה להרך שאגת ארי וקול כפיר — וקרא ואמר לו:

— אם כן איפוא, שמעני, שלום מחמל־לבי. צא־נא לעת־עתה מפה ולך־לך אל החדר השני ושב שם, ואני אדבר בינתים עם בני בדבר עסק, ואחר־כך אקראך אלי ונשתעה מעט.

החדר השני משמש מעין טרקלין או חדר־ההיסב לאורחים. שם מצוי תמיד בעל בית־המלון, מי שהיה סוחר למיני אריג לפנים, ועכשיו, לעת־זקנתו, נעשה פונדקי. שמו ברילי איש־איטיל, והוא יהודי בעל חוטם כחול, שגידים אדומים, דקים ונפתלים, משתרגים בו. עומד הוא בחבוק־ידים, אינו עושה כלום, אלא מדבר. מדבר הוא על הכל: על האורחים, על עסקיהם, על עמידתם ועל עמידת עצמו — „כי יסר יסרהו אלהים וגזר עליו לעת זקנתו, שתהא פרנסתו במרק של אטריות"... זוגתו, אשה קטנה ודלת־בשר, ששבים שחור, בעין הטלאי, נתון על ראשה ומרגליות קטנות וכתומות חרוזות לצוארה, חוזרת בבית אילך ואילך ומקללת את ילדיו (אשתו השניה היא זו), מקללת את הבתולה המשרתת, מקללת גם את החתול. ניכר, שצופה היא את עולמו של הקדוש־ברוך־הוא מתוך אספקלריה שחורה, ואין דעתה נוחה ממנו כלל! ליד החלון, לפני ספר פתוח, ספור־אהבים מאת שפילהאגן, יושבת בת־הזקונים שלהם, שיווקה בת ברילי איש־איטיל, והיא נערה יפת־תואר, בעלת פנים עגולים ולבנים ועגבנית ביותר. לפניה נצבים שלשה בחורי־חמד, שנכנסו אצלה לבקרה, פולם אברכים מגוהצים, משפילים גזוזי־זקן — שמנה וסלתה של האינטליגנציה הבוהוסלאווית. בני־הנעורים האלה עוסקים בשיחה של „ספרות". בעל־הבית בחל־החוטם מוליך

את המורה הצעיר אל בני החבורה ומציגו לפניהם. מאין יודע זה, מי הוא המורה ומה טיבו? — אכן חידה היא! בדי לקחת את לבו של הצעיר הזר בשיחת־חכמים, פונה אליו הנערה יפת־התואר בשחוק־חן ובנעימות ושואלת: האם קרא את ספורו של שפילהאגן „על איי החול"? — נתגלה, כי בחור זה בקי בכל ספרי שפילהאגן. „ואוירבאך?" — „גם מאוירבאך לא הניח את ידו". „וכתבי עברי' של בוגרוב?" — „יודע הוא את זה בעל־פה". „והרומן ‚מה לעשות'?" — „כלום יש לך אדם, שלא קרא את צרנישבסקי?"... „ומה הגבורה הראשית בעיניך?" — „ווירה פאבלובנה? כלום לשאל היא צריכה?!"...

הנערה יפת־התואר והבחורים המחזרים אחריה כולם נדהמים ונרעשים. רק אחד מהם, „פרקליט פרטי" ושמו שם מובהק — מנדלסון, עומד וצובט שפמו, שזה אך החל לצמוח. נראה, שזה כרוך כולו אחרי הנערה ואהבתו אליה אנושה, ולפיכך עבר עליו רוח־קנאה והוא מלא חמה על האורח הצעיר, היודע הכל ואין דבר נסתר ממנו. והריהו מביט עליו בעינים מזרות זעם ומברכהו, כפי הנראה, בלבו, כי יצא מזה ויגוף באבן רגלו וישבור זרוע אף קדקוד... הדבר הזה מעודד את רוח גבורנו הצעיר ומוסיף אומץ ללבו, והוא שולח רסן מעל לשונו ומדבר גבוהה־גבוהה, מזכיר בעל־פה לאזני שומעיו לקוטים שונים ממאמרי חכמים ואנשי־שם, קורא לפניהם בשמות מובהקים ובספרים נשגבים, כגון „תולדות ההשכלה באנגליה" של בוקל, „על החופש" של יוהן סטוארד מיל... בחור משכיל ממרחקים, שבא לבין אנשים במקום שאין מכירים אותו, מוטב שיחשוף את זרועו ויראה את כחו וגבורתו לעין רואים בבת־אחת... עודנו עומד ומתלהב ומדבר בחום־נפשו, והנה יצאו הזקן לוייב ובנו יהושע מחדרם, והם מתיצבים מן הצד ושומעים אף הם אל הדרשה, שהמורה הצעיר מפריאסלאוו דורש פה לפני בני־הנעורים. שניהם

מביטים זה על זה ונהנים, כפי הנראה. אחר־כך פונה אליו הזקן לוייב ואומר:

— שמע־נא איפוא, גבור־החיל, את אשר אשאלך אנכי. בני הגיד לי, כי בקיאותך בספרינו היהודים אינה נופלת מידיעתך בספריהם. ולכן רוצה הייתי לשמוע מפיך, אם עדיין זוכר אתה תלמודך: מה חפצו של רש"י ומה שאלתו מאת בנות צלפחד?...

וכאן מתחילה שיחה של חכמים בפירוש רש"י. מדקדוקי רש"י עוברים המסיחים לסוגיות של גמרא, והרי הם מפלפלים זה עם זה ומנצחים זה את זה בדברי תורה וחכמה, בעניני מדע והשפלה — הכל כמנהג יהודים בני־אורין ויודעי־ספר, שנזדמנו לפונדק אחד...

המחזה הזה עושה רושם כביר על כל הנמצאים בטרקלין. ולהגדיל את הרושם ולהאריכו, מניח הזקן לוייב את ידו על שכם המורה הצעיר ואומר לו:

— מכל הלמודים האלה ומכל הידיעות הרבות כבר ראינו לא־אחת על־פי הנסיון, כי מפיון שהרבר מגיע לידי מעשה, לכתיבת פתקה, למשל, שוב תאבד לשון מחכמים כמוך ובינת נבונים תסתתר... וסימן לדבר — הנה לפניך עט ודיו. שב־נא במחילת כבודך וכתוב לי מכתב ברוסית אל מנהל בית־החרושת לעשית סופר והודיעו, כי לא יספיקו לו שוב סלקים לצרכי מלאכתו עד אשר ישלח תחילה כך וכך פסף...

דבר המובן מאליו, כי כל עצמו של מכתב זה לא בא אלא כעין אמתלה וכל כונתו של הזקן לא היתה אלא למצוא הסתר־פנים לעצמו, כדי להעמיד את המורה לבחינה. המכתב הכתוב עבר מיד ליד, והכל התפלאו על יפי הכתב, כתב־ידו המסולסל של הבחור. כאן עמדה לו לנבורנו זכותו של רבו רב מוניש מפריאסלאוו. המלמד רב מוניש וולוב, שהיה מכונה בעיר „רב מוניש דחיק־עצמות", ונקרא כך על שם ה„עצם" המהוללה, שהיתה מזרקרת מאנוד

ימינו, היה כתבן נפלא במינו, אמן־פתיבה שאין דוגמתו. קסמים היו בידו. פתבו היה נָשָׂא על פפים בכל העיר פולה, נמסר מיד ליד ומבית לבית ומפליא את פל העינים. לא היה כותב, אלא מצייר. ואף־על־פי שיהודי חסיד היה וירא־שמים ולא הבין אף מלה אחת רוסית, היה מתחרה ומנצח בכתב־ידו את המורה הרוסי לכתיבה תמה אשר בבית־הספר של הממשלה. איש לא האמין, כי כתב זה מעשה אדם הוא, ולא מתחת המכונה יצא! התלמידים, וביניהם גם בני רבינוביץ, התענו תחת ידו של רבם רב מוניש ונפגעו קשה מן „העצם" הדוחקת של בוהן ימינו. ואולם בשכר זה למדו הרבה מפתב־ידו המהולל בלשון הרוסית, שעמד להם לכבוד ולתפארת וגרם להם גם תועלת ממשית בימים הבאים...

בכתיבת המכתב הרוסי עדיין לא נתקררה דעתו של הזקן לוייב. עמד ודרש מאת המורה הצעיר, כי יטריח את עצמו ויתרגם את המכתב הזה בצורתו גם ללשון עברית, „לפי שמנהל בית־החרושת לעשית סופר איש יהודי הוא"... כך הטעים הזקן את דרישתו זו, שאף היא לא באה בעיקר אלא לשם המבחן. המורה הצעיר לא סרב גם בפעם הזאת. עמד ותרגם את המכתב ללשון עברית נמלצת. ויותר שהראה את פחו בחכמת הלשון — הראהו באמנות הפתב, טרח ויגע הרבה לשפרו ולסלסלו ולצמצם במדת האותיות עד פמה שאפשר, כוון את השורות סמוכות זו לזו, מנויות ומדודות בקו ישר ומקביל, פמחרזות הללו של מרגליות, והוציא מתחת ידו מלאכת־מחשבת מתוקנת ומהודרת במאד מאד. כאן עמדה לו זכותו של רבו הראשון רב זרח. פכחו של רב מוניש בכתב רוסי, כך היה כחו של רב זרח בכתב עברי.

בקצור, המורה הצעיר נתנסה בכמה נסיונות של המבחן ועמד בכולם. מגודל הנצחון ומרוב רגשותיו בקרבו ראשו סובב־הולך. חש הוא, כי אוזן אחת לוהטת לו. דמיונו מתלהב ומוסיף, נוטלו

ונושאו על כנפי־רוח לעולם של חלומות נעימים והרהורי־קסם נפלאים. רואה הוא את עצמו מאושר באדם ועתידו מזהיר לפניו. בדמיונו — והנה חלום־נעוריו על „האוצר" קם ונהיה לעיניו, ודוקא בדרך הטבע: בא הוא אל המקום החדש בכפר — כך מצייר הוא לעצמו בדמיונו — ומתודע אל בתו של הזקן לוייב... נפשות שניהם נקשרות בעבותות אהבה, והם מגלים את סודם לפני הזקן... הזקן מניח את ידיו על ראשיהם ומברך את זוגם: „ברוכים ומאושרים תהיו, בני היקרים!"... אז יכתוב הבחור מכתב אל אביו לפריאסלאוו: „כך וכך, אבי יקירי, בוא הנה לשמוח בשמחתי"... ומרכבה נהדרה ישלחו אל אביו לקחתו, והיא רתומה לסוסים אבירים... ואולם בעצם החלום הנעים הזה באים ומפסיקים את חוטי דמיונו. הזקן לוייב נגש אל הבחור, מטהו אחריו הצדה ומתחיל לדבר אתו בעניני העולם השפל — כלומר: בדבר משפורתו. „או אפשר רצונך, שנדחה את הדבר לעת אחרת, להבא?"... „אפשר לדחות את הדבר לעת אחרת, להבא"... והוא מרגיש את עצמו כאדם, שהיה נתון בתרדמה נעימה, אחוז בסבך חלומות נחמדים — ופתאום בא אחר ועוררהו! כעשן נדפו חלומותיו הנעימים, כצל חלף דמיונו הנלהב, וכל מחזות־הקסם עם חליפות זהרי צבעיהם, וכל הרהורי־לבו הטובים והנפלאים נעלמו פתאום ואינם...

בין כה וכה בא הלילה והגיעה שעת נסיעה. מבוהוסלאוו העיר דרך של מילים אחדים עד בואך אל הכפר. מהלך שתי שעות. חסוסים כבר עומדים רתומים. אנדריי הרכב נושא כבודה רבה אל המרכבה. בחוץ מורגש אויר צונן.

— האם כבר אתה אומר לנסוע? — פונה הזקן לוייב ואומר אל המורה. — הלא ערום אתה, כאדם הראשון בשעתו! אם זה

יהיה לבושך בדרך, צפוי אתה לקפוא חלילה בקרה! אנדריי! תן הנה את האדרת!

אנדריי מושך ומוציא מתחת מושבו אדרת חמה של צמר. הזקן בעצמו עומד לעזור את המורה להכניס את ידיו לתוך שרוולי האדרת. האדרת חמה ביותר ונעים מאד להתעטף בה. ואף־על־פי־כן כל זה איננו שווה להבחור, לפי שהנערה יפת־התואר, שיווקה בת בריל איש־איטיל, היא ושלישיה הבחורים המשפילים, נשקפים בער החלון ורואים את זאת — את כל מעשה האדרת, אשר הלבישו הזקן. נדמה לו, כי כולם צוחקים על משבתו... וגם בפני הרכב, בפני אנדריי, נדולה חרפתו. מה יחשוב עליו בלבו ערל תמים זה?...

יב.

בַּעַל־אֲחוּזָה יְהוּדִי.

ניסוסי אצילים בבית יהודי. — הגבור הצעיר לומד מעצמו פרק בהלכות דרך־ארץ. — הביבליותיקה העברית של חזקן לוייב. — טפוס נפלא של בעל־אחוזה יהודי.

בר היה אישון לילה, כשנכנסו לכפר שלשתם: חזקן לוייב, בנו המשפיל יהושע והמורה הצעיר מפריאסלאוו. לאחר שעברו על־פני הרבה בתי־אכרים אפלים, קטנים ונמוכים, ועזבו מאחריהם כר נרחב וירוק, הנקרא מגרש בלשון הכפר, וחצר־נרנות גדולה, מלאה ערמות זקופות של תבן ושחת וגדיש של דגן, המוכן לדישה, — עמדה המרכבה ליד חצר־אצילים גדולה ורחבה. הרכב אנדריי טרם הספיק לעצור את הסוסים, ושער־העץ של החצר כאילו נפתח לרווחה מאליו. ליד השער עמד גוי וראשו מגולה. הגוי החוה קידה נמוכה כלפי בעל־הבית ונרתע לאחוריו מפני המרכבה, אשר התגלגלה עוד רגע על־פני אדמת החצר, כמו על טפיטים רכים, וקרבה ועמדה לפני בית־אצילים לבן, גדול ומרווח, בית לא־גבוה, שגגו מכוסה תבן דוקא ושני מעקות גדולים לו משתי צלעותיו. מאחורי הבית — גן. מכפנים, כמו מבחוץ, מסויד הבית סיד לבן. הכלים פשוטים. החלונות רבים. החדרים — לא יספרו מרוב. בתוך הבית חוזרות המשרתות אנה ואנה בפסיעות חשאיות, מרחפות כצללים. לרגליהן — אנפילאות רבות, לבל ישמיעו שאון בלכתן. איש לא יעיז להוציא מפיו דבור

רם בשעה שהזקן נמצא בבית. בכל משטר מדוּיק ומשמעת חמורה. בחדרים נשמע רק דבורו של בעל־הבית בלבד. קולו הצלול מהלך בכל פנות הבית, כקול הארי. בחדר הראשון הגדול, אל שלחן ארוך, מתוקן בטוב טעם ובהדר, ישבה אשה צעירה ויפה, בעלת־קומה ובעלת־צורה. זו היתה אשת הזקן, אשתו השניה. לידה ישבה נערה כבת שלש־עשרה או ארבע־עשרה שנה, זו בתם היחידה, כולה דומה בקלסתר־פניה לפני האם. הזקן הציג לפניהן את המורה הצעיר, ובני הבית ישבו לסעוד סעודת־הערב.

זו היתה לו הפעם הראשונה לגבור הזכרונות האלה, שראה את עצמו סמוך על שלחן אצילים, במקום שהסעודה מתנהגת בכל חומר הנימוסים, ערוכה ומתוקנת על־ידי משרת מגוהץ עם נעלי־יד לבנות. המשרת המגוהץ אמנם אינו אלא בן־כפר פשוט ושמו „וואנקא", ואולם הזקן הלבישו בגדי־כבוד וחנכו והדריכו על־פי הנוסח המקובל בבתי־האצילים. אדם, שלא היה רגיל מילדותו לשמש בהרבה קערות, גדולות וקטנות, בכמה וכמה כפות גדולות וקטנות ובכל מיני כוסות שונות,— קשה לו להחזיק מעמד במסיבה זו של אצילים, שלא יכשל בתנועת־יד אחת ולא יעבור על חוקי תורת־הנימוסים. חייב הוא לעמוד על המשמר, להיות ער וחרד מאד, זהיר בפסיעה קלה כבחמורה... וצריך להודות על האמת, כי נבורנו הבחור לא ידע ולא שמע מעולם עד בואו אל הבית הזה, שיש לנהוג מנהג דרך־ארץ בסעודה. בבתי־ישראל השכיחים אין מקפידים על כך. בבית פשוט של אדם מישראל הכל שולחים כפותיהם לקערה אחת, הכל טובלים את החלה החמה במרק השמן, והמהדרים מן המהדרים אוכלים מאכלם באצבעות ידיהם דוקא... כל המסב אל שלחנו של בעל־בית יהודי אינו נזקק לדינים ומנהגים מיוחדים, שעל־פיהם ידע לשבת כהוגן ועל־פיהם ישמש בכלי־השלחן, בכף ובסכין ובמזלג. די לו לאדם מישראל לדעת, כי כל הסועד

בסיפה זרה צריך לשייר בקערתו שיור של דגים או של בשר, „משום מדת דרך־ארץ", שאם לא כן יהיה מוחזק רעבתן. ומלבד זאת, אין דינים קבועים ואין הלכות פסוקות בסדר הסעודה. האכילה בדת, אין אונס: כל אחד רשאי לישב כדרך שהוא רוצה, לאכול כמה שלבו חפץ, ואפילו אם יחציץ את שיניו במזלג — לא יחרם מן הקהל. מי הוא זה ואי־זה הוא האיש, אשר חקק חוקים וקבע דינים בנימוסי השלחן? מי הוא זה, אשר נתן לבני־אדם את כל התורה והמצוה הזאת? לא, המורה הצעיר לא ידע מימי ילדותו את החוקים והנימוסים האלה ולא ראה אותם בלתי־אם היום הזה, ולכן אחת החליט הפעם, אותה שמר בלבו: להתבונן אל כל אשר יעשו אחרים ולעשות כמוהם. דבר המובן מאליו, שסעודה כזאת שכרה יוצא בהפסדה: שוב אי־אתה בן־חורין באכילתך וכל הנאתך נפגמת בזה, שאתה מוכרח תמיד לעמוד על המשמר, להיות זהיר וחרד על כל תנועה ותנועה, לבל תעשה מדחה חלילה, להשגיח על עצמך בשבע עינים, שמא הגדשת על המדה בלגימה יתירה, או שמא לא החזקת בן ספינך ומזלגך, או שמא היתה גמיעתך חטופה ביותר, או שמא שמע אדם קול בליעה מתוך גרונך... ברוך אל עליון, גם בנסיון זה של נמוסי־סעודה נתנסה המורה הצעיר ועמד בו. ורק בימים הראשונים היה יוצא רעב מלפני השלחן. אחרי כל הנימוסים היפים האלה, אחרי התבשילים המרובים והמאכלים המשובחים היתה נפשו עורגת במסתרים לפרוסת לחם חם עם דג מלוח ובצל, לבולבוסים תחוחים, צלויים בקליפתם, ולמרק הפרוב הטוב, שלאחר אכילתו ריחו עדיין נודף יום ולילה אחד... צריך היה לכבוש את עצמו ולמשול ברוחו, כדי ללמוד אל דרכי החיים החדשים ולהתרגל אל המשטר המנומס והמסולסל של בית־אצילים זה. ולא זו בלבד, אלא שזקוק היה לבינה יתירה, כדי לשמור את נפשו מכל מעוות, שלא יכשל בהליכותיו על הדרך החדשה הזאת

ולא יגלה לעיני בעליו את נטיותיו הטבעיות והרגליו העממיים. כל חפצו היה מכוון עתה לתכלית אחת: להיות דומה במעשיו לבני הבית, להיות כאחד מהם. והאמת ניתנה להאמר, כי למן היום הראשון ראוהו בעליו פה לא כמו זר, אלא כקרוב ובן־בית, כאחד משלהם. זכות אבותיו עמדה לו. הן לא מן השוק הוא בא — „בן־טובים" הוא! כך חרץ הזקן את משפטו של המורה לחסר וספר את שבחו בפניו, כי הוא, המורה, „בן־טובים" הוא, ובני־הבית צריכים איפוא לנהוג בו כבוד.

ראשית כל, פנו לו בבית חדר מיוחד, ערוך בכלים פשוטים, אך בהרוחה רבה ובשירות מעולה. שם הספיקו לו שהות ורשות לעשות כל מה שלבו חפץ. את תלמידתו היה מלמד רק כדי שתים ושלש שעות ביום, ושאר שעות־הפנאי היו נתונות לו לצרכי עצמו — לעסוק בקריאת ספרים ובכתיבה. היה קורא הכל — מכל הבא בידו. הזקן עצמו אף הוא היה אוהב לקרוא בספרים ולא היה חם על ממונו לקנות מדי פעם בפעם ספרים חדשים על הישנים. ומפני שקריאתו של הזקן היתה אך בלשון עברית, לפיכך היתה הביבליותיקה שלו ברובה ביבליותיקה עברית (לספרים בלשון היהודית המדוברת לא ניתנו עדיין מהלכים בבתי ישראל בימים ההם). קלמן שולמאן, מאפו, סמולנסקין, מאנדלקרן, גוטלובר, יהל"ל, יצחק בר לוינזון, מרדכי אהרן גינצבורג, יצחק ערטר, דוקטור קאמינר, חיים זליג סלונימסקי — אלה הם שמות הסופרים, אשר פארו את ארון־הספרים של הרוזן הפברי, בעל־האחוזה היהודי לוייב. הספרים המנויים האלה — כמעט כולם שנורים היו על־פיו של הזקן לוייב. והיה אוהב לתבל דבורו בלקוטי פתגמיהם ולספר עליהם מדי פעם בפעם בהתלהבות יתירה. נפלא היה הזקן לוייב בכח זכרונו החזק ובכשרון דבורו המיוחד, מאין כמוהו. וביחוד היה כשרונו רב לספר ולתאר מעשה שהיה בלשון־סגולה, שניתנה רק לו בלבד. לשונו לשון

מליץ ונואם היתה, שפה שנונה וחריפה, מתובלת חדודים ומאמרי־בדיחה. ספוריו — מלאים ענין ומושכים את לב השומעים. ומפני שהיה אדם בעל נסיונות והרפתקאות הרבה, היה מקור ספוריו במעין שאינו פוסק, והיה מוסרם לשומעיו ברגש ובכשרון של אמן. לא היה מספר, אלא יוצר בכח דמיונו, מצייר ציורים בשלל צבעים, מתאר תמונות ודמויות של בני־אדם ומחיה אותן ברוח פיו. במקום שנמצא הזקן לא היה איש אחר יכול לפצות פה ולדבר דבר. הכל נמשכו אחריו, הכל נשתתקו בפניו ושמעו רק את דבריו.

בכלל היה זה טפוס נפלא ומיוחד במינו, אדם מצוין בכל הליכותיו, יהודי שאינו דומה לשאר אחיו היהודים. ומאחר שגדל ונתחנך בבית של יהודים יראים ושלמים ובעיר שפולה יהודים, בבוהוסלאוו, — יגדל הפלא עוד יותר: מהיכן צמח ירק זה? מניין לו ליהודי יליד בוהוסלאוו רצון זה והשגה זו לבנות את ביתו כאחד האצילים ממרום עם־הארץ, לאהוב את האדמה ולהתמכר לעבודת השדה בכל לבו ונפשו? כראי היה לראותו בכל בוקר ובוקר, כשהיה לבוש מעיל קצר של קטיפה, המגיע עד הברכים, ונעול מגפים גבוהים ומבהיקים, והוא עומד אז על הנהר ליד מכונת־הדישה, מפקח על פועליו וזורק את האלומות לתוך בית־הקפול, או מסובב את המזרה, או מניע בכברה. בכל מקום ובכל מלאכה היה לוקח חלק ומשתתף בעצמו: בחרישה, בזריעה, בנפוש, בחפירה, בקצירה, באסיפת הרגן ובהוצאתו, ליד הסוסים, ליד השורים, ליד הפרות — בכל מקום היתה ידו מגעת. סבור אני, אילו צריכים היינו בימים ההם להראות לעיני העמים דוגמה של בעל־אחוזה ואיש־אדמה חרוץ במלאכתו מקרב היהודים, היה הזקן לוויב יכול לשמש מופת נאמן לאחיו. ואמנם שכניו מבני עם־הארץ הודו בגלוי, כי צריכים הם פולם ללמוד מפי היהודי הזה לנהל משק בית ושדה, לעבוד את האדמה בחריצות־ידים ולהתהלך עם הפועלים בחכמה ובתבונה, למען השפיעם רצון.

כל אפרי הכפר, בלא יוצא מן הכלל, היו כרוכים אחרי הזקן ושואפים צלו. מלבד שיראו מפניו וכבדוהו כבוד גדול, הנה גם אהבוהו, אהבוהו בכל לב ונפש על נועם דרכיו ועל תום הליכותיו, שהתהלך עמהם בצדק ובמשפט והדריכם בחכמה ובידידות, כאשר יתהלך איש עם אחיו וכאשר ידריך אב את בניו. דרך כזאת ויחס כזה לא ראו האכרים אצל אדוניהם הראשונים, הפריצים הפולניים... כאן מקום להזכיר, כי האכרים בני הדור ההוא לא שכחו עדיין את טעם המרורות של ימי השעבוד, ומעל בשרם לא נמחו עוד סימני המכות, אשר הוכו לפנים בבית אדוניהם. והנה נגלו פתאום לעיניהם פני אדונים חדשים, הנוהגים עמהם מנהג בני־אדם, לא כאשר ינהג איש עם הבהמה... ולפיכך רבה היתה החבה של האכרים אל בעליהם היהודים, ורבה שבעתים אמונתם בהם. בכל הכפר כמעט לא נמצא אכר, אשר יוכל לחשב חשבונות באצבעותיו ולא יטעה. ואולם סומכים היו בחשבונותיהם על ישרת־לבו של הזקן. בטוחים היו בו, שלא יונה אותם ולא יקפח שכרם אפילו כדי שוה פרוטה.

קשה עכשיו לתאר לעצמנו, מה היה מהלך ההיסטוריה של עם היהודים ומה היתה מנת־חלקנו בחיים הכלכליים והמדיניים של ארץ רוסיה, אלמלא באו „החוקים הארעיים", שהמיניסטר איגנאטיוב בשעתו גזר על היהודים ואסר עליהם לישב בכפרים, לקנות ולחכור אחוזות־קרקע ולעבוד את האדמה. כל זה לא אמרתי אלא כדי להשמיע כאן, כי בעלי־אחוזות יהודים מטפוסו של הזקן לוייב לא היו יקרי־המציאות בימים ההם ובסביבה ההיא, ואף בשאר מקומות של „תחום־המושב" המבורך. יהודי בוהוסלאוו, קאניוו, שפולה, רזישציב, טאראשצה, זלאטופול, אומאן ושאר מקומות יצאו בהסכמ מעריהם הקטנות ושמו פניהם אל הכפר, חכרו שם מידי הפריצים אחוזות־שדה גדולות וקטנות והראו נפלאות בהן: הפכו בידים חרוצות ארץ חרבה ושוממה, קרקע של טרשים, לאדמה פוריה, לגן

ערן ממש. הדברים האלה אין בהם משום גוזמה והפלגה כלל. עדות זו שמע פותב הזכרונות האלה מפי בעל־אחוזה רוסי, מפורסם בשעתו ובמקומו בשם וואסילי פיאודורוביץ סימירינקא, אשר הזקן לוייב היה נושא ונותן עמו ימים רבים בדברי עסק ואשר עוד יבוא עליו הפתוב להלן. אם פה ואם פה — וכאן ניתן לפניכם טפוס של בעל־אחוזה יהודי, אחד מאצילי בני־ישראל, שקמו לנו בדור ההוא, אשר בתגרת יד וידונה ואכזריה נעקרו משרשם ונכחדו מתוך ההיסטוריה של עמנו אולי לימים רבים...

יג

ישיבת בְּפָר.

כפר סופיובקה. — נבור הזכרונות מסתכל בהדר הבריאה ובחזיונותיה. — שלש שנות־טובה. — המורה ותלמידתו נעשים קרובים זה לזו, כאח ואחות. — בפית, בשדה ובשכונות הסביבה.

בְּפָר, אשר לשם הובא מחבר הזכרונות האלה, היה נחלתו של הגראף בראניצקי ונקרא בשם סופיובקה. מתחילה הובא אל המקום הזה בתור גר ואורח לשעה, בתור מורה הבא על שכרו, ואחר־כך נעשה כאן בן בית ומשפחה ונשאר לאורך ימים. פה מצא את ביתו השני. פה נחתך גורלו ונחתם אשרו, כאשר יראה הקורא להלן, לכל ימי חייו. ואולם עד בוא תקופת־חייו החדשה שהה בכפר הזה בתור מורה שלש שנים כמעט. שלש השנים ההן ראויות להכתב בספר־זכרונותיו כשנות הטובה והאושר בכל ימי חייו. אפשר לאמר, כי זו היתה לו באמת תקופת האביב. תקופת האביב לכל בחינותיה. כאן מצא מקום להפיר מקרוב את הטבע, את עולמו של הקדוש־ברוך־הוא, את אדמת אלהינו — את האדמה, אשר ממנה לוקחנו ואליה נשוב פולנו. כאן ראה והבין והרגיש, כי רק פה, בחיק הטבע ובקרבתה, צפון סוד חייו של האדם, רק פה חידת קיומו ופתרונה — פה, בדמי הכפר, ולא שם, בשאון העיר והמונה. כאן בא לידי הכרה, כי כולנו יש לנו חלק באוירו של העולם הגדול, כי גם אנחנו חלק ממנו. ולכן ערגנו ונוסיף לערוג כל הימים אל אמנו אדמה. ולכן אהבנו ונוסיף לאהוב בכל נפשנו את הטבע. ולכן נמשך לבנו ויוסיף להמשה

בגעגועים רבים אחרי הספר. — תקותי תאמצני, כי הקורא הטוב, החנון והסלח, יסלח לי בפעם הזאת על הקדמתי הקצרה. בזכרי פה את הספר, לא יכולתי להבליג על רגשותי והרהורי, הנובעים מאליהם מתוך מהלך הזכרונות האלה. לא יכולתי לעבור עליהם בשתיקה. עכשיו שכבר נאמרו, יכול אני לעבור בלב סמוך ובטוח אל עצם הענין ולתת לפני הקורא את פרשת חיי הספר לכל פרטיהם ודקדוקיהם — תמונת חיי אושר ועדנים.

לאחר שינת־לילה בחדר גדול ומרווח, באפלולית תריסים מונפים, מקיץ המורה בבוקר, פושט ידו לדחוף את החלון — מיד נפתח החלון יחד עם התריס, ואל החדר פורץ נחשול של אור, עם חמימות השמש, עם ריח־ניחוח של רֵיזֵדָה, מהול בריח של מִנְתָּה ולענה ועוד ריחות של מיני עשבים מבושמים, שאין לדעת את שמותיהם. את העשבים הללו, כפי שמספרים, שתל פה הגראף בראניצקי בשעתו, ואולם עכשיו צומחים הם מאליהם בכל פנה ותחת כל נדר הרחויה, ביחד עם הסרפד, עם שמיר ושית ושאר עשבים רעים. באמצע הקיץ נעשים העשבים הללו גבוהים כל־כך, עד כי המורה ותלמידתו חוצים בהם ער צואר, מתחבאים בתוכם איש מפני רעותו, מחפשים שם זה את זו — ומוצאים. מפני פתיחת החלון ותריסו נבהלה ממקומה תרנגולת אחת דגרנית, היא ומשפחתה, ונרתעה לצדדין. ואולם מיד התאוששה ושבה על עקבה, נוברת ומנקרת באשפה, מקבצת סביבה את כל אפרוחיה הקטנים ומלמדת גם אותם פרק בהלכות בקשת מזונות.

קימתו של המורה, לבישתו ורחיצת פניו נעשות מתוך זריזות רבה. חשעה מוקדמת עדיין. ואף־על־פי־כן, כשהוא יוצא מחדרו, אינו מוצא עוד איש בבית. הזקן לוייב כבר הלך אל חצר־הנרנות,

מקום שנשמע משם קול מכונת־הדישה בנסרה; אשתו של הזקן יצאה אל חצר העופות: תרנגולי־הודו, אווזים ובני־אווזים ושאר עופות למיניהם — ממלכה רבה! מן השדות הרחבים מרתיעים ובאים צמדי שורים, והם מתנהלים בכבדות, רתומים לעגלות מלאות קציר־דגן. מרחוק אפשר לסקור בסקירת־עין אחת את כל שדה־החטים. חלק רב ממנו כבר נקצר ונערם בערמות גדיש, והשאר עדיין עומד בקמה, בזהב בפורי שבלים, הזעות כנלים ומנענעות ראשיהן המלאים לכל רוח קלה המנשבת בהן. מאחרי שדה־החטים, מעבר הקמה מזה, מבהיקים העלים הגדולים והירוקים של הסלקים, הזרועים שורות ישרות. בין השורות הללו, מרוחקות זו מזו, כאנשי־חיל על משמרתם, נצבות השמשוניות זקופות־הקומה עם מצנפות־האבירים הגדולות, מצנפות־הזהב, אשר לראשיהן. צפרי־דרור מתלקטות מסביב להשמשוניות, מתיצבות על ראשיהן לנקר מתוכם אחד אחד את הזרעונים המתוקים, בעודם רפים ולבנים. הרחק מזה משחיר יער האלונים, הנקרא בשם טורצינה. לפנים, עת אשר ישבו הפריצים במקום הזה, היו הללו יוצאים לירות ביער ולצוד ציד. עכשיו, משנחפרה האחוזה ליהודים, שקטו הארנבות במחבואיהן והצפרים החפות מפשע נחו בקניהן. היהודים אינם מלמדים ידיהם קשת ודרך ציד לא ידעו. היהודים מוצאים חפץ אחר ביער ומפיקים ממנו תועלת אחרת. מן היער הזה הוציא הזקן לוייב עצי־בנין הרבה ובנה לו אורוות ורפתים לסוסים ולשורים, אסמים ומגורות ואמבּרים לתבואה, דירים ובתי־מסבנות שונים, ועגלות עשה לו ושלניות רבות, וכל כלי חצר ואחוזה, אשר איש־האדמה ימצא חפץ בהם.

לאחר פת־שחרית ולאחר הטפת הלקח הראשון לתלמידתו יוצא המורה לטייל בגן. פעמים הוא יוצא יחידי, ופעמים הם יוצאים שניהם — המורה ותלמידתו. קשה להגיד, אימתי יפה הגן ונהדר

יותר: אם בתקופת חג השבועות, עת שְׁפַתַּח הסמדר והאילנות עומדים בעצם לבלובם? אם בעונת הקיץ, כשהאדימו הדומדמניות והחזרזרים? או לאחר זמן, בסופו של קיץ, עת שהתפוחים נושרים מאליהם, ומשתיירים באילנות רק השזיפים המאוחרים, העגולים והשחורים, שקוראים במקומנו צירקוסים? — דומה, בכל עונה ובכל תקופה אתה מוצא בגן את חנו ואת יפיו המיוחד. בכל יום ויום מוצאים בו שני המטיילים, המורה ותלמידתו, חדוש מיוחד להזין עיניהם בו. ואפילו אם החזרזרים ירוקים עדיין כעשב וטעמם כחומץ לשינים,—אין בכך כלום. שולח אתה את ידך לתוך השיח, השורט שרטת בעורך, קוטף את הגדולים שבהם, מאלה התלויים למטה ומבהיקים כנגד החמה,—והנאתך מרובה. ואין צריך לאמר לאחר זמן מועט, עת שהדומדמניות מתמלאות יין אדום ודולקות לאור השמש — אותה שעה הרי הן מתחננות לפניך, תובעות בפה ואומרות: „קטפנו!" קוטף אתה אשכול אחד ושני ושלישי ולא תדע שבעה. טועם אתה מכל הבא בידך, טועם וחוזר וטועם, עד אשר תקהינה שיניך. והוא הדין בדובדבניות ובשזיפים ובשאר פירות הגן, המבשילים לא כולם בבת־אחת, אלא בזה אחר זה. אמנם את כל החמודות האלה מוצא אתה גם בעיר במחיר פרוטות של כסף. אבל אינו דומה מי שאוכל פירות מן השוק למי שקוטפם ואוכלם מן המחובר. לא זה הטעם ולא זה הריח. ובפרט שאינך מטייל יחידי בגן, אלא מהלך בלוית נפש צעירה, היקרה ואהובה לך, בלוית נערה, שיקר אתה ואהוב גם לה, יקר וקרוב כאח...

כי איך יכלה התלמידה לראות את פני מורה, אם לא כראות פני אח, אחרי אשר גם אביה ואמה אמצוהו כבן להם, התחלכו אתו באהבה ובאמונה? ואמנם ככה היה המורה בעיניהם, ולא הבדילוהו בבית במאומה מעל בניהם, מעל עצמם ובשרם. כמו הבנים כן גם המורה — אף הוא התענג על רוב טוב, אף הוא רחץ

בעדנים, לא ידע לחץ ודאגה כל ימי שבתו עמם ולא הרגיש שום מחסור בכסף. מין זה של כסף לא נודע ולא נחשב כלל בבית ההוא. כלומר: כסף נמצא שם לרוב, אך מלבד הזקן לא ידע איש את ערכו ואיש לא הרגיש בחסרונו. הכל היה מובן ומתוקן, והכל ניתן ביד רחבה. האכילה והשתיה, ההלבשה וההנעלה, והיציאה במרכבה — הכל נערך בפאר ובהדר. על כל פסיעה ופסיעה — משרת. אנשים וסוסים עומדים לשמשך ולעשות את כל מצות פיך. וכי יצאת לכפר לְהֵרָאות לעיני בני־אדם — והנה כל האכרים משתחוים לפניך, עומדים בהכנעה ובגלוי־הראש. בני רוזנים מלידה ומגזע לא ראו עושר וכבוד וחירות בחייהם יותר משראו בני הבית הזה.

חזר הזקן מן השדה, פולו מכוסה מפה רגלו ועד קדקדו אבק וקש וקני־שבלים. חלץ את מנפיו הארוכים, רחץ את פניו, לבש בגדים אחרים — וכל מראהו נשתנה. ישב אל השלחן, נטל בידו את חבילת המכתבים, שנער האכרים הביא מן התחנה בארגנים פולי, ברכבו על סוס ותרמילו על שכמו. עבר בעיון על־פני המכתבים וקרא אליו את המורה, כי ישב לפניו לכתוב תשובות עליהם. המורה עושה את מלאכתו בחריצות, מפני שכבר למד אל דרכי הזקן ונוסחאותיו והוא יורד לסוף כונתו על־פי רמיזות עיניו בלבד. יודע הוא גם את מהלך חליפות המכתבים ועמד על אפיים. הזקן אינו רגיל לחזור שתי פעמים על ענין אחד; הורש הוא מכל העוסקים עמו, כי ידעו לכוון לרעתו עוד קודם שהשמיעה לאזניהם. הוא עצמו זריז במלאכתו, ולפיכך דורש הוא, כי יהיו גם אחרים זריזים וחרוצים כמוהו. כלו את המלאכה, מיד יושבים אל השלחן. חזיון יקר הוא בבית, כי ישבו לסעודה באין פנים חדשות, באין שנים או שלשה אורחים מסובים לשלחן. חללו — רובם שכנים,

בעלי־אחוזות מתושבי הסביבה, או סוחרים, שבאו לכאן לקנות חטים, שבלי־שועל, שעורים ושאר מיני תבואה. בזמן הסעודה, כפי שנאמר כבר למעלה, שורר בבית משטר מדויק ומשמעת חמורה. איש לא יעיז לפצות פה ולהשמיע קול רם. רק קולו הצלול של הזקן מהלך כפעמון מסוף החדר ועד סופו. דבורו אינו פוסק ולשונו כמעין המתגבר. לכל ענין וענין יש לו בצדו מעשה שהיה, משל ומליצה שנונה, המעוררים את הלבבות וקוראים לצחוק. אין כמוהו אדם, היודע לספר דבר ברוב ענין וברוב רגש, לחקות את מעשי איש ואיש והליכותיו לכל פרטיו ותנועותיו — בעל־כשרון הוא, איש אשר שאר־רוח בו, אף כי בעיני הבריות, וביחוד בקרב היהודים, נראה כאדם זר ומשונה ונקרא „הפכפך" ו„משוגע", כי בשגעון ינהג. ובכל זאת אהבוהו כל הסוחרים ובחרו לעשות עסקיהם רק עמו, כי מוצא־שפתיו קדוש היה לו מכל קודש, ואם מכר דבר לחברו — שוב לא הרהר חרטה אחריו, וגם אם עלה השער כפלים. מנהג זה, שהיה נוהג לעמוד בדבורו, לא היה בו משום כללים קבועים מראש, ולא משום פניות וכונות זרות של סוחרים, אלא היה נובע מעצם טבעו, מישרת לבו הטהור, אשר לא ידע מעקשים ונפתולים ודרך עקלתון זר היה לו. אמנם בעולם המסחר חָבין לו לאדם כמותו שלא בפניו וקוראים לו „מטורף". ואף־על־פי־כן מבפרים הסוחרים איש מטורף כזה על־פני כל צלולי־הדעת.

לאחר הסעודה עוזבים הצעירים את הזקן עם אורחיו, המסובים עדיין לשלחן ומדברים בעסקיהם, והמורה עם תלמידתו פורשים לחדרם ויושבים ללמוד ולקרוא בספרים. ראשית כל ויותר מכל הם קוראים בספרים. קוראים הם כל מה שבא לידם, בלא סדר ובלא בקורת, שלא להבחין בין טוב ורע ושלא לבכר ספר אחד על משנהו. קוראים הם על־פי רוב רומאנים — את יצירותיהם של סופרי־המופת, כגון שקספיר, דיקנס, טולסטוי, ניתה, שילה, גונול,

יחד עם ספורי־האהבים של סופרי־השוק הצרפתיים מן המין הגרוע, בגון אייגן סי, קסאוויה די מונטיפין, אשאר, פון בורן ודומיהם. לאחר שמלאו כרסם בקריאת ספרים, הרי הם יוצאים אל המכונה לראות בדישת הדגן, או מרחיקים אל השדה לראות בקציר החטים ובאוסף השבלים ובאלום האלומות. למראה כל זאת יש אשר יתקפך חשק רב לחשוף את זרועותיך ולשלוח גם את ידיך במלאכת השדה. ואולם מיד תוכח לדעת, כי נקל לו לאדם לעמוד מן הצד ולהתבונן בעיניו אל קציר החטים ואל עבודת המאלמים אלומות מאשר לכוף גבו ולקצור ולאלם אלומות בידיו ממש. כל העומד מן הצד וסוקר את המלאכה — מובטח לו, שזעה לא תכסה את בשרו ואבעבועות לא יעלו בכפות ידיו... אבל בנגד זה מה רב התיאבון אחר־כך! חוזרים הביתה ואוכלים פת־קיבר בקום ויוצאים לטייל שוב בגן. או מצוים על אנדרדי הרפב לרתום את המרפבה ונוסעים אל האחוזות והשכונות אשר בסביבה: לגוזיפקה, לקריטוהורבה, לזאקוטיניץ. או יש אשר יסעו לבאראניפולי, אל ראש הפוסטה מאלינובסקי. ובכל מקום מקדמים את פניהם בפני אורחים חביבים ורצויים מאד. מכבדים אותם בכל מיני כבוד. שופתים לכבודם את המיחם ומגישים כל מיני מרקחת אל השלחן. על שלחנו של ראש הפוסטה מאלינובסקי לא יחסר גם המזג. מופיעה צלוחית של יי"ש, שבעל־הבית בכבודו ובעצמו שותה אותה לבדו, כוס אחר כוס, עד תומה. לפי שמאלי־נובסקי זה כרוך מעודו אחרי המשקה המר. או יש אשר יכנסו בני־הנעורים בדרך־הלוכם לבית דודי הסוכן, הוא דודי הסוכן, היושב אתם בחצרם, בחצר בעליו. שם, בביתו הקטן והצר של דודי, רפה השמחה מאשר בביתם הגדול והמרווח. ומה שאתה מוצא באהלו הדל של דודי לא תמצא בבית העשירים לעולם. למשל, היכן תמצא ידם לאכול תבשיל חמיץ עם שום רך וירוק, אם לא אצל אשתו של דודי? או קשואים כבושים מתוך הצנצנת עם בולבוסים חמים

בקליפתם? או קלחים מתוקים של פרוב, שאשת דודי כותשת אותם לשם פבישה? או היכן ישתו מיץ־תפוחים, שטעמו כאחד מששים בגן־עדן? מבקורם של שני הצעירים בביתם נוהרים פני אשת דודי, ודודי עצמו לא כל־שפן — אין קץ ואין גבול לאשרו! ואולם דודי הסוכן טפוס בפני עצמו הוא. בדאי הוא והגון לכך, שיפתב שמו לזכרון בפרק מיוחד.

יד.

דודי הסוכן.

איש־הטבע. — הזקן לוייב קורא מעל ספר דברי־הימים את תולדות פטר הגדול, ודודי הסוכן נרדם לקול קריאתו. — בביתה הקטן של אשת דודי. — גפור הזכרונות כותב מחזות־תוגה וספורי־אהבה מחיי אחרים ואינו שם לבו לאהבתו הוא.

דודי הסוכן היה גבור־חיל, איש חסון וכביר־אונים. לא בעל־קומה ובעל־בשר, אלא בעל שרירים מוצקים, אדם שמבנה־גוו איתן ועמידתו מאוששת. צהבהב ובעל עינים קטנות, פוזלות במקצת. פתפיו — ברזל־עשת. חזהו — נחושה. ידו — כפטיש החזק. לא כל סוס היה סובל אותו, ברכבו עליו. וכיון שישב דודי על־גבי סוס לרכוב עליו, דומה היה כאילו סוס ורוכבו דבקו זה בזה והיו לבשר אחד, ושוב אי־אפשר היה להבחין, היכן סופו של דודי והיכן תחילתו של הסוס. מפני דודי היו נרתעים כל אפרי הכפר. כולם, למקטנם ועד גדולם, רגזו וחלו מתנופת ידו, אף כי חַכָּה לא הָכָּה אותם אלא בשעת הדחק — בשעה שלא הועילו עוד תוכחת־לשון ומוסר־שפתים. די היה לאחד מהם שישמיע בתוך החבורה: „הנה דודי הולך!" — כי כל הגויים, הם ונשיהם ובניהם, הבחורים עם הבתולות, העומדים וממללים ומלהגים מתוך בטלה, יחרדו ממקומם ויפנו כולם כאיש אחד לשקוד על מלאכתם. וכשקרב דודי אל הפועלים, לא היה יוצא ידי חובתו כהשגחה ובפקודת־שפתים בלבד. היה שולח אף הוא את ידו אל המחרשה, אל המזמרה, אל האת או אל המזרה, שוקד ועושה במלאכה

ומשמש אות ומופת לאחרים, שממנו יראו וכמוהו יעשו. לרמות את דודי ולאחוז את עיניו — קשה היה לילוד־אשה, וקשה שבעתים מזה — להעלים או לגנוב מדודי דבר. עם הגנב היה נוהג בכל חומר הדין. כל עונש — קטן היה לו. והוא הדין בשפור. אפר כי יהנה את עצמו בכוס אחת של יי"ש — אין בכך כלום. ואולם כי ישתה אפר לשכרה ויתהולל בשכרונו ויעשה מעשים אשר לא יעשו — נכתם עונו לפני דודי. שוב אין לו כפרה!

שוו־נא איפוא לפניכם, כי דודי זה, האמיץ בגבורים, המפיל אימתו ופחדו על כל אפרי הכפר, כיון שהיה עומד לפני הזקן לוייב, שוב נשתנה כולו ולא ניכר כלל במראהו. דך כילד וצנוע כבבשה תמה. ידיו שלוחות למטה, נשימתו עצורה, וכל עצמותיו תאמרנה הכנעה ומשמעת. איש־צבא לפני מפקדו ומצביאו, לפני סרדיוטו העליון, לא יעמוד בהכנעה רבה כל־כך, ביראת הרוממות וברגשות כבוד ודרך־ארץ, כאשר עמד דודי לפני אדונו הזקן. כך נתחנך והסכין מנעוריו. נער משרת היה בבואו לכפר, וכאן נשתקע לכל ימי חייו. חריצותו ואמונתו לבעליו עמדו לו, כי ילך מחיל אל חיל, הלוך וגדל משנה לשנה, עד כי רוממהו הזקן והכתירהו בכתר סוכן, כלומר: הפקיד אותו משגיח על נכסיו ועל כל העבודה בכפר, אשר על־פיו תשק כל מלאכת החצר והשדה. פה בכפר נשא דודי אשה, פה קבל את משפורתו מידי בעליו — בית קטן עם גן מיוחד, וקמח לצרכי ביתו, ותבן ועצים, וגם פרות חולבות שתים. פה נעשה בעל־הבית בפני עצמו ופה הוליד בנים ובנות. ואף־על־פי־כן לא העיז מימיו לישב בפני אדונו הזקן אפילו לרגע אחד. ורק פעם אחת הוכרח דודי לשנות מטבעו ולישב במסיבת בעליו — ואז אירע מאורע נפלא, אשר יזכרהו כל ימי חייו.

דומה, שפבר העירותי למעלה, כי הזקן לוייב היה אוהב להשפיל את האחרים ולהורותם דעת, לחלוק מחכמתו ומידיעותיו לכל אחד

ואחד. פעם אחת — בליל־חורף ארוך היה מעשה — נתן דודי דין־וחשבון לפני אדונו הזקן על עסקי האחוזה, והוא עומד לפניו, כפעם בפעם, ברגל ישרה, כעמידת חייל לפני מפקדו העליון. כשגמר הרצאתו, נשאר דודי במקומו, עומד וממתין, כי יצוו עליו לצאת. ואולם דעתו של הזקן היתה זחוחה אותה שעה ולבו טוב עליו, והוא מוכן להשתעות ולהרבות שיחה — ולא על עסקי האחוזה, אלא על ענינים חיצוניים, על הויות העולם ועל הליכות השכנים הפולניים. וכך נתגלגלה השיחה והגיעה לעניני מדינת פולניה ומרידת הפולנים המפורסמה. מענין הפולנים עבר הזקן לענין הרוסים, והשיחה נסבה על דברי ימי רוסיה בזמן פטר הגדול. ומפני שעל השלחן היה מונח אותה שעה דברי הימים לממלכת רוסיה בתרגומו העברי של מאנדלקרן, התחיל הזקן קורא מעל הספר ומתרגם לפני דודי בלשון יהודית את תולדות פטר הגדול וכל מעשי תקפו וגבורתו. בקראו מעל ספר דברי הימים, צוה על דודי, כי ישב לפניו על כסא. לא הרהיב דודי עוז בנפשו לעשות כן. צוהו הזקן שנית. שמע דודי בקול אדונו וישב בעל־כרחו. ואולם מקום לשבת בחר לו ליד הדלת והמזוזה, מתחת להשענן הישן, התלוי בפותל. ומפני שמחו של דודי לא היה מסוגל לפרקי היסטוריה, ומלבד זאת גם הישיבה פעלה עליו לטובה, לפיכך התחיל לאט־לאט לנמנם על הכסא. עיניו נעצמו מאליהן, מחו הועם, וכך היה יושב ומנמנם, עד אשר נרדם לקול אדונו הצלול ונשתקע בשנת־גבורים. עכשיו נעזוב את דודי במקומו, שיישן לו להנאתו, ונשמיע בינתים דברים אחדים על טיבו של שענן־הפותל הספרי.

שענן זה כלי עתיק היה, זקן ושבע־ימים, מין עובר־ובטל, שכבר שמש בל־צרכו בחייו וכבר תש כחו ופסק אונו, ועכשיו אין לו תקנה אלא לנוח בשלום על עלית־הגג, בין שאר שברי־כלים וסמרטוטים בלים, שאין חפץ בהם. ואולם הזקן לוייב טבע משונה

היה בו, שהיה חובב חפה יתירה כל מיני בלים עתיקים ושומר אותם מכל משמר. למשל, אספקלריה ישנה נמצאה בביתו, סדוקה ומרוסקה, שהיתה מראה בבואתו של אדם בשתי פנים. ארון־מגורות נשתמר אצלו מימות המבול — מין שדה ישנה ורעועה, שבבר נתפקקו כל חוליותיה, וקשה לאדם הפקעת כל מגורה ומגורה שבה בקריעת ים־סוף ממש. פיוצא בזה עמדה כל הימים על שלחנו דיותה קטנה עתיקה, עשויה ברמות נעל של זכוכית בתוך פנכת־עץ שחורה, מלאה חול. לא הועילו להזקן שום הפצרות ופתויים, כי יזרוק החוצה את הדיותה הקטנה הזאת ויקנה במקומה דיותה חדשה, דיותה הגונה לאדם מן הישוב. ולא משום קמצנות שמר הזקן את כליו. קמצן לא היה מעודו. אדרבה, כשהיה קונה דבר, היה מחפש תמיד אחרי המובחר והיקר ביותר. ורק צר היה לו להפרד מעל כלי עתיק, שהדרת המסורה חופפת עליו. וכן עשה גם להשעון, שמרוב זקנה זקוק היה למשקולת כבדה. מדי פעם בפעם היו עומדים ומוסיפים לו משקולת למשקלתו. ודרכו של שעון זה, כשהיתה מגיעה שעתו לפעום, היה גועה תחילה בקול נחרה צרודה, כקול איש זקן, ידוע־אסתומכה, כשהוא מתחיל לכעפע. וכנגד זה, כשהיה פועם, היה קולו הולך מסוף הבית ועד סופו, כקול הפעמון בבית־המסגר: בֶּם!... בֶּם!... גם בחוץ נשמע קול השעון בפעמו.

עכשיו אנו חוזרים שוב אל דודי הסוכן. דודי ישן על פסאו, תחת השעון העתיק, והזקן קורא לפניו מעל ספר דברי־הימים את תולדות פטר הגדול ואשתו אנאסטאסיה. פתאום נמלך השעון והתחיל פועם ומכריז עשר שעה. נדמה לו לדודי מתוך נמנומו, כי שרפה פרצה בחצר — הגורן עולה באש. מיד נתר ממקומו, עמד על רגליו נרעש ונבהל וצעק בקול־זועות: „מים!"... חרה הזקן, הניח מידו את ספר דברי הימים לפטר הגדול, נתן עיניו

בדודי והביט עליו שעה קלה בעד זכוכיות משקפיו. את המבט הלזה, אומר דודי, יזכור כל ימי חייו, גם בשכבו על ערש־מותו...

המורה הצעיר אהב את דודי הסוכן על הליכותיו הטבעיות ועל לבו הטוב. בטוח היה, כי איש־הטבע הזה לא הוציא מימיו דבר־שקר מפיו. אמונתו לאדונו ומסירות־נפשו לבני משפחת לוייב לא ידעו גבול וקצב. ומפני שהמורה היה שם בבדבית, נחשב גם בעיני דודי כאחד מבני המשפחה, והסוכן התמים מוכן היה לבוא בערו באש ובמים. כל אדם, שהיה שייך ומקורב למשפחת לוייב, נחשב בעיני דודי בן־עליה, שאין מרום ונשגב ממנו. בכל אופן — אינו דומה לשאר בני־אדם. כבוד־אלהים כבד בלבו את המשפחה הזאת, ובזכותה נתעלה גם המורה בעיניו. בימי־הקיץ הלוהטים או בלילות־החורף הארוכים היו המורה ותלמידתו אוהבים להזדמן בבית דודי הסוכן ואשתו הדודאית. שם, בבית הקטן עם התקרה הנמוכה, שאפשר היה לשלוח יד ולהשיגה, נעמה להם שבתם יותר מאשר בביתם הגדול והמרווח. לאכול על שלחנה של אשת דודי בימות הקיץ מרק־ירקות חמיץ, מתובל בשום רך, ובימות החורף בולבוסים חמים בקליפתם עם קשואים מלוחים, או עם פרוב כבוש ומגליד — כלום יש לך טעם גן־עדן דומה לזה? יפה היתה בעיניהם סעודת־עניים זו בבית הקטן הזה מכל חמדת השלחן בביתם העשיר. ואין צריך לאמר, כשעמדה אשת דודי לאפות דובשנים או לטגן שומן על הפירים — אותו היום יום טוב היה לבני־הנעורים. וכי קלה בעיניכם אכילת דובשנים חמים, אשר זה עתה הוצאו מתוך התנור? או דלדולי שומן מטוגנים, דשנים ורעננים, הנמוגים בפה, שטעמם כטעם המן, אשר אכלו אבותינו בלכתם במדבר?!

על־פי רוב היו שני האנשים הצעירים באים כאורחים לביתם של דודי ואשתו הדודאית בימות החורף. ימים, שהאילנות מתעטפים לבנים ונראים כמתים, העומדים וקופאים בתכריכיהם. הכפר התנצל

אז את כל עֲדָיו, אשר היה לו בימי הקיץ, והוא הוזה־קופא על שממונו ועל לבנוניתו. בעת ההיא אין טוב לאדם אלא להמלט לביתו הקטן של דודי, המוסק יפה ומלא חמימות נעימה, ולהשיב את נפשו במאכלי־התאוה, אשר הכינה פסי אשתו. מסביב דממה ושקט. השלג לבן ועמוק. איש לא יֵרָאֶה בחוץ. איש לא יבוא אל הבית. הלב מלא עצבות רפה. שעמום רך מוצץ את הנפש. כדי לגרש את העצבות ולהסתלק מן השעמום, מצוים לפעמים על אנדריי הרפב, כי ירתום את הסוסים לשלגית רחבה. המורה ותלמידתו מתעטפים באדרות, מתפסים בשמיכה של עורות־כבשים ונוסעים אל אחת האחוזות אשר בשכונה. שם שופתים לכבודם את המיחם, והרי הם שותים חמין לתיאבון וחוזרים ונוסעים הביתה.

ואולם כמה מעלות טובות יש גם לחורף. בחורף הלילות ארוכים, ויש לך פנאי הרבה לקרוא בספרים ולכתוב ככל אות־נפשך. במשך שלש השנים, אשר שהה גבור הזכרונות האלה בכפר, הספיק להוציא מעטו הרבה יותר מאשר פתב אחר־כך, כשנעשה כבר סופר בישראל ונקרא בשם „שלום־עליכם", במשך עשר שנים רצופות. מימיו לא היתה לו עבודת הפתיבה קלה כל־כך, כמו בימים ההם. כל הלילות היה יושב וכותב — יוצר בכח רמיונו ספורי־אהבים גדולים ומחרידי־לב, חזיונות נוראים, מחזות־תוגה נפתלים ומחזות־התולים משונים ומסובכים. הרעיונות שטפו והלכו, כאילו מתוך צנור פתוח, שנזרק פקקו ממנו והלאה, והדמיון היה נובע ופורץ, כמעין המתגבר. על שום מה ולשם מה כתב את כל הדברים האלה — לא שאל אז את נפשו ולא בקש חשבונות רבים. כיון שגמר והוציא מתחת ידו „דבר מתוקן" אחד, מיד קרא אותו לפני תלמידתו — ושניהם, גם הרב וגם התלמידה, שמחו על היצירה הזאת, כמוצאי שלל רב. שניהם האמינו בכל לב, כי זוהי יצירת־

אמן — ואולם האמונה הזאת לא האריכה ימים. עודנו עושה כה וכה — והנה כבר הוציא מעטו יצירת־אמן חדשה, אשר פנגדה חפרה ובושה היצירה הראשונה וזיוה הועם, ולא היתה לה איפוא תקנה אלא לזרקה אל התנור. וכך עלו על המוקד כמה וכמה ספורי־אהבים ומחזות־תוגה לעשרות...

כי הבחור נולד להיות סופר בעמיו — בזה לא הטילו שניהם שום ספק כלל. המורה ותלמידתו שניהם היו מסיחים בענין זה, רואים דמיונות בהקיץ ובונים מגדלים נפלאים באויר. ומדי דברם על תכניתן של יצירות שונות ועל גורלן בעתיד, הסיחו דעתם מתכנית חייהם ושכחו את גורל עצמם... על היחס שבינו לבינה לא דברו מעולם דבר, ולא העלו אותו על לשונם כלל. מעולם לא עלה על דעתם, כי יגלו איש לרעותו את רגשות לבם, או כי יתנו לב להרהר בגורל אהבתם. השם „אהבה", במובנו המקובל בחברת בני־האדם, היה, כפי הנראה, ריק וחסר־טעם ביותר, שיתאים להרגשות הערינים, שנתרחשו בין שני הצעירים האלה וקרבו את לבותיהם זה לזה. יחסי שניהם והליכותיהם בינם לבין עצמם היו פשוטים וטבעיים כל־כך, עד כי אי־אפשר היה להם לצייר אחרת לנפשם. וכי אפשר הדבר, שתעלה מחשבה בלב האח לגלות את רגשות אהבתו לפני אחותו? חוששני, שלא אפריז על המדה אם אומר, כי אנשים זרים מן הצד ידעו ודברו הרבה יותר מאשר ידעו ודברו עליה הנבורים עצמם. צעירים ביותר היו שניהם בעת ההיא, תמימים ומאושרים ביותר, שלוים ושאננים בחלקם. שום פתם לא העיב עדיין את שמיהם מעל לראשם, ואדם לא עמד להם עדיין להיות לשטן על דרך־חייהם. את פגעי החיים לא ידעו ועל עתידם לא חשבו עוד. במשך שלש השנים האלה, מעת אשר הפירו זה את זו, לא העלו אף פעם אחת מחשבה על דעתם, כי יבוא יום ויפרדו איש מעל רעותו. ואף־על־פי־כן בא היום,

שמוכרחים היו להפרד זה מעל זו. אמנם לא לעולמים, כי־אם לעת מעטה.

זו היתה העת, שבה נקרא הגבור הצעיר להתיצב לבחינת עבודת־הצבא.

טז.

עַל מִבְחַן עֲבוֹדַת־הַצָּבָא.

הרפתקאות של קרוא לצבא. — המורה נפרד מעל תלמידתו וסוביץ׳ מכפר סופיובקה מכתב־מליצה לראש האצילים. — חלומותיו בדרך. — זכות המכתב מסייעתו, והוא משתחרר בפנס. — מעשה באב ובנו בעל־הסום. — הנפור הצעיר חוזר לכפר, וחלומותיו עדיין לא נתקיימו.

פשר להניד בבטחה, כי במשך שלש השנים, המתוארות למעלה, לא עבר כמעט יום אחד בסופיובקה, מבלי אשר תשמענה בבית לוייב המלים „עבודת־הצבא". עבודת־הצבא — זו היתה מין מחלה להזקן לוייב, מין מפלצת־אימים, אשר עמדה לו כחזיון־בלהות לדפא את חייו ולעכור את רוחו ולא נתנה לו מנוחה לא ביום ולא בלילה, וכבר בזבז עליה הון עתק. בל־כך למה? — בנו יהושע נתפנר והגיעה שעתו להתיצב לבחינת הצבא. ראה הזקן, כי רעה נגד פניו, נזדרז והלך לפלך צרניגוב, שהה שם ימים רבים, התגלגל באשר התגלגל, ולא נתקררה דעתו עד שקנה שם שטר־שחרור לבנו. זה היה אחד משטרות־השחרור השרידים, שנשארו לפליטה בידי יחידי־סגולה בארץ וכחם היה יפה לפטור את בעליהם מעבודת־הצבא. בלומר: בל מי שהביא שטר־שחרור כזה בידו נפטר מעבודת־הצבא ונחשב רק על חיל־המלואים. מחירו של שטר־שחרור ממין זה היה גדול בל־כך, עד כי בעיני אחרים היה נחשב לעושר רב. ואולם הזקן לוייב לא חס על ממונו וכל מחיר לא היה יקר בעיניו לטובת בנו.

בקש הזקן לישב בשלוה בזכותו של „השטר" — קפץ עליו רוגזה של צרה חדשה. בימים ההם פרצה המלחמה בין רוסיה ובין טורקיה, ושמועה עברה בארץ, כי יקראו לשדה־המערכה גם את אלה, המנויים על חיל־המלואים. מפיון שפך, צריך לקדם את פני הרעה בעוד מועד ולהספיק בידי הבן „שטר לבן", כדי לשחררו מן הצבא שחרור גמור. פלומר: צריך להעמיד את בעל־הדבר למבחן, לבדוק בדיקה מעולה בגופו ולראות, אם ראוי הוא והגון לעבודת־הצבא. דבר המובן מאליו, כי הבדיקה המעולה הוכיחה בעליל, כי אין הבחור ראוי כלל לעבודת־הצבא, ולא זזו משם עד שנתנו לו שטר לבן, פלומר: פסלוהו בעזרת השם יתברך מן הפהונה. ולא די בזה שנפסל, אלא תיכף למעשה צריך היה אביו לשלחהו לארצות החמות, למינטון ולניצה, שיתרפא שם ממחלה אנושה, מחלת־הלב, אשר דבקה בו מני־אז ואשר בה אמנם מת בעבור שנים אחדות, כאשר נראה להלן... ואולם עד שהגיעו לכך, פלומר, עד שזכו לקבל את השטר הלבן, היתה חרדת־אלהים בבית: הרצים יצאו דחופים לעיר קאניוו, בקשו קרבתו של שר־המחוז, התודעו אל ראש־האצילים, אל הרופאים. בקידי „מסיבת־הבוחנים" ראו לעצמם מעין שאינו פוסק לשאוב ממנו הלואות וגמילות־חסדים. יהודים בשרים, ידידים נאמנים ובעלי־עצות למיניהם, מצאו חררה יפה להפך בה. כל מי אשר חננו אלהים עין לראות ולב להבין הזיל זהב אל פיסו. בקצור: כל העסקים וכל העניינים בבית נדחו אז מפני ענין אחד, שהעסיק את כל הלבבות — ענין עבודת־הצבא...

וכאשר הגיעה שעתו של גבור הזברונות האלה להתיצב לבחינת עבודת־הצבא, נתרגש הזקן לוייב שוב ומנוחתו הופרעה. ראשית כל השתדל ומצא עצה להעביר את המורה בעוד זמן מעיר־מולדתו פריאסלאוו לעיר קאניוו, פלומר, לכתוב את שמו בין הקרואים לצבא בעיר קאניוו, במקום שיש לו ללוייב יד ושם והשתדלותו מועילה...

דומה אני, כי קשה למצוא אב, אשר ידאג לגורל בנו כל־כך, כאשר דאג הזקן לוייב לגורל המורה. יתירה מזו: המורה עצמו לא היה ירא כל־כך לנפשו, כאשר יראו ודאגו לו בני משפחת לוייב. הבחור עצמו התפונן לקראת הנסיעה לקאניוו ולקראת העמידה למבחן־הצבא, כמו שמתפונן אדם לקראת חג ומועד. נזדרז וְזִמֵּן לעצמו זוג מנפים גדולים, קנה ברדס של איש־חיל להתעטף בו, וכבר היה מוכן ומזומן להפנם לעבודה. בטוח היה, כי יצטיין בעבודת־הצבא, ישא חן וחסד בעיני „השרים", ולא יעברו ימים רבים עד שיתעלה למעלת סגן־אופיצר או שר־עשרה. למדרגה גבוהה מזו הרי אי־אפשר ליהודי להגיע לעולם... ואף־על־פי־כן, כשהגיע הדבר לידי מעשה, והבחור צריך היה לישב בעגלה ולצאת לדרך, נפלה רוחו פתאום וידיו רפו. חרפה היא מלהגיד, ואולם חייב הוא להודות כאן על האמת, כי כאשר הגיעה שעתו להפרד מעל משפחת לוייב, ואולי לעולמים, נתעטף לפו בקרבו מתוך רגש של געגועים, אשר לא ידע עד עתה, ואז בא להחבא בחדרו, כבש ראשו בכר ובכה בחשאי, בכה תמרורים...

ואולם הוא לא היה היחידי בבית הזה, אשר הוריד דמעות ביום ההוא. בסתר חדרה הרבתה תלמידתו לבכות יותר ממנו. עיניה צבו בבכי, וכל אותו היום לא יכלה להראות לפני איש, ומקומה נפקר גם אצל השלחן. במצאה לה אמתלה, כי חשה היא בראשה, נשארה סגורה בחדרה כל היום כולו ולא הניחה לאיש לבוא לפניה.

נוגה, נוגה מאד היתה פרידתו של המורה מעל הבית הזה. מסביב רוח אבל של תשעה־באב שרויה, ובלבו חושך ושממון. וכאשר עלה על המרפבה, והרפב אנדריי כבר מוכן היה להניף את שוטו על הסוסים, הציץ הגבור בפעם האחרונה אל החלון וראה שם שתי עינים דומעות, המביטות אליו באהבה ומדברות בלא שפה

דברים ברורים: „לך לשלום, יקירי, יקירי, אך שוב תשוב במהרה, כי בלעדיך אין לי חיים!"...

את הדברים האלה שמע הבחור בכל חושיו ובכל נימי־לבו, ועיניו השיבו לה אף הן תשובה ברורה: „היי שלום, יקירה, יקירה, שוב אשוב אליך במהרה, כי בלעדיך אין לי חיים!"... ורק עתה הרגיש פתאום, מה חזק ואמיץ הקשר בינו ובין הבית הזה, עד כי אין פח בעולם, אשר ירחיקהו מפה — רק המות יפריד ביניהם... ורעיונותיו מתלהבים ומשחקים לפניו בשלל צבעיהם, ודמיונו נוטלו ונושאו על כנפיו הקלות, והוא רואה חלום בהקיץ, כי הנה כבר חזר מדרכו, והוא מגלה תחילה את לבו לפניה, אחר־כך הוא בא ומגלה את סודו גם לפני אביה ואמה. וכך יבוא אל הזקן וידבר לפניו בלשון המקרא: „א ה ב ת י — אהבתי את בתך, ואתה עשה־נא בי כטוב בעיניך"... אז יפרוש אליו הזקן את ידיו ויחבקו ויאמצו אל לבו: „טוב עשית, בני, שהגדת לי זאת בפיך, כי זה כבר כלתה נפשי לחתן כמוך"... ואז תתחיל התכונה לקראת החתונה. מבהילים להביא חייטים מפוהוסלאוו ומטאראשצה, והם יושבים ותופרים מלבושי־תפארת לכבוד החתן והכלה... אופים דובשנים ומטגנים כל מיני מרקחת... אל המחותנים מצד החתן שולחים את המרכבה הגדולה, העומדת באורוה — זו המרכבה הנהדרה, המשמשת רק לעניינים נכבדים, היוצאים מגדר הרגיל. והנה באים אביו, דודו פיני ושאר בני המשפחה... איננו יודע, אי־מזה נתגלה ובא בין הבאים גם שמואליק... הוא שמואליק חבר־ילדותו, שמואליק היתום, אשר ספר לו בשעתו אגדות יפות כל־כך... נופל שמואליק על צוארי חתנו, נושק לו ואומר: „ראה־נא, שלום, גם ראה — ולא אמרתי לך, כי האוצר שלך הוא?"...

כל החלומות והדמיונות האלה, חלומות נעימים ודמיונות מזהירים של ימי־הנוער, נרקמים במחשבתו ומשחקים לפניו בכל צבעי הקסם במשך זמן הנסיעה — עד בואו לקאניוו. משבא לקאניוו וסר להתאכסן בבית קרובו של הזקן לוייב, — יהודי גבן אך עשיר, המחזיק בית־יין לאצילים ואדוני הסביבה, ושמו בֶּרֶך פְּרציק, — מיד נאחז בסבך עניני מבחן־הצבא. ראשית כל הלך ומסר לראש האצילים את מכתב־המליצה אשר בידו. במכתב כתב הזקן לוייב, כי שולח הוא לבחינת־הצבא את מורהו, והוא מקוה, כי בעבור שבוע ימים ישוב אליו חפשי לביתו... ראש האצילים קרא את המכתב עד תומו וענה רק מלה אחת: „טוב". מלה זו דיה היתה להרגיע את רוחו של הבחור. אז נכנס לבית־הפקידות, עמד להוציא גורלו והעלה בידו מספר 285. המספר הזה אמנם איננו מן המספרים הגדולים ביותר, ואולם כשהגיע המבחן למספר 284, תמה בדיקת הקרואים... המורה יצא חפשי, ובזכותו נשתחררו עוד כמה בחורים מבני היהודים, שהעלו בידם מספרים גדולים, והשמחה בקאניוו היתה רבה בשנה ההיא.

לימי המבחן בא לקאניוו מפריאסלאוו גם אבי הבחור, ואם אין זו טעות בידי, היה גם דודו פיני בין הבאים (זה — מחותן היה לו בקאניוו) — והשמחה היתה שלמה. ברך פרציק הוציא יין ממרתפו, והבחור בעל־השמחה הריץ רפישה לכפר סופיובקה דרך התחנה בראניפולי: „מזל טוב. לא הגיע למספרי. חפשי אני. מחר אני שב".

ואולם לא יום אחד ולא יומים עברו עד שעלה בידי הגבור הצעיר לצאת מקאניוו. וכי ראית מימיך שמחה יהודית, שלא תשבת בסופה? שטן הקים לו אלהים בדמות בן־אדם, ששמו ווישינסקי,

או ווישניבסקי, והוא איש יהודי טרחן וסרבן, המקשקש פל הימים בלשונו ומחריש את אזני הברות בקולו. יהודי זה בן היה לו, והבן בעל־מום, ובטוח היה, כי יצא חפשי. לבסוף בדקוהו הרופאים וקבלוהו לצבא. התחמץ לב האב בקרבו והעמיד קול־זועות בעיר: „היתכן? בנו, שבעל־מום הוא, ילך לעבוד בצבא במקום המיוחסים הללו, ששלמו כסף כופר נפשם?“ עמדו עליו לבקשהו, כי לא ירים את קולו כל־כך. אמר להם: „בלום מרים אני את קולי יותר מדאי? אדרבה, דומה אני, שמשפיל אני את קולי יותר מדאי“. והוא מרים את קולו עוד יותר, מקשקש וצועק, כי „מבין הוא את טעמו ונימוקו של האדון ראש האצילים, שקבל לצבא רק את העורים והפסחים“... והוא עומד ולוחש באזני כל אחד ואחד את „טעמו ונימוקו“ של ראש האצילים בקול רם כל־כך, עד כי נודע הדבר לכל בני העיר — נתגלה כל הענין מתחילתו ועד סופו, לכל פרטיו ודקדוקיו, עם כל סימניו, ואפילו נוסח הלשון, שבו נכתב מכתבו של הזקן לוויב אל ראש האצילים, לא נעלם מאיש. והיהודי מסר מודעה ברבים, כי לא יראה און ויחריש. את כולם, הוא אומר, ימסור למלכות — את ראש האצילים, את הרופאים ואת כל פקידי ה„מסיבה“!... אז הטו את היהודי הצדה ורמזו לו, כי הפחורים המשוחררים ישתתפו כולם בכספם ויפדו את בנו בעל־המום מתוך גדוד־הצבא. ואולם אין היהודי הזה מסתפק בהבטחות בלבד. בין „וכך היה אומר“ ובין „וכך היה מונה“ אנו כורעים, הוא אומר, שבע פעמים. חשקה נפשו, הוא אומר, לראות את המטבע המזומנת לאלתר... לא הועילו לו שום טענות. עמדו אנשי־העיר והכניסו את ראשם בעבי הקורה לפשר בין הצדדים. קראו לאספה אחת, וחזרו וקראו לאספה שניה, ואחר־כך קראו לעוד שתי אספות, ולא זזו משם עד שהפחורים המשוחררים אספו ביניהם סכום הגון, זה הביא חמשים שקל, וזה — מאה, וחלקו את הכסף בין אותם הצעירים, שנתחייבו חובת הצבא.

את החלק הגדול, כמובן, קבל היהודי המקטרג. וטעמו ונימוקו עמו: מפני שבנו, הוא אומר, בעל־מום גדול הוא יותר מכולם... אמנם, על־פי השכל הישר אין הטעם הזה מספיק כלל: אדרבה, מפני שבעל־מום הוא, הרי יש לו תקוה, שישתחרר קודם. ואולם אין מדקדקים עם יהודי בעל לשון מקשקשת, המקטרג בשעת הסכנה. ראה היהודי, כי הכל נשמעים לו ועושים את כל חפצו, חזר בו והרים את קולו שוב ובא בטענות ובתביעות חדשות... ומי יודע, מה היה סופו של דבר, אלמלא קבל ברך פרציק פקודה חדשה מאת הזקן לוייב, שלא יחום על ממונו ולא יקמץ במקום שצריך לפזר... במקום שסכנה צפויה לחופש האדם אין כסף נחשב כלל. ואת חופשו הרגיש המורה רק אז, כאשר ישב כבר במרכבה, אשר שלחו לקראתו אל התחנה מירונובקה, ואנדריי הרכב מסר לו פרישת־שלום מבית אדוניו, כי בני־הבית כולם, ברוך השם, בריאים ושלמים. „הכל על מקומו בשלום" — כך אומר אנדריי, מניף שוטו באויר ומשתעה עם הסוסים בלשונם. הסוסים מבינים כונתו ברמיזת שוט בלבד, והם נושאים את המרכבה כעל כנפי־רוח. היום יום־סתיו בהיר וחם. השמש אינה מלהטת עוד ואינה מכה על ראשי בני־אדם, אלא מחממת ומעדנת ונוסכת רוח תרדמה על עוברי דרכים. עיני הכחור, היושב במרכבה, נעצמות לאט־לאט, וחלומות הולכים ונרקמים במחו, חלומות־משי דקים־מן־הדקים, ומגדלים הולכים ונבנים לפניו, מגדלי־זהב, הפורחים באויר... עוד מעט, עוד מעט — ויבוא הביתה. וכאשר יבוא הביתה, מיד יגלה את צפונותיו לפני הזקן לוייב: „הנה ידוע תדע, כי אוהב אני את בתך וכי בתך אוהבת אותי"... עוד מעט — עוד חצי שעה, עוד רבע שעה. הנה כבר נגלתה תחנת בראניפולי, הידועה לו כל־כך. הנה היער, הכר, בית־הקברות, בית־הריחים, שאנפיו נראים מרחוק כזרועות־ענק, תרומזות וקוראות לעוברי דרכים: „לכאן! לכאן!"

עוד רגעים אחדים — והנה החצר לעיניו. הבית הגדול והלבן עם שני מעקותיו. מה רבה היתה השמחה בבית בעת הפגישה! בן יוצא משעבוד לגאולה, כי ישוב אל בית אביו ואמו, — לא תהיה השמחה גדולה מזו. הגבור הצעיר הרבה לספר על אותו היום את חנסים והנפלאות, אשר נעשו לו, בעמדו למבחן הצבא — ספורי יציאת מצרים ממש! ואולם את העיקר, את הסוד הגדול, הצפון וכמום בלבו — אותו לא ספר, אותו לא גלה לפני הזקן לוייב... את הדבר הזה דחה ליום מחר, להבא... ובין כה וכה עבר יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, עד אשר התחול האסון לפתע־פתאום, עד אשר בא איש מן הצד ופקח את עיני הזקן על הצפונות והנסתרות...

לא איש היה זה, אלא אשה. אשה יהודית פקחית, בעלת עין פקוחה, הצופה למרחקים, והיא קרובה להזקן לוייב, מוצאה מברדיטשוב ושמה טויבה. בפינו תקרא בשם „הדודה טויבה מברדיטשוב". וכאשר אציגה בפרק הבא לפני הקורא כמות שהיא, בדמותה ובצביונה, אף הוא יודה ויאמר, כי שם זה נאה לה והיא נאה לשמה.

מז

הַדּוֹדָה טוֹבָה מִבֶּרְדִּיטְשׁוֹב.

הדודה טויבה מתחקה על שרשי רגליהם של הצעירים. — הסוד נגלה להזקן לוייב. — הצרה. — הנבור הצעיר עלובי־הנפש יוצא לנוע בעולם הגדול. — נכשל בשליח שאינו מחונן, והוא תועה בחשכת הלילה.

אמת לא התיחשה זו דודה לשום איש מאנשי הבית. כל עצמה לא היתה אלא קרובתו של הזקן לוייב, בת דודו. אך השם „דודה", כפי שפבר נאמר למעלה, היה נאה לה ונאה לפניה. אשה יהודית לא־יפה, שפניה עקודים ונקודים וחוטמה ארוך ועיניה עיני חכמנית — עינים פקחות, המביטות אל מעמקי לבך, נוקבות ויורדות עד תהום נפשך. אמרו עליה על הדודה טויבה, כי בבית בעלה היתה היא המושלת בכפה, מנהלת את עסקיו ומעשירה אותו עושר רב. אל הפפר באה להתארח ולראות את שלום קרוביה אחרי אשר לא ראתה את פניהם רבות בשנים.

דבר המובן מאליו, כי לעיניה של דודה כזאת, הבאה מברדיטשוב העיר, נראו חיי־האצילים שבכפר חדשים ומשונים ביותר. כל דבר ודבר היה מפליא את עינה הברדיטשובית ומשמש לה ענין לענות בו ולתהות על מהותו. ומפני שהיתה קרובה להזקן לוייב ומדברת עמו בלשון „אתה", לפיכך לא נזהרה בלשונה והשמיעה באזניו

את משפטה ודינה על כל דבר אשר ראתה בכפר — את אשר יָשַׁר ואת אשר לא יָשַׁר בעיניה.

למשל: בעיניה ישרו חיי הכפר, האויר, הפרות, הסוסים, החלב החם והרענן, שריחו כריח השדה, הלחם הטוב, הנאפה מחטי הגורן. כל זה ריח אדמה נודף ממנו, כל זה הוא פרי יגיע כפיך — הכל טוב ויפה ונעים. אפילו דודי איש־הטבע נשא חן וחסד בעיניה. אבל כנגד זה לא היתה דעתה נוחה מסדרי־חייו של שאר־בשרה, שנוהג הוא את ביתו ברמה, כאחד האצילים ממרום עם הארץ. יהודי ופריץ — אין זווגם, לפי עניות דעתה, עולה יפה... פיוצא בזה, הרי היא מלמדת זכות על קרובה, שמסור הוא בכל נפשו ובכל מאודו לעבודת האחוזה, טורח ושוקד על אדמתו לעבדה ולשמרה — אין בזה משום חסרון כלל. אדרבה, מעלה טובה היא זו לו, שהרי היה אלהים בעזרו ושלח את הברכה במעשה־ידיו. אף היא לא היתה מסלקת ידיה מעסק מוצלח זה... אבל למה מתרחק הוא כל־כך מחברת היהודים — על זאת תבקש פתרונים ממנו ולא תמצא. למה לא יסע לבוהוסלאוו, לעיר של יהודים, כשחגי ישראל מגיעים? ושוב היא מתרעמת עליו בפניו על מנהגו ללגלג מדי פעם בפעם על יהודי כשר, נכדם של יהודים טובים, מאותם שעוטפים סודר ירוק לצוארם, שמזדמן לביתו בכפר לבקש נדבה ממנו. את נדבתו הוא נותן לו אמנם ביד רחבה, אלא שהוא מלגלג אחרי היהודי בצאתו ועושה אותו לצחוק. „מוטב שלא תתן ולא תליץ"... כך טוענת לפניו הדודה טויבה מברדיטשוב.

ועוד דברים לה להדודה טויבה. הנה, למשל, המורה לפניכם. מורה זה מוצא חן בעיני הדודה טויבה. בחור נאה מאד — אין להרהר אחריו כלל. מלומד ובעל ידיעות. ולא עוד, אלא שנם בן־טובים הוא — מעלה כפולה ומכופלת. ואף־על־פי־כן, היכן מצאנו כתוב, כי חייב המורה להיות מחותן קרוב כל־כך אצל תלמידתו?

ולפי עניות דעתה, הרי המורה הזה מקורב ביותר אצל תלמידתו. מנין יודעת היא זאת? הדודה טויבה יודעת הכל. הדודה טויבה עין רואה לה. הדודה טויבה נתנה את לבה להשגיח על שני הצעירים האלה, להתחקות על שרשי רגליהם ולשמור את כל צעדיהם, ולא זזה מהם עד שראתה אותם בעיניה, כשהם אוכלים שניהם מקערה אחת. היכן היה מעשה? — בביתו של דודי הסוכן. הדודה טויבה מברדיטשוב הרגישה תיכף, למן היום הראשון לבואה, כי „נפש הנערה יוצאת אחרי נפש הבחור" וכי „נפש הבחור קשורה בנפש הנערה"... דבר זה, היא אומרת, ניתן להגלות לכל איש, אשר עינים לו לראות; ומי שאינו רואה, סימן הוא לו, היא אומרת, שהוא בסנורים, או שאינו עלול לראות את הנעשה מתחת לחוטמו... די לו לאדם, אומרת הדודה טויבה, שיתבונן אל השנים האלה, כשהם יושבים יחד אל השלחן ומחליפים מבטים איש עם רעותו, רק עיניהם מדברות... מאותו יום ואילך, אומרת היא, לא נרעה עין מהם. הדודה טויבה לא חסה על עמלה והשגיחה אחריהם על כל מדרך כף רגליהם — בשבתם אל הלמודים, בלכתם לטייל או בנסעם במרכבה.

פעם אחת — כך ספרה הדודה טויבה לפני הזקן — השגיחה בהם, שנכנסים הם בדרך־הלוכם לביתו הקטן של דודי הסוכן. ולא ישר הדבר בעיניה מיד: מה לילדים שכמותם באהלו הרל של הסוכן? ולא נתקררה דעתה של הדודה טויבה מברדיטשוב עד שהציצה לתוך ביתו של דודי הסוכן בעד החלון וראתה את שניהם יושבים ואוכלים מקערה אחת. מה אכלו שם — איננה יודעת. ורק ראה ראתה, — כה תראה בנחמה — כי שניהם אוכלים ומדברים וצוחקים איש לרעותו... „מכיון שכך, הרי דברים בגו! מה נפשך: אם שדוך הוא זה — מן הראוי הוא להאב והאם, שידעו גם הם דברים כהויתם. אלא מה? אהבה היא זו? רומאן? —

הזודה סוופה עין רוצה לה...

לא כל־שכן שצריכים אבי הנערה ואמה לדעת את צפונות בתם... הכל מודים, שטוב ויפה ונעים לאב להשיא את בתו למורה עני, אשר כל רכושו הוא זוג פתנות לעורו, מלישב ולהמתין עד אשר יברח המורה הזה עם הבת בחשכת־הלילה לבוהוסלאוו או לטאראשצה ויבנם שם עמה לחופה וקידושין בחשאי ובלא יודעים"...

אלה היו טענותיה של הדודה טויבה, כפי שנודע הדבר אחר־כך. את הסוד הזה גלתה לפני קרובה בחשאי כחצי שעה קודם שנסעה מן הכפר, ודבריה נכנסו ללבו של הזקן לוייב והרתיחוהו כל־כך, עד כי בצאתו החוצה ללוות את קרובתו היה נרעש ונסער מאד, ואחרי־כן לא דבר עם איש דבר כל אותו היום. בא הזקן להסגר בחדרו ולא נראה עוד ביום ההוא.

לעת ערב בא בנו המשכיל יהושע ונשאר בסופיובקה ללינת־לילה. ניכר היה, כי דבר כמום מתרחש בבית הזה, כי סערה קרובה להתחולל. בעלי־הבית נתכנסו לחדרו הסגור של הזקן והתלחשו שם יחד על צפונותיהם. כפי הנראה, קראו למועצת־משפחה. התלמידה בקשה לצאת עם המורה לטיול — ועכבו בידה. אל השלחן לא ישבו בני־הבית, כפעם בפעם, כולם יחד, אלא כל אחד ואחד בא לבדו, סער סעודתו ביחידות, קם אחרי אכלו והלך לו. איזה דבר יוצא מגדר הרגיל נפל בבית הזה. דממה רבה שררה מסביב. אותה הדממה האיומה, המורגשת לפני הסערה... מי מלל לה להדודה טויבה מברדיטשוב, כי הדברים המעטים, אשר נתמלטו מפיה שלא בכונה להזיק, יחוללו מהפכה כזאת בבית ויעשוהו כמרקחה? אפשר הדבר, שאילו ידעה הדודה טויבה מראש, כי עתידים דבריה לגרום רעה לנפשות נקיות, לא היתה מכניסה את ראשה בעבי הקורה הזאת. רק אחר־כך, כעבור ימים רבים, נתגלה הדבר, כי אמנם נחמה הדודה טויבה מיד על המעשה אשר עשתה ואמרה להסב את פני הדבר אחורנית, אלא שלא עלה בידה. התחכמה

הדודה טויפה ובקשה תחפולות להפיס את דעתו של הזקן ולשדלו בדברים, פי, לכאורה, הרי אין האסון נורא כל־כך, וכי, לפי עניות דעתה, אין לו על מה להצטער ביותר. „מה פשעו ומה חטאתו של הבחור? וכי בשביל שעני הוא, אין לו שוב תקנה? אין עניות נחשבת לחרפה, ואשרו של אדם בידי שמים"... דברים כאלה וכיוצא באלה הטיפה הדודה טויפה על לב הזקן, לנחמהו ולהפיג כעסו. אבל לא הועילה בדבריה כלום. הזקן טען, כי בעצם הדבר אינו מוצא בבחור זה שום פסול כלל. אבל איך הרהיבו שני אלה עוז בנפשם להתנות אהבים בביתו, ואת פיו לא שאלו? וגם אם תנשא בתו לחתן עני — אין בכך כלום. אבל במה דברים אמורים? כשהוא, אביה, יבקש וימצא לה את החתן העני הזה, ולא שהיא בעצמה תבחר בו, מבלי שאול גם את פיו! רק הדבר הזה עבר את רוח הזקן והעלה את חמתו.

כל הטענות והדברים האלה נתגלו להאנשים הצעירים לאחר המעשה, כעבור ימים רבים. ואולם אז, בעצם היום ההוא, לא חשו ולא ידעו כלום, כבשות תמות אלו. הרגש הרגישו אז רק אחת: כי איזה דבר מתרחש סביבם. מה טיבו של דבר זה — ידעו מחר. מחר יהיה האות...

וכשהגיע יום מחר והגבור השכים בבוקר, שוב לא מצא איש בבית. לא את הזקן ולא את אשתו, לא את הבן ולא את הבת. אים איפוא כולם? — נסעו מפה. לאן? — אין איש יודע... מכל אנשי החצר אין איש יודע להגיד דבר. על השלחן מוכנת מעטפה בשבילו. כשפתח את המעטפה, קוה למצוא בה מכתב, אשר יפתור לו את החידה הסתומה. ואולם במעטפה לא מצא אפילו מלה אחת. רק כסף היה מונח בה — דמי משכורתו במשך זמן שבתו בבית הזה. רק כסף ולא יותר. בחצר עמדה מוכנת בשביל המורה שלגית רתומה (הדבר היה באמצע ימות החורף), ובה שמיכה של עורות־

כבשים לכסות את רגליו. מפי האנשים אי־אפשר היה להציל אפילו מלה אחת. אפילו דודי הסוכן, שהיה מוכן לחרף את נפשו בעד המורה ותלמידתו, אף זה ענה על כל החקירות והדרישות רק באנחה ובנדנוד־פתפים בלבד. יראתו את הזקן גברה בלבו על הכל... כל זאת גרמה לו להמורה עלוב־הנפש, שיתרגש עוד יותר. תוהה ואובד־עצות היה, ולא ידע את המעשה אשר יעשה. כמה פעמים ישב לכתוב מכתבים, מתחילה אל הזקן, אחר־כך — אל בנו המשפיל, ואחר־כך — אל תלמידתו. אך הכתיבה לא עלתה בידו. גדולה היתה הצרה, אך גדול שבעתים ממנה היה העלבון. חרפה היתה לו גם בפני עצמו וגם בפני אחרים... ולפיכך לא התמהמה עוד, מהר וישב בעגלה וצוה על הרכב להוליכו אל התחנה, כדי לנסוע משם — לאן? עדיין אינו יודע בעצמו לאן יסע. למקום אשר יוליכוהו רגליו... ואולם לפי שעה, עד אשר יבוא אל תחנת מסילת־הברזל, צוה על הרכב להתעכב בבאראניפולי, זו תחנת־הפוסטה, מקום שאנשי סופיובקה מקבלים שם את מכתביהם. בבאראניפולי נמצא לו להגבור הצעיר מודע ומכר. את שמו כבר שמעתם. הלא הוא המשגיח על התחנה או ראש־הפוסטה מאלינובסקי.

מאלינובסקי, ראש־הפוסטה, היה נוטה מטבע בריתו למקח שוחד והיה כרוך, כפי שידוע לנו מכבר, אחרי השתיה. מאחוזתו של הזקן לוייב היה מקבל מתנות לעתים קרובות: שק חטים, עגלה מלאה תבן, ולפעמים, בימי אידיהם, היתה גם מטבע מזומנת מתגלגלת לידו. עם המורה ועם תלמידתו כרת ברית־שלום ונראה להם כידיד נאמן.

אל ביתו של מאלינובסקי זה סר המורה בשעת דחקו ולפניו גלה את מרי לבו. כונתו היתה בזה, כי מאלינובסקי יהיה שליחו להובלת סחורה אסורה — כי הוא ימסור את מכתבו לידי בתו של

לוייב ויביא לו את תשובתה, אם יהא רצונה להשיב. שמע מאלינובסקי את בקשת ידידו, מיד הושיט לו את ידו לאות ברית־אמונים, וליתר תוקף הצטלב ונשבע באלהיו, כי ימלא את שליחותו על הצד היותר טוב. ומאחר ששני הרעים פרתו ברית ביניהם ועשו עסק, הרי הדין נותן, שחייבים הם לקיים את דברי הברית והעסק במעט משקה ולקנח שתיתם בדג מלוח. לא הועילו לו להבחור שום דברי סירוב. צריך היה לישב עמו אל השלחן, ולא זזו משם עד שהריק מאלינובסקי את הבקבוק עד תומו ועמד לנשק להבחור מנשיקות פיו ולהשבע לו עוד הפעם באלהיו ולחזק את שבועתו בקדושת הצלב, כי את מכתביו ימסור לידי בת לוייב בשלמות, לידיה ממש — יהא־נא לפו סמוך ובטוח, כי מאלינובסקי לא ישקר ואת מוצא־שפתיו לא יחלל...

וכך הוה. את מכתבי־האהבה הראשונים, מכתבים חוצבים להבות־אש, אשר שלח הגבור הצעיר בזה אחר זה לאהובת־נפשו, אמנם מסר ראש־הפוסטה מאלינובסקי אחר־כך בדיוק ובשלמות לידי הזקן לוייב... ולפיכך נקל להבין, כי תשובה לא קבל הבחור העלוב על מכתביו הלוהטים. ונקל איפוא להבין, כי הבחור כתב וחזר וכתב את מכתביו — עד אשר חדל לכתוב...

. . . . . .

. . . . . .

מה פירושן של הנקודות האלה? פירושן — חשכת ליל ארוך. הכל עוטה ערפל כבד. הנודד, בודד ונעזב לנפשו, תועה ומבקש דרך בישימון, מגשש באפלה. מדי עברו, יכשל באבן־נגף או יפול לבור־שחת... שבע יפול ויקום, ובקומו יוסיף לעשות את דרכו הלאה, עד אשר יכשל באבן חדשה ויפול לבור חדש... ומפני שרב החושך על סביבותיו, אינו מבחין בדרכו ונוטה לנתיבות עקלקלות ועושה

מִדְחִים הרבה על ימין ועל שמאל... ואי־אפשר לו לאדם למצוא את דרכו הנכונה אחרי אשר חשך עולמו בעדו ואור־עיניו אין אתו. אדם אשר כזה נגזר עליו לתעות בתוהו לא־דרך... ואמנם כך היה תועה גבורנו, תועה ימים רבים, עד אשר מצא את דרכו הנכונה, עד אשר מצא והכיר את עצמו.

יז.

הַפְּגִישָׁה הָרִאשׁוֹנָה לִבְרָךְ.

נפוץ הזכרונות נכנס לקיוב ונושא את נפשו אל כוכבי ה„השכלה" הגדולים. — בדיקת־לי? באכסניה. — שואל למקומו של המשורר העברי יהל"ל. — מחבר „בתבי עברי" ומשחק הפריפיראנ"ס. — זוכה להתיצב לפני המשורר יהל"ל ויוצא מעם פניו בפחי־נפש.

אן יסע בחור צעיר, שאין לו בית ומשפחה והוא מבקש לו דרך בחיים? — הוה אומר: להעיר הגדולה. העיר הגדולה — זוהי תל שהפל פונים אליו, נקודת־המרפז, אבן־השואבת, שמושכת אליה את לבו של פל אדם, המבקש לעצמו עבודה או משלח־יד, מלאכה או כהונה להחיות בה את נפשו. אברך, שאבדה נדוניתו בענין רע, או שהעלה טינה בלבו על אשת־נעוריו, או שנפלה מריבה בינו ובין חותנו וחותנתו, — לאן יפנה בשעת־דחקו? — לעיר הגדולה. פלוני שמע שמועה בעירו הקטנה, פי בפירזה ניתנה יכולת לכל בעל־נפש לברוא יש מאין ולצבור פסף מלוא־חפנים, — מה יעשה איפוא? — הריהו קם והולך אל העיר הגדולה לבקש שם אף הוא את מזלו. העיר הגדולה, המטרופולין — פח נפלא ניתן לה לצודד נפשות, קסם מיוחד, אשר ממרחק ימשוך אחריה את הלבבות ולא ירפה מהם עד אם יפלו ברשתה. נמשלה העיר הגדולה למערבלה של נהר, שפל השייטים נבלעים בה, ולאבוקת־אש, שפל הפרפרים נמשכים אל אורה ונשרפים בשלהבתה. נדמה לך, פי בה חזות הפל, שם תמצא

את הפתרון לכל חלומות־נפשך ודמיונות־נעוריך ושם תשיג את אשר בקשת ולא מצאת עד הנה...

המטרופולין של אותה סביבה, שבה נולד וגודל גבור הזכרונות האלה, היתה העיר הקדושה והמהוללה קיוב, עיר ואם ברוסיה. לשם ערגה נפשו ולשם הגיע לבסוף. אל מה שאף בעת ההיא ומה בקשה נפשו אז? — דבר זה לא ניתן להתברר, מפני שהוא עצמו לא ידע עדיין בבירור, משאת־נפשו מה היא. אל העיר הגדולה נמשך מאליו, שלא מדעת, כאשר ימשך התינוק ויפשוט את ידיו באפלת הלילה לאור הלבנה. העיר הגדולה היא עיר של חכמים וסופרים. שם יושבים אנשי־השם הגדולים, הכוכבים המאירים, השולחים אלינו לאָרץ את זהרם הרב ממרומי שמים. הלא הם המשפילים הגדולים, הסופרים המפורסמים והמשוררים בחסד עליון, אשר שמותיהם נעמו כלי־כך לאזניהם של אלה — לא ידעתי למי אָדַמְתָּ ואיך אָבַנְתָּ — של אלה הצאן, פרחי ההשפלה, זאטוטי בני־ישראל בערים הקטנות והנדחות, בחורים תמימים וישרים, שלא טעמו טעם חטא... זו היתה יציאתו הראשונה של גבורנו הצעיר לאויר העולם הגדול, וזו היתה כניסתו הראשונה לכרך.

משנכנס לכרך, נזדמן לפונדק יהודי, שהיה ידוע אז בקיוב בשם „פונדקו של רב אלתר הקאניוואי" — זו אכסניה בשפלת העיר, הקרואה פודול, מקום שהישיבה מותרת ליהודים. אמרתי כאן, שהישיבה מותרת שם ליהודים — ואולם חייב אני לחזור תיכף מדברי ולבארם ביתר ביאור, שלא יטעו בהם בני־אדם ולא יחשבו חלילה, כי אמנם ניתנה רשות ליהודים לשבת במקום ההוא. זאת לא זאת. רשות הישיבה ניתנה שם רק לאותם היהודים, שזכות מעמדם מסייעתם, למשל: לבעלי־מלאכה, לסוכניהם של סוחרים בעלי מדרגה ראשונה ולאנשי־צבא מחיל ניקולאי הראשון, או לאלה, שזכות בניהם תלמידי הגימנזיה מסייעתם. ואילו שאר היהודים

יושבים שם ישיבת־עראי, מסתתרים איש בפנתו האפלה, בסחורת־חוץ אסורה, חיים חיי יראה ופחד בחסד השוער אשר על הבית ופקיד־השוטרים אשר על הרחוב, או בחסד האדון שר־הרובע. ואף זה — רק לזמן מוגבל, עד אשר יקרה מקרה „צַיָד" בשכונה: בחצי הלילה משתערים שוטרים ואנשי־צבא מזוינים, פושטים על בתי ישראל ואכסניותיהם, בודקים בחורים ובסדקים ומחפשים אחרי סחורה אסורה. כל התכונה הזאת „בדיקת־לילי" תקרא בלשונם. וכשתפול בידם הסחורה האסורה, כלומר: כשיזדמנו להם יהודים שרויים בלא זכות הישיבה, מיד יריצו את כולם יחד, כְּהָעֵז את הַמְקֻנֶה, לבית־התפקידות, ומשם ישלחום בכבוד גדול, בלוית גנבים ואסירי המלך, אל המקומות אשר משם באו, איש לעירו ואיש לביתו...

ואף־על־פי־כן אין הדבר מעכב בידי יהודים מנסוע לקיוב. הלא כן יאמר משל הרוסי: „אלמלי מוראו של זאב, לא הנחת מקום לעוברי יערים"... אמנם גדולה יראתם של יהודים מפני „בדיקות־הלילי", ואף־על־פי־כן הכל נוהרים למקום הפורעניות. שמים הם מבטחם בבעל־האכסניה, כי הוא יהיה להם למגן ולמחסה וישמור עליהם בעת הבדיקה, לבל תאונה להם כל רעה חלילה. הא כיצד? — הדבר פשוט: יודע בעל־האכסניה לעור עיני פקחים ולטמא ידי שומרי־הסדר בשעת הצורך. יודע הוא לכוון שעה אחת לפני הבדיקה, מתחפם ומוצא עצה לכסות על הנגע בבית ולהעלים מן העין את הסחורה האסורה. מסתיר הוא את האכסנאים כולם, איש איש במקומו הראוי לו: את זה יעלה על עלית־הגג ואת זה יוריד אל מעמקי המרתף, לזה יועיד מקום בארון־הבגדים ואת זה ידחוק לתוך אחד הארגזים. ויש שיבוא אחד האכסנאים בעצם הבהלה להתפנם במקום־סתרים כזה, אשר איש לא יאמין ואיש לא יעלה על דעתו, כי אפשר לו לאדם מן הישוב להחבא שם... ונפלא הדבר ביותר, כי אותם היהודים עצמם, ששכבו איש־איש

במחבואו, חרדים ונבהלים, כשהם יוצאים מן החורים, הרי הם חומדים לצון להם וממלאים שחוק פיהם על כל המעשה, כאילו רק שעשועי־ילדים היו להם ובמשחק המחבואים השפיקו. לכל היותר יתנחמו איש בפני רעהו באנחה: „עָט, אין בכך כלום! רבות רעות מצאונו, ולא הָמָן אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו — ואף־על־פי־כן, הנה עיניכם הרואות!“...

מחבר הזכרונות האלה, בכניסתו הראשונה לעיר קיוב הקדושה והמהוללה, זכה בעצמו לכבוד זה — להיות שוכב על עלית־הגג בפונדקו של רב אלתר הקאניוואי ביחד עם שאר יהודים, כולו מכונס ומצומצם בקרן־זוית אפלה ורועד מקור. מאורע זה אירע בליל־חורף אפל. ומפני שהבדיקה באה לפתע־פתאום, מבלי אשר חפה לה איש, לפיכך לא הספיקו הגברים ללבוש, במחילה מכבודם, את מכנסיהם, והנשים — את שמלותיהן. לאשרם של הנחבאים, לא ארכה הבדיקה הרבה, שאלמלא כן — היו גוועים כולם בקור. ואולם בשכר זה מה רבה היתה החדוה אחר־כך, כשהפונדקי רב אלתר הקאניוואי, יהודי שפרקו נאה וזקנו לבן, קרא אותם לרדת מעל העליה בלשון משונה, שנאמרה בחרוזים:

— יהודים, אל מורא! שמעו הבשורה! כבר הלכו החמורים — צאו מן החורים!...

ואחרית הפחד היתה שמחה גדולה. הגישו את המיחם לשלחן, ויהודים ישבו לשתות חמין בקנוח בעכים מצומקים ולספר את כל הנסים והנפלאות, אשר עשה להם אלהים בליל־שמורים זה — ספורי יציאת־מצרים! ואולם השמחה ערבה להם תיכף ומיד: בעל־האכסניה, רב אלתר הקאניוואי, שם מס עליהם — שקל וחצי לנלגולת, פופר פריון נפשם מידי בודקי הבדיקה. לא הועילו גם טענותיהן של הנשים. עלובות־נפש אלו יצאו במחאה חריפה וטענו כנגד בעל־הבית, כי על־פי מדת היושר הרי הן פטורות מן המס, לפי

שבאו אל העיר הזאת לא לשם תענוג ולא לשם עסק ורוָחים. כל עצמן לא באו לכאן אלא לדרוש בהפרופיסור, לבקש ממנו מזור לגופן...

וכאן מתחילה פרשה של רופאים ורפואות. כל אחת מהנשים מספרת לפני חברותיה את נגעי לבה, מונה כרוכלת את כל תחלואיה וקוראת בשם הפרופיסור, אשר אליו באה. נתגלה הדבר, כי כל הנשים כולן באו לדרוש בפרופיסור אחד, וכמעט כולן מחלה אחת להן. אכן נפלא הדבר: כל מחלה, שאתה מוצא באשה אחת, אתה מוצא דוגמתה, לכל פרטיה וסימניה, גם בשאר הנשים... ואולם נפלא שבעתים מזה, כי כל הנשים, אף כי רב מספרן פה, כולן מדברות יחד — ובכל זאת שומעת האחת את דברי חברתה! רשמים אחדים, שנקלטו במחו של מחבר הזכרונות האלה בלילה ההוא, ציין אחר־כך באחד מספוריו הראשונים בשם „היציאה הראשונה לאויר העולם (מעשה בשתי צפרים רפות, שיצאו בפעם הראשונה מִקִנָן לעולמו של הקדוש־ברוך־הוא)".

כך עבר הלילה הראשון על גבורנו הצעיר בעיר קיוב הקדושה, הגדולה לאלהים. למחר השכים בבוקר והכין את עצמו להתודע אל הכוכבים הגדולים והמאירים, השולחים את זהרם אלינו ממרום הרקיע — כלומר: אל סופרינו הגדולים אנשי־השם, אל המשפילים והמשוררים, אשר מהם שמע בקיוב לעת־עתה רק את שמעו של אחד, הוא המשורר העברי המפורסם, המכונה י ה ל"ל. אליו נשא את נפשו ביום ההוא ושאף להתיצב לפניו. ואולם לא בנקל יבוא אדם ויתיצב לפני משורר פמותו. לאחר שחקר ודרש את פי העוברים והשבים למקום המשורר, נודע לו, כי בקיוב יש עשיר אחד ובעל־מיליונים ושמו ברודסקי, וכי ברודסקי זה יש לו טחנה בפודול, וכי בטחנה זו יש לשפת־הסופרים, וכי בלשפה זו עוברים כמה וכמה אנשים, וכי בין האנשים האלה יש אחד, שמלאכתו

מלאכת הגזבר, ושמו י. ל. לוין. ולוין זה הוא המשורר המפורסם יהל"ל. וכאן מתחיל עיקר המעשה.

לא כל אדם זוכה להכנס לטחנתו של ברודסקי, לְפָנַי ולפנים. רשות הכניסה ניתנת רק לזה, שעסקו בחטים או בקמח. „למי אתה שואל?" — „להמשורר המפורסם יהל"ל". — „אדם פזה אין פה"... ולא עוד, אלא שיהודי אחד, סרסור לחטים, מצא כאן מקום להתגדר בו ולהראות את חריפות שכלו. שאל את הבחור, אמר לו: „וכי ראש־חודש היום, שאתה קורא את ההלל?"...

נם עשה לו הקדוש־ברוך־הוא, שֶׁזִּמֵּן לו באותו מעמד איש יהודי ארוך וצנום, בעל חוטם ארוך ופנים קמוטים ושיורי שינים מכורפמות מציצות מפיו. לבושו של אותו יהודי היה בגד קרוע, והסוכך הגדול אשר בידו, סוכך של בד אפור, עם המגבעת הממועכה אשר לראשו שוו לפניו דמות־דיוקנו של דון קישוט איש־לאמאנשה. נתגלה הדבר, כי יהודי ארוך זה, שמראהו מראה דון קישוט, רואה־חשבונות הוא בטחנתו של ברודסקי, והוא עובד במחיצה אחת עם המשורר המפורסם יהל"ל! כשנודע לו מפי הבחור שם האיש, אשר אותו הוא מבקש, מיד אחז היהודי הארוך בידו והכניסהו לפני ולפנים באין אומר ודברים. שם הציג דון קישוט את הסוכך הגדול באחת הפנות, התפשט את הבגד הקרוע ונתגלה לפני בן־לויתו במעיל קצר, שמרפקות שרווליו מרוסקים, וברגלים מעוקמות, שאלמלא עקמימותן היתה קומתו של רואה־החשבונות ארוכה עוד יותר. לאחר שלקח הבחור דברים מעטים עם רואה־החשבונות הארוך, כדרך בני־אדם זרים, שמתודעים איש אל רעהו, גדל האיש הזה בעיניו פתאום משכמו ומעלה. כל־כך למה? נתגלה לו במשך השיחה, כי דון קישוט זה יודע פנים אל פנים איש אחד, אשר בעיני הבחור התמים נראה בימים ההם כמלאך־אלהים. אותו האיש היה בוגרוב בכבודו ובעצמו, הוא בוגרוב.

המחבר המפורסם של „פתבי עברי"! ואת בוגרוב זה ידע רואהו החשבונות הארוך ימים רבים ועבד אתו בבאנק אחד בעיר סימפירופול.

— האמנם? האמנם? ובכן, ידעת אותו, את בוגרוב הגדול, פנים אל פנים? — שואלו הפחור התמים מתוך התפעלות יתירה.

— איש תם! הלא פי הוא המדבר אליך, כי שנינו עבדנו יחד בבאנק, בסימפירופול, ומה לך עוד?

— ואתה בעצמך פה אל פה דברת עמו?

— כאשר ידבר איש אל רעהו! ולא שדברתי בלבד, אלא שחקתי עמו בקלפים, את משחק הפריפיראנ"ס שחקנו. את הקלפים אהב גריגורי איסאקוביץ מאד. חפה יתירה היתה נודעת ממנו לקלפים. הוי, כמה חמד את הקלפים! פלומר: לא שהיה קוביוסטוס, אלא משחק לפי תומו, משחק בפריפיראנ"ס. אך זה היה פריפיראנ"ס!...

מתוך דברים אלו הוא מרים את ידו הרזה, שעצמותיה בולטות מתוך עורה, מגלה את מרפק־שרוולו המרוסק, מקמט עוד יותר את פניו הקמוטים, מעיף את קצה חוטמו הארוך באויר כדי חצי העגול וחושף את שיורי שיניו המכורסמות, שנשארו לו לפליטה מימים קדמונים. סימן לבת־צחוק. ואולם מיד הוא חוזר ומביט שוב מתוך כובד־ראש. מכוון הוא את עיניו לנקודה רחוקה, מציץ בעד משקפיו הנוצצים לאויר ומדבר על בוגרוב ברגש של כבוד והערצה.

— אדם גדול הוא גריגורי איסאקוביץ! וכי קל בעיניך גריגורי איסאקוביץ? פססס! גדול, גדול הוא מאד! גדול לאין ערוך מהמשורר המפורסם שלך יהל"ל... זה — קטן הוא... קטן ביותר... קטן עד לאין שעור וערך — קטן כל־כך!... — ובדברו, השפיל ידו לארץ והראה את מדת קטנותו של יהל"ל. אותה שעה נפתחה

הדלת פתאום ונכנס לחדר בן־אדם קטן־הקומה, אך בריא־הבשר, בעל פרם ובעל עינים פוזלות. בסקירת־עין ראשונה נראה לעומת דון קישוט הארוך והכחוש בדמות סאנשו־פאנסו, נושא־כליו המהולל של דון קישוט... בלא ברכת הבוקר חלף סאנשו־פאנסו במהירות על פני שני המדברים ונעלם מאחרי השבכה, החוצצת את החדר הסמוך הקטן.

— הלא הוא הוא זה, המשורר יהל"ל שלך... יכול אתה להפנם אצלו, אם רצונך בכך... איננו מן האדונים הנדולים, שצריך לנהוג בהם כבוד...

מתוך דברים אלה, וגם מתוך הבדל זה, שהבדיל תחילה בין בוגרוב ובין יהל"ל, ניכר היה, כי רואה־החשבונות והגזבר חיים ביניהם חיי חתול ועכבר, הדרים בכפיפה אחת. ואף־על־פי־כן לא הועילו דברים אלו להפחית את ערכו של המשורר בעיני מעריצו הצעיר והנלהב אף כמלוא השערה. בלב נפעם ובנפש חרדה עבר את המפתן ונכנס בלאט לחדר הקטן. שם מצא את המשורר המפורסם בעמידה פייטנית, כשידיו חבוקות על לבו, ומראהו כמראה אלכסנדר פושקין, או, לכל הפחות, כמיכה יוסף לבנזון. נראה היה, כי רוח השירה נחה אז על המשורר, לפי שהיה מטייל ארוכות וקצרות על־פני חדרו הצר, כשידיו משולבות על לבו, ולא שעה כמעט אל מעריצו הצעיר ולא ענה על ברכתו אלא במבט זועם של עיניו הפוזלות. ואין צריך לאמר, שלא בקשהו לשבת ולא שאל לשמו ולמעשהו בעיר הנדולה. המעריץ הצעיר והתמים בטוח היה אז, כי כך דרכם של כל המשוררים, כי גם אלכסנדר פושקין אינו מחזיר שלום לבני־אדם... אמנם הרגיש הרגיש אז הבחור, כי לא נעים לו ביותר לעמוד כנולם ליד הדלת והמזוזה. אבל מה יעשה — ולא בידו טובו. להתרעם חלילה בלבו ולתת תְּפִלָּה להמשורר — לא העיז. וכי קל הדבר בעיניך — הן לא מדתו של

משורר כמדת בשר־ודם! הלא משורר הוא!... ובשכר זה, בעבור שנים אחדות, אחרי שהמעריץ התמים נעשה בעצמו סופר בישראל, ולא סופר בלבד, אלא עורך של מאסף שנתי („הביבליותיקה היהודית לעם"), והמשורר יהל"ל הביא לו פיליטון משלו, ספר לו מי שהיה מעריצו ועכשיו הוא עורכו שלום־עליכם את דבר פגישתם הראשונה ותאר לפניו את התמונה הרשומה למעלה. אז תמך המשורר את מתניו בידיו וצחק צחוק גדול.

ואולם אז, בפגישתו הראשונה עם המשורר, לא הלך לבו של הבחור עלוב־הנפש אחרי צחוק. נקל איפוא לשער את רוח היאוש, אשר תקפה אותו אז, בצאתו בפחי־נפש מעם פני המשורר המפורסם. אך בזה לא תמו עוד נסיונותיו, אשר נתנסה בהם בכניסתו הראשונה לכרך. זוהי רק התחלת פרשה של תלאות והרפתקאות ונסיונות ימי־הנעורים.

יח.

מִכְתְּבֵי־מְלִיצָה.

בעל־האכסניה מסיח לפי־תומו בענין של מכתבי־מליצה. — הנפור הצעיר דופק על דלתותיו של רב־העדה בקיוב. — שולחים אותו אל „חכם היהודים" אשר על־יד שר־הפלך. — פזור־נפשו של חכם מבוהל. — הבחור מקבל מכתב־מליצה אל הפרקליט המפורסם קופרניק.

ר משוטט בחוצות עיר נכריה וגדולה הריהו כתועה ביער. אין לך בדידות גדולה מזו, שאדם מרגיש בלבתו ביער. ומעולם לא ראה גבור הזכרונות האלה את עצמו בודד ונעזב כל־כך, כאשר ראה את עצמו בימים ההם בקיוב. אנשי העיר הגדולה והיפה הזאת באילו נדברו כולם יחד ועשו חוזה ביניהם, שלא להסביר פנים להאורח הצעיר ושלא להראותו שום סימן של חבה. כל הפנים רעמו לקראתו, כל השערים ננעלו בפניו. ולוא, לכל הפחות, לא היו כל האנשים האלה, המשמשים לפניו בערבוביה, עוטפים אדרות־שער יקרות, פרוזני־ארץ, ולא היו רצים ברחובה של עיר במרפבות־חורף נהדרות, רתומות לסוסים אבירים־דוהרים! ולוא, לכל הפחות, לא היו הבתים מקושטים כל־כך בפאר והדר ומרגיזים את העין ביפים! ולוא, לכל הפחות, לא היו המשרתים ושומרי־הסף, העומדים ליד הדלתות, מביטים עליך בחוצפה יתירה כל־כך וצוחקים עליך בפניך ממש! על כל הרעות, אשר שבעה נפשו בעת ההיא, היה מוחל וסולח לבני־אדם, ובלבד שלא יצחקו עליו. ואולם לצערו ולמורת־רוחו נדמה

לו אז, כי הכל מלגלגים עליו ועושים אותו לצחוק. הכל — אפילו בעל־האכסניה, רב אלתר הקאניוואי, שבבר תארנו את דמות־דיוקנו למעלה. הוא רב אלתר הפונדקי, שנתגלגלה לו זכות על־ידי אורחיו החייבים, שאין להם רשות הישיבה בעיר קיוב הקדושה, ונעשה „מקורב למלכות", חשוב בעיני פקידי המקום.

טבע משונה אתה מוצא ביהודי זה, שבשעת דברו עמך אינו מישיר מבטו מול עיניך, אלא מביט ממך והלאה, מכונן עינו למרחקים, ובת־צחוק ערמומית אורבת לך מתחת לשפמו השב. עם האורח הצעיר מדבר הוא לא בלשון „אתם" ולא בלשון „אתה", אלא מתחפם ומתפתל בדבורו, בלוליין זה, המרקד על החבל, ויוצא ידי חובתו בלא „אתה" ובלא „אתם". מוסר אני בכאן שיחתם של השנים, בלומר: של הפונדקי הזקן עם אורחו הצעיר. הפונדקי שוחק, משפיל עיניו למטה, גולם בפירוסה באצבעותיו ומדבר בקול דק ומתוק מדבש.

הפונדקי: מה נשמע?

האורח: ולדידך, מה יש להשמע?

הפונדקי: מה עושים?

האורח: ולדידך, מה יש לעשות?

הפונדקי: פונתי: מה עושים בקיוב?

האורח: ולדידך, מה יש לעשות בקיוב?

הפונדקי: הרי בודאי מבקשים דבר בקיוב?

האורח: ולדידך, מה יש לבקש בקיוב?

הפונדקי: משלח־יד או כהונה?

האורח: איזו כהונה?

הפונדקי: על־ידי מכתב־מליצה או סיוע דומה לזה, או מה?...

האורח: מכתב־מליצה למי?

הפונדקי: פלום יודע אני למי? להרב?

האורח: למה להרב דוקא?

הפונדקי: אלא אם כן — להרבנית?

פאן נשא בעל־האכסניה את עיניו בפעם הראשונה אל האורח הצעיר ונשתתק. ואולם האורח הצעיר לא הרפה ממנו שוב.

האורח: אל־נא, דבר דברים ברורים. למה להרב דוקא?

הפונדקי: פלום יודע אני? ראיתי בחור מצעירי הדור בא לקיוב, ואמרתי אל לבי: בודאי יש לו מכתב אל הרב, פלומר — אל הרב מטעם הממשלה, ועל־ידי הרב תתגלגל לו זכות למקום אחר... מנהג העולם בכך. אלא מה? שמא, חלילה, טעות היתה בידי והחטאתי המטרה — אם כן, חֲרֵם ממני המצנפת וְהָסֵר העטרה!

אכן ממשל משלים הוא היהודי הזה ובחרוזים ידבר! ואף־על־פי־כן נכנסו הדברים האחרונים של בעל־האכסניה על־אדות הרב וגלגול זכותו ללבו של הבחור. חשב בדבר ומצא, כי העצה היעוצה הזאת אינה נפתלת ביותר. אם תתגלגל לו זכות על־ידי הרב ואם לא תתגלגל — ואולם כניסתו לבית הרב ודאי שלא תזיק לו. ואפשר, שגם הועל תועיל לו. הלא רב הוא. ולא רב סתם, אלא רב הפלך — ואל תהי מליצת רב פזה זלה בעיניך!... לאט־לאט מתלהב בו דמיונו, ועצת הפונדקי הזקן לבקש עזר וסיוע מאת הרב הקיובי מתחוורת לו יותר ויותר ומתקבלת על דעתו כדבר של ממש, והוא רואה בעליל, כי מן השמים גרמו לו, שעל־ידי דברי הלצון, אשר חמד לו הזקן רב אלתר הקאניוואי להנאתו, ועל־ידי פטומי־מלים, שהשמיעהו זה לפי־תומו מתוך בטלה, יולד בלבו רעיון נפלא כל־כך, רעיון מצוין ומיוחד במינו! אכן זה דרכם של הרעיונות הגדולים תמיד. על־ידי מקרה קל שבקלים, על־ידי דברים של סח־בכך התרגשו ובאו כל המאורעות הפבירים שבעולם. ספר תולדות

השלמת האדם והמצאותיו הגדולות והמועילות יעיד על זאת כמאה עדים. והדברים עתיקים.

לאחר שהכין את עצמו ימים אחדים רצופים וכבר ידע את מקום שבתו של הרב, השכים פעם אחת בבוקר קר ומעונן לפתחו וצלצל בפעמון מימינו. מיד נפתחה הדלת ויד שלוחה הראתה לו, שיחזור ויצלצל בפעמון משמאלו, כי שם לשפת־הסופרים. חזר וצלצל משמאלו בפעמון לשפת־הסופרים. נפתחה הדלת לפניו, והוא נכנס לשפת־הסופרים של הרב ומוצא שם כמה יהודים למיניהם ולטפוסיהם, רובם בעלי־מלאכה, עניים, מדוכאים ולבושי קרעים. ביניהם גם נשים אחדות בשמלות מזוהמות ובפנים שוממים ונער אחד, בעל פנים אדומים ונפוחים ומגפים גדולים וקרועים, שאצבעות רגליו מבצבצות מתוכם. ולעומת זה צוארו של הנער מחותל שני סודרים — תרים כפול בפני הצינה... על כתלי הלשכה תלויות מפה קרועה של ארץ־ישראל ותמונה גרועה של הקיסר. מראה הלשכה הזאת, דמות היהודים לבושי הקרעים, פני הנשים המזוהמות והשוממות, הנער נפוח־הפנים ויחף־האצבעות, המפה הקרועה של ארץ־ישראל והתמונה הגרועה של הקיסר — כל אלה יחד נוסכים עליך רוח עצבות ושממון קודר. ואם מעט לך כל זה — הנה הושיבו ליד שלחן־כתיבה מלוכלך בדיו, שלחן ישן ומדולדל ומעונה מרוב שמוש, איש זקן ותשוש־כח, שפניו חסרי־צבע, חורים ודוממים כפני מת. אלמלא היה הזקן אוחז עט בידו ושולחו מדי פעם בפעם להטבילו בדיו, אפשר היה להאמין בבטחה, כי אל שלחן זה יושב בר־מינן, שמת לפני שלשים שנה ומעלה, אלא שחנטוהו יפה והושיבוהו במקום הזה, והריהו מתקיים בנס. המת החנוט פוטר מפניו אחד אחד את היהודים והנשים, והעבודה הזאת נעשית אצלו בשובה ונחת. נמשכת היא כדי שעה וחצי. אחר־כך הוא פונה אל הנער נפוח־הפנים, ששני סודרים בצוארו. גם משאו־ומתנו עם זה אינו

מתנהל בזריזות יתירה ונמשך פרי חצי השעה. הנער בוכה, והמת החנוט מרים עליו קולו וגוער בו בנזיפה. ברוך המקום, ברוך הוא — גם הנער הנפוח נפטר בשלום מעל פניו. אז רמז המת לגבור הזכרונות האלה, שיקרב אל שלחנו. קרב אל השלחן. פתח המת בקול־רפאים, העולה מן הארץ:

— מה שאלתך?

— דבר לי אל הרב.

המת מעיין בספר־הזכרונות אשר לפניו וקולו עולה משאול תחתיות:

— תעודת־לידה?

— לא.

— חתונה?

— לא.

— לרשום ילד? ילדה?

— לא.

— איש מת?

— לא.

— נדבה?

— לא.

— אלא אם כן, מה חפצך?

— לא כלום. חפצתי לראות את פני הרב.

— אם כן, מתחילה היה עליך לאמר כך.

והמת החנוט קם מלפני השלחן, הולך בלאט, הלוך וטפוף, כמי שרגליו כושלות, מתעלם מן העין באחד החדרים הסמוכים פרי עשרים רגעים וחוזר משם בפנים דוממים ובבשורה מעציבה:

— הרב איננו בביתו. הטרח־נא את עצמך ובוא בפעם אחרת...

לא פעם אחת ולא שתים הטריח הגבור הצעיר את עצמו עד אשר מצא את הרב בביתו. ואולם בשכר זה קבלהו הרב בסבר פנים יפות ובחבה יתירה. אמנם לא בבת־אחת עלה ביד גבורנו הצעיר לקנות את לב הרב. מתחילה כאילו נבעת הרב מפני אורחו הצעיר ולא יכול לעמוד על אופיו של זה ועל טיב בקשתו. בסבור היה החחור התמים, כי רב מטעם הממשלה, המשמש בעיר גדולה כקיוב, צריך להבין על־פי סקירת־עין בלבד חפץ איש ואיש ומשאלתו. והנה עומד זה כנגדו, מביט אליו בתמיה, מעפעף בעיניו כבשר־ודם פשוט ואינו מבין כלום, עד אם יבררו לו את הענין באר היטב, דבר דבור על אפניו, לכל פרטיו ודקדוקיו. ואחרי שכבר נתחוור לו כל הענין כולו, דבר דבור על אפניו, עמד הרב והשמיע פתאום, כי אין בידו לעשות לטובת החחור קטנה או גדולה. אין בידו לעשות כלום. הדבר האחד, אשר יוכל לעשותו, הוא — לתת לו מכתב־מליצה לאחרים, למען יבואו הם לעזרתו.

— מכתב־מליצה? די לי בזה! די והותר! כלום מה אני מבקש? רק מכתב־מליצה — אותו אבקש!

והאורח הצעיר מתבונן אל פני הרב הקיובי ומכוונו במחשבתו לעומת פני הרבנים מטעם הממשלה בערים הקטנות, אשר ידע עד הנה. בזכרונו חולפת חבורה של פקידי־מלכות קטנים, בעלי נפש קטנה ורוח נמוכה, מיני פרצופים משונים, ביניהם אחד בעל קרחת מבהיקה. לעומתם נראה לו הרב הקיובי בעמידתו זו כאחד מאצילי עם, והללו בפניו — כקופים בפני אדם, כגמדים בפני ענק. זה — הפרת פניו תענה בו, כי אדם־המעלה הוא. ורק חסרון אחד אתה מוצא בו, שצהוב הוא ומנהגו בכבדות. דבורו בנחת, תנועותיו מתונות וגם מחשבתו מתנהלת לאטה, בלא השתתפות העצבים. אדם כזה — מאה שנה יחיה. אינו צץ למות. יש לו שהות.

— ובכן, מבקש אתה איפוא, כי אתן לך מכתב־מליצה? למי?

— למי? הדבר הזה מסור לך לעיין בו...

טוב. מוכן הוא לעיין בדבר. והרב עומד עוד הפעם לחקור את פי אורחו, לדעת מי הוא ומאין בא ומה בקשתו במקום הזה. אחר־כך הוא משתקע בהרהורים למשך רגעים אחדים. לחץ על כפתור — מיד נתגלה ובא מתוך הלשכה, כעולה מן הארץ, המת החור והחנוט, והרב צוה עליו לכתוב מכתב לידידו — את השם הבליע בנעימה — ולבקש ממנו, אולי יוכל לעשות קטנה או גדולה לטובת הבחור הזר הזה... ולהבחור הזר פנה הרב ואמר, כי כותב הוא את המכתב הזה לידידו הרמאן מארקוביץ בארץ, שהוא אחד מעורכי־הדיינים בעיר הזאת ומכהן בכהונת „חכם היהודים" על־יד שר־הפלך.

לאחר שגמר את העבודה הזאת, שאף הרב רוח. נראה היה, כי אבן־מעמסה נגולה מעל לבו. אמנם טרח הרב מעט לערוך את המכתב כהלכתו. אבל טרחתו לא היתה לשוא: הוציא מתחת ידו דבר מתוקן ומועיל כאחד — מכתב־מליצה על־דבר בחור משכיל, שלוח ל„חכם היהודים" בכבודו ובעצמו, לאדם היוצא ובא לפני שר־הפלך! לאושר כזה לא פלל הבחור המסכן אפילו בדמיונו הנלהב! המכתב, שהיה מונח בכיס־חזהו, נסך חום נעים לתוך לבו והחליפו ועוררו לקראת גדולות ונצורות. הולך הוא מפה בדרך ישרה אל „חכם היהודים" אשר על־יד שר־הפלך — נראה, מה יעשה לו שם אלהים!... ו„חכם היהודים" מצטייר לו בדמיונו בדמות פרופיסור זקן ונכבד, שמטבעות־כבוד של זהב תלויות לו לכל רוחב חזהו וכל מראהו מראה גיניראל. ברתת ובזיע הוא מושך בפעמון הדלת ונכנס לתוך חדר־משכיתו של החכם, שאצטבות קירותיו מלאות ספרים עד התקרה. עומד הוא בחדר־הפלאות ושיניו נוקשות זו לזו. כעבור רגעים פורץ לתוך החדר יהודי מבוהל, ששתי פאות־זקן קלושות מכסות את לחייו, והוא קצר־הראות ופזור־הנפש מאד.

האמנם היהודי הזה הוא הוא „חכם היהודים" אשר על־יד שר־הפלך? אלמלא היה חלק מזקנו מגולח במקום הסנטר, היה הבחור נכון להשבע באותו מעמד, כי אין זה אלא מלמד, מלמד של גמרא. טבע לו ל„חכם היהודים" הזה, שבדברו הוא מתיז את רוקו אל פני שומעו — טבע משונה, שלא כל אדם יכול לעמוד בו! ובכלל איש מבוהל הוא ופזור־נפש ביותר. על אדם זה מספרים ליצני הדור בקיוב, כפי שנודע לגבור הזכרונות האלה אחר־כך, כמה וכמה ספורי בדיחה ושעשועים. אמרו עליו, למשל, כי מימיו לא נכנס לביתו עד אם קרא תחילה מעל הדלת את הכתובת החקוקה: „הרמאן מארקוביץ בארץ"... פעם אחת הסתכל בארץ יפה בכתובת זו ומצא מתחתה כתוב מפורש, כי זמן קבלת אורחים קבוע אצל בארץ מן השעה השלישית עד השעה החמישית. עיין בשעונו וראה, כי השעה השניה היא עתה, מיד נמלך בלבו, כי בודאי אין עוד בארץ בביתו, ומפיון שאין בארץ בביתו, מה לו פה ומי לו פה? חזר בארץ והלך לטייל לפי־שעה בגן־העיר... ושוב אומרים עליו בקיוב, כי בארץ מבקש כל הימים את בארץ ולא ימצאהו... בבוקר ההוא גדל פזור־נפשו של בארץ ביותר ורוחו היתה נבוכה מאד. נחפז היה ללכת בדבר נחוץ, ולפיכך התקצף והסתער ופיו התיז רסיסי־רוק. לאחר שקרא את מכתב הרב, הממליץ על הבחור הזר, העומד לפניו, נתבלבל עוד יותר. אחז את ראשו בידיו והתחיל מתהלך בחדר הנה והנה, מדבר לעצמו, מתיז רוקו לאויר ומבקש רחמים, כי יחוסו עליו ויניחו לו לישב בשלוה, מפני שאינו יודע פלום ואינו יכול לעשות פלום — וכלום לא יעשה! אמנם ראוי היה „חכם היהודים" לרחמים רבים באותה שעה! הבחור עלוב־הנפש התחיל להצטדק לפניו, כי לא בא חלילה לגזול מנוחתו ממנו. כל כונתו לא היתה אלא... כסבור היה, שמא... מכתב־פליטה... ואולם בארץ לא נתנהו לגמור את דבריו. אומר הוא,

שאף הוא בעצמו יודע, כי הבחור חף מפשע ונקי מכל עון. ואם כועס הוא, הרי אינו כועס אלא על הרב — רק על הרב תבער חמתו עד להשחית. בכל יום ויום הוא שולח אליו אנשים צעירים, בחורים ואברכים משפילים. במה יוכל להושיעם? מה יוכל לעשות להם? מי הוא ומה הוא? מה פחו ומה גבורתו? התחת ברודסקי הוא?...

בלב נשבר וברוח נכאה התחמק הבחור מלפני „חכם היהודים" ונמלט על נפשו. ורק כשהגיע בבר עד הפבש האחרון מלמטה, שמע קול קורא לו. הקול קול „חכם היהודים". בארץ חזר ונמלך תוך־בדי־רגע, כי אמנם הוא עצמו לא יוכל להושיע את הבחור ברב או במעט; אבל בנגד זה יכול הוא לתת לו מכתב־מליצה אל ידידו וחברו קופרניק. קופרניק, לכשירצה, יוכל לעשות הרבה לטובת הבחור, הרבה מאד! וכי קלה בעיניכם השפעתו של קופרניק? קופרניק זה, לכשירצה, יוכל לפרוץ חומה בצורה ולגרע בריחי ברזל! בל גדולי המדינה וכל רבי המלוכה נשמעים לו, פולם חלים ורוגזים מפניו. ומפלי התמהמה עוד ומפלי השוב הרבה, ישב „חכם היהודים" וכתב מכתב־מליצה על־דבר הבחור הזר אל ידידו וחברו, אל הפרקליט המפורסם ליב אברמוביץ קופרניק.

יט.

קופֶרְנִיק.

הנפור הנודד מבקש את הפרקליט המפורסם על־פני רחוב „קרישצאטיק". — „לשכת החלפנות של קופרניק". — בבית־הדין הנלילי. — הבחור מוצא את מבוקשו, וזכות בארץ מסייעתו. — טעות קלה: לא קופרניק, אלא משה אפלבוים משדה־לבן.

משפט של קופרניק, או, כמו שהיה מכונה אז בפי היהודים, קופרניקוב, היה מפורסם בימים ההם ונודע לתהלה, כמעט כאלכסנדר פון הומבולד בשעתו, או כקולומבוס באמריקה. משפט קוטאים הידוע, זה משפט עלילת־הדם, שבו יצא קופרניק להגן על היהודים הנאשמים מפני מעלליהם והוכיח צדקם לעיני כל הגויים, גרם לו פרסום רב ועשה לו שם־עולם בין אחיו, כמו שגרם אחר־כך משפטו של מנדיל בייליס לפרסומו של פרקליט אחר, הוא א. א. גרוזנברג. בגרוזנברג בדורנו, כן גם קופרניק בדורו היה לשיחה בפי כל העם, שקשר כתרים לראשו וענד לו זר־תפארת — זר האגדה וספורי־הפלאות.

אדם מזוין במכתב־מליצה יקר, השלוח לקופרניק הגדול בכבודו ובעצמו, ודאי שיש לו רשות לענג את נפשו בשעשועי הדמיון ולחלום חלומות טובים בהקיץ. אינו צריך גם לדחוק את השעה ולהחיש מעשהו — מוטב שיארכו רגעי האושר הנכסף ותנעם לו תוחלתו הממושכה. ובפרט, שאיננו יודע עדיין את מקומו של קופרניק. ולפיכך היה הבחור מטייל להנאתו, פוסע פסיעות מתונות, מטפס ועולה לאטו אל מרום רחוב „קרישצאטיק", הוא רחוב־תפארתה של

קיוב העיר. שם, ברחוב „קרישצאטיק", נקל היה לגבורנו לבקש ולמצוא את מקום מושבו של קופרניק. נכנס לאחת החצרות אשר ממול בית־המלון „אירופה" וקרא שם פתובת על אחת הטבלאות: „לשפת החלפנות של קופרניק". והיה הדבר מתחילה תמוה בעיניו: מה ענינו של הפרקליט המפורסם קופרניק אצל חלפנות? ואולם מיד נפתרה לו החידה.

כשנכנס לפנים הלשכה של קופרניק, מצא שם אברך אחד במשקפים כחולים ואשה יהודית ליטאית בפאה נכרית לבנה.

— למי אתה צריך?

— לקופרניק.

— מי שלחך?

— פרטים בידי, שלוח מאת חכם היהודים, הרמאן מארקוביץ בארץ.

— פרטים מבארץ? הראהו־נא.

האברך בעל המשקפים הכחולים נוטל את הפרטים ונושאו אל היהודית הליטאית בפאה הנכרית הלבנה. האשה הליטאית נוטלת את הפרטים, מרפיבה משקפים לחוטמה, מעיינת בפרטים, ומיד זורקתו מלפניה.

— לא לי הוא זה. לבני הוא.

— ואיה מקומו?

— מקומו של מי?

— של בנך?

— מקומו של בני איהו? וכי אינך יודע? לך אל בית־הדין הגלילי, ושם תמצאהו.

המבקש את אחד מעורכי־הדיינים בבית־הדין הגלילי למי הוא דומה? — למחפש מחט בעגלה של שחת. בית־הדין הגלילי בקיוב — זה בנין עתיק־ימים, גדול ומרווח מאד, שקומותיו מחופרות במדרגות.

של ברזל וכולו עשוי חדרים ואולמים ותאים הרבה כל־כך, עד כי אדם זר יתעה ויאבד ולא ימצא בו את ידיו ואת רגליו. בפעם הראשונה לימי חייו ראה גבור הזכרונות האלה אנשים הרבה כל־כך, שפולם לבושים פראקים שחורים ותיקים גדולים תחת זרועותיהם. אלה היו עורכי־דיינים מושבעים — פולם, למקטן ועד גדול. מי מהם הוא קופרניק — חידה סתומה היא, שאין לה פתרונים. לעפב את אחד מהם ולשאלהו — הרי זה דבר, העומד למעלה מן היכולת. לפי שפולם עסוקים וטרודים מאד, פונים איש לעברו, זה לכאן וזה לכאן, מתרוצצים כמשוגעים. מפל הערבוביה הזאת נראה לו רק אדם אחד, שאמנם לבושו לא היה פראק שחור, אך כנגד זה היה תיק גדול וכתום נושר מתחת בית־שחיו, ופניו מפיקים נעימות ורצון. הרהיב הבחור עוז בנפשו לגשת אליו ולשאלהו: „מי כאן קופרניק?" אמר לו האיש: „מה לך ולקופרניק?" אמר לו הבחור: „פרטים לי אליו מאת חכם היהודים, הרמאן מארקוביץ באראץ". אמר לו אותו האיש: „אה? מאת באראץ? אם כן, שב־נא רגע פה, עד אשר אשוב אליך". והאיש מראה לו בידו על ספסל ארוך וממורק, מתחמק ממנו ומתעלם מן העין. הבחור תופס מקומו בספסל הארוך והממורק, יושב שם ומחפה חצי שעה, שעה, שעה וחצי — והאיש איננו. אין קופרניק. קם מעל הספסל ופנה ללכת. באולם נתמעטו העוברים והשבים. רק פה ושם עוד יראה פראק שחור. והנה נגלה לפניו האיש עם התיק הגדול והפתום.

— אה? עודך פה? מה הוא, לכאורה, עצם חפצך מקופרניק?

ספר לו הבחור עוד הפעם:

— פרטים לי מאת הרמאן מארקוביץ באראץ...

— ואיה איפוא הפרטים?

נתן לו הבחור את הפרטים. עמד האיש וקרא את הפרטים.

— אם כן איפוא, מה בקשתך מאת קופרניק?

— גם אני אינני יודע עדיין אל־נכון... אולי יספחני אל אחת הכהונות?...

— מה הן ידיעותיך?

— יודע אני לכתוב. עברית ורוסית.

— גם רוסית? בוא־נא עמדי.

ובכן, כלום יש לו עדיין מקום לפקפק, אם קופרניק הוא זה?...

כשיצא עם הבחור מבית־הדין הגלילי, קרא האיש, הוא קופרניק, לאחד הרכבים הרצים, שאופני מרכבותיהם מחושקים גומי, עלה עם בן־לויתו על המרכבה וקרא בקול: „בית־המלון רוסיה". פחץ מקשת עפה מרכבת־הרצים על־פני חוצות עד הביאה את נוסעיה אל אכסניה, הקרואה בשם „רוסיה". נכנסו לחדר מלא עשן־טבק עד התקרה, וקופרניק הושיב את אורחו אל השלחן, עשן ספירוסה בפיו, נתן לפני הבחור גליון של נייר עם עט ודיו והציע לפניו, כי יכתוב על הנייר שורות אחדות. טבל הבחור את העט בדיו, וקודם שהתחיל לכתוב שאל את קופרניק: מה חפצו, אשר יכתוב לו—עברית או רוסית? „ממילא מובן, רוסית!" הבחור חגר את כל כח פשרונו ביפי הכתיבה התמה, וזכות רבו רב מוניש דחיק־עצמות וכתב־ידו הנפלא עמדו לו גם בפעם הזאת. לאחר שכתב את השורה הראשונה, עמד קופרניק והפסיקהו ואמר לו, כי כתב־ידו מוצא חן בעיניו. ומיד הציע ספירוסה לפניו. הבחור הודה לאיש־חסדו ולא אבה לקחת מידו את הספירוסה.

— סלח־נא לי, אדוני קופרניק, אינני מעשן.

— סלח־נא לי, עולי־ימים, לא קופרניק אנכי. שמי — אפלבוים.

— אפלבוים?

— אמנם כן, אפלבוים. משה אפלבוים משדה־לבן. עורך־דיינים מושבע...

אכן גזירה היא מן השמים. מי נביא ויחוש עתידות, כי קופרניק הגדול יתגלגל ויהיה למשה אפלבוים משדה־לבן! ואולם גם זו לטובה. משה אפלבוים זה משדה־לבן נתגלה תיכף ומיד לפני הבחור הצעיר בתור אדם־המעלה. לא עמד על המקח כלל, לא רצה לקפח שכר שכיר, קבל וקיים את כל דרישותיו ותנאיו. ולא עוד, אלא שהבטיח את הבחור, כי ילמדהו בביתו את תורת המשפטים וימליץ עליו אחר־כך לא לפני קופרניק בלבד, אלא יתן לו מהלכים בין אנשים גדולים מקופרניק, לפי שמעורב הוא עם כל גדולי המדינה אשר בקיוב, במוסקבה ובפטרבורג, ויד ושם לו גם בין שרי־המלוכה. אם רצונו של הבחור בכך, יש בידו לנסוע אתו עוד היום לשדה־לבן. צריך הוא, אפלבוים, רק לסור רגע אל בית הגינירל־גוברנטור. ומאחר שיסור אל הגינירל־גוברנטור, שוב אי־אפשר לו לפסוח גם על ביתו של שר־הפלך. מפני שהפלבים הללו מתקנאים איש בירך חברו. אמנם צריך היה להתראות פנים גם עם שר־השוטרים אשר בקיוב. ואולם זה לא זכה עדיין, שיכבדהו כבוד גדול כל־כך. אם דבר נחוץ לו, יבבד ויבוא אליו. אינו מפונק ביותר...

עורך־הדיינים אפלבוים חמק מן החדר ועזב את הבחור הנרגש יחידי ובודד לנפשו. כל המאורע החדש הזה לקח את לבו של הנודד הצעיר, וזה האיש אפלבוים עם אופיו המוזר והליכותיו המשונות מצא חן בעיניו במאד מאד. עודנו יושב ומהרהר הרהוריו, מחשב דרכו ותוהה על מדוכה זו, שנזדמנה לפניו בהיסח־הדעת,—והנה אפלבוים כבר שב. קרב אל בית־המלון בקול רעש אופנים, כשהוא יושב בהרחבה במרכבת־הרצים וידיו טעונות חבילות גדולות וקטנות, מלאות כל טוב: דגים, ודגים מלוחים, ודגים מעושנים, וביצי־דגים, וכל מיני פירות ופפירוסות.

— בסבור אתה, שכל הבעיה הזאת מקנת־בסכי היא? אין אלו אלא מתנות. מתנות־ירן של אשת הגינרל־גוברנטור, של אשת שר־הפלך ושל אשת שר־השוטרים...

— וכי היית גם בביתו של שר־השוטרים? הלא מתחילה אמרת, כי...

— חס וחלילה! לא מיד אשתו לקחתי, אלא מיד בילנשו... אני הוא עורך־דינה. מנהל אני בבית־הדין את משפטה, העולה לחצי מיליון. ריבה עשירה היא, בעלת מיליונים הרבה. ורק זו רעה חולה, שקמצנית היא, נהרגת על פחות משוה פרוטה. ואף־על־פי־כן, למעני לא ייקר בעיניה דבר... פולן פרוכות אחרי, מתאבקות בעפר רגלי... ובכן, נוסעים אנחנו לשדה־לבן?

— ובכן, נוסעים אנחנו לשדה־לבן.

כ.

פְּהוּנַת מַזְפִּיר.

הנודד הצעיר נוסע עם פטרונו החדש לשדה־לבן. — מקבלים את פניו בכבוד גדול. — משפחת הנאהבים והנעימים. — „רב לוי". — בעל־הבית מלמד את מזכירו פרק בהלכות פרקליטים. — אחרית הכהונה. — גבור הזכרונות כותב מכתב לאביו, ותקוות חדשות מתגלות לפניו.

נסיעתו מקיוב לשדה־לבן נתגלה עורך־הדיינים משה אפלבוים בכל רוחב לבו וידו הפתוחה. מנהגו בדרך היה כמנהג אחד האצילים העשירים. לא חס על ממונו וקנה כרטיסי־מסע של המחלקה הראשונה דוקא. בבית־הנתיבות של תחנת פאסטוב ירד עם בן־לויתו אל המזנון לסעוד את לבו ופזר כסף גם שם. גם להאיש, העומד עליהם לשמשם, העניק ביד רחבה. את גבורנו הצעיר, הנלוה אליו, הציג בדרך לפני כל מפריו בתור „מזכיר". ומה ספר על „מזכירו" בבואו לביתו — רק אל אלהים הוא יודע... יש לשער, כי עורך־הדיינים לא חס על מיטב הצבעים, כדי לפאר לפני בני־ביתו את ערך „מזכירו" ולהגדיל את כבודו בעיניהם, לפי שפני־הבית קבלוהו בזרועות פתוחות, כדרך שמקבלים פני אורח יקר, או פני קרוב עשיר שבא מאמריקה — אחד מאותם הקרובים העשירים, שמחפים לירושתם בכליון־עינים... אשתו של משה אפלבוים, אשה כשרה ובעלת־בית חרוצה, לבשה את בגדי־שבתה ורחצה את ילדיה לכבוד האורח. אחר־כך ערכה סעודה לעת הערב מטוב שלחנה וממשמניו — מערני־מלך ממש.

בנו הבכור של אפלבוים, הבחור לוי, עלם פקח וחרוץ, שהיה נקרא בפי בני־הבית בשם „רב לוי", לא יכול להתאפק מרוב רגשותיו, וכשקם אחר הסעודה מלפני השלחן, הניח ידו על פרסו, נאנח לרוחה ואמר בפומבי: „מי יתן ויזדמנו אורחים כמותו בכל יום — והיתה הסעודה שמנה תמיד!"... לשמע התגלות־לב זו חלק לו משה אפלבוים מפת־לחי יפה ואמר: „מי יתן ויחפם רב לוי באחריתו ולשונו תדפק מעט לחפו!"... ואל המזפיר פנה ואמר בלשון זו:

— מה בעיניך רב לוי קדישי? תכשיט נפלא! מושלם, בלא עין־הרע, בכל המעלות! לוא יעלו עשבים בלחיי, כשזה ילמד בעל־פה לקרוא קדיש אחרי!...

הלצה זו עוררה צחוק בין בני־הבית, ואף רב לוי צחק עמהם. ואף־על־פי־כן ראתה האם חובה לעצמה לעמוד לימין בנה ולהיות עליו למגן ולמחסה — זה פחה של אם! אלא שאמצעי הגנתה של האם על בנה כמעט הביאו לידי סכסוך ומדנים בבית. אשת אפלבוים בטוחה היתה, — ואת בטחונה זה הביעה גלוי ומפורש באזני האורח ובמעמד כל בני־הבית — כי כאשר יזפה „קדישה" ויגיע לשנות אביו, מובטח לה, שתגדל חכמתו ובינתו כחכמת האב ממש...

— ואולי עוד יעלה על אביו גם בחכמה וגם בבינה... — מוסיף ואומר רב לוי בעצמו, וחמת האב בערה עד להשחית. לאשרו, נמלט רב לוי בעוד מועד, שאלמלא כן היתה אחריתו לא־יפה מאד... משה אפלבוים הודה באותו מעמד, כי אף־על־פי שמתנגד הוא בטבעו ל„עונש הגוף", ואף־על־פי שברור לו כשמש בצהרים, כי רצועה זמקל נמסרו לנו כמורשת ברברים מימות קדם, שאינה מתאימה לרוח הזמן ולעיקרי הציוויליזציה הגדולים, — מכל מקום אינו מוצא לנופו של בן סורר ומורה זה טוב ממלקות, לכל הפחות — פעם אחת בשבוע... ענין זה עצמו, אומר משה אפלבוים, עיקר גדול הוא לו.

ואמנם יש רגלים לדבר, כי רב לוי כבר הרגיש לא־אחת טעמו של עיקר גדול זה, לפי שבקש ומצא לו עיקר גדול כנגדו: מפיון שהיה רואה, כי ספנה קרובה ואין עוזר, מיד היה מתחמק מן הבית — ואיננו!

ואולם מנוסתו של רב לוי באותו ערב לא הועילה להשקיט את הסערה. המלחמה עברה הפעם, אם נדבר בלשון אסטרטגים, לשדה־קרב אחר. תחת אשר עד עתה התגוששו האב ובנו, התלקחה עתה מלחמת־בינים בין הבעל ואשתו. משה אפלבוים תלה את כל הקולר בצואר אשתו, כי רק היא, זוגתו היקרה שתחיה, אשמה בכל זאת, בצאתה תמיד להגן על מחמל־נפשה, על בנה וקדישה הנחמד. והאשה, זו מרת אפלבוים, לא טמנה אף היא את ידה בצלחת וזכרה לבעלה היקר שיחיה עונות ראשונים, כי בקטנותו, בהיות שנותיו פשנות בנו, היה נער פוחז ובן ממרה להוריו יותר מ„קדישה", ואם כח־זכרונו יעמוד לו עדיין למשה אפלבוים מחמדה, הלא יזכור בודאי, כי בימי־נעוריו הטובים היה נקרא בפי אנשי העיר, במחילה מכבודו, לא משה אפלבוים, אלא „משה קורקבן"...

אין להחליט פה, כי נעים היה הדבר להאורח להיות עד ראיה ושמיעה לריב־משפחה זה, שנתגלע בין איש לאשתו, ולראות בעיניו את נגעי הבית ומסתריו, שהנאהבים והנעימים האלה חָשָׂפום בפניו, מבלי התבושש כלל. ורק על דבר אחד תמה בלבו מאד: על שלות נפשם ונועם מזגם של שני הצדדים הנלחמים. גם הבעל וגם אשתו — שניהם לא התרגשו ולא התקצפו ולא הרימו קול בריבם, אלא ערכו את המלחמה בשובה ונחת, נצחו זה את זו בנעימות רבה ובמתק־שפתים, כאילו לא שדה־קרב השתרע לפניהם, אלא בימה ערוכה למחזה־שעשועים. משל למה הדבר דומה? לחתן וכלה אחר חופתם, שיצאו למסע־תענוגות, ומרוב בטלה ומהתענג ורוך הם מחליפים דברי חן ואהבה איש עם אשתו, מצפצפים ומהגים,

פיונים בארובותיהן. אכן, פמה וכמה מיני יצורים ברא חקדוש־ברוך־הוא בעולמו, ומה משונים דרכיהם ומנהגיהם, שיחם ושיגם!

אחרי סעודת־הערב הנהדרה הושיב עורך־הדיינים אפלבוים את אורחו ומזפירו אל שלחן־הפתיבה, נתן לידו אחד הגליונות להעתיקו, והוא עצמו עלה על הספה לנמנם. לאחר שנמנם קצת, עשן פפירוסה ופתח בשיחה עם מזפירו הצעיר. אותה שיחה היתה מלאה ענין פל־פך, עד פי אין פותב הזכרונות האלה רואה את עצמו בן־חורין לעבור עליה בשתיקה. אמנם קשה עתה, פעבור שנים רבות אחרי המעשה, למסור את השיחה כצורתה, ואולם תוכן הדברים ותמציתם היו בקירוב בדרך זו:

— שמעני, עול־ימים, וישמע אליך אלהים. רואה אני אותך, פי נער משפיל אתה, ויד חרוצה לך לכתיבה יפה, ולשונך ממהרת לדבר רוסית, וגם בין השוטים המופלגים לא יפירך מקומך — פל הסימנים, שמנו חכמים בפרקליט ועורך־דין. פלום אתה חסר אלא מעט רצון. לכשתרצה — עשה תעשה וגם יכול תוכל. לא המדע עיקר, אלא הרצון — פלל זה נקוט בידך. רצונו של אדם — זה כחו, והידיעות רק טפלות הן לגביו. עיקר פל העיקרים הוא, שלא יפול לבך ולא תרפינה ידיך למראה פלוני, שידיעותיו מרובות מידיעותיך. צריך אתה בכח לשונך לנצח את חברך היודע הפל ולשימו כעפר לדוש. חלילה לך לגלות אף פעם אחת, פי הוגה אתה כבוד לגדול ממך. צריך אתה להרבות בדברים עד פמה שידך מגעת. פלי־זינך הוא הלשון ולא המח. צריך אתה לקפח את הדיינים בדברים הרבה כל־פך, על פי יבהלו מפניך ודעתם תתבלבל ובינתם תסתתר... וגם אז אל תאמר די, אלא תעמוד הכן למלחמה ביד חזקה ובזרוע נטויה, לשלוח אל לב אויבך אלפי חצים ואבני בליסטראות מ„אוסף

החוקים" ומ„תקנות הסינאט", שלא היו ולא נבראו מעולם. כל זה — במקום המשפט. ואשר לבעלי־דינך, המבקשים עצה מפיך — הרי אלה אינם אלא צאן־קדשים. שיות תמות לגוז את צמרן. פרות לחלוב חֲלָבָן. סוסים לרכוב עליהם. עם אלה אל תתחפם הרבה ואל תבקש להם דרכי־נועם ומעגלי־יושר. הללו אינם מכבדים בלבם את המתחסדים והמטהרים, המטיפים לצדק ויושר ולמוסר־אוילים. מבכרים הם את החצוף ועז־הפנים, הדורך ברגל־גאוה על ראשיהם, על־פני כל הפרופיסורים המלומדים, שמלאו כרסם בחוקים ומשפטים, בכלוב מלא עופות. וכי תצא לרחובה של עיר, אל תתגלה לעיני הבריות אלא כשתיק גדול נתון תחת בית־שחיך — אפילו אם תיק זה מלא רק עתונים ישנים וצוארונים מזוהמים, שנפסלו מן השמוש. ובשבתך בביתך, הרי אתה בן־חורין להשתעשע כל הימים בחברת החתול, ואולם כיון ששמעת קול הפעמון מצלצל, מיד תשב אל שלחנך ותעמיק עיניך בספר עֲבֵה־הַפֶּרֶס ותחפך בידך את מצחך המקומט. כשיהיה בעל־דין עומד לפניך, אל תפטרהו מלפניך עד אם תמוץ את לשד עצמותיו עד תומו. ואל יהיה לך דבר בעולם, שתאמר „איני יודע", — כי הכל גלוי ומחוור לפניך, כל הנסתרות והנגלות אתה יודע!...

דומה, שפרק יפה זה בתורת הפרקליטים צריך היה לפקוח את עיניו של מחבר הזכרונות האלה, שיעמוד על אופיו הנכון של „עורך־הדיינים" משה אפלבוים וידע מי הוא זה ומה הוא. ואולם פניו של משה אפלבוים הפיקו חן ושכל טוב ועיניו האירו בפקחות יתירה ומְדָבָּרו היה נאה כל־כך, עד כי לקח שבי את לבו של תבחור הצעיר ומשכהו אחריו בחבלי־קסם. קשה היה לבן־אדם להסתלק מן הפח המושך של זה! באותו ערב, אחרי קומו מעל הספה, נטל משה אפלבוים את מקלו ותיקו והתפונן לצאת מן הבית. וכאן נפלה שוב מריבה בין הבעל ואשתו הנאהבים והנעימים. האשה

שאלה את בעלה: לאן הוא הולך? ענה הבעל ואמר: להקלוב, לחצי שעה. צריך הוא לראות שם פני איש אחר. ענתה האשה ואמרה לבעלה, כי יודעת היא, כמה הוא שיעור של חצי שעה אצלו; הלואי וישוב משם מחר לעת ארוחת־הצהרים... והאיש, אשר את פניו הוא צריך לראות שם, אף הוא ידוע לה היטב. לא איש הוא זה, היא אומרת, אלא אישים קטנים — פרצופי קלפים כולם: „מלכים", ו„מלכות" ו„בחורים"...

— ו„עתודים", יקירתי, — כלום את ה„עתודים" שכחת? וכי יש לך בעולם משחק של קלפים בלא „עתודים"?...

האשה אינה עונה על זה את בעלה מטוב ועד רע, ורק מציצה עליו בעינים מבריקות כל־כך, שאילו היה אחר במקומו, היה נעשה גל של עצמות. ואולם משה אפלבוים אינו משגיח במבט עינים של אשה. נגש הוא אל מזפירו, כשזה יושב וכותב, גוחן אליו ושואלו בלחש: כמה כסף יש לו בכיסו? המזפיר נחפז למשמש בכיסו ומראהו את סכום כספו. אפלבוים עומד רגע ומהרהר, כנמלך בדעתו. אחר־כך הוא פושט ידו אל המזפיר.

— אולי תוכל להלוותני את הכסף הזה לרגעים אחדים? עוד היום אחזירו לך, כשאשוב מן הקלוב...

— אח, בכבוד גדול! — עונהו המזפיר ותוקע לידו את כל כספו.

לאחר שיצא משה אפלבוים את הבית, נכנסה מרת אפלבוים בדברים עם המזפיר ועמדה לשאול ולחקור את פיו: איזו הדרך בא לשמש בכהונת מזפיר אצל בעלה? ומה ענינו אצל ברודסקי? — „אצל איזה ברודסקי?" — „אצל ברודסקי בעל־המיליונים מקיוב".. „מה ענינו של ברודסקי לכאן?" — „וכי ברודסקי לא דודך הוא?" — „מנין לך זה, שברודסקי הוא דודי?"... „אלא מה הוא לך?" — „מי?" — „ברודסקי"... — „מה לי ולו?"...

דומיה קצרה. שניהם מפיטים זה אל זו בתמהון רב. כל אחד מהרהר הרהוריו. פעבור רגע חוזרת אשת אפלבוים ושואלת שוב את פי המזפיר: „האמנם? וגם עבור לא עברת את ברודסקי?“— „מי זה הגיד לך, פי צריך הייתי לעבור את ברודסקי?“— „וגם ידוע לא ידעת אותו?“— „את מי?“— „טפו לכל הרוחות! מדברת אני וחוזרת ומדברת — ועדיין הוא עומד ושואל! הגידה לי איפוא, מי אתה ואיזו הדרך באת לכאן?“...

ממחרת הערב נרעש גבורנו התמים לקראת בשורה חדשה: אדונו ופטרונו משה אפלבוים לא חזר עדיין מן הקלוב. על רב לוי הוטלה הפעם שליחות מיוחדת: לילך אל הקלוב ולקרוא את אביו לסעודת־הצהרים. ואולם רב לוי סרב לקבל על עצמו שליחות זו ולא אבה לספוג מידי אביו מפות־לחי חנם. עמדה האם וסלקה לו שכר מפות־לחי למפרע. ורב לוי יצא וחזר ובשורה בפיו, פי אביו נסע בבוקר מן הקלוב אל בית־הנתיבות, ומשם — לקיוב.

פרעם ביום בהיר, פן הרעישה הידיעה הזאת את לב גבורנו הצעיר. צרה כפולה ומכופלת היתה לו זו, שגרמה לו גם בושת־פנים וגם מכאוב־לב כאחד. אז התחיל לחקור ולדרוש לטיבו של פטרונו, זרק אז נודע לו, כי זה האיש משה אפלבוים לא נמנה מעולם על עורכי־הדיינים. כל עצמו אינו אלא „שתדלן“, מטפוסם של אותם השתדלנים, יודעי דת ודין, שקוראים להם במקומנו „פרקליטי־קרנות“. ושוב נודע לו, כי בשעה שבני־אדם מזפירים בשדה־לבן את שמו של משה אפלבוים, אין מזפירים אותו אלא מתוך בת־צחוק... בין כה וכה ומצבו של גבורנו היה ברע. נשקפה לו שוב דמות־בלהות זו של ימי נדודיו הראשונים ונשמע לו קול פעמי הרעב... בלב נשבר וברוח נכאה ישב לכתוב מכתב לאביו

בפריאסלאוו בשפה יפה ונמלצת מאד. המליצה — היא שעמדה לו הפעם, שלא תגלה חרפתו, חרפת דלות, לעיני בני־ביתו. גדולה מליצה, שבה אפשר לכתוב הרבה ולהגיד מעט... רק בסוף המכתב הפליט מלים אחדות בדרך־אגב, כי ברצונו היה לנסוע הביתה, אילו הספיק לו בספו כדי הוצאות הדרך... לא היו ימים מועטים עד שבאה תשובה מאת אביו — מכתב־פסק בצירוף פקודה, כי ימהר ויבוא הביתה תיכף ומיד, מפני שבעיר אחת הסמוכה לפריאסלאוו נתפנה מקום לרב מטעם הממשלה, ותקוה רבה נשקפת לו, כי יזכה בכהונה זו. כך פקד האב על בנו הנודד במרחקים וסיים את מכתבו במליצה זו: „עושה! חושה! עופה כחץ מקשת בעל כנפי נשרים! מהר אל תבט אחריך! עלה והצלח!"...

נא.

הַבְּחִירוֹת.

ביצד בוחרים רב מטעם הממשלה. — מלחמת הבחירות ופולמוס של סופרים. — רב נחמן כהנא פורש כנפיו על גבור הזכרונות. — הקאנדידאט הצעיר דורש לפני הקהל ומקבל שכר על הדרישה. — „מזל־טוב, נבחרתי פה אחד!" — מופת לגויים. — הרב החדש בא לעיר־מולדתו, וטפת רעל נמסכת לכוס אשרו. — מוסר־כליות ונדר להבא.

ובנין — זה שם העיר, אשר לשם נתבקש רב חדש מטעם הממשלה.

נאמר כאן „נתבקש" — ואולם מלה זו אינה באה אלא לתפארת המליצה בלבד. עיר בישראל אינה מבקשת לה רב מטעם הממשלה להנאתה, כשם שאינה מבקשת לה קברן להנאתה. כל הענין הזה של „רבנות מטעם הממשלה" אינו בעיקרו אלא דבר טפל לגבי הקהל, מין סרח העודף, מין עבודה זרה, שהממשלה הרוסית כפתה על יהודי ארצה שלא ברצונם ושלא בטובתם, והללו מחזיקים בה בעל־כרחם, מטפלים ומתחבטים בה, כאדם המטפל ומתחבט בתוך שלו. ונפלא הדבר, כי רב זה מטעם הממשלה, לכאורה, אינו נמנה מטעם הממשלה, פלומר, אינו בא בשמה ובשליחותה להיות רודה ביהודים, אלא היהודים עצמם צריכים לבחור אותו מקרב ערתם ולשימו ראש עליהם. ואף־על־פי־כן הבחירות נעשות בעל־כרחם, בגזירה הבאה מגבוה. פלומר, הרשות שולחת פקודה לקהל, ובה כתוב לאמר, כי ביום פלוני ופלוני יתכנסו היהודים במקום פלוני ופלוני ויבחרו רב להם. ואז יגיחו הקאנדי־

דאטים ממחבואיהם. כל אחד מוצא לו מפלגה, הנוהרת אחריו ומצדדת בזכותו. כל מפלגה באה ובידה כלי־זינה ואמצעיה, שבהם היא נלחמת כנגד חברתה ובהם היא לוקחת את לב הקהל. האחת — זכות ראשי הקהל וגדוליו מסייעתה. השניה — מלאכתה נעשית בכח הפסף. השלישית קונה את לב העם בכוס משקה. איש לא ינום ולא יישן. העיר נסערת כיורה רותחת. הכל עושים ומְעַשְׂים, הכל מתלהבים ומלהיבים את האחרים — והשמחה רבה ברחוב־היהודים: בוחרים רב לעיר! מתכנסים לאספה רבה, מטילים כדורים, טורפים בקלפי — והתכונה גדולה מאד! פעמים תארך התכונה ותמשך שבועות אחדים, ופעמים — גם חדשים. וכדי שמלאכת הבחירות תעשה כחוק וכמשפט, שולחים מגבוה פקיד בעל־כפתורים, המצווה ועומד להשגיח על הפשרות, שלא יקרה חלילה שום מקרה לא־טהור, או שום זיוף במנין הדעות, או כל עוות שהוא. ורק אחר־כך, כתום הבחירות כולן, תתחולל הסערה בעצם תקפה. הבחירות זקוקות לאישורו של שר־הפלך, ועדיין יש מקום למבקשי־תואנות לפוסלן. ואז יחל סדר הקובלנות והערעורים וכל מיני דלטוריה, הבאים אל פקידות־הפלך מאת הקאנדידאטים הנופלים, ואם יעלה בידי אלה לפסול את הבחירות — תשוב כל התכונה לקדמותה. שוב קאנדידאטים חדשים ומפלגות חדשות, שוב בחירות חדשות ודלטוריות חדשות...

בין הנפשות, שהעמידו את עצמן על הבחירה לכסא־הרבנות בעיר לובני, היה גם הרב הקודם מטעם הממשלה. אם יזכור עוד הקורא, היה זה בנו של משה־דוד המלמד, שמעון רודרמאן, הוא שמעון רודרמאן, אשר כפשע היה בינו ובין השמד, לולא מהרו יהודי פריאסלאוו להציל את נפשו בעוד מועד ושלחוהו לבית־מדרש־הרבנים אשר בזיטומיר. הרב הזה, כפי הנראה, לא מצא חן בעיני בני עדתו בלובני. הקהל צפה לזמן הבחירות החדשות, כמו

שמצפים לביאת המשיח. יהודי לובני אינם יודעים עדיין תכסיסי־מלחמה ודרכי־התחפמות ומנהגי נימוס שבין אדם לחברו זרים לרוחם. נזדמן להם אדם, שדעתם נוחה ממנו, הרי הם אומרים לו: „דעתנו נוחה ממך". וכנגד זה, אם נזדמן להם אדם שאינו מהוגן — שוב אומרים לו: „לך לשלום, כי לא יפירך מקומך אתנו". להרב רודרמאן רמזו כבר לא־אחת, ולא רמזו בלבד, אלא השמיעוהו דברים גלויים ומפורשים, כי הרשות בידו לבקש לו כהונה בעיר אחרת. וכדי לשבר לו את האוזן, שלא יטעה בדבריהם ולא יקבלם כדברי ליצנות, עמדו והשפירו את מקומו בבית־המדרש לאחר, וכשבא הרב ביום השבת להתפלל, לא מצא מקום לשבת בו והיה מוכרח לעמוד כל זמן התפלה. ביום־השבת השני כבר בא הרב לבית־המדרש בלוית שוטרי הפוליציה והלך וכבש לו את מקומו בכוח! המזרח בחוזק יד — ונקל איפוא לשער את גודל הרושם, שעשה המאורע הזה בעיר ובסביבה! כל העולם נוע התנועע! כי מלבד שמעשה רב זה נדפס בשעתו על עמודי „המליץ" לכל פרטיו ודקדוקיו, הנה עוד עורר בעקבותיו מעין פולמוס של סופרים. העורך צדרבוים הוסיף על מכתב הסופר מלובני נופך משלו, בדמות „הערת המו"ל", שבאה באותיות זעירות והיתה ארוכה פי־שלשה ממדתו של המכתב עצמו. בהערה זו גוער העורך בנזיפה גם בהרב וגם בקהל־עדתו, ומעיר למוסר אזנם על שגרמו לחלול השם, בהביאם שוטרים מזוינים למקום קדוש... „וכן לא יֵעָשֶׂה!" — הוא קורא בחום לבו, מטעים את דבריו במאמרי חכמים ובמשלי המדרש ומסיים בפסוק ממגילת אסתר: „וכדי בזיון וקצף"... צדרבוים, עליו־השלום, מומחה היה לאותו דבר!

ואף־על־פי־כן לא שב רודרמאן אחור גם הפעם ולא סלק את ידיו מהרבנות הלובנית. וגם שאר הקאנדידאטים לא שבתו מן המלאכה ושקדו איש על תקנתו, איש על דגלו ועל מחנהו —

והמלחמה התלקחה. ורק בימים האחרונים לפני הבחירות, כשהמלחמה הגיעה כמעט למרום קצה, נתגלה פתאום בעיר, כנופל משמים, גבור הזכרונות האלה, ובידו מכתב מאת דודו פיני למחותנו — אחד מבעלי־הבתים החשובים בלובני ושמו רב נחמן כהנא. רב נחמן זה היה זקן נכבד ונשוא־פנים, עשיר ובעל משפחה מיוחסת. יהודי כזה מקומו הוא הראשון בבית־המדרש. החזן לא ירהיב עוז בנפשו להמשיך את תפלתו עד אם נרתע רב נחמן לאחוריו מתוך תפלת שמונה־עשרה. וכי יקרה מקרהו של רב נחמן, כי יאחר לבוא לבית־הכנסת (וכמקרה הזה יקרהו כמעט מדי שבת בשבתו), אז ישלח שליח להגיד לקהל, כי לא יחפו לו. ואולם הקהל יודע פרק בהלכות דרך־ארץ ומבין, שפונתו של רב נחמן היא, כי יחפו לו דוקא. בקצרה: זה היה בעל בעמיו, אחד מיחידי־סגולה, שעליהם נאמר הכתוב: „תורה וגדולה במקום אחד".

כשנכנס אצלו, מצאו הקאנדידאט הצעיר, כשהוא יושב ומעיין בספר של משניות. לאחר שקרא את מכתבו של הדוד פיני, תקן הזקן כהנא את משקפיו על־גבי חוטמו והתחיל להתבונן אל הבחור מכף רגלו ועד קדקדו. ניכר היה, כי הבחור הזה בבגדיו הקצרים קצוצי־הכנפות לא נשא חן וחסד בעיני היהודי המהודר. ואף־על־פי־כן עמדה לו זכותו של דודו פיני, והזקן בקשהו לשבת. וכשבא בשיחה עם האורח וראה, כי בחור זה מצוי אצל אותיות מחפימות ויודע פרק במשניות, ולא עוד, אלא שהוא מתבל דבורו גם בלשון־הקודש ובמאמר־חכמים, האירה בת־צחוק את פני הזקן. אז נתן צו בבית, כי יגישו מיני תרגימה. מיד הובא טס אל השלחן. על הטס עמדה כנכה קטנה, ובתוך הכנכה מונחת, כיתומה גלמודה, צפיחית אחת בודדה, ומתוך הצפיחית בצבץ צמוק אחד.

— ברך על המזונות! — אומר הגביר הזקן ושואל את הקאנדידאט הצעיר לשלום העיר פריאסלאוו, שראה אותה בשפבר־

הימים, לפני ששים שנה ומעלה. בימים ההם היתה זו עיר יהודית — ועתה מה מצב היהדות שם?

— מצבה יפה מאד! — משיב לו האורח ונוער בפיו מן הצפיחית, ולא מפני ברכת „מזונות", אלא מפני שחושש הוא, שמא יצוו עליו אחר־כך לברך את „הברכה האחרונה" — ואת זאת לא ידע בעל־פה מעולם... לפני צאתו ברכהו הזקן בהנא, כי חפצו יצליח בידו. ומובטח לו, כי בודאי יצליח, אם ירצה השם, מפיו שברכתו — כך הבטיחהו הזקן — מתקיימת תמיד: ברכת כהן היא...

באותו היום נפלה הברה בעיר, כי על חבורת הקאנדידאטים, העומדים על בחירת הרבנות, נוסף עוד אחד. צעיר הוא, בחור בעצם עלומיו, אך מושלם בכל המעלות, יחיד ומיוחד. ראשית, בן־טובים הוא. קרובו של רב נחמן בהנא. שנית, בעל תנ"ך הוא וכתבא רבא, וגם בקי בש"ס ופוסקים. ומפני שהדמיון יש לו כנפים, נמצאו בני־אדם, שהפיצו שמועה בעיר איש מפי איש, כי גם מוסמך הוא ויש לו היתר־הוראה, וכי ינצח בדברי הלכה את רב העיר בכבודו ובעצמו ועוד שלשה רבנים כמותו. סוף דבר: כלי יקר ומפואר שאין דוגמתו, פלא מארץ הפלאות! כשיצא לרחובה של עיר לטייל בין החנויות, סחו בו יושבי קרנות והראו עליו באצבע:

— האם זה הוא?

— מי?

— הרב החדש.

— אפרוח כמותו?

— נמול מחלב, עתיק משדים.

— וכמה ארוכות שערותיו!

— שערותיו ארוכות ודעתו קצרה...

ואף־על־פי־כן עמדה לו דעתו הקצרה לבקר ביום אחד את כל חשובי העדה ונכבדיה, את שמנה וסלתה של העיר: את בני משפחת באכמוטסקי ואת בני משפחת קאניווסקי, את בני משפחת רוגאציבסקי ואת שאר עתודי הסהלה הלובנית. ולא די לו בזה, אלא שביום השבת, הוא היום האחרון קודם הבחירות, בא לבית־הכנסת להתפלל. הושיבוהו בראש, התבוננו אליו יפה־יפה, תקעו לו כמה מאות כפים וקראוהו למפטיר.

זו היתה מעין בחינה פומבית. והגבור הצעיר הרצה לפני הקהל הפטרה נהדרה כל־כך, שדוגמתה לא שמעה אוזן זה ימים רבים! ואולם כל זה היה כאין וכאפס לעומת הגדולות והנצורות, שנעשו במקום הבחירות. וזה אשר נעשה שם: אולם בית־הפקידות היה מלא יהודים מפה אל פה, וכבר התפוננו לגשת אל הבחירות. והנה יצא הצעיר שבקאנדידאטים ועמד לשאת מדברותיו לפני העם, ודוקא בלשון רוסית, מדבר גבוהה וחוצב להבות־אש, מתפל נאומו בפסוקי התנ"ך, בפתגמי המדרש ובשאר מיני משל ומליצה, הנוגעים בגוף הענין, בנגוע מזרח במערב. ואולם הדרשה הזאת הפיקה רצון מאת כל שומעיה, והקאנדידאט הצעיר נבחר לרב פה אחד באותו מעמד, בלא שום קלפי ובלא מנין הדעות. מיד הריץ טלגרמה לביתו: „מזל טוב, נבחרתי פה אחד!" ותיכף לזה מהר הנבחר הצעיר אל בית הזקן רב נחמן פהנא להודות לו על חסדו ועל תמיכתו. הזקן שמח בכל לב, שזכותו עמדה להבחור להצליחו כל־כך. אז בקש מאת הרב הצעיר, כי יחזור לפניו על הדרשה, אשר דרש באזני הקהל. ענהו הרב ואמר, כי בחפץ־לב היה חוזר לפניו על דרשתו, אלא שאין הדבר כדאי לשמעו.

— ולמה איפוא הגידו לי, כי כל העם שתה בצמא את דבריך?

— אם תרשני, אספר לך מעשה.

— ספר־נא, ובלבד שיהא זה ענין לכאן. — הזקן כהנא הרפיב את משקפיו לחוטמו והכין את עצמו לשמוע את ספור־המעשה, והרב הצעיר פתח את ספורו בלשון זו:

— המעשה, שיש ברצוני לספר לך הפעם, הוא מעשה בכומר, להבדיל. כומר צעיר, שזה עתה יצא מתחת הָאֲבָנַיִם והוכתר בכתר כהונה, בא אל ההגמון ובקש ממנו, כי יברכהו וישים בפיו דברים, אשר עליו לדבר לפני הגויים באי בית־ירֵאתם בימי אידיהם. נתן לו ההגמון את ברכתו והשיא לו עצה, כי יספר לפני צאן מרעיתו ספורי־מופת מחיי הקדושים אשר בארץ. למשל, מעשה באַרבעים קדושים, שתעו ביער שלשה ימים ושלשה לילות בלא מזון ומחיה, וכמעט גועו ברעב. עשה להם הקדוש־ברוך־הוא נס וזמן להם כפר־לחם אחת. ישבו כל ארבעים הקדושים לאכול את הלחם. אכלו כולם ושבעו והותירו ממנו גם למחר.... כשהגיעו ימי אידיהם, עמד הכומר לדרוש לפני הגויים וספר להם את דבר המופת, אך בשנוי נוסח קצת. מעשה באחד קדוש, שתעה ביער שלשה ימים ושלשה לילות בלא מזון ומחיה, וכמעט גוע ברעב. עשה לו הקדוש־ברוך־הוא נס וזמן לו ארבעים כפרות־לחם. ישב אותו קדוש לאכול את הלחם. אכל ושבע והותיר ממנו גם למחר... לימים, כשבא הכומר שנית לפני רבו ההגמון, נזף בו זה על טעותו הגסה, שסרס את דברי המופת. ענה הכומר ואמר לו:

— לגבי הגויים ערלי־הלב האלה אף זה מופת...

הזקן כהנא התמוגג כולו בצחוק. עכשיו שמח על הצעיר, נהנה ממנו הנאה מרובה וקרבהו בשתי ידיו. ואולם אשרו של הרב הצעיר לא ארך הרבה. לא היו ימים מועטים ושמחתו נהפכה לו למגינת־לב, כאשר נראה להלן. ואולם לעת־עתה נשוב בעקבות גבורנו הצעיר לעיר־מולדתו פריאסלאוו.

בדמיונו צפה גבורנו, כי פּריאסלאוו תֵּעָשֶׂה כולה כמרקחה לשמע הגדולות והנצורות, אשר פּעל בלובּני. וכי קלה בעיניך הצלחה זו של עלם צעיר כמותו! לבסוף נכזבה תקותו וכל דמיונו נתנדף כעשן. השמחה היתה רק במעונו של אביו ובקרב משפחתו. ואף כאן לא היתה השמחה שלמה. את חג הנצחון יחוגו רק אז, כשישר־הפלך יאשר ויקיים את הבחירות. לפי שעה עדיין תלוי הדבר באויר. צריך לנסוע לעיר־הפלך, לפולטאווה — להשתדל שם בדבר ולשחד במקום שאפשר... ענין זה, כשהוא לעצמו, יש בו כדי להשפית כל שמחה ולעכור את הרוח. ואם מעט לך זה, הנה פגש הרב הצעיר בחייטה רודרמאן, הוא אחיו הצעיר של הרב הלובּני הקודם. חייטה מתהלך לו בהרחבה, ידיו נתונות לאחוריו ובגדו העליון על שכמו. גבורנו הצעיר, שאינו מרגיש בלבּו כל עון וכל חטאת, נגש אל מיודעו מלפנים ומושיט לו את ידו לאות שלום. הלה אינו מניד ידו ואינו משגיח בו, נוטה לצדדים ופונה והולך אל דרכו, כאילו אינו מבּיר בו כלל... „אח נוקם נקמת אחיו" — מהרהר הצעיר הנעלב, מלמד זכות על עולבו ונחפז אל חברו השני, אל אברהמיל זולוטושקין, לשפוך לפניו את לבּו. ומה גדל תמהונו, כשראה, כי זולוטושקין זה, אף כי צורר הוא את חייטה רודרמאן ונוטר לו שנאה בלבּו, בכל זאת אף הוא מצדיק את פּעלו ואוטר להגבּור הצעיר בפה מלא, כי איש ישר לא יתן לו עתה את ידו. משום שני טעמים: ראשית, מפני שרב הוא, וסתם רב — הרי זה צבוע ומתחסד, מלחך־פנכה בבתי עשירים ועבד פּעות להממשלה. ושנית, אין דרכו של איש ישר להפך בחרדה של חברו, לנחוג מנהג פלב, הגוזל עצם משיני אחיהו הפלב...

דברים נוקבים ויורדים עד התהום. גבורנו מרגיש, כי הרבה מן האמת יש בדברים אלו. והוא מעלה בזכרונו רושם תמונה אחת מיום הבחירות בלובּני. באותו יום פגש ברחובה של עיר את הרב

הקודם שמעון רודרמאן, והלה חָזר פולו והציץ עליו בעינים חרדות, כשואל ותובע עלבונו: „למה עכרתני?"... כך יהיה מראהו הטראגי של כלב נרדף, שחבריו הכלבים התנפלו עליו ונשכוהו וקרעו את עורו ממנו וגרשוהו מהסתפח בנחלתם. הפגישה הזאת הטילה סערה בלבו של הגבור הצעיר. רגע אחד היה מוכן לגשת אל שמעון רודרמאן עלוב־הנפש, לנפול על צואריו, לבקש סליחה ממנו ולוותר לו על העיר לובני ועל יהודיה היפים ועל כסא־הרבנות פולו... מעשה כזה היה נאה מאד לרגש האדם, נאה יותר מדאי... ואולם רק רגע אחד ארך הרגש הזה. ברגע השני ניעור בו רגש ממין אחר, הרגש האיגואיסטי, ניעור וְנִצַח...

נקל איפוא לשער את מגינת־לבו של גבורנו לאחר שיצא בבושת־פנים מאת פני חברו זולוטושקין. כלום יש לך עקת־נפש גדולה מזו, כשאתה מרגיש בלבך, כי חברך הצדיק ואתה הרשע?... אצל ציחוב מצינו מבטא מתאים למהלך־נפש כזה: „הוא חש את עצמו, כאדם שאכל בורית"... ורק על דבר אחד היה תוהה כל אותו היום ולא יכול להבינו: מדוע חייב רב בישראל להיות דוקא צבוע ומתחסד, מלחך־פנכה בבתי עשירים ועבד כפות להממשלה?... והוא נודר נדר בלבו, כי דרכו לא תהיה הדרך הזאת, ושיטתו לא תהיה כשיטתם של שאר הרבנים... חיי האדם הולכים תמיד למקום שלבו ורצונו מוליכין אותם...

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

[עם הפרק „הבחירות" נפסק באמצע ספר־תולדות־חייו הנפלא של שלום־עליכם, אשר בו שקע חאמן את מיטב כחו ואונו בימיו האחרונים

ואשר בו ראָה מעין „שיר־השירים" שלו, גולת־הכותרת לבנין יצירתו. נזכר, שהפרק הזה כבר נכתב בימי חייו האחרונים.

לאחר בדיקה מעולה בעזבונו הספרותי של שלום־עליכם, בכונת לסדר את החומר, שיש לו שייכות כל־שהיא להספר „חיי אָדם", לא מצאו בני משפחתו אף פרק אחד שלם ומתוקן, שאפשר יהיה לספחו אל ספר תולדות חייו, חוץ מרשימה ביוגרפית קצרה, כתובה בעצם ידו בצורת מכתב לידידו הסופר י. ח. רבניצקי, וחוץ מהקדמה קצרה להספר „חיי אָדם", אשר בו מספר המחבר, כיצד נולד בו הרעיון לכתוב את תולדות חייו. תחת זאת נמצאו כמה רשימות וקטעי רשימות אָבטוביוגרפיות, שהיו מוכנות בידי האמן כחומר ולבנים לבנין גדול ונהדר — לספר ענקי, שאולי היה מגיע עד כדי עשרה כרכים, שהיו מקיפים, מלבד פרשת חייו הפרטיים רבי־הענין של הסופר, תקופה שלמה של חיי היהודים באָרצות אירופה ואמריקה.

ואולם אין מזל לספרות ישראל — והבנין גדל־התכנית הזה ישאר אצלנו באמצע בניתו, וכך יעמוד ברהובנו הדל על יסודו ועל כתליו שלא השלמו, באין גג סוכך עליו. אמן־הבנאים נסתלק ממנו בעצם המלאכה.

אחדים מבני משפחתו של שלום־עליכם מקוים בכל זאת לגמור את תולדות חייו של הסופר עד תומן — אם לא בצורתן האמנותית המיוחדת במינה, שרק הוא עצמו היה מסוגל לה, חרי, לפחות, לאור אמתות העובדות והמאורעות כהויתם. לתכלית זאת ישתמשו בכל החומר והרשימות, אשר אף שלום־עליכם בחייו וסדרם בסדר מדויק והניחם אחריו בעזבונו הספרותי.

[הערת המתרגם.]

לתולדות חיי

לְתוֹלְדוֹת חַיַּי

[מכתב פתוב בשנת 1903 לידידי־נפשי י. ז. רבניצקי.]

חברי האהוב, ידידי היקר רבניצקי!

רצונך, שאמציא לך, למצער, רשימות מעטות לתולדות חיי? חוששני, שמא כל הענין הזה של תולדות חיי בכלל לא צורך הוא? אפשר, לא הגיעה עריין השעה לכך? — זוהי סבה ראשונה. והשנית, יש בחפצי לכתוב בעצמי את תולדות חיי — בדמות ספר שלם*. ושלישית, הרי אני עתה, לא עליכם, עסוק מאד. פונתי: בעסק הספרות. מיום שהחילותי לכתוב לא הייתי מרפה כל־כך בכתיבה, לא הייתי פורה כל־כך, כמו עכשיו. אם טובה כתיבתי ואם רעה — אך פותב אני הרבה. ואתה הלא ידעת את דרכי, כמה מסוגל אני למלאכת הכתיבה — אפילו על עוקצה של מחט ועל חודה של חרב!... ורק זו רעה חולה, שהשנים אינן פתקונן וחשרת־עבים תלויה על שמי עמנו מבחוץ, ולפיכך אין הלב הולך אחר צחוק, וכשאתה צוחק — צחוקך מלא מרורות... ומלבד זאת, הרי חליפת המכתבים עם גדולינו, היהודים והגויים, להבדיל, נוטלת חלק רב מעתותי. ואף־על־פי־כן נפניתי בשבילך לשעה תמימה (רוצח שפמותך!), והא לך בזה עוד רשימות מעטות. אולי תפיק מהן תועלת לצרכי מלאכתך? ויהי אלהים בעזרך!

חברך הנאמן

שלום־עליכם.

---

* את הספר הזה אמנם החילותי לכתוב אחר־כך באיטליה בשם „תולדות חייו של שלום־עליכם, פתובות בעצם ידו". [חערת שלום־עליכם בשנת 1913.]

... בעיירה קטנה וורונקה, ששיעור מדתה פזית, לא־רחוק מעיר פריאסלאוו (במקום שנולדתי בשנת 1859) — שם עברו עלי ימי־הזהב הראשונים, שנות ילדותי הטובות והתמימות. בוורונקה זו הקטנה היה אבי שמנה וסלתה של העיר, מיוחס וגביר לאחיו, גבאי ראשון לכל החברות — „רב נחום בן־זאב"! ואנחנו, בניו של רב נחום בן־זאב — אף אנו קלי־ערך לא היינו! בכל מוצאי־שבת היו עורכים בביתנו סעודת מלוי־מלכה לכל בני העיר; בכל חג ומועד היו בני העיר נכנסים אצלנו לקדש על היין; את כל החדשות, המתרחשות בעולם, היו מביאים אל ביתנו ומוציאים מביתנו; כוס יין היו שותים על שלחננו, את שבחי רבם של חסידים היו מספרים בביתנו, על עניני פוליטיקה היו משתעים אצלנו — הכל היה אצלנו. ואותנו, את בני נחום בן־זאב, היו מחנכים כבני בעלי־בתים חשובים, מדריכים בדרך הישר, מוסרים אותנו לידי הטוב שבמלמדים, לידי רב זרחל. ואנחנו היינו יראי־שמים באמת.

זוכר אני עוד עתה את נועם טעמן של הדמעות, שהיינו שופכים אז לשמע דברי־מוסרו של רבנו. בכל יום ויום היה רבנו רב זרח מטיף מעט מוסר על לבנו, ואחר־כך, בשעת התפלה, היינו מפים באגרוף על לוח־לבנו, אומרים „אשמנו" ומתודים על חטאינו הגדולים אשר חטאנו, כי ביחד עם מדת החסידות קנן בלבנו גם היצר הרע, והיינו עבריינים גדולים מאד: שקרנים, לקקנים, בנים ממרים לאבינו, עושים תפלתנו חטופה, גונבים פסף מקופת־הצדקה (עיין „האזמל"). ולא עוד, אלא שלבנו הרך פבר נלפד ברשת של מחשבות זרות והרהורים רעים!... חבר אחד היה ביניני, גדול ממנו בשנים, אלי שמו, אלי בן קיילי, והוא נער שפבר נעשה חתן — וספר לנו זה ספורים שונים, עורר בקרבנו את היצר הרע,

השחית את לבנו, עשאנו בוגרים... ואחר־כך בא רבנו להטיף לנו מוסר, ואנחנו בכינו, התמוגגנו בדמעות והתפללנו בלבב שלם, לא דלגנו עוד בתפלתנו, אלא הפינו באגרוף על לבנו, קראנו „אשמנו" ובכינו — בכינו וחזרנו בתשובה.

למן ימי ילדותי היה דמיוני גדול ונלהב ביותר. בתים נראו לי בדמות ערים, חצרות — בדמות מדינות, אילנות — בדמות בני־אדם, בתולות — בבנות־מלכים, אברכים עשירים — בבני־מלכים, חציר־שדות — בחיל־צבא, קוצים וברקנים — בפלשתים, באדום וכמואב, ואני יוצא לקראתם למלחמה (עיין „ירק לשבועות").

לתפוס את הנלעג שבכל דבר ובכל איש — זה היה אצלי כמעט טבע שני. שלא ברצוני הייתי מחקה מעשי איש ואיש ותנועותיו. למן המלמד רב זרח ואשתו וכל החברים עם אבותיהם ואמותיהם עד בָּרוּךְ־בֶּר השפור ואוניסקא השומר, להבדיל, הוא אוניסקא נכה־הרגלים — פולם שמשו לי כמין חומר לצחוק וקלות־ראש. ועל מעשה זה של חקוי הייתי סופג מפות־לחי לרוב. בחדר רבי הייתי מוחזק „לץ מתהולל", העומד לבדח את דעתם של התלמידים. הכל צחקו, געו בצחוק, חוץ ממני. ואולם בבית־אבא השגיחה האם פעם אחת בתעלולי, ומני־אז נתנה את לבה לשרש מקרבי את התנועות הללו.

עוד אחד היה דומה לי במעשי הוללות אלה — להתחפש, לשים מסוה על פנים, „לשחק על במת חזיון", ובשעת מעשה היה שר שירים יפים ונעימים. זה היה מאירל בן הרב, או מאירל מידווידיוו,

הוא אשר נתמחה אחר־כך בתור המזמר המצוין מידווידיוו. אמנות „המשחק" נגלתה לו עוד בימים ההם, כשהיה מהלך יחף ושר את מיטב שיריו במחיר פרוטה או במחיר חצי התפוח *. שנינו, אני ומאירל מידווידיוו, היינו משחקים את משחק „הגזלן" — מחזה־שעשועים, פרי דמיוננו. מידווידיוו היה הגזלן, אני התחפשתי כיהודי עני ושאר החברים שמשו במקום היער (עצי היער — אלו המשחקים־הגולמים). אני, העני ממעש, דך ונכנע, עומד לפניו, לפני רוצח היער, על ברכי, טוען ומתחנן על נפשי: „מה לך ולי, כי באת לקחת את נפשי? יהודי עני אנכי, עני ואביון! חוס ורחם על אשתי ועל עולליי הקטנים!"... והוא, הגזלן (מידווידיוו), ליסטים מזוין ומאכלת קהה בידו, עומד כנגדי ומזמר זמר יפה: כי חייב הוא, חייב הוא להשמיד ולהרוג את כל היהודים!...

אף כי השחתנו את דרכנו והיינו רעים וחטאים, בכל זאת היה רגש של צער בעלי־חיים גדול בלבי כל־כך, עד כי מראה עגוייו של סוס חולה דכדך את נפשי (עיין „מתושלח"), וכלב שנשברה רגלו הביאני לידי דמעות (עיין „חברבר החצרוני"), ואפילו חתול זה, שאינו אלא חיה טמאה, שרץ השורץ על הארץ, אף הוא היה יקר ואהוב לי. וילדים חולים ועניים — על אחת כמה וכמה (עיין „נפש עלובה").

* עריין זוכר אני אחד משירים אלה עם המנגינה:

„כי אצא החוצה באישון הלילה,
אשא את עיני, אביט למעלה,
אז אקשיב בדממה
קול קורא ברמה,
קול קינים והגה והי:
אללי לי!..."

החשק לכתיבה — הלא נפלא הדבר! — בא לי מאת רבי רב זרח וכתב־ידו היפה עד להפליא. בשכר „פתב" נאה היה אבינו נותן לנו פרוטה אחת („שכר־הסופרים" הראשון), ובשביל הפתב היפה תפרתי לי מחברת של נייר וכתבתי באותיות יפות („חִבַּרְתִּי") חבור שלם על התנ"ך ועל הדקדוק, וכשהראיתי את כל זאת לפני אבי, נתפעל מאד מחבורי וימים רבים היה נושאו בכיסו ומראה את כל אחד ואחד, כמה מפליא בנו לכתוב (בימים ההם ואני בן עשר שנה בערפך), כמה בקי הוא בתנ"ך וכמה רבה ידיעתו בחכמת הדקדוק. על זה ענה ואמר שכננו, והוא איש חסיד וזקן זקן־תיש ושמו רב אייזיק, שהיה צורח בתפלתו בקול דק, בהקדמה החתול: „דקדוק — שמינדוק — בינדוק בלע"ז! עיקר כל העיקרים הוא אצלי היד הכותבת! יד זהב!" („הבקורת הראשונה").

[illegible]

לבי היה ננהה תמיד אחרי העולמות העליונים, שואף אל עולם הרוחניות של חלומות ודמיונות, אל עולם הזמרה („יום־לי הזמיר"), אל עולם הנגינה (עיין „סטמפניו"), וכשנפתחו לי מצוה, נחפאתי ללמד את ידי לפרוט על הכנור — וקבלתי את עלי מידי אבי בכל גמולי (עיין „עלי כנור").

בשנתרושש אבי וירד מנכסיו, יצאנו מוורונקה ובאנו לגור שנים בפריאסלאוו. שם תפרו לנו מלבושים חדשים לפי נוסח הזמן מלבושים שסרק מאחוריהם. וכשמתה עלינו אמנו (בפחלת

החלירע), סְמָרָנו אָבינו להאספּולה, ושם הצטיינתי בין כּל התּלמידים, הראיתי גדולות ונצורות, ואחרי הספר החיצוני הראשון, שקראתי בשנת החמש־עשרה לימי חיי, הוא הספר „רובינזון קרוזה", ישבתי תיכף ומיד ועשיתי כמתפּונתו „רובינזון קרוזה" משָׁלי, ושֵׁם קראתי לו: „רובינזון קרוזה היהודי". הראיתיו את אָבי, ואבי הראהו את האורחים (בּיתנו בית־אכסניה היה לעוברי־דרכים), וכולם התפּלאו על מעשה ידי ומלאו פיהם תּהלתי!

מני־אָז והלאה נעליתי בעיני אָבי והייתי אצלו שעשועים. פּאבן טובה ומרגלית. הוציאני מרשותה של האם החורגת, לא נתנני להיות מופּה בידיה, להיות אומן את ילדיה, פּותש צמוקים למענה, פּמו שהייתי עושה קודם לכן (בּביתנו היה גם יקב לממפּר יין בּשם „גדות הנגב"), ואסר עלי לצחצח את נעלי האורחים, לשפּות להם את המיחם, לילך בּשליחותם ולעשות עוד מלאכות שונות, שהייתי עושה תחילה עד היום ההוא.

בּתקופה זו שבין שנת השבע־עשרה ובין שנת העשרים ואחת, עד זמן החילותי ללמוד ולהשפּיל מתּוך כּונה להיות רב מטעם הממשלה, הייתי מרבּה לקרוא בספּרים, ואולם יותר משקראתי — הרבּיתי לכתּוב. וכָתוב כּתבתי מכּל אשר קראתי בספּרים: שירים, פּיוטים, ספּורי־אהבים, חזיונות רבּים לאין מספּר ו„מאמרים" — מאמרים סתם! את „יצירותי" הייתי שולח לכל בּתי־המערכת היהודים והנכרים (הייתי כותב עברית ורוסית), ובּתי־המערכת בּרכו את האלהים, כּי הספּיק להם די חומר להסיק את תּנוריהם... אחד היה „המליץ", שהדפּיס שנים או שלשה מ„מאמרי" וצרף להם הערת המו"ל באותיות זעירות בּלשון זו: „שפתד אתד. שלח דבריך וכבדנום". ואז החילותי לכתּוב „מאמרים" בּלשון־הקודש בּלא מדה ומשקל — ער כּמה שהיתה ידי מגעת. ואולם המו"ל לא אבה עוד „לכבדם", איננו יודע על שום מה...

בעת ההיא (בשנת 1883) נתגלה עתון יהודי, העתון היהודי הראשון בשפת זארגון („פאלקספלאט" של אלכסנדר צדרבוים), ומאחר שהגויים לא רצו להדפיס את ספורי־האהבים שלי ואת חזיונותי, והמאמרים בלשון־הקודש אף הם היו מונחים בקרן־זוית, מאין איש אשר יחפוץ „לכבדם", — אמרתי לנסות את כחי פעם אחת ולכתוב דבר בלשון פשוטה זו, שבני־אדם מדברים בה, בלשון זו של מנדלי מוכר־ספרים, שספריו נתגלגלו לידי — ושער־נא בנפשך את תמהוני הגדול, כי את הדבר ההוא קבל ה„פאלקספלאט" בזרועות פתוחות, והעורך בכבודו ובעצמו, הוא צדרבוים, כתב לי מכתב בעצם ידו ובקש ממני (השומע אתה? — ב ק ש!), כי אוסיף לכתוב עוד. ומן העת ההיא החילותי לתת פיליטונים בה„פאלקספלאט", וכבל אשר הוספתי לתת, כן הוסיפו לכתוב לי, כי אשלח עוד. ואם מעט לי זה, הנה נתגלה אז מרדכי ספקטור בין עוזרי ה„פאלקספלאט", והוא לא חדל לעוררני ולהלהיב את רוחי, כי אכתוב — עד היום הזה. ואף־על־פי־כן לא היה כל הדבר בעיני אלא כעין ענין של שעשועים, עד אשר אירע לי מאורע, מעשה באזמל, שחולל מהפכה באופן כתיבתי ושנה כל סדרי חיי מן הקצה אל הקצה.

הימים ההם ימי המעשה היו לי, ימי מסחר וקנין, ימי ממון ועסקי הבורסה ושטרות ואקציות וכיוצא באלו דברים, שאינם שייכים לספרות כלל. עליתי, כמאמר הבריות, לגפי־מרומים, ומשלח־ידי לאלפים ולרבבות, ואפשר שהייתי בורר לי אז דרך אחרת, את הדרך ה י ש ר ה, לפי טעמם והשגתם של הרבים...

בימים ההם באתי לעיר הגדולה קיוב לרגל עסקים גדולים ושונים, ואחרי שעיפתי מעמל היום, עליתי על משכבי לישון ושנתי נדדה מעיני. אז קמתי, ישבתי אל השלחן וכתבתי — ולא שכתבתי, אלא העריתי על הגליון ספור אחד, זכרון מזכרונות הילדות, וקראתי לו שם „האזמל", ושלחתיו אל המערכת — ושכחתיו.

ויהי היום, ואני קורא כפעם בפעם את ה„וואסחאד", והנה פגשו עיני בהשקפה ספרותית מאת „קריטיקום" (הוא דובנוב) — דברי בקורת על סמרטוטים שונים, ובתוכם גם „האזמל" שלי. בלב נפעם קראתי את השורות החמות המעטות של „קריטיקום" זה, המדבר בשבחו של „אזמלי" וצופה באצטנגינות שלו, כי המחבר הצעיר של „האזמל" נראה כבעל־כשרון והוא עתיד להעניק מטובו לספרותנו היהודית הדלה בשפת הזארגון.

בדמעות גיל ותודה קראתי וחזרתי וקראתי את הדברים האלה של „קריטיקום" היקר והאהוב, ונדר נדרתי בלבי, כי אוסיף לכתוב בנוסח זה עוד ועוד — ומני־אז ועד היום הזה עוד זכור אזפור את הדברים ההם, הטובים והחמים, דברי־הנחומים המעטים, ומדי פעם בפעם, כשאני גומר לכתוב דבר חדש, אני שואל את נפשי: מה יגיד „קריטיקום" על זה?... מני־אז הפסדתי את כספי, אך אומץ־רוחי נשאר לי, ואני אוחז את עטי בכל עוצם ידי! האם צריך אני להודות ל„קריטיקום" זה (לדובנוב), או אולי, חלילה, להיפך?... ואולם פתרון השאלה הזאת שוב אינו ברשותי, ולא אני אדון לו. כבר הרחקתי במחלתי, זו מחלת הפתיבה, כל־כך, עד כי החילותי כבר להיות שייך לא לעצמי ולא לבני־ביתי, אלא ביותר לספרותנו ולאותה המשפחה הגדולה, הקרואה קהל...

קיוב, חול המועד סוכות, תרס"ד.

צואת שלום־עליכם

צַוָּאַת שָׁלוֹם־עֲלֵיכֶם

אבקש לפתוח ולפרסם ביום פטירתי,

שלום־עליכם.

י"א תשרי ה'תרע"ז, ניו־יורק.

חיום, מחרת יום־הכפורים, עת תקופת שנה חדשה הֻחֲלָה, ואסון גדול קרה את ביתי — מת בני בכורי מישה (מיכאל) רבינוביץ והוריד אתו אל קברו חלק מחיי, גמרתי בלבי לחזור ולכתוב מחדש את צַוָּאָתִי, אשר כתבתיה בשנת 1908, בימי חליי בנָרווי (איטליה).—

בריא ושלם ומתוך דעה צלולה אני כותב את דברי הצַוָאה הזאת, ובה י' סעיפים:

א) בכל מקום אשר אָמות אל ישפיבוני בקברות רמי־המעלה, מיוחסים או גבירים, אלא דוקא בין המוני היהודים בעלי־המלאכה, בתוך עמי. והיתה המצבה, אשר יקימו אחרי־כן על קברי, לכבוד ולתפארת להקברים הדלים סביבותי, והקברים הדלים יפארו את מצבתי, כאשר כן פארו המוני־העם התמימים והישרים את סופרם בחייו.—

ב) שום שבחים ותהלות ומורה־מורינו אל יחרתו על מצבתי, זולת שם „שלום־עליכם" מצד אחד וזולת הכתובת היהודית, הרצופה פה, מצד שני.—

ג) שום ופוחים וחלוקי־דעות בין חברי, אשר יאמרו להשאיר לי שם־עולם, להקים לי מצבת־זפרון בניו־יורק וכיוצא בזה, אל יעורדו: לא אוכל לנוח בשלום על משפבי, אם חברי ישעו ברברי־רוח. הטובה מכל מצבות־הזפרון תהיה לי זאת, אם יקרא העם בספרי ואם יָמצאו בין עשירי עמנו מוקירי־ספרות, אשר יקומו להוציא לאור ולהפיץ ברבים את פתבי, בין אלה הפתובים בלשון יהודית, ובין אלה המתורגמים לשאר לשונות, ובזה יספיקו בידי העם לקרוא ובידי בני־משפחתי — לחיות חיי־כבוד. אם לא זכיתי, או לא הייתי כדאי למוקירי־ספרות בחיי, אולי אזפה להם אחרי מותי. נפטר אני מן העולם מתוך אמונה שלמה, כי העם לא יעזוב את יתומי.—

ד) על קברי, ואחר־כך במשך כל השנה, וביום־הפטירה בשנים הבאות יקרא קדיש אחרי בני יחידי, אשר נשאר בחיים, ונם חֲתָנַי, אם יהא רצונם בכך. ואם לא יהיה חפצם בזה, או לא תהיה שעתם פנויה, או הדבר יהיה למורת השקפתם על עניני אמונה ודת, הרשות בידם לצאת ידי חובתם נגדי, אשר יתאספו כולם, הם ובנותי וְנָכְדַי, וגם ידידי אנשי־שלומי בתוכם, ויקראו את דברי הצואה הזאת, וגם יבחרו ספור אחד מספורי־המעשה שלי, מאלה המבדחים ביותר את הדעת, ויקראוהו בכל לשון אשר ישמעו יותר, ומוטב שֶיִזָכֵר שמי ביניהם מתוך שחוק משלא יִזָכֵר כלל.—

ה) עניני האמונות והדעות של בָּנַי וּבְנֵי־בָנַי מסורים ללבם. ורק את שורש־נזעם היהודי אבקשם לשמור. אלה מבני, אשר ימאסו בנזעם ויעברו לדת אחרת, והיה הדבר לאות, כי נעקרו משרשם ונִשָלו מעל משפחתם ומחקו את שמם מצואתי — ואין להם חלק ונחלה בתוך אחיהם.—

ו) כל אשר רכשתי, הן בכסף מזומן — אם טין זה יִמָּצא ברשותי — והן בספרים, אלה אשר נדפסו ואלה אשר בכתובים, הן בלשון יהודית והן בשאר לשונות (מלבד אלה, שתורגמו ללשון עברית), שייך לאשתי הודיל בת אלימלך, היא אולגה רפינוביץ, ואחרי מותה יעבור לבָנַי חלק בחלק: לבתי חיה אסתר (אֶרנסטינה) ברקוביץ, לבתי שרה (לַאלה) קויפמאן, לבתי נעמי (עֶמה) רפינוביץ, לבתי מרים (מארוסה) רפינוביץ ולבני נחום (נומה) רפינוביץ. ואשר לְכְתָבַי בלשון עברית — הרי הם נתונים למתרגמם האמן, לחתני י. ד. ברקוביץ, ולבתו, לנכדתי תמר (תמרה) — והיתה זאת נדוניה לה. הפרי אשר יביאו המחזות שלי, הן ברוסיה והן באמריקה, חציו יהיה ליורשי וחציו יהא מונח על שם נכדתי בילה בת מיכאל ושרה קויפמאן — והיתה זאת נדוניה לה. —

ז) מכל ההכנסות, המנויות בסעיף הקודם, יופרש בשביל הקרן לסופרי ישראל (הכותבים יהודית והכותבים עברית), אם תגענה לסכום חמשת אלפים רובל לשנה — חמשה אחוזים ממאה, ואם ההכנסה תגדל מחמשת אלפים רובל — יופרשו עשרה אחוזים ממאה (למשל: מ־6,000 רובל — 600, מ־7,000 — 700, מ־8,000 — 800 וכו'). אם לעת ההיא תתקיים קרן כזאת גם באמריקה, או שם באירופה — תִּמָּסר התרומה הזאת להקרן, והקרן תעשה בה לפי תקנותיה. אך אם קרן כזאת לא תהיה אז, או אולי תהיה קרן אשר לא תתאים לרצוני, האמור בראש הסעיף הזה, תֵּחָלֵק התרומה בין סופרים נצרכים על־ידי יורשי עצמם, לפי הסכם כולם. —

ח) אם לא יהא סיפק בידי להציב מצבה על קבר בני מיכאל (מישה) רפינוביץ, שמת זה־עתה בקופנהאגן, יעשו זאת יורש ביד רחבה, וביום־פטירתו מרי שנה בשנה יִקָּרֵא קדיש אחריו ויחלקו ח"י פתרים צדקה לעניים. —

ט) שאלתי, כי יורשי יסדרו את ענייני חייהם בדרך זו, אשר בְּתָבַי ומחזותי לא ימָכרו לצמיתות, לא פה באמריקה ולא שם באירופה, אלא ישתדלו לחיות על הכנסתם כל הימים, אשר ימָצאו ברשותם לפי חוקי המדינה. להוציא, אם תגיע עת פזאת, או ימצא איש שוטה כזה, אשר יואיל לשלם במחיר הזכות סכום גדול כל־כך, שיספיק לכלכלת המשפחה. אז יוָעצו היורשים ביניהם, ואם רובם יסכימו, יחלקו את המזומנים ביניהם חלק בחלק, כפתוב בסעיף ו, וקודם כל יפרישו את תרומת עשרת האחוזים לקרן הספרות היהודית, כפתוב בסעיף ז.—

י) שאלתי האחרונה להבאים אחרי ובקשתי לְבָנַי: לשמור כל משמר את האם, לפאר את ימי זקנתה, להמתיק את חייה המרים, לרפא את מחץ לפה השבור, שלא לבכות אחרי, אך להיפך— להזכיר את שמי מתוך שמחה, והעיקר—לחיות בשלום איש עם אחיו, שלא לנטור שנאה זה לזה, לעזור איש את אחיו בשעת הדחק, לזכור לפעמים את בני המשפחה, לרחם את העני, ובימי טובה לשלם את חובותי, אם יהיו כאלה אחרי. בָּנַי! יִכָּבֵד ביניכם שמי היהודי, אשר רבות עמלתי בו, ואלהי השמים יהי בעזרכם. אמן.

שלום בן מנחם נחום רבינוביץ
שלום־עליכם.

ציון על מצבת קברי

צִיּוֹן עַל מַצֶּבֶת קִבְרִי

אִישׁ יְהוּדִי פָּשׁוּט הָיָה,
יְהוּדִית פָּתַב, לְשַׂמֵּחַ
לֵב הֲמוֹן הָעָם וְנָשָׂיו—
פֹּה נִטְמַן סוֹפֵר מְבַדֵּחַ.

כָּל הַיָּמִים לָצוֹן חָמַד
עֲלֵי עוֹלָם וְעַל יְצוּרָיו;
כָּל הָעוֹלָם עָשָׂה חַיִל—
רַק הוּא נָמַק בְּיִסּוּרָיו.

וְעֵת הָעוֹלָם מִלֵּא שְׂחוֹק פִּיו,
צָהֳלָ, מָחָא לוֹ כַּפַּיִם,
בָּכְתָה נַפְשׁוֹ בַּמִּסְתָּרִים—
עֲד אֵל עֶלְיוֹן בַּשָּׁמַיִם!

שלום-עליכם.